DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Venedik ve Kostantiniyye

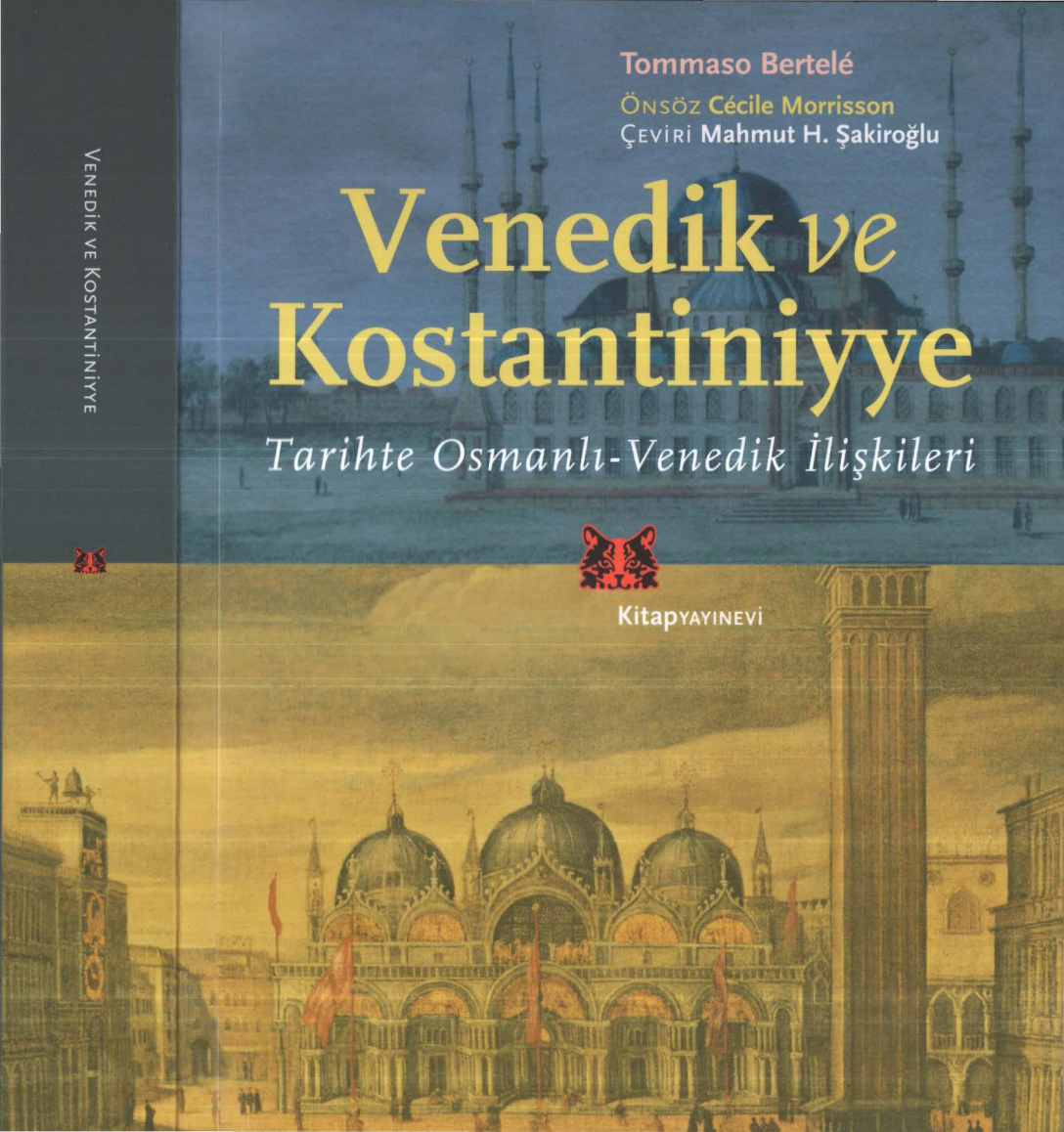
Tommaso Bertelé

Önsöz Cécile Morrisson

Çeviri Mahmut H. Şakiroğlu

Venedik *ve* Kostantiniyye

Tarihte Osmanlı-Venedik İlişkileri

Kitap Yayınevi

VENEDİK VE KOSTANTİNİYYE
TARİHTE OSMANLI-VENEDİK İLİŞKİLERİ

KİTAP YAYINEVİ – 258
BAŞVURU KİTAPLIĞI DİZİSİ – 20

VENEDİK VE KOSTANTİNİYYE; TARİHTE OSMANLI-VENEDİK İLİŞKİLERİ / TOMMASO BERTELÈ

ÖZGÜN ADI
IL PALAZZO DEGLI AMBASCIATORI DI VENEZIA A COSTANTINOPOLI E LE SUE ANTICHE MEMORIE, BOLOGNA 1932

© 2011 GIOVANNI BERTELÈ
© 2012, KİTAP YAYINEVİ LTD.
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOĞALTILAMAZ

ÇEVİRİ
MAHMUT H. ŞAKİROĞLU

ÖZGÜN METİNDE YER ALAN ALMANCA, FRANSIZCA VE LATİNCE İBARELERİN ÇEVİRİSİ
TÜRKİS NOYAN, ŞİRİN TEKELİ, ERENDİZ ÖZBAYOĞLU

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK TASARIMI
DİLEK ÇETİNKAYA

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂĞITHANE
SERTİFİKA NO. 12055
T: 0212 294 10 00 F: 212 294 90 80
E: İNFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
NİSAN 2012, İSTANBUL

ISBN 978-605-105-089-8

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KAĞITHANE İSTANBUL
SERTİFİKA NO. 12348
T: 212 294 65 55 F: 212 294 65 56
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Venedik ve Kostantiniyye

Tarihte Osmanlı-Venedik İlişkileri

TOMMASO BERTELÈ

ÇEVİREN VE TAMAMLAYICI EKLERİ HAZIRLAYAN
PROF. DR. MAHMUT H. ŞAKİROĞLU

ÖNSÖZ
CÉCILE MORRISSON

Kitap YAYINEVİ

Tommaso Bertelè'nin bu devasa çalışmasının tercümesini,
orijinal eserden muhtelif zamanlarda istifade eden ve
Türkçeye kazandırılması için beni hep yüreklendirip, yol gösteren,
İstanbul üzerine abidevi eserler kaleme alan
Sayın Prof. Dr. Semavi Eyice'ye
ve yarattığı kalıcı eserlerle İstanbul hafızasını canlı tutan
Çelik Gülersoy'a (1930-2003)
ithaf ediyorum.

Prof. Dr. Mahmut H. Şakiroğlu.

İçindekiler

Mahmut H. Şakiroğlu / Tommaso Bertelè Hakkında 9
Cécile Morrisson / Sunuş 19

Venedik ve Kostantiniyye; tarihte osmanlı-venedik ilişkileri

Önsöz 25

Açıklamalar 27

I- Venedik Balyosunun Bizans'taki Makamı 31

Bizans'taki Venedik Mahallesi'nin menşei; 12. yüzyılda Konstantinopolis Latin İmparatorluğu ve Bizanslıların geri dönüşünden sonra gelişmesi
Balyos ve görevleri; Balyosun ikametgâhı; Balkapanı Hanı
Konstantinopolis'teki Venedik Mahallesi'nin kalıntıları ve hatıraları

II- Venedik Balyosunun Galata'daki İkametgâhı 47

Konstantinopolis'in fethinden sonra balyoslar
Galata'daki ikametgâhlar; Eski Cenova Mahallesi
Elçilerin İstanbul'da Musevi Mahallesindeki ikametgâhlar
Türk fetihleri; 1463, 1499 ve 1537 tarihli Türk-Venedik harpleri
Hint ticaret yolunun keşfi ve Venedik ticareti
Paolo Barbarigo ve esareti
Pietro Bragadin, Pietro Zen ve elçilikleri; 1524 yılı şubat ayında Pera'da Venedikli ve Floransalı tüccarlar tarafından düzenlenen bayram gösterileri
Nicolò Giustinian ile Jacobo Canal ve esaret günleri
Sekreterler ve dragmanlar
Andrea Gritti, Alvise Gritti

Balyoslar ile fevkalade elçilerin Edirne'deki ikametleri

III- Pera'daki Venedik Sarayı'nın Menşei 99

Venedik temsilcilerinin şimdiki Pera'daki ilk ikametleri
Venedik Sarayı'nın eskiliği; 1545 yılında Stefano Tiepolo tarafından tutulması; Sarayın sahibi olan Salvago ailesi
Balyosların Galata'da kışlık; Pera'da yazlık evleri, burada bazı fevkalade elçilerin ikameti, Buranın daimi hale gelmesi, Edirne'deki ikametleri
Kıbrıs Savaşı, Venedik elçilerinin *relazione*'leri
Venedik asıllı Vâlide Sultan, Rüstem Paşa, Yasef Nasi
Osmanlı divanı, Venedik Cumhuriyeti'nin itibarı, Venedik ticareti
Osmanlı yönetimiyle temas kuralları
Balyosun görevinin ehemmiyeti, Marino Cavalli

Marcantonio Barbaro ve Kıbrıs Harbi sırasındaki esareti, Jacobo Soranzo ve elçilikleri
Gianfrancesco Morosini, Girolamo Lippomano ve acıklı sonu
İstanbul'da ölen balyoslar: Girolamo Ferro, Nicolò Barbarigo ve
Vincenzo Gradenigo
Sekreterler
Dragman ve giovane della lingua'lar, Balyosun hizmetindeki diğer kişiler

IV- 17. YÜZYILDA VENEDİK SARAYI 173

Saray hakkında muhtelif haberler: Tamirler, satın alınması için yapılan girişimler;
1672 yılında bir Venediklinin ipotek etmesi
Balyosların işleri, bunların Pera'ya resmen girişleri ve sultanı ziyaretleri
Siyasal olaylar: 1638 yılı Avlonya olayı, Girit Harbi, I. Mora Savaşı, Simeone Contarini
1620 yılında Dragman Marcantonio Borisi'nin idamı
Alvise Contarini'nin 1638 yılında tevkifi
Girolamo Trevisan'ın ölümü, 1649 yılında Giovanni Soranzo'nun tevkifi ve
Giov. Antonio Grillo adlı dragmanın idamı, Girit Harbi esnasında Giov. Cappello ile
G. B. Ballarino'nun elçilikleri, tutukluluk devirleri ve ölümleri
Alvise da Molin'in elçiliği ve ölümü, Giacomo Querini
Sadrazam Kara Mustafa Paşa zamanında Giovanni Morosini,
Pietro Civran ve , G. B. Donà adlı kişilerin karşılaştıkları olaylar
L.F. Marsigli'nin İstanbul'da kalışı
Sekreter Giov. Cappello ve I. Mora Harbi'nin başlaması
[Merzifonlu] Kara Mustafa Paşa'nın idamı
Venedik ticareti, İtalyan dilinin Levant'taki yaygınlığı, Antik devirlerin aranması
Edirne'de ikametler

V- 18. YÜZYILDA VENEDİK SARAYI 282

18. asırda Levant'taki Venedik Cumhuriyeti'nin siyaset ve ticaretinin durumu.
Lorenzo Soranzo ve 1702 yılında saraya yakın bir arsayı satın alması
II. Mora Harbi esnasında Andrea Memmo'nun tutuklanması ve
Dragman G. B. Navone'nin idamı
Carlo Ruzzini, Daniele Dolfin: Salvago ailesinin vârisi olan Testa ailesi ile çekişmeleri;
Sarayın 1728-1729'da tamiri; Dolfin'in ölümü
Angelo Emo; Balyos ve fevkalade elçi: Testa ailesi ile anlaşmazlıkları
Francesco Venier; Sarayın 1746 yılında satın alınması
Antonio Diedo (1752-1754) zamanındaki tamirler, 1766 zelzelesi
1767 Pera yangını
1759 yılında yapılan İstanbul bayramları, Paolo Renier'in 1772 yılında yaptırttığı tamir
Andrea Memmo'nun zamanında yapılan tamir (1780-1781); Balyos Sokağı
Agostino Garzoni'nin (1782) eserleri
G. Battista Toderini'nin İstanbul'daki ikameti

Son Balyoslar: Girolamo Zulian, Nicolò Foscarini, Federico Foscari ve
Francesco Vendramin, L. Spallanzani, ressam F. Tonioli, G.B. Casti ve
P. Zaguri adlı kişilerin İstanbul'daki ikametleri
Balyosların Boğaziçi'ndeki köyleri; Veba tehlikeleri.
Fener'de Venedik elçiliği zannedilen ev
Elçi Hanı

VI- Venedik Sarayı'nın Fransa ve Avusturya İşgali Altına Girmesi ve
İtalya'ya Dönüşü 391

Venedik Cumhuriyetinin Sonu ve Balyos F. Vendramın
Saraya sahip çıkmak isteyen Avusturya ve Fransa elçileri arasındaki mücadeleler;
Sarayın 1799 yılında ilk defa Avusturya'ya geçişi
Fransa'nın 1806 yılında burayı işgali, İtalya Krallığı ve saray
Avusturya'nın 1816 yılında burayı ikinci defa işgali;
Baron Stürmer'in yaptırdığı tamir, Avusturya temsilciliği Toscana'nın Türkiye'deki
çıkarlarını üstleniyor, Baron Bruck tarafından yapılan tamir, 1853
6 Şubat 1854 günü sarayda düzenlenen balo, Sarayın 1866 yılından sonra
Avusturya'ya terk edilmesi
Baron Calice ve Marki Pallavicini'nin eserleri
Sarayın 1914-1918 yıllarındaki yeni baştan inşası ve İtalya'ya dönüşü

Zeyil

Belgeler 433

Balyos ve fevkalade elçiler ile bunların yardımcılarından bazılarının listeleri 469

Mahmut H. Şakiroğlu'nun Hazırladığı Ek Kaynakça 491

Dizin 497

Mahmut H. Şakiroğlu

TOMMASO BERTELÈ HAKKINDA

Bu devasa eserin müellifi 1922'de İstanbul'da görevli bulunduğu sırada, hem bir imparatorluğun yıkılışına hem de yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna tanık oldu. Bu arada da tarihsel anıları toplama, inceleme, değerlendirme ve sonunda bunları ilim âlemine sunma çabalarını başarıyla tamamladı. Bizans devri kalıntılarına uzak kalmayıp özellikle sikkeler üzerinde çalışan bir mütehassıs (nümizmat) oldu ve sivrildi. Bu çalışmalarının başında Venedik Sarayı gelir. Bertelè'nin zengin bir arşiv malzemesine dayanarak geliştirdiği eseri, detaylı kaynakçasıyla da eşsiz niteliktedir. Sonraki yıllarda detaylara dair muhtelif eserler yaratıldı ise de hiçbiri bu kitabın düzeyine erişemedi. Verona şehrinde yetiştiği için Venedik kültür çevresinin de olumlu yönlerine sahip olan T. Bertelè'nin eserleri ve faaliyetleri üzerinde pek fazla durulmadığı gibi, hakkında bir armağan kitabı da neşredilmedi. Bununla beraber bıraktığı çalışmalar her zaman önemli bir etki yarattı. Türk tarihini yakından ilgilendiren diğer bir eseri, İstanbul'un Türkler tarafından fethinden evvel kaleme alınıp da, asırların amansız tahribinden kurtulan *Hesap Defteri*'nin işlenmesi, müellifinin tespiti, içerdiği bilgilerin basılı hale gelmesidir. Kısa bir dönemi kapsamakla beraber, her bir satırındaki bilgiler ve bu arada Türk girişimcilerle ilgili kayıtlar hâlâ değerini korumaktadır. Hayatta iken başardığı ve hakkında araştırmalar yaptığı bu tarihsel yadigârın esas araştırılması gerekli olan tarafı uzun süre elinde kaldı. Fakat Avrupa kültür, bilgi ve ilim âlemindeki sabrı ispat eden bir tutum bu aşamada bir kere daha kendini gösterdi. Bu büyük esere dair çalışmaları şöyle sıralayabiliriz:

Il Libro dei conti di Giacomo Badoer (Constantinopoli, (1436-1440), a cura di Umberto Dorini e Tommaso Bertelè, Roma 1956, 876 sayfa. Yayınlayan Enstitü: Istituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente (Ismeo olarak tanınır).

Bertelè bu neşriyat esnasında ve sonrasında ve daha başka vesilelerle eseri tahlil etti. Bu esere yapılacak ekler muhtelif sorunların aydınlatılmasına yol açacağı gibi Franz Babinger'in "Cose turche nel *Libro* del Badoer" (Badoer'in *Kitab*'ındaki Türk konuları) adlı incelemesi de çok

faydalı olacaktı. Bu ek cild uzun zaman neşredilmedi. Fakat elde kalan notları 2002 senesinde ana başlık ve ek olarak da *Complemento e indici* (Tamamlama ve dizinler) alt başlığı ile yayınlandı; Padovalı nümizmat, Profesör Giovanni Gorini yönetimi altındaki seri, bu kitabı da kapsamına alarak bir yenilik getirmiştir. Ele alınan sorunlar arasında: ilk cildin içindeki basım hatalarının düzeltilmesi; uyumluluk sağlanması ve sonra da dizinlerle lügatçelerin hazırlanmasıdır. *Kitap* üzerine yapılan çalışmalar da kaynakçasında gösterilmiştir. Bu eser Türk iktisat tarihi açısından da değerli bir kaynak olduğu için Türk araştırmacılar tarafından tahlili yapılmıştır:

Nevra Necipoğlu, "Badoer, Giacomo," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 1, s. 527-528. Yazarın burada işaret ettiği makalesini görmedim fakat konuyu bir kere daha ele aldı: "Ottoman merchant in Constantinople during the first half of the fifteenth century," *New Perspectives on Turkey*, 12 (1995), s. 129-143.

Cemal Kafadar, "Venedik'te bir ölüm (1575). Serenissima'da ticaret yapan Anadolulu Müslüman tüccarlar," *Kim var idi biz burada yoğ iken*, İstanbul, 2009, s. 73-122 içinde, s. 76-79; Makale önce İngilizce basılmıştı; *Journal of Turkish Studies*, c. 9, s. 191-218.

Tommaso Bertelè'nin yaşamı ve eserleri için, Giovanni Gorini, [*Studi Veneziani* 13 (1971), s. 743-749] tarafından kaleme alınan nekrolojiden yararlanılır. İstanbul'daki faaliyeti esnasında, burada bulunan Società Dante Alighieri adlı kültür kuruluşunun *Bollettino* isimli dergisinde bir dizi araştırması görülmekle beraber bunlar tarihimizi doğrudan ilgilendirmez.

Türk tarihi ile doğrudan ilgili görülmese bile, kullandığı arşiv ve sikke malzemesini değerlendirdiği makalesi "Moneta veneziana e moneta bizantina (secoli XII-XV)," şu kitabın içinde bulunmaktadır: *Venezia e il Levante fino al secolo XV*, c. 1, Firenze 1973, s. 3-146. Bu çalışmada Ortadoğu ve Akdeniz'de kullanılan paraların isimleri, rayiç değerleri ve bu arada Türk ticaretiyle ilişkiler de incelenmiştir: s. 30, s. 52 (1422 senesinde Murad II. nezdine yollanan elçiye ayrılan ödenek), s. 58, 117 (ducati turchi), s. 122-141 arası da Amadeo di Savoia'nın Türklere karşı giriştiği sefer esnasındaki harcamaları ve bulunduğu mahaller hakkındadır.

Bizans sikkeleri üzerindeki araştırmalarını burada zikretmiyorum. Amerika'da faal olan Dumbarton Oaks adlı Bizans Araştırmaları Merkezi, koleksiyonundaki malzemeleri ve burada T. Bertelè'den intikal edenleri ilmi usullere göre neşretti.

Müellif eserine dizin koymadığı ve ilmi eserlerde kaçınılmaz olan, "istifade edilen eserler" listesi bulundurmadığı için, yararlanmak zor oluyordu. Bu boşluğu hisseden, mesai arkadaşlarından U. Dorini'nin hazırladığı dizin senelerce şahsi evrak arasında kaldı. Böyle müstesna bir notu yitirmeyen oğlu Giovanni Bertelè (ki T. Bertelè büyük eserini ona ithaf etmişti) geç de olsa bunu yayınladı:

Il Palazzo degli ambasciatori di Venezia a Constaninopoli e le sue antiche memorie. Indice analitico compilato da Umberto Dorini a cura di Giovanni Bertelè, kapakta basım tarihi 2005 olarak görülmekte ise de son sayfasında 2006 Haziran tarihi bulunmaktadır. Neşreden, Esedra Kitapevi, Padova, 127 sayfa. İsim listesinden sonra s. 117-127 arasında kaynaklar sıralanmıştır.

Tommaso Bertelè'nin *Il Palazzo*'su her kütüphanede bulunmakla beraber uzun zaman satışta görülmedi. Elinde bulunan nüshalar senelerce sandıklarda kaldıktan sonra, yapılan düzenlemeler sonucu, Floransa'da bulunan asırlık yayınevi Leo S. Olschki'ye devredildi. Kitap, dizinle birlikte yayınevinin 2009/2010 dönemi satış katalogunda görülür. Bu yayınevi, T. Bertelè'nin bir Venedik elçisinin diplomasi üzerine yazdığı eserin işlendiği kitabını da yayınlamıştı: Marino Cavalli il Vecchio, *Informazione dell'offitio dell'ambasciatore. Manoscritto edito a cura di* T. Bertelè, 1935. O sıralarda pek yaygın bir tutuma göre, ilmi eserler sınırlı sayıda basılır ve numaralandırılırdı. Bu kitabın 250 adet basıldığı kaydı vardır. Türk Tarih Kurumunun kütüphanesinde hem bu kitap hem de *Venedik Sarayı* adlı eser mevcuttur.

Bu Eser Hakkında

İlim âleminde pek az sayıda eser basıldıktan sonra büyük bir etki yaratıp sonraki çalışmalara yön vermiştir. Elinizdeki eser de bu tarz bir kitaptır. Türk âlemi ile Venedik Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler, 19. yüzyıl Avrupa tarihçiliği tarafından takip edilmiş ve kaleme alınan çalışmalar çok sayıda meseleye yol göstermişti. Şimdi tedariki zor dergi ve kitap sayfala-

rında kalan bu çalışmalar her zaman yararlı olmakla beraber, yeni belge kayıt ve yazma eserlerden sonra fazla takip edilmedi. T. Bertelè'nin bu eseri, girişte belirttiği üzere Venedik temsilcilerinin ikamet ettikleri binalarda cereyan edenlere dairdir. Elbette bu sırada binalara gelen kişiler ve bunların üzerinde durdukları meseleleri işlemek ve tarih alanındaki yerini belirtmek gerekiyordu. Müellif bunu başarmasının yanında, başta Osmanlı devlet adamları veya onların temsilcilerinin, Venedik temsilciliğiyle ilişki kuran sair devlet adamlarının ve temsilcilerin görüşmelerini ele almasının yanında, gelişen savaş ve barış evrelerine de değinir. Kitapta resmi temsilcilerle, onların hizmetinde bulunan sekreterler, dragmanlar, postacılar, haberciler, korucular, hekimler, seyisler, kültür adamları ve aileler birer canlı kişi olarak ortaya çıkarlar. Bertelè bu kişilerin yetişmeleri, görüşleri ve İstanbul'daki faaliyetlerine yetkiyle eğildi. Ondan sonra yeni kaynaklar sayesinde Venedik şehrindeki Türk dili üzerine yapılan çalışmalar da aydınlatıldı (bkz. F. Lucchetta adlı araştırmacının bu esere ek olarak hazırladığım kaynakçada gösterilen eserleri). Bertelè sadece tek bir resmi binaya değil, fakat aynı zamanda temsilciliğin civarında veya bir başka mahalde edinilen yerlere de değinmiştir. Daha da önemlisi İstanbul'un muhtelif sahil yerlerinde Venedik temsilcilerinin ve onları taklit eden sair devletlerin temsilcilerinin tutumlarını da el almış, İstanbul'un toplum yapısına dair bize önemli kayıtları kazandırmış, insan dokusunu da ihmal etmeyip şehre gelen ve eser yazan kişileri ölümsüzleştirmiştir. Bu arada resmi konak içinde verilen ziyafetlere de yer vermiş, katılanların getirdikleri ve aldıkları hediyeler, bu arada kullanılan malzeme, en önemlisi de zaman zaman yapılan sanat gösterilerine de yer vermiştir. Bu kitap 16. yüzyılın başında Galata'da tertiplenen ve görevli bulunan balyos ve yakınlarının devlet merkezine yolladığı haberler, gösteriler ve sanat bakımından mühim bir vesikadır. Metin And *Türkiye'de İtalyan Sahnesi, İtalyan Sahnesinde Türkiye* adlı eserinde temsilcilikteki bazı etkinlikleri dünyadaki ilk bale gösterisi olarak saymakla beraber bu benim henüz kabul edeceğim bir görüş değildir (bkz. *La danza a Venezia nel Rinascimento*, Venedik 1993, türlü yerler). Kitaptaki detaylı bilgiler ve değinilen konular toplum ve kültüre ilişkin önemli bilgileri unutulmaktan kurtarır. Kurtarılan ve kazandırılan yadigârlar arasında *Cicogna 1971* diye tanıdığımız

resimlerle dolu yazma eserin müstesna bir yeri bulunmaktadır: bu hatırayı tarihsel kayıtlar ile bütünleştiren T. Bertelè'nin başarısını takdir etmemek mümkün değildir. Venedik tarihi ve onun İstanbul'la ilişkilerinde bu esere de yer verilir. Bunları da hazırladığım kaynakçaya ekledim. Bu gayreti gösterirken niyetim kaleme alınmış eserlere değinmek ve bunları gerek metin içinde gerek ek bir kaynakçada göstermekti. Müellifin tutumuna mümkün mertebe bağlı kalarak, başta balyoslar olmak üzere onların *aile*si içindeki fertler ve temsilcilikle temas kuran kişilere dair çalışmaları bu kaynakçada sıraladım.

Müellif, Türkçe bilmediği için iki devlet arasındaki ilişkilere ait bilgileri Hammer'in *Osmanlı Tarihi* eserinde bulunan kaynaklara göre aktarmıştır. Bu arada, hem kendi lisanında hem de Fransızca olmasına rağmen iki kıymetli makaleyi görmediği gibi ve F. A. Belin ile Luigi Bonelli tarafından yazılmış olan ahitnamelere ve bu arada balyoslara ait kayıtlara eserinde rastlanmaz. 1968 senesinde Venedik şehrindeki San Giorgio Adası'nda Fondazione G. Cini tarafından tertiplenen toplantıda para ekonomisine dair bildirisini verdiği gün bunu kendisine sorduğumda bana, "o eksikliği de sen tamamla" diye esprili bir yanıt vermişti. Bu önerisini yaptığım bir dizi araştırmada yerine getirdiğim gibi Luigi Bonelli'nin makalesini dilimize kazandırarak ve gerekli ekleri de koyarak müellifin isteğini yerine getirmiş bulunuyorum; *Erdem* dergisindeki (c. VI [1990] s. 462-480) makalem 1540 tarihli ahitname metniyle ve diğer vesikalarla ilgilidir.

Müellifin sıkça konu ettiği balyoslar ve onların yarattıkları *relazione*/sefaretname ve Dispaccio/dispeç/kısanot metinlerine ait muhtelif araştırmalar yayınlandı. Eugenio Alberi ve Guglielmo Berchet tarafından neşredilen *relazione* metinleri yeni gerçekleştirilen tıpkıbasımlar sayesinde, daha başka kütüphanelerdeki yerlerine kondular. İlk baskılar çok nadir oldukları için az sayıdaki kitaplıkta mevcutturlar. Fakat filolojik özellikleri muhtelif metinler arasındaki farklılıklar gösteren ve esas metni sağlayacak olan çalışmalar yapılmadığı, özellikle de Türk tarih, medeniyet, teşkilatı üzerine çalışanlardan yardım istenmediği için metinlerde tutarsızlıklar çoktur ve bu hata Marino Sanuto'nun devasa eseri *I Diarii* neşredildiği sırada yapıldığı için güvenilirliklerine gölge düşmüştür. Bununla beraber basılı olan Osmanlı vakanüvis

tarihleri gibi, araştırmacılar tereddüt içinde bırakmakla beraber kullanılmaya devam edilmektedir. Bu sorunlara eğilen çalışmalara da kaynakçada yer verdim. Basılmadan kalmış *relazione* metinleri üzerinde çalışan Maria Pia Pedani, yılların ihmalinden kurtardığı metinleri araştırmacıların, mütehassısların ve sair ilgilenen kişilerin yararlanmalarına sundu. Fakat biraz evvelki bir aksaklığa bir kere daha değinmem gerekir; zira burada da filolojik özellikler ihmal edilmiştir. Ama öte yandan bir başka makalesinde balyoslar ve onların *relazione*'lerinin ve ayrıca *dispaccio* diye bilinen resmi yazılarının arşiv numaralarının sıralamasını yapması araştırmalar için iyi bir rehber oluşturmuştur. Adı geçen araştırmacının hemen not düşmem gerekli olan çabası, tanınmış Türkolog Alessio Bombaci tarafından hazırlanıp da bir türlü basım şansı bulamayan Venedik Devlet Arşivinde'ki "Documenti Turchi" [Türk belgeleri] diye bilinen serideki belgelerin özetini (*regesta*) tamamlayıp ilim âlemine sunmasıdır (bkz. Bombaci, *Documenti Turchi...*). Türk tarihinin bu olağandışı belgeleri, sınırlı sayıdaki araştırmacının malumu olup, içerdiği kayıtlarda balyos ve adamlarının faaliyetleri, hukuki statüleri, siyasi ve toplumsal tutumlarına dair sorunlara ışık tutar. M. P. Pedani'nin başarıyla sonuçlandırdığı bir diğer çalışması da Venedik'teki Türk elçileri diye özetleyebileceğimiz kitabıdır (bkz. Ek Kaynakça). Bu çalışma T. Bertelè'nin çok kısa değindiği, Venedik Cumhuriyeti nezdindeki Türk elçileri sorununa büyük bir katkı sağlamış bulunuyor. Venedik Devlet Arşivindeki kıymetli bir tasnif *Bailo a Costantinopoli* ismi ile tanınmakta olup, T. Bertelè tarafından değerine değinilmişti. Bu seri üzerinde tamamlayıcı bir araştırma yayınlandı (bkz. Şakiroğlu, ... *bailo arşivi...*) kısa bir süre evvel de, belgelerin envanteri bitirildi [*Turcica*, c. 33 (2001), s. 339-367 ve s. 369-377].

Venedik ilişkileri sırasında yazılan ahitname metinlerinin özel bir yeri vardır. H. Theunuissen belirli bir dönemin (1503 ile 1640 seneleri arası) metinlerini ilmi usullere göre tamamlamıştır. Her birinde balyos ve maiyetinde bulunanlara dair kayıtlar bulunur ve şimdi bunlara sahip durumdayız. Tommaso Bertelè ve daha başka Venedik tarihi mütehassısları, iki başşehir arasındaki, kendi devrinde olduğu kadar sonraki zamanlarda bile takdir edilen posta servisi üzerine yeni araştırmaları da buradaki ekler kısmında ihmal etmedim. Türk posta tarihi üzerinde çalışanların sadece başka

kaynaklardan istifade ettiklerine tanık olduğum için, şimdi başka bir kaynağın mevcudiyetine de değinmiş bulunuyorum. Osmanlı devrinden intikal eden arşiv malzemesinden istifade edilip karşılaştırmalar yapma zamanı da gelmiştir. Bunu bu eserin çevirisinde yapmak istemekle beraber beni gayemden uzaklaştıracağı için uygulayamadım.

Kitapta saptadığım büyük bir boşluk, Osmanlı Devleti tarafından yapılan ödemelere dair hiçbir kaydın bulunmamasıdır. Yabancı elçiler karşısında sertlik gösterileri genel tarihlere geçmiş görülmekle beraber, onların Türk sınırları içine girdikten sonra korunmaları, İstanbul'a kadar getirilmeleri ve burada misafir edilmeleri ve geçimlerinin sağlanması, resmi ziyaretler esnasındaki masraflarının ödendiği burada gösterilmemiştir. Keza Balyos ikametgâhlarının değişimi, tamiri, sıkıntılarının giderilmesi için de hazineden destek verilirdi; BOA, *Ecnebi Defterleri* serisi içindeki 16/4 envanter sayılı olanının 41. sayfasında balyos evinin genişletilmesi, *Cevdet Hariciye* diye bilinen seri içindeki 9147 sayılı belgede 392,5 guruş tahsisi, gene aynı tasnif içinde 9233 sayılı belgede 3480 guruşluk masrafın ödenmesi için "Elçi-i kebîr-i Venedik" mühürlü vesika, detay görülse bile diplomasi açısından yararlı olacak belgelerdir. İhmal edilen bir başka konu, Kıbrıs ve Zakintos adaları için ödenen haraç yanında, 1540 ve 1573 tarihli antlaşmalardan sonra Venedik Cumhuriyet'inin taahhüt ettiği 300.000 altın tutarındaki tazminat ve bunu ödeme aşamasıdır. Balyoslar veya özel temsilciler bu parayı ödemekle yükümlüydüler. Şimdi yayınlanan belgeler ve tasnifi için bkz. A. Bombaci, *Documenti Turchi...*, Ek Kaynakça.

Osmanlı Devleti nezdinde bulunan balyoslar, bazı tatsız, talihsiz olaylarla karşılaşmış olsalar da, ülkelerinin bürokrasi çarkı içinde önemli mevkilere çıktılar: Yarattıkları siyasal, kültürel, diplomatik başarılar çeşitli eserlerde ele alındı; toplu olarak da, *Dizionario Biografico degli Italiani* adlı ansiklopedi içinde yer bulmuşlardır. Bunların bir sıralamasını yapmayı uzun zamandan beri arzu etmekle beraber her aşamada talihsizliğe uğradım: fotokopiyi yapan çok defa cilt ve sayfa numarasını koymadı; bazı maddelerin ayrıbasımları yapıldıysa da şahsıma hediye edilen nüshalarda cilt ve sayfa numaraları yoktu. Bununla beraber Barbaro, Capello, Dolfin, Foscari, Foscarini, Giustinian, Gritti gibi maddelerin çok detaylı olduğunu belirtmeliyim.

Venedik şehri ve devletinin Türklerle ilişkileri mütehassıslar kadar geniş bir çevre tarafından merak, ilgi, sempati ile karşılanmış ve çok sayıda serginin hazırlanıp kataloglarıyla birlikte sunulmasına yol açmıştır. Büyük ölçüde sanat tarihçilerinin katıldığı bu çabalar esnasında siyasi tarihe çok az yer verilmesi tuhaftır. 2003'te, İstanbul'un fethinin 550. yılı vesilesiyle G. Bellini'nin yarattığı Fatih Sultan Mehmet tablosu teşhir edildi ve bir de katalog bastırıldı ise de bu neşriyatta hiçbir tarihçiye ve o devir araştırmacısına yer verilmemiş olması da tuhaftır. Bu boşluğun bir kısmını gidermek için Agostino Pertusi'nin *İstanbul'un Fethi* adlı eserini tercüme edip tamamlayıcı notlarıyla yayınlamış bulunuyorum ve Bizans İmparatorluğu nezdindeki son balyos ile fetih olayının yakınlaştığı bir sırada Osmanlı nezdine gelmek için görevlendirilen ilk balyosun çabaları ve ayrıca Venedik kökenli kişilerin bıraktıkları tarihsel anıları aktarmış bulunuyorum (bkz. bib. Pertusi, Agostino). Bu düzenlemeler arasında, yakın bir geçmişte düzenlenen ve bir de katalogu yayınlanan sergiyi kaydetmek yararlıdır: *Osmanlı döneminde Venedik ve İstanbul*, (bkz. Ek Kaynakça).

•••

Elimizdeki kitap sayesinde ele aldığımız bina bir süre İtalya Konsolosluğu olarak kullanıldı. Yakın bir geçmişte doğrudan İtalya Büyükelçiliğine tahsis edilip, tarihsel hüviyetine kavuştu ve Palazzo Venezia olarak hak ettiği görüntüye büründü (bkz. *Arrademento Dekorasyon*, sayı 2 (Eylül 1999), s. 48-56, İtalyanca ve Türkçe metin). Eski devirlerdeki gibi olmasa bile, senenin bazı günlerinde büyük davetlere ev sahipliği yapıyor.

Tercümeye Dair

Bu eseri dilimize kazandırmayı üniversite yıllarımdan (1962/1963) beri arzu ediyordum. Kitabı elde edemediğim için, İstanbul'daki Alman Arkeoloji Enstitüsünün kütüphanesinde mevcut nüshadan aldığım notlara göre işe başlamıştım. Fotokopi uygulaması henüz ülkemizde başlamadığı için çalışma çok zor ilerledi: Kaldı ki, başka konulara eğildiğim için notlarım uzun zaman dosyalarımda kaldı, bununla beraber tamamlayıcı kaynakları tedarik etme ve hatta bazı konulara değinme fırsatı buldum.

En mühim rehberim ise, Prof. Dr. Semavi Eyice'nin *İÜEF Tarih Dergisi*'nde gördüğüm kısa fakat anlamlı kaydı idi (c. 1, sayı 1). Aynı yıllarda, merhum hocalarımdan Ord. Prof. Cavid Baysun, bir sohbetimiz esnasında, bu eserden bahsederken, *İslam Ansiklopedisi* için "Balyos" maddesini yazarken kitaptan haberi olmadığını, fakat yazıp da basılmasından kısa bir süre sonra, İstanbul Bayezid'deki Sahaflar Çarşısı'nın renkli simalarından Nizamettin Aktuç'un (bu zat için bkz. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 8, s. 24) eline geçen bir nüshayı ayırdığını haber vermiş olduğunu ve sonraki bazı makalelerinde kitaptan istifade ettiğini söylemişti. Osmanlı tarihi ile ilgilenen Batılı araştırmacılar bu eseri ihmal etmediler, özellikle de notlarından yararlanıp hacimli eserler yarattılar. T. Bertelè ile, 1968'de Venedik'teki C. Cini Vakfının düzenlediği sempozyum esnasında konuşmuştum. Kendisine neden çok az sayıda kitabın satışa sunulduğunu sormuş ve bir adet hediye etmesini rica etmiştim. Bana elinde kalan nüshaları sandıklar içine koyduğunu, bu nedenle kaymak kâğıtların birbirine yapıştığını, ayrılıp da bir nüsha tedarikinin zorluğunu söylemiş ve Verona şehrine kadar benim gelip sayfaları ayırmamı teklif etmişti. Ben de Verona'ya gitmek için maddi olanak bulamamıştım. Tercümeyi tamamlama gayretim hiçbir vakit eksilmedi, çeviriyi destekleyecek kişiyi arıyordum. Bunun için güzel bir fırsatla karşılaştım. İstanbul'a ait bir dizi kıymetli eser kaleme alan ve böyle eserleri de teşvik eden merhum Çelik Gülersoy, bu eserin dilimize kazandırılmasını arzu etmiş ve benim teklifimi memnuniyetle karşılamıştı. Her türlü teşvik ve desteği esirgemeyip vermesine rağmen, nedense müdürlük görevini yürüttüğü Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu büyük bir maddi bunalım içine girdi ve yayınlarından da büyük ölçüde feragat etti, bundan dolayı da hızla devam ettirdiğim çalışmamı yarım bıraktım. Ama onun teşvik edici davranışını her zaman hatırlarım.

Elimdeki çeviri ve ekler çalışması için yayıncı aradım, fakat kitabı her gören büyük bir korku içinde geri çevirdi. 2003'te, o sırada İstanbul'daki İtalyan Kültür Heyeti başkanı, tarihçi ve eserin değerini bilen bir kişi olduğu için kitabın fotokopisini yaptırıp bana verdi. Ama yayıncılar hep bigâne kaldılar.

2007'de çeviriyi bitirip, her türlü kaynakça ekini de hazırladığım sırada, beni başka alanlarda ve özellikle *İstanbul Ansiklopedisi* ve TDV *İslam*

Ansiklopedisi için teşvik eden sayın Prof. Dr. Semavi Eyice, çevirinin son şeklini vermemi isteyip, bu kitabın neşriyat âleminin seçkin kişilerinden Çağatay Anadol tarafından basılması için yol gösterdi.

Kitabı muhtelif zamanlarda tercüme ve daktilo ettiğim için, tam bir uyum sağlayamadığımı açıklamam gerekir. Türkçe yayınlarda yer alan bailo, balyos, balyoz gibi yazımlar arasında, daha yerleşmiş olduğunu düşünerek balyosu tercih ettim. Balyoslar kadar onlara büyük ölçüde yardımcı olan *dragomanno*'lar için, tarihi bir terim olan dragmanı uygun buldum. Keza, haberleşme ve mektup, posta alanlarındaki etkilerini izlediğimiz *Portalettere* kelimesini, belgelerimizde geçen sâi biçiminde tercüme edip, postacı veya ulak tarzı yazımlardan kaçındım. *Relazione* terimini sefaretname diye tercüme etmeyi uygun bulmadım ve aynen bıraktım. Venedik devlet başkanları için kullanılan *Doge* eski vesikalarımızda *Doj* veya Fransızca etkisinden dolayı *Doc* diye geçmiştir. Tercümede bunu devlet başkanı ibaresiyle karşıladım. Bu arada tamamlayıcı kayıtları da sayfa ve dipnotlarına serpiştirdim, bazılarını kaynakçaya aldımsa da, metin içinde kalanlar da vardır.

•••

Kitapta bulunan Venedik lehçesindeki metinleri tercüme etmek için, Giuseppe Boerio'nun *Dizionario del dialetto veneziano*, Venedik 1856 (genişletilmiş ikinci baskısıdır) lügatinden istifade etmiş idim. Bu lügat ancak yazıldığı devrin lehçesi için kıymetli bir kaynaktır. Tarihsel geçmiş için yapılan çalışmalara, 1967 senesinde ilk ilmi araştırmalar için Venedik'te bulunduğum esnada, Giorgio Cini Vakfı tarafından hazırlattırılan sözlük derlemelerine tanık olmuştum. Padova Üniversitesi profesörlerinden Manlio Cortelazzo bu derleme işini faal bir şekilde üstlenmiş idi. Muhtelif araştırmaları bulunan M. Cortelazzo'nun çalışmayı bir an önce bitirmesi için her görüşme ve haberleşmemizde durumu sorduğumda "en kısa zamanda" cevabını aldım. Kırk yılı geçen bir çabadan sonra basılan bu kaynağı tedarik edip, tercümemin son tashihleri esnasında gerekli düzeltmeleri yapmaya çalıştım. Tercümeyi bitirmeye koyulduğum sırada sayın araştırmacının 2009 yılı başlarında vefat ettiği haberini aldım. Türk ve İslam dünyalarına ait çok sayıda kayıtların bulunduğu bu lügat, araştırmacılar için ihmal edilmeyecek bir kaynaktır (bkz. Ek Kaynakça).

Cécile Morrisson

SUNUŞ

Bu kitabın özgün başlığı, *Il Palazzo degli Ambasciatori di Venezia a Constantinopoli e le sue antiche memorie*, yani Venedik'in İstanbul Elçilerinin Sarayı ve Eski Anıları, bana daima biraz yanıltıcı gelmiştir. Kitap 1453'ten önce Venedik balyosuna ikametgâh hizmeti gören, sonra Venedik elçilerinin, daha sonra Avusturya elçilerinin, son olarak da İtalyan elçisinin konutu olan bu binayı, ortaçağdaki halini, tarih boyunca değişen alınyazısını anlatmaz yalnızca. Aslında Venedik'in 15. yüzyıldan 20. yüzyılın başına kadar Osmanlı hükümetiyle kurduğu diplomatik ilişkilerin tam bir öyküsüdür (bkz. kitapta Mahmut H. Şakiroğlu'nun yazısı).

Bu başlık muhakkak ki yanlışlıkla verilmemişti kitaba; ama aslına bakılırsa, "İstanbul'daki Venedik faaliyetlerinin tarihindeki boşlukları gevşekçe dolduran" *cenni illustrativi*'den[1] (açıklayıcı bulgulardan) söz eden yazarın, sunuştan başlayarak kitabın her yerine sinmiş olan alçakgönüllüğünü ve dürüstlüğünü ortaya çıkarıyor. Kişiliğinin kuşkuya yer bırakmayan bu özelliğini, onunla 1960'larda karşılaşmış olan Prof. Giovanni Gorini, vefatı münasebetiyle yazdığı yazıda şöyle özetliyor: "Güçlü, kararlı bir kişiliği vardı, tevazuu ve çekingenliği olmasa hatta azimliydi diyebilirim; bütün bunlar artık çok ender rastladığımız manevi ve ahlaki yalınlığın işaretleridir."[2]

Tommaso Bertelè 10 Temmuz 1892'de, Verona'nın güneyindeki yemyeşil kırların ortasında yer alan Isolella di Cerea'da, aile evinde doğdu. Bertelèler üç yüz yıldır bu yörede çiftçilikle uğraşıyordu;[3] Tommaso Bertelè, geleceğini hiç de sezdirmeyen bu ortamda yetişti. Ama, köklerinin 1402'den beri Venedik'in elinde olan bu bölgede olması, belki de genç yaşta tarihe tutkuyla bağlanmasında bir parça rol oynamıştı. Kariyeri ise yalnızca kendi yetenekleri ve zekâsı sayesinde biçimlenecekti. Legnano ve Verona'da klasik bir öğrenim gördükten sonra Floransa'da sosyal bilimler okudu; 1913'te

1 *Palazzo* s. 10, bu kitapta s. 25-26.

2 G. Gorini, "Tommaso Bertelè," *Studi Veneziani*, 13, 1971, s. 743-749.

3 Trento konsili (1563) mucibince tutulmaya başlanan vaftiz kayıtlarında, 1564'te ilk kez Cerea kilise bölgesinde Bertelè ailesinden söz edilir. Bkz. G. Bertelè, "Brevi appunti sulla famiglia Bertelè di Cerea," *Cerea, La Sua Gente* içinde, G. Ziviani ve A.Ch. Ziviani (ed.), Legnano, 2010.

yazdığı mezuniyet tezinin (*tesi di laurea*) konusu gelecekte hangi konularla ilgileneceğinin işaretiydi: "1497-1522 arasında Venedik, Mısır ve Portekiz'in diplomatik ilişkileri." 1915'te, İtalya Dışişleri Bakanlığı sınavında ikinci olarak henüz 22 yaşındayken diplomatlık mesleğine adım attı. Derhal Viyana'ya atanan Bertelè, 23 Mayıs'ta İtalya'nın Avusturya'ya savaş ilan ettiğini bildiren şifreli telgrafı çözen kişiydi. Londra'ya gönderildi, I. Dünya Harbi'nın sonuna kadar orada kaldı, 1919-1922 arasında Paris barış görüşmeleri ve diğer konferanslarda kâtip olarak yer aldı. Altın standardına kısmi dönüş üzerinde anlaşmaya varılan 1922 Cenevre Konferansı'nda tercümanlar dairesinin başkanıydı; Almanca, Fransızca, İspanyolca ve İngilizceyi mükemmel bir akıcılıkla konuştuğunu hatırladığım bu diplomata layık bir sorumluluktu bu. 1923 başında, 14. yüzyıldan beri kısmen Verona'da yerleşmiş olan Kuzey İtalyalı çok eski ve ünlü soylu bir ailenin kızı olan Eleonora Malaspina ile evlendi[4] ve İtalya'nın İstanbul elçiliğine başkâtip atandı. *Palazzo* kitabını ithaf ettiği tek oğlu Giovanni burada, Şubat 1924'te doğdu.[5]

İstanbul'da geçirdiği yıllar Bertelè'nin yaşamı ve çalışmalarında bir dönüm noktası oldu. Hem mesleki görevlerini yerine getirdiği Venedik Sarayı'nın tarihini araştırıyordu, hem de İstanbul pazarında o sırada her yerde bulunabilen antika nesneleri görmesi onu her döneme ait sikkeleri toplamaya itmişti. 1921'den itibaren Berlin Sikke Müzesi'nin müdürü olan ve İstanbul Arkeoloji Müzesi sikke koleksiyonunu[6] başlatan büyük Alman nümizmat Kurt Regling (1876-1935), Bertelè'ye Bizans sikkelerini

4 U. Dorini, *Un grande feudetario del trecento. Spinetta Malaspina*, Floransa, Olschki, 1940.

5 Giovanni Bertelè yıllar boyu babasının anısını korumak ve yarım kalmış eserlerini tamamlamak üzere çok çalışmıştır. Yayınladıkları: *Il Libro dei Conti di Giacomo Badoer (Costantinopoli 1436-1440); Complemento e indici* [Numismatica Patavina 2] Padova, Esedra editrice 2002, 257 s.; *Palazzo* için *Indice analatico (Il Palazzo degli ambasciatori di Venezia a Costantinopoli*, der. U. Dorini, Padova, Esedra editrice 2009); bir ölçümbilim araştırması olan "Misure di peso a Bisanzio," *Bolletino del Museo Civico di Padova* 96 (2007): 189-229, sonsöz B. Callegher. Bu son çalışmanın ayrı, gözden geçirilmiş bir versiyonu ve dizini özel olarak G. Bertelè'den temin edilebilir. Kişisel anılarını benimle paylaştığı ve değerli belgelerini bana açtığı için kendisine minnettarım.

6 1916'dan beri orduda görev yapmakta olan Kurt Regling 1918 nisanında Müze-i Hümayun'da bir sikke bölümü kurmak üzere Türkiye'ye gönderilmişti. Kendini bu işe adaması sayesinde hedefine kısa zamanda ulaşmış, Türklerin de hayranlığını kazanmıştı. 1924'te çalışmalarını tamamlaması için tekrar İstanbul'a çağrıldı; Bertelè ile o sırada tanışmış olmalı (*Berliner Museen. Amtliche Berichte aus den Preussichen Kunstsammlungen* 56 [1935] içinde Arthur Suhle'nin Regling hakkındaki yazısı, s. 76-79; Prof. Dr. Bernd Kluge'ye bu bilgi için teşekkür ediyorum).

toplamasını öğütledi; Bizans sikkeleri o sırada fazla revaçta değildi, fazla incelenmemişti ve keşiflere gebe bir alandı. Bu, son derece akıllıca ve hayırlı bir öğüttü. Nitekim 1926 yılı başında Bertelè Berlin'de çıkan *Zeitschrift für Numismatik*'te o zamana kadar araştırılmamış bir dizi Bizans sikkesini yayımladı.[7] Bu makale standart British Museum Bizans sikkeleri kataloglarına (1908 ve 1911) önemli bir katkı oluşturmuş, 8. ve 12.-15. yüzyıl sikkeleri belgelerindeki birçok boşluğu doldurmuştu. Özellikle 12.-15. yüzyıl sikkeleri Bertelè'nin esas araştırma alanı oldu, son ufuk açıcı çalışmalarını bu alana hasretti.[8] Fakat bu konu burada bizi ilgilendirmediğinden, *Palazzo*'nun yazılmasına yol açan koşullara ve bağlama döneceğiz.

Bertelè'nin hemen hemen sekiz yıl boyunca önce İstanbul'da, sonra Berlin'de (1927-1929), son olarak da 1930'da Roma'da diplomatik ve sosyal görevlerinden ayırabildiği zamanlarda, tatillerinde, çoğu zaman da geceleri[9] sabırla sürdürdüğü çalışmaları 1932'de Bologna'da, Apollo yayınevi tarafından yayımlandı. 1924 gibi erken bir tarihte İstanbul'un Venedik ya da yurdu Verona'yla ilişkileri hakkındaki anıları araştırmaya başlamış, bu konuda gazetelerde ya da bilimsel dergilerde üç makale yayımlamıştı. Ne var ki o sıradaki diplomatik tecrübeleri Serenissima ile Bâbıâli arasındaki gergin ve muğlak ilişkilere dair vizyonunu lekelemişti. Bertelè, İtalya Elçiliği başkâtipliğine saltanatın kaldırılması (1 Kasım 1922) ve VI. Mehmed'in aynı ay Britanya'ya ait bir gemiyle Malta'ya gitmesinden bir ay sonra atanmıştı. Yeni Türk devletinin ilk yıllarına bizzat tanık oldu. Ankara 13 Ekim 1923'te başkent olmuş, 29 Ekim'de de Millet Meclisi cumhuriyeti ilan etmişti. Bir zamanlar tiftik ticareti sayesinde zengin bir şehir olan Ankara o sırada küçük bir taşra kasabasıydı, kalenin dışında sadece birkaç modern bina bulunuyordu. Yeni başkentteki yeni İtalya elçiliği binası ancak 1927'de tamamlanabildiğinden, Tommaso Bertelè Türkiye'deki görev süresini (Ocak 1923-1926) İstanbul'da geçirdi. Yine de, önemli bir olay ya da tören gerektirdiğinde, İtalyan delegasyonu Ankara'ya taşınıyor, o sırada çekilmiş bir fotoğrafın da gösterdiği gibi çalışmalarını kendilerine tahsis edilen bir tren vagonunda

7 T. Bertelè, "Monete bizantine, inedite o rare," *Zeitschrift für Numismatik*, 36 (1926): 1-36.

8 Giovanni Bertelè çocukluğunda babasının Berlin'de geceleri, ilk Alman ticari radyolarında çalınan müzik eşliğinde çalıştığını hatırlıyor.

9 A. Mango, *Atatürk*, Woodstock, New York, 1999, s. 263-264.

yürütüyordu. Bu sırada yaptığı seyahatlerin yanı sıra Saraybosna'daki başkonsolosluğu sırasında (1938-39) Balkanlar'da çıktığı geziler, Bertelè'nin tarih çalışmalarının coğrafi arka planını tanımasını da sağlamıştı.

Tommaso Bertelè bugüne kadar Bizans nümizmatiği ve mali tarihine yaptığı katkılar dolayısıyla tanınmış ya da hatırlanmıştır; oysa modern dönem Osmanlı-Venedik ilişkileri konusuna yaptığı katkı bir o kadar önemlidir. *Palazzo*'nun Türkçe çevirisi, bu ilişkilerin temel iki aktöründen biri olan ve geçmişine her zamankinden daha fazla ilgi gösteren bu ülkede eserini yeni, ikinci bir yaşama kavuşturacaktır.

[Bu sunuşu hazırlayan C. Morrisson, Bertelè'nin hesap defterinin zeyli üzerinde uzun bir tanıtma makalesi de kaleme aldı: "Coin Usage and Exchange Rates in Badoer's *Libro dei Conti*", *Dumbarton Oaks Papers*, no. 55 (2001), s. 217-244. Bu makalede konu edilen Türk ekonomisini ve kullanılan paraları tahlil etti (s. 226-229, 238-240). Ayrıca Bizantolog J. Lefort ile birlikte bir tahlili eser yazarak, dağınık kalmış makaleleri bir araya getirmeyi planladığını da kaydetmiştir (s. 219). Mahmut H. Şakiroğlu]

VENEDİK VE KOSTANTİNİYYE
TARİHTE OSMANLI-VENEDİK İLİŞKİLERİ

Oğlum Giovanni'ye

Önsöz

Birinci Dünya Harbinin sonunda İtalyan denizciler, İstanbul'da Avusturya-Macaristan Krallığı'nın elçilik binasına girdiler. Bu ikametgâh vaktiyle Venedik elçilerinin oturdukları saraydı. Venedik Cumhuriyeti'nin yıkılışından sonra da sahibinin adını yaşatmaya devam eden bu binaya İtalya sahip çıkarak, harp sonunda yapılan nihai anlaşmaya da geçirtti.

Her ne kadar bina Venedik hatırasını yaşatma bakımından güçlü bir geleneğin devamcısı olsa da, binanın tarihine ait elimizde çok az bilgi bulunmaktadır. Bunu telafi etmek için eski Venedik binasının ne gibi izler bıraktığının ve bu uzun geleneğin değerinin detayları üzerinde durdum. Eski Osmanlı Devleti'nin başkentinde şimdi bir yeşillik ve ferahlık vahası olarak kalan bu bina yakın bir geçmişte yenilettirildi ve cephesinin beyaza boyanmasından sonra yalın çizgileriyle ortaya çıkı. Bina gayet havadar ve aydınlıktır ve geniş bir bahçenin içinde bulunmaktadır.

Venedik arşivlerinden edindiğimiz bilgiler bazı devirler için az olmakla beraber birçok dönemler için çok zengindir. Bize verdiği bilgiler, sarayın büyük bir tamir veya yenileşme gereği duyulan dönemlerine ait bulunmaktadır. Bu eksiklikleri gidermek için, binanın en iyi dönemlerini aksettiren bilgi ve belgelere de başvurmaktan geri durmadık.

İstanbul'daki Venedik Sarayı, Roma'dakinin aksine, hiçbir tanınmış sanatkâr ile birlikte anılmaz. İnsanlarımızın Levant [Doğu Akdeniz] topraklarında yüzyıllarca sürdürdükleri faaliyetlere dair bir şahit olması bizi ilgilendirirdi. Bu konuyu aydınlatmak için de bu binadaki yaşamı incelemek, bazı eski sakinlerini yakından tanımak, bunların etrafında dönen mühim olaylara da değinmek istedim. Ele aldığım tarihsel devir uzun asırları kapsadığı için, olayların çoğuna çok kısa değindim. Venedik Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler sırasında meydana gelen mühim siyasi olayların temeline inerken, önemli insanların ve yardımcılarının kişiliklerine değindim. Temsilcilerin Türkiye'deki faaliyetlerinin tümü değil, dönemleri sırasındaki hareket ve sözleri üzerinde durdum.

İstanbul'daki Venedik faaliyetinin tarihsel çizgisini tamamlamak isterken, son simgesi olan binayı incelemekle beraber, iki ayrı bölümde Ve-

nedik Cumhuriyeti'nin Bizans İmparatorluğu ile ilişkisini başlangıcından itibaren ele alarak 16. yüzyılda ilk edinilen ikametgâhı da içine alan süreyi tetkik ederek Venedik temsilcisinin yerini araştırdım. Böylece de Venedik Cumhuriyeti'nin bin yıllık bir süre boyunca İstanbul'da sürdürdüğü faaliyetlere değinmiş oldum.

Anlatım esnasında büyük ölçüde temsilcilerin veya tanıkların kullandıkları kelimeleri tercih ettim. Genel tarihler içinde konu edilmesi mümkün olmayan detaylara da eğildim. Araştırmamızın izi üzerinde, olayların geçtiği mahalleri de ayrıca belirterek Venedik temsilcilerinin İstanbul dışındaki faaliyetlerine yani sultanın Edirne'de ikameti esnasındaki tutumlarına veya Boğaziçi köylerindeki yaşamlarına da değindim.

Görüntüyü canlı tutabilmek için olayları çoğu yayınlanmamış veya az tanınan birtakım resimlerle birlikte anlattım. Böylece belgesel değeri bulunan bu kaynaklardan başka notlarda detaylar üzerinde durarak anlatımımıza engel olacak bilgileri araştırmacıların sonradan başka yerlerde aramalarına imkân sağladım ve çok fazla ehemmiyeti bulunmayan detaylardan vazgeçtim.

Araştırmalarım sırasında az sayıda belge dikkatimden kaçmış olsa bile, Viyana ve Venedik arşivlerinde bulunan en mühim kaynaklara yönelerek, Venedik Cumhuriyeti'nin hatırasını yaşatan bu binanın geleneksel değerini aydınlattım. Çok eski mütevazı dönemlerinden itibaren incelediğim bu bina, zaman geçtikçe büyüdü, yeniden yapıldı ve ortaya şimdiki mevcut bina çıktı. Bahçesinde yapılan inşaat zamanla bugünkü durumuna büründü. Bu binada yaşayan insanlar Türk-Venedik ilişkileri ile birlikte yaşadılar, üzüntüler çektiler veya hayatlarıyla ilgili dramatik bilgiler bıraktılar. Gölgeleri de hâlâ orada yaşamaktadır.

Resmettiğim manzara, daha önce de söylediğim gibi çok sınırlı kaldı, ama bu özellikle Türkiye'de yaşayan ya da oraya giden yurttaşlar için Venedik'in sarayla, çevresiyle ve Edirne ile Karadeniz arasındaki yol üzerinde yer alan yerlerle bağlantılı şanlı anısını hatırlamak için bir başlangıç olacaksa bizi tatmin edecektir. Bunlar bir bütün olarak, Levant'taki büyük İtalyan ağacının küçük ama derinden etkileyici bir dalını oluşturuyor.

T.B.

Açıklamalar

Bütün mühim kaynaklar notlarda gösterilmiştir. En çok yararlandıklarımızı ise şu kısaltmalar ile kullandık.

ALBÈRI: Eugenio ALBÈRI, *Le relazioni degli ambasciatori veneti al Senato durante il secolo decimo sesto,* Serie III. 3 cild. Firenze, 1840, 1844. 1855 ve Appendice [Zeyil], v. XV. 1863 (Relazioni degli Stati Ottomani).

B.B: Nicolò BAROZZI ve Guglielmo BERCHET, *Le Relazioni degli Stati europei lette al Senato dagli ambasciatori veneziani nel secolo decimosettimo,* Serie V (Turchia), tek cilt iki kısmı, Venedik 1871 -1872.

BELIN: A. BELIN, *Histoire de la latinité de Constantinople,* Paris 1894, bu ikinci baskıdır ve düzenleyen ise Arsene de Chatel, adlı din adamıdır.

BENETTI-PAZZAGLIA: *Viaggi a Costantinopoli di Gio. Battista Donado Senator Veneto... osservati .... dal fu Dottor Antonio Benetti e dati in luce dal Dottor Francesco Maria Pazzaglia,* parti 4. Venedik 1688 (bu eserin I. kısmı şu başlık altında da neşredildi: *Osservazioni fatte dal fu Dottor Antonio Benetti nel viaggio a Cost. di G. B. Donado,* Venedik 1688.

CHARRIÈRE: E. CHARRIÈRE, *Négociations de la France dans le Levant,* Paris 4 cilt, 1848-1860.

Delib: Venedik Devlet Arşivi. "Deliberazione del Senato relative a Costantinopoli." İlgili yıl gösterilmiştir. [Burada arşivcilik terimini tercüme etmedim. Venedik Senatosu kararları ilk zamanlar tek bir cildin içinde (Mixti terimi kullanılır) kaydederken 16. yüzyılda sorunların yoğunluğu üzerine ülkelere göre kararları ayırmıştır].

DELLA VALLE: Pietro DELLA VALLE, *Viaggi,* cilt I, Torino 1843.

Disp.: Venedik Devlet Arşivi, Senato dizisinde. 'Dispacci di Costantinopoli [İstanbul'dan yollanan *dispaccio*'lar] serisi, bulunduğu Filza [Dosya] ile gösterilmiştir. Viyana Devlet Arşivinde, Corrisp. dipl. con Cost. [İstanbul ile olan diplomatik ilişkiler]. İlgili yıl dosyasında bulunur. Bunların ilki Venedik, ikincisi de Avusturya ikameti dönemlerini yansıtır.

GALLAND: *Journal d'Antoine Galland,* Paris 1881, neşre hazırlayan Ch. Schefer. [Eser Türkçeye tercüme edildi: *İstanbul'a ait günlük hatıralar (1672-*

1673), I. cilt (1672), çeviren Nahid Sırrı Örik, II. cilt (1673), 1973. Eserin yayıncısı Türk Tarih Kurumu olup sonradan tıpkıbasımı yapılmıştır].

HAMMER: J. VON HAMMER, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris 1835-1843. Almancadan çeviren J. J. Hellert. 18 cilt.

MAGNI: *Quanto di più curioso e vago ha potuto raccorre Cornelio Magni nel primo biennio da esso consumato in viaggi e dimore per la Turchia.* Parma 1679, *secondo biennio.* Parma 1692 (bu eserin I. kısmı 1682 yılında Venedik'te neşredildi; ikinci kısım ise 1704 yılında Parma'da bir daha neşredildi).

RAMBERTI: *Libri tre delle cose de turchi*, şu kitapta: *Viaggi fatti da Vinetia, alla Tana, in Persia, in India, et in Costantinopoli*, Venedik 1545. Bu rapor ayrıca da neşredildi. Müellifin bu neşirde adı yoktur. Halbuki Benedetto Ramberti'ye aittir ve bilindiği üzere. 1534 yılına Daniele de' Ludovici ile birlikte İstanbul'a kadar geldi.

Rel. Pera: *Relatione dello stato della Cristianità di Pera e Costantinopoli obediente al Sommo Pontefice Romano.* İstanbul 1925, neşreden E. Dalleggio d'Alessio.

ROMANIN: S. ROMANIN, *Storia documentata di Venezia*, 10 cilt olan bu eserin 1912 yılında yapılan 2. baskısı.

SANUTO: Marino SANUTO, *I Diarii* [Günlükler], 58 cilt ve bir önsöz, Venedik, 1879-1903.

Venezia, Museo Civ...: Venedik'teki Museo Civico Correr [tercümede; Venedik Şehir Müzesi olarak gösterdim].

Belgeleri veya eski *relazione*'leri neşrederken aslındaki imlayı tercih edip, bazen çok gerektiğinde ara notları yerini değiştirdim. Bazı kısaltmaların tam imlasını verirken çok kullanılan kısaltmaları aynen bıraktım. Fransızca eski unvan ve belgeleri de aynen bıraktım.

Türkçe kelimeleri ve unvanları, Levant'ta yaşayan Avrupalı seyyahların kullandıkları gibi bıraktım.

Takvim konusunda, Venedik takviminin Mart ayından başladığına işaret etmeliyim. Eserimde miladi tarihi esas almakla beraber çok gerektiğinde aslındaki takvimi koydum [tercüme içinde Venedik usulü takvim tarzını tercih ettim].

Resimleri mümkün mertebe asıllarına göre yaptırttım ve bazen boyutlar fark etti. Resimleri nerelerden edindiğimi, hazırladığım listede gösterdim [tercüme esnasında, esas resim altına ekledim –M.H.Ş.].

Venedikli temsilcilerin Türkiye'deki teşkilatı hakkında V. Lazzari tarafından hazırlanıp, Albèri tarafından neşredilen külliyatın III. cildinin başına konulan "Cenni intorno alle legazioni veneta alla Porta Ottomana" başlıklı araştırma oldukça yararlıdır. Kitabın içinde gerektiği hallerde bu konuyu biraz geniş tuttum. Şunu bir kere daha tekrar etmek isterim ki bu kitap bütünü ile Türkiye'deki Venedik elçiliğinin tarihi değildir, ancak onun ikametgâhını ilgilendiren konular üzerine eğildim.

Türkiye'deki Avrupalı temsilciler hakkında J. W. Zinkieisen'in *Geschichte des Osmanischen Reiches* adlı eserinin (Gotha 1855) III. cildinin 829 vd. sayfalarında bilgi bulunmaktadır.

Bu eseri hazırlarken çok sayıda kişi bana bilgi verdi veya çalışmalarımı kolaylaşırdı. Bunların yardımlarını eserde sırası gelince açıklamakla beraber, Venedik Devlet Arşivindeki Luigi Ferro'nun yardımlarına özellikle değinmem gerekir. Onun değerli ve eksilmeyen desteği, benim Venedik'ten uzak kaldığım sıralarda da devam etti. Venedik Sarayı'nın Avusturya işgali altında bulunduğu 1797-1817 yılları arasındaki süreyi incelemek için aynı yardımı Viyana Devlet Arşivi yönetimi de gösterdi.

VENEDİK BALYOSUNUN BİZANS'TAKİ MAKAMI

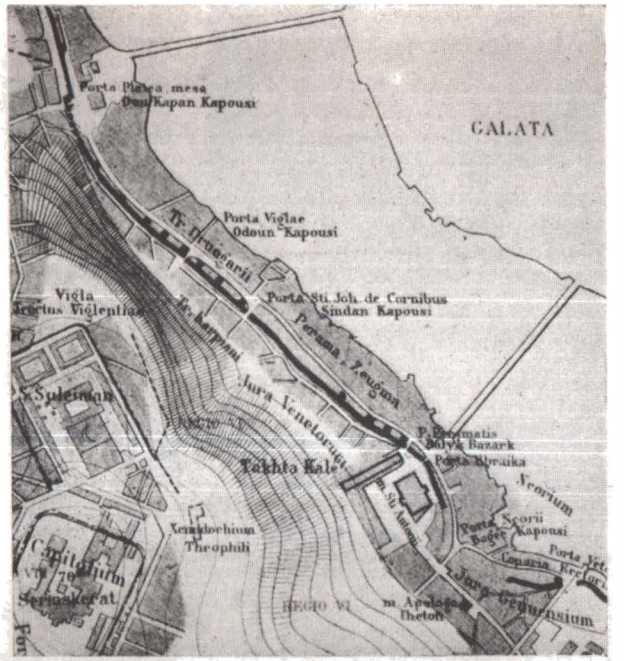
Venedik Cumhuriyeti ile Bizans İmparatorluğu arasındaki siyasi ve ticari ilişkiler Venedik tarihinin ilk yüzyıllarına kadar uzanır. Sürekli olarak önem kazanan bu ilişki, Venedik gücünün artması üzerine Bizans'a olan bağlantı devamlı bir şekilde azaldı, sonunda ise yok oldu. Bu ilişkilerin sonucu olarak 1082 yılında, Venedik ile İmparator I. Aleksios Komnenos zamanında bir anlaşma imzalandı. Burada Normanlarla mücadeledeki yardımlarına karşılık olarak Venediklilere (çok eski yıllardan beri Çanakkale'de büyük bir vergi indirimine sahip olmakla beraber) her türlü resim ve vergiden muaf tutulmaktan başka, Bizans içinde bağımsız bir mahalle kurma hakkı da verildi: Böylece imparatorluğun muhtelif yerlerine dağılmış durumdaki Venedik tacirlerine kolaylık sağlandı. Başkentte devamlı artış gösteren nüfus, 12. yüzyılın ikinci yarısında 20.000'e kadar çıkmıştı. Bunların mahalle içinde veya dışında ikamet ettiklerini de biliyoruz.[1] Bu anlaşma, Bizans İmparatorluğu'nun değişik evreleri sırasında bazı değişikliklere uğradı. Venedik Mahallesi'nin tarihini şematik bir tarzda incelemeye giriştiğimizde üç ana devir ile karşılaşıyoruz: İlk dönem 1148 [metinde 1802 olup, küçük düzeltme yaprağında bu tarih vardır] tarihinden başlar ve 1204 yılındaki IV. Haçlı Seferleri sonunda İstanbul'un Latin işgaline kadar sürer;[2] ikinci dönem İstanbul'daki Şark Latin İmparatorluğu devridir (1204-1261; üçüncü dönem ise Bizanslıların tekrar İstanbul'a dönmesi ve buranın Türkler tarafından elde edildiği tarih arasındaki zamanı kapsar (1261-1453).

12. yüzyılda Venediklilerin İstanbul'da kurdukları mahallenin sınırlarını tespit etmekte bazı şüpheli durumlarla karşılaşıyoruz. Bunun nedeni, belgelerde gösterilen yerlerin, şimdiki karşılığının bulunmasındaki zorluktur. Fakat yetkili araştırmacılar bu konuda yaptıkları incelemeler sonunda, genel hatları ile aynı sonuçları elde ettiler.[3] Vardıkları sonuca göre, bu mahallenin sınırlarından biri, Haliç üzerinde, Galata Köprüsü diye adlandırılan yöreye yakın, Balık Pazarı Kapısı idi. Alışverişin çok canlı

Resim 1.
1204 senesinde Haçlılar tarafından işgal edilen Konstantinopolis (Ravenna şehrindeki S. Giov. Evangelista Kilisesi'nin tabanındaki mozaikten detay, 13. yüzyıl başlarına aittir; bkz. Santi Muratori, *Felix Ravenna* dergisinin Nisan 1926 sayısı ve T. Uspensky, *İstanbul'daki Rus Arkeoloji Enstitüsü Bülteni*, c. VIII, 1903)

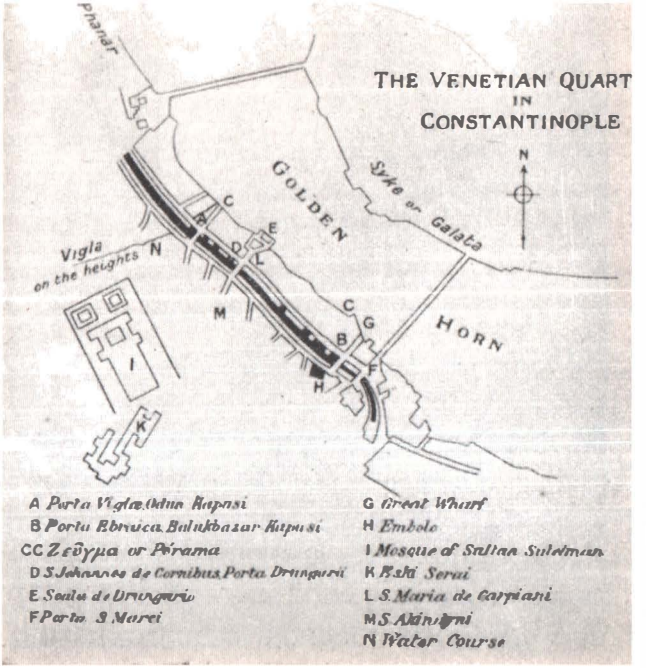
olduğu bu mahalde, Bizans döneminde de, Haliç'in karşı kıyısına işleyen sandalların varlığı sayesinde hızlı bir ulaşım vardı.[4] Buradaki kapının da adı Porta Peramatis olup perama [sandal] ile yapılan geçişi anımsatmaktadır. Venedik Mahallesi'nin diğer sınırı da Odun Kapı diye adlandırılan yer idi. Haliç'in birkaç yüz metre içindeki bu bölgenin adı eskiden Porta Viglae idi. Mahallenin şehir içine doğru fazla ilerlemediği anlaşılıyor: 1206 tarihli bir belgeye göre, bir sura dayanıyordu: "qui fuit Sevastocratoris." Venedik Mahallesi'nin Haliç kıyısında, sair inşaatlar arasında, üç "iskelesi" veya iskeleciği vardı. Venediklilerin ticari faaliyetinin en canlı noktası sayılan bu merkez, imtiyazın can damarı idi. Böylece mahalle, Haliç'in en işlek yerinde olması nedeniyle Bizanslıların ve rakip yabancıların kıskançlığını üzerine çekerdi. Balık Pazarı'ndan başlayarak Topkapı Sarayı ucuna doğru uzanan Venedik Mahallesi'nin öte tarafında, 12. yüzyıldan itibaren,

Resim 2. Ortaçağda, İstanbul'daki Venedik Mahallesi'ni içeren bölge (detay) (D. J. Mordmann, *Constantinople au Moyen Âge. Relevé topographique*, Lille 1891)

sürekli olmasa da Amalfililerin, Pizalıların ve Cenovalıların mahalleleri bulunmaktaydı.

Venedik Mahallesi'nin bu durumu, Latinlerin İstanbul'u ele geçirmesinden –ihtiyar Doge Enrico Dandolo'nun[5] yönetimindeki Venedik Cumhuriyeti işgalcilere gemi ve silah bakımından çok yardımda bulunmuştu– sonra büyük bir değişiklik geçirdi. Venedik Cumhuriyeti'nin ağırlığı artmıştı. Yeni kurulan imparatorluk içinde büyük bir toprak parçası elde eden Venedik Cumhuriyeti, devlet başkanına onore edici bir sıfat vermişti; "Dominus quartae partis et dimidiae totius imperii Romaniae" [Şark topraklarının tümünün dörtte birinin ve yarısının sahibi], vatandaşların sahip olduğu imtiyazlar da genişletildi. Bizans içindeki mahallenin sınırları, haklara paralel olarak genişledi ve şimdiki Yeni Cami ve Haliç tarafında da Bla-

Resim 3.
12. yüzyıl sonunda İstanbul'daki Venedik Mahallesi (H. F. Brown, *Journal of Hellenic Studies*, XL/I, 1920)

herna denilen yere doğru, her ne kadar sınırlarını tam belirtemez isek de, uzadı. Bundan sonra Venedikliler kendi mahalleleri içinde "castrum" denilen müstahkem bir saray inşa ettiler ise de Bizanslıların tekrar İstanbul'a dönmesinden sonra Cenovalılar tarafından yıkıldı. Ayrıca yeni bir ticaret hanı yaptılar.

Venediklilerin bu müstesna durumu, Latinlerin Konstantinopolis'te kurdukları devlet zamanında da devam etti. Bu sıralarda Cenova Cumhuriyeti 1261 yılında Nif [şimdi İzmir'in Kemalpaşa ilçesi] şehrinde Bizanslılarla bir anlaşma imzaladıktan sonra, onların İstanbul'a dönüşlerini sağladılar ve büyük çıkar elde ettiler. Bunun üzerine Venedik Cumhuriyeti'nin durumu iyice zayıfladı: mahalle de kısıtlandı ve 1277 yılında yapılan anlaşma ile adeta ilk sınırlarına tekrar döndü.[6] Bu durum da Türk fethine kadar devam etti.

Venedikliler, hiçbir Bizanslı yöneticiyle muhatap olmaz, hukuki bakımdan "logotheta"ya hesap verirlerdi. Bu husus 992 yılında Basileios ve Konstantinos adlı imparatorlar tarafından verilen Chisobullos'da da vardı; 1107 yılında da Venedik devlet başkanı tarafından Grado patriğine verilen imtiyaza göre, mahalle içinde Venediklilerin etkinliği daha da arttı. Diğer taraftan, Venedik Cumhuriyeti Bizans imparatoru nezdine bir elçi veya "temsilci" yolladığında, bu görevli Venedik kolonisinin sorunları ile de meşgul olurdu.[7]

Latin İmparatorluğu devrinde, İstanbul'daki Venedik kolonisinin başkanı, "in toto imperio Romaniae" [Bütün Şarktaki] Venedik yerlerinin de valisi olup Batılı diğer baronlarla birlikte devletin en önemli kişilerinden biri idi.[8]

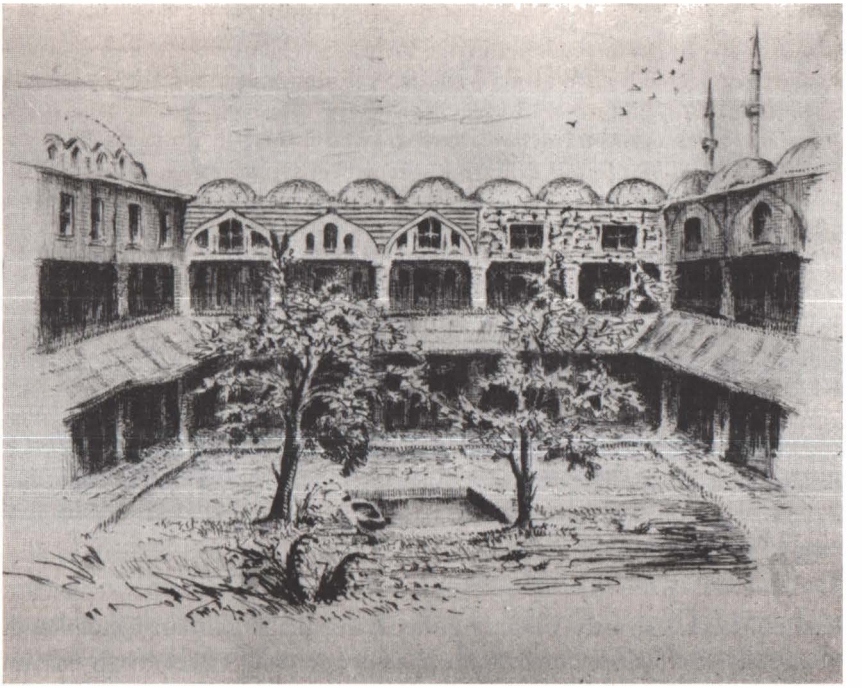

Resim 4. Eski Venedik elçilerinin kıyafeti (C. Vecellio, *Habiti antichi e moderni di tutto il mondo*, Venedik, 1598)

Bizans İmparatorluğu'nun tekrar kurulma evresi olan üçüncü devir zamanında, koloninin başkanı olarak balyosu (bailius) görmekteyiz. Araştırmacıların bu sözcüğe verdikleri etimolojik anlam çok çeşitlidir; bizi ilgilendiren çağda, belgelerin verdiği bilgiye göre, bu sözcük Venediklilerin "rector"u anlamına gelirdi.[9] Diğer taraftan balyos sözcüğü yalnız İstanbul'daki Venedik temsilcisi anlamına değil, Venedik Cumhuriyeti'nin bütün Şarktaki egemenlik alanının da başkanı anlamına gelirdi. Kayda değer bir özellik de, yakın zamana kadar, Türklerin yabancı konsoloslara "balios" veya "bailos" demeleridir.

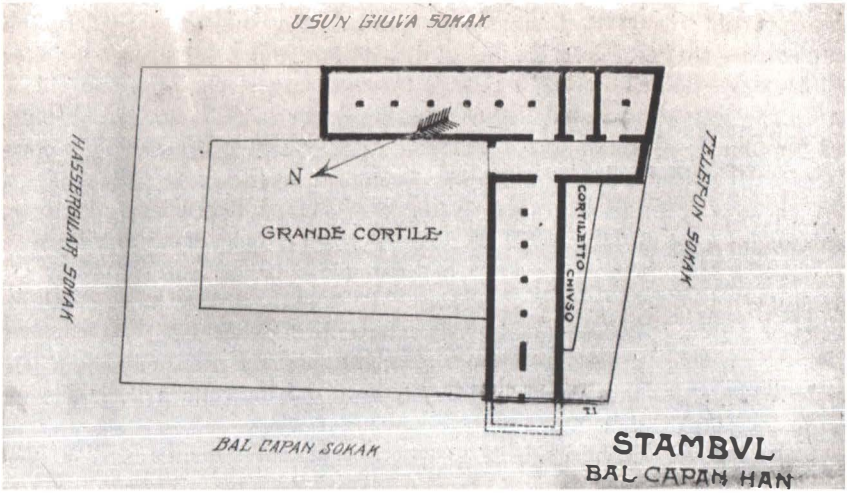
Bizans çağında Venedik balyosunun görevleri çok önemli ve değişik özellikte idi. 1374 yılında Andrea Gradenigo'ya verilip Diehl tarafından neşredilen belgede, Venedik temsilcisinin değişik görevlerinin tam bir detayı verilmiştir.[10] Açıklayacağım tek husus balyosun koloniyi yönetirken, tebaası arasında çıkan anlaşmazlığı adalet dağıtarak çözümlemesidir.[11] Bu konu, Türk egemenliği zamanında, kapitülasyonlar çağı denilen evrelerde de devam etti. Venedik Cumhuriyeti adına vergi toplamak ve gene aynı yönetimin katı baskısı altında muhtelif vergi, resim ve ödentilerin toplanması; Venedik tarafından yasalaştırılan ticari kuralların uygulanması gibi yetkiler balyostaydı. Koruması gereken bir hak ise Bizans imparatoru nezdinde, daha önceleri iki devlet arasında kabul edilen, zamanla genişletilen fakat aynı zamanda sık sık ihlal edilen[12] Venedikli tüccarların çıkarları ve imtiyazlarıydı. Son olarak da, tebaası ile diğer yabancı koloni mensupları arasındaki sorunları çözme görevi vardı. Bu anlaşmazlıklarda hep Cenovalılar vardı, onlar daima Venedik'in azgın rakibi fakat çoğu kez muarızları idiler. Bütün bu görev ve sorumluluklar, balyosu zahmetli ve hassas bir görevle karşı karşıya getiriyordu. Daha önce de söylediğimiz üzere, onun gücü imparatorluğun her tarafına dağılmış bulunan bütün Venedik tebaası üzerinde geçerli idi. Böylece balyos, mühim bir kolooninin valisi ve güçlü bir devletin temsilcisi olarak, İstanbul'daki en ileri gelen kişiler arasında yer alıyordu. Yanında yardımcı olarak da iki danışman bulundururdu ki bunlar da devlet başkanı ve senato tarafından seçilirlerdi. Balyos ve danışmanları Bizans'ta bulunan Venedikli soylular arasından seçilirdi. En az on iki kişiden meydana gelen "consilium majus" [yüce meclis] bazı durumlara müdahale edebilirdi. "On ikiler meclisi" sonraki yüzyıllarda da devam etti. Balyos normal olarak görevinde iki yıl kalırdı. Uygulamada ise ardılının gelip resmi devir yapılması beklenirken kalışını biraz uzatabilirdi. Böylece, sonradan da göreceğimiz üzere, bir balyos İstanbul'da aşağı yukarı üç yıl kalırdı. Hizmetinde çok sayıda insan bulunur, ardından silahlı adamlar gelir, ahırı çok gösterişli olur ve yüksek pozisyonuna uygun bir itibar görürdü.

Balyosun ikametgâhının Venedik mahallesinin sınırları içinde olduğunu tahmin ediyorum. 1277 yılında Venedik Cumhuriyeti ile Bizans İmparatorluğu'nun başkentini tekrar ele geçiren imparator VIII. Mikhail

Resim 5. Balkapan Hanı'nın içi. Gabuzzi'nin taslağı

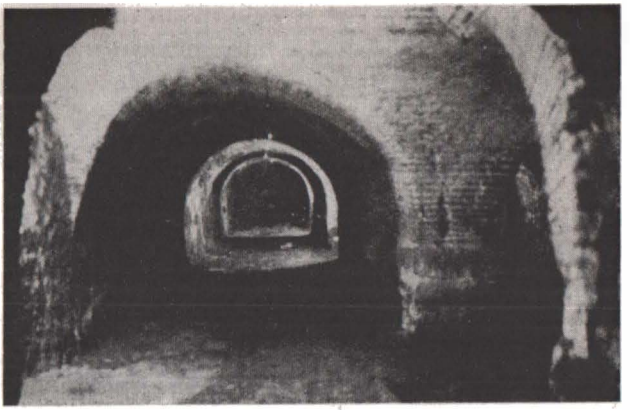
Paleologos arasında yapılan anlaşmaya göre –bu anlaşmayı Venedik, Latin İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra, Bizans'ta çok zayıf bir durumdayken yapmıştı– Venediklilere ayrılan mahallede bir ev balyosa, biri de danışmanlarına verilecek, bir ev ise cemaate ait malları korumak için tahsis edilecekti. Venedikli tüccarlara da, sayılan üçü dışında yirmi beş veya gereksinmeye göre daha fazla ev verilecekti. Tüccarlar imparatorun tahsis ettiği bu evleri kullanmayıp, başka kalacak yer arayabilir, imparatorluğun başkent veya başka bir yerinde arazi sahibi olarak yanında dükkân açıp sanayi işlerine de girişebilirdi.[13] Venedikliler kendilerine ayrılan bu mahallede kiliselerine, değirmene, fırına, dükkânlarına, mezarlığa da sahiptiler. Burada bizi ilgi-

Resim 6. Balkapan Hanı'nın planı. Lacchia'nın tasviri

lendiren taraf, balyosun yukarda gösterilen mahalle sınırları içinde kendi vatandaşları ile birlikle oturmasıydı. Bizans çağındaki Venedik balyosunun sarayının yerini tespit etmek mümkün müdür? Mehmed Ziya Bey adında, İstanbul üzerine bir eser kaleme almış olan zata[14] göre, balyosun yeri olarak Bal Kapan Han gösterilebilir. Burasının balcılara ayrılan bir yer değil, "Balyosun Hanı" olduğunda ısrar eder. Bal kelimesinin "balyos"un kısaltımışı olduğuna dayanan bu faraziye başka bir Türk muharrir olan Osman Nuri Bey tarafından da tekrarlandı.[15] Fakat inceleme için ele aldığımız araştırmacılar bu sözcüğün etimolojisini şüpheli bırakmışlardır.

Kaldı ki konu edilen bina muhakkak ki bir Bizans menşeine sahiptir; bilhassa yerin altına uzanan planında bu açıkça görülmektedir. Biraz da aşağı inersek, Türk devrinde yapılan bazı eklemelere rağmen, sarayın[16] içinde ve dışında da bu husus görülür. Osman Nuri Bey tarafından neşredilen bir başka Türk belgesi de, binanın bir Bizans yapısı olduğu ihtimalini akla getiriyor. Bu belgeden anlaşıldığına göre Bal Kapan Han, Fatih Sultan

Resim 7.
Balkapan Hanı:
Bodrum.

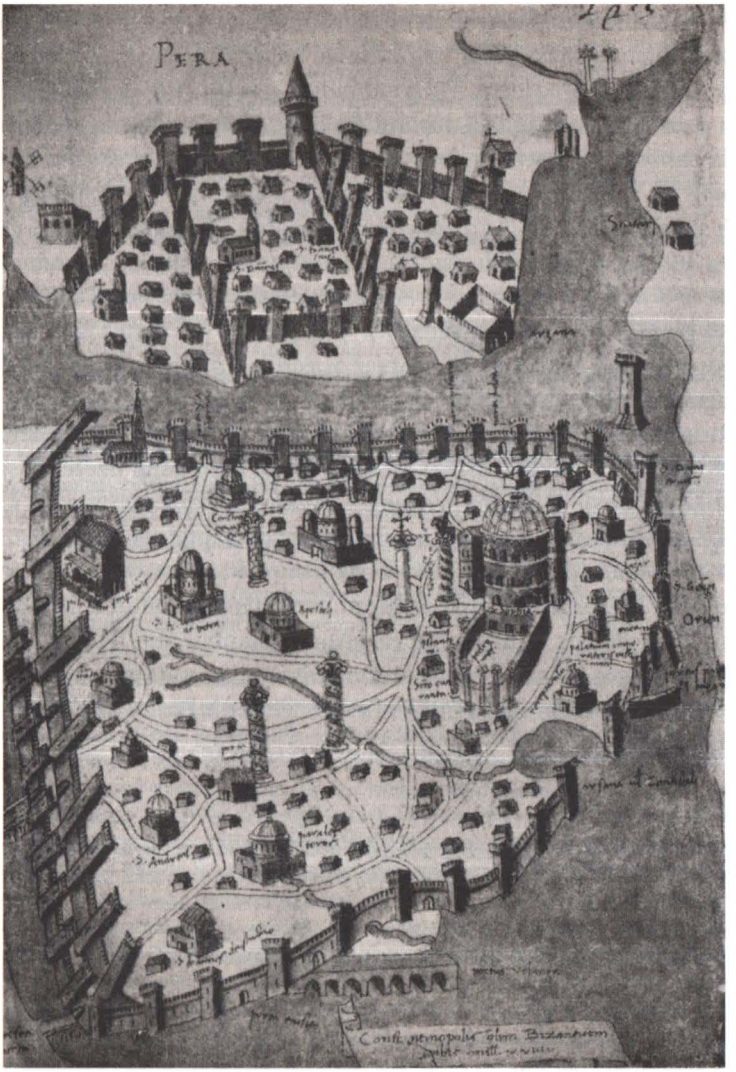
Mehmed'in kurduğu Ayasofya vakıfları arasında bulunuyordu ki bu da bize binanın 1453'ten önceki varlığını kanıtlar. Bu bina, Venediklilere tahsis edilen antik mahallenin sınırları içinde ve hatta Rüstem Paşa'nın yaptırdığı küçük ve şirin camiye çok yakındır ki bu cami, araştırmacı Mordtmann'a göre, mahallenin en eski kilisesi olan S. Akindino Kilisesi'nin yerine inşa edilmiştir.[17] Mahallenin en eski yapısı olan bu kilisede, Venedikli tüccarların ağırlık ve uzunluk ölçüleri korunurdu. Bununla beraber bu faraziyelerden hareket ederek olumlu bir sonuca varmamız çok zordur. Bal Kapan Han'ın Venedikliler hizmetinde bulunduğunu kabul etsek bile, balyosun istifadesine verilmiş olabilir. Bütün bu ihtimaller, bu yapıtın, Bizans içindeki bir Venedik temsilcisi ikametgâhı olduğu izlenimini vermektedir.[18]

Bal Kapan Han iki katlı, dikdörtgen bir binadır. İçinde eski planlara uygun bir avlu içinde arkatlar vardı ki şimdi kullanılmaz. Binanın altında uzun iki dehliz vardır. Binanın dış taraflarında izleri belirlenen arkatlar sonraki devirlerde kapanmış. Bina, balyos ve çok sayıdaki adamlarına tahsis edilmiş bir ikamet yeri veya "embol" olabilir. Bu sözcük değişik yorumlara yol açmış ise de, bazılarına göre kemerli geniş ve sağlam yapılar olup, tüccarların mallarını depolama ve satma yeri olarak kullanılabilirdi.[19] Binanın şimdi pek çok sahibi vardır ve dükkânlarla, depoların ve evlerin sayısı çoğalmıştır. Dehlizler de zeytinyağı deposuna dönüştürülmüştür. İkamet

edenlerin çokluğu nedeniyle yoğun bir insan hareketi göze çarpar. Binanın etrafında küçük Türk tipi yollar, dükkânlar doludur. Cephe kısmında ekili asmalar, sokağın sürekli hareketi içinde yeşil bir ark meydana getirir.

Venedik Mahallesi'nden bugün geriye ne kaldı? Bizans İmparatorluğu başkenti Şarkın ve Avrupa'nın en zengin şehri olduğu zaman, meydana gelen bu hareketli aktivitenin yüzyıllarca süren etkisinden neler var ("vile qui te totes les autres ere soveraine" diye Ville-Hardouin tanımlar) ve Şark ile Garp arasındaki ticaret için çok hareketli olan ekonomik faaliyette önemli bir yer sahibi Venedik kolonisinden ne kaldı?

Bal Kapan Han'dan başka pek az bina Bizans devrinden günümüze kalmıştır. Bazı sokaklarda ortaçağ karakterini taşıyan evler bulunmaktadır. Bunlar basık, sağlam duvarlı, pencerelerinde demir kafes, kırmızı ve beyaz taşın kullanıldığı taş ve tuğlalarla Bizans havasını yansıtırlar. Her ne kadar bu küçük sokaklar, ortaçağdaki bir mahallenin tam bir karakterini vermekten uzak görünür ise de bunlar Bizans dönemi değil de Türk fethinden sonraki inşaatlardır ve geleneksel Bizans mimarisini uygulayan İstanbullu Rum işçiler tarafından yapılmışlardı. Tahripten kurtulan veya yeni bir ev ile kaplanmamış surlar üzerinde bu karakter iyice görünür. Bazı izleri de isimler sayesinde öğreniyoruz: Bal Kapan Han'ın bulunduğu mahallenin adı Taht-ı Kal'adır. Yani Mordtmann'a göre,[20] burada bir sur bulunuyordu "qui fuit Sevastocratoris" ki en son sınırı meydana getiriyordu, yani şehrin içine doğru uzanan Venedik Mahallesi'nin ucu idi. Daha güçlü olanlar da şehrin çok canlı ticaret faaliyetini yansıtanlardır. Balık Pazarı denilen yer de, Bizans devrinin pazarının devamıdır. Bu kanıtı bize veren 1422 yılında İstanbul'un çok tanınmış planını çizmiş olan Buondelmonti'dir. Bu zat aynı yerde "Porta piscaire" [Balık Kapısı] adlı bir kapının varlığına da işaret eder. Biraz ilerisinde de baharat pazarı bulunur ki Venedikliler çağında da baharat ticareti İstanbul'da çok büyük ehemmiyeti olan bir faaliyetti. Yakın sokaklarda da peynir ve mum satan dükkânlar bulunur ki bunlar da Bizans ile Venedik belgelerinde zikredilir. Daha ilerisinde Odun Kapı vardır. İustinianus zamanından beri burada odun depoları bulunuyordu. Haliç üzerindeki Yemiş İskelesi de Millingen'e göre, antik "Scala di Drongario" yu anımsatır.[21]

Resim 8. 1422 senesinde Konstantinopolis.
Buondelmonti; Venedik'teki Biblioteca Marciana, cod. lat. cl. XIV, no. 45'te bulunan *Isolario* adlı eserinden.

Venedik Mahallesi'nin hemen ilerisinde, lüks binaları ve iğrenç mahalleleri ile geniş kent uzanır. 1432 yılında burayı ziyaret etmiş olan şövalye Bertrandon de la Broquière, Türk fethinden kısa bir süre önceki şehrin havasını çizer, şehrin o çağdaki durumu hakkında bilgi verirken, Venediklilerden de bahseder: "*Je veiz en ceste ville plusieurs marchans et de plusieurs nations, mais les Venissiens sont ceux qui ont plus d'auctorité. Ilz y ont ung officier que on appelle baille, lequel n'a de riens à respondre à l'Empereur, ne à ses officiers et n'ont quelque congnoissance sur eulx: et ont eu ceste franchise passe longtemps comme on dist. Et me fu dist que ce ne feussent lesditz Venissiens. Constantinople eust este gaignée des Turcs, par deux fois.*" [Bu şehirde çok sayıda tacir ve millet görüyorum, ama Venedikliler bunlar arasında en fazla ağırlık taşıyanlar. Orada adına balyos denilen bir görevlileri var ve bu görevli imparatora ve memurlarına karşı hiçbir sorumluk taşımıyor; ve söylendiği kadarıyla bu serbestiye uzun zamandan beri sahipler. Bana söylendiği üzere bu sadece Venediklilerin elde ettiği bir ayrıcalık. Demek ki, Konstantinopolis'i Türkler iki kez fethetmiş"]. Sonradan şehir üzerinde yaptığı gözlemleri: "Et est ceste cité ey faicte par villaiges et y a beaucoup plus de vuyde que de plein." [22] [Bu şehir köylerin yan yana gelmesinden oluşmuş, onun için yoğun bir yerleşimden çok boş alanlar göze çarpıyor"]. İstanbul'un[23] tepelerinde yeşil bahçeler ve geniş bölgeler vardır ki yangınlar sonucunda buraları terk edilmiş çöl haline dönüşmüştür [müellifin bu izlenimini 1923 yılında yaptığını belirtmeliyim].

Notlar

1 Bizans İmparatoru I. Manuel 1171 yılında yalnız İstanbul'da 10.000'den fazla Venedikliyi tevkif ettirdi. Tüccarların bu olaylar sırasındaki zararları 50 milyon altını aştı (Bkz. E. BESTA, *La cattura dei veneziani in Oriente per ordine dell'imperatore Emanuele Comneno*, Feltre 1900, s. 8 vd. (*Antologia Veneta* c. I'den ayrıbasım). Horatio F. BROWN, "The Venetians and the Venetian quarter in Constantinople to the close of the twelfth century," *Journal of Hellenic Studies*, c. XL / kısım I, Londra, 1920, s. 82-85.

2 Venedikliler ilk mahallelerini genişletmek için 1148 yılında bir imtiyaz elde ettiler. 1171 yılında da, yukarda söylediğimiz üzere tutuklandılar ve bu olaydan sonra harp çıktı; 1182 yılında oturdukları yerden, diğer Latinlerle birlikte Andronikos tarafından kovuldular ise de, kısa bir süre sonra döndüler.

3 Bizans içindeki Venedik Mahallesi'nin topografyası için Bkz. G. HEYD, *Storia del commercio del Levante nel Medio Evo*, Torino 1913, s. 263 vd, 300 vd, ve 481 vd. (Bizans içindeki yabancı koloni

mahalleleri üzerinde duran bu bölüm PASPATİ tarafından yapılan çalışmalara dayandırılmıştır); BELIN, bölüm I-III; Dr. A. MORDTMANN, "Esquisse topographique de Constantinople," *Revue de l'Art Chrétien* 1891, paragraf 78; A.VAN MILLINGEN, *Byzantine Const.* Londra 1899, s. 214 vd.; BROWN, *aynı eser*, s. 68 vd.; M. ROBERTI, *Ricerche intorno alla colonia veneziana in Cost. nel sec. XII.*, Padova 1925 ve daha önce zikredilen müelliflerin eserleri. Venedik Mahallesi ile ilgili belgelerin, Latince metin ile birlikte olmak üzere, eksiksiz tam bir yayını şu eserde yapıldı: G. L. F. TAFEL ve G. M. THOMAS, *Urkunden zur älteren Handels-und Staadsgeschichte der Republik Venedig.* Viyana 1856-1857, 3 cilt olarak neşredildi ki, Fontes Rerum Austriacum adlı dizinin XII. XIII ve XIV. ciltlerini meydana getirir (Diplomataria et Acta denilen II. seri); Yunanca olan metin ise şu eserde neşredildi: MIKLOSICH ve MÜLLER, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, Viyana 1860-1890 yılları arasında 6 cilt çıktı. [Bu serinin 3. cildinde Venedik ve Malta arşivlerindeki Yunanca yazılmış Türk belgelerinin neşri bulunmaktadır. Venedik mahallesi için son yapılan belgelere dayalı araştırmalar; Ek Kaynakça: Ağır, Eyice, Maltezou, Yerasimos ve Bacqué-Grammont

4 1320 yılında Balyos Marco Minotto tarafından kaleme alınan rapordan da anlaşıldığına göre, bu ulaştırma için tahsis edilen sandalların bazıları Venedik tebaasına aitti (Krş. D. MINOTTO, *Chronik der Familie Minotto*, c. I, Berlin 1901, s. 211).

5 Enrico Dandolo 1205 yılının haziran ayında İstanbul'da öldü. Haçlıların ileri gelenlerinden biri olan çağdaş kronikçi VILLE-HARDOUIN bunu kaydettikten sonra cesedinin tantanalı bir merasimle Ayasofya Kilisesine gömüldüğünü yazar: "Dedenz cel sejour, avint un mult granz damages en l'ost; que Henris Dandole prist une maladie: si fina et moru, et fu enterrez à grant honor al mostier Sainte-Sophie" (G. DE VILLE-HARDOUIN, *La conquête de Cons...* Paris 1874, s. 230, naşiri Natalis de Wailly). Dandolo'nun mezarı sorunu bugün bile ilgi çeker. [Venedikli coğrafyacı] Ramusio 16. yüzyılda İstanbul'un Latinler tarafından alınışına dair bir kronik neşrettiğinde Ville-Hardouin kroniğine aldığı paragrafta şöyle yazar: "Dandolo tantanalı bir şekilde Ayasofya'ya gömüldü. Duvara yerleştirilen yüksek bir mermer ark içindeydi. Bu mezar üzerinde San Marco arması ve Doge'nin Boynuzlu tacı da vardı. Taştaki kitabede günümüze kadar yaşaması yazılı olmakla beraber, II. Mehmed burayı ele geçirip, Ayasofya'yı cami yaptığı zaman izleri de yok etti; Devlet Başkanı Dandolo'nun eskiden beri çok saygı uyandıran kılıcı, mahmuzu, zırhı, tuğu da çıkarıldı ve sonra da bu silahları, Giovanni'nin kardeşi döneminin tanınmış ressamı Gentile Bellini'ye verildi. Uzun yıllar II. Mehmed'in yanında bulunmuş olan bu zat ülkesine döndüğünde, kalıntıları Venedik'e getirip, Enrico'nun soyundan gelenlerin yaptırdığı San Luca Kilisesine verdi." Herhalde o dönemdeki yaygın bir söylenceye dayanan bu ihtimal başka kaynak ve belgelerde olmasa bile önemlidir. Diğer taraftan, Ayasofya'nın harem kısmının sağ cenahında, yere gelen bir kısımda "Henricus Dandolo" kitabesi vardır. Bunun altında acaba Doge'nin saygın naaşı mı vardı? Bu mezarın haremdeki durumu üzerinde çok tartışma yapıldı. Yazı stili ilk şüpheyi uyandırır. Henricus adı yazımı ile soyadı Dandolo yazımı arasında ahenk yoktur; yazı da çok eskiden yazılmamış; kitabe taşı da kesilmiştir; mezar taşının dört bir tarafında da kurşun geçirilmiş bir delik vardır. Bu son izlenimlere göre Ramusio tarafından verilen bilgilere inanılması gerektiğini ileri sürenler vardır, "seem to suggest that a railing inclosed the space within which a sarcophagus used to stand supported by pillars." (LETHABY ve SWAINSON, *The Church of S. Sophia*, Londra 1894. s. 297). Dandolo'nun mezarı konusu her zaman ve özellikle Venedik'te çok büyük bir ilgi gördü. 1880 yılında, Venedik Devlet Arşivi müdürü, Dışişleri Bakanlığı aracılığı ile konuyu Kont

Corti'ye sordu. Bu kişiler arasında tanınmış Rum araştırmacı Paspati de bulunuyordu. Onun da Haçlıların hizmetinde bulunan Bizans geleneklerine uygun olarak, Dandolo'nun burada mihrabın altında gömülü olduğuna inandığı anlaşılıyor. Bununla beraber Dandolo'nun mezarı aranacak ise harem kesiminde olamaz. Zira o sıralarda kilisenin ve manastırın haremlerine ölü gömülmezdi ve kitabe sahte olup ancak on beş sene evvel yazılmıştır. Bu yerdeki taş ise yarım metre uzunluğundadır (*Archivio Veneto* c. XIX/I (1880 s. 357 vd.). Paspati'nin bu görüşüne karşı çıkan Antoniadès ise kitabenin gerçekliği üzerinde durur (E. M. ANTONIADÈS, *Agia Sofia* II, Atina 1908): Antoniadès, buranın bir resmi ile kitabeyi verirken, İngiliz rahip Curtis'in çizdiği mezar krokisini de ihmal etmez. İtalya büyükelçisi Ressmann 1892 yılında, Dr. Mordtmann'ın yardımı ile bazı yeni girişimlerde bulundu ise de olumlu bir sonuca varamadı (*Nuovo Archivio Veneto* c. II I/I (1892) Venedik, s. 213). Mordtmann'ın kızının bana bildirdiğine göre, bu araştırmacı Dandolo'nun naaşının Ayasofya kilisesinde bulunduğuna kani idi. Venedik Belediyesi, bu kere Mütareke döneminde tekrar Dandolo'nun kalıntıları ile ilgilendi, İtalya'nın [o sırada] İstanbul'da bulunan elçiliği bu girişiminden de hiçbir sonuç alamadı. Harem kısmında bulunan kitabe çıkarılmadan ve şimdi tablolar ve halılar ile kaplı Ayasofya mihrabı incelenmeden Paspati'nin faraziyesi kabul edilemez.

Bir kronik başlığından hareketle, Musatti adlı araştırmacı, Dandolo'nun kalıntılarının Yedikule'ye taşınıp şimdi bir kahvehaneye kiralanan bahçeye gömüldüğünü yazar (E. MUSATTI, *Venezia e le sue conquiste nel Medio-Evo*, Verona-Padova. 1881, s. 190 n. 2). İstanbul'daki birkaç yıllık görevim sırasında, bazı kişiler Dandolo'nun cesedinin Türkler tarafından, belirsiz bir dönemde, Ayasofya'dan alınıp Yedikule'ye götürüldüğünü söylediler: Burası, surun hemen dışında, demiryolunun geçtiği bir yerde, kahvehaneye yakın ve ağaç altı idi. Bizans stilindeki lahdin, yerel Rumlar tarafından bir eski Bizans azizi olarak ziyaret edildiği söylenir. Anılan yerde iki küçük mezar kalıntısı bulunmakta ve kumla kireç karışımı bir inşaat var ise de, yukarıdaki geleneği destekleyecek kayıt yoktur. Bu son inanış, aynı zamanda, Bizans'ın son imparatoru Konstantinos Paleologos'un Altın Kapı yakınlarında gömüldüğü rivayetini anımsatıyor (Bkz. F. W. HASLUCK, "The tomb of Constantine Palaiologos and the Golden Gate," *Journal of Hellenic Studies*, c. XLIII (1923) s. 162 vd.).

Doge Dandolo, İstanbul'daki ikameti sırasında başkentin en güzel saraylarından birinde kaldı: Ville-Hardouin tarafından verilen bilgiye göre, Latin imparatorun seçmenleri "dünyanın en güzel binalarından olan, Venedik devlet başkanının zengin sarayında bir araya geldiler," denilir ise de, hangi saray olduğu belli değildir (bk. VILLE-HARDOUIN, aynı eser s. 152; E. GERLAND, *Geschichte des latenischen Kaiserreiches von Konst.* Kısım I. Hamburg v.d. Höhe, 1905, s. 5, n.7).

6 İmparator Mikhail Paleologos, 1268 yılında yapılan anlaşma sırasında Venediklilere başkent içinde özel bir mahalle vermeye yanaşmadı. Fakat istedikleri evleri kiralamalarına razı oldu: 1277'de yapılıp da 1285 yılında tasdik edilen anlaşmaya göre, Venediklilere 1204 yılından önce, aşağı yukarı Porta Drungarii ile Porta Peramatis arasındaki yerde, Venedik Mahallesi diye anılan yerde ev verilecekti.

7 BROWN, *aynı eser* s. 69, 80; A. SCHAUBE, *Storia del commercio dei popoli latini del Mediterraneo sino alla fine delle Crociate*, Torino 1915, s. 27, 288, 313; HEYD, *aynı eser*, s. 272.

1204 yılından önce Venedik kolonisinin nasıl yönetildiği hakkında karanlık ve tereddüt uyandırıcı bilgiler bulunmaktadır. Bu devir üzerinde çalışan araştırmacılar arasında değişik görüşler bulunmaktadır. Mesela Schaube, kolooninin başkanı olarak elçiyi gösterir ve kalıcı bir görev olduğu üze-

rinde durur. Heyd ise, bir 'vicecomes' veya 'consul' bulunduğunu belirtip, elçilerin görevlerinin geçiciliği üzerinde ısrarlıdır.

8 Podestà Jacopo Tiepolo, 1219 yılında Venedik devlet başkanına yazdığı *dispaccio*'sunda unvanını şöyle yazar: "De Mandato suo Potestas in Constantinopoli, et Despotis Imperii Romaniae: Eiusdemq. Imperii Quartae Partis et Dimidie Vice Sui Dominator," ROMANIN, c. II, 408.

9 Venedik Cumhuriyeti ile Bizans İmparatoru Mikhail Paleologos arasında 1265 yılında imzalanan anlaşmanın projesinde ise değişik bir ifade bulunmaktadır: "*Quod comune Venetiarum ponat Rectorem supra gentem suam, qui vocetur Bajulus*" [Venedik toplumu Bajulus dedikleri zatı Rektör olarak atasın] (TAFEL ve THOMAS III 83).

10 DIEHL, "La colonie vénitienne à Const. à la fin du XVIe siècle" *Études Byzantines*, Paris 1905, s. 241.

11 "Bunu haftanın üç günü yani pazartesi, çarşamba ve cuma günleri, saat üçte, locanın altında ve ikamet edilen evde ve İstanbul'daki Santa Maria Kilisesi, yani aynı kilisenin portico altında" *(Relazione di Marco Minotto*, Venedik. Arc. di Stato. Compilazione Leggi, B. 157; 1310-1317 yılları arasındaki olayları anlatan Latince metin yayını için bkz. D. MİNOTTO, "*aynı eser* e. I. s. 189 vd.).

12 Balyos Marco Minotto tarafından anlaşmaların ihlali hakkında imparatora verilen bir dizi yakınmalar için bkz. D. MINOTTO, *aynı eser* c. I: s. 206 vd. Aynı cildin içinde yayınlanan bir dizi belgeden anlaşıldığı üzere, o çağda Venedik ile imparator arasında sayısız anlaşmazlıkların izleri vardır.

13 HEYD, *aynı eser* s. 483; DIEHL, aynı eser s. 245.

14 MEHMED ZİYA, *İstanbul ve Boğaziçi*, İstanbul 1336 s. 347 n. 1.

15 OSMAN NURİ *Mecelle-i Umur-ı Belediye* İstanbul 1922 c. I s. 802.

16 Bizimle beraber binayı ziyaret eden sayın arkeolog G. Papadopulos'un da verdiği bilgi ile uyuşur. Prof. Mamboury de binanın Bizans menşeli olduğunu ve Venedikliler tarafından inşa edildiğini yazar (E. MAMBOURY, *Constantinople, Guide touristique*, İstanbul 1925, s. 342).

17 MORDTMANN, *Esquisse*, zikredildi, paragraf 78.

18 Balyosların ikamet ettiği sarayın harap olması üzerine (bazen tamamen harap der) tamir ve restorasyonu için yapılacak masraflar için Venedik Senatosu 1413, 1418, 1422, 1428, 1430, 1434 ve 1435 yıllarında aldığı kararlar üzerine çeşitli izinler vermekle beraber, yerini gösterecek bilgi yoktur. 1434 yılında tamir izni alan balyos, çalışmalar sırasında eğer sarayında kalamayacak ise "başka bir yerde ev tutup parasını bizim cemaatimizden yasal oranda alacağı para ile kirasını verecekti." 1435 yılında acil bir tamir işi çıktı, zira doğu tarafındaki duvar harap olup yıkılmıştı. "Çünkü yağmur suları her tarafı gömmüş idi." Aynı kararlarda bazen, mesela 1435 yılında. S. Marco Kilisesi'nin tamiri için karar bulunur ki aynı yerdedir." (Sen. Misti R. 49 c. 177; R. 52 c. 67 v.; R. 54 c. 10 v.; R. 56 c. 172 v.; R. 58 c. 19 v.; R. 59 c. 54 v.; 105 v). N. Barbaro'nun İstanbul kuşatması günlüğünün yayınını yapan Dethier, Constantinus Forumu'nda bulunan bir sütunun Yanık Sütun olarak tanındığını yazar ve "Venediklilerin Santa Maria adlı kilisesine, balyosun sarayına da yakındı. San Marco bayrağı da orada bulunur. Bundan dolayı da Santa Maria Kilisesi'ne aynı zamanda San Marco Kilisesi de derler." (*Giornale dell'assedio di Cost. 1453 di Nicolò Barbaro* şu seri içinde : "Mon. Hung. Hist." c. XXII kısmı 1. s 815 n. 3: Bu ve sair belgeler 1875-1876 yılları arasında Galata'da Dethier tarafından dört cilt olarak bastırıldı. Bunlar Mon, Hung. Hist." diye tanınan serinin XXI'e I v 2, XII'ye I ve 2 diye çıkacaktı. Fakat Macar Bilimler Akademisi, basımın içerdiği yanlışların farkına varınca ciltlerin imhasını istedi. Bundan dolayı ciltler çok nadir olarak o da eksik bir şekilde kitaplıklarda bulunur.

Bir seri ise, Roma'daki Accademia Nazionale dei Lincei bünyesindeki Fondazione Leone Caetani Kütüphanesinde vardır). Bu görüşün yanlış olduğu kanaatindeyim zira daha önce de gördüğümüz üzere, Venedik Mahallesi'nin sınırları hiçbir zaman Constantinus Forumu'na kadar uzamamıştı. Santa Maria Kilisesi ile San Marco Kilisesi'nin aynı olduğu görüşü de doğru değildir. Çünkü değişik belgelerden anlaşıldığına göre, her ikisi de ayrı yapılardı; mesela 1322 yılında İstanbul'a yollanan Venedik temsilcilerine verilen talimatta, San Marco Kilisesi ayrıca belirtilmişti. Yıkık olan bu kilisenin tamiri için, Venedik elçileri imparatordan izin isteyeceklerdi. Bu kiliseyi tamir ettirip bu arada Venedik tüccarlarının da evlerini tamir ettirirken, S. Maria ve S. Marco kiliselerine ayrılan evler de tamir edilecek idi (Krş. MINOTTO, *aynı eser*, c. 1, s. 255).

19 E. PEARS. *The fall of Const. being the story of the fourth Crusade*, Londra 1885. s. 157. Amblem sonradan bütün mahalleye nisbet oldu (BROWN) aynı eser, s. 75).

20 MORDTMANN, *Esquisse*, daha önce zikredildi, paragraf 78.

21 Dr. A. MORDTMANN, "Die Hafenquartiere von Byzanz," *Mitteilungen des Deutschen Excursions-Clubs in Const.* fasikül 3(1891) s. 3, 13; MILLINGEN, *aynı eser*, s. 215 vd.

22 *Le voyage d'Outremer de Bertrandon de la Broquière*, naşiri Ch. Schefer, Paris 1892, s. 153, 164.

23 Bu adın Yunanca is tin polin (şehre)'den türediğini öne sürenler vardır. Bizans çağının son yıllarında da, çağdaş bazı raporlara (Clavijo, Schiltberger) göre bu şehrin adı Bizanslılar arasında "Escomboli" veya 'İstimboli'" idi (Krş. Oberhummer, "Constantinopolis" Pauly-Wissowa'nın neşrettiği, *Real Encyclopedia*'daki madde) [Şimdi *TDV İslam Ansiklopedisi* ve Milli Eğitim Bakanlığının neşrettiği *İslam Ansiklopedisi*, "İstanbul" maddelerine bkz.].

VENEDİK BALYOSUNUN GALATA'DAKİ İKAMETGÂHI

Bizans İmparatorluğu nezdinde son balyos olan Girolamo Minotto, İstanbul surlarında amansızca savaşmasına rağmen, fetihten sonra oğlu ile birlikte II. Mehmed'in emri üzerine idam edildi.[1] Venedik Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti arasındaki diplomatik ilişkiler derhal düzeltildi ve yeni atanan Bartolomeo Marcello adındaki temsilci 18 Nisan 1454 günü yaptığı anlaşma sayesinde sulhu sağlama ile birlikte ticaret serbestisini de elde etti ise de İstanbul'da bir Venedik özel mahallesi kurulması konusu konuşulmadı.[2] Konan maddede balyosun dönüşü için şöyle deniliyordu: "Venedik Devleti istediği kişiyi İstanbul'a balyos [metinde Baiulo] olarak gönderebilir ve geleneğe uygun bir şekilde ailesini de [maiyetini] getirebilir. Gelen kişi Venediklilerin üzerinde hükmetme, yargılama hakkı olacak ve bu iş için subaşı [metinde subassi] her zaman yardımcı olacak ve balyosun makamında rahat bir şekilde hareket etmesini sağlayacaktır."[3] Venedik Cumhuriyeti ile padişah arasında yapılan sonraki muahedelerde de balyos konu edilir. Örneğin 1479 ve 1503 tarihli muahedelerde balyosların İstanbul'da ikamet edeceği ve Venedikliler arasındaki ihtilafları halledeceği belirtilir; 1503 yılında fevkalade elçilik görevi ile İstanbul'a gelen Andrea Gritti, Osmanlı sultanının balyosların bir yıl kalmasını istemesine rağmen, eskiden olduğu gibi üç yıl devamlı kalmasını sağlamıştı.[4] 1513 tarihinde yeni bir ahidname alan Antonio Giustinian adlı fevkalade elçi, balyosun bir özel kişinin borcu için sorumlu tutulmamasını sağladı;[5] 1521 yılında bir ahidname alan Marco Minio adındaki fevkalade elçi de, o güne kadar bir Türk ile ihtilafı olan balyosun kadı [metinde kadi] önüne çıkarılma davranışını değiştirmiş bunun yerine balyosun veya temsilcisinin doğrudan padişah veya divan huzuruna çağrılmasını sağlamıştı.[6] 1540 yılında varılan anlaşmada da balyosun İstanbul'da ikamet edebileceği, üç yıl kalacağı, Venedikliler arasındaki ihtilafları halledeceği, balyos ile ilgili şikâyetlerin Babıâli tarafından inceleneceği belirtilmiştir.[7]

1454 tarihinden itibaren balyosluk makamında her zaman biri bulunmakla birlikte, 15. yüzyılda iki defa bu makamın bazen boşaldığı görülmektedir. Boşluklardan biri 1463 ile 1479 yılları arasını kapsayan harp yıllarında, diğeri de 1492 yılı sonunda başlayan ve 1503 tarihli sulh anlaşması ile sonuçlanan harp sırasında yaşanmıştır. 1492 yılında Girolamo Marcello, Osmanlı Devleti ile ilgili birtakım çok gizli bilgilerin bulunduğu *dispaccio*'larla ele geçirilmesine rağmen ülkesine dönmesine izin verilmiş fakat devrin Osmanlı Sultanı olan II. Bayezid bir daha İstanbul'da hiçbir balyos istemem demişti.[8] Balyos makamı bazı kısa devrelerde de boş kaldı. 1523 yılında Andrea Priuli'nin ölümü veya Nicolò Giustinian'ın 1516 yılında geri çağrılması ve Francesco Bernardo'nun 1531 yılında görevi reddetmesi gibi olaylar meydana geldi. Venedik hükümeti bu boşalmalar sırasında Osmanlı Devleti ile ilişkileri devam ettirmek için hemen tedbirini alarak bir fevkalade elçi yollar veya sekreterlerin bu işi üstlenmelerini (Alvise Sagundino adındaki sekreterin 1496 ve 1497 yıllarında üç defa ihtiyaç duyulunca İstanbul'a gönderildiği gibi)[9] veya balyos vekili diye balyosluğa naip tayin eder, bazen bir kişiyi fevkalade elçi olarak gittiği zaman da görevlendirir, bunlar da yetmez ise İstanbul'da ticaret yapmak için bulunan Venedik asilzadelerinden birinin geçici olarak balyos vekilliği yapmasını uygun görebilirdi.

Venedik Cumhuriyeti hükümeti balyoslar yollamaktan başka çok kereler de Osmanlı sultanı nezdinde fevkalade elçiler yollardı. Bu kişiler özel bir görev üstlenirlerdi: sulh akdi, tahta yeni cülûs eden padişahı tebrik, büyük bir zafer elde edilmesini kutlamak veya 1530 yılında üç çocuğunu birden sünnet ettiren Kanunî Sultan Süleyman'ın davetine iştirak gibi büyük merasimlere de katılırlardı. Fevkalade elçilerin görevi geçici idi ve bu olağanüstü durum da özel bir ehemmiyet ve ihtişama sahip görünürdü; balyosların işi ise belirli idi ve devamlı kaldıkları makamlarında Venedik vatandaşlarının yönetilme ve korunma işlerini yaparlardı: Bu işler adeta konsolosluk işlerine benzediği için, bazı kereler balyoslar için konsolos da denildiği görülmüştür.[10] Fakat şu da vardır ki Türk İmparatorluğu'nun merkezi olan İstanbul'da daimi bir temsilci bulundurmak Venedik Cumhuriyeti hükümeti için çok büyük siyasi ve ticari ehemmiyete haiz idi. Her ne

kadar balyos çoğu kereler günlük olayların halli için gayret gösterir ise de hudut boylarında patlak veren ve deniz haydutlarının sebep oldukları yağmacılık olaylarının haberleri ulaştığında hemen Babıâli ile temas kurarak meselenin çözümü ve ilişkilerin devamını sağlama ile sulhu kurtarmaya çabalardı. Bunların çok hassas görevlerinden biri de Türklerin ticari, askeri, yani ordu düzeni, yapılan hazırlıklar ve harekât, bilhassa deniz kuvvetlerinin ne için hazırlıklar yaptığını ve yönelinen hedefleri belirlemek için her an hazır bir haber alma servisi bulundurmaları idi: Belgelerden öğrendiğimize göre balyoslar karşılaştıkları büyük tehlike ve zorluklara rağmen bu işi büyük bir başarı ile yerine getirmişlerdi. Bunun farkına varan Osmanlı sultanı da muhtelif kereler belirttiği üzere gelecek balyosların Venedik Cumhuriyeti'nin büyük kişileri arasından seçilmemesi ve hiçbir şekilde siyaset ile uğraşmamasını, geldiğinde de ancak Venedik tüccarlarının sorunları ile yetinmelerini istediğini açıklamıştı.[11]

Şimdi bizi ilgilendiren konuya dönerek, Venedikli balyosların ve fevkalade elçilerin 1454 ile 1540 aralarında nerelerde ikamet ettiklerine değinelim: Bu konuda Marino Sanuto'nun anıtsal eseri *Diarii* bize kıymetli bilgiler verir. Kaldı ki onun verdiği bilgiler, yalnız 15. yüzyıl sonu ile 16. yüzyıl başındaki Venedik Cumhuriyeti ile sınırlı olmayıp, aynı zamanda bütün Avrupa hayatının canlı ve değerli bir tablosunu verdiği için kıymetlidir.

Venedik Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti arasında sulh yapmak için 1499 yılının şubat ayında İstanbul'a gelen Andrea Zancani (veya Zantani) adındaki fevkalade elçi Pera'da ikamet etti: Sanuto'nun anlattığına göre gemiden inen temsilci, padişahın balyoslara hediye etmiş olduğu eve değil de Antonio Ferro'nun 1486 ve Giovanni Dario'nun 1487 yılında ikamet ettikleri eve refakat edilerek geldi.[12]

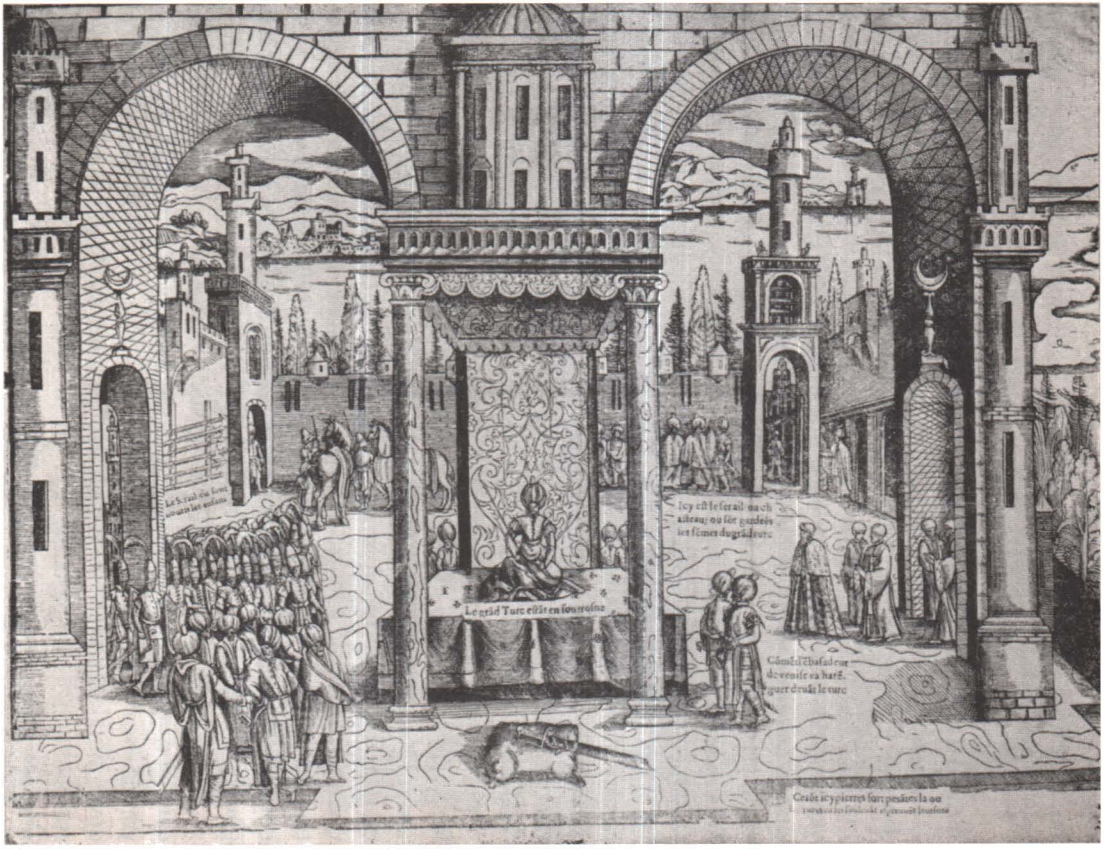
Andrea Gritti, 1503 yılında fevkalade elçi olarak geldiğinde, vaktiyle padişah tarafından balyoslara hediye edilmiş olmakla birlikte devam eden harp esnasında Gelibolu sancak beyine tahsis edilen evde kalmıştı: Gritti ile birlikte bulunan Caroldo tarafından kaleme alınan *Relazione*'de bulunan ifadede belirtildiği üzere[13] bu ev Pera'da idi.

Çok sayıdaki balyos bu tarihten sonra kaleme aldıkları mektuplarda bunu Pera'da yazdıklarını belirtiyorlardı,[14] bu da bize bunların ikamet yerini

gösterir. Bunlara sırasıyla göz atacak olursak: Andrea Foscolo 1508 ile 1512 yılları arasında[15] kaldı. Nicolò Giustinian adlı kişi 1512-1516 yılları arasında[16] ve Leonardo Bembo ise 1516 ile 1519 yılları arasında kaldı. Sanuto bu kişi hakkında bilgi verirken "patlayan veba bu adamın Pera'da ikamet ettiği eve geldi"[17] der; 1519 ile 1522 yılları arasında kalan Tommaso Contarini şehre geldiğinde Pera'ya geçti ve burada balyosluk binasını teslim aldı;[18] Andrea Priuli adlı kişi 1522 yılında Pera'ya geldi ve 1523 yılında vebadan öldü;[19] 1524 ile 1526 yılları arasında kalan Pietro Bragadin de hep buradan yazdı ve 1525 yılı kasım ayında yazdığı bir belgede, bütün tüccarlar Bağlara kaçtıkları için Venediklilerden bir tek kendisi burada kalmıştı;[20] Fevkalade elçi ve balyos vekili olarak İstanbul'a gelen Pietro Zen adlı kişi de 1532 yılında buradan yazdığını bildirdikten başka, 1533 yılında bir yeniçeri ayaklanması sırasında Pera'nın savunmasını idare etmişti.[21]

Bu konuyu kapatırken, Venedik temsilcilerinin bu devirde normal olarak Pera'da ikamet ettikleri, 15. yüzyılın ikinci yarısında ise Zancani adlı balyos tarafından temas edilen ve sonradan Andrea Gritti tarafından işgal edilen evde kalmışlardı.

Sanuto bu konuda hep Pera derdi. Bunun şimdiki Galata adlı semt olduğunu söylemeliyim. Bu yöre Haliç'in kıyısında, tarihi İstanbul'un tam karşısında bulunmaktadır. Kıyı kesimi Azap Kapı ile Tophane arasındadır ve deniz tarafından yola çıkarsak şimdiki Beyoğlu semtine doğru da yükselir. İlk devirlerde Galata diye adlandırılan bu semt, sonradan Avrupalılar tarafından Pera diye isimlendirildi; sonradan Galata adı şimdiki mahalleyi göstermesi için günümüze kadar kullanıldı. Buraya Cenovalılar sahip çıktılar. 12. yüzyılda İstanbul'daki mahallelerinden kovulunca Marmara Ereğlisi denilen yere yerleştiler ve 1267 yılında VIII. Mikhail Paleologos elinden Galata'da oturmalarına dair bir imtiyaz aldılar ve 1303 yılında burada bir mahalle kurmaya muvaffak olduktan sonra etrafını surlar, kulelerle çevirip güçlendirdiler ve adeta Bizans İmparatorluğu karşısında bağımsız bir Cenova dominyonu kurdular ve bu durumları Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u 1453 senesinde fethine kadar sürdü ve buranın bağımsız mahalle statüsüne son veren sultan bunları birer Türk vatandaşı saydıktan sonra kaçmayan Latin-Katolikler için geniş imtiyazlar verdi. Bu imtiyazlar günü-

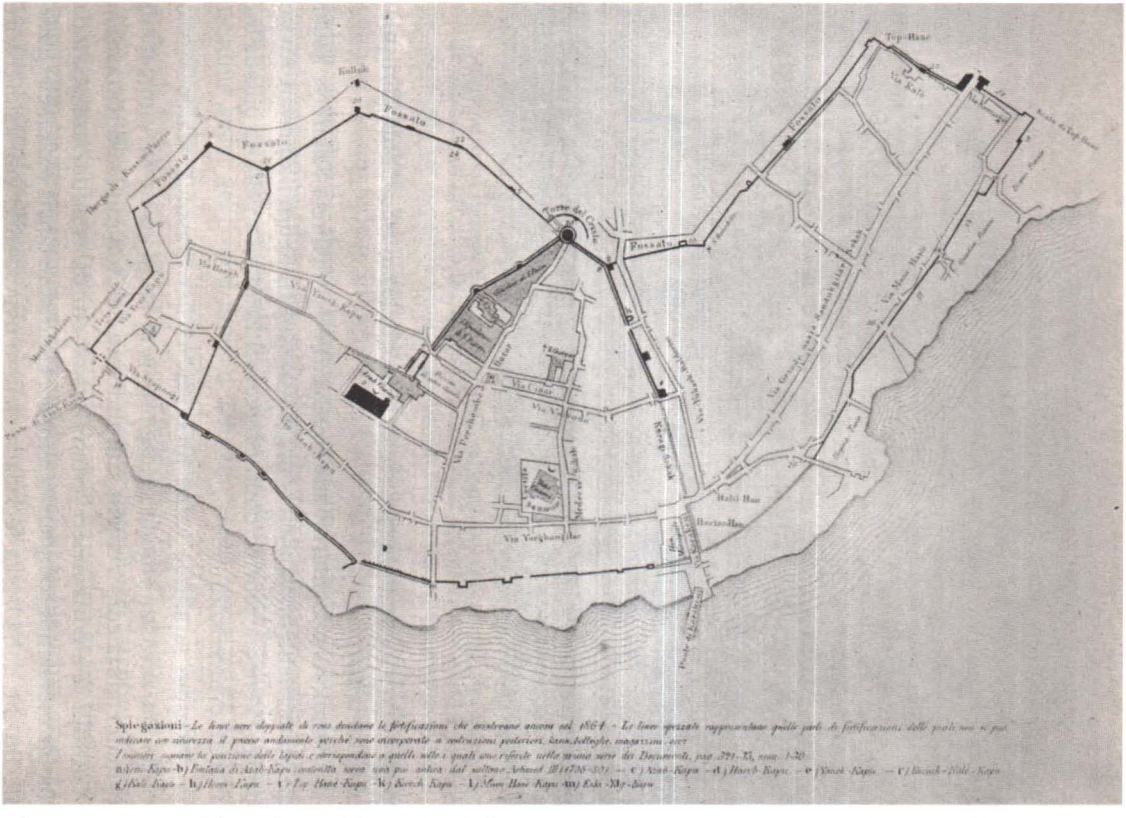

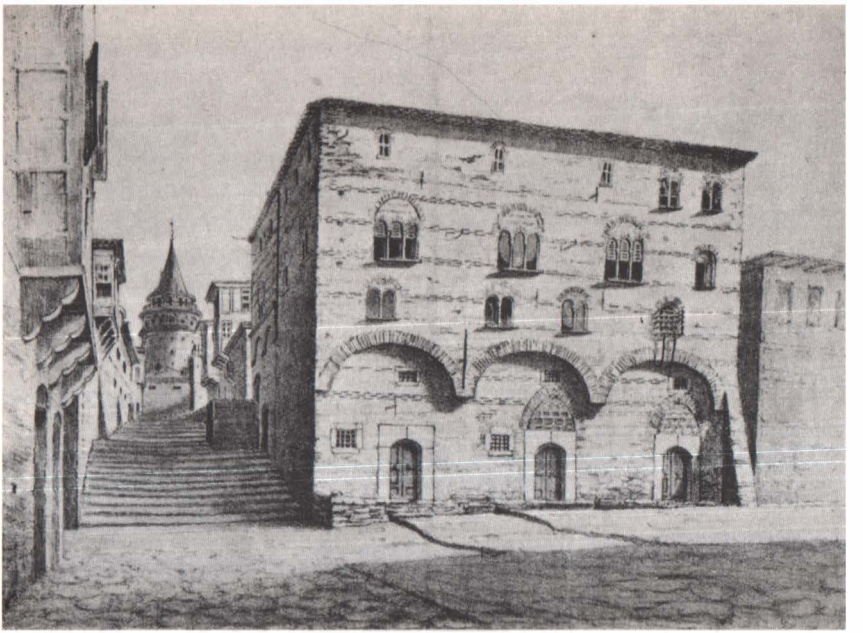
Resim 9. Venedik elçisinin padişahı ziyâreti.
Avrupalı bir sanatçının 16. yüzyıla ait olabilecek fantastik tablosu.

müze kadar [yani 1925 yılı] İstanbul Latin-Katoliklerin geleneklerini sürdüren Magnifica Comunità di Pera [Galata Muhteşem Cemaati] adlı teşkilatın çekirdeğini meydana getirir.

Galata uzun süre Avrupalılar için ikamet yeri geleneği sayılmakla birlikte Türklerin eline geçtikten sonra, İstanbul'daki yabancı tüccarların mekânı oldu: Bunlar arasında başlarında balyosları da bulunan Venedikliler de vardı. Etrafını çeviren surlar ve kulelerden sonra kendi iç taksimatı da bulunurdu;[22] Latin Katolik kiliselerinin de sayısı çoktu; Bizans mimarisine göre yapılmış evleri de basit ve sade idi. Surları da zaman geçince ortadan kalktı. Bunun da sebebi tahrip ile birlikte muhtelif kaçak evler tarafından kaplanmasıydı; 17 ve 18. yüzyıllarda bu surlar hakkında bilgi veren seyyahlar, surların tamamen bu yeni inşaat ile kaplandığını anlatırlar.[23] Surlar için 1864 yılında tamamen yıktırılma emri çıkması son ve en büyük darbe oldu. Eski Cenovalılar Mahallesi hakkında çok az bilgi bulunmaktadır:[24] surlardan ufak tefek kalıntılar, şimdi Arap Camii diye tanınan eski S. Paolo Kilisesi ile S. Benedetto Kilisesi'nin çan kulesi Ramazan ayı gecelerinde aydınlatıldığında Galata göğü üzerine Katolik mimarisini resmeder; Küçük sokaklar içinde bazı Bizans veya farklı kültürlerin mimarisinde küçük evler çıkar; kapılardan birinde güzel bir Cenova kitabesi vardır (12. resim); Bu arada İstanbul'daki en muhteşem anıtlar arasında yer alan, şimdi Galata Kulesi diye tanınan ve Cenovalıların Hz. İsa'ya ithaf ettikleri kule tepenin en yüksek yerinde bulunur ve İstanbul'un en tanınmış anıtlarından biridir. Galiba Venedik Cumhuriyeti'nin balyosları da bu mahallede[25] ve özellikle de Latin [Katolik] toplumun büyük ölçüde toplandığı Galata Kulesi'ne yakın bir yerde otururlardı. Daha evvel ortaçağ boyunca inşa ettikleri güçlü binaları sayesinde kendilerini mağrur ve güçlü gören Cenovalılarla mücadele ederlerdi.[26]

Venedik Cumhuriyeti'nin temsilcilerinin nerede ikamet ettiklerine dair daha önce Andrea Zancani'nin 1499 yılında ve Andrea Gritti'nin de 1503 yılında Pera'da bulunduklarını söylemiştim; 1534 yılında da Daniele de' Ludovici adındaki sekreter de burada ikamet ediyordu.[27] 1502 yılında İstanbul'a sulh görüşmelerine başlamak için gelen Zaccaria de' Freschi adındaki sekreter ise adeta bir mahkûm gibi Guidecca'da [Musevi Mahallesi'nde], daha önceden 1480 yılında Nicolò Cocco adındaki fevkalade elçinin oturduğu evde

Kulluk
Fossato
Porta del Castello
Top-Hane
Via Galata
Via Yeni Kapu
Via Yeni Bazar
Via Yeni Moschea
Via Yeni Cimitero
Via Yeni Kapu
Via Yeni Kapu
Via Yeni Kapu

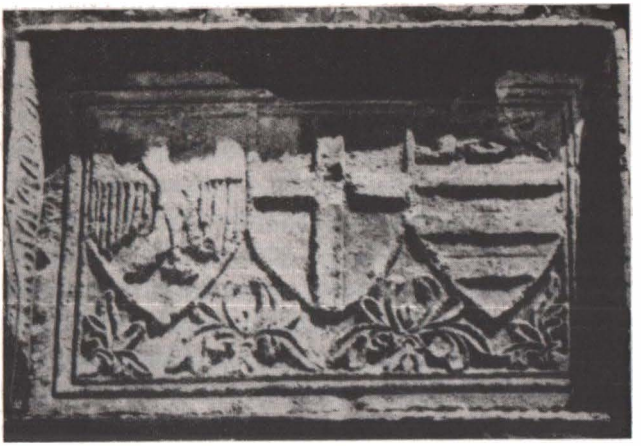

Resim 11. Galata'daki, Cenova Podestâ'sının sarayı (Perşembe Pazarı ile Voyvoda sokağının köşesi)
Sandinya'nın 1847-1856 yılları arasında İstanbul'da elçisi olan Baron R. Tecco'nun yaptığı ve Belgrano'nun aynı eserde yayınladığı plan

kalmıştı ki Freschi bu heyette sekreter olarak bulunuyordu.[28] Sulh görüşmelerini Gritti tamamladı.

Bartolomeo Contarini adlı temsilci ile 1517 yılında Kahire'ye kadar gidip, Mısır'ı fethetmesinden sonra Yavuz Sultan Selim'i kutlayan Alvise Mocenigo, Venedik şehrine dönmeden evvel İstanbul'a geldi ve burada bir Musevinin evinde kaldı.[29]

İstanbul tarafında kalan fevkalade elçiler arasında Marco Minio da vardı. Bu zat 1521 yılında geldiğinde yeni tahta çıkan Kanunî Sultan Süleyman'ı tebrik edip Venedik Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti arasında mevcut sulh ve ahidnameleri yeniden tasdik ettirdi. İstanbul'a ulaştığında büyük bir merasimle karşılanan temsilci kendisine tahsis edilen eve götürüldü. Bu zat, daha başka fevkalade elçilere uygulandığı gibi kaldığı süre

Resim 12. Galata'da Harib Kapu'da (veya Yanık Kapu) bulunan Cenova kitabesi.

zarfında padişahtan erzakını ve ayrıca kendisi ile maiyeti için verilmesi mutad olan altı dukalık [Venedik altını] günlük masrafını da aldı. Venedik hükümeti de gelen Osmanlı elçileri için aynı muameleyi uygulardı.[30]

Pietro Zen, 1523 yılında devrin padişahını Rodos'un fethi için kutlamaya gönderildiğinde İstanbul'da kaldı. 1524 yılının şubat ayında Pera'daki Floransalı ve Venedikli tüccarların tertipledikleri eğlenceleri tasvir ederken de, alışılmış bir biçimde Haliç'i geçtikten sonra bu eğlencelere katıldı.[31]

Marco Minio, bir kere daha fevkalade elçi olarak 1527 yılında İstanbul'a geldi ve Kanunî Sultan Süleyman'ı Macaristan'da Budin'i elde etmekle sağladığı başarılardan dolayı kutladı ve kendisine Giudecca'da [Musevi Mahallesi] ev tahsis edildi.[32] Bu mahallede ikamet edenler arasında Tommaso Contarini adındaki fevkalade elçi de vardır. Bu zat 1528 yılında padişahın nezdine kadar gelip tahıl ihracatı için izin istedi; o sıralarda Contarini ile birlikte Pietro Zen de Giudecca'da kalıyordu. P. Zen, 1526 ile 1530 yılları arasında fevkalade elçi veya balyos vekili gibi sıfatlarla kaldı.[33] Zen 1526 yılında Macaristan'da elde edilen zaferleri kutlamak için İstanbul'da tertiplenen merasimlere katılmıştı: "Zaferden ne kadar sevindiğini göstermek için evini altın tac ile süsledi ve musluğundan şarap akan bir çeşme yaptı. O gün bir geçit töreni düzenledi."[34]

Venedik Cumhuriyeti temsilcilerinin mekânı olarak konu ettiğimiz Musevi Mahallesi İstanbul tarafındadır; Sanuto tarafından bize aktarılan belgelerde de bu kayıt vardır.[35] Bu mahallenin yerinde bugün Eminönü, Yeni Vâlide Camii bulunur. O zamanlar devrinin en mühim Musevi Mahallesi'nin adı da Çıfıt Kapı kalmış; bunu da bize aktaran, 1578 ile 1581 yılları arasında İstanbul'da kalan Alman kronikçi, Salomon Schweigger adlı kişidir. Haliç tarafındaki surlara yakın bir yerde özel mahalleleri bulunan çok sayıda Musevinin İstanbul'da yaşadığını anlatır. Bir kapı denize açılırken mahallenin öbür ucu da saraya kadar uzanırmış.[36] Saray denilen yer Fatih Sultan Mehmed tarafından inşa edilip de padişahların kendilerine mekân yaptıkları yerdir. Şimdiki Yeni Vâlide Camii'ne çok uzak olmayan bir yerdeydi. Bu konuyu kapatırken şunu belirtmek isterim ki, bütün sair yabancı temsilciler gibi[37] Venedikli temsilciler de İstanbul'un Haliç yakınında Musevi Mahallesi'nde ev sahibi idiler. Bu mahal de Venediklilerin, Bizans İmparatorluğu zamanında bulundukları mahalleye yakın olup sultanın sarayı ile Babıâli'ye fazla uzak olmayan bir mahaldi.[38]

Şimdiye kadar İstanbul'a gelen Venedik Cumhuriyeti temsilcileri üzerinde durdum. O devirde de Venedik şehrine giden Türk elçilik heyetlerinden de bahsetmek gerekir: padişahların zaferlerini, tahta yeni bir sultanın cülûs ettiğini haber vermek, mütareke veya sulh maddelerini götürmek veya Venedik Cumhuriyeti'nin siyaseti hakkında yeni bilgi edinmek için gelirlerdi. Bu temsilciler hakkında Sanuto bize çok kıymetli bilgiler verir. Onların çok canlı ve keskin detaylarını anlatır. Sanuto da bu kişilerin Venedik şehrinde Giudecca denilen mahallinde ikamet ettiklerini[39] söyler ki, Venedik elçilerinin İstanbul'da kaldıkları yer ile benzer olması hoş bir tesadüftür [Türk elçilerin Venedik'te daha başka yerde kaldıklarına dair bkz. M.P. PEDANI, *In nome...*].

Venedik temsilcilerinin ikametgâhı sorununu böylece aydınlattıktan sonra, özellikle Venedik açısından, o sıralarda Şark taraflarında gelişen belli başlı siyasal olaylara değinelim. Bu devir Türklerin en hızlı genişleme dönemleridir: Türkleri İstanbul şehrini fethetmeye yönelten güç bu kere devletin sınırlarının genişlemesini sağladı. Fatih Sultan Mehmed, Mora Yarımadası ile Eflâk ve Boğdan'a ve daha başka topraklara evvelce girmiş

idi; 1516 yılında Yavuz Sultan Selim Mısır'ı fethetti; Kanunî Sultan Süleyman 1521 yılında Belgrad şehrini ele geçirdikten sonra 1522 yılında Saint Jean Tarikatı adındaki Rodos Şövalyelerinin elinde bulunan Rodos Adası'nı aldı ve daha sonra da 1526 yılında Budin şehrinin fethini gerçekleştirip, 1529 senesinde Viyana şehrini kuşattı. Venedik Cumhuriyeti bu sıralarda Levant taraflarında bulunan Venedik'e ait sayısız yerleri korumaya çalıştı ve ayrıca Osmanlı Devleti'nin yönetimi altına giren yerlerde ticaret ilişkilerini devam ettirmeye çabaladı; Venedik Cumhuriyeti bu sıralarda Osmanlı genişleme siyasetine karşı tek başına karşı koyamayacağı gibi kendi aralarında amansız bir mücadeleye tutuşan Avrupa devletlerinin de katılacağı bir koalisyon ile birlik kuramayacak durumda idi; kaldı ki İtalya'da patlak veren çetin savaşlar yüzünden Venedik Cumhuriyeti kara tarafında bulunan toprakları bile tehdit altında bulunduğu için, Türklere karşı yürütebileceği tek siyaset, şerefine halel getirmeyecek bir davranış ile, ilişkisini sürdürmek ve belirli bir uyuşma ve ahenk ile sulhu devam ettirmek idi. Bundan dolayı da kendisine yapılan Osmanlı karşıtı işbirliği tekliflerini anlamsız bulunca reddetmiş, hatta istemeden bile olsa Türklerle dalaştığı zaman zarfında da işbirliğini istememişti; Rodos Adası kuşatması sırasında olduğu gibi Osmanlı padişahlarının işbirliği çağrıları karşısında tarafsız kalmayı yeğlemişti; Osmanlı sultanı büyük bir zafer kazanınca da usulüne göre bir özel temsilci yollayarak zaferini de kutlamıştır. Bütün bu sulh isteklerine rağmen gene de Türkler ile Venedikliler arasında bu çağda üç kanlı harp patladı. Birinci harp 1463 yılında başlayıp 1479 yılında Eğriboz Adası'nın kaybı ve Türk akıncılarının Friuli'ye yakın bir yere gelmelerini sağlayan ve imzalanan anlaşma sonucu kendisini kahramanca savunan İşkodra şehrini terk etmesiyle bitti; bu harp sırasında Giosafat Barbaro ve Caterino Zeno adındaki iki elçi İran'a gönderilip bir ittifak kurulması için çaba sarf edildi ise de harbin kaderi değişmedi çünkü Fatih Sultan Mehmed Anadolu içlerine kadar ilerleyen Akkoyunlular'ı [Otlukbeli Savaşı'nda] yenip defetmişti.[40]

Diğer savaş 1499 yılında patlak verdi ve Venedik Cumhuriyeti bütün çabalarına rağmen İnebahtı, Modon, Koron, Navarin ve Aya Mavra denilen yerleri kaybetti.[41]

Bu tarihten sonra Türkler ile belirli bir sulh dönemine girildi. Fakat o sıralarda İtalya'da patlak veren harpler yüzünden ve özellikle Cambrai İttifakı [1508 senesi] vesilesi ile Venedik Cumhuriyeti büyük bir tehlike altında bulunduğu için Türklerin Orta Avrupa taraflarına ilerlemesine razı olup böylece üzerindeki ağırlıktan bir parça kurtulan Venedik, Osmanlılar tarafından müşterek düşmana karşı sağlanan bazı gizli destekleri kabul etmek zorunda kaldı. Bununla birlikte iki devlet arasında 1537 yılında yeni bir savaş patlak verdi: Korfu Adası çok yaman bir şekilde müdafaa edilip kurtarıldı[42] ise de IV. Haçlı Seferi'nden beri Venedik yönetimi altında bulunan Patmos, Stampalia ve Paros adaları Barbaros Hayreddin Paşa tarafından Osmanlı topraklarına katıldı. 1540 yılında yapılan muahede sonunda Mora Yarımadası'nda bulunan Anabolu ve Menekşe [Benefşe] liman kalelerinin Osmanlılara geçmesi kabul edildi.

Venedik Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin sulh dönemlerinde bile belirli bir ahenk içinde geçtiği söylenemez. Özellikle Ege Denizi'ndeki korsanların yaptıkları soygunlar veya sınır boylarında patlak veren olaylar çoğu zaman tehlike yaratırdı.

Venedik Cumhuriyeti'nin Levant'taki topraklarını savunma endişesinden başka, o yörelerdeki ticaretin de gerileme içine girmesinin yarattığı tedirginliği de eklendi. Venedik Cumhuriyeti'nin ticareti için çok acıklı bir devir idi. 1497 yılında Portekizlilerin Ümit Burnu'nu geçmelerinden sonra, Vasco de Gama adındaki denizcileri de Hindistan'a ulaştı ve bu tarihten sonra baharat deniz yolundan Lizbon'a götürülmeye başlandı. Halbuki baharat ticareti o sırada Venedik Cumhuriyeti'nin Levant'taki ticaretinin belkemiğini teşkil ediyordu: Mısır ve Suriye'de ticaret kolonileri bulunduran Venedik, karayolu ile Hindistan'dan gelen bu malları kendi ülkelerine getirdikten sonra bütün Avrupa'ya satarlardı. Böylece uzun olmakla beraber daha az bir masrafla Lizbon'a taşınan mallar yüzünden Avrupalı tüccarlar buraya gitmeye başladılar. Böylece Venedik Cumhuriyeti'nin ticaret ve refahına ağır bir darbe vuruldu. Bir tek Venedik Cumhuriyeti için değil aynı zamanda bütün Levant ticaretinin refahını sağlayan kaynağı tehdit eden bu gelişme karşısında Memluklu Sultanlığı ve sonra Osmanlı padişahları güçsüz kaldılar. Portekizlileri Hindistan'dan çıkarabilmek için yapılan birtakım

girişimler ise sonuçsuz kaldı. Venedik Cumhuriyeti de Hindistan ticaret yoluna kara tarafından devamını sağlayabilmek için gümrük vergilerinin indirilmesi ve Levant taraflarında ikamet eden yabancı tüccarlarla iyi geçinme yollarını aradı. Hatta Venedik On'lar Meclisi 1504 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması için, Mısır'daki Memluk sultanına teklif yapmış ise de devrin birtakım önyargıları yüzünden bu dilek gerçekleşmedi.[43]

İstanbul'daki Venedikli temsilcilerin ağır sorumlulukları bulunurdu. Balyoslar ve fevkalade elçiler, güçlerinden dolayı çok büyük bir gurur duyan padişah ve vezirleri ile çok iyi geçinmek zorundaydılar. Bunlardan bir kısmının isimlerini önceden zikretmekle beraber şimdi bazılarını daha yakından görelim.

İlk hatırlanacak kişi 1463 yılında harp patlak verdiğinde balyos olan Paolo Barbarigo'dur. Bu kişinin başına da bir harp veya büyük bir olay patlak verdiğinde Türkiye'deki yabancı temsilcilerin başına gelen işlerden biri geldi (daha başka örneklerini de göreceğiz) ve birtakım Venedikli tüccar ile birlikte hapse atıldı.[44]

Balyoslar arasında Pietro Bragadin'in ilgi çekici bir yeri bulunmaktadır. Sanuto'da bulunan kayıtlara göre saf ve temiz kişiliği olan bu adam cömert ve yaman bir vatansever olarak sevilirdi. Kusurlarına rağmen hükümet tarafından takdir edildi.

Bu zatın 1524-1526 yılları arasındaki İstanbul ikameti çok çetin geçti. Dalmaçya sınırlarında meydana gelen olaylardan başka deniz haydutlarının Ege Denizi'ndeki hareketleri hem Venediklileri hem de Türkleri tedirgin ediyordu. Bununla da yetinmeyen korsanlar Osmanlı Devleti'ne başvurup Venediklileri şikâyet ediyorlar ve sonra da Venedik Cumhuriyeti'ne başvurup Babâli'den tazminat istemelerini teşvik ediyorlardı. Bu olaylar sırasında en tehlikelisi 1525 yılında patlak verdi. Mistan (veya Bosdan) Reis adında biri, Osmanlı Sultanlarına ait karasularına giren Venedik donanması komutanının "Osmanlı bayrağı taşıyan bir gemiye" el koyduğunu ihbar etti. Balyos bu iddiayı şiddetle reddederek Venedik Cumhuriyeti'nin padişaha karşı böyle terbiyesizce bir davranışta bulunmayacağını söyledi ve gerekçe olarak da "bizim Mısır'da Suriye'de ve hatta İstanbul'da çok sayıda soylu vatandaşımız yaşamaktadır" dedi. Balyos büyük bir cesaret göstererek iddiada bulunan kişi-

Resim 13.
Tahtırevanda seyahat (17. yüzyıl) (F. Taeschner tarafından *Alt-Stambuler Hof-und Volksben*, Hannover 1925, adlı eserinde neşrettiği 17. yüzyıla ait İtalyanca bir yazmada bulunan minyatür)

nin haklı olması karşısında kendisinin, fakat haberin yalan olması durumunda ithamcının kellesinin kesilmesini istedi. Sadrazam İbrahim Paşa hemen bu isteğini yazılı yapmasını istedi ve balyos hiçbir tereddüt göstermeden bu cesaretli işi yaptı ve padişahın bu ithamı yapan kişinin tevkifine dair bir ferman çıkarmasını sağladı: Böylece tehlikeli boyutlara ulaşan bunalım balyosun cesareti sayesinde Venedik Cumhuriyeti lehine halledildi.

İstanbul'da o sıralarda büyük askeri hazırlıklar yapılmakta idi. Zira Türkler Budin'i ele geçirmek için Macaristan'a bir sefer hazırlığı içinde bulunuyordu. Balyosun ilettiği haberlere göre Türkler kendilerine çok güvenip mağrur bir şekilde duruyorlardı. Bir başka yıl da sultanın İtalya'nın güneyinde bulunan Puglia kıyılarına çıkıp Roma şehrine yürüyeceğini açık açık konuşuyorlardı. Bragadin bu haberi verirken "ordunun bütün hazırlığı bu istikamettedir" der ve "askerlerin nerede bir at bulsalar el koyduklarını ve bir eve girip parasını istediklerini ve balyosun da 2.000 akçe kıymetindeki atını alıp 700 akçe verdiklerini" bildirir, "Benim de zararım bu oldu" diye de ekler.

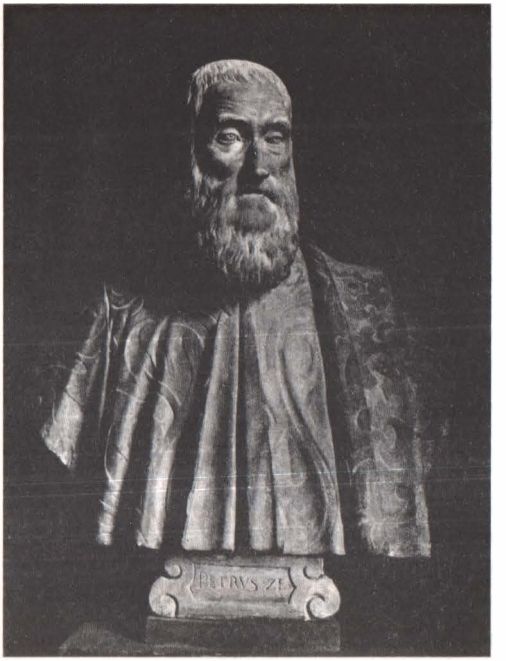
Bragadin atılgan görünmekle birlikte, zaman zaman kendi devletinden de şikâyetçi oldu. Yolladığı *dispaccio*'ların devlet başkanı ve senatörler tarafından gülüşmelere sebep olduğunu duyunca kızmış. Balyos bu tarz haberleri vermek zorunda idi. Zira konuştuğu vezir veya saray memurları

kendilerinin de Venedik senatörü gibi sayılmalarını istemişler. Bir keresinde de "adeta İsa'nın vücudunu taşır gibi bu kötü adamlarla görüşüyorum" diye yazmış ve böylece sık sık patlak veren olayları yatıştırmak için nasıl davrandığını ve Türklerin nasıl bir askeri hazırlık içinde bulunduklarına dair haberler vermekten başka, başta İbrahim Paşa olmak üzere Osmanlı devlet adamları ile iyi ilişkiler içinde bulunmaya da gayret göstermiş idi. Gizli istihbaratı sayesinde V. Carolus'a [Şarlken] karşı Venedik'in Osmanlı desteği almasını temin etti. Gerçi Venedik Cumhuriyeti de bu çok samimi vatanseveri takdirden geri durmadı ve 1526 yılının mart ayında Venedik'ten yollanan bir mektupta "çalışmalarınız burada çok takdir ediliyor. Çok teşekkür ediyoruz; aşırı eğlenmekten uyumayı unuttuk"[45] deniliyordu.

Bu devirdeki Venedik temsilcileri arasında Pietro Zen'in özel bir yeri bulunmaktadır; bu kişi dört defa Osmanlı padişahı nezdine gönderildi: Bunlar da sırasıyla; 1523 yılında Rodos Adası'nın fethi dolayısıyla Kanunî Sultan Süleyman'ı tebrik için özel bir elçilik heyeti ile geldi. Bu sırada Andrea Priuli adındaki balyosun veba hastalığı yüzünden beklenmedik ölümü üzerine balyosluk görevini üstlendi; 1526-1530 yılları ile 1531-1533 yılları arasında tekrar balyosluğu yönetti; 1539 yılında bu defa Türkler ile kesin bir sulh anlaşması yapmak için görevlendirildi, fakat artık seksen yaşında ihtiyar bir adam olduğundan, İstanbul yolculuğu sırasında Saraybosna'da öldü.[46]

Daha önceden de belirttiğimiz üzere, Zen İstanbul'daki birinci ikameti sırasında, 1524 yılı şubat ayında Floransalı tüccarlar[47] ile Venediklilerin Pera'da tertipledikleri büyük bayramlara katılmıştı. Sanuto, elçinin oğlu tarafından yazılan uzun mektubu bize naklederken, dikkatli bir şekilde detaylar üzerinde durur; şimdi bunu özetleyerek Levant denilen yerde bulunan İtalyan kolonilerinin o devirde nasıl canlı bir hayata sahip bulunduklarını göstermek istedim.

Günlük yazarı Sanuto'nun anlattığına göre, on üç Venedikli tüccar bir şirket kurarak adına "i moderati" demişler ve süslü bir üniforma diktirmişler: Yarı erguvan yarı mor renkte çorap ve yeşil elbise, buna da dikili altın düğme. Bunlar Galata'daki S. Pietro Kilisesi'nde, Venedik'te yapıldığı gibi tantanalı dini törenler yaptırıyor ve ayin sonrası da ziyafetler çekiyorlardı. Floransalılar da kendilerine göre bir kamu bayramı yapmak istediler ve tuttukları bir salo-

Resim 14.
A. Vittoria: Fevkalade elçi ve balyos vekili Pietro Zen'in büstü.
Venedik, Seminario Patriarcale.

nu çuha ile kaplattılar ve bir tarafına ay diğer tarafına da güneşi simgeleyen işaretler koyduktan sonra, o sırada [Floransa'nın soylu ailelerinden] Medicilerden olan Papa VII. Clemente'nin armasını tam ortaya koydular. Törenlerden iki gün evvel Floransalı tüccarlar Venedik fevkalade elçisini ziyaret ederek törenlere davet ettiler. Elçi ise böyle bir davete katılmaya fazla meyyal değildi, zira bir taraftan veba salgınına yakalanmaktan çekiniyor, diğer taraftan da ilerlemiş yaşından dolayı uzun bir süre eğlencede kalamama ihtimali vardı. Fakat kendisine yöneltilen ricaları da kırmak istemiyordu ve sonunda kabul etmek zorunda kaldı. Bayram günü elçiye giden Floransalı ve Venedikli tüccarlar ellerinde tuttukları meşalelerle onu ziyafet için hazırlanan salona getirdiler. Floransa balyosu ile şirketin başkanı elçiyi karşıladılar ve onu büyük bir izaz ile salonun baş köşesine aldılar. O gecenin şeref konukları masasına Floransa balyosu ve dogenin oğlu Alvise Gritti de oturdular. Salonun sair kö-

Resim 15. P. Coeck; Balkan Yarımadası'ndan geçen kervan (Sir W. Stirling Maxwell, *The Turks in 1533*, Londra ve Edinburg 1873, satışa verilmeyen 100 adet yayın: Viyana'daki Milli Kütüphane'de (*Atlante Blaeu*, XXXIV), Coeck adlı kişinin kitaplarının 17. yüzyılda renklendirilmiş güzel bir sureti bulunmaktadır)

Resim 16. P. Coeck: 1533 senesinde İstanbul'un görünümü (W. Stirling Maxwell, *aynı eser*)

şelerinde bütün Venedikliler, bazı Türk şahıslar, Pera'nın bütün ileri gelenleri, bazı Raguzalı ve Rum şahsiyetler de vardı; salonun bir yerinde davet edilen iki yüz kadar Peralı kadın bulunuyordu;[48] Böylece bayrama katılanların sayısı üç yüze ulaşmış bulunuyordu. Yemekte menü çok zengindi ve geyik eti, karaca eti, tavus kuşu, keklik ve bol tatlı çeşidi vardı. Dört saat süren ziyafet faslının bitiminden sonra, sofra kaldırıldı ve ortaya çıkan bazı Türk kadınları çalgı ve şarkılardan sonra, dar ve üzerlerine yapışmış olan elbiseleriyle ortaya çıkarak "adeta bir mermeri bile eritecek sıcaklıktaki" hareketlerle dans ettiler. Daha sonra Peralı kadınlar ortaya çıkarak bir dans gösterisi yaptılar. Dans faslının bitiminden sonra sahne gösterisi başladı. Çok şık giyinmiş bir genç kız ortaya çıktı ve yanında iki çoban ve iki ihtiyar olduğu halde, kendi acıklı hayat hikâyesini anlatmaya başladı ve bunu müzikal olarak gerçekleştirdi. İki ihtiyardan şikâyeti, dünyanın nimetlerinden istifade edemeden kapalı bir yerde kalması ve böyle ölmesi idi. Kız bu aşamada dans etmeye başlayarak hikâyesini figürler ile anlatmaya başladı ve bunu da bitirince "bir falçata çıkardı ve dansın ortasındaki bu figürde kız adeta bir çıplak ölü gibi yatıp elbiselerini ve altın rengi saçlarını etrafa attı." Bu gösterinin birinci perdesi idi. Peralı kadınlar ortaya çıkıp yeni bir dans gösterisi yaptılar ve bundan sonra tatlı servisi yapıldı. Portekiz kralının bir elçisinin takdimi sahnesine geçildi. Yanında iki zenciyi zincire vurmuş dev bir adam vardı. Kralın huzuruna gelince elçilik görevi sunmak için bunları Seylan adasından hediye getirdiğini söyledi.[49] Sonra süvarilerin gösterileri başladı ve at üzerinde mızrak atma gösterisini yapıp bütün mızrakları kırdılar: Gösteri gün doğmadan bir buçuk saat evvel bitti. Venedik elçisi büyük bir izaz ile arkadaşları, Floransa balyosu ve bayramı tertip edenlerin başkanı tarafından salonun kapısına kadar uğurlandı ve beraberinde bulunanların yaktıkları meşalelerin eşliğinde Alvise Gritti'nin evine gitti ve orada bir süre istirahat etti. Zen'in oğlunun verdiği bilgiye göre bu törende Papa bile hazır bulunsa yeri idi ve Venedik gibi soylu bir şehirde bile ziyafet verilse ancak bu kadar olabilirdi; o sıralarda bu bölgede böyle bir gösteri yapılmadığı için herkes tarafından bu olay methedildi. O zamanlar Venediklilerin her yaptıklarına karşı bir umursamazlık bulunmasına ve bütün Floransalıların karşı çıkmalarına rağmen on üç Venedik vatandaşının bu girişimi büyük bir cesaret olarak değerlendirildi diye ekler.

Resim 17.
İstanbul'da bulunan Avrupalıların (köle olmadıkları için Frenk denirdi) kıyafeti, 16. yüzyıl.
Vecellio, *anılan eser.*

Karnaval gününün pazarı, Venedikli tüccarların bayramıydı [ocak sonu ile şubat başı arası düzenlenen ayin ve eğlence]. Floransalılar altın süslü bir dekor hazırladılar. Venedikliler de buna karşı, Venedik'te bir kilisenin süslenmesi sırasındaki bir geleneği uygulayıp antik bir dekorasyon modeli yaptılar. Süslemelerle oymalar çok takdir edildi. Bayramın koruyucu başkanlığına Alvise Gritti getirildi. Her ne kadar Venedik fevkalade elçisi birkaç gün önceki ziyafet dolayısıyla uykusuz kalmış ve henüz yorgunluğunu üzerinden atamamışsa da, A. Gritti'nin davetini reddetmedi. Elçinin evine gelen bütün Venedik cemaati, hizmetkârların yaktıkları çok sayıda meşale

Resim 18.
P. Coeck, Pera'lı kadınlar (detay)
W. Stirling Maxwell, *anılan eser.*

eşliğinde, Floransa balyosunun evinin önünden geçerek tören için hazırlanan yere geldiler. Bu yürüyüş sırasında Pera ileri gelenleri ile Floransa vatandaşları gruba dahil oldular. Eğlencelere yüz kadar Peralı kadın ve çok sayıda Türk kadın da katıldı.

Salonda büyük bir sessizlik oldu ve sonra Psiche ile Cupido'nun konu edildiği komedi gösterisi yapıldı ve rol alan koloni mensupları başarılı oldular. İki saat süren tiyatro gösterisinden sonra Peralı kadınlar ortaya atılarak bir saat kadar süren bir dans gösterisi yaptılar. Bu bitince Türk kadınları ortaya çıkıp, Floransalılar bayramındaki gibi çalgı çalmaya başladıktan

sonra şarkı söyleyip dans ettiler: Vakit gece yarısını çok geçtiği bir vakitte, üç yüzden fazla kişinin katıldığı zengin menülü bir akşam yemeği verildi ve herkes "gümüş tabak, çatal ve kaşık kullandı; çok büyük bir mucize sonucu sadece bir tek çatal kayboldu." Türk kadınlar bir kere daha ortaya çıkıp dans gösterisi yaptılar. Bunun bitiminden sonra elli hizmetkâr gelip gümüş kaplar içinde kıymetli şaraplar sundular, Zen'in oğlu raporunu şöyle tamamlar: "... böylece şarkılardan danslara, hoş bir olaydan başka bir tatlı olaya geçtik. Tiyatro binasından çıktığımızda güneşin ilk ışıkları gözüküyordu. Her iki milletin adamları büyük bir saygı ile kapıya kadar yolcu edildi."[50]

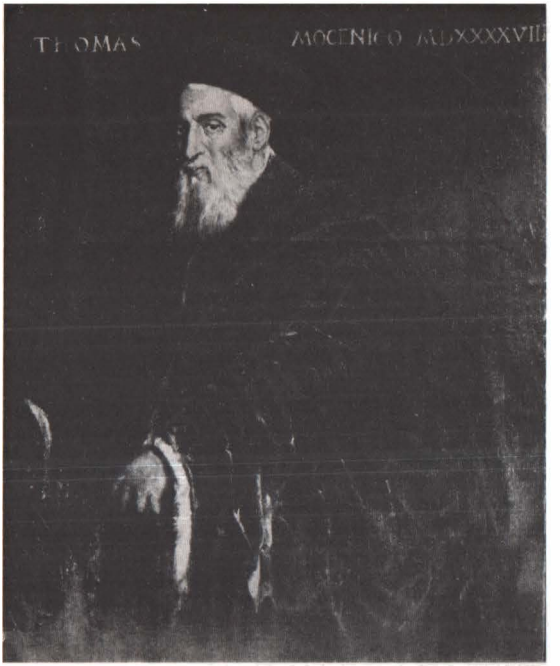
Zen, 1530 yılında ikinci kere yollandığında, fevkalade elçilikle gelen Tommaso Mocenigo'ya eşlik ediyordu. Bu yıl Kanunî Sultan Süleyman'ın oğulları için tertiplenen büyük sünnet düğünü merasimlerine yeni gelen Balyos Francesco Bernardo ile birlikte katıldı. Atmeydanı'nda yapılan merasim çok parlak geçti.[51] Sanuto tarafından verilen bilgiye göre: "herkes bayram yapıp eğlenmekte ve kimse harp düşünmüyor."[52]

1530 yılında Zen, Venedik'e yolladığı bir haberde bir adamın İskenderiye'den gelip Türkiye'de baharat, şeker ve ipek tekeli kurmak teklifinde bulunduğunu iletti: Sultan adına Suriye ve Kahire'de alınacak mallar İstanbul'a getirilip satılacaktı. Bu teşkilatın idaresi için de Alvise Gritti görevlendirilecek idi.[53] Bu projenin uygulandığına dair bir kanıt yoktur. Bu girişimin Venedik ticaretine bir engel çıkarmak için yapıldığı anlaşılıyor. Zira Hindistan ticaret yolunun değişmesinden sonra böyle bir girişim makul görünmekle beraber, bir devlet tekeli tutumunun sonradan çıkaracağı sorunlar yerine yeni birtakım ticari metanın bulunması daha çok işlerine gelirdi.

Zen, 1530 yılının ekim ayında Tommaso Mocenigo ile birlikte Venedik'e döndü ise de vatanında pek fazla kalmadı. Pera'daki Venedikli tüccarlardan bazıları Balyos Francesco Bernando aleyhine protesto ve tenkit gösterileri yapınca, o da istifasını verdi. Bunun üzerine 1531 yılında Zen yeniden fevkalade elçi ve balyos vekili seçildi. Padişah yeni gelen temsilciyi büyük bir merasimle karşıladı ve o sıralardaki geleneğe uygun olarak, fakat bu kez daha seçkin ve zengin hediyeler verdi. Zen tarafından verilen bilgiye göre "bütün dünyada o kadar tanınmıştır ki Babıâli'ye şimdiye kadar böylesi gelmedi."[54]

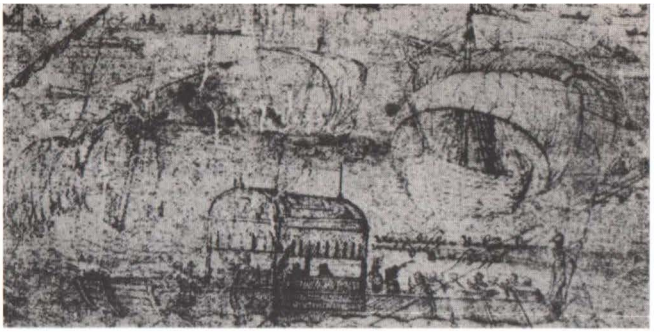

Resim 19. P. Coeck; Sultan Süleyman'ın Atmeydanı'ndan at üzerinde geçişi. W. Stirling Maxwell, *anılan eser.*

Resim 20.
Tommaso Mocenigo.
1530 ve 1536 yıllarında Kanuni Sultan Süleyman nezdinde fevkalade elçi.
Venedik Şehir Müzesi

Zen bu seferde de büyük olaylarla karşılaştı. Bir keresinde Arap ve Venedikli tüccarlar arasında patlak veren bir kavga üzerine bir Venedik kervancısının ölümü üzerine girişimi iptal etmek zorunda kaldı ve yazdığı haberde : "mal çok fazla, Tanrı bana yol göstersin." diyordu. Büyük bir dikkatle Türk ordusunun ne tarafa yöneleceğini öğrenmek istedi. Bu istikamet acaba İtalya'nın güney kıyıları mı, Sicilya adası mı? Roma şehri civarları mı yoksa doğrudan Cenova şehri miydi? Ve bunu öğrenmek için bir istihbarat bilgisinden yararlandı ve yazdığına göre[55] bir "dostu gelip anlatmış." Bir keresinde de Babıâli'ye sunulan belgelerden bazılarının suretlerini ele geçirmişti. O sırada yapılan uygulamaya göre de Avrupa siyaseti hakkında Venedik'ten gelen haberleri Babıâli'ye intikal ettirdi. Venedik şehrine elçileri tarafından ulaştırılan haberler akredite oldukları merkezlerdeki elçiler aracılığı ile o ülkeye bildirildi. Türk-Venedik ilişkileri o sırada iyi durumda

Resim 21.
Balyos'un Haliç'teki gondolu.
M. Lorichs'in 1559 tarihli İstanbul Panoraması, yay. E. Oberhummer, *Konstantinopel unter Suleiman d. Gr.*, Münih 1902

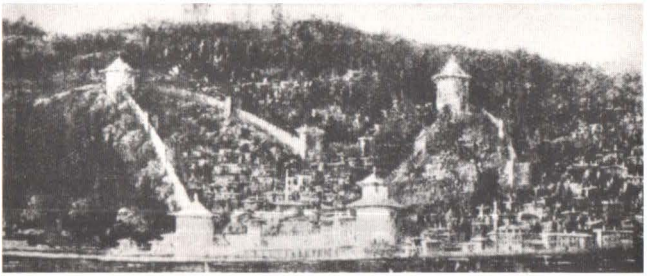
idi. "Bizim devletimizden çok memnunlar ve her zaman büyük bir saygı ile söz ederler" diye yazdı.[56] Bununla beraber Babıâli gene de gözünü dört açıp Zen'in faaliyetleri hakkında büyük bir dikkat gösterdiği için haberleşmede zorluklar çıkarırdı. Bir keresinde de mektuplarına el konulduğundan dolayı geri almak için de sekreteri yolladı; bir keresinde Korfu Adası'na yolladığı adamlarında bulunan mektuplara el konuldu, bunun üzerine yeniden yollamak zorunda kaldı; bir başka defa da mektuplarını Türkler açıp okudular ve sonra da gitmesine izin verdiler: Zen bunu yorumlarken "zarar yok görsünler, işler de böyle yürür" dedi. Son defasında, o sıralarda Roma'da bulunan Grimani adındaki Aquileia şehri patriği Zen'e bir mektup yollamıştı ve bunu haber alan İbrahim Paşa mektubu görüp okumak istediğini söyledi: Zen bu can sıkıcı durumdan başarılı bir şekilde çıkarak "Sultan ile İbrahim'i öven laflarla dolu, çok hoşunuza gider," diye bir mektup uydurarak kurtuldu.

Diğer bazı balyoslar gibi, Zen de bir ara mali sıkıntıya düştü ve hak ettiği parasının bir an evvel yollanmasını ısrarla istedi.[57] Zen'in dert yandığı konulardan biri de, bazı meslektaşları gibi balyosluk gelirlerinin azaltılması idi. Her gün sofrasında on beş kişi bulunması gerekir iken bu sayı yirmi hatta yirmi beşe çıkıyor, atları için on tane seyis besliyor, daima çok süslü bir elbise giyiyordu.

1532 yılının ekim ayında, Kanunî Sultan Süleyman Avusturya'da elde ettiği büyük zaferler vesilesiyle İstanbul'da büyük gösteriler düzenledi. 'Bostangì bascì' [Bostancıbaşı] gelip Zen'i törenlere davet etti ve sarayda

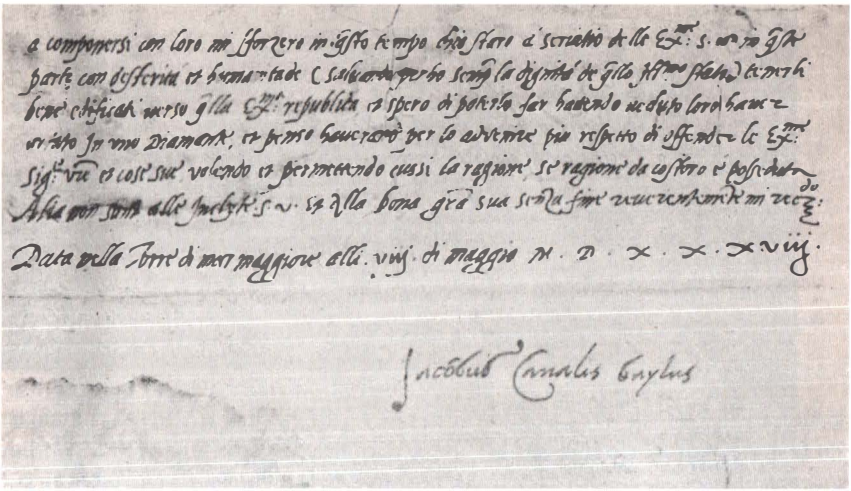
Resim 22. İstanbul'da bayramlar, 16. yüzyıl.
Viyana, Milli Kütüphane, cod. 8626

Resim 23.
18. yüzyılda
Rumeli Hisarı.
Van Mour'un Amsterdam
Müzesi'nde bulunan
tablosundan detay

kendisine ayrılacak locada eğlenceleri izleyeceği bildirildi. Zen vatandaşları ile birlikte bu eğlencelere katıldı ve bu vesile ile de Venedikliler tarafından kendisine özel elçi kayığı (*bucintoro*) yaptırıldı[58] ve halk bunu büyük bir kalabalık halinde izledi: Saraya ulaştığında top ateşleri ile karşılandı ve kendisini ağırlamakla görevli 'bostangi basci' kendisinin Eğriboz doğumlu Rum olduğunu ve Venedik Cumhuriyeti'ne özel bir sempati duyduğunu söyledi. Bostancıbaşı ile bazı Türk zevat sonradan Zen'in çok süslü evini görmeye ve Venedikliler tarafından tertiplenen eğlencelere katılmaya geldiler.[59] Özel bir mektupta da anlatıldığı kadarı ile bu ev 1526 yılında yapıldığı gibi çok güzel süslendi: "Üç gün süre ile çok eğlenceli ve ihtişamlı bir tören yaptık. Bizi seyretmeye bir tek halk değil buranın ileri gelenleri de katıldılar. Altın çuha ile süslü evimizi uzaktan seyrettiler. Meydanımızda kurduğumuz çeşmeden şarap akıyordu. Çok iyi ışıklandırılan evimizde bütün gece müzik çalındı."[60]

Türk-Venedik ilişkileri zaman zaman çıkan olaylar yüzünden bozulabiliyordu: Zen yolladığı bir belgede "Sulhu devam ettirmek için var gücümle çalıştığımı Devletime arz ederim." diye yazdıktan sonra Venedik şehrine dönmek için ısrarla izin isteyince hükümet de ilerlemiş yaşını ve o zamana kadar memlekete yaptığı hizmetleri göz önüne alarak isteğini onayladı.[61] Bu, Zen'in İstanbul şehrindeki son ikameti idi. 1539 yılında tekrar İstanbul'a gönderilerek Osmanlı padişahı ile anlaşıp devam eden harbin

Resim 24. Rumeli Hisarı'nda tutuklu olan Jacopo Canal'ın 8 Mayıs 1538 tarihli *dispaccio*'su (son kısım).
Venedik Devlet Arşivi, Capi Cons. X. Disp. da Cost. B. 1

sona erdirilmesi istendi ise de, daha önceden de söylediğim üzere seyahat esnasında Saraybosna şehrinde öldü.

1537 yılında harp patlak verdiğinde İstanbul'da iki balyos bulunuyordu. Nicolò Giustinian görev süresi dolduğu için memleketine dönüş hazırlıkları yaparken, yerine tayin edilen Jacopo Canal da görevi teslim almak üzere idi. Böyle belalı dönemlerde uygulandığı üzere her iki temsilci de tevkif edildiler[62] ve tutsak olarak Rumeli Hisarı'na hapsedildiler. Bu tarihten sonra muhtelif kereler de zikredilen bu mahal süslü sur ve kuleleri ile İstanbul ile Karadeniz arasında Boğaziçi'ne hükmeder. Galiba 1463 yılında da Balyos Paolo Barbarigo burada hapsedilmişti: Daha ilerde bir kere daha anlatacağım üzere 1499 yılında harp patlak verdiğinde Andrea Gritti ile on beş kadar Venedikli tüccar galiba burada hapsedildiler.[63]

J. Canal 1539 yılında serbest bırakıldığında devletinin başkanı adına, Kanunî Sultan Süleyman'ın iki oğlu için kasım ayında tertiplenen sünnet düğününe ve padişahın kızı [Mihrimah Sultan] ile Sadrazam Rüstem Paşa'nın evlenmeleri törenine katıldı.[64]

Bu çağdaki balyoslar ile fevkalade elçilerin yardımcıları olarak Alvise Manenti, Zaccaria de' Freschi ve Daniele de' Ludovici adlı sekreterleri görüyoruz ve bunlar muhtelif görevlerle İstanbul'a geldiler. A. Giustinian adlı temsilcinin sekreteri olarak 1513 yılında gelen Andrea de' Franceschi sonradan Venedik Cumhuriyeti'nin Cancellierie Grande gibi çok yüksek bir mevkiine çıktı ve arkadaşı olan ressam Tiziano bazı tablolarında onun portresini yapıp ölümsüzleştirdi.[65]

Drağmanlar veya çevirmenler arasında Teodoro Paleologo adlı kişinin özel bir yeri bulunmaktadır. Elli yıl sadık bir hizmetkâr olarak devleti için çalışan bu adam muhtelif kereler Venedikli temsilciler ile birlikte Levant'a geldi. Bunlar da sırasıyla 1500 yılında Alvise Manenti, 1517 yılında Batrolomeo Contarini ile Alvise Mocenigo, 1527 yılında Marco Minio ve 1528 yılında Tommaso Contarini ile birlikte yaptıklarını sayabiliriz; 1532 yılında çok ilerlemiş bir yaşta Venedik'te öldü.[66]

Bu çağda Türk-Venedik ilişkilerinde çok önemli yeri olan kişiler Andrea Gritti ile oğlu Alvise'dir.

Resim 25. Zaccaria de' Freschi.
Venedik'te, Biblioteca Marciana'da, cod. It. cl. VII, no. 165'te bulunan *Memorie della famiglia de' Freschi* adlı eserden.

Andrea Gritti henüz delikanlı iken İstanbul'a ticareti öğrenmesi için gönderildi ve Pera'daki Venedik kolonisinin 15. yüzyıl sonlarının en önemli

Resim 26. Tiziano: Andrea de' Freschi (ortada)
Venedik, Accademia; "La presentazione della Vergine al tempio" adlı tablodan detay.

kişisi idi. Bir aralık Balyos Marcello görevini bitirip de Venedik Cumhuriyeti onun yerine geçecek bir kişi bulamayınca, Osmanlı başkentindeki diğer devlet temsilcileri hemen Venedik aleyhine komplolara giriştiler. Gritti bu arada Hersek Ahmed Paşa ve daha başka Türk kişiler ile sıkı bir dostluk ilişkisi içine girdi ve diğer Türk devlet adamları ile de şahsi ilişkilerini ilerletip, adeta bir Venedik haber bürosu kuran bu kişi 1498 yılında bu işin 'çok yorucu' olduğunu yazdı. Türklerin eline esir düşen üç Korfulu kişiyi yirmi defa sadrazamı ve Babıâli'yi ziyaret etmesine rağmen kurtaramamaktan da üzüldü ve "bu işaretler kötü" dedi. Zancani'nin fevkalade elçi seçilmesi üzerine, bunun Babıâli'ye haber verilmesi için Gritti görevlendirildi. O da İstanbul'daki Venedik kolonisinin durumu hakkında bilgiler başta olmak üzere siyasal, askeri ve ticari bilgileri hükümetine bildiriyordu. Çok defa anlaşılması zor bir dil kullanır (Sanuto'nun dediğine göre "in parabula" [=kinâyeli] veya "per enigma" ["bilmece gibi"]) ve aracı olarak da Korfu veya Girit adaları valilerine mektuplarını yollardı. Türk silahlanmasının hızlılığını müşahede eden Gritti, kendi devletinin de buna benzer çalışmalar yapmasını istedi. Fakat 1499 yılında bu mealde yazdığı bir mektup Türklerin eline geçince büyük bir tehlike atlattı: Bir süre hapse atılmakla birlikte bir fırsatını bulup serbest kaldı.[67]

İstanbul'da yirmi sene kadar kalan Gritti, burada bulunduğu sırada devleti için yaptığı hizmetlerden dolayı, Venedik şehrine dönüş yapınca S. Croce Mahallesi consigliere'si seçildi. 1503 yılında yapılan Türk-Venedik ba-

Resim 27.
Alvise Gritti
P. Giovio'nun *Elogia* adlı eserinden.

rışının baş mimarı idi. Hersek [oğlu] Ahmed Paşa'dan aldığı sulhe dair bazı gizli önerileri hükümetine aktardı ve bu konuda gizli görüşmeler yapan devlet erkânı verileri değerlendirdi. Venedik Zaccaria de' Freschi adlı sekreteri İstanbul'a yolladıktan sonra, kesin barış metni için 1503 yılında Gritti'yi fevkalade elçi olarak yolladı.[68]

Andrea Gritti bu tarihten sonra Venedik Cumhuriyeti'nde çok önemli siyasi ve askeri görevlere getirildi ve bu makamlarda senelerce kaldıktan sonra da Türk görevliler tarafından daima hatırlandı: Nitekim 1511 yılında fevkalade elçi olarak Edirne şehrinde bulunan Alvise Arimondo'nun maiyetinde bulunan kişinin verdiği bilgiye göre "buralarda hâlâ saygı gören Bay Andrea Gritti'yi her yönetici sordu."[69] [20 Mayıs] 1523 [günü] de Venedik Devlet Başkanı seçilen Andrea Gritti, bu makamda on beş yıl kaldı. Tarihçiler onun güzel ve haşmetli simasını sık sık anarlar. Kızdığı zaman çok

tehlikeli bir adam olmasına rağmen neşeli ve güleç yüzlü biri diye de tarif ederler, iyilik yapmaya yatkın bir karakteri vardı ve ayrıca şöhrete ve lükse olduğu kadar cinsilatife duyduğu aşırı düşkünlüğü de meşhurdu.[70]

Peralı bir kadından, İstanbul'daki ikameti sırasında dört gayrimeşru çocuk sahibi oldu ve bunlardan en meşhuru, konu ettiğimiz çağda sık sık anılan Alvise idi.

Bu adam İstanbul'da yaşadığı sırada, Kanunî Sultan Süleyman'ın tanınmış ve güçlü Sadrazamı İbrahim Paşa ile çok samimi bir dostluk kurmuştu. Hıristiyan olmasına rağmen İbrahim Paşa'nın etkisi ile Türkiye'deki mühim adamlar arasına girdi ve Macaristan hakkındaki sorunlarla ilgili olarak Babıâli'ye verdiği tavsiyelerden sonra çok güvenilir biri oldu. Bununla beraber Alvise anavatanına daima sadık bir vatandaş olarak İstanbul'daki Venedik temsilcileri ile samimi ilişkiler içine girdi ve bazı kötü durumlarda Venedik Cumhuriyeti'ne yardım etti.[71] Babasının birçok zevk ve alışkanlıklarının vârisi olarak çok büyük bir lüks içinde yaşadı. Sanuto tarafından verilen habere göre "hayatı çok büyük bir debdebe ve masraf ile yaşıyor ve büyük bir de kapı halkı bulunduruyor." Francesco Bernardo adındaki balyos tarafından 1531 yılında verilen habere göre "yılda 24 bin duka altını harcar. 100 tane çok güzel atı, 200'den fazla adamı var, kendisine 20 bin duka altınına mal olan bir evdedir."[72] Çağdaşı olan Ramberti, kaleme aldığı *relazione*'sinde onun psikolojik bir tasvirini çizer ve "aşağı yukarı elli dört yaşındadır, fakat sima ve vücut yapısı ile kırkında görünür. Uzun boylu ve güçlü bir fiziği vardır: Gözleri kocaman ve simsiyahtır ve adeta ateş fışkırır; çok uzun kirpikleri bunu örter gibidir; burnu atmacanınkine benzer; yüz ve beden rengi koyu, sakalı da siyahtır; sesi berrak ve akıcıdır; el ve göz işaretleri ile karşısındakini dinletmeyi çok iyi bilir." Bu meziyetlerinin farkında olan Gritti çok mağrur ve haris idi. Ramberti bu konu için şunları kaleme aldı: "Macar tahtını veya onun bir kısmını mesela Erdel'i arzu eder: Ahbapları ile konuştuğunda, bir zamanlar Aluigi Gritti adında biri vardı, bu adam meziyet ve cesareti sayesinde buraya yükseldi demelerini ister."[73]

Bu adam 1534 senesinin sonunda isyancılar tarafından Boğdan'da öldürüldü. Bir süre sonra da büyük hamisi İbrahim Paşa, sultanın emri üzerine idam edildi.[74] Venedik Cumhuriyeti'ne duygusal bağlarla yakın bu-

lunan bu iki kişinin yok olması 1537 yılında patlak veren harbin son sebebi değildi. Bu savaşın çıkmasına Barbaros Hayreddin Paşa'nın hırsı yol açtı.

•••

Osmanlı padişahı ile divanın yazlık için veya savaş amacı ile yer değiştirmelerinden dolayı, balyoslar uzun veya kısa sürelerle İstanbul'daki ikametgâhlarını terk eder, bazı fevkalade elçiler de İstanbul dışında sultanı ziyaret edebilirdi.

1512 yılında tahta çıkan Yavuz Sultan Selim, büyük kardeşi Şehzade Ahmed ile savaşmak üzere ordusuyla Anadolu tarafına geçtiğinde, Nicolò Giustinian adındaki balyos vekiline haber gönderilip savaş alanında bulunmayı isterse gelebileceği iletildi. Giustinian da dairesinin durumunun müsait olmadığını ileri sürüp katılmadı, fakat yeni cülûs eden padişahı tebrik etmek için çok kısa bir zaman sonra Venedik Cumhuriyeti'nin bir fevkalade elçi göndereceğini söyledi.[75] Mamafih gene aynı Giustinian 1513 yılının ilk aylarında padişah ile divan Bursa'da oldukları için, kendisi de gitmek zorunda kaldığından dolayı yazılarını oradan yolladı.[76]

Osmanlı Sultanı [Selim I] Mısır'ı fethettiğinde, Contarini ve Mocenigo adındaki fevkalade elçiler, 1517 senesinde tebrik etmek [ve yeni bir ahidname almak] için beraberce Kahire'ye gittiler.

İstanbul dışında balyoslar ve fevkalade elçiler için en sık ve en uzun süreli ikametler Edirne şehrinde olurdu. Osmanlı Devleti'nin eski başkentlerinden olan şehre yürüyerek birkaç günlük bir zaman zarfında ulaşılabilirdi. Burası istirahat için, çoğu zaman kış mevsiminde padişahların tercih ettikleri mekândı.

Padişah [II. Bayezid] 1509, 1510 ve 1511 yıllarında Edirne şehrinde uzun süreler kaldı, zira hem avlanıyor hem de 1509 yılında meydana gelen büyük zelzeleden dolayı İstanbul'daki sarayında meydana gelen ağır tahribatın giderilmesine gayret ediyordu.[77] O sıralarda balyos olan Andrea Foscolo'nun ikametgâhından ayrılmadığı anlaşılıyor: Edirne'ye, güvendiği biri olan Peralı tüccarlardan Nicolò Giustinian adlı birini gönderdi. İstanbul'dan ayrıldığında da balyosluk binasını bu adama emanet etti; o sırada balyos sekreteri olarak Ludovico Valdrin bulunuyordu.[78] Bunlar Venedik'e müştereken, bazan da ayrı ayrı yazarlardı; aynı zamanda

İstanbul'dan yazanlar arasında Balyos Foscolo da vardı. Edirne'de kalmak, İstanbul gibi bir havası olmayan burası için, adeta bir dert idi. 1510 yılı nisan ayında İstanbul'dan bir belge yollayan Valdrin, veba gibi korkunç bir hastalığın burada hüküm sürdüğünü ve yakalanan kişinin üç gün sonra vücudunun şişip öldüğünü haber verdi.

Meydana gelen birtakım olayları İstanbul'da kalan küçük rütbeli görevlilerle halletmeyi başaramayan balyos, Edirne'de bulunan adamlarına haber yollayarak durumu divana aksettirmelerini istedi. 1510 yılında İskenderiye'ye giden bütün gemiler, ki aralarında Venediklilerinki de bulunuyordu, Türk görevliler tarafından durdurulmuştu: "Buranın balyosu ağaya [metinde aga] gidip dert yanarak hiçbir şey yapılamayacağını ve Edirne'de bulunan sekretere mektup yazılarak durumun divandaki bassà'lara [vezir] sunulması istenecekti."[79]

1511 yılında fevkalade elçilik görevi ile yollanan Alvise Arimondo, hükümeti tarafından verilen talimat doğrultusunda Enez Limanı'nda karaya çıktı ve burada Valdrin ve padişahın bir görevlisi tarafından karşılandı. Fevkalade elçi Edirne'ye geldiğinde saygı ile karşılandı ve burada kendisi için hazırlanan eve yerleşti; o sırada Edirne'de bulunan Venedik vatandaşları onunla birlikte öğle yemeği yediler: Onunla birlikte olan Agostino Bernardo'nun anlattığına göre Arimondo daima "çok ihtişamlı bir tavır takınırdı ve sofrasında ailesi [maiyeti] ve yakınlarından başka her zaman 40 hatta 50 kişi bulunurdu." Bernardo'nun anlattığına göre "tahsis edilen ev de güzel ve kullanışlı olup fazla güzel ev yok idi." Edirne soğuk ve çamurlu bir şehirdir: Camilerden başka güzel denecek bir şey mevcut değildi.[80] Anlattığına göre: "Edirne toprağı Verona'nınkine benzer, nüfusu çoktur ve piyasada bol mal bulunur; yeri güzel ve köyleri canlıdır. Toprağı iyi ve verimlidir. Fakat insanların tembel oldukları görülüyor, geçinebileceklerinin dışında fazla bir üretim yapmıyorlar. Bu sıralarda bir kıtlık var dediler ise de biraz çabalasalar dünyada var olmayan çok verimli bir ülkeleri olur." Ramazan ayıydı. "Evimin yakınında bulunan Türk evlerinde gece yarıları saat ikiye kadar çok gürültü yapılıyor, çünkü camileri çok yakında bulunuyor."

Bernardo ile fevkalade elçi, padişahı nasıl ziyaret ettiklerini anlattılar. Bu ziyaret sırasında Venedikli ve Floransalı tüccarlar da gelip katıldılar.

Mühim bir merkez olan Edirne'de,[81] divanın ikameti sırasında tüccarlar orada bulunurlardı.[82]

Arimondo bakımından seyahat çok uğursuz geçti. Fevkalade elçinin dönüşünü Enez Limanı'nda bekleyen gemide bulunan denizcilerin çoğu hastalandı ve bir kısmı öldü; Arimondo'nun sekreteri de hastalandı ve beraberlerindeki soylu bir kişi de ölümden kaçamadı. Fevkalade elçi de dönüş yolculuğu sırasında hastalandı ve Venedik şehrine ulaştığı günün akşamı öldü.[83]

Kaldı ki Balyos Foscolo'nun yazdığına göre divanın uzun zaman İstanbul dışında bulunması, devlet merkezinde bulunan Türklerin olduğu kadar Venediklilerin de büyük zarar görmelerine yol açıyordu. O sıralarda padişah olan II. Bayezid ise Edirne'nin havasından memnun kaldığı için dönmeyi düşünmediğini açıklamıştı.[84]

Yeni tahta çıkan Yavuz Sultan Selim de 1513 yılında Edirne'de bulunuyordu ve burada Antonio Giustinian adlı başka bir fevkalade elçiyi kabul etti. Bu kişi de Enez Limanı'ndan karaya çıktı ve Edirne'ye geldiğinde kendisini Nicolò Giustinian adlı balyos vekili karşıladı. Yeni cülûs eden padişahı tebrik etmek ve yeni bir ahidname elde etmek için gelen fevkalade elçi görevini çabuk bitirdi; zira her ne kadar büyük bir merasim ile karşılandıysa da kendini sıkı bir gözaltında hissettiği için ikamet süresini kısa tuttu. Raguza [şimdi Dubrovnik] limanına uğradıktan sonra dönmek istediyse de karayolu ile dönüşüne izin verilmedi.[85]

1514 yılı Şubat ayında, Nicolò Giustinian adındaki balyos vekili hâlâ Edirne'de bulunuyordu ve 1515 yılı kasım ayı ile 1516 yılı ocak ayı arasında gene Edirne'de ikamet etti.[86] 1518 yılında sadrazam [Piri Mehmed Paşa], Balyos Leonardo Bembo'yu Edirne şehrine davet etti; Balyos ise toplam üç yüz duka altına mal olacak böyle bir seyahatten çekindiğini belirtti ise de aynı yılın aralık ayında Edirne şehrinde bulunduğunu tespit ediyoruz. Bu şehirdeki ikameti ona huzur getirmedi: Yapılacak çok işi bulunduğu için yorgun düştü. Ocak ayında yazdığı bir mektupta "yataktayım, üşüyorum ve ayaz çok rahatsız ediyor" diyordu. Edirne'de kaldığı sırada aşırı derecede masraf ettiği için padişahın bir an evvel İstanbul'a dönmesini ümit ediyordu.[87] Birkaç hafta sonra hastalığı devam ediyordu ve Pera'ya dönme arzusunda olduğunu da görüyoruz, Edirne'nin "iklimine katlanamıyordu." Vezirlerden dönüş

izni elde ettikten sonra yerine Antonio Frizier adlı *cancelliere*'yi [mühürdar] Edirne'de bırakıp döndü.[88]

Yeni atanan Balyos Tommaso Contarini 1519 yılı sonunda Edirne'de bulunuyordu. Fakat veba hastalığının patladığını duyunca hemen Pera'ya dönmek istedi. Padişah da o sırada İstanbul'a gitmek istediğini belirtince mart ayında döndü. Ertesi aylarda padişah yaz mevsimini geçirmek için yeniden erkânı ile birlikte Edirne'ye gitti. Contarini istifa mektubunu yazarken "bu kişinin de ardından gitmek gerekecek" diye bir cümle kullandı. Yavuz Sultan Selim öldükten sonra oğlu Süleyman tahta geçtiğinde, Contarini kendi yerine geçecek olan balyosun ivedilikle yollanmasını istedi, zira "Edirne'nin havası ve suyu ona çok kötü gelecekti."[89]

1526 yılında Sultan Süleyman Macaristan'a doğru büyük bir sefere çıktığı sırada Bulgaristan'daki duraklaması sırasında fevkalade elçilik ve balyos vekili olarak İstanbul'da bulunan Pietro Zen, bazı konuların sunulması için Alvise Quarto adındaki tercümanı sultanın beraberindeki divana yolladı;[90] bu kişinin konuşup da bir sonuca varacağı konulardan biri de Kudüs şehrinde bulunan din adamları sorunu olup, Venedik Cumhuriyeti ve temsilcileri bu konu ile sürekli olarak ilgileniyorlardı.[91]

1532 yılında İstanbul'da bulunan Zen, bir aralık sekreterini Edirne'ye yolladığı zaman yazdığına göre "her şeyi yazması emrini benden aldı" ve elçi de mektupları kendi eliyle yazdı.[92]

Divanın İstanbul'dan uzak bir yerde bulunması başkentin siyasal önemine de halel getiriyordu. 1524 yılının sonlarına doğru, İstanbul'daki Venedikli tüccarların mektupları Venedik şehrine ulaştığı halde,[93] o sırada balyos olan Pietro Bragadin'in mektupları gitmemişti ve bu durum da çok kimsenin tuhafına gitmekle birlikte, Sanuto'nun yorumuna göre eğer sultan ile divan İstanbul'da bulunmaz iseler, elbette ki burada kayda geçecek mühim bir siyasal olay olmayacaktı.[94]

Daha sonraki yüzyıllarda da balyosların Edirne'deki ikametlerini sırası geldikçe göreceğiz.

Notlar

1 Venedik Senatosu, Minotto'nun ailesine bazı yardımların yapılmasına dair bir karar aldı (Bkz. N. Jorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*; şu dergide: *Revue de l'Orient Latin*, c. VIII s. 102 ve D. MINOTTO *aynı eser* II. Berlin 1902, s. 221 vd).
İstanbul'un Türkler tarafından fethi haberinin Venedik şehrinde yaptığı etkiyi, kronik yazarı Zorzi Dolfin şöyle tasvir etmiştir: "... saat 19'da Büyük Meclis'in toplu bulunduğu sırada Korfu Adası'ndan gelen bir grippo [Igrıp], Lepanto [İnebahtı] Limanı'ndan aldığı bir mektubu getiriyordu. Kereste iskelesine süratle yanaştığı sırada herkes pencere ve balkonlara çıkmış, umut ve korku içinde hem İstanbul şehrinin hem Şarktaki kadırgaların durumu hakkında ne haberler geleceğini bekliyorlardı. Kimi babasını, kimi oğlunu, kimi kardeşini merak ediyordu. Gelen mektup hükümete sunulduktan sonra mecliste İstanbul'un fethedildiği ve altı yaşından büyük herkesin kesildiği haberi yayılınca, oylama işlemi ertelendi. Herkes yüksek sesle ağlamaya, bağırmaya, inlemeye başladı. Dizlerine vuruyorlar, göğüslerini yumrukluyorlar, saçlarını yoluyorlar, kimi babasının, kimi oğlunun, kimi kardeşinin ölümünü öğrenince, kimileri de malının elden gittiğini duyunca dövünüyordu. Sonradan sağlanan sükûnet üzerine, hükümetin emri ile Onlar Meclisi sekreteri Luvise Benacan, yüksek sesle toplananlara Korfu Adası yöneticisinden gelen mektubu okudu. Burada, Lepanto [İnebahtı] Limanı'ndan gelen mektuplardan İstanbul'un alındığı bildiriliyordu. Bir kere daha herkes haykırarak ağlamaya başladı" (G. M. THOMAS, *Belagerung und Eroberung von Cnst. im jahre 1453 aus der Chronik von Zorzi Dolfin*, Münih 1868, s. 40 vd. [Bu paragrafın Türkçesi için bkz. "1453 yılında İstanbul'un muhasara ve zaptı," *Fatih ve İstanbul. İstanbul'un Fethi Derneği tarafından yayınlanan iki aylık dergi* I/1 (29 Mayıs 1953), s. 19-26. Samim ve Suat Sinanoğlu kardeşler tarafından tercüme edilen metnin ilgili kısmı, s. 54'tedir. İstanbul'un fethinin yarattığı etkiler için Agostino Pertusi'nin eserleri mühimdir, bkz. Ek Kaynakça: Pertusi/Şakiroğlu].

2 Venedik Cumhuriyeti yöneticileri, İstanbul'da Venedikli tüccarların mahallelerini korumaları için, Marcello'ya bir dizi talimat vermişlerdi: "Procuretur omnibus modis quod consul iturus in Constantinopolim habeat domum cum lobia, plateis et ecclesiis, quos habeat bailus noster tempore grecorum" [Konsolos İst.'a gittiginde, *baiolo*'umuzun Bizans zamanında sahip olduğu, lobia'siyla, meydanlarıyla, kiliseleriyle bir eve sahip olması için ne gerekiyorsa sağlansın.] Bu belge şurada neşredildi: *Giornale dell'assedio di Cost. di Nicolò Barbaro*, nâşiri E. Cornet, Viyana 1856, sonradan tekrar neşri, A. Dethier, *Mon. Hung. Hist*, cilt XXII kısım I s. 871, bu zat için bu kitabımızın I. bölümünün 18 sayılı notuna bakınız.

3 ROMANIN, IV, s. 534.

4 SANUTO, V, 454. Balyosların üç yıllarının dolmasına yakın bir zamanda, haleflerinin hemen gönderilmeleri için acele ettikleri görülüyor.

5 SANUTO, XVII, 346.

6 ALBERI, III, 87 vd.

7 ROMANIN, VI. 64 vd.

8 SANUTO, IV, 234 vd. ve D. MALIPIERO, 'Annali Veneti,' *Archivio Storico Italiano*, c. VII, kısım 1 (Firenze 1843) s. 141 vd. Sultan, Venedik devlet başkanına yazdığı mektubunda Marcello'ya karşı alınan önlemi haber verdi. Mektubu götüren adamı aynı zamanda özel temsilcisi idi: "Sultan Bayezid Han, Allah'ın inâyeti ile Anadolu ve Rumeli'nin sultanıyım. Ekselansları Venedik Doge'si ve Begle-

rine selâmdan sonra, size kulum Yusuf'u [metinde Isuf] mektubuma hâmil yolluyorum. Size daha başka şeyler de söylemekle görevlidir. Birincisi buradaki balyosun üzerine düşmeyen işlere karışmasıdır. Üzerinde bulunan mektuplarda yazılı olan hususlar bizim ülke çıkarlarına aykırıdır. Bir iki defa da kendisini ikaz ettik. Bir daha üzerinde çıkarlarımıza hoş gelmeyen mektupların olmamasını istiyoruz. Aramızda bulunan dostluk vesilesiyle böyle tutumların olmamasını arzu ederiz, siz de hoş karşılamazsınız. Biz verdiğimiz ahd-ü amânlara bağlıyız. Biz bu aşamada her türlü hukuki özellikleri uygulayacağız. Çünkü sulha karşı çıkmak istemiyoruz. Fakat balyosunuzun buradaki davranışı iyi olmadı. Burada zaten balyosunuzun bulunmasına gerek yok. İstediğiniz konuları burada biz daha iyi görürüz. Kulumun söyleyecekleri de bizim isteklerimizi yansıtır. Edirne'de 14 Kasım 1492 günü yazıldı. (Venedik, Archivio di Stato, Miscellanea Atti Diplomatici, Grecus B. 45 c. 64 v.)

Sanuto'ya göre, Marcello dönüş yolculuğu sırasında Zara'da öldü.

1499 yılında, Fevkalade Elçi Zancani de, Babıâli'nin balyosa karşı olan güvensizliği üzerinde durur. Türk tarafı, İstanbul'daki Venedikli tüccarların kendi aralarından bir balyos seçmelerini istiyordu. Venedik'ten gelen bütün balyosların birer casus olduklarına inanırdı (SANUTO, II, 699 vd.).

9 SANUTO, I, *türlü yerler.*

10 SANUTO, V, 597; XXXVI 105; XLIV 106; ayrıca bu bölümün 2. notu.

11 SANUTO, V, 44; XXVI. 373 vd.

12 SANUTO, II, 598, 699 vd.

13 Caroldo, Gritti'nin Türkiye'de tanınmasına, Pera'daki [metinde; qui in Pera] ticaret hayatının yol açtığını kaydeder; SANUTO, V, 449 vd., 456.

14 SANUTO, sadece mektupların Costantinopoli'den geldiğini kayıt ettiği için İstanbul veya Pera hususunda tereddüt ediyoruz: Fakat bazen da Pera'da yazıldı diye kesin bir ifade kullandığı için ikametgâhın burada olduğunu ileri sürmemize yol açar. "Costantinopoli'de yazıldı" diye kaydettiğinde İstanbul olduğu kanısındayım. Kaldı ki Pera ve Costantinopoli tezatları çağdaşları bazı yazarlar arasında da bulunduğu gibi, 19. yüzyıl başındaki seyahatnamelerde bile vardır (TANCOIGNE, HOBHOUSE).

15 SANUTO, XII, 507, 515; XIII 114.

16 SANUTO, XVI, 260; XVIII 328, 343, 344.

17 SANUTO, XXIII, 115 vd; XXII-XXV türlü yerler.

18 SANUTO, XXVII, 567; XXVIII 442; XXX türlü yerler; XXXIII 244.

19 SANUTO, XXXIII 340. Priuli'nin ölümü P. Zen tarafından şöyle anlatılmaktadır: "Andrea Priuli, balyos olduğu bir sırada Pera'da bu ay öldü. Ölümü de vebadan kaynaklandı ki çok korkunçtur. Evin karşısındaki ikametgâhın sahibi vebadan ölmüş ve cesedi de kapıya, balyos evinin penceresinin karşısına konmuştu. Balyos bunu gördü ve bu ölümün vebadan olduğunu anlayınca, bir taraftan ölenin eşi ve yakınlarının çığlıklarını duyarken, bir taraftan da kendisini yatağa attı. Vebaya yakalandı ve öldü; Tanrı onu kutsasın. Üzerinde bu berbat hastalığın izleri vardı. Ölümünü duyan Pera halkı çok üzüldü; görevini çok iyi yaptığı için paşalar onu severlerdi. (*Itinerario di Pietro Zeno*, şu eserde: "Itinerario di Pietro Zen," R. FULIN, *Diarii e diaristi veneziani*. Venedik, 1881, s. 118; ayrıca Krş. SANUTO, XXXV, 257, ayrıca şu bilgiyi ekler: "Cesedi San Francesco Kilisesi'ne kondu, bütün cemaat görmülünceye kadar cenazesinin arkasından gitti").

20 SANUTO, XL, 515.

21 Bu ayaklanmaya tanık olan Zen, Sanuto tarafından aktarılan mektubunda olayı şöyle anlatır: "Burada, Pera'da 16 Mart günü, ikinci gece Yeniçeriler memleketi yağmalamak istediler. Bizimkilerin çoğu gemilere koştular ve liman dışına çıktılar ve üç gemi bir olup gelişmeleri beklemeye başladı. Sultan Pera'dakilere haber gönderip, yeniçerilere silah veya malzeme yardımı yaparlarsa öldüreceğini haber verip, kendilerini iyi korumalarını istedi. Balyos yazdığına göre gemiyi kurtarmak istiyordu. Surların taşlarla yıkık yerleri onarıldı. 150 kadar adam da vardı ve çoğunluğu Giritli olan bu adamlar ellerinde silah kapıları bekliyorlardı. Yeniçeriler kapılardan birini kırıp da girmeye kalkıştıklarında, silah ve taşlarla püskürtüldüler. Gene balyosun yazdığına göre, eğer yeniçeri fırsat bulup içeri girerse öldürülüp parçalanıyordu. Yeniçeriler içeri girip yağma yapamayacaklarını anlayınca kent dışındaki gümrüğe gidip, orayı yağmaladılar. Burada çok mal bulunmakla beraber bizimkilerin pek fazla malı yoktu. Belki 1.000 ducato [Venedik altını] tutar. Böylece Pera'da üç gece herkes silahlı dolaştı. Balyos zararımızın fazla olmadığı haberini verdi." Sanuto bu mektubun Balyos Pietro Bragadin tarafından yazıldığını bildirse bile, bunun o sırada İstanbul'da bulunan Pietro Zen'e ait olduğu kanısındayım, çünkü Bragadin 1526 yılı sonunda Venedik'e dönmüş idi (SANUTO, LVIII, 64 vd.).

Sanuto'nun verdiği bir habere göre, Zen bu görevi sırasında, daha önceki heyetler tarafından kullanılan bir evde kalmıştı (SANUTO, LV, 178). Göreceğimiz üzere o İstanbul tarafında oturdu. Bu sefer muhakkak Pera'da oturduğunu bildiğimiz için, Sanuto bir hata yapmıştır veya Zen resmi ikametgâhını değiştirmişti. 1531 yılının Eylül ayında İstanbul'a geldikten sonra, 1532 yılının Ocak ayında da Pera'dan yazmıştı.

22 Ramberti'nin açıkladığına göre 1534 yılında Pera (Galata) üç kısım idi. Sırasıyla Peralı Latinler [Katolikler], Rumlar, Türklerle Museviler; Hıristiyanlar İstanbul'da değil, "hemen hepsi Pera'da bulunuyorlardı, çünkü sultan böyle istiyordu" (s. 117 v). Latinlerin Galata Kulesi dibinde, Türklerin de Azap Kapı çevresinde bulundukları anlaşılıyor. (Krş. MICHAEL HEBERER, *Aegyptiaca Servitus, das ist Warhafte Beschreibung einer Draejahrigen Dienstbarkeit* vs. Heidelberg, 1610. s. 360. Gene aynı müellifin verdiği bilgiye göre, 1588 yılında Cenova kökenli ailelerle tüccarlar "Gallata Culasse" de [Galata Kulesi], Rumlar "Gallata Ambar" ve Türkler de kendi "kadı"ları ile birlikte "Asakapsche"de [Azapkapı] ikamet ediyorlardı.) Mahallenin eskiden olduğu gibi bölgeleri artık kesin değildir. (Krş. J. PALERNE. *Pérégrinations*, Lyon 1606, s. 422 vd.)

Ramberti'nin bulunduğu çağda da, Pera sözcüğü "Yunan kökenlidir ve *öte taraf*, yani İstanbul'un karşısı demektir" denilmesi yaygın kanıyı gösterir; Galata sözcüğünün kökeni ise meçhuldür.

Tüccarlar Galata'da günde iki defa La Loggia denilen yerde toplanırlardı; (*Rélation du voyage en Orient de Carlier de Pinon*, 1579, yayınlayan E. Blochet, *Revue de l'Orient latin*, cilt XII (1911), s. 119). İstanbul'daki Venedikli tüccarlar hakkında Sanuto, 1523 yılında bunlardan soylu olan dördünün "Pera'da ikamet edenlerden" ve diğerlerinin "avamdan" olduğunu yazar (SANUTO, XXXV, 257 vd.).

23 Türk gezgini Evliya Çelebi 17. yüzyılda Galata'nın deniz tarafında suru olmadığını, açık pazarlarının bulunduğunu yazar (EVLİYA, *Narrative of travels* vs. Tercüme eden Hammer, c. 1, kısım 2, Londra 1834, s. 50). Çok sonraları JEHANNOT'un verdiği bilgiye göre, surlar evlerle o kadar birbirine girmiş bir halde idi ki, küçük bir parçasından başka bir şey görülmez. (*Voyage de Const. pour le rachapt des captifs*, Paris 1732, s. 199. Şunu da karşılaştırın, TOURNEFORT, *Rélation d'un voyage du Levant*, Lyon 1717, s. 221). Maamafih, 19. yüzyılda da Galata kapılarının geceleri kapatıldığı da

belirtilmişti; (Krş. G. DEMPWOLFF, *Konstantinopel. Ein Führer für Reisende nach Stambul*, Leipzig 1860, s. 41).

24 Krş. E. MAMBOURY, *Constantinople. Guide touristique*, zikredildi, s. 332 vd.

25 16. yüzyılın ilk yarısında, Galata'da daha başka yabancı devlet elçileri de, örneğin Fransa temsilcisi Rincon 1538 yılında (CHARRIÈRE, I, 385, 388, 426) olmak üzere kalmışlardı. 1544 yılında da, başka bir Fransa temsilcisi olan Polin de, Galata'da daha önce Rincon tarafından ikamet edilen evde kalmıştı. Maurand adlı, İtalyanca bir kronik kaleme almış olan zat da olayı şöyle anlatır: "Ekselans elçimiz karaya çıkar çıkmaz, daha önceleri Fransa elçilerinin oturdukları yere geldi. Bu sırada İspanyol Rongone, imparatorun sultan nezdindeki temsilcisi olarak bulunuyordu... Onu hemen oradan çıkarttı ve kendi eşyaları ile Fransa kralımızınkileri koydu (*Itinéraire de Jérôme Maurand d'Antibes à Const.* yayınlayan L. Dorez, Paris 1901, s. 188. Bu eserde bulunup da buraya aktardığım bir resimde (resim, XVI) Galata ile Bağlar'ın yüksek bir yerden görünümü bulunmaktadır.

26 Bkz. Not 22. Galata ile onun içindeki Cenova Mahallesi hakkında özellikle şu eserlere bakınız: L. SAULI, *Della colonia dei genovesi in Galata*, Torino 1831; DE MAS-LATRIE, "Notes d'un voyage archéologique en Orient," *Bibl. de l'Ecole de Chartes*, seri 2, cilt 2, Paris 1845-1846, s. 489 ve devamı; BELIN, *Histoire de la latinité de Const.* adlı eseri ile, gene onun tarafından kaleme alınmış olan *Aperçu historique* Costantinopoli 1866-1877) adı altında, 1863-1867 yılları arasında meydana gelen ölüm olaylarının takrirlerinin, Feriköy'deki Latin Katolik Mezarlığı ile ilgili eserdir; M. DE LAUNAY, "Notice sur le vieux Galata (Péra de Génois)", İstanbul'da neşredilen *Univers* dergisi, Kasım 1874-Mart 1875 arası; DESIMONI, "I genovesi ed il loro quartiere in Cost. nel sec. XIII," *Giornale Ligustico* yıl III (Cenova, 1876) s. 217 vd. Gene aynı *Giornale* adlı süreli yayında, Desimoni 12. yüzyılda İstanbul'daki Ceneviz Mahallesi üzerinde durmuştu (yıl 1 (1874) s. 137 vd.); A. G. PASPATI. *Bizantinai Meletai* (Yunancadır) İstanbul 1877; L. T. BELGRANO, *Studi e documenti riguardanti la colonia genovese di Pera*, Cenova 1888, bu eser daha önce *Atti della Società Ligure di Storia Patria* adlı süreli yayında neşredilmişti, cilt XIII, 1877-1884; G. BERTOLOTTO "Nuova serie di documenti sulle relazioni di Genova coll'impero bizantino," *Atti della Società Ligure di Storia Patria*, cilt XXXVIII, fasikül 2, Cenova 1897; Özellikle 12. ve 13. yüzyılları ilgilendiren bu belgeler arasında, tarihsel bakımdan işlenenler için şu esere bakınız; CAMILLO MANFRONI, "Le relazioni fra Genova, l'Impero bizantino e i Turchi," daha önce de zikredilen cemiyetin (Società) *Atti* diye başlayan süreli yayınının XXVIII. cilt 3. fasikülü, Cenova 1898; F. H. HASLUCK. "Dr. Covel's notes on Galata," *Annual of the British School at Athens* XI (1904-1905); J. GOTTWALD, "Die Stadtmauren von Galata," *Bosphorus*, Mittelungen des Deutschen Ausflugs-Vereins G. Albert, fasikül 4, İstanbul 1907; CELAL ESAD [ARSEVEN] *Eski Galata*, İstanbul 1913; E. MAMBOURY, *Constantinople, Guide touristique*, önceden zikredildi; Ettore Rossi, "Galata ed i geografi turchi," *Studi Bizantini* cilt 2 (Roma 1927), dergi Istituto per l'Europa Orientale tarafından düzenlenmektedir. [Galata için bkz. Prof. Dr. SEMAVİ EYİCE, *Galata ve Kulesi* ile *İslam Ansiklopedisi* fasikül 53 ABC cilt 5, İstanbul (Galata).]
Vaktiyle Galata surları üzerinde bulunan Cenova yazıtlarının büyük bir kısmı İstanbul'daki Eski Eserler Müzesi tarafından toplandı ve büyük bir salonda bir araya getirildi. İkisi henüz Galata'dadır. İkisi de, Boğaziçi'nin Asya tarafındaki Çengelköy adlı kasabada bir Türk köşkünde olup, buradakilerin bazıları da zamanla yitirilmiştir [Yitirilmeyip günümüze kalan bir hatıra yayınlandı: S. Eyice, *Bizans Devrinde Boğaziçi*, İstanbul 2007 (ikinci baskı), s. 70 vd.]. Bunlar hakkında bkz. Belgrano,

adı geçen eser ve bilhassa ETTORE ROSSI "Le lapidi genovesi delle mura di Galata," *Atti della Società Ligure di Storia Patria*, cilt LVI (1928), Cenova.

V. PROMIS, *"Statuti della colonia genovese di Pera* adlı eserinde yönetmelikleri neşretti, Torino 1870, Miscellanea di Storia Italiana adlı dizinin XI. cildidir. Bu statüler o sırada Cenova'da yürürlükte olanlara benzerdi. Pera'da Cenova kolonisinin teşkilatı, meydana gelişi ve faaliyeti için, Bratianu'nun yakın bir geçmişte çıkan kitabında incelenmiştir, G.I BRATIANU, *Recherche sur le commerce génois dans la Mer Noire au XIII siècle*, Paris 1929, III ve IV. bölümler.

Galata'nın 1537-1538 yıllarına ait bir Türk manzarası, Albert Gabriel tarafından neşredildi: "Les étapes d'une campagne dans le deux Irak d'après un manuscrit turc du XVI. siècle," *Syria* dergisinin 1928 yılı sayısı [Nasuh Matrakçı'nın İran Seferi hakkındaki eserinde bulunan minyatürdür].

[Galata'nın Cenova devri ve sonra Türk idaresindeki gelişmesi hakkında ilmi çalışmalar için; Eugenio Dalleggio d'Alessio, *Le pietre sepolcrali di Arab Giami*, Cenova 1942: Paola Stringa, *Genova e la Liguria nel Mediterraneo*, Cenova 1982, s. 361-367].

27 Bu husus RAMBERTI'nin *relazione*'sinde bulunmaktadır. Kuzeni olduğu Daniele de' Ludovici'nin bu vesileyle İstanbul'a yaptığı seyahatte refakat ediyordu, s. 117 b. Karş. P. DONAZZOLO, *I viaggiatori veneti minori*, Roma 1929 s. 101 vd.

28 SANUTO, IV, 651.

29 SANUTO, XXV, 632. Marciana Kütüphanesinde, Gradenigo yazması, c. VII it. n. 169'da 16. yüzyılda E. Oental tarafından kaleme alınmış, Alvise Mocenigo'nun seyahatine dair raporun küçük bir kaydı bulunmaktadır. Fakat bu zat, 16. yüzyıldaki balyoslar arasında görünmez. 1517 yılında gelen aynı adı taşıyan fevkalade elçi olamaz (Bunu P. Donazzolo, adı geçen eserin 90. ve sonraki sayfalarında ileri sürmüştü). Çünkü bu önce Kahire'ye ve daha sonra İstanbul'a geldi ise de üç yıl kalmadı. Onun için yazmadaki kayıt doğru değildir. Raporda adı geçen kişi balyos olmakla beraber, adı hususunda bir hata görülüyor.

30 SANUTO, XXXII, 104, 255 vd. Bu aşamada da Minio'nun İstanbul'da oturduğunu kabul edebiliriz, zira mektuplarında, "date in Constatinopoli [İstanbul'da tarihlenmiştir] kaydı bulunmaktadır (Bu bölümün 14. notu ile karşılaştırınız).

Padişah tarafından elçiye verilmesi gerekli mal hakkında Sanuto'nun verdiği habere göre, Andrea Zancani 1499 senesinde burada iken; "Padişah ona ve ailesine [maiyetine] masraf eder, fakat eline nakit akçe vermez, *schalco* [aşçı, çeşnici] ile gidip harcama yapılırdı, ki böyle bir tutum başka elçilere uygulanmadığı için, herkes hayret ederdi" (SANUTO, II. S. 699 vdd.]

31 Zen'in oğlu şöyle anlatır: "Bayram günü ikindiden sonra, bütün topluluğumuz İstanbul'da bizim evimizde toplandı ve büyük bir saygı gösterisinden sonra elçimiz evden çıktı ve ekselansları Alibei ve Grausbei ve sair 160 kişi ile birlikte Pera'ya geçildi. Toplananlar arkadan baktılar. Hep beraber muhteşem hükümdarın oğlu Sayın Alvise Gritti'nin görkemli sarayına gidildi ve orada istirahat edildi. Buraya Floransalıların başka bir elçisi de geldi. Görkemli durumu görebilmek için gece yarısında kendi ihtişamıyla geldi" (SANUTO, XXXVI, 118).

32 SANUTO, XLV, 291.

33 Contarini şöyle yazar: "Girişten ikametgâha kadar uzanan yolculuk sırasında herkes eşlik etti. Burası Judeca'dır. Burada elçi ve balyos vekili (Zen) beraber olmayı kararlaştırdılar. Her gün bir saat bir arada ne yapacağımıza karar verelim" (SANUTO, XLVIII, 379).

34 SANUTO, XLIII, 150.

35 Örneğin Freschi 1503 yılının ocak ayı için şöyle bir haber verir: "Pera'dakiler oradan çok yeniçeri geçtiğini" haber verir (SANUTO IV, 677 vd.). Buradan da anlaşıldığına göre o sıralarda Pera'da değil de İstanbul'da olmaları gerekirdi.

36 S. SCHWEIGGER, *Ein neue Reysbeschreibung aus Teutschland nach Const.*, Nurenberg 1613, s. 133. Giudecca denilen yer Bizans belgelerinde de kayıtlıdır. 1544 ile 1547 yılları arasında İstanbul'da kalan Gyllius da buraya Cifut Kapı der; "id est Judaeroum eam accolentium" P. GYLLII, *De topographia Constantinopoleos*, Lugd. Bat. 1632 s. 262). Giudecca aynı zamanda, Nicola Schmidt adlı kişi tarafından kaleme alınmış olan rapordaki İstanbul planında da bulunmaktadır: *Warhafftige Beschreibung seiner Fünf Jährigen harten Gefängnuss* vs., Dresden 1638, 68. sayfanın karşısında. Buradaki Musevi Mahallesi 18. yüzyılda da mevcuttu; (F. MURHARD, *Gemälde von Konst.*, 2. baskı, cilt 1, Penig 1805, s. 152).

37 İmparator I. Ferdinand'ın elçisi olan Zaralı Vespasiano adlı kişi de 1534 yılında kaleme aldığı *relazione*'sinde şunları haber verir: "Cum autem in civitatem ingressi essemus ad portum maris equitavimus et ibi duos famulos quos premiseram inveni cum Zausso uno imperatoris Turcarum, qui me in domun cuiusdam Iudei duxit eamquqe mihi pro hospicio dedit" [Böylece şehre girince at üzerinde deniz tarafındaki kapıya yöneldik. Burada Türk sultanının bir çavuşu bizi iki adamı ile karşıladı ve beni bir Musevi'nin evine götürüp, orada misafir kalacağımı söyledi]. Bu ev, İstanbul tarafında idi. Çünkü elçi Galata'ya gitmek için Haliç'i geçmeliydi (A. VON GÉVAY, *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungern und der Pforte in XVI und XVII Jahrhunderte*, cilt 2, kısım 1, Viyana 1838-1841, s. 105, 116). İstanbul'da ve belki de Giudecca denilen yerde, I. Ferdinand'ın başka bir elçisi olan, Cornelio de Schepper de 1534 yılında kaldı: Bu zat Pera tarafına geçmek için Haliç'i aşmalıydı: Evinin karşısında bir Musevi evi bulunmaktaydı; *Missions diplomatiques de Corneille Duplicius De Schepper*, Brüksel 1857, s. 126, 161; bu eserin düzenleyicileri: Baron De Saint-Genois ve G. A. Yssel de Schepper, nâşiri: Mémoires de l'Académie Royale de Belgique, cilt XXX.

İmparatorun 1533 yılında İstanbul'a gelen elçisi de "in loco solito fra armeni et greci alla banda sotto el Podromo" [Hipodrom] tarafında, yalnız Ermenilerle Rumlar, meskûn yerde] oturdu (SANUTO, LVII, 541).

38 1510 yılında patlak veren yangın sırasında Giudecca denilen Musevi Mahallesi mahvoldu: Çok sayıda ev dükkân harap olunca, halk da Musevilerin evlerini yağma etti. (SANUTO, XI, 294.) 1523 yılında meydana gelen yeniçeri ayaklanması sırasında Giudecca yağmalandı (SANUTO, XXXIX, 85.).

39 S. Giovanni'deki Dandolo veya Marcello'nun evinde (SANUTO, XXXIX, 23; LIII, 250).

40 1479 yılında kabul edilen anlaşmadan sonra Gentile Bellini İstanbul'a giderken beraberinde Bartolomeo Bellano da bulunuyordu. Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmed, Venedik Cumhuriyeti'ne haber gönderip tablolar yapmak için yetenekli ressam ile ayrıca bir heykeltıraş istemişti. Ressam Bellini, İstanbul'da 1479 yılının sonundan 1480 yılının sonuna kadar kalmıştı.

Fatih Sultan Mehmed, 1461 yılında Venedikli Girolamo Michieli aracılığı ile, o sıralarda Rimini'de Sigismondo Pandolfo Malatesta nezdinde bulunan, meşhur Veronalı sanatkâr Matteo de' Pasti'ye haber yollayıp İstanbul'a davet etmişti. Daveti kabul eden Pasti, Girit Adası'nda bulunduğu sırada Venedikliler tarafından engellendi. Venedik Cumhuriyeti, bu vesile ile Malatesta ailesi ile Osmanlı

sultanı arasında bir siyasal uzlaşma yapılmasından çekinmiş olacak ki, Venedik şehrine zorla götürdüler ve o yılın sonuna kadar tuttuktan sonra yalnız Rimini'ye dönmek koşulu ile serbest bıraktılar. Girolamo Michiel diye tanınan ve Fatih Sultan Mehmed'in daveti yapmak için aracı kullandığı zat, İstanbul'a gelen fevkalade elçi ve balyoslar arasında görünmez. Belki de şap ihalesini üzerine alan Peralı zengin kişinin olması ihtimali ileri sürülebilir. Bu zatın yanında, güvenli olmayan bazı davranışları görünen, Floransalı maceraperest Benedetto Dei, hazinedar olarak bulunmuştu. B. Dei, Venedik Cumhuriyeti'ne karşı büyük bir kin duyduğu için, İstanbul'da Türklerle beraber bazı entrikalar peşinde koşmuştu: (Krş. L. TUASNE, *Gentile Bellini et Sultan Mohammed II*, Paris 1888; Giov. SORANZO, "Una missione di Sigismondo Pandolfo Malatesta a Maometto nel 1461," *La Romagna* adlı derginin VI. ve VII. ciltlerinde (Forlì, 1909-1910); A. CAMPANA, "Una ignota opera di M. de' Pasti e la sua missione in Turchia," Rimini Belediyesinin *Ariminum* adlı dergisi, yıl 1, fasikül V (1928) s. 106-108; C. RICCI. "Gentile Bellini a Cost.", *Eroi, Santi ed Artisti* adlı kitabın içindedir, Milano 1930; M. PISANI, *Un avventuriero del Quattrocento. La vita e le opere di Benedetto Dei*, Cenova 1923, s. 13. İstanbul'daki bazı İtalyan sanatçıların kalışları için bkz. J. VON KARABACEK, *Abendländische Künstler zu Konst. im XV und XVI Jahrhundert; I. Italienische Künstler am Hofe Muhameds II des Eroberers, 1451-1481*. Viyana 1918, Akademie der Wissenschaften in Wien Phil. –his. Klasse, Denkschriften, c. LXII.

Venedik ile İstanbul arasındaki sanat ilişkileriyle ilgili olarak, Balyos Nicolò Barbarigo'nun 20 Eylül 1578 tarihli ilgi çekici bir *dispaccio*'sunu (F.12) neşrediyorum. Burada büyük ressam Tiziano'nun bilinmeyen bir eserinden bahis bulunmaktadır: "Sekreter Sayın Bassa'yı [Paşa] ziyarete gidip, Yasef (Nasi) için alınan fermanı görüşmek istedi. Başka şeyleri de yazacağım. Tam o sırada beraberinde Orembei [Hürrem Bey] ve Rabi Salamon Ben Nathan Askenazi de vardı. Ekselansı bu Rabi'ye dönüp, Venedik'e mektup yazıp Osmanlı sultanları hakkında yapılan tabloların akıbetinin sorulmasını istedi. Galiba başka paşalarınki de yapılmıştı. Venedik'te bulunan sultan tablolarının İstanbul'a getirilmesini arzu ediyordu. Onun için de hem sekretere hem de bana mezkûr Rabi ile haber verdi. Evimizde bulunan genç bir Veronalıya emir verdim, burada bulunan sayın ekselansın bir tasvirini yapmasını uyardım. İşte böyle bir tasvir ortaya çıkınca, altın çantasına koydum ve aynı sekreter ile Bassa'ya yolladım. Birlikte bulunan Orembei tasvire bir göz atınca çok beğendiğini söyledi ve hemen kendisinin götürmek istediğini belirtti. Ne zaman olabileceğini sorduğu zaman ertesi gün üzerinde anlaştılar. Böyle bir tablo ortaya çıkınca görenler çok beğendiler. Ressamın bu tabloyu çok doğal yaptığını söylediler. Haznedarbaşıya [metinde Casnadar Bassi] dönen paşa 'iyi iyi' dedi. Onu aldı ve bugün öğrendiğime göre aynı torba içinde sultana gönderilmiş. Benden gelen bir şey olduğunu söylemişler. Ekselans da açıkça çok beğendiğini söylemiş. Diğer sultanlar için yapılan tabloların da güzel sayılacağına eminim. Tiziano'nun evinde muhtelif kereler, bir yana atılmış tablolar arasında Kanuni Sultan Süleyman'ın at üzerinde görünen, kötü ve berbat bir bez üzerine yapılmış resmi bulunmaktaydı. Çok kolay elde edilebilir ve zannıma göre çok benziyor. Sultan Selim için yapılanı seleflerinden biri almış olabilir ki bir kopyasını bana yollayacaklardı. Eğer biri iyi bir elle yapılmış resmi ele geçirirse çok işine yarar. Daha eski sultanlar için sayın paşayı memnun ettiğimiz gibi yerine getirilebilir. Burada yaşayanlar tarafından tanıdıkları için son bir iki sultan doğruya yakın çizilebilir, Ekselansları sizin büyüklüğünüzü çok az şey böyle gösterebilir ve inanıyorum ki bu sultan sizi takdir edeceği için, şimdi büyük bir merakla bekliyorlar." Venedik

Senatosu balyosa verdiği yanıtta, Ocak ayında sultan tablolarının hazır olduğu ve paşa tarafından istenen daha başka eşyalarla beraber gönderilebileceğini bildirdi (Venedik takvimine göre 16 Ocak 1578 tarihli karar).

41 Bu harp sırasında da Türkler epey ilerleyip Friuli denilen bölgeye kadar etkili oldular. Eski fevkalade elçi Andrea Zancani bu sıralarda oranın valisi idi. İhmalkârlıkla itham edilince azledilip mahkemeye sevk edildi ve bir süre için de Padova'ya sürgün edildi (MALIPIERO, *Annali Veneti*, daha önce zikredildi, s. 167, 185, 190. SANUTO, IV, 327).

42 Fevkalade elçi Zancani 1499 yılında "Corfu è la porta de Italia" [Korfu Adası İtalya'nın kapısıdır] demişti (SANUTO, II, 696). Bu kavram sonradan Venedik balyos ve fevkalade elçilerin *relazione*'lerinde defalarca tekrar edildi.

43 On'lar Meclisi'nde 1504 yılında meydana gelen münakaşa ve sonraki yüzyıllarda kanalın açılması ile ilgili haberler için bkz: R. FULIN, "Il canale di Suez e la Repubblica di Venezia," *Archivio Veneto*, cilt 2. kısım 1, (Venedik 1871). Marino Sanuto'da bulunan bir kayda göre, harita yapımında mütehassıs olan Napolili Bernardo adında birinin İstanbul'a gidişi, herhalde Süveyş Kanalı'nın açılması ile ilgili idi (SANUTO, XLIX, 581). Ortaçağ boyunca Venedik Cumhuriyeti'nin Levant'taki faaliyeti için, HEYD'in daha önce zikredilen, klasik eserine bakılmalıdır. Hindistan yolunun keşfedilmesinin yarattığı tesir ve akisler için, çağdaş bir günlük yazarı olan Girolamo Priuli'nin kıymetli eserinde çok dikkati çeken bilgiler bulunmaktadır. Ticaret alanında da belirli bir deneyimi bulunan bu zatın, Venedik ticaretinin, Portekiz keşif hareketlerinden sonra uğradığı değişiklikler üzerinde ilk gözlemlerde bulunan kişiler arasında bulunduğunu görmekteyiz (krş. FULIN, *Diarii e diaristi veneziani*, önce zikredildi, s. 137 vd.).

44 Bkz. Zeyil kısmında, temsilcilerin listelerini içeren 1 sayılı listeden sonra gelen yazmalar ki bunlar balyos sıralamasının hemen altındadır. Balyos ile tüccarların tutsak edilmesi ve ayrıca birçok Venedikliye işkence yapılmasına dair haber, o sırada Türkiye'de bulunan Floransalı Benedetto Dei'nin eserinde de bulunmaktadır (M. PISANI, *aynı eser*, s. 93). Floransa Devlet Arşivinde bulunan (cod. 119. c. 59, vd. 7) B. Dei kronikleri arasında mevcut bir mektupta Venedikliler aleyhine yazılmış satırların özel bir değeri olduğu bilinmektedir. Dei, burada balyosun boğulduğu üzerinde dururken, andığımız diğer yazmalarda ise Barbarigo'nun kısa süren bir tutukluluk döneminden sonra 1463 yılında öldüğü kayıtlıdır. Fakat bütün bu kayıtlara karşı elimizde 10 Mayıs 1465 tarihli bir senato kararı bulunmaktadır. Bu karara göre Barbarigo o yılın başında serbest bırakılmıştı. Dei'nin mektubunda o sıralarda Levant'ta bulunan bazı Venedikli tüccarların adını görüyoruz: Jacopo Barbarigo, Girolamo Michieli, Ambrogio Contarini, Francesco Michieli, Catarino Contarini, Benedetto Michieli, Gabriele Contarini, Pietro Michieli, Pantaleone Zorzi, Nicolò Michieli, Alvise Fagiuoli, Küçük Girolamo Michieli, Giovanni da Molino, Zanzone, Pietro ve Paolo Ogniben, Nicolò Pizzamano, Alvise ve Giovanni dei Rossi, Paolo Malombra ve de' Cagnuoli'lerden iki kişi. Dei, tutuklular arasında Jacopo Barbarigo ile Girolamo Michieli'nin de adını sayar ve Alvise Fagioli'nin "öldürüldüğünü ve Büyük Türk'ün filine yem verildi"ğini zikreder.

45 Bragadin'in misyonu için bkz. SANUTO, XXXVII-XLI, *türlü yerler*.

46 Venedik'ten sonra İstanbul'a yapılan yolculuklar, 16. yüzyıl başına kadar hep denizyolu ile yapıldı. Bundan sonra, deniz korsanlarının takımadalarda yaptıkları hasarlardan dolayı denizyolunun tehlikesinin çoğalması üzerine karayolu daha çok tercih edildi. Pietro Zen ile Tommaso

Contarini'nin 1533 yılında beraberce yazıp Marino Sanuto'nun da aynen neşrettiği bir mektuba göre (LVIII, 577) "Ege Denizi o sıralarda korsanlarla kaynıyordu," onun için de tehlike bir hayli büyümüştü. Karayolu ile Venedik'ten İstanbul'a gelen ilk Venedik Cumhuriyeti elçilerinden biri Tommaso Contarini'dir: 1528 yılında yaptığı bu yolculuğun canlı tasvirleri içeren bazı mektupları Sanuto'nun eserine aynen girmiştir. Contarini, Venedik'ten denizyolu üzerinden hareket ettikten sonra Şebenik limanına geldi. Burada heyetin personeli ile ağır ve çok sayıdaki eşyasını taşıyacak at bulmakta bile büyük zorluklarla karşılaştı. Sonra, sırası ile Hırvatistan, Bosna, Sırbistan ve Bulgaristan'ı aştı. Hırvatistan'da fırtınalı bir havaya yakalanınca atlarını sürenlerden bazıları öldüler. Sarp ve tehlikelerle dolu dağların tasvirini yapar, bu arada da bilhassa Bulgaristan'da mümbit yerlerden geçerken Türk yetkililerine halkın gösterdikleri yakın ilgiyi de anlatmaktan geri durmaz; yolda gördüğü antik dönem heykelleri hakkında bilgi vermesi yanında yerel giysilere de dikkat etmişti. Venedik'ten beri bindiği tahtırevanı bu çok çetin seyahat sırasında kırıldı ve tamiri mümkün olmayınca bıraktı. Heyet bu yolculuk sırasında toplam 350 koyun ve kuzu kestirtti. Kasabaların bazılarına da, eğer vakit geçmiş ise hemen bir dans gösterisi yaparlardı. Karayolu ile yapılan yolculuk 6 Mayıs günü başlayıp 29 Haziran günü sona erdi. Yolculuk sırasında bir yığın sıkıntılarla karşılaşan Contarini, sonunda kendisinin Venedik'tekinden daha dinç ve güçlü olduğunu söyledi (SANUTO, XLVII, 335, 471; XLVIII, 41 vd., 377 vd.). Birkaç yıl sonra aynı yoldan geçen RAMBERTI adlı müellif, daha kısa fakat olumsuz etkiler dolu satırlar kaleme almıştı: "Pera'ya ulaştığımızda adeta cehennemden çıkmış gibi idik. Çünkü, Dubrovnik'ten at üzerinde İstanbul'a gelinceye kadar geçen kısa zaman süresi içinde hep el değmemiş arazi, bakımsız yerler gördüm ki bu tabiatın cimriliğinden ziyade insanların umursamazlığından kaynaklanıyor. Tehlikeli taşlarla kaplı ormanlar korkunç tehlikelerle dolu görünüyor, korucuların güvenilmezliği de beraber. Onun için hüzün ve sefalet getireceğini gördüm ve durmak çok iyi, geziye ve yolculuğa çıkmak ise kötü ve tehlikelidir" (s. 118).

İsplit Limanı ile İstanbul arasındaki yolun süresi, 1550 yılında buradan geçen fevkalade elçi Caterino Zeno'nun seyahat raporunda şöyle zikredilir: "Yolcular için şu iki seçenek vardır: Kervanlar güven dolu yerlerde günde iki saat giderler ve gece bir yere ulaştıkları zaman bir eve girerler, eğer arada yemek saati olursa bir çeşme başında dinlenirler. Hayvanları için de köyden ot alırlar. Yürüyüş güvencesi için bir arada bulunmaları daha iyidir. İsplit'ten İstanbul'a 37 veya 38 günde at üzerinde, kervanla gelinemez. At ve teçhizat değiştirmelidir. İsplit'ten Saraybosna'ya, Saraybosna'dan Yeni Pazar'a, Yeni Pazar'dan Sofya'ya, Sofya'dan Edirne'ye, Edirne'den de İstanbul'a gidilir. Eğer bir de Küçükçekmece'de iki veya üç gün giriş işlemleri için bekletilirse, toplam 50 gün veya 52 günlük bir yolculuk yapılmış olur. Eğer bu duraklamalar olmaz ise, İsplit'ten İstanbul'a at üzerinde bir ayda gelinebilir. Dubrovnik'ten de 25 günde gelinebilir; Dubrovnik yolunu akıllıca kullanan biri 20 günde de gidebilir; fakat sultanın ulakları [metinde Vallachi] bu yolu 15 günde geçerler," (*Descritione del viazo de Const. 1550 de ser Catharin Zen, ambassador straordinario a sultan Soliman, e suo ritorno*, Zagreb 1878, s. 221, yayınlayan P. Matkoviç, Zagreb akademisinin 'Starine' dizisi içinde X. cilt). Karayolculuğu ve yapılması kaçınılmaz bazı masraflar hakkında bazı kısa bilgiler veren risale '*Informatione del Bailaggio di Costantinopoli*' [İstanbul balyosluğu hakkında bilgi] 1641 tarihlidir. (Venedik, Museo Civico, Arch. Morosini-Grimani no. 382. c. 291). *Come viaggiavano e in quale conto erano tenuti gli amb. della Rep. Ven.* (Treviso 1901, notları koyanlar, Giusti-Albertini) başlığını taşıyan adı iddialı bir

broşür ise çok yanıltıcıdır, zira Nicolò Erizzo adlı sefirin 30 Mayıs 1699 günü Paris'ten Roma'ya yaptığı bir seyahati kısaca anlatır.

47 O tarihlerde Floransalı tüccarlar İstanbul, Bursa, Gelibolu ve Edirne şehirlerinde bulunuyorlardı. İstanbul'daki Floransa kolonisinin statüleri şu eserde neşredilmişti: GIUSEPPE MÜLLER, *Documenti sulle relazioni delle città toscane coll'Oriente cristiano e coi turchi fino all' anno MDXXXI*, Firenze 1879, s. 313 vd. Floransalı tüccarların İstanbul'da bağlı bulundukları kilisenin adı S. Michele idi. Levant'taki Floransalı tüccarlar ve 15. yüzyılın ikinci yarısındaki ticari faaliyetleri hakkındaki haberler, Benedetto Dei'nin yayınlanmamış [bu değerli kaynak 1985'te basıldı: B. Dei, *La Cronica*, Firenze, türlü yerler, özellikle de s. 154-176] kroniklerinde bulunmaktadır (krş. M. PISANI, *aynı eser*).

48 RAMBERTI Galata kadınlarını tasvir ederken az kibar davranıyor: "Hepsi güzel ve namusluca giyinir. Fakat çok dans ederler ve yüzlerini biraz hayasızca açık tutarlar. Namusluları da bilhassa evliler arasında çok azdır. Güzel olmaktan çok kendilerini süslemeyi pek sevdikleri için ellerine geçen parayı giyime ve mücevhere verirler: Onun için parmakları yüzük doludur, başlarında da süslü taşlar ile dolu örtü veya taçlar bulunur. Bununla beraber bu mücevherlerin çoğu taklittir" (s. 118). Daha başka yazarlar tarafından da tekrar edilen bir cümleye göre, Galata kadınları başlarına mücevher koymak için şereflerini ayaklar altına alıyorlardı.

49 Bu sahne, Portekizlilerin Hindistan'ı keşfettikleri haberinin ulaşması üzerine meydana gelen büyük etkiyi ortaya çıkarmaya yaramaktadır.

50 SANUTO, XXXVI, 117 vd.

51 Hipodrom [15. yüzyılda Atmeydanı], fevkalade elçi Tommaso Mocenigo'nun özel bir mektubunda zikredilmiştir (SANUTO, LIII, 447). Başka bir tasvir de Pietro Zen tarafından kaleme alınan 1523 tarihli, yolculuk günlüğünde de bulunmaktadır FULIN, *Diari e diaristi veneziani*, daha önce zikredildi, (s. 122). Bu satırlarında Zen, İstanbul'daki diğer antik dönem abideleri hakkında bilgi verir. EBERSOLT adlı müellif tarafından kaleme alınmış olan *Const. byzantine et les voyageurs du Levant* (Paris 1919) adlı ufak esere bu tafsilatları da katmak gerekirken, onun kitabında eski ve yeni İtalyan gezginlere dair verilen bilgiler çok yanlıştır ve hatta çoğunun ismi bile bulunmaz: Bir tek örnek gösterecek olursam, 1550 yılında Hipodromu görüp bir de tasvirini yapan Caterino Zeno anılan kitapta zikredilmemiştir (*Aynı eser*, s. 220, 229). Keza adı geçmeyen Marcantonio Pigafetta adlı kişi de 1567 yılında İstanbul'a geldi ve seyahati hakkında çok ilgi çekici bir *relazione* kaleme aldı ki biraz ilerde bahsedeceğim. Venedikli seyyahlar için, P. Donazzolo'nun biraz önce adı geçen eseri de eksik olmakla beraber, bir kılavuzdur. Bizans döneminden kalma bazı eserler hakkında Sanuto'nun *Diarii* [günlük] adlı eserinin orasında veya burasında bazı bilgiler bulunur; örneğin c. XXX 273'te, Teodosius sütununun çöküşü olayının hikâyesi anlatılır.

52 Venedikli temsilciler ve beraberinde bulunan kişilerin kaleme aldıkları mektuplardan anladığımıza göre, bu işler için kullanılan Hipodrom [Atmeydanı] üç kısma ayrılmıştı: Ayasofya tarafına bakan birinci kısımda oyunlar için büyük bir alan açılmıştı; günümüzde de meydanı süsleyen iki dikilitaşa bakan ikinci kısımda önemli şahıslar ve ziyafetler için (çoğu yenilgiye uğratılan krallardan elde edilen) sayvanlar yapılırdı. Meydanın yan tarafına bakan üçüncü kısımda ise, davetliler için hazırlanan ziyafetlerin mutfakları kurulurdu. Kutlamalara Sultan Süleyman da katılırdı. O zaman gelenek olduğu üzere, sultanın huzuruna vezirler, Alvise Gritti ve Venedik'ten gelip "çok şık kırmızı bir kumaştan yapılma elbise giyen" üç temsilci zengin hediyeler sundular. Zen, şu satırları

kaleme almıştı: "Böylece beni en ön tarafa aldılar (Üçünün en yaşlısı olduğu için). Ben de saygımı söyledikten sonra çok memnun olduklarını söyleyip bizi büyük bir iltifatla karşıladılar." Venedikli temsilcilere, törenleri çok daha iyi seyretmek için, iyi bir yerde inşa edilmiş olan sarayda özel bir yer ayrılmıştı. Onlara bir gün meyve ve badem şekeri verilirdi." Beraberlerinde bulunan bir Venedikli şunları yazar: "Bir çavuş tarafından, mevcut bulunan balyos ve sefire verildi. Pencere tarafına yanaştıklarında, muhteşem efendi Tomà Mocenigo büyük bir uğultunun meydanı sardığını görünce, bunların pencerelerden atılan yiyecekleri toplayan kişiler olduğunu anladı. Eğlenmek için hemen elinde bulunan bademleri alıp balkondan aşağı attı. Meydana gelen durumu izlemek çok eğlenceli oldu. Bunu gören ekselans Piero Zen de aynı şeyi yaptı." (SANUTO, LIII, 441, 443 vdd). Ayrıca HAMMER'i karşılaştırın, V, 139 vd.).

Aynı meydanda, 1524 yılında Sadrazam İbrahim Paşa'nın, Sultan Süleyman'ın kızkardeşi ile evlenmesiyle ilgili yapılan büyük düğün törenine, Balyos Pietro Bragadin de katılmıştı (SANUTO, XXXVI, 446, 505 vd.; HAMMER, V, 52 vd.). [HAMMER, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 5, s. 1362-1363.] Atmeydanı'nda yapılan bir bayram ile ilgili Türk minyatürü S. Casson tarafından neşredildi. *Preliminary report upon the excavations carried out in the hippodrome of Const. in 1927 on behalf of British Academy*, Londra 1928, 6. resim.

53 SANUTO, LIII, 441, 470, 530, 531, 536; LIV 116 vd.

54 Venedik Cumhuriyeti temsilcileri İstanbul'a geldiklerinde, zamanın kurallarına uygun olarak, devrin padişahına ve divanın ileri gelenlerine hediyeler de getirirlerdi. Bartolomeo Contarini ve Alvise Mocenigo adındaki fevkalade elçilerin 1517 yılında çok sayıdaki insana getirdiği hediyelerin listesi detaylı olarak Sanuto'nun eserinde bulunmaktadır (XXV, 626 vd.). Bu hediyeler özellikle Venedikli temsilcilerin ilgili oldukları çeşitli kalite ve renkli kumaşlar (örneğin altın işlemeli kumaş, simli, ipekli, kadife, atlas, damask) ve bunların yanında şeker karışı, balmumu kandili gibi her zaman değeri bilinen ve aranan şeyler olurdu. Fevkalade Elçi Marco Minio 1527 yılında İstanbul'a geldiğinde İbrahim Paşa'ya mücevherler, güzel bir gümüş el tepsisi, bir ayna ve daha başka hediyeler getirdi ki tutarının sekiz yüz duca [Venedik altını] olduğu söylendi. Gene aynı İbrahim Paşa'ya 1533 yılında daha başka hediyeler arasında işlemeli bir kumaştan daha makbule geçeceğine inanılan bir küçük sandık Piacenza peyniri verilirken ayrıca özel bir mekanizma ile işleyen, Almanya'da yapılmış bir mücevher kutusu verildi. 1531 yılında Zen tarafından getirilen hediyeler arasında "üç ayak uzunluğunda, bir adam kolu kadar hatta daha fazla şişman, beyaz renkli, kartal bakışlı" muhteşem görünüşlü bir "alicorno" (Ligorn) getirilmişti.

Balyoslar görevleri esnasında da sık sık hediye vermek zorunda kalırlardı. Bu da onların sürekli bir mali bunalım içinde olmalarına yol açardı. "Bu memlekette iyi iş yapmak isteyenin hediye vermesi gerekir" diyen Sanuto'nun (XXIII 286) bu kanaati, sonradan göreceğimiz üzere, Venedikli temsilcilerin müteakip yüzyıllarda kaleme alacakları *relazione*'lerde sık sık belirtilecektir. Padişah ve vezir, balyostan sık sık kendilerine çok gerekli gördükleri şeyleri hediye olarak isterlerdi. 1519 yılında Osmanlı padişahı Balyos Tommaso Contarini'den avlanma sırasında kullanılmak üzere iki yumuşak tüylü köpek ve iki de tazı istedi. 1532 yılında da defterdar, hediye olarak Zen'den Londra çuhası ile gözlük istedi. Zen de hediye olarak bir çift kristal hazırladı ve çok ince işlemeli bir gümüş koruyucu zarf içinde sundu ki çok güzel bir hediye olarak kabul edildi. Başka bir keresinde çok güzel bir satranç takımı veya bir harita ya da şarap vesaire gibi şeyler hediye edildi.

Sultan da karşılık olarak, balyos veya fevkalade elçi görevini tamamlayıp ülkesine döndüğü sırada hediyeler verirdi. 1527 yılında görevini bitirip dönüş hazırlığına girişen Marco Minio, iki altın işlemeli elbise, yüz duca tutarında akçe nakit olarak ve bir de at almıştı. Venedikli temsilciler, çok eskiden alınan bir senato kararına göre hediye olarak aldıkları eşyaları, dönüşlerinde devlete teslim etmek mecburiyetinde idiler. Uygulamada ise, balyoslar görevlerini hakkıyla yerine getirmek için büyük masraflara girdiklerini ileri sürerek, hiç değilse bunun bir kısmının karşılığı olarak kendilerinde kalmasında ısrar ederlerdi. Marco Minio ise, yukarda zikrettiğim vesile ile elde ettiği iki adet elbiseyi bağlı olduğu S. Tomà adlı kiliseye verip ya bir papaz elbisesi veya adına anılacak bir mihrap örtüsü yapılmasını isteyince senato hemen kabul etti (SANUTO, XLVI, 177; ALBERI III, 117 not). Tommaso Mocenigo ve Pietro Zen adlı fevkalade elçiler de 1530 yılında beraber aynı heyetle döndükten sonra aynı imtiyazı bağlı bulundukları kiliseye armağan yapma koşulu ile istediler. Bunun üzerine bir karar alındı ve 'Ekselans Türk sultanı tarafından bizim balyoslarımız ile fevkalade elçilerimize hediye edilen mantolar, görev bittikten sonra, koruyucumuz San Marco'ya adanmış kiliseye hediye edilecektir. Burada papaz kisvesi veya mihrap örtüsü yapılacağı için başka bir yere verilmemesi gerekir" dendi. Özel şekil ve durumların ne olacağı, oylama üzerine belli olacaktı (SANUTO, LIV, 131).

55 Başka bir vesile ile de, padişah ile birlikte arazide bulunan bir hadımağasının yolladığı mektubun okunması için, sarayın bir adamının gönderildiğini biliyoruz (SANUTO, LIV, 825).

56 Hatta birkaç yıl önce bile, 1527 yılında, Fevkalade Elçi Marco Minio, Venediklilerin İstanbul'da çok iyi karşılandığını yazar. *Relazione*'sinde şöyle der: "Bizden biri gece vakti İstanbul tarafına giderse, sabahı da orada yapar, tek uygulama budur." (SANUTO, XLVI, 175 vd.: ALBERI, III, 115).

57 Venedik Cumhuriyeti hükümeti, balyosların yaptıkları masrafları kontrol etmek konusunda aşırı titiz olduğu için, hesapları kontrol eden kişileri de denetlerdi: Bu yüzden de balyoslar devamlı bir zorluk içinde idiler, çünkü İstanbul'da daima borç alırlar ve bunun Venedik'te ödeneceğini garanti ederlerdi. Eğer yapılan masraflar ve alınan borçlar yasal ve usule uygun görülmez ise ya çok geç ödeme yapılır ya da hiç yapılmazdı.

58 M. Lorichs tarafından 1559 yılında yapılan İstanbul manzarası içinde, Haliç'teki büyük bir kayığın üzerinde "Venedischer Balyo oder Venediger Botschafft" kaydı vardır (E. OBERHUMMER, *Konst. unter Sultan Suleiman dem Grossen, aufgenommen im Jahre 1559 durch Melchior Lorichs aus Flensburg*, Münih 1902, tablo IV: burada yayınladığım resim 21).

59 SANUTO, LVII, 348. Bayramlar münasebeti ile Venedik temsilcisi ve tüccarlar Haliç'te kayık yarışı, balyos ikametgâhı önünde mükâfatlı koşu ve çıplak sırığa tırmanma yarışları düzenlerlerdi ki, daha başka zamanlarda da böyle eğlenceler düzenledikleri görülüyor (Bkz. *Hans Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konst. 1553-1555*. Münih-Leipzig 1923, s. 95 yayına hazırlayan Franz Babinger [şimdi Türkçe tercümesi; *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Ankara 1988, s. 133]).

60 Zen, uzun zaman İstanbul'da kalmış olmakla beraber bir türlü görmek fırsatını bulamadığı meşhur "bezestan"ı bu kez muhakkak gidip ziyaret etmek istediğini anlatır. İçinde bulunan dükkânlar ve yakınında kurulu satış yerlerinde, İstanbul'un belli başlı zenginlikleri bir araya getirilmiş gibi idi: Antik bezestan [Bedesten] günümüzde bile vardır ve çarşı ile bir bütün olarak İstanbul'un en canlı ve işlek yerlerinden biri sayılmaya devam etmektedir.

Zen, bir süre sonra da bir rastlantı sonucu, hipodromun deniz tarafındaki Bukoleon Sarayı'nı gördü. Burada "antik üç pencere altında bir aslan heykeli vardı" ki o çağda da görülebiliyordu. Bu

aslan bir boğayı alt etmiş olarak gösterilmekte olup, iki sütun üzerine konmuş bir mermer levha üzerindeydi. Hikâyesine devam eden Zen: "Bu aslanların bakışı Anadolu tarafına dönük olmakla beraber, o gece bakışlarını İstanbul tarafına çevirdikleri görülüyor. Sabah böyle görünen bakışın sonradan değişmesi halk arasında kendi ruhsal durumuna göre değişik yorumlara yol açmıştır. Birçok geceler de bir kuyruklu yıldızın çıktığı söylendi" (SANUTO LVII, 346 vd.). Hâlâ ortada duran sarayın, aslan ve boğadan meydana gelen süslemesi şimdi yoktur. Pencerelerin yan tarafında bulunan iki aslan figürü şimdi İstanbul Eski Eserler Müzesindedir (Krş. MİLLINGEN, *Byzantine Const.*, s. 269 vd.). [*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. II (1993), "Bukoleon Sarayı" ve "Büyük Saray" maddeleri detaylı konu eder].

61 Zen'in bu üçüncü elçiliği için bkz. SANUTO, LIV-LVIII, türlü yerler.

62 Sefirlerin isimlerinin zikredildiği yazmalar dışında şu esere de bakılabilir: G. SAGREDO, *Memorie istoriche de' monarchi ottomani*, Venedik 1679, s. 250.

63 Canal tarafından, Onlar Meclisi başkanlarına 8 Mayıs 1538 günü gönderilen bir *dispaccio*, Mar Maggiore veya Mar Nero Kule'sinde yazılmış idi (burada 24. resim). Bu tutuklunun Rumeli Hisarı'nda olduğunu, 1573 yılında seyahati hakkında bir sefaretname kaleme almış olan Du Fresne-Canaye tarafından Boğaziçi'ne yapılan kısa bir ziyaret anısına dair notta kendisini gösterir. Genç Fransız seyyah, İtalyanca kaleme aldığı eserinde şöyle demiştir: "Daryus'un gemilerle kayıkları birbirine bağlayıp Avrupa tarafına geçmek için bir köprü meydana getirdiği yere geldik. Bir milden fazla geniş değildir. Avrupa tarafına yapılmış olan korkunç Mar Negro kulelerini gördük. İstanbul'u fethe niyetlenen Mehmed II [Metinde Memet 2] tarafından inşa ettirilmişti. Bu kaleyi Bizans imparatorunun hemen karşısına yaptırtıp, İstanbul yakınlarına akın ve yağma yapacak adamlarının işlerini bitirir bitirmez dönecekleri bir yer sağlamıştı. Şimdi çok önemli kişilerin tutuklu bulunduğu bir yerdir. Tutukluların ayakları ve vücutları zincire vurulmuştur, yanan kandiller dışında hiçbir ışık yoktur. Para bile verilse kimse kurtulamaz... Tam bu yapıtın karşı kıyısında, Anadolu tarafında çok iyi topçusu olan bir kale daha vardır. Bu her iki kale de Venedik kalelerine benzerler. Her iki kıyıda da böyle güçlü kalelerin olması İstanbul'u herhangi bir tehlikeden korumakta ve Karadeniz'deki gemilerin her türlü geçişini engellemektedir." (*Le voyage du Levant de Ph. Du Fresne-Canaye, 1573*, Paris 1897, nâşiri H. Hauser, s. 247 vd.). Böylece burasının Rumeli Hisarı olduğu anlaşılıyor: İstanbul'un fethinden kısa bir süre önce Fatih Sultan II. Mehmed tarafından inşa ettirilmişti. Asya tarafında Anadolu Hisarı denilen yerin tam karşısındadır. Boğaziçi'nin en dar yeri olan burası, geleneksel söylenceye göre, Daryus'un ordusunun geçtiği yerdir. 16. yüzyıl tarihçisi Leunclavius sırasıyla Neocastron, Yeni Hissar, Rumeli Hissar, Kara Kule, Torri Nere [Kara Kuleler] dediği yer hep aynıdır ve sırasıyla Rumca, Türkçe ve Avrupa dillerinde söylenen ve yazılan şekilleridir; kendisi de şöyle bir kanaat belirtir: "*Nullibi Bosporus angustior est, quam inter Neocastrum et Anatoli Chisar*" [Boğaziçi'nin bir başka yeri Neocastrum ile Anadolu Hisarı arasındaki yerden dar değildi.] (Bkz. J. LEUNCLAVİUS, *Annales Sultanarum Othmanidarum*, Frankfurt 1588, s. 326 vd. ve H. LEWENKLAU, *Neuwe Chronica Türkischer nation* vs. Frankfurt 1590, s. 266.). Rumeli Hisarı ile Karadeniz Kuleleri diye adlandırılan yerlerin aynı olduğu, L. des Hayes de Courmenin tarafından kaleme alınan gezi raporunun içindeki Boğaziçi haritasında da görülür. Şimdiki Rumeli Hisarı'nın bulunduğu yer şöyle gösterilir: "Chateau appellé les tours de la mer noire" (Bkz. *Voiage du Levant fait par le commandement du Roy en l'anneé 1621 par le Sr. D. C.*, Paris 1624, s. 114 karşısı). Bu, muh-

telif Venedik belgelerinde, Karadeniz yakınındaki Castelnuovo [Yenikale] denilen yerdir. Mesela, 1575 yılında Osmanlı sultanı tarafından Venedik devlet başkanına yazılan bir mektupta "in la torre Gegni chisar, idest Castelnuovo, chiamato per il vulgo la torre del Mar Negro" [Halkın Yeni Hisar diye isimlendirdiği Karadeniz Kulesi'nde] bazı tutsakların bulunduğu haber verilmişti (bkz. M. ROSI, *Alcuni documenti relativi alla liberazione dei principali prigionieri turchi presi a Lepanto*, Roma 1898, s. 58).

Daha evvel konu ettiğim Benedetto Dei'nin mektubunda, Balyos Barbarigo'nun ve bazı Venedikli tüccarların 1463 yılında tutuklu bulundukları yer "chastello d' Archula" idi ki Kara Kule olması muhtemeldir.

1499 ile 1501 yılları arasında tutuklu olup da 10.000 altın duca ödedikten sonra hürriyetlerine kavuşan Venediklilerin, tutukluluk yeri Sanuto tarafından Karadeniz ağzındaki Castelnuovo Kulesi olarak gösterilmişti. Gritti'den başka burada tutsak edilen kişiler şunlardı: Leonardo Bembo, Francesco Contarini, Giacomo Foscari, Bernardo Giustinian, Pietro Giustinian, Alessandro Gritti, Alberto Bavarin, Bernardo Usnagi, Battista Sereni, Francesco Zambelli, Giovanni Tiepolo, Francesco Alvise, Costantino Longo, Carlo di Nicolò, Giovanni di Stefano (SANUTO, III, 15; IV, 243).

Karadeniz kulelerinde birkaç yıl sonra, Ferdinand'ın elçisi olan başka bir İtalyan, uzun bir süre tutuklu kaldı; (THEOPHILUS URBINUS, *Türchisches Städt-Büchlein*, Nürenberg 1664, s. 365); Ferdinand'ın elçisi Giovanni Maria Malvezzi.

Bu dönemde kötü bir işleme maruz kalan başka bir Venedik temsilcisi de Nicolò Giustinian idi. İstanbul'da faaliyet gösteren bir tüccar olan bu zat, Andrea Foscolo adlı balyosun 1512 yılında görevini bitirmesinden sonra yenisi gelinceye kadar geçici olarak bu görevi yürütmekle vazifelendirildi. Görev geçici bir dönem görünmekle beraber, Giustinian dört yıl bu makamda kaldı ve ancak 1516 yılında kadroya asli bir tayin yapıldı. Bununla beraber yapılan haksız bir işlemde kurban edilmekten geri kalmadı (Sanuto'da anlatılır, XXI, 505). 1513 yılında İstanbul balyosu seçilen Leonardo Bembo bir türlü göreve başlama fırsatı bulamadığı için, makamı vekâleten yürüten Giustinian yerine başka bir İstanbullu tüccar olan Pietro Donà'nın vekâleten bu görevi yürütmesi istendi. Giustinian ise ancak 1519 yılı sonunda ülkesine dönebildi zira 1516 yılından beri sürekli olarak, amme çıkarlarının korunmasında, yaptığı masraf ve borçların zorluklar karşılığı yapıldığı ileri sürülerek eziyet edildi, kendini savunan Giustinian ise Venedik Cumhuriyeti'nden hiçbir ödeme yapılmadığını ileri sürerken, hükümet sürekli olarak yapılan masrafların usulsüz veya amme çıkarlarına aykırı olduğu iddia edilmişti. (Bkz. SANUTO, XIV-XXVII, *türlü yerler*, bu satırlarda bazen Nicolò ve Leonardo diye iki Giustinian gösterilmekle beraber tek bir kişi olarak esas alınmalıdır.)

64 HAMMER, V, 316, CHARRIÈRE, I, 417 n.

65 Franceschi'nin, Cancelliere Grande makamının özel giysisi olan, kırmızı manto ile, Tiziano'nun "Kutsal Bakire'nin tapınağa sunulması" adlı resmi içinde bir portresi olup, şimdi Venedik'deki Accademia galerisinde bulunmaktadır (burada da 26. resmimiz). Franceschi'nin diğer tabloları için bkz. *Burlington Magazine* (Ekim 1929), hayat hikâyesi için de bkz. DONAZZOLO, *adı geçen eser*, s. 61 not. Cancelliere Grande olarak görevlendirilenler arasında (1523 yılında seçilen fakat bir süre sonra uzaklaştırılan) Nicolò Aurelio'nun adı geçer. 1530 yılında Andrea Gritti'nin sekreterliğini yapmış kişi olabileceği akla geliyor (krş. Venedik'deki Marciana Kütüphanesinde bulunan, *Memorie concernenti le vite dei veneti cancellieri grandi* adlı yazma eser, cod. it cl. VII n. 166).

66 Krş, SANUTO, LVI, 877 vd. Burada Paleologo'nun cenaze töreni anlatılır.

67 D. MALIPIERO, *Annali veneti*, adı geçti. s. 172 vd. SANUTO, IV 254. N. BARBARIGO, *Vita di Andrea Gritti*, Venedik 1793.

68 Andrea Gritti'nin 1498 ile 1503 yılları hakkındaki faaliyeti için bkz. SANUTO, I-V, *türlü yerler*. [Şimdi *Dizionario Biografico degli Italiani*, ilgili madde ve Finlay, "Al servizio... bkz. Ek Kaynakça].

69 SANUTO, XII. 145.

70 ROMANIN, VI, 40 vd., ALBERI, III, 3 vd.

71 Venediklilerin çıkarlarına uygun olduğu görülünce "il respondit estre véritable qu'il les favorisoit pour ce qu'il seroit impossible que le sang fust converty en eau" (*Missions diplomatique de C. D. De Schepper*, mezkûr eser, s. 123).

72 SANUTO, LIV, 370; LV, 249.

73 RAMBERTI, s. 142 vd. da. Alvise Gritti'ye, Macaristan'ın Eğri şehrindeki piskoposluğun yıllık geliri tahsis edilmişti. Bundan dolayı Sanuto bu zatı zikrederken sık sık "reverando domino Alvise Gritti episcopo agriense" [Eğri piskoposu muhterem Alvise Gritti] unvanını kullanır. Gritti, bazen balyoslara Babıâli'de yapacakları masraflara karşılık avans da verirdi: Alvise'nin kardeşlerinden olan Giorgio Gritti'nin yaptığı ödemenin makbuzunu Venedik'e getiren mektuptan sonra, Fransa elçisine 10.000 duca tutarında bir para vermişti (SANUTO, LIII, 134; LIV, 370). Alvise Gritti ile İbrahim Paşa hakkında ilgi çekici ve canlı detaylar için, daha önce de eserleri zikredilen C. D. De Schepper'in anılarında ve Zaralı Vespasiano'nun raporunda güzel bilgiler bulunmaktadır. Alvise Gritti üzerinde yapılmış bir monografi de bulunmaktadır. H. Kretschmayr, *Gritti Lajos*, Budapeşte 1901 (Macarcadır), [son yapılan mühim yayın: G.N. Papo-A.Papo, *Ludovico Gritti*, Mariano del Friuli, 2002].

74 İbrahim Paşa hakkında çok ilgi çekici tasvirler, P. Zen'in 1523 yılında yaptığı seyahatin raporunda ve ayrıca P. Bragadin'in 1526 yılında kaleme aldığı *relazione*'sinde bulunmaktadır (krş. FULIN, *Diarii diaristi veneziani*, daha önce zikredildi, s. 108 vd. SANUTO, XLI, 525 vd. ALBERI, III, 103 vd.).

75 SANUTO, XV, 27.

76 SANUTO, XVI, 44, 176.

77 Bu zelzelenin tasviri için bkz. SANUTO, IX, 564 vd.

78 Giustinian ile Valdrin arasındaki ilişkiler hep ihtilaflı geçti. Bu tatsızlık bir tek, resmi mektupların açılma veya şifre çözüm kılavuzunun korunması hususunda bile, hemen kendisini gösteriyordu (SANUTO, X, 716, 801,868).

79 SANUTO, XI, 294.

80 Vicenzalı gezgin Marcantonio Pigafetta'nın 1567 yılında yaptığı seyahatin sonrasında kaleme aldığı eserinde, Edirne'nin çok ilgi çekici bir tasviri bulunmaktadır. Surlar ve kulelerle çevrili eski kesiminin Museviler ve Rumlarla meskûn olduğunu, yeni kısmın ise büyük ölçüde Türklerle meskûn olup dükkânların burada yoğun bir halde bulunduğunu yazar (eseri yayınlayan P. Matkoviç'tir. Zagreb'deki Yugoslav Akademisinin 'Starine' dizisinde çıktı, Zagreb 1890, s. 162 vd.).

81 Fevkalade Elçi Caterino Zeno 1550 yılında yaptığı seyahat sonunda kaleme aldığı *relazione*'sinde, Edirne'nin ticaret hacmi bakımından önemi üzerinde ısrarla dururken şöyle bir gözlemde bulunmakta idi: "Bu şehir, Türkiye'nin ticari bakımdan en önemli bir yeri, hatta bazı bakımlardan İstanbul'dan bile ileri bir yerde, bulunduğunu söylemek gerçeğin kendisidir. Çünkü tüccarlar mal-

larını burada satmaya bakarlar. Zira Edirne'ye mal getirdiklerinde ve satarken, eğer Hıristiyan ve Musevi değiller ise, hiçbir şey ödemezler. Bütün yıl burada Moskova, Rusya, Polonya, Boğdan, Eflâk, Macaristan, yani Tuna'nın kıyısındaki bütün memleketlerin tüccarları görünür. Getirdikleri de bez, bıçak, bakır, "zebelini [samur]," deri, işlenmiş kalaydır; bunlara karşılık yapağı, çok miktar mokayır ve halı ve renkli ipek de alırlar. Bu faaliyet sırasında, mal taşıyan Türk tüccarlarıyla yarışırlar (*adı geçen eser*, s. 216).

82 Venedikli tüccarlar, Bizans İmparatorluğu zamanında da Edirne şehrinde ticaret yapıyorlardı (bkz. MANFRONI, *Le relazioni fra Genova, l'Impero bizantino e i Turchi*, daha önce zikredilen eser, s. 622).

Venedikliler padişah ile daha başka Osmanlı devlet ileri gelenlerine, Avrupa'da işlenmiş mücevherat ile başka işlemeler getirirlerdi. 1524 yılında bazı Venedikli tüccarlar bir araya gelerek 16.000 duca tutarında büyük bir elmas parçası satın aldılar ve bunu sultana 25.000 dukaya sattılar. Sanuto, 1531 yılında P. Zen'in oğlunun elinde bir yüzük görmüştü ki buna raptedilen çok güzel bir saat her saatbaşı çalıyordu: Zen, bunu İstanbul'a götürüp satmak isteğinde idi. 1532 yılında da, Marcantonio Sanuto, bazı tüccarların adına, Edirne'de bulunan sultana çok değerli mücevherlerle süslü bir miğfer satmış ve bu işten çok para kazanmıştı: Fiyat o derece yüksek idi ki, defterdar İstanbul'da bu parayı tedarik edebilmek için bir hayli zorlanmıştı. Başka bir keresinde de, İstanbul'a çok güzel bir yakut götürülüp padişaha satma yolları aranmıştı.

83 Arimondo'nun sefâreti için bkz. SANUTO, XII, *türlü yerler*.

84 SANUTO, XII, 170.

85 SANUTO, XV-XVII, *türlü yerler*.

86 SANUTO, XVIII, 78; XXI, 455, 505. Edirne'de ikametinin son gününde, daha önce de belirttiğimiz büyük suçlamanın kurbanı oldu.

87 Bu arada da "dört ayda yedi fıçı şarap bitirdi ki, bir fıçının bedeli 18 duca'dır. Zira paşalarla daha başka ileri gelen kişiler sürekli şarap isterler. Onlarla iyi geçinmek için, isteklerini yerine getirir."

88 SANUTO, XXVI-XXVII, *türlü yerler*.

89 SANUTO, XXVIII-XXIX, *türlü yerler*. Birkaç yıl sonra, Fransa elçisi De la Vigne, 1557 yılında, devlet merkezine dönüş için sıraladığı bir dizi sebep arasında "la grande charté et le mauvais air de Adrinople" diye yazar (CHARRIÈRE, II 394, n. 2).

90 SANUTO, XLII, 346, 348.

91 SANUTO, XLI, 407, 409; XLII 346.

92 SANUTO, LVI, 314, 401.

93 Pera'da oturan Venedikli tüccarlar, Türkiye'de meydana gelen olayları Venedik Cumhuriyeti hükümetine bildirmekte çok usta olduklarını gösteriyorlardı. Bunların izlenimini devamlı olarak Sanuto'nun *Diarii* diye adlandırdığı eserinde görmekteyiz. [Venedikli tüccarların bu becerisi Armando Sapori, F. Lane ve Ugo Tucci'nin eserlerinde çok kere ele alınır].

94 SANUTO, XXXVII, 445.

Üçüncü Bölüm

PERA'DAKİ VENEDİK SARAYININ MENŞEİ

Fevkalade elçi ve balyos vekili olan Pietro Zen'in On'lar Meclisi'ne yolladığı 19 Ağustos 1527 tarihli *dispaccio*'su "Vigne di Pera"da [Pera Bağları] (resim 28) ibaresini taşıyordu.[1] Bu da bir Venedik temsilcisinin Galata tepelerinde bulunan Bahçeler veya Bağlar semtinde ikamet ettiğini gösteren ilk kayıttır. Galata surları dışında kalan bu semt sonradan Pera adını aldı ve adını hâlâ sürdürüyor [müellifin bulunduğu döneme ait olup, günümüzde az bilinir].

Fevkalade elçi 1532 yılının mayıs ayında gene oradaydı: Sanuto, bu mektubu kaydettiğinde, Zen'in Türk donanma komutanı ile görüşmek istediğini ve beraber Bağlar'da uzun bir görüşme yaptıklarını da belirtip, aynı mektupta şöyle der: "Cantacusino'nun evinde bir yemek hazırladı. Bunu, burayı sağlam tutmak için yaptım."[2] Aynı yılın temmuz ayında Zen gene oradaydı: Fevkalade elçi, Sanuto'da zikredilen *dispaccio*'sunda "defterdar"ı konu eder: "Buraya, Bağlar'a kadar birini yollayıp beni çağırdı. Ben de ata binip Babıâli'ye gittim."[3]

Günlükler müellifi Sanuto'da bulunan 1532 tarihli bir haberde, İstanbul'un dışında, değişik yerleşim merkezlerinin kurulmasına neden olarak veba korkusu gösterilir. Başkent ahalisi üzerinde ağır ve devamlı bir etki yapan bu olay, daha sonraki Venedikli temsilcilerin raporlarında sürekli olarak belirtilir.[4]

Pera tepesinin havası rüzgârlarla temizlendiği için de güzeldir. Ayrıca buradan Marmara Denizi, Boğaziçi ve Asya kıyısı da [Üsküdar] çarpıcı bir tarzda görünmektedir. Salgın hastalıklar sırasında çok kalabalık Galata yerine o çağda bir ikamet alanı halinde olmayan bu yöre sığınılacak bir yer oluyordu. Bu Bağlar'da, Cantacusino'nun 1532 yılında Zen'in oturduğu evinden başka, bostan ve bahçelere dağılmış başka evler de vardı. Burada, şimdiki Taksim Meydanı'nın yakınında Alvise Gritti'nin büyük evi bulunmaktaydı; padişah ve vezirler de sık sık buraya giderlerdi.[5] Alvise Gritti de, devlet başkanının oğlu olduğu için, Türkler tarafından "Beyoğlu" diye adlandırılırdı. Gücü ve evinin ihtişamı öyle büyük bir etki

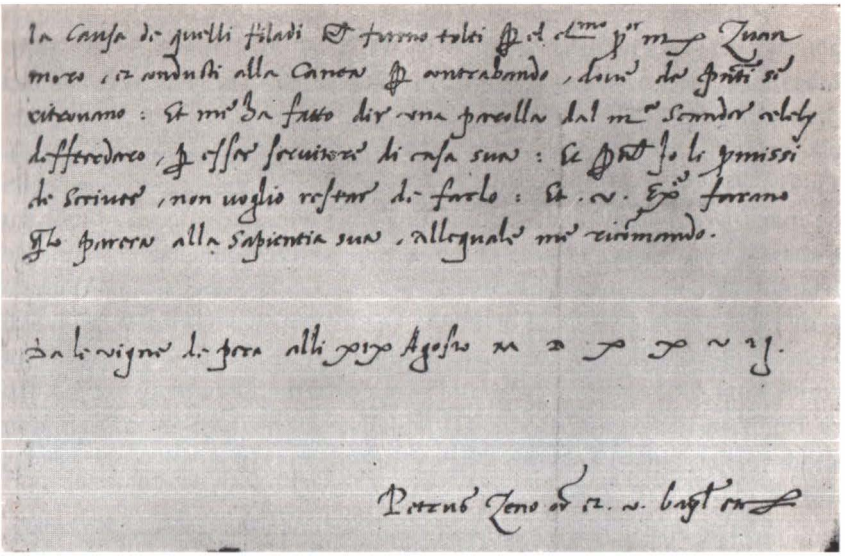
yarattı ki, bütün Galata ve hatta Bağlar'ın bulunduğu mahal de Beyoğlu diye anılır oldu.[6]

Tommaso Contarini fevkalade elçi olarak İstanbul'da bulunduğu sırada, 1 Ekim 1539 günü, On'lar Meclisi Başkanlarına "Pera'nın dışındaki Bağlar"dan yazdı; 16 Haziran 1541 günü balyosluk sekreteri Antonio Mazzaruol da bu kişilere gene aynı mahalde bir yazı yazdı. Bu sekreter galiba Girolamo Zane'nin gelişine kadar balyosluk makamının idaresini üstlenmişti.

Böylece Pera'da, Venedik Sarayı'nın meydana çıkış dönemine ulaşmış bulunuyoruz. Bu evrede bizi çok ilgilendiren bir aşama olup, sonradan gelişti, büyüdü, yenilendi ve günümüzde de [müellifin görev yaptığı yıllar] İtalya'nın İstanbul temsilciliği merkezi oldu. [Günümüzdeki rezidansıdır].

Sarayın menşeine dair haberler son derece kıttır. Balyoslar da bu konuda yetersiz ve genellikle kesin olmayan bilgilere sahip olduklarını gösteriyorlar. Giovanni Soranzo, 1650 tarihinde oturduğu evin "yüzyıllarca denebilecek" zamandan beri balyosluk ikametgâhı olduğunu yazmıştı.[7] Fevkalade elçi Lorenzo Soranzo tarafından 15 Nisan 1702 günü yazılan bir *dispaccio*'da "Zatıâlilerinizin buradaki temsilcilerinin hatırlanmayacak zamandan beri balyosluk ikametgâhıdır" diye yazmıştı;[8] Francesco Gritti adındaki balyos da 1724 yılında "aşağı yukarı hatırlanmayacak zamandan beri" demişti.[9] Daniele Dolfin de 1727 yılında Venedik Cumhuriyeti temsilcilerinin saraya "yüzyıldan fazla zamandan beri" sahip olduklarını ve "yüzyıllardan beri bir sahiplik ve yenileştirme inşaatı"[10] olduğunu yazmaktan başka, 1727 ve 1728 tarihli *dispaccio*'larında tekrarlamıştı.

Bu çok yuvarlak birkaç tarihten sonra gene Dolfin'in 1728 tarihli *dispaccio*'larında, daha net bir tarih görmekteyiz. Sarayda yapılan bazı tamirler vesilesiyle şu satırları yazar: "Bekleme odasını ayıran tahta perde üzerinde, Venedik Arslanının Adalet ve Güç simgesi karşısında Balyoslar silahları ile görünüyor. En eski belirgin şekil de, 1545 yılında bu görevi şereflendiren ekselansları Tiepolo ailesidir. Buranın yapılması için el verdiği anlaşılıyor." Bu satırlardan sonra Dolfin yeni ekler yapar: "Bundan dolayı bu eski ve değerli anıyı yitirmemeliyiz. Bunu iyi de kullanabiliriz. Bunu tamir ettirdim. Eğer sizler ayrı bir şey talep etmez iseniz Loca'nın üst tarafına kalacak." Bu çok önemli haber aynı *dispaccio*'da ekli bulunan bir

Resim 28. Pietro Zen'in, *Vigne di Pera*'dan [Pera Bağları'ndan] yolladığı *dispaccio* (son kısım)
Venedik Devlet Arşivi, Capi Cons. X, Disp. da Cost. B. I

yazıda da vardır: "Yapılışı çok eski olan bu binanın menşei hakkında hiçbir belge bize ulaşmamış. Şimdi eski anılara göre bilgi edinebiliriz. Her türlü tehlikeyi ve yıkılma olasılığını önlemek için yaptığımız bu tamirler sırasında, Venedik armalarını, Adalet ve Güç simgesi karşısında silahlarıyla Balyosları gördük. Bunun kökeni 1545 yılına kadar çıkar. Gene de yeni diyebiliriz. Zira diğerleri Mocenigo ve Memo adlı cavalierelerin bilgisiz tasarrufları ile yapıldı."[11]

Angelo Emo adındaki balyos da 1731 tarihli *dispaccio*'sunda aynı haberi tekrarlamakla beraber, tarihi biraz değiştiriyor: "Bu evde bilindiği üzere asırlardan beri Venedik Cumhuriyeti'nin elçileri oturdu ise de başlangıç tarihi karanlıkta kaldı. Bu çok eskiden zamanımıza kadar uzadı geldi. Ekselans Cavaliere Dolfin zamanında yapılan tamir ve inşaat sırasında görülen harabe arasında eski bir resimden anlaşıldığına göre, 1546 tarihini taşıyan bir heykel vardır."[12]

Yukarıdaki bilgilerde sarayın ilk veya ilk sayılacak sakinleri arasında adı zikredilen Tiepolo, 12 Kasım 1543 günü, Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan'daki büyük zaferlerini kutlamak için tayin edilen Fevkalade Elçi (balyos değildi) Stefano Tiepolo'dur; 1537 yılında patlak veren Türk-Venedik harbi sırasında Korfu Adası'nın savunmasına güçlü olarak katılmıştı. Türkiye'de görevlendirilmeden evvel ve sonra üç defa "capitano generale de mar" [Deniz Kuvvetleri Komutanı], Türk saldırısından çok korkulduğu zamanlar seçilmişti.[13] Tiepolo ve ayrıca 1544 yılının sonbahar mevsiminde İstanbul'da ölen Balyos Vincenzo Zancani,[14] On'lar Meclisi Başkanlarına aynı yılın Ağustos ve Eylül aylarında yazdıkları *dispaccio*'ları "Zardini di Pera"da [Pera Bahçeleri] (resim 33) tarihlemişlerdi. Bu da bize, bu sefirin şimdi Venedik Sarayı'nın bulunduğu yerde ikamet ettiğini gösteriyor. Bu da Dolfin'in işaret ettiği çağdır: Hatta ilgili belgeye ekli olan yazıda, bunu kendi yazdığı anlaşılan balyos, önce 1544 tarihini yazmış ve sonra da 1545 diye düzeltmişti (Bkz. Zeyil'deki Belge 4).

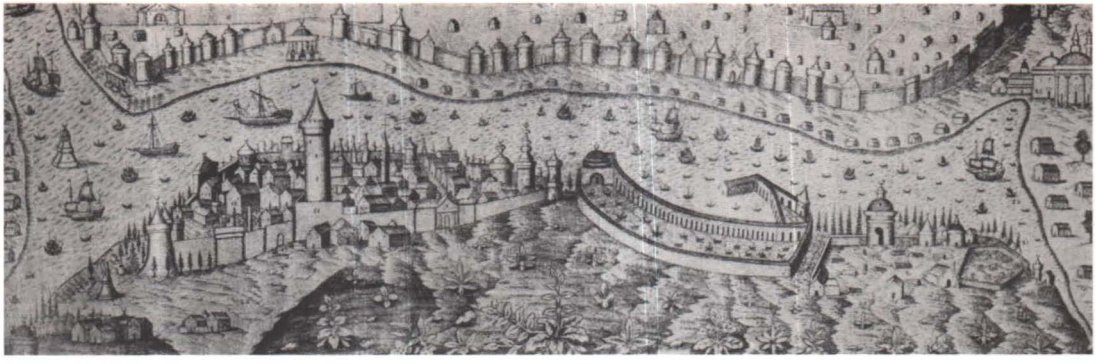
Belgelerin bir araya getirilmesinin sonucunda anlaşıldığına göre, saray ilkönce kira ile tutulmuştu. Bu da bir rastlantı gibi görülmekten öte, sonradan göreceğimiz üzere, çatışma ve savaş tehlikelerine karşı bir önlem idi.[15] 1545 tarihinde ev sahibinin adının ne olduğunu bilmediğimiz gibi, kira olarak ödenen paranın miktarını kesin olarak bilmiyoruz: 17. yüzyılda ise, saray ile ilgili ilk rastladığımız yönetsel belgelerde, buranın Venedik Cumhuriyeti'nin daha önce ölmüş dragmanlardan birinin oğlu Sebastiano Salvago ve belgelerde adı Zoia, Gioia veya Giorgia Salvago diye geçen bir kadına ait olduğu görülüyor.[16]

Gene aynı 17. yüzyıl boyunca kira yıllık olarak 200 "reali" (İspanyol altını), veya "leoni" (üzerinde arslan figürü bulunan Hollanda altını [Türk belgelerinde, "Esedî"]) gibi Levant taraflarında çok yaygın olan gümüş Avrupa paraları[17] idi ki önceleri bir zecchino'nun 2/3'ü kadardı.[18] Daha sonraları "piastra"denilen, II. Süleyman zamanında, yani 17. yüzyılın ikinci yarısında basılan paradır ki, Venedik belgelerinde sık sık, önceden adı geçen paralara eşdeğer gösterilir.[19]

Evin daha önceleri de Salvago ailesine ait olduğunu kabul eden balyoslar, buranın kirasının da aynı olduğu kanısında idiler. Sarayın geçmişini

Resim 29. A. VAVASSORE: İstanbul'un planı (1520 senesi civarı)
F. Oberhummer, anılan eser

Resim 30. Galata ve Pera Bağları'nın eski görünümü
F. de Mezeray, *Histoire des Turcs II*, Paris 1662, 16. yüzyıl başlarında yapılan çizimlere göre basılan eser
Resim 31. Galata ve Pera Bağları'nın 1600 yılına doğru görünümü. Dilich baskısına göre

tekrar ele alan Balyos Dolfin 1728 yılında şöyle yazıyordu: "Sayın Cumhuriyet, balyosların evinin yıkılmakta olması üzerine tamire karar verdi. Önceki asırlarda bu toprak parçasını seçti ve buraya balyosluğu inşa etti. Bunu da Salvago ailesi fertleri ile gerçekleştirdi. Bu aile resmi belgelerde ilk görünen kişilerdir. Yıllık kontratta 200 akçe'lik miktar yazıldı."[20]

Cenova menşeli bir aile olduğu anlaşılan Salvagolar, buraya muhtemelen henüz Cenova Cumhuriyeti yönetimi altında bulunduğu sırada gelmişlerdi. Araştırmamızın sonundaki zeyilde bulunan listelerden anlaşılacağı üzere, bu aile 16. yüzyıldan başlamak üzere 17. yüzyılda da babadan oğula geçen bir şekilde balyosların hizmetinde dragoman olarak çalışmışlardı. İlk tanınan ferdi de F. Bernardo (1530-1531) tarafından hizmete alınan Gianesino idi ki bu zat Stefano Tiepolo zamanında bile zikredilir: Gianesino adlı bu kişinin eve ilk kez sahip çıktığı ve daha sonra da Tiepolo ile diğer Venedikli temsilcilerin hizmetine sunduğu anlaşılıyor.[21] Gene aynı şekilde, müteakiben göreceğiniz üzere, Venedikli dragomanlar Navoneler, Venedik'e avdet etmek için ayrılmakta olan balyoslara evlerini teslim ederek, gemiye binmelerine kadar bekleyip İstanbul'a gelen yeni balyosun hemen saraya yerleşmesini sağlarlardı.

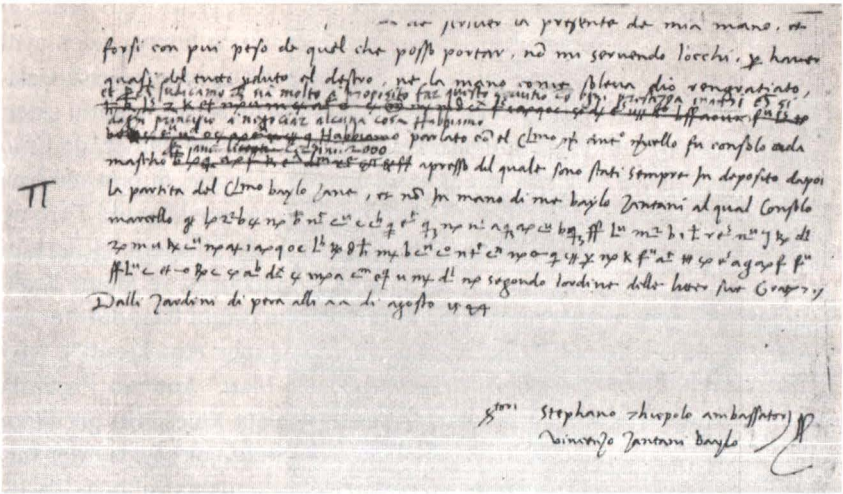
Bununla beraber ev hakkında ve Venedik ikametindeki kiralık durum hususunda kesin bilgiler mevcut değildir. 1731 yılında balyos bulunan Angelo Emo şu satırları yazar: "Anıların kıtlığı bellidir, ayrıca ilk kiralık kontrat da kesinlikle yoktur. Hatta geçici mi yoksa daimi mi olduğunu bile bilmiyoruz. Daha ileri giderek, etrafındakiler birtakım yerleri uygunsuz elde ettikleri için, buranın sınırlarını da kabul edemeyiz."[22] Binanın ana kapısı, güneyde Avrupalıların İstanbul'daki merkezi sayılan Galata semtine bakardı; daha sonraları, Pera tepelerinde nüfusun artması üzerine, ikinci derece önemi olan kuzey kapısı, ana kapı sayıldı ve hep öyle kaldı. Yukarda anılan ana kapı, göreceğimiz üzere, birkaç yıl kapalı kalmakla beraber aynı yüzyılın sonunda Venier adlı balyos tarafından tekrar açtırıldı.

Evin çok basit bir mimarisi vardı. Pera'daki bağ ve bahçelerin orasına burasına serpiştirilmiş sair evlere benzemeliydi; sonraki yüzyıllardaki belgelerden anlaşıldığına göre, büyük ölçüde tahtadandı. O sıralarda İstanbul ve Boğaziçi'ndeki evlerle villaların çoğu böyle olup, halen de [1922'ye göre] öyledir.

Resim 32.
1544'te Kanuni Sultan Süleyman nezdinde fevkalade elçi Stefano Tiepolo (Deniz Kuvvetleri Komutanı kıyafetiyle)
Venedik, Şehir Müzesi

Sarayın ilk dönemlerine ait belgeler çok kıt olmakla beraber, şekilsiz ve eksik de olsa bir görüntüsü elimizdedir. 17. yüzyıla ait bir değerli Venedik yazmasında,[23] balyosun evini gösteren bir minyatür (resim 37) bulunmaktadır. Hemen altında da şu açıklama vardır: "Ekselansları balyosların ikamet ettikleri evin resmidir. Avludan girişi vardır. Yukarı katta ise bir koridor bulunur. Bunun altındaki odalarda da, giovani di lingua [dil oğlanları]" yani drağmanların öğrencileri bulunmaktadır. Bu "koridor"dan (balkon), 31 Aralık 1636 tarihli bir *dispaccio*'da Pietro Foscarini ve Alvise Contarini adlı balyoslar da söz ettiler.[24] Bu resmi yazılarında, balyosluk içinde bulunan şapelin tamiri için izin istediklerinde, şunu da eklediler: "Bu tamirin aynı zamanda binayı çevreleyen balkon için de olmasını istiyoruz. Daimi kalan birinin tek rahat nefes alacağı yerdir. Burası 50 yıl önce Ekselansları Balyos Marco Venier tarafından inşa edildi. Çok kere tamir edildi ise de gene hasarlıdır. Yürürken bile, insanın yaşamı tehlikeye girer."[25] M. Venier,

Resim 33. Fevkalade elçi Tiepolo ile Balyos Zancani'nin Pera Bahçeleri'nden yolladıkları *dispaccio* (son kısım)
Venedik, Devlet Arşivi, Capi Cons. X Disp. da Cost. B. 1

İstanbul'da balyos olarak 1593 yılının sonundan, 1596 yılının sonuna kadar kaldı: Bu anılan haber, görünümün 17. yüzyıldan öncesine ait olduğu konusunda belgelerimize yardımcı olmaktadır. Bu minyatür sarayın esas cephesini değil de, bahçeye bakan doğu kesimini yansıtır; bunlar da bize ilgi çekici bazı detaylar gösterir: Bugünkü Venedik Sarayı'nın bahçesindeki yerde benzer bir görünüme sahip kuyu ve şimdi sarayı şenlendiren bitkilerden daha seyrek bir görüntü; bahçeyi çevreleyen tahta perde ise sonraki yüzyıllardaki *dispaccio*'larda da sık sık zikredilir; minyatürde ayrıca sarayın çağdaş giysiler içinde bulunan bazı mensupları vardır.

Tiepolo'nun yerleştiği ev, İstanbul'daki normal evlerin bir benzeri idi. Çağdaşı Avrupalı gezginler, evlerin mütevazılığı konusunda görüş birliğine sahiptirler.[26]

Bağlar'da bulunan evin Venedik temsilcilerinin hizmetine ayrılmakla beraber, Stefano Tiepolo'nun ikametinden sonra kesintisiz olarak onlara tahsis edildiğini söyleyemeyiz. Sonraki bazı tanıklardan öğrendiğimize

göre,[27] balyos ikameti yine Galata'da idi. Fransa'yı 1547 ile 1550 tarihleri arasında İstanbul'da temsil eden d'Aramont zamanında buraya gelen aynı ülke gezgini Thevet, Fransa elçileri için "Pere, apellé au temps passé Galata" ["Eskiden Galata adı verilen Pera'da"] oturduklarını söyler ve şunu ekler: "Là pareillement font leur residence les Ambassadeurs de Venice, de Chio et autres. Mais ceus de L'Empereur et du Roy de Hongrie, durant me paix demeurent à Constantinople (yahut Stambul), pource que le grand Turq ne se fie de tout en eus"[28] ["Orada Venedik, Sakız ve başka ülkelerin elçilerinin residansları da bulunmaktadır. Buna karşılık İmparatorun ve Macar Kralının residansları barış süresince Konstantinopolis'te (yahut Istanbul) yer alıyordu; zira Büyük Türk herkesten fazla onlardan şüphe etmekteydi"]. 1567 yılında İstanbul'u ziyaret eden Vicenzalı gezgin Marc' Antonio Pigafetta şunları anlatır: "Surları ve tutuklular kulesini (Galata Kulesi'dir) geçtikten sonra tepenin zirvesine ulaşılır. Büyük bahçeler içinde, çok sayıda evler vardır. Burada Grekler ve Türkler de otururlar. Bahçeler asma ve incir ağaçlarıyla dolu olduğu gibi başka güzel meyveler de bulunmaktadır. Bu bahçeler, ilerdeki boğaza kadar uzanır. Burada görünüm çok genişler. İşte bunun etrafında Fransa elçisi ikamet eder. Burada şehirde –diye ekleyip– yüksek ve İtalyan tarzı güzel evler görünür. Venediklilerin balyosunun ikamet yeri de buradadır."[29] 1573 yılında İstanbul'u ziyaret eden Fransız gezgin Du Fresne, Galata için şunu kaydeder: "Burada Venedik Balyosu var." Bu görevde o sırada Marc' Antonio Barbaro bulunuyordu. Kıbrıs Harbi sırasında evinde tutuklu olan bu zat, Du Fresne'nin İstanbul'da bulunduğu sırada yapılan sulh andlaşması sonunda serbest bırakıldı.[30] Balyosların, kış mevsimi esnasında yaptıkları haberleşmelerde yazılarını Pera veya Galata'da kaleme aldıkları ve tarihlendirdikleri görülür.

Diğer taraftan bu yazışma, yaz mevsiminde daha sık bir şekilde Bağlar'da tarihlenmiş olup, en fazla Mart ile Aralık ayları arasında değişen tarihlerde burada kalırlardı. 1550 yılında gelen Fevkalade Elçi Caterino Zeno'nun kaleme aldığı seyahat tasvirinde şu yorumu görmekteyiz: "Pera'da güzel bahçeler ve çok hoşa giden meyveler bulunur. Bağlar ve evler, yaz mevsimi için çok rahattır."[31] Bu cümleden anlaşıldığına göre, Bağlar'a yazın gitmek alışılmış bir adetti.

Resim 34.
İspanya riyal veya mangırı

Resim 35.
Leone [esedi] veya
Hollanda mangırı

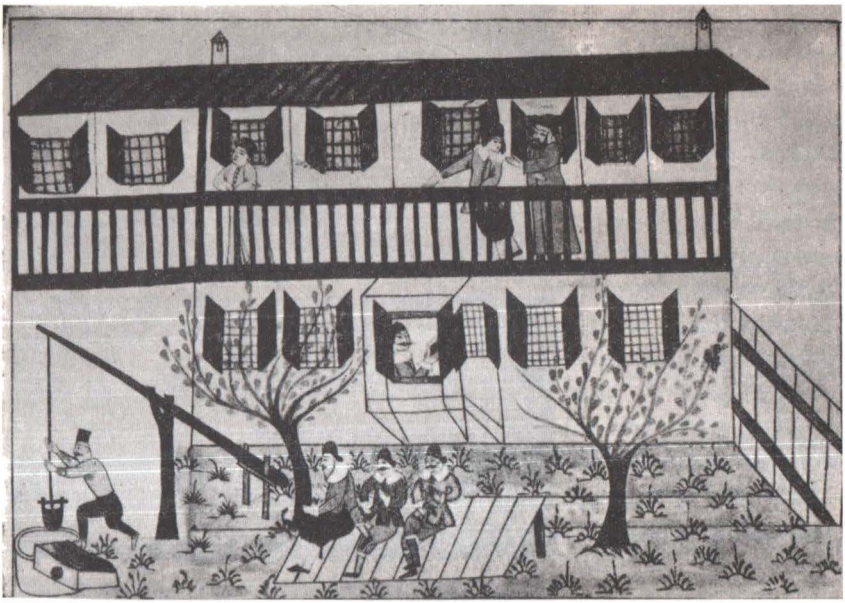

Resim 36.
II. Süleyman'ın (1687-1691)
parası

Bütün bu anlattıklarımızdan şu sonuca varabiliriz ki 1545 yılından sonra, bir süre için, balyosların biri kışlık olmak üzere Galata'da, diğeri de yazlık olarak Bağlar'da iki ikametgâhları vardı. Bir veba salgınında sığınak veya çok sıcak aylarda bir sayfiye yeri olarak çekilecek bir yerdi.

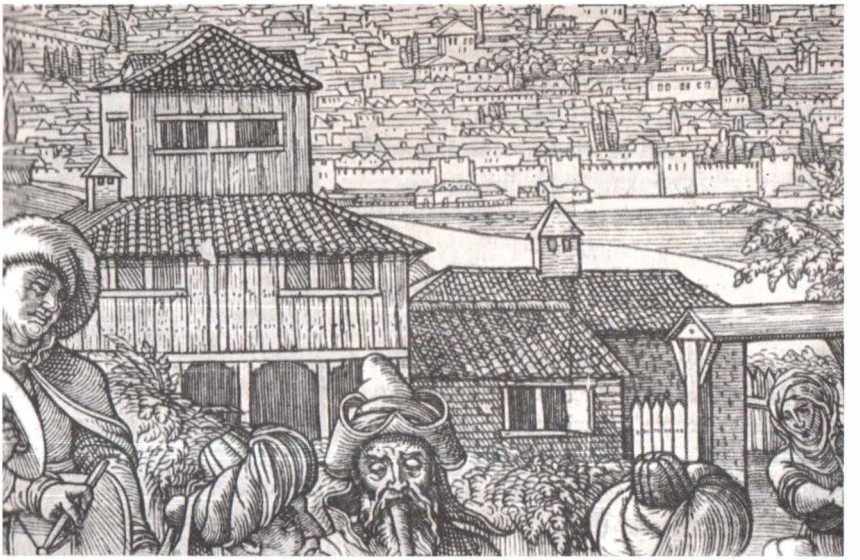
İstanbul'a fevkalade yetkilerle gelen heyetler içinde bulunan Venedikli elçiler, Bağlar'daki evi kendileri için ikametgâh olarak kullanırlardı.[32]

Andrea Badoer 1573 yılında bu eve yakın bir yerde oturdu: Venedik Senatörü Costantino Garzoni, daha başka soylu kişilerle bu fevkalade elçi-

Resim 37. Venedik Sarayı'nın şark tarafından görünümü (17. yüzyıl). Taeschner, *anılan eser*

nin refakatinde bulunuyordu. Seyahatinden sonra kaleme aldığı sefaretnamesinde şunları yazmaktadır: "28 Ağustos günü Pera'ya girdik. Bay Balyos Barbaro, sayın ekselansları[33] karşılamaya geldi. Yanında da memleketten ve Peralılardan, ayrıca çavuşların[34] [metinde ciaus] maiyetinde yüz kadar atlı bulunuyordu. Hep beraber Bağlar'a yöneldik ve sayın elçi için hazırlanan eve vardık. Buradaki iki büyük ziyafet masasından biri çavuşlara diğeri de Hıristiyanlara ayrılmıştı." Badoer'in bir *dispaccio*'su ve ondan sonra gelen yeni Balyos Antonio Tiepolo'nun *relazione*'sinden anladığımıza göre, günümüzde olduğu gibi o sırada da, bu anılan ev Pera tepesinin az üzerinde, Venedik Sarayı'nın yakınında bulunan Fransa elçiliğinin bugün de olduğu gibi hemen yanında idi. Tiepolo da Bağlar'da ikamet etmişti: O sıralarda evde ikamet etmekte olan Barbaro, yayılan veba salgını yüzünden, balyosluktaki personeli bölgenin değişik evlerine dağıtmıştı.[35]

Resim 38. P. Coeck, Pera evleri (detay). W. Stirling Maxwell, *anılan eser*

Balyosların yazlık ikametgâhında, 1575 yılında da Fevkalade Elçi Jacobo Soranzo'nun kaldığı zannediliyor. Bu elçiliğin gezisinde bulunan günlük yazarı Carlo Ranzo, İstanbul'a varan Soranzo'nun bazı Türkler tarafından karşılandıktan sonra "Venedikli elçilerin ikametine ayrılan yere kadar... Pera sarayına... vardılar. Ekselansları refakat edenlere mükellef bir ziyafet hazırlamıştı. Buraya gelen ekselans masaların etrafa yerleştirildiği büyük bir salona girdi, içinde de çok sayıda kişi olup rahat etmeleri sağlandı. İki fevkalade yetkili Venedik elçisi ile birlikte Fransa, iki adet Raguza elçisi de bulunuyordu. Bunlara ek olarak yüzden fazla kişi de Rum ve Frenk [Katolik] idi. Sarayın localarının altındaki sütunlar arasındaki yerlere konan masalarda çavuşlar ve yeniçeriler ile birlikte Generale de [çavuşbaşı] yemek yediği sırada aşağı yukarı binden az kişiye düzenli ve soylu bir tarzda İtalyan yemekleri verildi" diye kaleme aldı. Aynı kronik yazarı, elçinin oturduğu sarayı şu satırlarla tasvir etmişti: "Aynı gün adı geçen İstanbul şehrinde yangın çıktı. Sol taraftan patlak verdi ki,

bütün kentin yanacağı kanısı uyandı. Bizler Pera'dan bunu seyredebilmek için, ekselans Fransa elçisinin ikamet ettiği yerde bulunan Pera Bağları'nın bir tepesinde idik."[36]

Bu heyetin seyahatine dair daha detaylı bir tasvir bırakan başka bir günlük yazarı, bu olayı şöyle yansıtır: "... Pera'ya girdik. Burada Drağman Matteca'nın (Salvago) bağına girdik. Bizim ikametimize ayrılan bu evde, güzel bir ziyafet hazırlanmıştı. 400 kadar insan katılıp, yemek yedi."[37] Bu haber, Soranzo'nun Bağlar'da yazdığı ve tarihlediği bir *dispaccio* ile sabit olduğu kadar, aynı belgeyi imzalayan eski Balyos Antonio Tiepolo ve elçiyle birlikte, yeni gelen Balyos Giovanni Correr'in de imzaları ile kesindir.[38] Soranzo'nun ikamet ettiği evin, Bağlar'da Fransa elçiliğine yakın olduğu bellidir. Yalnızca Venedik'ten fevkalade yetkililerle gelen elçilerin ikametine ayrıldığı anlaşılan bu ev, balyosluk drağmanı Gianesino oğlu Matteca Salvago'ya, Soranzo ve ailesine ve belki de menşeinden beri Venedik Sarayı'nı tutan babasına aitti. Bu da bizde, Soranzo'nun da ikamet ettiği yerin balyosların yazlık evi olduğu kanaatini uyandırır.[39]

Yine aynı Soranzo, 1582 yılında, başka fevkalade yetkilerle gelen elçilik heyetinde bulunduğu zaman Venedik Sarayı'nda kabul gördü. Seyahatinden sonra kaleme aldığı *relazione*'sinde şöyle anlatır: "Pera bağlarında bulunan ekselans balyosun evinin karşısına geldiğimizde bir dizi asker ve arke-

Resim 39. Galata'nın görünümü (17. yüzyıl olabilir). Viyana, Milli Kütüphane, cod. 8626

büz atışı ile selamlandık. Atlardan indikten sonra, kare bir avluya girdik ve yeniçerilerle diğer askerler için hazırlanmış yiyecek dolu masalar gördük."[40]

Kıbrıs Savaşının bitmesinden kısa süre sonra balyoslar Galata'da ikamet etme alışkanlığından vazgeçtiler. Daha 1577 yılında kış aylarında bile Venedik'e yollanan yazışmalar Bağlar'da tarihlenip imzalanıyordu. Daha sonraki tanıklar ve belgeler bile Bağlar'ın artık ikamet yeri olduğunda ittifak içindedir.

Osmanlı başkentinin nüfusunun artmasına paralel olarak, Bağlar'ın, Haliç'in etrafı ve Boğaziçi kıyısı da gün geçtikçe kalabalıklaşıyordu.[41] Yabancı elçilik heyetlerinin büyük bir kısmı Bağlar'ı tercih ederdi; zira daha ferah, salgın hastalıklar sırasında tehlikeden uzak, Galata'nın dar ve kalabalık, ayrıca geceleri kapıların kapatılması[42] sayesinde sıkıcı havasına karşı, daha geniş bir hareket özgürlüğüne sahipti.

Bağlar'daki saray, 1595 yılında Balyos Marco Venier tarafından fevkalade yetkilerle gelen Leonardo Donà'ya geçici olarak devredildi. III. Mehmed'in tahta çıkışını tebrik etmek ve yeni sulh metnini almak için İstanbul'a gelen Donà, kaleme aldığı *relazione*'sinde şunları yazmıştı: "Ben fevkalade elçi olarak siz Venier'i saygı ile kutluyorum; çünkü vatanınız için iyi çalışma kaçınılmaz görev ise de, bu Bey'in başardığı hizmetleri canlı bir anı olarak saklayacağım. Bütün bunların arasında evinizi mobilyalarıyla beraber bana tahsis ettiniz. Şahsınız ve aileniz, başka bir yere taşınmakla rahatsız oldu. Şahsınızın giriştiği bu fedakârlıktan sonra, aynı evin kapısını açmak bana düştü. Siz Sayın Başkanım, temsilcilerinizin hizmetine ayrılan bu ev, önceden olduğu gibi rahatça kullanılabilecek.[43] Tanrımız bunu bize nasip etsin ve sonuç almayı bana da göstersin."[44]

Donà yaptığı bu elçilik seferinden birkaç yıl sonra, devlet başkanlığı makamına seçildi. Bu makamda bulunduğu sırada (1606-1612), Venedik Cumhuriyeti ile papalık makamında bulunan Paolo V. arasında büyük bir ihtilaf patlak verdi [Interdetto denilen, Venedik arazisinin tümüyle beş yıl süre aforoz edilmesi].

1588 yılında, balyos evinde bir çeşit hapishane kurulmasına dair ilk kez bir haber görüyoruz. Anılan yılın 22 Ağustos günü bir *dispaccio* kaleme alan Giovanni Moro adındaki balyos şöyle bir öneri ileri sürmüştü: "Size de uygun gelirse, hem amme dengesi hem adaletin yerine getirilmesi

Resim 40. 17. yüzyılda bir Türk coğrafyacısının yaptığı Venedik planı.
[Piri Reis'in İstanbul'daki Millet Kütüphanesi'nde bulunan yazma coğrafya eserinden (*Kitâb-ı Bahriye*)].

Resim 41. P. Forlani, Akdeniz haritası (1571)

için, bu evin bir yerine, bir adam tutuklandığı zaman, tutulmasına bir oda gerekir. Böyle bir iş için yüz zecchino kadar bir masraf öngörüyorum. Bunun yerine getirilmesi, ilerde Hıristiyanların devletimiz hizmetinde iken Türklere sadakat göstermelerine engel olabilir. Böyle bir durum da, ilerde daha çok masraf yapmayı gerektirir."[45] Yukarda önerilen masraf için, aynı yılın 17 Kasım günü, gerekli izin bir senato kararı üzerine verildi.[46]

Birkaç yıl sonra, Marco Venier adlı balyosun, "sekreterin kapalı odası ve ofisinde bulunan depozito ve paraların çalınması" ile ilgili olay hakkında bir mahkeme yapılmıştı.[47]

Yine 16. yüzyılın ikinci yarısında balyoslar ve fevkalade yetkili elçiler, kısa ya da uzun süre Edirne kentinde bulunmak zorunda kaldılar. Örneğin 1545 yılında Fevkalade Elçi Stefano Tiepolo; 1556-1557 ve 1557-1558 yıllarının kış mevsimlerinde Antonio Barbarigo; 1567-1568 yılı kış mevsiminde de Jacopo Soranzo adındaki balyos Edirne'de idiler; 1553 yılında bir *relazione* kaleme alan Bernardo Navagero şunu açıklar: "Divan iki yıl süre için Edirne'ye göç etti. Onları izlemek için olağanüstü masraflar yaptım." Edirne'ye giden bu zat, İstanbul'daki balyosluk işlerinin yürümesi için, Leonardo Emo adındaki zatı, balyos vekili olarak bırakmıştı.[48]

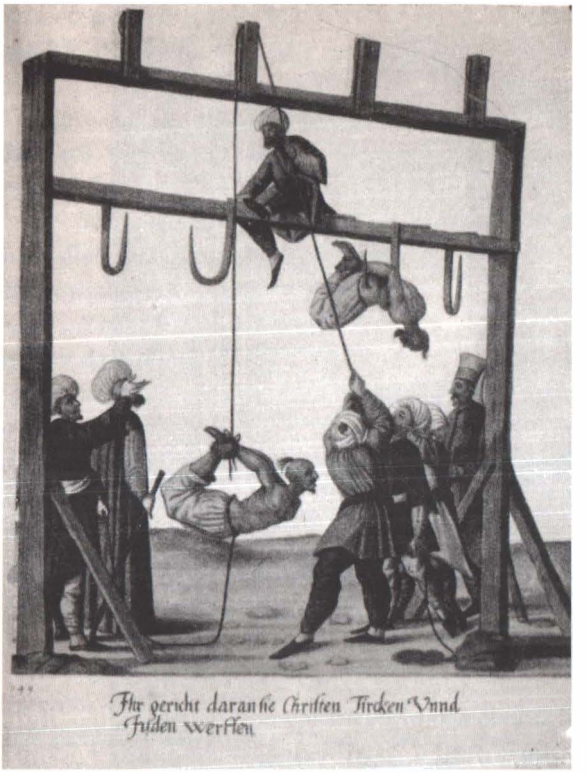
•••

1540 yılında yapılan anlaşmadan sonra, Venedik Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti arasında belirli bir sulh dönemi başlamakla beraber, özellikle deniz haydutlarının sebep oldukları olayların devam ettiği görülmektedir. Venedik ile olan ilişkilerin bulandırılması için, Türk donanmasının bazı vezir ve komutanları, Venedik Cumhuriyeti'nin Levant'ta sahip olduğu yerleri fethetmek için, padişahlar üzerinde baskıda bulunmaktan geri durmuyorlardı. Bu yerlerin alınışının kolay ve zengin birer ganimet olduğuna kani idiler. Balyoslar sürekli olarak büyük tehlikelerin bunalımı altında yaşıyorlardı. Türklerin tamahkârlığı büyük ölçüde Kıbrıs Adası üzerine yönelmişti; fakat bu arada Girit ve Korfu adaları ile Dalmaçya kıyıları da hedef olmaya devam ediyorlardı. Daima sulh yanlısı olan Venedik Cumhuriyeti ise her zaman bir anlaşma zemini aramakta idi; fakat bu girişimi 1570 yılından başlayıp da, 1573 tarihinde biten ve Kıbrıs Adası'nın Türklerin eline geçmesine yol açan harbin patlamasına engel olamadı.

Resim 42. Selim II (1566-1574). Viyana, Milli Kütüphane, cod. 8615

Bu harbin patladığı dönemde, Osmanlı tahtında II. Selim bulunuyordu. O'nun ve diğer padişahlarla, ayrıca valide sultanlar, sadrazamlar ve Babıâli'nin ileri gelen kişileri hakkında, Venedik balyosları ve fevkalade elçilerin tanınmış *relazione*'lerinde çok canlı tasvirler bulunmaktadır. Bilindiği üzere bu *relazione*'ler, temsilcilerin görevlerinin bitiminden sonra, Venedik Senatosuna sunmak zorunda oldukları belgelerdir. Cumhuriyetin çok eski

Resim 43.
Çengele asma (16. yüzyıl)
Viyana, Milli Kütüphane, cod. 8626

geleneklerinden olan bu uygulamanın ilki 1268 yılında başladı. Bazı değişik karakterler göstermekle birlikte, genel olarak bu belgelerde Osmanlı Devleti'nin genişliği ve sınırları, başta bulunan padişahın, devrin valide sultanlarının, sadrazam ve paşaların maddi ve manevi tasvirleri; hükümetin nasıl işlediği hakkındaki haberler; kara ve özellikle deniz kuvvetlerinin nitelik ve nicelikleri; devletin mali durumuna bir bakış, bütçenin gelir-gider tablolarından en bariz olanları;[49] padişah ile çeşitli yabancı krallar arasındaki o sıralarda mevcut siyasal bağların kısa bir tahlili;[50] Venedik Cumhuriyeti'nin Levant'taki ticaretinin durumu hakkında bilgiler ve görev sırasında ele alınan başlıca sorunların neler olduğu bulunurdu. Belgelerin sonunda da ön-

ceki ve sonraki meslektaşları için başarı dilekleriyle, sekreterler, dragmanlar ve yollanan kişiyle işbirliği yapan diğer personele değinen satırlar yer alırdı. Belgelerde sık sık şurada veya buradaki siyasal düzen ve sağlam psikolojik gözlemler[51] yer almakla birlikte, elde edilen tecrübelere göre Babıâli ile sulh yapmak için en iyi çarelerin neler olduğu gibi konular bulunurdu.[52]

Balyoslar tarafından anılan Osmanlı Sarayı kişileri arasında biri, romanı andıran karakteri ile Venedik asıllı, esrarengiz kişiliğe sahip bir sultan hanımdır. Bu hanım hakkında, 1583 yılında bir *relazione* kaleme alan Paolo Contarini adındaki balyosun yazdıklarında da bazı bilgiler bulunmaktadır: "Venedikli soylu bir aileden geldiğini söylüyor; babasının da Venedik'teki Canal Grande üzerinde bir eve sahip olduğunu anlatıyor. 12 yaşında tutsak edilmiş ve Barbaros Hayrettin Paşa'ya hediye edilmiş, sonra padişahın sarayına verilmiş. Venedik Cumhuriyeti'ne büyük bir yakınlık gösteriyor ve bu tavrını sürekli uygulayacağını söylüyor." Balyos satırlarına devamla, "bana çok yardımda bulundu... O'nun Venedik Cumhuriyeti'ne yakınlık göstereceğine inandığım için, eksalanslarının da onu kabul etmesini beklerim. Devletimin, Babıâli'ye göndereceği bütün temsilcilere yardım edeceğini tahmin ettiğim bu Sultan Hanım ile temas kurmak yararlıdır; bu yakınlığa uzak kalmamalıyız. Durumu dolayısıyla bu yakınlığı her zaman göstermezse de, memleketimizin şehrinde doğduğu için, bütün isteklerimize karşılık verecektir."[53] Spagni adlı araştırmacı tarafından yapılan ve derlenen çalışmalara göre,[54] Nicolò Venier ve Violante Baffo adındaki çiftin gayrimeşru çocuğu olup, Cecilia adını alan bu kadın, 1525 yılında Paros Adası'nda dünyaya gelmişti. Barbaros Hayreddin Paşa, 1537 yılında Paros Adası'nı ve diğer Ege adalarını ele geçirdiğinde, on iki yaşında tutsak edildiği halde II. Selim'in başkadını ve sonra III. Murad'ın saygın ve sözü çok dinlenen validesi oldu. Yukarıda da söylediğimiz üzere, vatanına bağlılığını hep açıklayan kadın, balyoslarla olan ilişkisini Ester Kira adındaki Musevi bir hanım aracılığı ile yürütürdü. Kumaş, mücevher, itriyat gibi malları "Harem"e tedarik eden bu kadının serbest giriş hakkı vardı. Aracılık yapanlardan biri de Salomon Askenazi adındaki bir hekim idi.[55] Oğlu Murad üzerinde büyük bir nüfuz sahibi olan bu kadının, Osmanlı vezirlerinin Murad'ın tahta geçmesinden sonra, Venedik Cumhuriyeti'ne saldırıp Girit Adası'nın fethi için bir harp

Resim 44. Türkleştirilen Hıristiyan çocuklar (16. yüzyıl). Viyana, Milli Kütüphane, cod. 8626

çıkarması için yaptıkları bütün girişimleri engellemeyi başardığı söylenir. Bu kadın aynı zamanda İnebahtı Savaşı'nı kazanan Sebastiano Venier'in de akrabası idi. Sultan hanımın hayatta olduğu bir sırada, 1577 senesinde bu zat Venedik devlet başkanı seçilmişti.[56]

Kanuni Sultan Süleyman zamanında sadrazamlar arasında en güçlüsü Rüstem Paşa idi. 1553 yılında balyos olan Bernardo Navagero şunları söyler: "Birçok kimseler nazarında mağrur ve hırçın görünen bu zat, bana insan ve cana yakın gibi geldi. O'nun karşısında ekselansların isteklerini söylemekten geri durmadım."[57]

Resim 45.
Hıristiyan esirler (16. yüzyıl)
Viyana, Milli Kütüphane, cod. 8626

Babıâli'nin siyasetinde, doğrudan hükümet adamı olmamakla beraber, bazı kişilerin etkili olduklarını görüyoruz. Venedik temsilcilerinin satırlarında Nasi ailesinden Giovanni Miguez adlı ünlü kişiyi görmekteyiz. Portekiz'de Musevi bir ailenin oğlu olarak doğan bu zat, hükümet tarafından zorla Hıristiyan yapılması üzerine, vatanını terk etti ve sırasıyla Anvers ile Venedik'te kaldıktan bir süre sonra, İstanbul'da karar kıldı. Burada atalarının dinine tekrar dönerek Yasef Nasi adını aldı. Sultan II. Selim'in teveccühünü kazanmayı başardıktan sonra, Nakşa ve Kiklad adalarındaki Venedik egemenliğine son verilince, buraların düklüğüne tayin edildi. Yasef Nasi aynı zamanda II. Selim'in Kıbrıs Adası'nı fethetmesi için devamlı tahriklerde bulundu. 1573 yılında, gelen Fevkalade Elçi Badoer, Selim'in yemekten ve içmekten çok hoşlandığını yazdıktan sonra, şunları ekler: "Bundan anladığımıza göre, sultan, bu Musevi Michel'i (Miguez) seviyor. Musevi asıllı bu adam kıymetli yiyeceklerin ve çok lezzetli içkilerin tedarikçisi olduğu için büyük bir nüfuz

sahibidir; bundan dolayı, siz ekselanslarına büyük zarar verecektir. Hatta, bütün Hıristiyan alemini bile batırır; zira bütün cemaatin başkanı olan bu kişi, dünyanın her yerinde haber alma ağı kurmuştur ve bu sayede her yerden bilgi topladığı gibi, sultanına kralların eksik yönlerini haber verme yanında, devletlerde bile büyük ayaklanmaların çıkmasına neden olur."[58]

Osmanlı padişahı geniş imparatorluğunun yönetilmesi için, paşa veya vezir (çağdaş Avrupa belgelerinde "bassà") denilen danışmanlardan destek görürdü. Genellikle bunların sayısı dört kişi olmakla birlikte, sayıları değişebilirdi; Daniele Barbarigo ve Antonio Tiepolo adlı balyoslar zamanında altıya, Gianfrancesco Morosini ve Giovanni Moro zamanında ise sekize çıkmıştı. Sık sık vuku bulduğu üzere, sadrazam büyük bir yetkiye sahip olur, böylece devletin bütün işleri elinde bulunurdu. Paşalar haftada dört defa halkın dertlerini dinlerlerdi. Divanın toplandığı salon, sarayın ikinci avlusunda idi; asliye ve cezai mahiyette yüksek mahkeme görevini üstlenen "divan"ın çalışmalarının seyri hakkında elimizde pek çok tasvirler bulunmaktadır.[59]

Balyoslar özellikle sadrazam ile ilişki kurar ve evlerine bile gidebilirlerdi. Divana gitmek için büyük dragmanı da yanına alır, faaliyetleri takip etmesi yanında, Venedik Cumhuriyeti'nin çıkarlarına değinen sorunlarda hemen müdahalede bulunmasını sağlarlardı.[60]

Bütün paşalar da, imparatorluktaki sivil ve askeri erkân gibi, sistem gereği Hıristiyan menşeli idiler. Özellikle Arnavut, Sırp ve Rum olmakla birlikte, bazıları da İtalyan asıllı idiler. Balyosların kaleme aldığı *relazione*'lerde, az veya çok bir istekle dinden dönmeyi kabul eden bu kişilerin sık sık Hıristiyanlığın en azılı düşmanları haline geldiklerine dair sayısız örnek verirler. Genç Hıristiyanlar, bir harp sonunda ele geçirilmeleri yanında, imparatorluk içindeki vatandaşlar arasından da aşağı yukarı her yıl devşirilirlerdi. Eğitimleri de çok özel olurdu; Müslüman menşeli Türkler için dini karaktere sahip olan kadılık ve kâtiplik görevleri ayrılmıştı. Bundan dolayı, 1553 yılında Marcantonio Barbaro şöyle haykırıyordu: "Çok dikkati çekecek taraf şudur ki, zenginlik, güç, hükümet, yani Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünü, Hıristiyan menşeili insanlara teslim edilmiş durumda; bunlar değişik yollarla tutsak edildiler ve Müslümanlığa kazandırıldılar."[61]

Resim 46. Divan (17. yüzyıl). Venedik, Şehir Müzesi, cod. Cicogna 1971

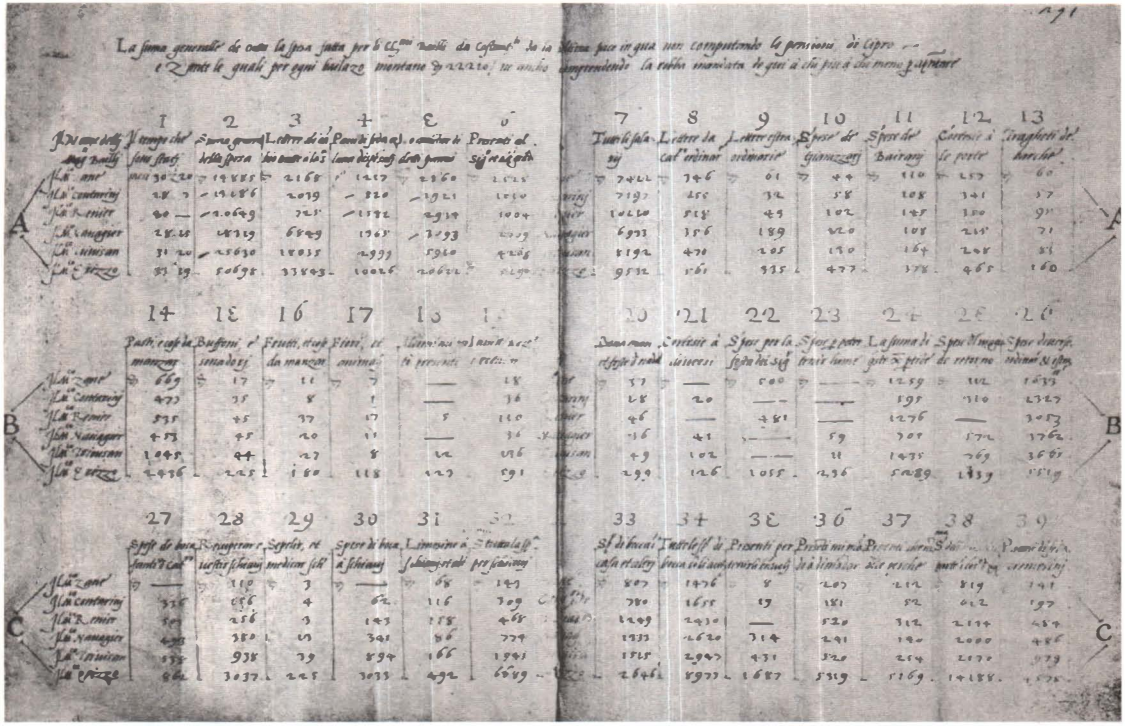
Resim 47.
İstanbul Musevileri
(16. yüzyıl)
Viyana, Milli Kütüphane,
cod. 8626

Tabiidir ki, Venedikli temsilciler, Venedik Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin durumunu uzun uzadıya anlatırlar. Türk'ün nezdinde Venedik Cumhuriyeti'nin muhtelif asırlarda ne gibi bir itibara sahip olduğunu tespite çalışırlar.[62] Padişahın çevresinde siyasi ve askeri olayların gelişmesine göre, Venedik Cumhuriyeti'nin itibarı değişse bile, denilebilir ki Venedik'in İstanbul yönetiminde yüksek bir itibar sahibi olduğunda Venedikli balyoslar fikir birliği içindedirler. Türkler de Venedik Cumhuriyeti'nin zayıf taraflarını bilmekte ve onların Levant'ta bulunan topraklarını ele geçirmek arzusunda idiler. Fakat aynı zamanda onun savunma gücünü ve vatandaşlarının vatansever duygularını da bilirlerdi. Özellikle korktukları taraf, Venedik Cumhuriyeti'nin Avrupa'da meydana gelen anlaşmazlıklara rağmen, Hıristiyan krallar arasında bir

güçbirliği kurma başarısını göstermesiydi.[63] Balyosların kanaatine göre göre[64] o sıralarda Venedik Cumhuriyeti ile Babıâli arasındaki ilişkileri etkileyen konular arasında Venedik Cumhuriyeti'nin Türk topraklarıyla ticaret ilişkileri ile Venedik'in Levant topraklarından satın aldığı buğday da yer alırdı. Bazıları için bu iki unsur, Venedik Cumhuriyeti'nin itibarını zayıflatmaktaydı. Zira Türkler böylece Venedik'in zenginlik ve yaşam gücünün kaynaklarını ellerinde tuttuklarını sanacaklardı. Başkalarına göre, eğer Venedikli tüccarlar Levant pazarına girmeyip de buğday almaktan imtina ederlerse, Türk ekonomisine ve devlet gelirlerine ağır kayıplar verdirirdi ve cumhuriyet itibarını artırırdı[65]

Şimdi bizi ilgilendiren, 16. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'daki Venedik ticareti, Kıbrıs Harbi yüzünden büyük bir zarar gördüğü için, tüccar sayısı bir zamanlar olduğu gibi pek hareketli değildi.[66] Sayılarının azalması yanında bir zamanlar elde ettikleri kadar para da kazanamıyorlardı. Bu değişikliğin sebeplerini aramaya kalkışmak gerekir. Bazı balyoslara göre İstanbul'daki masraflar genel bir artış göstermişti. Babıâli'nin az bir şey satın almasını ve özellikle Musevilerin yarış içinde olduklarını da göz önünde tutmalıyız. Museviler, Venediklilerle Türkler arasındaki ticarette zoraki aracı olmayı başarmışlardı. Bununla beraber Venedikli tüccar sayısı ve ticaretinin hacmi, yine de diğer Avrupalı devletlerinkine oranla daha yüksekti.[67]

Venedikli temsilciler, Babıâli ile uzlaşmanın faydalarını göstermek için özel bir ısrar gösterirlerdi; deneyimlerini, halefleri tarafından kullanılması için böyle özet halinde hazırlarlardı.[68] Denilebilir ki, divana sunulacak hediyeler konusunda bütün balyoslar bilgi verirlerdi. Divana, vezirlere ve ileri gelen memurlara verilecek hediyelerin yanında, temsilcinin kime özellikle dikkat etmesi gerektiğini uzun uzadıya izah ederler, hediye sunmanın adabı, zamanı, malların nitelik ve niceliklerini ayrıntılı olarak belirtirlerdi.[69] Fakat bu tavsiyeyi sunuş biçiminde önemli farklılık, hemen kendisini gösterir: kimileri çok detay ve örnekler üzerinde durup, divanın davranışlarının bir talebi olmakla beraber, Babıâli nezdindeki Venedik temsilcisinin gerekli gözetimi yapması ve Venediklilerin tarafından Türklere bir infial uyandırma, aşağılık ve çekingen değil de vakur ve cesur olması ve arkasında daima Venedik Cumhuriyeti'nin gücünü duyması istenirdi. Bunlar ayrıca, başta bil-

Resim 48. Balyosluğun, 1541 ile 1556 yılları arasındaki masraflarının dökümü. Venedik, Şehir Müzesi, cod. 2855

hassa İspanya hükümdarı olmak üzere diğer Hıristiyan hükümdarlar ile iyi bir haberleşme içinde olmaları gerekirdi.[70]

İstanbul'da bulunan yabancı temsilciler arasında balyosların Babıâli nezdinde büyük bir itibara sahip oldukları üzerinde, sefaretnamelerde görüş birliği bulunmaktadır.[71] Bazı sefaretnameler, Türkiye'deki Venedik temsilciliği kariyerinin önemi üzerinde dururlar. Bu önemi 6 Şubat 1574 (Venedik takvimine göre) tarihli bir kararı ile Maggior Consiglio tespit etmişti: buna göre balyosların seçimi de, fevkalade elçilerinki gibi bazı şart ve özelliklere bağlı olacaktı.[72] Daniele Barbarigo adındaki balyos, 1564 yılında şöyle açıklıyordu: "O halde ekselansları, kanıma göre ne şehirde, ne şehir dışında önemli bir görevde olmuyor. Onu üstlenen için bir dert kaynağıdır; çünkü görevini yapan balyos, uyuşuk duramayacağından, tüccarlara zarar gelmemesi için çok çalışması gerekir. Vatandaşlarını ve kendisini yeni konular için aydınlatacak kişiyi dinler (bundan dolayı evden çıkamaz), sonra da önemli konuları konuşmak için sadrazamı ziyaret eder. İşte bütün bunları öyle kısa zamanda yaptım ki, ekselansları inanınız, benim yaptıklarım üç balyosun mesaisine bedeldi. Sonra ayrıca emir verip tercümanların [metinde turcimani][73] amme divanında bulunması ve sadrazama gitmesi, ayrıca Suriye ve İskenderiye'ye [Mısır] görevliler göndermek ve bunların yanında günü gününe de Kıbrıs, Girit ve sair yerlerin sorunları için araştırma ve müdafaa yapılır."[74]

1583 yılında balyosluk görevinde bulunan Paolo Contarini, Venedik temsilcisinin tutması gerekli yaşam tarzı üzerinde dert etmektedir: "Şurası gerçektir ki, bütün hükümdar kortejlerinde parlak bir görünüme sahip olmak gerekirse de, İstanbul'da bu pek çok gereklidir. Bu ülkede çok pahalı giyinip ve aileni[75] de [maiyeti] itibarlı tutmaz isen, başkaları nezdinde değerin yoktur. Sonra da, isteyen herkese ziyafet verilmelidir: evimde adeta sürekli bir lokanta bulundurmak zorunda kaldım, çünkü günde üç veya dört kez yemek çıkartmam gerektiği zamanlar oldu. Ancak bu sayede arkadaş tutabilirsin ve yenilerini tanırsın ve bunların sonunda bu cumhuriyetin büyüklüğünü dünyaya tanıtmış oluruz."[76]

16. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da bulunan çeşitli Venedik temsilcileri arasında Marino Cavalli adlı kişi üzerinde özellikle durmalıyız.[77] 1558 ile 1560 yılları arasında balyos olan bu zat, 1567 yılında II.

Selim'in tahta çıkışını kutlamak için hükümeti tarafından fevkalade elçi olarak yollanmıştı.[78] Bu zat öyle büyük bir otorite ve şöhret sahibiydi ki, bir Fransız elçisi tarafından *"L'escole des affaires du monde"*[79] diye adlandırılmıştı. Türklerin Kıbrıs üzerindeki tehditlerini tehlikenin yaklaştığını hissettikten sonra bertaraf etmeye çalıştı. İlk elçiliği sırasında, Venedik gemilerinin Dalmaçya kıyılarındaki Draç Limanı'nı bombalamalarından sonra meydana gelen sorunları düzeltmeye kalkıştı; İstanbul'dan hareketinden sonra, ikinci görevinin bitiminde bir haciz olayının yol açtığı büyük meselenin kurbanı oldu. Venedik şehrinde meydana gelen bu olay Aronne Segura adlı, Türk tabiyetine mensup birinin bu kentte temsilcisi durumunda iken yollanan bir parti mal yüzünden meydana geldi. İlgililerin baskısı üzerine, Osmanlı yönetiminde fevkalade elçi olan Jacopo Soranzo adlı balyos ya haczin kaldırılması veya 1000 zecchinonun ödenmesini istediyse de, bu kabul edilmedi. Fevkalade elçinin gidişini engelleyen bu olay, Cavalli'nin yazılı bir taahhüt vermesi üzerine yasal olarak çözümlendi. Ya haciz devam edecek veya istenen para ödenecekti; Venedik Cumhuriyeti yöneticileri, bu çözümden memnun kalmadıkları için onu suçlasalar da, Cavalli sevk edildiği mahkemede suçsuz bulundu.[80] Cavalli'nin balyos olarak İstanbul'daki ilk mevcudiyetine ait hatıra, onun devrinin padişahı Kanunî Sultan Süleyman'a hediye ettiği bir elyazmasıdır; [81] bu metin şimdi Nuruosmaniye Camii Kütüphanesindedir [Kültür ilişkisi ve dilcilik açısından önemli olan bu eserin ilmi neşri gerçekleşti].

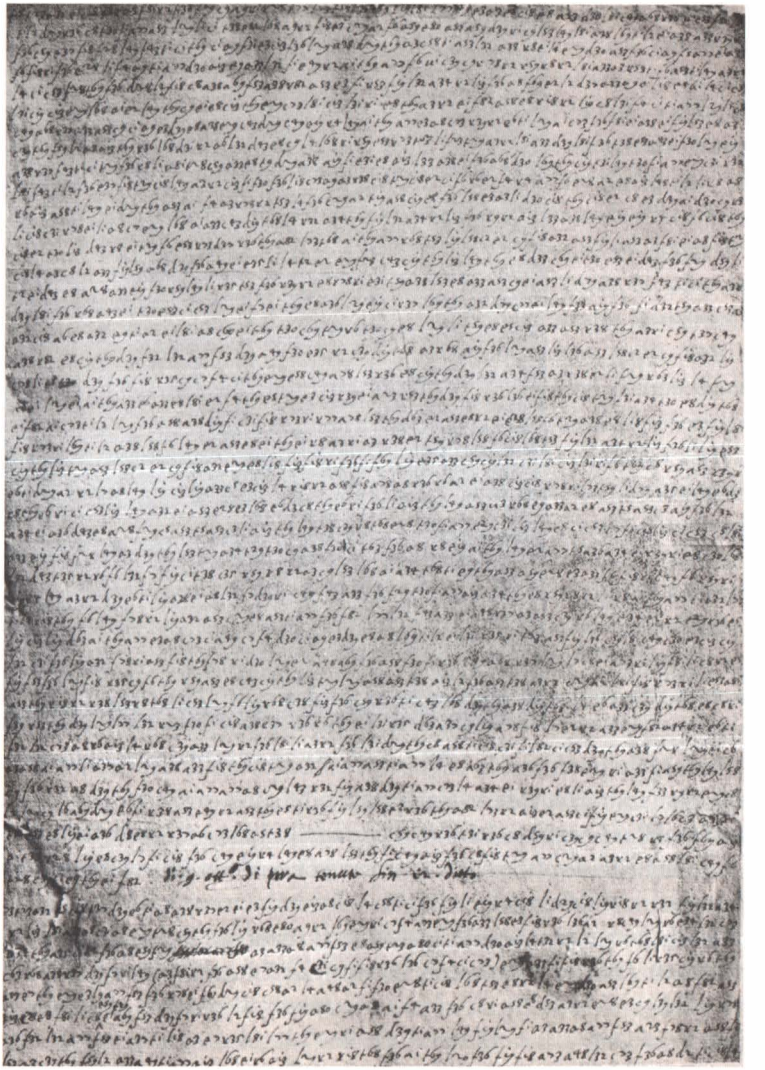
Marcantonio Barbaro'nun üstlendiği görev, bu sırada meydana gelen olaylar yüzünden olağandışı bir karakter taşımaktadır. 1568 yılının sonu ile 1574 yılının başları arasında, altı yıl kadar Kıbrıs Harbi esnasında İstanbul'da kaldı. Harbin başladığı sırada, çağının tarihini[82] kaleme alan Natale Conti gibi araştırmacılara göre, Barbaro, Karadeniz kulelerinde [Rumeli Hisarı] tutsak edilmemişti. Oysa daha önceki savaşlarda başka balyoslar burada hapsedilmişlerdi.[83] Barbaro ise, kendi evinde, bazı 'çavuş'ların[84] gözetimi altında tutuldu. Barbaro, mektuplarını Venedik'e yolladı, ayrıca değişik suretler çıkarıp, muhtelif yollardan istediği adrese teslimini sağladı. Ona hizmet eden kişiler arasında bulunan sadrazamın hekimi Salomon Ben Nathan Askenazi önemli haberlerin sağlanması ve iletilmesinde çok hizmet

Resim 49.
P. Veronese veya Tintoretto, Marcantanio Barbaro'nun balyos kıyafeti ile tablosu.
Viyana, Kunsthistorisches Museum

etti.[85] Tutukluluğu sırasında balyosu teselli eden gelişme, Lepanto'da [İnebahtı] sağlanan büyük zaferin haberi idi.

O sıralarda sadrazamlık makamında bulunan meşhur Sokullu Mehmed Paşa Venedik'te olan ve savaş sırasında tutuklu bulunan Türk tüccarlarının durumunu belirlemek için, Barbaro ile temaslarını sürdürdü, sık sık sulh önerilerinde bulundu. İlk sulh girişimi 1571 yılında, Jacopo Ragazzoni'nin, İstanbul'a tüccarların durumunu görüşmek için geldiği sırada yapıldı. Fakat bu görüşmelerden hiçbir sonuç alınamadı. Ragazzoni, Venedik devlet başkanına yolladığı *relazione*'sinde Barbaro'nun durumu için şöyle diyordu: "O'nun bu tedbirli ve sabırlı davranışını takdir ediyorum. Böyle bir baskı altında tutulan balyosumuz, amme hizmetlerinin sonuçlandırılmasından sonra

Resim 50. Balyos Barbaro'nun 9 ve 30 Ekim 1571 tarihli, şifreli *dispaccio*'ları.
Venedik Devlet Arşivi, Senato, Disp.da Cost., F. 5

istediği yere gidebilir. Tutukluluğu böyle iyi geçiyor ise, değerinin sadrazam ve diğerleri tarafından teslim edilmesinden kaynaklanıyor."[86] Venedik Senatosu sulh kararı alınca yine Barbaro'yu görevlendirdi. Beş ay kadar süren gizli görüşmelerden sonra, 7 Mart 1573[87] günü anlaşma yapıld; Venedik şehrine M. Barbaro'nun oğlu Francesco tarafından götürülen anlaşma, senato tarafından hemen onaylandı.[88] Sulhun tasdiki ise fevkalade elçi tarafından gerçekleştirildi. İstanbul'a geldiğinde yeni seçilen Balyos Antonio Tiepolo da beraberinde idi. Bu zat, Barbaro'nun uzun ve meşakkat dolu elçilik görevini sona erdirdi. Venedikli diplomatlar diplomatik eşitlik konusunda daha başka cesaret örnekleri de verdiler: Bunlardan biri, padişah tarafından kabul edilmeleri esnasında, mutad olan ziyafet davetini, ülkelerinin prestijini sarsmamak için geri çevirip, baskı ve tehditlere karşılık padişahın binlerce kişi ile hazır bulunduğu kabul törenine daveti de reddedebilirlerdi. Bir diğeri de Badoer'in Babıâli ile yapılan görüşmelerin hiçbir sonuç alınamadan uzaması üzerine İstanbul'u terk etmeye kalkışmasıydı.[89]

Jacopo Soranzo, 16. yüzyılın ikinci yarısında Türkiye'ye çeşitli vesilelerle geldi. İstanbul'da ilk kez balyos olarak, Kıbrıs Savaşından kısa bir süre önce, 1566 ile 1568 yılları arasında ve bu sırada Cavalli ile birlikte, konu ettiğimiz olaya karıştı. Sonradan bazı önemli devlet hizmetlerine atandı. Agostino Barbarigo'nun İnebahtı'da aldığı ölümcül yaraların ardından ölümünden sonra, donanma komutanlığına getirildi; Soranzo becerisini Mora ve Arnavutluk kıyılarındaki bazı askeri harekâtlarda da gösterdi.

1575 yılında, yeni sultan III. Murad'ın tahta cülûsunu kutlamak için fevkalade elçi olarak gönderildi;[90] Soranzo bu münasebetle Venedik Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti arasındaki Dalmaçya'daki sınırların düzenlenmesi sorununu çözümledi [Ferhat Paşa-Soranzo anlaşması].

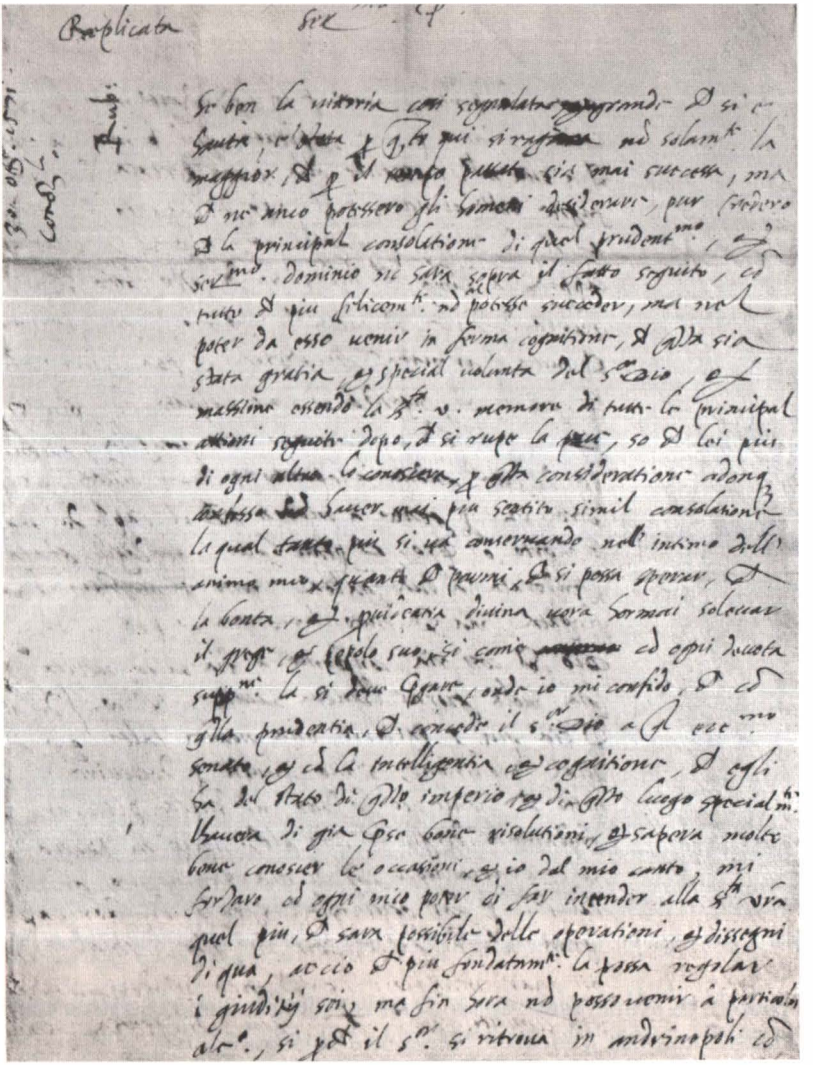
Soranzo son olarak, 1582 yılında, parlak bir heyet içinde başkan olarak İstanbul'a geldi. Sultan III. Murad'ın oğlunun sünnet düğünü dolayısıyla yapılan büyük törenlere katılmak için fevkalade elçi seçilmişti.[91] Daha önce Kanunî Sultan Süleyman'ın 1530'da yaptığı gibi, dönemin Osmanlı sultanı Venedik devlet başkanını, imparatoru, Fransa kralını ve ayrıca Polonya kralını bu törenlerde temsil edilmeleri ve onlara en parlak gösterileri sunmak için çağırdı: bayramlar 21 Haziran ile 21 Temmuz arasında, Süleyman döneminde olduğu gibi,

Balyos Barbaro'nun 30 Ekim 1571 tarihli *dispaccio*'su
(birinci sayfa) çeviriyazısı, resim 51

Cevaplı

Sayın Devlet Başkanı

Eğer elde ettiğimiz zafer, şimdiye kadar elde edilenlerden anlamlı ve büyük ise, şimdi de eski zamanlarda asla böyle büyük bir başarı olmamış fakat insanlar da istememezlik edemezler, hatta bu çok akıllı ve sâkin devletimizin en birinci tesellisi, yapılan olayın üzerine gitmeyip, sonradan meydana gelecekler için daha bir mutluluk getirsin, fakat böyle bir fırsatın çıkması için Tanrı'nın inayet ve özel arzusu gerekir ve Ekselansları, sulhun bozulmasından sonra en önemli faaliyetlere girişirken, sizin daha iyi tanıyacağınızı biliyorum ve bu aşamada şunu itiraf edeyim ki, ruhumun içinde hiçbir benzer teselli bulamadığım kadar, ilâhi iyilik ve takdir, sizin teba ve halkınızı yüceltmek ister, ben de bunun yerine gelmesi için duacıyım, bu arada Tanrı'nın siz yüce Senato'nuzu bağışladığı basiretli tutum ve sizin devletinizin sınırları sahip olduğunuz vukuf ve dirâyet çok iyi neticelere yol açacaktır, fırsatları da iyi tanıyacaksınız ve ben de kendi açımdan sizin Devletinize açıklamak için kendimi zorluyacağım, buradaki faaliyet ve tasavvurları mümkün mertebe ulaştırmaya çalışacağım, böylece sizin hükümleriniz de temelden daha iyi düzenlenir, fakat şimdilik Padişah Edirne'de olduğu için herhangi özel bir duruma eğilemedim...

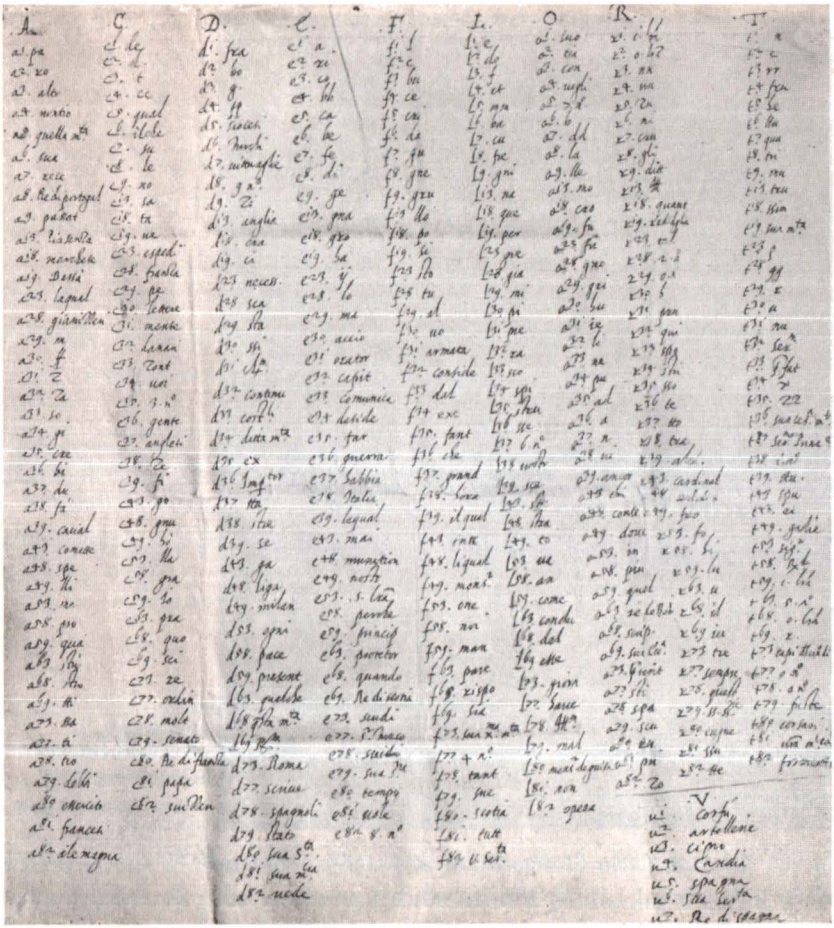
Resim 51. Balyos Barbaro'nun 30 Ekim 1571 tarihli, Venedik'te deşifre edilen *dispaccio*'su (birinci sayfa)
Venedik Devlet Arşivi, Disp.da Cost., F. 5

Resim 52. Balyos Barbaro'nun kullandığı şifre tablosu: çözümlü. Venedik Devlet Arşivi, Inquisitori di Stato, şifreler

Hipodrom'da [Atmeydanı] yapıldı. Soranzo, dönüş sırasında Sofya'da ağır bir hastalığa tutulunca, Venedik'te öleceğine dair korku uyandı.

Soranzo ömrünün son yıllarında ağır ithamlar altında kaldı. 1584 yılında, Floransa Büyük Duca'sı Francesco de' Medici'ye, kardinal seçiminde

Resim 53. Balyos Barbaro'nun kullandığı şifre tablosu: deşifreli.
Venedik Devlet Arşivi, Insquisitori di Stato, Şifreler

destek olması için, bazı devlet sırlarını satmakla suçlandı. On'lar Meclisi'nin emri üzerine tutuklandıktan sonra Capodistria'ya müebbeten sürgün cezasına çarptırılıp, ayrıca her türlü görev ve rütbeden azledildi; 1586 yılı sonunda tekrar vatanına dönmesine izin verildi ve burada 1599 yılında öldü.[92]

Resim 54.
A. Vittoria; Jacopo Soranzo'nun büstü

Murano, S. Maria degli Angeli adlı kilisede

Giovan Carlo Saraceni adlı kişi 1589 senesinde N. Conti'nin *Tarihler* adlı eserini Latinceden İtalyancaya tercüme edip Soranzo'ya adadı ve bu elçinin çalışmalarının çeşitliliğine dair bir methiye yazdı. Soranzo, Roma'da Venedik Cumhuriyeti'ni temsil etti. 1564 yılında devrin Papası IV. Pio, Roma'daki S. Marco Sarayı'nı Venedik Cumhuriyeti'nin hizmetine armağan ettiği zaman, binayı Soranzo teslim aldı. Venedik Cumhuriyeti de karşılık olarak papalık temsilcisine, S. Francesco della Vigna adlı mahalde, vaktiyle devlet başkanı Andrea Gritti'ye ait olan sarayı tahsis etti. Böylece Soranzo hem Roma, hem de İstanbul'daki Venedik Saraylarında

Resim 55.
Gianfrancesco Morosini.
1582-1585 arasında balyos,
sonra Brescia episkoposu.
S. Cosmi, *Memorie della vita di G. F. Morosini*,
Venedik 1676

ikamet etmekle, Venedik diplomasisinin iki tarihi merkezinde bir yakınlaşma sağladı. Soranzo'dan sonra da İstanbul'a gönderilen Venedik temsilcileri arasında, hem burayı, hem de sonraları Venedik Cumhuriyeti'ni Roma'da papalık nezdinde, Türkiye elçiliğinden önce veya sonra temsil etme fırsatı bulanlar oldu.[93]

Gianfrancesco Morosini, İstanbul'a balyos atanmadan önce muhtelif elçilik görevleri üstlendi. İstanbul'dayken oldukça sakin geçen bir görev yürüttüyse de, bir Türk konvoyuna el konulmasına yol açan hadisenin çözümü için uzun ve hassas görüşmeler yaptı. Morosini, Türkiye'de ikamet ettiği süre

sırasında Fransa elçisiyle birlikte, İngilizlerin ticari ve dinsel açıdan Levant'ı etkilemesini önlemek veya durdurmak için girişimde bulundu. Diğer yandan da Ortodoks Kilisesi ile Katolik Kilisesi arasında düşünülen birlik için çalıştı.

Brescia'daki piskoposluk makamı boşaldıktan sonra, bir Venediklinin oturması şart olan bu göreve, Papa onu seçti. Kısa bir süre sonra Morosini, Fransa'ya papalık temsilcisi atandı. Bundan sonra da kardinal ve temsilci seçildi. Fransa'da yaptığı zor bir elçilikten sonra, Brescia'ya dönüp, uzun süre apostolik görevini sürdürdü. 1596 yılında ölünce isteği üzerine burada gömüldü. 1561 yılında da, eski Balyos Bernardo Navagero kardinal ve kısa bir süre sonra da Verona piskoposu oldu. Papa tarafından Trento'da toplanan konsile temsilci olarak yollandı.[94]

16. yüzyıl sonunda, İstanbul'daki Venedik balyoslarının tarihini etkileyen ve nadir görülen acıklı bir olay patlak verdi. Balyos Girolamo Lippomano, şerefi ayaklar altına alındığı gibi, hayatını da yitirdi. Oysa bu zat, Savoia, Polonya, Avusturya, Almanya ve İspanya'da elçiliklerde bulunmuş, İstanbul'a balyos seçilmeden önce, buralarda ülkesini şerefli bir şekilde temsil etmişti. İstanbul'a 1590 yılının haziran ayında gelen Lippomano hakkında 1591 yılında, balyos sekreteri Giovanni Carlo Scaramella tarafından kaynaklanan şüpheler uyanmaya başladı. Buna göre Lippomano devletinin sırlarına ihanet etti. P. Tormene tarafından yapılan araştırmalara göre, Lippomano'nun Venedik'e yolladığı bir mektup ele geçirildi. Resmi haberleşme yolu ile gönderilen bu mektup kardeşine yazılmış ve bir de paket eklenmişti. Bu paket, Venedik'te İspanya elçisi aracılığı ile İspanya kralına gönderilecekti. Paket içinde Minorcalı Giovanni Segui adlı bir Musevinin mektubu bulunuyordu. İstanbul'da İspanya casusu olarak bulunan bu adam, balyostan haberleri alır, İspanya kralına yollardı. Lippomano ailesi ile balyosun kendisi İspanya'da elçi olarak bulunmuşlardı, onun için çok saygı görürlerdi. Aynı yolu izleyen benzer paketler istenilen yere ulaşmıştı. Venedik Cumhuriyeti çıkarlarına çok zararlı olan bu durumun önlenmesi için, hemen tedbir almaya girişti. Lorenzo Bernardo'yu soylu kişi olarak (balyos, balyos vekili veya fevkalade elçi gibi bilinen bir unvan vermeden) hemen İstanbul'a yolladı. Yeni balyosun gelişine kadar, balyosluk makamını yönetmekle Bernardo görevlendirildi. Misyonun hassaslığı ve kendi nezdinde akredite edilmiş bir elçinin ondan

habersiz tevkifi nedeniyle padişahın kızgınlığını çekmemek konularına dikkat eden Bernardo –birkaç yıl önce balyos olarak İstanbul'da bulunuyordu– kendisine verilen görevi yerine getirdi: Lippomano hiçbir zorluk çıkarmadan Venedik'e doğru yola çıktı, fakat şehri görür görmez kendisini denize attı ve hemen gemiye çıkarıldı ise de, kısa bir zaman sonra öldü.[95]

16. yüzyılın ikinci yarısında üç balyos görevleri sırasında İstanbul'da öldüler; Girolamo Ferro, Nicolò Barbarigo ve Vincenzo Gradenigo.

Ferro, Balkanlar üzerinden yaptığı seyahat sırasında çok hastalandı ve 20 Kasım 1561 günü Pera'da öldü: Onun ölümünden sonra, birkaç ay balyosluk dairesini yöneten balyos vekili Andrea Dandolo, şu satırları yazmıştı: "Ekselanslarının çok büyük ve sadık hizmetkârı idi. Bütün faaliyetleri fazilet ve basiret örneği idi. Şahsınıza ve Devletinize her zaman yararlı ve şerefli oldu. Sürekli mektup geldiği için dünya sorunlarını çok iyi bilirdi. Bütün konularda çalışır ve dikkatli olurdu."[96]

Barbarigo, genç bir yaşta, 8 Kasım 1579 günü Bağlar'da öldü. Senatoya haber veren Sekreter Gabriele Cavazza, balyosun ölümünün herkeste büyük bir keder yarattığını yazdı. Sekreter şöyle ekler: "Hastalanmasının sebebi bizim için açıklığa kavuşmadı. Eğer yanılmıyorsam, Musevi Salomon Todesco ve dostları, Dragman Scassi'yi çavuşlara teslim ettiler. Böyle tuhaf bir ihanetin yarattığı şaşkın hava, elbette giderilemezdi. Olayların hızlandığı bir sırada sağlığı tehlikeye düştü, midesinden duyduğu ağrı, sonradan ağır bir ateşe çevrildi. Başlangıçta gevşek davrandığı için, veba gibi bir hastalığa yakalandı." Cesedi Venedik'e götürüldü ve B. Vergine della Carità adındaki kilisede gömüldü.[97]

Gradenigo da, İstanbul'a gelmek için karayoluyla yaptığı seyahat esnasında büyük olaylarla karşılaştı. Uzun yolculuğun yarattığı yorgunluk ve hastalık yüzünden, beraberinde bulunanlardan on sekiz kişi öldü ve diğerleri de hastalandılar; kendisi de ağır bir hastalığa yakalanınca, uzun bir süre Selanik'te kaldı. 1599 yılının Ekim ayında Bağlar'daki saraya geldiğinde güçsüz ve ateşli idi. Bir türlü kendisine gelemedi ve kısa bir süre sonra öldü. 22 Şubat 1600 günü öldüğünde altmış yaşında idi. Makamından ayrılmakta olan Balyos Girolamo Capello, durumu Venedik Senatosu'na şöyle anlattı: "Geleneksel şekilde cesedi hazırladık ve Venedik'e götürecek duruma getir-

mek için korumaya aldık. Son arzusu memleketinde gömülmek idi. Gayet kansız kalmıştı ve karaciğeri ile akciğeri öyle kötü durumda idi ki, bu zavallı zatın, uzun süre hayatta kalması gerçek bir mucizedir."[98] Bu zat Galata'da bulunan S. Francesco Kilisesi'ne gömüldü.[99]

Balyoslar ve fevkalade elçiler, beraberlerinde bulunan sekreterler hakkında epey övgüde bulunurlar, kaleme aldıkları *relazione*'lerde sık sık adlarını belirtirler. Örneğin Antonio Tiepolo, 1576 yılında sekreteri hakkında şu satırları yazmıştı: "Beraberinde gönderdiğimiz Sekreter Bonifazio Antelmi çok zeki, görüşmelerde çeşitli konular üzerinde nasıl davranacağını ve duracağını çok iyi bilir; büyük bir tevazu ve ferasetle görüşmeleri tamamlardı. Sorunu ortaya koyma ve sonuca gidişi öyle hızlıdır ki, ona bilgi vermeye asla yetişemiyorum. Doğruyu söyleyeyim ki, bu kişiye güvenim tamdır. Her türlü zekâ ve iyi niyetle doludur. O'nun her zaman başarılı sonuçlara ulaşacağına kaniyim." Benzer bir durumu Lorenzo Bernardo, sekreteri Marco Ottobon hakkında 1587 yılında yazdı. Bu zat başka Venedikli sefirlerle beraber Almanya ve Roma'ya gittikten sonra, Bernardo'nun "çok tehlikeli ve kederli" balyosluk görevine katılmıştı. Daha sonraki bazı elçilik heyetlerine de sekreter olarak katılan Ottobon, ilerlemiş bir yaşta Venedik Cumhuriyeti'nin Cancelliere Grande'si seçildi. Oğlu Pietro Ottobon, sonradan Alessandro VIII. adı ile papalık makamına seçildi.[100]

Sekreterler, balyosun bulunmadığı zamanlarda, balyosluk görevini kısa bir süre için üstlenirlerdi. Barbarigo'nun ölümünden sonra, Gabriele Cavazza, bunu yerine getirenlerden biridir. Sekreterlerden bazıları, ilgi çekici *relazione*'ler kaleme almışlardı.[101]

Sekreter ile birlikte, bir de 'cogitor' (yardımcı) bulunurdu. Girolamo Paulicci adındaki biri hakkında, Balyos Gianfrancesco Morosini övgü ile söz edip, bir dizi bilgiden sonra, 1585 yılında şunları da kaleme aldı: "Öyle bir okur ve yazar ki şifreyi sanki herhangi bir mektup yazar gibi kullanırdı."[102] Balyosluğun parasının ve kıymetli evrakının korunması için bir de "*ragionato*" [muhasip] vardı.

Balyosların hizmetinde bulunan drağmanların önemi çok büyüktü. En az üç tane olmakla birlikte, çağlara göre sayıları çoğalabilirdi. Başta gelen 'grande' [büyük] drağman, balyosa devlet hizmetinde veya Babıâli ile olan çok

Resim 56.
Marco Ottobon. Balyos Bernardo'nun kâtibi (1585-1587), sonra da Venedik Cumhuriyeti'nin *Cancelliere Grande*'si seçildi.
I. Ph. Tomasini, *Elogia virorum illustrium*, Padova 1644

önemli ve hassas konularda yardım ederdi; 'Piccolo' [küçük] drağman, ticari sorunlar veya gemilerle tüccarlara ait sorunlara karışırdı. En son da 'da strada' [yolüstü] drağmanları bulunurdu ki, balyoslara gelişleri ve gidişlerinde refakatçi olurlardı.[103] Venedik Senatosu, 24 Eylül 1555 günü aldığı bir karar üzerine İstanbul'daki Venedik temsilciliğinin masraflarını kısmaya kalkışmıştı. Düşünülen tedbirler arasında drağmanların sayısının ikiyi geçmemesi de bulunuyordu; fakat bu istek, sonradan alınan kararlarla değiştirildi. 27 Haziran 1556 günü alınan bir karar uyarınca, iki drağmanın yetersiz görülmesi üzerine "birinin sürekli Babıâli ilişkileri ile ilgilenmesi, diğerinin ise gemiler ve gemicilerle ilgilenmesi" kararı alındı; hatta balyoslar üçüncü bir drağmanı hizmete alabileceklerdi;[104] ki sonraları tekrar artırdılar. Venedikli temsilciler bu yar-

Resim 57. Drağman (16. yüzyıl).
Viyana, Milli Kütüphane, cod. 8574

dımcılarını sık sık överler ve bunlardan bazıları da, ilerdeki sayfalarda göreceğimiz gibi, vatanları için canlarını bile verirlerdi. Fakat yine de balyosların *relazione*'lerinde eleştiriler de eksik değildi. Antonio Tiepolo, birçok zorluklar arasında bile, Osmanlı vezirleri ile karşı karşıya geldiğinde, dil sorunu yüzünden, doğrudan doğruya konuşamadığına üzülür: "Çevirme zorluğunun çok büyük olmasından kaynaklanıyor... Balyos niyetini hiçbir zaman, kendi arzu ettiği tarzda ortaya koyamadığı için tatmin olamaz, düşüncelerinin etkisi yok olur. Vezir, bunun bir korku ya da çekingenlik olmadığını anlamakla birlikte, çoğu kez drağman tercüme etmede yetersiz kaldığı için gerekli saygı duyulmazdı. İşte böyle bir ortamda konunun anlaşılamaması yanında, balyosun başka bir sıkıntısı da etkili olamamaktır. Sorunların çözümü için balyos anlaşmaya çalışır ama böyle desteksiz kalınca, ortaya acaip seslerle dolu bir laubalilik çıkar ki, vezir buna kızdığından çok kolay bir mesele ya reddedilir veya daha zora sokulur. Tiepolo konuyu sürdürüp, Balyos divanda görüşülen konularda bu dezavantajını hisseder, divanda görüşülecek konu için balyos tek başına olamaz; drağman Hıristiyan olmakla beraber[105] Türk tebaasındandı. Fakat doğası gereği hep titriyordu, hatta meselenin nasıl geliştirileceğini tayinde bir deneyimi de yoktu."[106]

Bu drağmanlar, genellikle Pera'daki Latin-Katolik ailelere mepsuptular.[107] Salvago ve Navone gibi aileler arasında, Venedik Cumhuriyeti'nin hizmetinde adeta babadan oğula sık sık geçerdi. Drağmanların yerel tebaadan

Resim 58.
Yeniçeriler (16. yüzyıl).
Viyana, Milli Kütüphane, cod. 8626

olmasının sakıncalarını gidermek için, Venedik Cumhuriyeti 1551 yılında aldığı bir karar üzerine, İstanbul'a Venedikli gençleri yollayıp, Türkçe öğrenmelerini ve bir süre sonra da drağman olmalarını istemişti: İşte bunlar "giovani di lingua" [dil oğlanı] diye *relazione*'lerde geçen kişilerdi. Önceleri bunlardan ikisi, beş sene süre ile İstanbul'da olacaktı. Fakat ertesi yüzyılın ilk yarısında, bunların sayısı dörde ve ikamet yılları da yediye çıkarıldı.[108]

1551 yılında alınan bu karar düşünce olarak çok iyiydi ve balyoslar tarafından övülmekle birlikte,[109] uygulama sırasında istenilen sonuçlar her zaman alınamadı.[110] Ne Venedikli gençlerin yollanması düzenli gerçekleştirildi, ne Levant'taki Katolik gençlerin eğitimi gibi eski bir sistem canlandırıldı. Oysa Venediklilerle birlikte bunların miktarı bazı devirlerde epey

çoktu. Balyosluktaki öğrenci dragmanlar ve dragmanların organizasyonu konusu, İstanbul'daki yabancı temsilciliklere oranla daha düzenli olduğundan dolayı bir örnek teşkil ederdi: Uygulamadaki aksaklıklara karşın, 1551 yılında Venedik Senatosunda alınan karar, daha başka devletler [özellikle Fransa] tarafından da taklit edildi.

Balyosun hizmetinde bir de hekim bulunurdu. Bu hekim, önceleri o sıralarda İstanbul'da sayıları çoğalan Musevi hekimler arasından seçilirdi. Balyos Gradenigo ve beraberinde bulunan birçok kişinin seyahatleri sırasında yanlarında bir hekim bulunmadığı için ölmelerinden sonra, senatoda tasdik edilen bir karara göre, Venedik'ten yola çıktıktan sonra, balyos ile beraber bir de hekim bulunacaktı.[111] Hekim ile birlikte balyos evinde bir cerrah veya "barbiere" de [Berber. Başka bir anlamı: kan alan kişi] bulunurdu.

Balyoslukta bir de rahip bulunurdu ve Zen'in döneminde 1529 yılında, İstanbul'da bunu görüyoruz:[112] sonraki çağlarda, biri ilahiyatçı diğeri rahip iki din adamının bulunduğu kaydedilmişti.

Balyosların hizmetinde yeniçeriler de vardı. Balyos tarafından ücreti ödenenlerin sayısı iki veya daha fazla olabilirdi.[113] Sayısız 'fanti' [ulak], Levant ile Avrupa arasındaki haberleşmeyi sağlardı ki, Venedik Cumhuriyeti, 18. yüzyılda, bu alanda adeta bir tekel kurmuştu.[114] Bunlara da sayısız hizmetkârları eklemeliyiz.[115] Bütün bunların toplamı, balyosun 'la famiglia'sı [maiyet, en eski belgelerden başlayarak "horende" kelimesi ile karşılanmıştır] sayılırdı. Aralarında 'alta' [ileri] ve 'bassa' [geri] diye ikiye ayrılırlardı: Bazı temsilciler, böyle kalabalık personele sahip bir teşkilatın yönetilmesinin gerçekten zor olduğuna değinirler.

Osmanlı Devleti'nin muhtelif yerlerinde bulunan bir kısım konsoloslar, balyosa bağlı idiler: İzmir ve Selanik gibi bazı mahaller için balyos doğrudan atama yapardı.[116]

Notlar

1 Venedik Devlet Arşivi, Capi del Consiglio X, B. I.

2 LVI, 401.

3 LVI, 826. Ayrıca krş. 700, 824, 881.

4 1522 yılı Temmuz ayında patlak veren veba "çok korkunç" diye tasvir edilmişti. Balyos Priuli, daha önce gördüğümüz gibi, 1523 yılında veba yüzünden öldü. Zikredildiği üzere, Venedikli tüccarlar Pera'da sadece Balyos Pietro Bragadin'i bırakıp topluca Bağlar'a kaçtılar: Bu hastalık esnasında İbrahim Paşa da hastalanınca, balyos iyileşmesi için şu tavsiyelerde bulundu: "Besi horozu yiyip iyi de bir Menekşe [Mora'daki Benefşe] şarabı içerseniz, kısa zamanda neşenize kavuşup şarkı ve türkü bile söylersiniz, kırk güne varmaz bir şeyiniz kalmaz. Ve o da bir teker tatlı peynir ve ayrıca bir fıçı Menekşe şarabı yolladı. Şarap kokusu ve tadı ile çok güzeldi. Bunları Bay Faustin Dolfin Girit Adası'ndan yolladı." Birkaç hafta önce de Bragadin, salgın hastalığın "adeta aile gibi olduğunu" kaydetmişti. 1533 yılında da, padişah ile sadrazam, gene bir salgın hastalık korkusundan dolayı Boğaziçi'nin Anadolu tarafında hoş bir kasaba olan Beykoz'a kaçmışlardı. Domenico Trevisano da, 1554 yılında verdiği bir haberde, bütün görevi boyunca bu salgın hastalığın yarattığı tehlike altında yaşamaya devam ettiğini yazdı: "Yaygın hastalık buralarda öyle etkili ki, her seferinde balyoslukta dört kişi hasta oluyor." Bununla beraber bu hastalıktan ancak bir kişi öldü. Sekreter Marcantonio Donini, 1560 yılında anlattığına göre, İstanbul ve Galata surları içinde kalan bölgede veba hastalığından 80.000'den fazla kişi ölmüştü. Balyos evinde de bir kişi ölmüş ve daha sonra da dragomanlardan Pasquale Navone ile Matteca Salvago'nun yanı sıra sofracıbaşı da aynı hastalığa yakalanmıştı. 1575 yılında da fevkalade elçi Soranzo'nun heyetinden sekiz kişi veba hastalığından öldü. Balyos Giovanni Moro 1590 yılında İstanbul'da şu değerlendirmeyi yapar: "sokakların temiz tutulması için çok az gayret gösteriyorlar. Vebadan sakınmak için de fazla bir çalışma görülmüyor; halbuki bu hastalık bilhassa poyraz tarafından esen rüzgârla şiddetlenir, yazın sıcak günlerinde bunun etkisinde kalmayan az kişi vardır." Lorenzo Bernardo ise, 1592 yılında İstanbul'a geldiğinde patlak veren veba hastalığı sırasında maiyetinde bulunan on üç adamını üç gün içinde yitirmişti. Venedik Senatosu 27 Şubat 1599 günü (kullandığımız takvim), o sırada balyos olarak İstanbul'da bulunan Girolamo Cappello'ya şunları yazmıştı: "başınıza gelen hoş olmayan durumu öğrenmiş bulunuyoruz. Vebadan dolayı şimdi tehlike içindesiniz. Hastalık evinize kadar girip de sekreteriniz ve rahibinizin hayatını söndürmüş." (SANUTO XXXIII 447; XL 126, 515; LVIII 639; ALBERI, I, 178; III 208, 335; *Relationedi Carlo Ranzo, gentil'huomo di Vercelli, d'un viaggio fatto da Venetia in Constantinopoli*, Torino 1616, s. 55; Delib R° 9. C. 107).

5 Zen, 1533 yılı Haziran ayında şöyle anlatır: "Gritti benim Bağlar'a gidip konuşmamı istedi ve ben de uyguladım" ve daha sonra da "padişah ve vezir bilhassa Sayın Gritti için ta Bağlar'a kadar geldiler" (SANUTO, LVIII, 442 vd.).

6 Ramberti ile Schepper adlı müellif sefaretnameleri ile N. BARBARIGO'nun daha önce de zikredilen şu eserine bkz. *Vita di A. Gritti;* Dr. A. MORDTMANN, *Eine deutsche Botschaft in Konst. 1573-1578*, Bern 1895, s. 22; J. CHESNEAU, *Le voyage de M. D'Aramon*, neşre hazırlayan Ch. Schefer. Paris 1896, s. 23'teki not. Alvise'nin ölümünden sonra ev yıkılmaya yüz tuttu. 1577 yılında, devrin sultanı III. Murad burada bir kule inşa ettirip Kahire'den gelen bir teleskopu koydurttuktan sonra bir rasathane kurmak istemişti, (bkz. Stefan GERLACH, *Tage-Buch* v.s. Frankfurt 1674. s. 34, 408)

[Şimdi dilimize çevrilen metin: *Türkiye Günlüğü*, c. 1, İstanbul 2010 (2. baskı), s. 100; c. 2, İstanbul 2007, s. 677-678].

7 Disp. Cost. F 133 bis: IV. Bölümle karşılaştırın.

8 F. 166.

9 9 Mayıs 1724 tarihli *dispaccio*, n. 30. F 177.

10 4 Ağustos ve 10 Aralık 1727 tarihli *dispaccio*'lar, n. 29 ve 39-3° F. 181.

11 20 Ekim 1728 tarihli *dispaccio*, n. 58 F. 181. Ayrıca Zeyil belge n. 4. Alvise Mocenigo 1709 tarihinden 1714 yılına ve Andrea Memmo da 1714 ile 1715 yılları arasında İstanbul'da balyos olarak bulundular.

12 24 Temmuz 1731 tarihli *dispaccio*, n. 71, F. 183. Bu bilgilerin sonraki çağlarda unutulduğu anlaşılıyor. Çünkü 1780 yılında bir belge kaleme alan Balyos Andrea Memmo, Venedik Cumhuriyeti temsilcilerinin 112 seneden beri bu evde oturduklarını yazdı. Bunu şöyle açıklar: "şimdi bu konuyu şöyle anlatabilirim. Sekreterin oturduğu odanın şöminesinin bir kenarında bulunan bir taş üzerinde San Marco işlenmiş. Girit Harbinden sonra imzalanan barış anlaşmasının mimarı ekselans Fevkalade Elçi Alvise Molin'in armasının da bulunduğu bu taş, resmi yazışmaların saklandığı sandıkların durduğu yerde idi." Balyos sonra şu satırları da ekler: "Bu müstesna vatandaşımızın anısını yaşatmak benim için bir görev olacaktır" (16 Aralık 1780 tarihli *dispaccio*, n. 110. F. 221). Molin, Girit Harbine son veren anlaşmayı hazırladıktan kısa bir zaman sonra 1671 yılında İstanbul'da öldü, arması hep binada kaldı ve Avusturya'nın binaya el koyduğu zamanda bile çıkartılmadığı gibi, ilerde de göreceğimiz üzere, İtalya binaya sahip çıktıktan sonra bu taşı binanın ana cephesine işletti. Günümüzde bile durur. Molin'in amblemi ile ilgili bu çok ilgi çekici bilgiyi bize aktarması sayesinde Memmo'ya ne kadar teşekkür etsek bile, daha 1728 yılında Dolfin tarafından yapılan keşiften haberi olmayıp da, Venedik Sarayı'nı 17. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış göstermesi de o kadar hayret vericidir. Gene aynı Memmo, 1779 yılında kaleme aldığı bir belgede balyosluk binası için "Pera'daki en eski binalardan biridir" demişti (3 Nisan 1779 tarihli *dispaccio* n. 26. F. 220).

13 ALBERI III, 124. Stefano Tiepolo hakkında bkz.: Capellari tarafından kaleme alınan biografya (Marciana Kütüphanesinde yazma olarak bulunan *Campidoglio Veneto*). Bu balyosun bir tablosunun Maggior Consiglio salonunda bulunduğunu yazar. Bu tablo şimdi Şehir Kütüphanesinde [Museo Civico] olup, kitabımızdaki 32 sayılı resimdir. Tiepolo ailesinden olan Antonio, 1573 ile 1575 yılları arasında balyos olarak İstanbul'da bulundu. Yukarda belirtilen amblem bu zata ait olamaz. Dolfin bu kanaatini söylerken yanılmıştı, kaldı ki Bağlar'da bir evin bulunduğu Stefano Tiepolo'nun görevinden sonraki zamanlarda bile sayısız Venedik temsilcisinin orada Antonio Tiepolo'nun görevinden evvel bile yazın kaldığı belgesi ile uyuşur.

14 Krş. Delib. Senato. R° 63, c. 190 v.

15 İlerde de göreceğimiz üzere, sair temsilciler de kira ile tutulan evde kalmışlardı; Roma'da bulunan birçok yabancı devlet temsilcileri de 16. ve 17. yüzyıllarda bile kiralık binalarda oturmuşlardı (Bkz. PH. DENGEL, M. DVORÁK ve H. EGGER, *Der Palazzo di Venezia in Rom*, Viyana 1909, s. 104).

16 Balyos Pietro Foscarini'nin 20 Mayıs 1633 tarihli bir *dispaccio*'su, n. 18 f. 144, "Salvago bu evin sahibidir" demektedir. Sebastiano Salvago tarafından eski İstanbul balyosu Giovanni Soranzo'ya 12 Aralık 1650 günü yollanan bir mektupta ve Soranzo tarafından kaleme alınan Venedik devlet başkanına sunulan bir rapordan anlaşıldığına göre Salvago bu evin sahibi idi fakat aldığı kiranın

yarısını bir kuzenine vermeliydi (Disp. Cost. F. 133 bis). Balyos Giacomo Querini'nin 11 Haziran 1672 tarihli bir *dispaccio*'sundan anladığımıza göre (n. 42-2°. F. 156), "Bayan Gioia Salvago, evin sahibesidir. I sayılı ek belgeden anlaşıldığına göre, Stefano adındaki kocası ölünce dul kalmıştı. Balyos Francesco Gritti'nin 9 Mayıs 1724 tarihli bir *dispaccio*'sunda ekli bulunan 20 Haziran 1672 tarihli bir belgede (no. 30 F. 177) "Bayan Gioia, Zuria Salvagia'nın kızı" denilmektedir. Gene, yukarıda belirtilen *dispaccio*'ya eklenen bir hesap pusulasında, Girit Harbi esnasında, balyosluk evinin kirasına ait bazı hesaplardan Gioia ve Bastian Salvago'ya ödenen miktarlar gösterilmektedir. IV. Bölüme bkz.

17 Bilindiği üzere, Şark'ta Avrupa'da bastırılan paralar çok tutulur ve tedavülde bulundurulurdu. Altın paralar arasında, Venedik Cumhuriyeti tarafından bastırılan zecchino adlı paranın çok büyük bir itibarı vardı; Gümüş paralar arasında ise 16. yüzyıl sonunda Türkiye'de ortaya çıkan reale [Osmanlı kaynaklarında *riyal*] ile 17. yüzyılda büyük bir rağbet gören arslanlı [Osmanlı kaynaklarında *esedî*] para, balyosların *dispaccio*'larında sık sık konu edilen para birimleriydi. Yabancı tüccarlar bilhassa 17. yüzyılda Levant'ta düşük ayarlı para sürdüler. Böyle bir davranış da büyük kazançlar sağlamak yanında, çok sayıdaki zarar ve hadiseye de yol açıyordu (Krş. HASLUCK, "The Levantine Coniage," *Numismatic Chronicle*, seri V, cilt I, s. 39 vd.). Başta Venedik Cumhuriyeti'ndekiler olmak üzere, Avrupa paraları taklit edilmekle beraber, İstanbul ile Levant pazarlarında ve "sarraf"larda daima bol miktarda bulunurdu. [Para konusu çok detaylı olmakla beraber, Türk ve Venedik kaynaklarının karşılaştırıldığı şu eser çok mühimdir: Robert Mantran, *İstanbul dans la seconde moitié du XVII. siècle*, Paris1962, s. 233-285 arasındaki "Le problème de l'argent" kısmı. Bu eserin Türkçesi: *17. Yüzyılın ikinci yarısında İstanbul*, Ankara 1986, s. 223-275 arası, "para sorunu." Avrupa parası, Şark malları arasındaki ilişkiler Eliyahu Ashtor ve Frederic C. Lane tarafından yıllarca incelendi ve çok sayıda eser ortaya konuldu].

18 Zecchino aşağı yukarı 12 altın lira idi. Levant pazarlarında kullanılan diğer paralarla arasındaki oranlı şöyle değişikliklere uğradı: 16. yüzyıl sonunda 1 zecchino 1,5 reale idi. 17. yüzyılda 2,5, 17. yüzyıl başında ise 3 oldu; aynı çağın sonunda 4 reale oldu. [Venedik parası hakkında yazılan çok sayıdaki eser yerine, bir tek şu muazzam kitabı kaydetmekle yetiniyorum: Frederic C. Lane-Reinhold C. Mueller, *Money and banking in medieval and renaissance Venice*, c. I, 1985, Baltimore. İki cilt planlanan bu eserin içinde Venedik paralarının cirosu ve değeri hakkında çok ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır].

19 Bkz. HASLUCK, *aynı eser*, s. 45. 18. yüzyıl boyunca akçe çok büyük oranda değer kaybetti.

20 20 Ekim 1728 tarihli *dispaccio* eki, n. 58, F. 181. Bkz. E, belge 4.

21 1631 yılında kaleme alınan bir İtalyanca raporda da, Salvago adı Beyoğlu'nda yaşayan Latin ailelerinin listesinde de bulunmaktadır (*Rel. Pera*, s. 23).

22 *Dispaccio*, 24 Temmuz 1731, n. 51, F. 183.

23 Bu yazmanın bir kısmı Almanya'da bulunmaktadır. Buna sahip olan F. TAESCHNER, *Alt-Stambuler Hof-und Volksleben*, Hannover 1925, başlığı altında yayınlandı. Şimdi metni yayınlamaya hazırlanan sayın müellif, balyos ve ikametgâhına ait bilgileri bana verdi. Başka bir metin de Venedik'deki Şehir Kütüphanesindedir. (Cod. Cicogna 1971) [Müteveffa F. Taeschner ne yazık ki eserin esas değeri olan İtalyanca açıklamaları bir türlü neşredemedi ve yazma İkinci Dünya Harbi sırasında yok oldu. Bu tarz eserler hk. bkz. Metin And, "17. Yüzyıl Türk çarşı ressamları," *Tarih ve Toplum* (Nisan 1985), s. 40-45

(256-261). Bu iki metin gerek İstanbul tarihi gerek Osmanlı sosyal tarihi üzerinde çalışanların sıkça başvurdukları malzemedir. Ayrıca Ek Kaynakça: du Romanelli tarafından yapılan çalışmalar).

24 İlki görevi sona eren balyos, diğeri ise yeni atanan balyos idi; *Dispaccio* her ikisi tarafından imzalanmıştı.

25 *Dispaccio*, n. 5, F. 118.

26 1523 yılı sonunda Venedik'e dönen Pietro Zen'in oğlu, İstanbul evlerinin basık olduğunu ve büyük bir kısmı tahtadan inşa edildiği için, ortalama ömrünün otuz yıl olduğunu söyler (SANUTO, XXXV 259, 260). Ramberti adlı müellif 1534 yılında İstanbul'da "bir yığın ev var, fakat hiçbiri güzel değil. Hepsinde kil ve tahta kullanılıyor, taş ise hemen hemen hiç yoktur. Her taraf ormanlarla dolu (bu husus sair seyyahlar tarafından da belirtilir) olup buraları vahşi ve iskândan uzaktır. Burada servi ve diğer ağaçlar doludur;" Pera'da da "evler ne güzel ne de kullanışlıdır." Bununla beraber "diğer, yani iç tarafları çok güzel bahçe ve bağlar ile doludur. Çok iyi bakımı yapılan bahçelerden Hıristiyanlarınki çok güzeldir" (s. 117 v., 118 v.). İmparator II. Maximilian'ın elçisi ile birlikte 1567 yılında İstanbul'da olan seyyah Marc' Antonio Pigafetta, şu kanaattedir: "Bu İstanbul şehrinin evleri basık ve Türk işi villalardır. Taştan çok tahtanın kullanıldığı bu evleri büyük taş ve tuğlalar yerine yerden aldıkları kum ve çamurla yaparlar. Gene de yüksek ve oldukça iyi yapılanları bulunuyor ise de azdır ve bunlar da Hıristiyanlar ile Musevilerindir, hepsi de eskimiştir. Türkler ya alışkanlık ya da cimrilikten, şimdilik kullanacakları özel evler yapmazlar. Fakat amme binaları, daha önceden de söylediğim üzere, bilhassa camiler çok güzel ve yüksektir." (*Itinerario di Marc' Antonio Pigafetta gentil' huomo vicetino*, yay. P. Matkoviç, Zagreb Akademisinin 'Starine' dizisi içindedir. XXII (1890) s. 113; Pigafetta 1585 yılında Londra'da yazmıştı. Kendisini de teşvik eden, gene kendisinin "coğrafya konularında anlayışlı ve hevesli biri" diye adlandırılan R. Hakluyt idi). Senatör Costantino Garzoni de 1573 yılında İstanbul'dan döndükten sonra şunları anlatır: "İstanbul evlerinin büyük bir kısmı ahşaptan ve topraktan yapılmadır. Küçük ve kötü yapılan bu evlerde, bir insan hayatından uzun sürebileceği için günah sayılan özel odalara özen göstermezler" (ALBERI I, 392). Balyos Gianfrancesco Morosini de 1585 yılında İstanbul'u tasvir ederken şu cümleleri kullanır: "Burası bir insanın hayal edebileceği en güzel ve latif bir yere kurulmuştur. Fakat bununla beraber güzel, düzenli sokaklar, süslü meydanlar ve güzel konakları yoktur. Çünkü camilerden sonra saraylar, kervansaraylar ve hamamlar hep büyük ve çok sayıda yapılmış, şehrin geri kalan kısmı ise kargaşa ve pislik içinde kalmıştır:" Birkaç bölüm sonra da "Türkler güzel bir ev, büyük bina inşa etme gereksinmesi hiç duymazlar, mimariye de dikkat etmezler, kendinden sonra gelecekler için hiçbir şey hazırlamıyorlar, inşa ettiren kendi rahatına göre yaptırır. Dış görünüşte de bir özen ve süsleme görünmüyor (ALBERI III, 257, 266). Matteo Zane adlı balyos da 1594 yılında şunları yazdı: "Hamam, cami ve medrese inşaatından başka güzellik görülmez. Bütün bunlar güzel ve muhkem yapılar olmakla beraber evlerle konaklarda aynı özen görülmez. Hiçbir mimari özellikleri olmayan bu binaların gereksinmeden ötesi düşünülmez" (ALBERI III, 391). 1579 tarihli bir sefaretnamede şu kayıt vardır: "Sultanın Babıâli ve sarayı çok sayıda zat ile dolu ve giyim, görünüş ve zenginlik bakımından herkese büyük bir takdir hissi getirmekle beraber, inşası ve odası ise Türklerin itinasının az olduğunu gösterir ki adeta özel bir evdir. Ammenin toplandığı balkon bile tahtadan yapılma sade bir görünüme sahip, hiçbir süsleme olmadan, sadrazamı konuk eder" (ALBERI I, 467). Bu çeşit yorumları İtalyan olmayan seyyahlar da yapmıştır; Schweigger de İstanbul evlerini tasvir ederken sade, mimarisi kötü, kerpiç ve ahşaptan yapılma, pencerelerinin

küçük ve az ışık aldığı üzerinde durup, zengin kişilerin bazen kireç ve taş kullanıp güzel ve büyük evler yaptırdığını yazmakla beraber, bunların Almanya'da yapılanlarla kıyas edilemeyeceğini de eklemekten geri duramaz (*aynı eser*, s. 105; [Türkçe tercümesi: *Sultanlar Kentine Yolculuk*, İstanbul 2004, s. 120]). 1579 yılında İstanbul'da bulunan seyyah Breüning, evlerin büyük bir kısmının tahtadan inşa edilmiş kötü ve mütevazı olup, fazla yüksek olmadığını ekler. Bugün bile fakir mahallelerde yapıldığı gibi, yangın ve zelzeleden yıkılan binaların enkaz artıklarından olduğunu ekler (H. J. BREÜNING, von und zu Buochenbach. *Orientaliche Reyss*, Strazburg 1612, s. 47).

27 Belgeler olsun Avrupalı seyyahların anlattıkları olsun, her zaman yer bakımından uyumlu değillerdir: Bazıları Pera derken Galata demek istedikleri kadar bazıları da Vigne [Bağlar] yöresini işaret eder. Bazıları da Galata derken hem gerçek Galata'yı belirtirken, surların dışındaki Bağlar'ı da konu ederler. İşte böyle bir anlamda seyyah Gerlach da kaleme aldığı günlüğünde, Galata'ya 11 Kasım 1577 günü Balyos Barbarigo'nun gelişini anlatır ve ayrıca Haziran 1578 sırasında da balyosun hâlâ orada ikamet ettiğini ekler. Halbuki Barbarigo gelişinden kısa bir süre sonra yazmaya başladığı ve hep devam ettiği yazışmalarını daima Bağlar'da kaleme aldığını belirtir (krş. GERLACH, *Tage-Buch*, daha önce de zikredildi, s. 407, 512; [*Türkiye Günlüğü*, c. 2, s. 676 ve 810, İstanbul 2007]). Baron Wratislaw adlı zat da, 1591 yılında İstanbul'da bulunduktan sonra kaleme aldığı anılarında Fransa, İngiltere, Venedik ve Raguza [Dubrovnik] devletlerinin temsilcilerinin Galata'da oturduklarını kaydettiğinde, hiç şüphe yok ki bunların ikametgâhları hep Bağlar'da idi (krş. *Adventures of Baron Wenceslas Wratislaw*, yayınlayan A. H. Wratislaw, Londra 1862, s. 79) [Bu eserin Türkçesi: Baron Wenceslas Wratislaw, *Anılar*, İstanbul 1981, s. 72].

28 A. THEVET, *Cosmographie de Levant*, Lyon 1556, s. 76 vd. Çağdaşı olan P. BELON da Fransa, Venedik, Raguza, Sakız Adası, Floransa, Transilvanya, Macaristan ve diğer temsilcilerin genellikle Pera'da, Avusturya imparatorunun temsilcisinin ise İstanbul tarafında ikamet ettiğini yazar (Krş. *Les observations de plusieurs... en Grèce, Asie*, vs. Paris, 1554, s. 67 vd.) Fevkalade Elçi Caterino Zeno'nun 1550 yılında yaptığı gezi sonunda kaleme aldığı tasvirin tahlilinden de aynı sonucu çıkarabiliriz. Bu müellifin belirttiğine göre Pera'da "Venediklilerin, Floransalıların ve diğer ülkelerin temsilcileri, birbirlerinden uzak olan ayrı mahallelerde otururlar ve her biri değişik yere çekilmiştir" (*anılan eser*, s. 231). Buna benzer bir mülahazayı da, Zaralı Luigi BASSANO çok ilgi çekici eserinde yapmıştı: "Temsilcilerin ikametgâhları İstanbul'dan ziyade Pera tarafında bulunur: Çünkü burada kiliseye gitmek ve Hıristiyan toplumu ile kaynaşmak daha kolaydır," *I costumi et i modi particolari de la vita dei Turchi*, Roma 1545, s. 54v [Türkçe çevirisi: *Kanuni Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, İstanbul 2011, s. 152].

Balyos Antonio Barbarigo'ya 1556 yılında refakat edilen bir zata atfedilen *relazione*'de "Hıristiyanlar yalnız kanal'ın [Haliç] karşı tarafında, Cenovalılar tarafından inşa edilen Pera'da ikamet ediyorlar: İki milden biraz fazla bir arazi kapsar. Burada Hıristiyan tüccarlar ve buralı vatandaşlar yaşamaktadır. Türkler tarafından tayin edilen bir subaşı [metinde subassi] vardır, o da idareyi sağlar" (Venedik, Devlet Arşivi, Relazioni B. 4; Bkz. n. 78). [Bu *relazione* neşredildi: "Nicolò Michiel, nobilhomo al séguito del bailo Antonio Barbarigo. Viaggio e relazione," *Relazioni di ambasciatori...* c. XIV, a cura di M.P. Pedani-Fabris, s. 87-125. Bertele'nin konu ettiği satırlar s. 102'de bulunmaktadır].

29 *Itinerario*, anıldı, s. 114. Seyyah, Galata'da bulunan S. Francesco ve S. Domenico manastırlarına atıf yaptıktan sonra, müminlerin ayin ve törenlere rahatlıkla katıldıklarını ve kısa bir süre önce [II.

Mehmed'in Galata Fermanı'na koyduğu] çan çalma yasağına rağmen "burada kendimizi bir İtalya şehrinde zannedebiliriz" itirafında bulunmaktadır.

30 *Aynı eser*, s. 235, 345. Çok sonraki bir tarihte Balyos Andrea Memmo 7 Ağustos 1715 günü yazdığı bir *dispaccio*'da, Barbaro'nun Kıbrıs Harbi sırasında Galata'da bir ev seçme selahiyetine sahip olduğunu yazdı. Fakat böyle bir kanaat Du Frasne-Canaye ve sair çağdaş bazı belgeler ve bizzat Barbaro'nun *dispaccio*'larındaki bilgilere denk düşmez. Bunlar, balyosun o sırada evinde tutsak olduğunu haber verir. Memmo'nun bu ifadesi, o zamanki balyos ikametgâhının Galata'da olduğunu onaylamaktadır. Barbaro'nun 24 Ağustos 1570 tarihli *dispaccio*'sundan (F. 5) anlaşıldığına göre, balyosun ikametgâhının penceresinden, Sarayın uç tarafı görünüyordu.

Eğer Du Fresne-Canaye tarafından verilen bilgi doğru ise, bu balyos ile birlikte bulunan zatın günlüğünde verilen bilgi açıklığa kavuşmuş olur. 5 Mart 1572 tarihinde "Fransız elçisinin sekreteri monsenyör, Acqs Piskoposu François de Noailles geldi ve kendisi için ev bulununcaya kadar Pera'da Bay Mateca'nın bağında kaldı" (Venedik Devlet Arşivi, Relazioni B. 4; krş. not 88). 1575 yılında da, Jacopo Soranzo'nun evi konu edildiği bir dönemde, Matteca Salvago'nun bağında yalnız "Venedik elçileri ikamet edebilirlerdi." Böylece, bu zatın balyoslara yazlık için bir ev yaptırttığını ileri sürmek fazla cüretkârlık olmaz. Barbaro'nun Galata'da tutuklu bulunduğu bir sırada, 1572 yılında adı geçen Fransız sekretere geçici yazlık ev tahsisi de böylece açıklanmış olur.

31 *Aynı eser*, s. 321

32 Caterino Zen'in 1550 yılında yaptığı seyahat sırasında kaleme alınan *relazione*'den anladığımıza göre, bu elçi İstanbul kesiminde ikamet etmişti.

33 Badoer ile yeni Balyos Antonio Tiepolo, İstanbul'a beraberce gelmişlerdi.

34 Babıâli tarafından gönderilmiş kişilerdi: Bunlar hakkında De Courmenin şu satırları kaleme almıştı (*aynı eser*, s. 215): "Ils sont employéez à porter les commendements du Grand Seigneur et à faire sçavoir sa volonté par tous ses Etats. Il ont aussi la commission de porter les lettres qu'il escrit à tous les princes souverains" ["Onlara verilen görev Büyük Senyör'ün emirlerini duyurmak ve isteklerinin bütün devlette bilinmesini sağlamaktı. Bir başka görevleri de Büyük Senyör'ün tabi olmayan bütün prenslere yazdığı mektupları onlara götürmekti"].

35 ALBERI I, 374. Badoer *relazione*'sinde Bağlar'a herhangi özel bir atıfta bulunmadan rahatlıkla Pera'da kaldığını belirtmekle yetinir (ALBERI I, 352). Mamafih 27 Ağustos 1573 günü Badoer, görevden ayrılan Balyos M. A. Barbaro ve Tiepolo tarafından imzalanan bir *dispaccio*'da, İstanbul'a ulaştığı sırada Venedik elçilik heyeti tarafından kendisine yapılan bir ağırlama törenini konu ederken: Fransa kralının elçisi olan "Muhterem efendi Ax, ailesinden adamlar gönderip beni karşıladı ve beni evine çağırtıp gösteri ve top atışlarıyla kutladıktan sonra Bay Andrea'nın ikamet için hazırladığı eve geçildi ve burada geleneğe göre hazırlanan yemeğe katıldığımız sırada Babıâli'nin ileri gelenleri ve ayrıca çok sayıda çavuş ile yeniçeri de yemeğe katıldı." O sıralarda bir zecchino aşağı yukarı 60 akçe kadardı ve ziyafetin masrafı, 234 zecchino, yani 14.038 akçeye çıkmıştı. (El yazması, Venedik'teki Museo Civico'nun [Şehir Müzesi] Donà dalle Rose yazmaları arasında bulunmaktadır).

Tiepolo ve Barbaro'nun, bunların yanında Badoer'in Bağlar'daki ikametleri, Venedik'deki Seminario Patriarcale Kütüphanesindeki (yazma 699-7) bir gezi raporunda da bulunmaktadır. Eksik ve yazarı belli olmamakla beraber, içeriğinden Balyos Tiepolo'nun, Fevkalade Elçi Badoer ile birlikte yaptığı seyahat ile ilgili olduğu anlaşılıyor. Bu geziye yazman Bonifazio Antelmi de katılmıştı. Bu

zat İstanbul'da Balyos Barbaro tarafından kabul edildi. Bu grup içinde Garzoni, Filippo Pigafetta ve daha başka kişiler de vardı. Pera'ya ulaşma kısmını *relazione*'de şöyle yazmışlar: "Galata, yani Pera'ya geldik. Bütün balyoslar burada ikamet ederler. Tam ayak bastığımız sırada yağmur başladı. Ekselans Elçinin (Badoer) evine gelinceye kadar devam etti. Balyosların sonuncusu olan bu zat, dış taraftaki Bağlar'da ikamet ediyor. Bizimki ile birlikte, ekselans Barbaro ve Fransa elçisi de beraber iken, bizi üç top atışı ile selamladılar. Hep birlikte elçimizin evinin önünde atlardan indik; geleneğe göre beraberimizde bulunan Türkler hemen yemek masasına alışıldığı gibi oturdular. Üç saat kadar burada durduktan sonra geleneğe göre gittiler ve sonra Ekselans elçiler de cemaata mensup kişilerle sofraya oturdular ve 100 kadar kişi ile birlikte iki saat süren çok güzel bir yemek yenildi. Sonra elçimiz Ekselans Tiepolo, çok yakın olan evine gitti ve düzenlemeye koyuldu."

Barbaro'nun o sıralarda Bağlar'da ikamet etmesi, 12 Ağustos 1573 tarihli *dispaccio*'sunda da kayıtlıdır (F. 6). İkameti sırasında patlak veren veba hastalığı yüzünden yazmanının öldüğü haberini verir ve şunları da ekler: "Kendim için gerekli önlemleri alıyorum. Evimde kalan kişilerin Bağlar'da bulunan sair evlerde kalmalarını sağlayıp, kendimi güvence altına aldım."

36 RANZO, *Relatione*, adı geçmişti, s. 18, 22, 24 vd., 50. Avrupalı seyyahların eserlerinde anlattıkları olaylar esnasında, yer bakımından yaptıkları karışıklık burada da kendisini gösterir. Ranzo da o sıralarda heyetin ikamet ettiği yere Pera denirken, Türkçe Galata dendiğini belirtir. İkamet yeri aslında Bağlar'da idi.

37 *Diario del viaggi da Venezia a Costantinopoli fatto da M. Jacopo Soranzo, Amb. Straord., delle Ser, Rep. di Ven. al Sultano Murad III, in compagnia di M. Giov. Correr Bailo alla Porta Ottomana descritto da anonimo che fu seguito del Soranzo*, 1575, Venedik 1856. 70 sayfa.

Salvago'nun sahip olduğu "vigna" [Bağ] adı hakkında bir kanaat ileri sürerken, geçmişte Roma şehrinin dış kesimlerinde ikamet eden birçok ailenin bulundukları kasabaya "la vigna" dediklerini göz önünde bulundurmalıyız.

38 Şöyle yazıyorlardı: "Dragman Matteca'nın evine kadar bize refakat ettiler. Benim fevkalade elçiliğim için özel hazırlanmış ve ayrıca Ekselans Balyos Tiepolo nezaretinde çok lüks bir de ziyafet sofrası meydana getirilmişti. Katılanlar arasında çavuşlar, sipahiler ve çok sayıda Peralı ve tüccar vardı. Bunlar, hep beraber Ekselans Tiepolo ile birlikte karşılamaya katılmışlardı" (disp. 4 Temmuz 1575, F. 8).

39 Böyle bir kanaate engel olunacak durum vardır. Ranzo tarafından varılan tasvire göre, bu saray da revaklar ve localar bulunuyordu ki, daha önce zikrettiğim minyatür albümündeki tasvir, balyoslar evinin doğu kısmını göstermekle beraber, Ranzo'nun söyledikleri yoktu. Bununla beraber, locaların binayı çeviren uzun balkon olmasının akla gelmesi yanında, uzun balkonun Balyos Venier'den önceki bir zamanda yapıldığı akla gelebilir. Böyle bir sonucu bize aktaran, sözü edilen *dispaccio*'dur. Diğer taraftan, "sekreter ile giovani di lingua'ların bulunduğu kubbe altı," Balyos Donà'nın 15 Eylül 1681 tarihli *dispaccio*'sunda konu edilir (n. 18, F. 12). Anılan minyatürden birkaç yıl sonra da olabilir.

40 ALBERI, II, 224.

41 ALBERI, III 334, 390. 16. yüzyıl sonunda İstanbul nüfusunun aşağı yukarı bir milyona ulaştığı hesaplanıyordu.

42 16. yüzyıl boyunca, Bağlar'da daha başka yabancı devlet temsilcilerinin bulunduğu görülüyor. Yüzyılın başında nadiren ve geçici önlem için kalınırken, gene aynı yüzyılın sonlarına doğru, hem sayıları arttı hem de daimi surette kaldılar. Fransa elçisi olan Rincon, 1539 yılının Eylül ayında Bağlar'dan

yazdıktan sonra, bu tarihten önce ve sonra da Pera'dan yazmıştı (CHARRIÈRE, I, 416). Galata'da ikamet eden Fransa Sefiri Polin, 1544 yılının yaz mevsiminde efradı ile birlikte Bağlar'a çekildi. Yanında bulunan kronik yazarı Maurand şunları söyler: "İstanbul ve Pera'da patlak veren çok büyük veba salgınından sonra, ekselans elçimiz divanı ile beraber, Pera'da aşağı yukarı iki kilometre uzaklıktaki bağa gitti. Burada çok güzel inşa edilmiş bir ev vardır ve bahçesinden başka içinde çok güzel suyu olan bir kuyusu bulunmaktadır." Fakat, Polin tarafından ikamet edilen ev bütün efradını barındırmaya yeterli olmadığı için, adamlarının bir kısmı güzel ve çok rahat başka bir eve geçtiler. Yarım mil kadar uzaklıktaki başka bir bağ içinde olan bu ev Kadıköy'ü görürdü (*Itinéraire de J. Maurand*, daha önce zikredildi, s. 224). Fransa elçisi olan De la Vigne, 24 Mayıs 1557 tarihli özel mektubunda şu satırları yazıyordu: "Pour pouvoir vivre plus en repos, je me suis retiré aux Vignes, hors de la ville de Pére, où j'ay prins deux ou trois petittes maisonnettes que je fais rapetasser et accomoder pour me loger et toute ma famille." (CHARRIÈRE, II, 395 vd.). De la Vigne burada ikamet ettiği esnada, Cenova Cumhuriyeti'nin elçileri kendisini ziyaret ettiler. 1558 yılındaki bu ziyaret sırasında hoş olmayan görüşmeler yapıldı (krş MANFRONİ, *Relazioni*, daha önce zikredildi, s. 841). Bağlar'da bulunan Fransa elçiliği binasını sırayla şu müellifler zikrettiler: 1567 yılında Pigafetta, 1573 yılında Du Fresne-Canaye ve 1575 yılında da Ranzo; Gerlach adlı müellif de buradan bahsederken, Fransa elçisinin ikamet ettiği evin, bir tepenin yamacında ve çok güzel bahçelerle çevrili olduğunu ve nefis bir manzaraya sahip olduğunu da ekler. İstanbulda 1578 ile 1581 yılları arasında ikamet eden Salomon Schweigger, Fransa elçisi ile Venedik Cumhuriyeti balyosunun birbirlerine yakın yerde olduklarını yazar: "Vorstadt ausser der Stadt Galata" (*anılan eser*, s. 133 [Türkçe tercümesi: *Sultanlar Kenti*, s. 150]). 1579 yılında Breüning ile birlikte İstanbul'da bulunan, Fransız seyyah Carlier de Pinon kaleme aldığı seyahatnamesinde şunları bildirir: "Hors de cette ville de Pera sont des fort grands faubourgs, ausquels y a plusieurs vignes et jardins, et y sont les logis des Ambassadeurs de France, Venise et Ragouse, et de l'Agent qui pour lors y estoit pour le Roy d'Espagne, en attendent la venue de l'Ambassadeurs, et n'y a quel celuy de l'Empereur quy se tient dans la ville de Constantinople, de laquelle il ne peut sortir aucunement sans en faire parler au sultan ou au premier bassa" ["Pera şehrinin dışında hayli büyük varoşlar vardır; geniş bahçeleri ve bağları olan bu yerlerde Fransa, Venedik, Dubrovnik elçilerinin ve elçinin gelmesinden önce İspanya Kralını temsil eden görevlinin konutları yer alır. Konstantinopolis şehrinde yaşayan tek elçi imparatorun temsilcisidir ve oradan padişaha ya da sadrazama bilgi vermeden ayrılması mümkün değildir"]. Seyyah daha sonra da anlattığına göre, arkadaşı ile birlikte Pera'ya geçer. İstanbul'a gelen bütün yabancılar Galata denilen bu yörede kalmayı âdet edinmişlerdi. Venedikli tüccar Giovanni Antonio Ausonio'ya bir tavsiye mektubu getiren bu ikili, bu tüccarın evinde İstanbul'dan ayrılıncaya kadar barındılar (*Rélation*, anılmıştı, s. 199 vd., 329, 330). Breüning de, Fransa temsilcisinin ikametgâhının Bağlar'da olduğunu kaydeder. Burası da, Balyos Barbarigo'nun evinin yanında ve Raguza [Dubrovnik] ajanınkine az bir uzaklıkta idi (BREÜNING, *aynı eser*, s. 92). Fransız Seyyah Jean Palerne de, 1581 yılından 1583 yılına kadar Levant taraflarında yaptığı seyahatler sırasında, Venedik ve sair devletlerin elçilerinin Galata'da ikamet âdetini müşahede etmişti, fakat "toutesfoys pour estre plus libres ils logent à ceste heure aux fauxbourgs" (PALERNE, *Pérégrinations*, anılan eserdir, s. 376 vd. s. 422, vd.). İstanbul'a bir tutsak olarak getirilen ve sonradan kurtulmayı başaran Alman asıllı Michele Heberer, 1588 yılında Fransa, Venedik ve İngiltere temsilcilerinin Pera dışında ikamet ettiklerini kaydetmekten başka, İngiliz elçisinin Tophane taraflarında bulunduğunu

belirtir; İmparator ile Raguza [Dubrovnik] temsilcileri ise İstanbul tarafında idiler. Bu kronik yazarı da, diğer seyyahlar gibi, Fransa elçilik binasının biraz ilerisinde padişahın gençlerinin kaldığı saray [Galata Sarayı] bulunuyordu demektedir. Aynı müellifin eklediğine göre, Galata Kulesi'nin etrafındaki çukurlardan birinin üzerinde bir köprü vardı ve buradan, bir mezarlık geçildikten sonra, Bağlar'a ve ayrıca Fransa ve Venedik elçiliklerinin binalarına gidilirdi (HEBERER, *Aegyptica Servitus*, daha önce zikredildi, s. 293, 357, 363, 382, 386).

43 Daha başka belgelerden, örneğin Balyos Marco Venier'in kaleme aldığı 27 Eylül 1595 tarihli *dispaccio*'dan (F. 42), anlaşıldığına göre, evin ana kapısı Matteo Zane adlı balyos zamanında duvarla kapatılmıştı. Saraya yakın yerlerde ikamet halktan bazılarının rahatsızlık vermesi üzerine alınan bu önlem sırasında kapının önceden var olmadığı havası verilmek istenmişti. Venier kapıyı tekrar açtırmak için yaptığı girişimler sırasında sadrazamın desteği sayesinde zorlukları atlatma başarısı göstermişti.
Buradaki kayıttan anladığımıza göre, ana kapı güney tarafa bakıyordu. Adı geçen *dispaccio*'da, kapının karşı tarafta "yukarı"ya baktığı üzerinde durulur. Kaldı ki, saray Pera'nın eğimli bir tepesi üzerinde, güney-kuzey görünümünde yapılmıştı ve kuzey tarafı daha yükseğe bakardı.

44 Donà ile Venier'in 13 Aralık 1595 tarihli *dispaccio*'su (F. 42). Venedik'teki Şehir Müzesinde [Museo Civico] Donà dalle Rose adlı aile tarafından bağışlanmış birtakım yazma eser bulunmaktadır; bunlardan iki tanesi (n. 23 ve 148), Leonardo Donà tarafından 1595 tarihinde gerçekleştirilmiş elçilik faaliyeti, ayrıca seyahat ve misyon günlüğü de fevkalade elçinin kaleme aldığı nüsha bulunmaktadır (Ayrıca krş. DONAZZOLO, *aynı eser*, s. 129 vd.). [Bu zat ve elçiliği için bkz. FEDERICO SENECA, *Il doge Leonardo Donà*. Padova 1959; dönüşten sonra kaleme aldığı raporu, s. 263-321; bunun tekrar bir yayını *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato*, Torino 1984, s. 311-370'de bulunmaktadır].

45 G. Moro'nun 22 Ağustos 1588 tarihli *dispaccio*'su, F. 27.

46 Bu tutukluluk yerinin pek fazla mühim olmadığı anlaşılıyor. Çünkü 1591 yılında tutuklamayı gerçekleştirmek için İstanbul'a gelen Lorenzo Bernardo, burada bir hapishane olmadığını gördü. Biraz ilerde değineceğimiz bu olay için bkz. *Viaggio a Costantinopoli di sier Lorenzo Bernardo*, yayınlayan F. Stefani 1887, s. 14, belge n. 9. Aynı konuya Balyos Simeone Contarini, 1612 tarihli *relazione*'sinde konu eder. Şu satırlarla anlatır: "tutuklular, Balyos evinde çok kötü durumda bulunuyorlar. Çünkü tutuklama yeri yok. Tutuklulardan biri, bir gece ayaklarındaki zinciri çözüp kaçtı. Nezaret eden yeniçeriler yardım etmiş olabilirler" (B. B. I, 236).

47 31 Ekim 1597 tarihli karar.

48 ALBERI I, 108 vd.

49 Gelir olarak yılda sekiz milyon duka [Venedik altını] gösterilir. Belki biraz az veya çok olabilir; gider ise bundan az idi. Kalan para için bazıları külliyetli miktar demekte olup "Hazine"ye [metinde "cazna"] devredilirdi.

50 Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler hakkındaki örnek bir hükmü, Fevkalade Elçi Jacopo Soranzo 1576 yılında şöyle vermişti: "Büyük Bey, Moskova'dan iki bakımdan çekiniyor; birincisi sahip olduğu süvari sınıf. Dört yüz bin attan meydana gelen bu sınıf, her türlü zorluğa katlanır. İnsanlar çok güçlü, dayanıklı ve sadık olduğu kadar, atlar da her türlü yorgunluğun üstesinden gelebilir. Diğer taraftan da çok iyi silahlanmışlardır. Sahip oldukları diğer silahlar arasında çok sayıda arkebüzler vardı ve bu ulus çok iyi kullanır. Çekinilen bir husus da, büyük dükün Ortodoks mezhebinden olması idi. Bulgar, Sırp, Bosna, Mora ve Yunanistan'daki halk da bu mezhebe mensup olduğu için

ona bağlı görünürler, oradan gelecek bir haber üzerine silaha sarılıp, Türk egemenliğinden kurtulup, Moskova tarafının egemenliğine girebilirlerdi" (ALBERI, II, 206).

51 Bazı temsilciler, Türk gücünün temel ilkelerini kendilerine göre açıklamaya çalışmışlardı. Çok geniş topraklara sahip olan imparatorluğun, gelir kaynağı bulmadaki becerisine de dikkat çekerlerdi (toprakların önemli bir bölümü ekilmemiş ve iskâna açılmamış durumdaydı); hazinenin gelir kaynakları çok çeşitli; deniz ve kara kuvvetleri çok güçlüydü; halkın düzeni ve disiplini (sevgiden öte korku ile sağlanmış bir duyguydu) ve dinsel kadercilik ("ölümden fazla korkmamalarından" ileri gelir) önemliydi; yüksek tasarruflar devlet ileri gelenlerinin de yaşamasını sağlıyordu. "Bunlardaki değişiklikler sonucunda zamanla imparatorluğun bir gerileme içine girmesi ümit ediliyor"du. Bazılarına göre ise, dinin, tasarrufun ve itaatin yarattığı faziletler artık değişmekte oldukları halde devletin gücü henüz bir gerileme içinde değildi (krş. ALBERI, I, 154; II, 33, 366-380; III, 257 vd.).
Bazı balyoslar da, imparatorluk içinde yaşayan gayrimüslimlere değinirler. Örneğin 1594 yılında Matteo Zane, imparatorluğun muhtelif yerlerinde yaşayan Rumları konu eder ve imparatorluğun Avrupa taraflarında kalan yerlerinde çok sayıda bulunmalarına rağmen genelde fakirdirler; şehirlerde mekanik sanatları yapıp en süfli işlerde çalışırlar; şehir dışında ise toprakla uğraşırlar; Latin Katoliklere gelince "bunlar da çok sayıda olduklarını iddia etmekle beraber, şimdi Pera'da sayıları çok azalmıştı ve kaldı ki diğer yerlerde de sayıları az idi." Gene eklediğine göre, "Türkler bakımından, Ortodokslar, Katoliklerin doğal düşmanları idi, bundan dolayı da Roma kilisesinden ziyâde Türk yönetimine yakın durmayı tercih ediyorlardı;" Museviler de imparatorluğun muhtelif yerlerinde fakir bir düzeyde yaşıyorlardı. İstanbul'da olanlar ise ticaretle uğraştıkları için, alışveriş ve vergilerin toplanmasında becerikli oldukları kadar, oktruvanın [kente giren mallardan alınan vergi] artırılması ve hatta yenilerinin konmasında Türklere çok iyi hocalık yaparlardı (ALBERI, III, 387 vd.). Pigafetta adlı seyyah da Hıristiyan tebaayı konu ettiği zaman çok kötü bir durumda yaşadıklarını, evlerinin samandan inşa edilmiş olduğunu ve çoğu kez de kiliseden yoksun olduklarını söyler. Yıkılan kiliselerin yeniden inşasına hiçbir surette izin yoktu (*Itinerario*, daha önce zikredildi s. 126). [II. Mehmed'in Galata halkına verdiği fermanda zikredilen bu husus uzun süre yürürlükte kaldı].

52 Her ne kadar üslup bakımından daha yalın ve şekil yönünden de az bir güçlük gösterir ise de, benzer unsurlar 17. yüzyıl *relazione* satırlarında bulunmaktadır.
Venedik Cumhuriyeti yönetimi tarafından, sefaretnameler konusunda yayınlanan kuralların, hangi yüzyıllarda geliştiği hakkında bkz. A. SEGARIZZI, *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato I.*, Bari, 1912, s. 281 vd. 16. yüzyılın başlangıcına kadar *relazione*'ler sözlü olarak sunulmakla beraber, bu devirden itibaren yazılı olarak verilmeye başlandı.

53 ALBERI, III, 235 vd. Aynı şekilde 1567 yılında Marino Cavalli adındaki balyos tarafından da belirtilmişti: "Bu kadının Korfu Adası'ndan mı, yoksa takımadalarından Pario'dan mı [Paros] olduğunu bilmek zordur. Bununla beraber Venier Ailesi'nden geldiği muhakkaktır. Gene de onaylamam doğru değildir. Gene de ekselanslarının devletine bağlı görünmekle beraber, kocasının büyüklüğü ve aşkı da biliniyor. Kanımca sık sık karşısına çıkmak hiç de doğru değildir. Onun yakınlığını doğrudan kazanarak, bize yanaşmasını beklemek, böylece efendisinin getireceği bazı kötü düşünceleri, ekselanslarına iletme fırsatı yaratabilir" (W. ANDREAS, *Eine unbekante venezianischen Relazion über die Türkie, 1567*, 1914, s. 10; şu seri içindedir: Sitzusberichte der Heidelberger Akademie der Wissenchaften, Phil. Hist. Klasse). Fevkalade Elçi Andrea Badoer'in 1573'te anlattığına göre Sultan

Selim'in en büyük oğlu "Sultan Murat, sultanın erkek evlatlarından ilkini doğurduğu için Korfulu Baffo ailesinden olan bu hanımı *la cassachi* [haseki] seçmişti. Büyük Sultan tarafından çok sevilir," Gianfrancesco Morosini adındaki balyos da 1585 yılında şu satırları kaleme aldı: "Kadının kendisi, babasının yönetim içinde bulunduğu Korfu Adası'ndan kaçırıldığını anlatmakla beraber, hangi aileden olduğunu hiçbir zaman bilemedi" (ALBERI, I, 362; III, 280).

54 E. SPAGNI, "Una sultana veneziana," *Nuovo Arch. Ven.*, cilt 19, k. 2.

55 Chiera ve Aşkenazi gibi, 16. yüzyılın yarısında Türkiye'de çok büyük bir ağırlığı olan Musevi cemaati hakkında şu eserlere bakılabilir: H. GRAETZ, *Geschichte der Juden*, c. IX, Leipzig 1907, s. 358 vd.: 544 vd; M. FRANCO, *Essai sur l'histoire des israélites de l'empire ottoman*, Paris 1897; *The Jewish Encyclopedia*, J. H. Mordtmann, *Die jüdischen Kira im Serai der Sultane*, şu seri içinde "Mittelungen der Seminars für orient. Sprachen" Abt. II. Berlin 1929.

56 Spagni, adı geçen eserinde anlattığına göre, sultan hanım öldükten sonra Ayasofya'da bulunan türbelerden birine, kocası II. Selim'in yanına gömülmüştü. Osmanlı tarihinde, bu hanım, Nur Banu olarak tanınmıştı [bu hanım hakkında bkz. S. A. Skilliter, "The letters of the Venetian 'Sultan' Nur Banu and her Kira to Venice," *Studia turcologica memoriae Alexii Bombaci dicata*, Napoli 1982, s. 515-536. Bu dönemde yaşamış olan Safiye Sultan üzerinde kıymetli araştırmalar hazırlayan Skilliter, arada meydana gelen karışıklıkları da düzeltmişti. Ayrıca F. Babinger de Türk kaynaklarını detaylı bir şekilde ele aldı: "Baffo," *Dizionario Biografico Degli Italiani*, ilgili madde. Bayan Susan Skilliter için hazırladığım nekroloji *Erdem* dergisinde neşredildi; c. 2., sayı 4 (1986) s. 324-329].

57 ALBERI, I, 91. Rüstem Paşa, Bosna doğumlu bir Hırvat idi.

58 ALBERI, I, 361. Nasi, Venedik'ten uzaklaştırılmıştı; bu olayın gelişmesine yakından tanık olan Balyos Daniele Barbarigo'nun sekreteri Luigi Bonrizzo 1565 yılında şunları yazdı: "Bana uzun boylu yalvarıp, hem kendisinin hem de erkek kardeşinin Venedik'in sadık bir tabası olduğunu ve olacağına and içti." Nasi, 1571 yılında da, Jacopo Ragazzoni adlı temsilcinin görüşmelerine engel çıkarmıştı. Gerlach bu zatı "Don Joseph der grosse Jud" diye tarif eder [Türkçesi için bkz. *Türkiye Günlüğü*, c. 2, s. 519]. Osmanlı Sultanı IIII. Murad da bu zata iyi gözle bakmıyordu (bkz. ALBERI; II, 66 vd., 91, 166; GERLACH, *Tage-Buch* daha önce zikredildi s. 303; ROMANIN; VI, 270 vd.; GRAETZ, *aynı eser* ve FRANCO, *aynı eser* ve *The Jewish Encyclopedia*).

59 Bu dönemlerde, başka bir divan da, gece vakti sadrazamın evinde, diğer vezirler katılmadan yapılırdı. Özel düzenlemeler de bazı toplantılara yön verirdi, buna örnek padişahın bir sefer için İstanbul'dan ayrılması idi: Padişah tatil için gerek gördüğü zaman Edirne şehrine gidecek olursa, divan da orada toplanırdı. Padişah at üzerinde bir camiye giderken veya avlanırken bir şey danışma gereği duyarsa, bir vezire yönelirdi ve böyle meydana gelen toplantıya da "divano a cavallo" [at üzerinde divan] denirdi. Bunlardan başka, belirlenen konuların tartışılması için, padişah bütün vezirlerle devletin ileri gelen yöneticilerini toplayıp olağanüstü bir divan akdederdi. Padişah, kendisine verilen yazılı raporu kabul veya reddederdi (ALBERI, I, 88, 117, vd., 430 vd.; II, 162 vd., 362 vd.; III 155, 232 vd., 375., 415). Bir divan toplantısı ile ilgili minyatür, Viyana Ulusal Kütüphanesindeki cod. 8615 numaralı yazmada bulunmaktadır. Krş. G. GURLITT, *Die Baukunst Konstantinopels*, Berlin 1912, I, fig. 104.

60 Domenico Trevisan kaleme aldığı *relazione*'sinde, balyosların itibarını koruduğu ve artırdığını yazdı. Açıkladığına göre, hiçbir bahane ile divana çağrılmamış, görüşmeleri hep Sadrazam Rüstem Paşa ile İstanbul kaymakamı ile, evlerinde yürütmüştü. Eğer çok gerekirse, divana sekreterini drağ-

man ile birlikte yollardı; eklediğine göre, eğer hemen kabul edilmeyecek ise, anılan kişilerin evine hiç gitmemişti; bazen de, bunlar ile birlikte kalabalık heyetler birlikte gelirler ve atının üzengisini bile tuttukları anlar vardı (ALBERI; I, 179).

61 Bernardo Navagero'nun 1553 yılında kaydettiğine göre, deniz veya karada bir savaş patlak verdiğinde padişahın sarayları her cins Hıristiyan çocukları ile dolardı. Bunlar: Bulgar, Macar, Erdelli, Leh, Bohemyalı, Alman, İtalyan, İspanyol, bazı Fransız, pek çok Arnavut, Sırp, Rum, Çerkes, Rus olabilirler fakat Ermeni ve Musevi olamazlardı. İmparatorluğun içinde bile, aşağı yukarı her yıl, istekle veya zorla daha başka Hıristiyan genç çocuklar toplanırdı. Gençler arasında görünüş ve zekâ bakımından sivrilenler, padişahın saraylarında büyük bir disiplin altında –bunlardan en tanınmış biri, Pera'da, Kanunî Sultan Sülayman devrinde İbrahim Paşa tarafından, şimdi Galatasaray Lisesi'nin bulunduğu yerde kurulmuştu– eğitilirler, Türk dili ile birlikte İslam dinini öğrenirlerdi; Gianfrancesco Morosini zamanında bunların sayısı altı bin kadardı. Bunlar arasından sultanın peyk oğulları seçilirdi; hepsi de daha yüksek makamlara yönelirlerdi. Diğerleri daha basit bir eğitim görüp başka işlerde kullanılırdı: 25 yaşına geldiklerinde (Morosini'nin ifadesine göre 'sakalları çıkmağa başladığı zaman'), aralarından meşhur yaya asker sınıfı olan yeniçeri seçilirdi. İlerlemiş bir yaşta tutsak edilmiş ve Müslüman olmayı kabul etmeyenler donanmada, ayakları prangalı kürek çekmeye veya daha zorlu işlere sevk edilirlerdi (bkz. ALBERI; I, 42 vd., 315 vd.; II, 364.; III, 263 vd., 389). Osmanlı hükümetinin, böyle Hıristiyan ve Müslüman menşeililerin yarattığı ikilik şu eserde açığa çıkarılmıştır; A. H. LYBYER, *The government of the Ottoman Empire in the time of Suleiman the Magnificent*, Cambridge, Harvard University Press, 1913.

Bazı kişiler de kendi istekleriyle dönmüşlerdi: Pietro della Valle şu satırlara değinir: "Bazen öyle insanlar geliyor ki, nasıl hüküm verileceği kestirilemiyor. Bir sünnet parçası alındı diye, ne olduğunu bile fark etmezler. Bundan dolayı da pişman olmuş görünmekle beraber, nasıl kurtulacaklarını da fark etmezler" (I, s. 125). Balyos Querini de, 1676 yılında dönmeleri şöyle tasvir etmişti: "Büyük rab karşısında hepsi alçak ve bütün insanlar karşısında hâin yaratıklardır" (B. B. II, 187).

Bilindiği üzere, büyük Türk denizcileri arasında sayılan Cicala, Cenova asıllı bir Sicilyalı ve Occhiali de Calabrialı –ki Tophane'de camiini yaptırmıştı– İtalyan idiler [Cicala adı dilimizde Cağala diye şekil almıştı; Cigalaoğlu Sinan Paşa, Osmanlı Devleti'nde göz kamaştırıcı bir kariyer yapmıştı. Türk ve yabancı kaynaklarda hakkında hep çelişkili hükümler vardır. Batılı kaynaklar aslına ihanet edip İslam hizmetine girmeyi takbih ederken, Osmanlı kaynakları ise, sürekli olarak menşeini ileri sürüp devlet katındaki çabalarını gölgelemeye kalkıştılar. Tarafsız bir sonucu, Venedik tarihi araştırmacısı Gino Benzoni göstermişti: "Cicala," *Dizionario Biografico degli Italiani*, ilgili madde: Occhiali denilen zat Uluç Ali Paşa'dır. Türk denizciliğinin bu müstesna kişisi üzerinde fazla durmak gereksizdir. İnebahtı Deniz Savaşında donanmayı en az zararla müttefik kuvvetler karşısında kurtarması, Batı dünyasında hayretle karşılanmıştı. Gino Benzoni, aynı ansiklopedide Uluç Ali Paşa'yı İtalyan kaynaklarına göre kaleme aldı: "Galeni, Gian Dionigi"].

62 Bunun hakkında bkz. ALBERI; I, 83, vd., 160 vd.; II, 21 vd., 203 vd.; III, 140 vd, 159 vd, 311 vd., 440 vd.

63 Bu konuda Domenico Trevisan 1554 yılında şu satırları yazmıştı: "Bu anlaşmazlık ise malum olduğu kadar, bundan çok yararlanan Türklerin de bildiği bir şeydir. Onların gücünü belirleyen belli başlı vasıflardan olması sizin de bu mesele hakkında bazı Hıristiyan hükümdarlarla dostluğunuza yol açıyor (ALBERI, I, 156).

64 Venedik Cumhuriyeti'nin itibarını artıran unsurlar konusunda Antonio Barbarigo, balyosların devletin yüksek çıkarlarını temsil eden ve siyasetini onurlandıran tutumuna 1558 yılında değinir: "[Bizleri] Adil ve dürüst sayarlar ve çoğu kez ekselanslarınızın bir tek basit cümlesine inanırlar. Batıdan gelen hiçbir haber, eğer siz sayın ekselansın mektupları ile doğrulanmamış ise, ne yazılmış ise yazılsın, kesinlikle inanmazlar. Bize çok güvenirler" (ALBERI, III, 159). Çağdaşı Gerlach da, Venedikliler için "dünyanın gözü" tabirini kullanır. Zira bütün Hıristiyan dünyasında ne olursa olsun hemen haberdar olurlar ve bunu da hemen İstanbul'daki balyos ile tüccarlara iletmekten geri durmazlar (GERLACH, *Tage-Buch*, daha önce zikredildi, s. 240). [Türkçesi için bkz. *Türkiye Günlüğü*, c. 1, s. 419].

65 Lorenzo Bernardo'nun 1592 yılında verdiği bilgiye göre, Venedikli tüccarlar imparatorluğun muhtelif yerlerinde yaptıkları alışveriş sayesinde, her yıl Osmanlı hazinesine 500 veya 600 bin zecchino tutarında bir kazanç vergisi öderlerdi (ALBERI, II, 397).

66 Pera'da Avrupalı tüccarların giyimini yansıtan bir minyatür, Viyana'daki Ulusal Kitaplık numarası cd. 8615 olan yazma içindedir. Ressam Vecellio'nun olup da, burada 17. tablodaki resmin benzeridir.

67 Bu devirdeki, İstanbullu Venedik tüccarları ve faaliyetleri hakkında bkz. ALBERI; I, 84, 101 vd., 183, 185, 274 vd.; II, 53. Cavalli'nin balyosluğu sırasında, Venedikli tüccarlar İstanbul'da on veya on iki ev idiler. D. Trevisano zamanında, tüccarlar arasında Antonio Priuli ve G. B. Foscarini adında iki asilzade vardı.

68 Özellikle bkz. ALBERI, I, 162, 275 vd., 286 vd., 339 vd.; II, 174 vd., 380, 399 vd.; III, 313 vd.

69 B. Navagero'nun 1553 yılında açıkladığına göre, sultan ile iyi bir arkadaşlık yürütmek için, Rüstem Paşa ile samimi dost olmak gerekiyordu, Navagero bunun da ancak bol hediye verilmesi sayesinde mümkün olacağını ekler: "Bunu da yapanlar, ondan bir çıkar bekleyenlerdir. [Hediyelerin] Ne kadar oldukları ve o gün için ne kadar önem taşıdıkları hakkında fazla bir şey söylenmez; bana da söylenenler, daha önce anlattığım gibi: 'Ben, Signoria'nın [Venedik Cumhuriyeti] dostuyum. Fakat yöneticileriniz bunu bilmiyorlar. Beni, kaybettikleri zaman anlayacaklar,' diyor; açık istekleri yanında ima ettikleri de vardır."

Daniele Barbarigo, 1564 yılında, Sadrazam [Semiz] Ali Paşa'nın gücü hakkında konuşurken şunları belirtmektedir: "bu şimdi mevcut kimseler beni engellemeseler, fazla bir değeri olmayacak. Bir tanesi de Batıdan gelen köpekler konusunda görüldü. Ekselans bunları Büyük Sultan'a yolladı. O da gelen hediyeyi çok beğendi. Bir de kavuğun üzerine koymak için altın işlemeli bir peruk da istedi. Zatı devletleri bu tarz hediyeleri yapmamış olsalar, çabalarının fazla bir sonuç vermez. Bu zat bana çok kereler şu cümleyi tekrar edip durdu: "Ben senin dostunum ve sen beni tanımıyorsun." Antonio Tiepolo da, 1576 yılında bir hediye verip bağlılık sağlama için şunları kaleme aldı: "Büyük Şansölye [nişancı], yani bütün emirleri yazıya döküp, sonra da Büyük Sultan adına işareti koyan [tuğra çeken]: çünkü hem bu hem de öteki bazı engeller çıkarabilir. Yazmayabilir veyahut da işareti [tuğrayı] koymayabilir. Paşa da emir vermekten çekinebilir." Lorenzo Bernardo ise, 1592 yılında yaptığı öneriler arasında, sultan hanım [Valide Sultan] tarafından korunan ve saray içindeki genç kızları yöneten bir kadın ile dostluğu ilerletmenin önemli olduğunu yazdıktan sonra, kendisinin pek maruf biri olan Ester Kira ile yaptığı ilişkiyi anımsatır: "Babıâli'de görevli olduğum şu sıralarda, tüccarlarımıza ait birtakım ipek denginin sadrazam tarafından damgalatılması işlemini bizim dragomanların beceremediğini görünce, hemen bu kadına haber verdim ve kaleme aldığı küçük bir kâğıt ilgili yere yollanınca işimiz hemen görülüverdi. Bununla beraber bu muhteşem

devlet ile olan samimi ilişkiyi her zaman için meth edelim." Gene aynı Bernardo, işaret ettiğine göre balyosun evi, sürekli olarak bal etrafında dolaşan arılar gibi, hediye bekleyen insanlarla dolup taşardı. Bunlara da yenilik olarak şu satırları ekler: "Balyos ihtiyatı elden bırakmayacak bir taraftan hediyeyi hazır tutup bir çıkar elde etmeye veya haber sağlamaya veyahut da başka bir fırsat yakalamaya çalışabilir. Fakat diğer taraftan da başka kişilere bir set çekmelidir ki hediye bekleyenler fazla umut sahibi olmasınlar. Zira bunu yapmazlar ise, evleri tam anlamı ile Rialto köprüsü [Venedik şehrinin pazar yeri] üzerindeki dükkânlara benzer." Bernardo'nun görüşüne göre, hediye vermek "hastaya ilaç vermeye benzer. Tam zamanında verildiği takdirde iyi bir sonuç vermekle beraber, zamanında verilmeyen hediye hastayı öldüren ilaca benzer," ayrıca hediye veren için de bir zaaf ve utangaçlık duygusu yaratır. Matteo Zane, 1594 yılında Kaptan-ı Derya olan, İtalyan devşirme Cicala [Cigalaoğlu Yusuf Sinan Paşa] hakkında konuşurken şu satırları kullanır: "vereceğim şu tavsiyeye ekselanslarının vekilleri emin olmalıdırlar ki, alışıldığı üzere, Cicala ile işi olanlar, onun isteklerine karşı çıkmasınlar, hatta onun sürekli elbise isteğini mutlaka yerine getirsinler, giyim ve sair isteklerine uysunlar. Göreve başladığım zamandan beri her hafta benden bir şey istedi. Siz de bana balyosluğun başında belirli bir hareket imkânı verdiğiniz için her seferinde 500 zecchino tutarında hediye verdim; eğer teklifinin reddedildiğini görecek olursa, eminim işimize karşı çıkar. Bir İngiliz asıllı hadımağası aracılığı ile onunla olan işlerimi yürütüyordum. Onun çok güvendiği bu genç adam yakın bir geçmişte öldü. Ben de bunun üzerine, onun sevdiği bir başka hadım ile ilişkimi sürdürdüm." Gene aynı Zeno, sonradan Sciaus [Siyavuş] Paşa ile olan arkadaşlığını şöyle anlatır: "Siz ekselansları uzun zamandan beri Musevi hekim Benvenisti'ye yüksek bir para ödeyip bu paşa ile olan iyi ilişkisinden yararlanıyorsunuz. Bizim işlerimize olan ilgi orantısında bir ciddiyet beklerdim kendisinden." Aynı usullerle balyoslar daha başka bilgi getiren kişilerle ilişkiyi kurmakta idiler ki, 1583 yılında Paolo Contarini şu satırlarında açıklamaktadır: "Kısa süre içinde ekselansları sayesinde, Büyük Sultan'ın sarayında iyi bir ilişki fırsatı yakaladım. İçerde olup bitenleri kısa bir zaman zarfında bana iletiyordu. Bir tane yardımcım sadrazam hazretlerinin evinde, bir başkası ise vezir-i sâni'nin evindedir, her ikisi de zat-ı âlinizin yolladıkları çıkarlardan çok yararlanmaktadırlar" (ALBERI; I, 92; II, 30, 189, 360, 399, 406, vd.; III, 214, 419, 426).

70 Bu teori üzerine bol çeşit örnekler bulunmaktadır. Marino Cavalli 1560 ve Lorenzo Bernardo ise 1587 ve 1592 yıllarında hemen hemen aynı cümleleri kullanmaktadırlar. Marcantonio Barbaro da 1573 yılında şunu saptamış: "Türklerle ilişkide bulunmak adeta cam bir top ile oyun oynamaktır. Rakibiniz sert bir şekilde attığı zaman aynı sertlikte tutmayınız ve ayrıca yere düşürmeyin, zira her iki ihtimalde bile kırılır." Bununla beraber, gene aynı Barbaro, aşağılık ve korkmuş görünmenin de doğru olmadığını da eklemekten geri durmaz, şöyle bir kanaat ileri sürer: "Şunu belirteyim ki, uzun yıllar süren balyosluğum sırasında, paşa bir kez beni bir konu için çağırdı. Söz verdiği bir görüşme isteği geri çekmiş ise de yeni bir alternatif olur diye yola çıktım ve dağmanla bir değerlendirme yapıp paşanın beni çağırmasını olumlu yorumladım. Kaldı ki, o da beni çok iyi karşılayıp beraber olmanın sevincini iletti. Özür diledi. Eğer böyle bir karşılama görmeseydim, sizin prestijinizi daima ön planda tutup anlaşmaları yapmazdım" (ALBERI, I, 286 vd., 340 vd.; II, 402 vd.).

71 A. Barbarigo 1558 yılında şu satırlarla açıklar: "Sizin temsilcileriniz olan balyosları çok taktir ediyorlar. Diğerlerine göre daha çok sevdiğimiz için daha çok da hediye veriyoruz." 1594 yılında da Matteo Zane şu satırları yazar: "Babıâli nezdindeki bütün yabancı devlet temsilcileri arasında, balyosunu-

zun böyle değerli olmasına hayret etmemek elde değil; başka temsilciler hep kendi şahsi işleri peşinde koştukları sırada, ekselansınızın temsilcileri tamamen amme işleri ve yüksek makamlardan gelen emirleri tatbik etmekle uğraşırlar" (ALBERI, III, 160, 441).

Fransa ve İngiltere elçileri, balyosları sık sık münazara yapmak için davet ederlerdi: 16. yüzyılın sonunda Girolamo Cappello adlı balyosu De Brèves adlı Fransız ile Lello adındaki İngiliz elçisi çağırmıştı. 17. yüzyılda ise Salignac ve Glover adlı elçiler Simeone Contarini adlı balyosu, Guilleragues ve Finch adlı temsilciler, Pietro Civran adlı balyosu toplantılara çağırmışlardı (J. H. BENT, *Early voyages and travels in the Levant*, Londra 1893, s. XII. B. B., I, 209 vd.; II, 271 vd. ABBOTT, *Under the Turks in Const. A record of Sir John Finch's embassy, 1674-81*, Londra 1920, s. 2 vd.).

Venedik balyosları ile Raguza [Dubrovnik] Cumhuriyeti temsilcileri arasındaki ilişkiler iyi değildi. 1641 yılında balyos olan Alvise Contarini, Raguzalıları şöyle tasvir eder: "İki taraflı casusturlar. Bir taraftan Türklerin yaptıklarını Papa ile İspanyollara haber verirken, Hıristiyan âleminde geçen olayları Türklere aktarmaktan geri durmazlar" (krş. B. B., I, 394 vd. Ayrıca S. Contarini tarafından aktarılan nükteye de bakınız, *aynı yer*, s. 223). Lorenzo Bernardo 1592 yılında kaleme aldığı *relazione*'sinde, Adriyatik Denizi'nin bu küçük cumhuriyetini şöyle tasvir eder: "Raguza cemaati, adeta atmaca pençesine düşmüş bir bıldırcını andırıyor, yani sürekli bir korku içinde bulunuyorlar. Yılda on iki bin zecchino tutarındaki haraçlarını ödemekten başka da açıktan para ödemekteydiler; bazen de Türklerin ağır vergileri karşısında bunalmış görünmekle beraber, ödedikleri para karşılığında yaşamlarını sürdürmekten öte belirli hürriyetlerini de devam ettiriyorlar" (ALBERI, II, 389).

72 İlgili kararda şöyle deniliyordu: "Herkesin bildiği üzere, İstanbul'daki balyoslarımız, devletimizin Babıâli'deki düzenli bir temsilciliğini yapmaktadırlar. Çok ağır bir sorumluluk gerektiren bu görevi Türk Sultanı ile görüşüp yürütmek gerekir. Devamlı bir ikameti gerektiren bu görevi, cumhuriyetimizin sair devletlerin büyükelçileri de aynı işi görürler. Bundan dolayı da seçimlerin aynı teâmül içinde yapılmasını isterler. Varılan karara göre, İstanbul'daki balyoslar da, sair temsilcilerimizin seçildiği yöntemle bu makama getirilecekler."

73 Dragman, çevirmen.

74 ALBERI; II, 36 vd. Balyosların yargılama yetkisi hakkında, Matteo Zane 1594 yılında şunları yazmıştı: "Ekselansları balyosun yargı hakkı çok güzeldir. Zira tebasının amme ve ceza hukukuna göre yargılanmasını yapabildiği gibi mümin ve gayrimüslimleri de yargılar; hukuk davaları konusunda bütün başka milletlerle boy ölçüştükleri için, Fransızlar bunlara gelirler, ancak çok az kişi gidip de Fransa elçisinden bir hak talep eder; böyle bir otoriteye karşı Türkler en ufak bir tepki göstermiyorlar. Eğer balyosu ilgilendiren bir dava çıkarsa gecikmeden gidip bir karar isterler ve ona inanırlar; hukuk davaları için balyosların belli bir imtiyazı bulunmaktadır. Cezai davalar hakkında ise mektuplar ve bazı görüşmeler sonucu karara varılır" (ALBERI; III, 443).

Balyosların üstlendiği görevlerden biri de, Venedik Cumhuriyeti vatandaşı olup da Türklerin eline düşmüş esirlerin kurtarılmasına çalışmak idi. 27 Haziran 1556 tarihli bir Venedik Senato kararında şu satırlar bulunuyordu: "Bizim balyoslarımız, önce Tanrı'nın inayeti ve sonra da devletimizin onuru için tebamızdan olan zavallı Hıristiyan tutsakların kurtarılması için her türlü yardım ve gayreti göstersinler. Gerçekte hepsi tam bir sefalet içinde bulunuyorlar. Ne kendileri ne de başkası için masraf edecek ve biraz sadaka verip de bir yarar elde edecekleri durumları yok. Daha önceleri de uygulandığı gibi, devletimizin hesabına bütün masrafların yapılmasından sonra, onların bir

Hıristiyan ülkesine gidişini sağlasınlar" (Senato Mar, R° XXXIV, c. 16). Antonio Erizzo adındaki balyos, 1557 tarihli *relazione*'sinde şunları açıklar: "Ekselanslarının zavallı tebası, ayakları zincire vurulmuş bir şekilde, temsilcimizin önünden geçirilmekte." Bu zat, kendi görevi sırasında 472 tutsağın kurtarılmasına çalıştığını ileri sürüp övünürdü. Daniele Barbarigo adındaki balyos da, görevi esnasında toplam 122 tutsağın serbest kalmasını sağlamıştı (ALBERI, II, 43; III, 413). Fakat bu konu sık sık olaylar çıkmasına sebep oluyordu.

Malum olduğu üzere, balyoslar Venedik'ten gelen veya Venedik şehrine yollanan mallardan alınan cottimo [kottimo] veya konsolosluk vergisinin tahsil edilmesine çok dikkat ederlerdi: bu miktar, 16. yüzyılın sonunda şöyle hesaplanırdı: İstanbul'a gelen mal için % 0,75, İstanbul'dan çıkan mal için ise % 1, 25 idi. Halbuki daha önceki yüzyıllarda bu miktar sırasıyla % 0,50 ve % 1 idi. Venedik vatandaşlar, bu vergiyi düzenli ödemekle birlikte, özellikle Türk ve Musevi tüccarlar daima kaçınırlar ve sık sık da bunu başarırlardı. İleri sürdükleri bahane de, malların denizyolu ile değil de karayolu ile taşınması idi. Toplanan bu konsolosluk vergisinin sarf edilme yeri de, balyos evinin cari masrafları, kuryelerin ve diğerlerinin benzer harcamaları idi; meydana gelen olağanüstü harcamaları ise merkezi hükümet öderdi, ancak bu ödeme için cottimo gelirlerinin yeterli görülmediği zamanlarda kabul edilirdi. 1592 yılında balyos olan Lorenzo Bernardo cottimonun her zaman çoğaldığını ve yılda 5 hatta 6 bin zecchino'ya ulaştığını yazar; balyosun gönderdiği hesaba göre böyle bir gelir, balyosluk memurlarının bütün masraflarını ve balyosun karşılaşacağı bütün cari harcamaları karşılamaya yeterli idi (ALBERI; II, 411; III, 443).

Balyosluğun 16. yüzyıl ortalarındaki bazı masraflarını gösteren ve faydalı bilgiler veren bir listeyi burada yayınlıyorum (resim 48).

17. yüzyılda cottimo, esirler ve balyosluktaki bazı cari harcamalar ile ilgili kararlara ait bir derleme, Venedik Şehir Müzesinde [Museo Civio Correr] bulunmaktadır: Cicogna yazmaları b. 3503.

75 Temsilciliğin topluluğu genelde böyle adlandırılırdı [Türk vesikalarında horende].

76 ALBERI, III, 250. Bernardo adlı balyos da 1587 tarihli *relazione*'sinde aynı duyguyu yansıtır: "Yapılan en iyi uygulamalardan biri de balyosumuzun her konudan hemen ve iyi bir şekilde haberdar olmasıdır. Onun uygulamaları da taklit edilir. Evine ve sofrasına çok kişi rahatça gelir. Ben de aynı metodu uygulayıp Makamınız için hizmetimi sürdürdüm..." (Bibl. Vat. Cod. Barb. Lat. n. 5522, varak III v).

Contarini tarafından kaleme alınmış metinden başka, İstanbul'a yaptığı seyahatin tasviri de elimizdedir (bkz. *Diario del viaggio da Venezia a Cost. di M. Paolo Contarini che andava bailo per la Rep. Ven. alla Porta ottomana nel 1580*, Venedik, Grimani-Fracanzani notları ile birlikte, 1856).

Ziyafetlerdeki tutuma ek olarak, Sultan Süleyman'ın saltanatının son yıllarında şarap içilmesini yasakladığını belirtmek gerekir. Daniele Barbarigo adındaki balyos bunu şöyle not eder: "Bu tutumdan tüccarlar kadar balyoslar ile fevkalade elçiler bile şikâyetçi olmakta gene de ihtiyaçlarını ortaya koyamamaktadırlar" (ALBERI; II, 17). [Ancak çok sıkı kayıtlar altında ihtiyaçlarına göre alır ve üretimini yaptırırlardı].

77 Ch. Yriarte tarafından *Le vie d'un patricien de Venice au XVI. siècle*, Paris 1885, resimli 2. baskı, adlı eserdeki bir tabloda Cavalli ile birlikte bulunan kişi üzerindeki bir armadan anlaşıldığına göre Marin ailesine mensup bir soylu idi.

78 Cavalli adlı balyosun birinci elçilik görevinden sonra, 1560 senesinde kaleme aldığı *relazione* ALBERI tarafından yayınlandı: I., s. 271 vd.: 1567 yılında gerçekleştirdiği ikinci elçilikten kaleme aldığı

ise W. Andreas'ın anılan eserindedir. Matkovic adlı müellif ise Zagreb Akademisi'nin 'Starine' dizisinde, X (1878) s. 247 ve sonraki sayfalarda yayınladığı *Descrizione del viaggio per terre di Cos. e delle cose principali del paese*, adlı eserin, Cavalli'nin birinci seyahati ile ilgili olduğunu ileri sürmüştü. Gerçekte ise böyle bir eser balyosun refakatinde bulunan bir soylu kişiye, belki de Gasparo Erizzo'ya ait olabilir, bu zat için DONAZZOLO'nun anılan eserine bkz. s. 116 vd. Seyahatin bu tasviri, Balyos Antonio Barbarigo ile birlikte 1556 yılında giden birine atfedilebilir. Bunu da Venedik Devlet Arşivinde Relazioni B. 4'te bulunan bir surete göre ileri sürebiliriz.
Cavalli'nin 1567 yılında yaptığı ikinci seyahat ile ilgili kısa bir gezi raporu, Paris'teki Bibl. Nat.'teki İtalyan yazmaları arasında 1237 no.'da bulunmaktadır.

79 Fransa'nın Venedik Cumhuriyeti nezdindeki elçisi Acqs piskoposunun 8 Kasım 1557 tarihli *dispaccio*'sunda şöyle bir ibare bulunmaktadır: "Il est l'escole des affaires du monde, auxquels il a tant versé et vueillé, qu'on le tient en ceste ville pour un des premiers hommes des ceste seigneurie" ["O, çok zaman ve emek verdiği dünya meselelerinin bir ustası olup, bu şehirdeki hanedanın en önde gelen şahsiyetlerinden biridir"], (CHARRIÈRE, II, 416). Cavalli için ayrıca şu eserlere bakılabilir: Barbaro ve Capellari'nin Venedik'te bulunan biografik düzenlemeler ile A. NEUMAYR, *Illustrazione del Prato della Valle*, Padova 1807, s. 415 vd. [şimdi ise, *Dizionario Biografico degli Italiani*, ilgili madde].

80 ALBERI, III, 210; H. F. BROWN, *Studies in the history of Venice*, c. 2, Londra 1907, s. 25.
Venedik Senatosu olayı kapatmak için, Babıâli nezdinde özel bir fevkalade elçi göndermek istediği zaman Girolamo Zane'yi seçmiş ise de, yola koyulan elçi İstanbul'a ulaşamamıştı.

81 Prof. Ettore Rossi eseri şöyle tavsif eder: "Adı geçen Kütüphanenin kataloğunda 3295 no.'sundadır. Kitabı buraya Sultan II. Osman hediye etmiş. 53 varak da nesih hattı ile yazılmış olup, başında süslü bir minyatür bulunmakta ve sayfa kenarları da bezenmiştir. Eserin giriş kısmında balyos "Marin di Cavallo," 1559 yılında Sultan Süleyman'a yazılar yazarken, dedesi Andrea Foscolo'nun da Edirne'de Sultan II. Murad zamanında balyos olarak bulunduğunu söylemişti. Türkçe de bilen Foscolo, Sultan Murad ile konuştuğu sırada oğlu Mehmed'e (sonradan İstanbul fatihi olan şehzade) ihtiyarlığın övgüsünü yapmıştı. Bu tarz konuşma sonradan Batı (Firenk) diline de çevrilmişti. Cavalli bu eserin müsveddelerini dedesinden kalma evrak arasında bulmuş, sonra da Divan-ı Hümayûn Tercümanı olan Murad Bey'e Türkçeye tercüme ettirip Sultan Süleyman'a sunmuştu." Murad Bey, Macar asıllı bir dönme idi. Diyalog, Cicerone'nin *De Senectute* adlı eserinin sadık bir uyarlamasıdır (krş. E. Rossi, "Oriente Moderno" 1927, s. 525 ve F. BABINGER, *Der Pfortendolmetsch Murad und seine Werke*, şu eserde: *Literaturdenkmäler aus Ungars Türkenzeit*, Berlin ve Leipzig, 1927) [E. Rossi bu eserin neşrini yaptı: "Parafrasi turca del 'De Senectute' presentata a Solimano il Magnifico dal bailo Marino de Cavalli (1559)," Roma 1937; memleketimizdeki neşri: Marino de Cavalli, *Yaşlılığa Övgü, Der-Meth-i Pirî*, Ankara 2007, metni hazırlayan: M. Aydın].

82 *Delle historie de'suoi tempi*, di Natale CONTI, *di latino in volgare nuovamente tradotte da* Giovan Carlo SARACENI, kısım II, Venedik I, 1589, kitap XXI-XXIII.
Tutukluluğunun başlangıcı balyosun 7 Mayıs 1570 tarihli *dispaccio*'sunda anlatılmıştır: n. 96, F. 5.

83 Kıbrıs Harbi sırasında ve Tunus Seferi esnasında aralarında Gabrio Serbelloni adlı kişinin de bulunduğu çok sayıda Hıristiyan esir edildikten sonra burada tutsak edilmişlerdi. 1575 tarihinde serbest bırakılan bu tutsaklar, Balyos Antonio Tiepolo'nun sarayında misafir edilmişlerdi. Bu balyos, onların serbest kalmaları için büyük bir çaba sarf etmişti. Saraya gelmeleri sırasında karşılarına tö-

reni büyük hüzün gösterileri arasında gerçekleşmişti. Bundan sonra tutsaklar topluca Raguza'ya [Dubrovnik] götürüldüler. Burada bekletilen Türk esirlerine karşılık mübadele yapılacaktı. Hıristiyan görevliler tarafından ele geçirilen Türkler, Roma şehrinden getirilmişlerdi ve beraberlerinde balyos tarafından görevlendirilen "giovane di lingua" [dil oğlanı] veya dragman talebesi Bartolomeo Bruti bulunuyordu. Yola koyulan Hıristiyan tutsaklar, Edirne şehrine geldiklerinde burada fevkalade elçi Jacopo Soranzo ve yeni atanan Balyos Giovanni Correr ile karşılaştılar (krş. GERLACH, *Tage-Buch*, daha önce zikredildi, s. 96; RANZO, *aynı eser*, s. 18; M. ROSI, *Alcuni documenti relativi alla liberazione dei principali prigionieri turchi presi a Lepanto*, Roma 1898 ve *Nuovi documenti*, Roma 1901, şu dergiden ayrıbasımdır: Arch. della R. Società romana di storia patria, c. XXI ve XXIV.).

84 Jacopo Ragazonni'nin 1571 yılında verdiği bir habere göre, Venedikli Marco Sanuto hiçbir engel ile karşılaşmadan İstanbul'a gidebilir ve balyos için önemli görevler yerine getirebilirdi (ALBERI, II, 102); Sanuto adlı bu zat, Barbaro'nun 7 Mart 1573 *dispaccio*'sunda övüldüğü zaman Sekreter Zerbin Negro ve Dragman Pasquale (Novane) ile birlikte anılmıştı, F. 6.
1570 yılında, giovane di lingua [dil oğlanı] Vincenzo degli Alessandri Türk kılığına girip İstanbul'dan kaçmayı başarmış idi. Bu zat sonradan bir elçilik görevi için İran'a gönderildi [ayrıca Venedik'te tercüman olarak da görev yaptı, bir dizi Türk belgesinin İtalyancaya çevrilmesini sağladı, bkz. *Dizionario Biografico degli Italiani*, ilgili madde].

85 Çeşitli hastalıklar arasında "Pera bağları arkasına düşen tepelerde kısa kollu elbise ile dolaştığı için, kış mevsimi esnasında hastalık kapmış ve kollarındaki damarlar donduğundan" onu tedavi etti. (CONTI, *aynı eser*, s. 74 b.).
Udine kentinde doğmuş olan Askenazi'nin, Verona ve Oderzo adlı şehirlerde de kardeşleri ve yeğenleri bulunuyordu. Barbaro'dan da önce balyos bulunan Bragadin ve Soranzo ile de daima samimi ilişkiler içinde idi: Barbaro, Babıâli tercümanlarından Yunus Bey ile de tanışmıştı ve o da sadrazam ile tanışmasına aracılık etmişti. Barbaro, 23 Ocak 1570 günü (Venedik takvimine göre) Venedik'teki On'lar Meclisi başkanlığına yazdığı bir *dispaccio*'da Askenazi'yi şöyle tarif eder: "Yüksek makamınıza uzun zamandan beri hiçbir mektup yollamaya fırsat bulamadığım için yazamadım. Şimdi ise yazma olanağım var. Bunu da nasıl sağladığımı sonradan açıklayacağım. Buradan sizlere ilk anlardan beri yazmam engellendi ve mektup yazmak için fırsat aradım ve bir olanak doğmasını beklerken şimdi bildiğim her konuyu aktarıyorum ve savaş harekâtı başlarken, bana mektup yazmak yasaklandı ve ben de ekselanslarınıza, evimizin hekimi olan Rabi Salamon Ben Nathan Askenazi aracılığıyla bu fırsatı yakaladım. Udine doğumlu olduğu için sizin tebanız sayılır. Bunun için hayatına ait hiçbir tehlikeden kaçınmadan da anlayacağınız üzere, her zaman hizmet etmeye hazırdı. Mektuplarımın çoğu kayboldu ve bazıları da ele geçirildi. Bu zat ise hayatını kaybetmeyi göze alması yanında aracıları kullanırken külliyetli miktarda düka altını vermekten geri durmazdı. Size ve bana çok iyi hizmet ettiği için, daha başka konularda da işimize yarar. Evime hekim olarak rahatça girmekte, benim sizin de bildiğiniz koşullardaki yalnızlığımı gidermektedir." Barbaro tarafından yürütülen barış görüşmelerine ait bir dizi yazışmada ALBERI yayınladığı *relazione*'lerin XV. cildinde (Zeyildir) neşretti. Balyos, Askenazi'nin gösterdiği yararlılığı övgü dolu bir şekilde anlatır. 1574 tarihinde Askenazi, elçi olarak Babıâli tarafından Venedik'e gönderildi. Davranışları sonradan değişti, balyoslara karşı bazı zorluklar yarattı (GRAETZ, *aynı eser*).

86 ALBERI, II, 101. Ragazzoni'nin İstanbul'daki elçilik görevi hakkında şu esere de bkz. G. GALLUCCI, *Vita del clarissmo signor Iacomo Ragazzoni*, Venedik 1610, s. 64 vd.

87 Barbaro'nun verdiği habere göre, evini korumakla görevlendirilen "ciaus" [Yeniçeri Çavuşu], sulh yapılacağına dair ilk haberleri aldıktan sonra, harp sırasında balyosluk ikametgâhını kapatan bir dizi tahta ve demir eşyaya sahip çıkmak için acele etmişti (ALBERI, XV, Zeyil, s. 410). [Elçilik binalarını koruyan Yeniçerilere "Yasakçı" denirdi].

88 Barbaro'nun yaşamı CH. YRIARTE'nin *Vie d'un patricien de Venise au XVIe siècle*, Paris 1874, adlı eserinde anlatılmıştır. Bu eserin 1885 yılında ikinci bir baskısı yapıldı. Resimli olan bu neşir, İtalya'nın Fransa'da bulunan elçisi General Menabrea'ya armağan edilmiş idi. Eserin bu ikinci baskısında bulunan Barbaro'nun tablosunu bu eserime aktardım. C. Yriarte bu tabloyu Viyana'daki Belvedere Müzesinde bulmuş ve yapanın da Veronese veya Tintoretto olduğunu ileri sürmüştü. Tabloda şöyle bir ithaf yazısı vardır: "IMO domino Mahomet Musulmanorum Vitiario amico optimo" bunu da bir rumuz izler. Bu tablo herhalde Barbaro tarafından, Venedik Cumhuriyeti'ne karşı daima olumlu bir dostluk siyaseti izleyen, sadrazama [Sokollu Mehmed Paşa] hediye edilmişti. Dip tarafta ise, Kız Kulesi ile simgelenen bir Boğaziçi imajı vardı; bu tablo şimdi Viyana'da Kunsthistorisches Museum'un tali bir galerisinde bulunmaktadır. 1572 tarihinde yapılan Barbaro'nun başka bir tablosu, şimdi Venedik'in Şehir Müzesinde [Museo Civico Correr] bulunmaktadır.

Vatanı için yaptığı fedakârlıklara karşılık olarak Barbaro 27 Nisan 1572 günü S. Marco Procuratore'si seçilmişti.

İnebahtı Deniz Savaşı ile ilgili çağdaş en özgün raporlardan biri Barbaro'ya Korfu Adası'ndan yollanan bir mektupta bulunmaktadır. Girolamo Diedo tarafından 31 Aralık 1571 günü, o sıralarda balyos olan Barbaro'ya yazılan bu mektup, sonradan Venedik'te basıldı.

Barbaro'nun İstanbul'da *dispaccio*'ların büyük bir kısmı Venedik Arşivinde olmakla beraber, iki cilt tutan başka suretleri de Marciana Kütüphanesinde (cl, VII it. s. 390 ve 391) bulunmaktadır.

Barbaro'nun tutukluluğunu anlatan bir günlük (yanlış olarak onun sofracısına atfedilmiştir) Venedik Devlet Arşivinde, Relazioni b. 4'te bulunmaktadır. 9 Ocak 1571 gününden başlayan günlük bize bir yığın ilgi çekici bilgi vermektedir: Balyosun karşılaştığı zorluklar bazan o raddeye çıkıyor ki "evin bir yerinde gece ve gündüz kandil kullanmak gerekiyordu." 1571 yılı Ocak ayında Başdragoman Ludovico Marucini'nin tutuklanması olayı anlatılırken, haberleşmenin yasak olmasına rağmen yasağın çiğnenmesinin gerekçe olarak ileri sürüldüğü eklenir. Ertesi Mayıs ayında da bu zat öldü; Nisan ayında Paolo Biscotto adındaki papaza işkence yapıldı. Gerekçe dışarıya mektup götürmesi idi. Papaz, Galata'daki S. Francesco adlı kilise civarında kazığa vuruldu, buraya "bagno"dan [hapishane] getirildiği sırada Barbaro'nun evinin önünden geçirildi; Magosa'yı koruyan Venedik Kuvvetleri Komutanı Marcantonio Bragadin'in idamından sonra soyulan derisi de, halka bir zafer alameti gösterilmek için getirildi;" İnebahtı Deniz Savaşının sonucu gelince balyosluktaki tutuklular büyük sevinç gösterileri yapmışlardı. 1572 yılı Mart ayında Fransa elçisi Noailles İstanbul'a geldiğinde, Barbaro'nun ikametgâhının önünden geçti ve "Tanrı adı ile" selamladı. Tabibinin (Askenazi) ziyaretleri de kaydedilmiş. Barbaro ile birlikte oğlu Francesco ve ayrıca Pasquale (Navone), Bastiano ve Girolamo Rosso'nun da adları geçmektedir.

Bragadino'nun derisi uzun zaman Tersane-i Âmire'de teşhir edildi. Fevkalade Elçi Badoer zamanında da ziyaret edilmekte idi (ALBERI, I, 379). ROMANIN adlı tarihçinin verdiği bilgiye göre bu

deri 1580 yılında Girolamo Polidoro adındaki biri tarafından Venedik şehrine kaçırıldı ve şimdi de S. S. Giovanni e Paolo adlı kilisede bir kâse içinde korunmaktadır (ROMANIN, c. 6, 308). [Konu ile ilgili birinci el vesikalara göre yapılan yeni araştırma: Francesca Lucchetta, "Fama di Marcantonio Bragadin presso i Turchi e le sue relique," *Ateneo Veneto*, 193, terza serie 5/II (2006), Venedik, s. 127-156].

[1971 yılında İnebahtı'nın 400. Yılı vesilesiyle bir dizi eser yayınlandı. Bazıları şunlardır: Michel Lesure, *Lépant, la crise de l'Empire ottoman*, Paris 1972; Venedik'teki Giorgio Cini Vakfı tarafından düzenlenen toplantının tutanakları; *Mediterraneo alla seconda metà del Cinquecento alla luce di Lepanto*, düzenleyen Gino Benzoni, Venedik-Roma; Aldo Stella, "Lepanto nella storia e nella storiografia alla luce di nuovi documenti," *Studi Veneziani*, N. S. LI (2006), Venedik, s. 205-278].

89 ALBERI, I 374 vd., 386 vd.

90 Daha önce de belirttiğimiz üzere, Soranzo'nun 1575 yılında gerçekleştirdiği seyahat ile ilgili elimizde iki metin vardır. Biri RANZO adlı kişinin, diğeri de 1856 yılında bastırılan adı belirsiz müellifindir. Aynı görevden döndükten sonra 1576 yılında *relazione*'yi bizzat okuyan Soranzo'nun esas metni ALBERI'de neşredilmişti, II, 195 vd.

91 Heyette bulunan biri tarafından kaleme alındığı anlaşılan 1582 tarihli seyahatin tasviri ALBERI II, s. 211 vd. da neşredildi; bu görevden sonra Soranzo tarafından hazırlanan *relazione* Venedik Devlet Arşivi, Relazioni B. 5'te bulunmaktadır.

92 Krş. ROMANIN, VI, s. 83 vd; Soranzo'nun yaşam öyküsü, Lazari'nin yayınladığı ismi belirsiz 1575 tarihli seyahat raporunun giriş kısmında bulunmaktadır: *Genealogia e fasti della veneta patrizia famiglia Soranzo*, yazarı Luigi DALL'OSTE, Venedik 1864, s. 39 vd. N. H. Michele Soranzo elinde bulunan yazma nüsha.

93 Roma şehrindeki sarayın Venedik Cumhuriyeti'ne hediye edilmesi hakkında bkz. DENGEL; DVORAK ve EGGER, *Der Palazzo di Venezia in Rom*, daha önce de zikredildi, s. 103.

94 S. COSMI, *Memorie della vita Gio. Francesco Morosini*, Venedik 1676; P. LITTA, *Le famiglie celebri italiane*, c. VII (Navagero ailesi) ve Verona'da kardinal ve piskoposluk görevinde de bulunan Navagero'nun yeğeni A. VALIER tarafından kaleme alınan yaşamı. Navagero 1565 yılında öldü ve Verona'nın katedralinde gömüldü. Koro'nun bulunduğu yerin tabanı altına gömülen bu zatın kitabesi hâlâ orada bulunmaktadır.

95 A. TORMENE, "Il Bailaggio a Cost. di Girolamo Lippomano e la sua tragica fine," *Nuovo Archivio Veneto*, yeni seri, cilt 6 kısım 1 ve 2; cilt 8 kısım 1; ALBERI III, 322, II, 383; *Viaggio a Cost. di sier Lorenzo Bernardo per l'arresto del bailo Girolamo Lippomano*, Bernardo'nun sekreteri Gabriele Cavazza'ya atfedilen bu rapor, F. Stefani tarafından yeni belgeler eklenerek yayınlanmıştı; *Miscellanea*, c. IV; adını verdiğim bu son eser, herhangi bir açıklayıcı not konulmadan Giacomelli-Barozzi tarafından tekrar yayınlandı: *Viaggio di un ambasciatore veneziano da Venezia a Cost. nel 1591*, Venedik 1886.

Stefani tarafından neşredilen rapordaki bir nota göre (s. 41), Bernardo geldiği zaman Lippomano onu siyah elbise giyip karşılamak istediyse de, Bernardo yalnız balyoslar tarafından giyilen "kırmızı çuha" elbiseyi çıkarmasına engel oldu.

96 Venedik, Venedik Devlet Arşivi, Relazioni B. 4.

97 8 Kasım 1579 tarihli *dispaccio*, F. 13. Paolo Contarini 1583 tarihli *relazione*'sinde verdiği bilgiye göre, adı geçen bu Musevi zat "çok uzun yıllar daimi bir şekilde ekselansları taciz etti ve bu arada

amme efkârını da rahatsız ve tedirgin bir ortama itti... Balyoslardan hiçbiri böyle bir kişiyi görmek istemez. Daimi casusluk ve aracılık işlerinde bulunduğu için masrafı da çok fazladır; balyosları, işi bahane edip, sürekli rahatsız eder ve bu ortam devletimizin büyüklüğü ile onun temsilcilerini tedirgin etmek hoşgörülü karşılanmaz" diye tarif eder. Halbuki tam tersi olarak, Balyos G. Correr zamanından beri süregelen olaya göre, balyos bir Venediklinin özel bir borcu için sorumlu tutulmak üzere idi. Bir geminin seyahati sırasında kaybolan mallar, gene aynı Contarini'nin gayretli ve ciddi çabaları sonucu kurtarıldı (ALBERI, III, 215; şu makale ile karşılaştırın, SPAGNI, *Una sultana veneziana*, daha önce zikredilmişti).

Burada "Salomone Todesco" [Alman Salomon] diye geçen zat, Barbarigo tarafından kaleme alınan *dispaccio*'larda "Rabi Salomon" diye anılır. Herhalde tanınmış hekim Salomone Askenazi ile aynı kişidir. Bu zat, Kıbrıs Harbi sırasında Marcantonio Barbaro ile çok sıkı ilişkiler içinde bulundu ve ayrıca onun sadrazam ile görüşmelerini organize etti ve hatta Antonio Tiepolo da, Graetz adlı müellifin belirttiğine göre, Cumhuriyete karşı olan tutumunu değiştirmişti.

Scassi 28 Eylül 1579 günü tevkif edildikten birkaç gün sonra serbest bırakıldı (krş. Barbarigo'nun 28 Eylül ve 11 Ekim 1579 tarihli *dispaccio*'ları, F. 13. Senatoya hitaben olduğu gibi, 11 Ekim tarihinde On'lar Meclisi başkanlığına da bir *dispaccio* yollamıştı, Lettere Cost, B. 5).

Barbarigo hakkında, kendisi tarafından kaleme alınan, *Vita di Andrea Gritti* (Venedik 1793) adlı eserin İtalyancaya çevirisinin önsözüne bakılabilir. Barbarigo 1534 yılında dünyaya geldi. Büyük bir şeref ile yürüttüğü görevler arasında Verona şehrinin Provveditore'si olmak da (1574 ile 1576 yılları arası) vardı. Bu balyos ismi ile anılan bir madalyon da, 1562 ile 1564 yılları arasında balyosluk görevinde bulunmuş başka bir Daniele Barbarigo ile ile birlikte şu kitapta bulunmaktadır: *Numismata virorum illustrum ex Barbadica gente*, Padova 1732, s. 99, 111.

Alman seyyah Breüning 1579 yılında Barbarigo'ya verilmek üzere bir tanıtma mektubu getirmişti; bu seyyahın anlattığına göre, İstanbul'da kaldığı 22 Haziran ile 22 Temmuz günleri arasında her gün balyosu görüyordu. İskenderiye ile Kahire şehirlerine gitmek için elde edilmesi gerekli yol izin belgesini balyos tedarik etmişti (*anılan eser*).

Barbarigo soyadını taşıyan Antonio adlı biri de 1556 ile 1558 yılları arasında balyos olarak bulundu. Bu zat için bkz. DONAZZOLO, *aynı eser*, s. 105 vd. [Venedik Cumhuriyeti'nin tarihi, kültürü, din teşkilatı, idaresinde çok mühim görevler üstlenen bu aile hakkında hazırlanan devasa bir katalog: *Grado, Venezia, Gradenigo*, Venedik 2001. Adı geçen balyos için bkz. R. Zago, "Un ambasciatore Veneziano della fine del Cinquecento: Vincenzo Gradenigo," s. 290-299].

98 7 Mart 1600 tarihli *dispaccio*, F. 51. Bu balyosun karşılaştığı felaketler, birçok başka belgenin de eklenmesiyle, şu eserde anlatılmıştır: H. BROWN, "*Il viaggio di Vincenzo Gradenigo, Bailo, da Venezia a Costantinopoli*, 1599," şu kitabın içinde: *Scritti storici in memoria di Giovanni Monticolo*, Padova Venedik, (1922), s. 45 vd.

99 BELIN, 192. [Bu kilise için bk. G. Matteucci, *Un glorioso convento francescano sulle rive del Bosforo, il S. Francesco di Galata in Costantinopoli*, Firenze 1967].

100 ALBERI, II, 187 ve Bernardo'nun daha önce anılan *relazione*'si, v. 117 b vd. Ottobon 1544 yılında dünyaya geldi; 1639 yılında cancelliere grande seçilmesine rağmen, ilerlemiş yaşını ileri sürüp bir süre sonra istifasını verdi; 1648 yılında ise öldü. Ailesi, Girit Harbi sırasında büyük hizmetlerde bulunduğu için 1646 yılında vatandaşlığa kabul edildi. Bu zat için ayrıca şu eserlere bakılabilir:

Ph. TOMASINI, *Elogia virorum... illustrium*, Padova 1644, s. 293 vd.; LITTA, *Famiglie celebri*, c. 3 ve DONAZZOLO, *anılan eser*, s. 192 vd.

Bernardo Navagero, sırası geldiğinde sekreterini şu satırlarla methetmişti: "Sekreterim olarak yanımda Bay Daniele Buonrizzo vardır. Onun meziyetlerini çok daha önceden Venedik Senatosu adına İspanya, Fransa, Almanya, Roma'da hizmette bulunanlar yeterince anlatmışlardı ve sonunda İstanbul'da birçok veba ve daha başka tehlikeler altında elinden geleni esirgemedi. Bu balyoslukta size onun aracılığı ile yazdığım yazılar kadar, on gün içinde yetişmesinde de, eklerinin de zamanında yetişmesinde büyük payı bulunmaktadır. Alışkanlığımızı devam ettirerek bütün aracılıklara yanıt verme kadar, size yazılan yazıların hepsinin kaydını yaptı. Cancelliere görevinin yorgunluğunu taşımaktan başka hiçbir tehlike ve engel onu siz ekselanslarına hizmetten alıkoyamadı. Devletimizin her bir işini büyük bir dikkat ve ciddiyet içinde yerine getirdi" (ALBERI, I, 106 vd.).

Venedik Cumhuriyeti'nde Grande Cancelliere görevinde bulunanlar arasında 1605 yılında atanmış Bonifazio Antelmi'nin adını görmekteyiz. Bu zatın A. Tiepolo'nun balyosluğu (1573-1575) sırasında sekreterlik yapan kişi olduğu ileri sürülebilir.

101 Benzer örnekler olarak da, Daniele Barbarigo'nun sekreteri Luigi Buonrizzo'nun 1565 ve Girolamo Ferro'nun sekreteri Marcantonio Donini'nin 1562 yılında yaptıkları gösterilebilir (ALBERI, II, 61 vd.; II, 173 vd.): Ferro'nun ölümünden sonra Donini ile balyos vekili Andrea Dandolo arasında patlak veren husumet için bkz. ALBERI, III, 162, 174. Alberi tanınmış neşrini yaptığı sırada Donini'nin kaleme aldığı *relazione*'nin tamamını yayınlamamıştı. Bunun özgün metni Venedik Şehir Müzesi Kütüphanesinde cod. Cicogna 774'te bulunmaktadır. [Şimdi yayınlanmış bir metindir: *Relazioni*... c. XIV, s. 127-131].

Dandolo kaleme aldığı eserinde, balyosluğu vekâleten üstlendiği sıralarda bile hayli masraf ediyor, sebep olarak da "Türkler her fırsatta seslerini duyuruyorlar ve eğer balyos öldü ise Venedik Devleti ölmedi ya" cümlesini öne sürüyordu (Venedik Devlet Arşivi, Relazioni B. 4.).

102 ALBERI, III, 321.

103 ALBERI, I, 180; II 188, 413. Büyük dragmanlık makamı için, en büyük istidad vadeden bir genç yetiştirilirdi: Lorenzo Bernardo 1592 yılında yazdığı bir yazıda Cristoforo Bruti'den bahsederken, onun şahsında "bir büyük dragman olarak yetiştirildiğini" haber vermişti. Eğer yetenekli biri bulunmaz ise, büyük dragmanlık makamı için atama ertelenirdi. Bernardo adlı balyosun verdiği bilgiye göre küçük dragman "Gemileri korumak"la görevli olup "onların yollanması, tüccarların *avania*'dan [yasadışı vergilerden] korunması, tutsakların kurtarılması gibi işlerle" uğraşırdı. Bu koruma görevi çok önemli idi. Paolo Contarini 1583 yılında yazdığına göre "devletimizin her an hizmetine hazır bulunup Venedik vatandaşlarının sorunları için sürekli olarak kadı [metinde cadi] veya başka bir vezirin önüne çağrılırdı" (ALBERI, II 415; III 247).

104 Senato Mar, R.° XXXIII c. 38 ve R.° XXXIV c. 16.

105 İstisna olarak Orimbei gösterilir. Bu zat Lucca şehrinden getirilen bir dönme olup M. A. Barbaro ve A. Tiepolo'ya hizmet etmişti; sonradan tercüman olarak Babıâli hizmetine girdi ise de, devamlı balyosların sadık bir hizmetkârı kaldı ve sürekli haberler taşıdı (krş. ALBERI, I, 375; II, 188, 244 ve Lorenzo Bernardo'nun 1587 tarihli *relazione*'si, evvelce zikredildi, c. 112 v).

106 ALBERI, II, 185 vd. Lorenzo Bernardo 1592 yılında şu canlı kanaatleri ileri sürmüştü: "Balyos vekar ve etki dolu bir cümle ile söze başlayınca, vezir de kendine göre bir yanıt verir, balyos da becerisine

göre ne denilmek istendiğine yaklaşır; drağıman tarafından aktarılan sözcükler çok kez ya aynı olmaz ya soğuk ve anlaşılmaz veyahut da değişik anlamlarda iletilebilir. Balyos sadrazama bir öneri getirmek istediğinde bunun gerekçelerini de açıklamaya kalkışırsa, konuşmanın çok uzaması karşısında şaşkına dönebilecek drağıman sırasıyla hepsini hatırlamaz ve belki de en önemli kısmı atlayabilirdi; eğer balyos dileğini iki veya üç kademede anlatmaya kalkışır ise vezir de cevabı yapıştırır ki, bu da bir yanıt demek olacağı için çok defa görüşmenin esas nedeni anlatılmadan yarıda kalabilir. İşte bu aşama Babıâli ile yapılacak görüşmelerin gerçekten de en zor tarafıdır; işte bu dert balyosu başkalarının lisanı ile konuşmaya mecbur ettiği kadar, başkalarının kulağı ile duymasına yol açtığı gibi, yapılan görüşmeler de çoğu kez başkasının beyni ile düşünülüp yürütülür" (ALBERI, II, 420 ve daha başka şikâyetler için bkz. I, 103; II 37). Diğer taraftan da D. Barbarigo, 1564 yılında drağımanların balyos için büyük bir masraf kapısı olmalarından yakınmaktaydı (ALBERI, II, 50 vd.).

Bazen da değerlendirmeler kişiden kişiye değişirdi. Nitekim B. Navagero, 1553 yılında Gianesino Salvago adlı kişiyi, Rüstem Paşa'nın sadrazamlığı sırasında gösterdiği başarılardan dolayı çok metheder: "Bu zat haftanın dört günü toplanan divanda sabahtan başlayıp toplantı bitene kadar, yani aşağı yukarı yarın gün, giriş kısmında hep hazır durur, bilmediği bir şey olmamasına dikkat eder ve eğer sınır boylarından veya sair bir konuda bizi ilgilendiren bir şikâyet gelirse gecikmeden savunmaya girişirdi. Bütün üyeler ile dostluk kurmayı başarınca hem kendisini sevdirdi hem de bu milletin mizacını çok iyi anladı. Vezirlerin hepsi onu sevmekle beraber Rüstem ile daha özel bir yakınlık kurup onunla ailece görüştüğü için hiçbir resmiyet göstermeden karşılıklı gülecek kadar işi ileri götürdüler." Halbuki bu drağıman, Marino Cavalli tarafından 1560 tarihinde sert bir şekilde eleştirildi. D. Trevisan adlı balyos da onun adını Tenesin Salvego imlası ile yazar (ALBERI, I, 104, 180, 288).

16. yüzyılın ikinci yarısında Michele Cernovicchio ve Matteca Salvago adlı drağımanların adlarının karıştığı iki büyük olay bilhassa zikre değer. Venedik Cumhuriyeti bunların davranışlarını sadakatsizlik ve ihanet olarak gördüğü için belki de zehirletecek kadar ileri gitmişti (bkz. V. LAMANSKY, *Secrets d'état de Venise*, Petersburg, 1884). Cernovicchio 1563 tarihinde görevinden atıldı; Matteca adlı kişi hakkında ise 1596 tarihine kadar bilgi vardır. Bernardo adındaki balyos 1592 yılında ülkesine geri döneceği zaman Matteca'yı götürmek istediği zaman red cevabı almıştı (krş. ALBERI, II, 413 vd.) [Cernovicchio için yapılan son araştırma: Michel Lesure, "Michel Cernovic 'Explorator secretus' à Constantinople (1556-1563)", *Turcica, Revue d'études turques*, XV (1983) s. 127-154].

Yukarda belirttiğim mülahazalar bir tek Venedik temsilcileri tarafından öne sürülmezdi; örneğin, Fransa elçisi De la Vigne şu yorumları getirmişti: "on ne peult négocier avec le Seigneur ne ses ministres que par dragomans accostumez à ne dire rien sinon ce qui plaist, et nourriz en si grant crainte, pour estre leurs subject et mariez en ce pays, je me trouve quelquefoys en telle peine que je ne sçay que faire" ["Padişah ve vezirleri ile ancak drağımanlar aracılığıyla müzakere yapılabilirdi. Drağımanlar ise onların tebası olma ve bu ülkede evlenebilme konusunda öylesine büyük bir korku içinde yaşarlardı ki, sadece onların hoşuna gidecek şeyler söylemeye alışmışlardı. Bu yüzden kendimi zaman zaman çok müşkül durumlarda buldum ve ne yapacağımı bilemedim"] (CHARRIÈRE; II, 470 n.).

107 Pera'daki Latin kökenli ailelerin sayısı 16. yüzyılın sonlarında aşağı yukarı 17 kadardı (krş. *Viaggio da Venezia a Cost.*, Giuseppe ROSACCIO, Venedik 1598 s. 76 b). De Courmenin tarafından verilen bilgiye göre 17. yüzyılın başlarında tüccarlar ve yabancı elçilik mensupları da dahil olmak üzere İstanbul'daki Katolikler, 28 aileden mürekkep bir topluluk meydana getiriyorlardı (*anılan eser*, 119).

Aradan geçen zaman zarfında Katolik kökenli ailelerde Rumlaşma eğilimi görüldü. 1676 yılında balyos bulunan Querini, balyoslukta görevli olan Peralı drağmanları, Cenova kökenli Rumlar diye tanımlar (Venedik Devlet Arşivi, Relazioni B. 7).

108 Bunlarla ilgili ilk Venedik Senato kararı 21 Şubat 1550 (Venedik takvimi) tarihini taşır ve şöyle düzenlenmiştir: "Büyük Türk Sultanının Babıâlisi ile devamlı görüşmelerimiz olduğu için, şehrimizde çok geçerli olan Türkçenin öğrenilmesi için bir Türk dili tercümanı yetiştirecek daire gerekir. Devletimiz için ne kadar gerekli olduğunu herkes takdir eder. Böyle bir görevi üstlenmek büyük bir sorumluluk gerektirdiği için sadık olmaları yanında becerikli olmalarını da muhakkak beklemeliyiz. Bunlardan her zaman için çok iyi hizmet beklenmesi ve elde edilmesi için her türlü olanak ve yol aranmalıdır. Bunun böyle olması, mezkûr Babıâli'ye giden ve fevkalade elçi ile balyosluk görevi üstlenmiş soylu vatandaşlarımız tarafından muhtelif kereler dile getirildikten sonra, en son gene orada görev üstlenmiş soylu vatandaşımız Alvise Renier tarafından kaleme alınan sefaretnamede bir kere daha dile getirildi. Bundan dolayı verilen kararı oylamaya koyan Meclisimiz, iki tane 'Nodaro' veya iki vatandaşımızı Cancelliere'den seçti, eğer Nodaro'lar böyle bir görevi üstlenmezler ise isteyen yapacaktı. Yaşları aşağı yukarı yirmi olan iki genç ise İstanbul'daki balyosluk evine gönderilecekler. Burada Türk dilini öğrenme mecburiyetinde olacaklar ayrıca da okuma ve yazma kurallarını da bileceklerdi. Bu iş için Balyos, yetkili bir hoca arayacaktı. Ödenecek para ise cottimo veya baylaclık vergilerinden ayrılacak ve maaşa azamî tasarrufa dikkat edilecekti; buradaki görev en az beş sene sürecek ve yemek masrafı balyos tarafından masada ödenecekti. Orada görevli iki drağman, alınan önlemlerle paralel olarak devletimiz hesabına kalacaklar. Maaş ve yolluk karşılığı olarak her birine yılda elli ducato ödenecekti. Balyos bu parayı topladığı cottimo ve balyaclardan ödeyip ayrıca her yılın başında, gizli mektuplarında bunların yaptıkları iş ve hizmetlerin hesabını Devletimize verecekti. Böyle bir görevin ne gibi meyve verdiği göz önünde tutulduktan sonra, başarı ve başarısızlık ile birlikte elde edilmesi mümkün her olasılık tartışılacaktı. Beş yılın sonunda, anlama dereceleri, Türkçe okuma ve yazma kabiliyetleri nazarı itibara alınıp, daha başka iki kişi daha seçilip, yukarda belirtilen husus ve görüşler içinde, gene aynı işte çalıştırılıp, bu görevdeki kabiliyetleri ölçülecekti. Onlardan verimli mesai verecek çalışmalar beklenecekti. Bunlar ne kendileri ne de başkaları için hiçbir surette ticaret işine karışmıyacaklardı (Senato Mar, R° 31, c. 74). Bu kararın hemen yanına düşülen bir nota göre, bu iş için 31 Aralık 1551 günü seçilen ilk Venedikli gençler Sebastiano del Cortivo ile Ludovico Mauroceno (bazan Marucini diye de yazılır) idi. İkisi de Balyos Domenico Trevisan ile birlikte Şarka gittiler (ALBERI, I, 103).

21 Şubat 1622 tarihli (Venedik takvimine göre) bir senato kararına göre, 1551 tarihli karar uzun zamandan beri uygulama olanağı bulamamıştı. İstanbul'a gelen gençler yedi sene kalmak zorunda kalıyorlar ve eğitimleri de bir Ermeni okulunda sürüyordu: 21 Ekim 1652 tarihinde, senato İstanbul'a gönderilecek gençlerin sayısını dörde çıkarmıştı (Senato Mar, R° 80, c. 200 ve R° 83, c. 185). 1771 yılında, Balyos Renier ile birlikte İstanbul'a altı genç gelmişti (Renier'in 17 Eylül 1771 tarihli *dispaccio*'su, n. 10, F. 215).

Büyük drağmanın da muhakkak bir Venedik vatandaşı olması hakkında kesin karar bulunmakla beraber, bunun da her zaman uygulanamadığı anlaşılıyor (B. B., I, 429).

109 ALBERI, III 248. P. Contarini'nin *relazione*'si.

110 Lorenzo Bernardo 1592 tarihinde şu ihtimali rapor etti: "Drağmanların yaptıkları görevin ehemmiyeti, devlet büyüklerimiz tarafından bilinmekte ve ilerigelenlerimiz tarafından büyük ölçüde

takdir edilmektedir. Yüksek Senatonuz da zaman zaman bu amme işinin masraflarını karşılarken, dairemizde iki gencin bulunmasını istemektedir. Bunların sadık vatandaşlarından olmasını beklemektedir. İstanbul'da Türk dilini öğrenecekler ve böylece zamanı gelince drağman olarak hizmet verecekler; fakat böyle iyi niyetli bir kararın mantığı zaman içinde değişmiştir. Çünkü iyi hizmet görme ve dili güzel öğrenme arzusu ile dolu kişiler değil de, genelde fakir vatandaşlarımızın çocukları gelmekte ve bunlar da adeta burasının devlet adına fakir çocukların okutulduğu bir okul olduğunu zannetmektedirler; böylece geçimlerini bulmuşlardır; hatta öyle babalar var ki, haylaz ve yaramaz çocuklarının disiplinini sağlamayınca, selameti orları İstanbul'a gönderip katı bir disiplin altında eğitmek veya cezalandırmak yolunu bulmuşlardı. Halbuki biz bunun tamamen aksini beklerdik; çünkü Türk gibi yaşamanın verdiği bir rahatlık, Türk kadınların lükse olan düşkünlüğü, dönmelerin ahlaksız tutumları, bir azizi şeytana benzetecek düzeydedir. Daha kötüsünü bile bunlar becerirler; işte böyle bir ortamdan hiç de beklenmedik olaylar meydana geldi. Colombina, Türk [Müslüman] oldu ve bunu başkaları da izledi. Böyle bir şeyi ben tasvir edemem. Düzensizlik bununla da kalmadı ve hep sürdü gitti; şimdi vatandaşlarımız arasında çocuğunu bu mesleğe verenler bulunmuyor. Şimdiki uygulama ise, kamu harcamaları ile Türk tabasında olan drağmanların çocukları ki bunlar arasında Tenesin [Salvago] ve Tommaso [Navone] gibiler de bulunmaktadır, bu işe girişmekte ve herhangi bir ek masrafa yol açmadan, adeta kendi doğal anadilleri imiş gibi Türk dilini öğreniyorlar; halbuki işin başındaki amacımızın bu olmadığını bilmekle beraber, kendi vatandaşlarımız sayacağımız drağmanlar yetiştirmeyi istiyorduk, bunlar gibi Türk vatandaşı değil" (ALBERI, II, 418. Ayrıca krş. B. B. 429 vd.). [Türkçe öğretme okulu hakkındaki çalışmalar için; F. Lucchetta tarafından kaleme alınıp, ek kaynakçada gösterdiğim yayınlara bakılabilir].

111 Daha 1554 yılında Domenico Trevisan şu haberi veriyordu: "Balyosların hizmet ve emrinde bir görevli hekim bulunmakta ve yılda yetmiş ducato tutarında bir para almaktadır. Karşılık cottimodan bulunur. Hekimler bilgili ve becerikli olmadıklarından başka, üzerlerine düşen işleri de tam yapmaktan uzaktılar. Çünkü, Musevi oldukları için Costantinopole [İstanbul] tarafında ikamete mecburdular. Bundan dolayı geceleyin ve ayrıca cumartesi günleri Galata'da bulunmadıkları için [cumartesi tatil günüdür] balyoslar ile Venedik tüccarlarına hizmetten geri kalıyorlardı. Burada hatırlatacağım tek husus, Suriye ve İskenderiye konsoloslarımızın yaptıkları gibi Venedik'ten bir hekim davet etmeleri, bilgili ve becerikli olmaları gereken bu kişilere, yılda yüz ducato tutarında bir maaş verilmesi, kendisinin ve hizmetkârının sayın balyosun evindeki masraflarının, cottimodan ayrılan maaş ve masraflardan mahsup yapılmasıdır. Eğer bu tutum benimsenir ise, Musevi birinin yapacağından daha iyi bir hizmet gelir ve ayrıca bilgili ve becerikli olmasını beklediğimiz için, ekselanslarının vereceği maaşa ek bir kazanç da sağlanması muhtemeldir; çünkü böyle bir tabibi Pera'daki bütün Hıristiyanlar çağırırlar. Çünkü burada hiçbir Hıristiyan tabibi yoktur ve ayrıca bilgili ve becerikli Musevi hekim sayısı da yok denecek kadar azdır" (ALBERI, I, 186 vd.). Bütün bu uyarılara rağmen eski uygulama gene de devam etti. Moro adlı balyosun isteği üzerine, Venedik Senatosu 11 Mart 1589 günü David Valentino adında birini, balyos evinde görevlendirdi ve bu görev iki balyos devrinde de devam etti. Her zaman emre amade olması için balyos evine yakın bir yerde ikamete mecbur edildiler.

Gradenigo'nun ölümünden sonra, bir kısım karşı oyların çıkmasına rağmen, 8 Haziran 1600 günü, Venedik Senatosu bir hekim yollanması kararı aldı: "Meclisimiz, adalet, şefkat ve merhamet görevini yerine getirmek için İstanbul'a giden balyoslar için bir hekim seçmeye mecburdur.

Soylu görevlimiz Vicenzo Gradenigo, İstanbul'a yaptığı uzun ve zahmetli bir yolculuk sırasında, çok büyük tehlikeler ve rahatsızlıklar atlatmasına rağmen beraberinde bir hekim bulunmadığı için böyle bir tedavi olanağından yoksun kaldı. Aynı sebepten ötürü beraberinde bulunan heyetten çok kimseler, gereken yardım ve olanak sağlanamadığı için öldüler. Bir hekim sürekli olarak balyos evinde kalıp veba hastalığında belirecek tehlikeden onları korusun, bu arada bir Türk tabibi yardımcı tutsun. Ayrıca İstanbul'daki evlere yardım gerekirse yapabilir. Bu durum karşısında varılan karar şöyledir: şimdi İstanbul balyosu seçilen asilzademiz Agostino Nani ve ondan sonra aynı göreve gelecek olanlar, balyosluk makamında sürekli bulundurulacak bir tabibi beraberlerinde götürebilirler, bunu da kendi isteklerine göre seçerler; masraflarını karşılamak için, cottimo ve balyaclıktan toplanan paralardan kendilerine yüz zecchino verilecek. Meclisimizin aldığı kararlar doğrultusunda, balyosun evinde yapılacak masraflar ona göre düzenlenecektir" (Delib. R° 9, c. 152).

112 SANUTO, LI, 622. Hatta Bizans İmparatorluğu döneminde de, balyosun maiyetinde bulunan bir rahip noter görevini üstlenmişti (krş. DIEHL, "Le colonie vénitienne à Const. à la fin du XVI. siècle" şu kitabın içinde, *Etudes byzantines*, daha önce de zikredildi, s. 251).

113 Dragomanları ilgilendiren 24 Eylül 1555 tarihli senato kararı, yeniçeri sayısını iki olarak sınırlamıştı. Fakat 27 Haziran 1556 tarihli karardan anlaşıldığına göre bu sayı yeterli değildi. Çünkü sürekli olarak devlet işleri ile tüccarların sorunlarına koşuşturuyorlardı. Onun için, eğer görev gerektirirse, bir üçüncüyü de görevlendirebileceklerdi, fakat "en az bir yeniçeri balyos evinde bulunmalıdır."

114 16. yüzyıl sonlarından itibaren, Venedik Cumhuriyeti, kara tarafında, çok büyük ve düzenli bir haberleşme teşkilatı meydana getirmişti: Yabancı temsilciler ve tüccarlar da çoğu kere, mektuplarının ulaştırılması için bu teşkilata müracaat ederlerdi. 17. yüzyılda yaşamış olan bir Fransız olay yazarı bu teşkilatı şöyle tarif etmişti: "Le Pacha et li sieur Ambassadeur [İstanbul'daki Fransız Elçisi] après avoir l'un et l'autre convenue et résolu des affaires du Roy et du Grand Seigneur, le Visir remet la depeche de Sa Hautesse, qu'il envoye à S.M., et main de son Ambassadeur, qui soudin fait la sienne au Roy, que l'on porte bien ployée et empactée en mains du Bayle ou Ambassadeur de Venise. Lequel avec son secrétaire font le petit de la Seigneurie dans lequel est celui du Roy; et le tout envoye sûrement par certains nombres d'hommes pue les Vénitiens appellent *Fantes*, qui sont messagers ou porte-lettres, gens dispos, fortes et robustes, la plus part Ragusiens, Esclavons et Serviens, quy ordonnés en quatre troupes, savoir de vingt pour brigade: l'une à repos qui attend le depeche au logis du Sieur Baile ou Ambassadeur à Constantinople; l'autre à repos à Venise attendent pareillement la depeche pour Constantinople; les deux autres brigades sont en chemain et se rencontrent à moitie d'ycelluy, l'une allant l'autre venant. Lesquels estant arrivés à mesme temps, les uns à Venise et les autres à Constantinople, se resposent aussy; et les autres brigades reposées marchent en campagne. Tous les quinze jours se fait ce parlement des port-lettres aux frais de la Seigneurie, Lesquels vont par terre de Constantinople jusques à Raguese, où la susdite brigade trouve la frégate toute leste quy les atand, comme aussi fait celle de Venise qui part pour porter sa brigade à Raguse. De maniere que par ce bel ordre l'on à ordinèrement lettre nouvelle tous les quinze jours. Et faut entedre que le paquet est porté à rechange d'hommes tous les jours afin que l'on ne soit plus grevé que l'autre. Et si par hazard se trouvoit quelque obstacle par le chemin, duquel la paquet courust fortune de se perdre, pour obvier à cest accident il y à toujours quatre ou cinq avant coureurs qui cheminent deux ou trois cent pas devant pour descouvrir sur le chemin; de manière que s'ils redoutent quelque sinistre malheur, sou-

dain deux retournent arrière avertir le troupe, quy promptement enterre le paquet, ou le cache en lieu le sauver. Ce qu'y n'arrive en dix ans une fois. Tant y à qu'estant arrivé à bon port, la Seigneurie, à quy s'adresse le tout, fait délivrer la depesche de l'Ambassadeur de Constantinople, qu'il envoye au Roy, au Sieur Ambassadeur du Roy qui réside à Venise; quy en eschange aussy, ayant fait sa depesche au Roy, prend celle de la Seigneurie avec la sienne, et fait porter le tout auq frais du Roy ou se trouve S. M. Sy bien qu'en ce faisant, l'un est quite de l'autre; ayant nouvelles tous les quinze jours bien que le lettres soient datées de cinq ou six semaines, ou un mois et demi. Voylà le principal expédient à quoy l'Ambassadeur est tenu quant aux affaires du Roy." ["Paşa ve Büyükelçi (İstanbul'daki Fransız Elçisi) Kralın ve Büyük Senyörün işlerini nasıl halledecekleri konusunda bir karara vardıktan sonra Vezir Sultanın mesajını Büyükelçiye verir; o da bunu hemen Kralına bildirirdi. Yazışmanın bir kopyası balyosa ya da Venedik Elçisi'ne iletilirdi. Balyos sekreteri ile birlikte Senyörlüğün, içinde Kralın adamlarının da yer aldığı kançilaryası gibi çalışırdı ve yazışmalar Venediklilerin *Fanti*'ler adını verdikleri mektup taşıyıcılar eliyle gönderilirdi. Bu adamlar güçlü kuvvetli, her şeyi yapabilen insanlardı ve çoğu Dubrovnikli, Sloven ya da Sırp idi. Her birinin emrinde yirmi adamdan oluşan dört birlik bulunurdu. Birliklerden biri mesajı balyosun ya da Konstantinopolis'teki Elçinin konutunda beklerken, bir başkası da Venedik'te bekler ve Konstantinopolis'e götürülecek iletiyi alırdı. Diğer iki birlik hareket halinde olup yolun yarısında biri Konstantinopolis'e, öteki Venedik'e giden birliklerle karşılaşır, orada dinlenir, dinlenmiş olanlar da iletiyi alıp yola devam ederlerdi. Her on beş günde bir masrafı Venedik Devleti'nin kasasından karşılanan bu mektup taşıyıcılar yola koyulurdu. Konstantinopolis'ten yola çıkanlar karayolundan Dubrovnik'e gelir ve orada onları bekleyen gemilere binerlerdi; Venedik'ten gönderilen mektupçular da benzer bir yol izlerlerdi. Bu iyi işleyen düzen sayesinde her on beş günde bir mektuplar yerine ulaşırdı. Kuşkusuz paketi taşıyan adamlar her gün değişirdi, böylece birinin fazlasıyla yorulması önlenmiş olurdu. Eğer paketin başına bir kaza gelirse diye, her taşıyıcının birkaç yüz kulaç önünden giden ve etrafı kolaçan eden adamlar da olurdu; eğer bir tehlike sezerlerse geri dönüp taşıyıcı birliği haberdar eder ve iletiler kimsenin bulamayacağı emin bir yere saklanırdı. Böyle bir durumla on yıl boyunca sadece bir kez karşılaşıldı. İleti Senyörlüğe ulaştığında Konstantinopolis'teki Elçi'ye ulaştırılır, ya da Venedik'e ulaştığında orada bulunan Fransa Elçisi'ne teslim edilirdi; o da benzer bir yolla iletiyi kralına gönderirdi. Yolun o kısmının masrafları Fransa Kralı tarafından karşılandığından kimse zararlı çıkmazdı. Böylece, yazışmalar birkaç hafta hatta bir buçuk ay kadar eski bir tarihi taşısa da her onbeş günde bir iletiler düzenli olarak gidip gelirdi. İşte İstanbul'daki Fransız büyükelçisinin kralın işleri arasında yerine getirdiği başlıca görevlerinden biri buydu"].

Sâiler seyahatları sırasında yanlarında bir Türkçe mürur tezkiresi bulundururlardı. Balyos G. B. Donà'nın 17. yüzyıl sonlarında yaptığı seyahatın sonunda kaleme aldığı *relazione*'sinde bu tezkirelerden birinin çevrisi bulunmaktadır. [Venedik Devlet Arşivindeki Türk Belgeleri arasında da bu tarz belgeler mevcuttur].

Bazı özel durum ve zamanlarda, Venedik Cumhuriyeti veya balyos, zarflarının gönderilmesi veya alıcısına tesliminde gecikme yaparlarsa, yabancı temsilciler endişe ederlerdi. Örneğin, 1564 yılında Fransa temsilcisi Petremol şu satırları kaleme almış idi: "Encore que nous sayons amys, le bayle des Vénitiens et moy, toutesfoys il ne m'est pas possible de luy faire accepter aux extraordinaires [her onbeş günde bir gidenlerin dışında, özel olarak gönderilenler] aucune de mes lettres, s'excusant que la Seigneurie luy a deffendu. Mesmement par le commandemenet de la Seigneurie,

à ce qu'il dit, il retient nos despesches qui viennent de Venise quelquefois deux jours sans les vouloir donner, jusqus à ce qu'il ait donné advis au bassa de tout ce qui succède à la chrestienté, et seroit peine perdue et rompement de teste du voulloir contraindre de faire le contraire." ["Venediklilerin balyosuyla arkadaş olmamızdan önce, ona on beş günde bir olağan biçimde gidenlerin dışında herhangi bir mektubumu göndermeyi kabul ettiremedim; Venedik Devleti'nin bunu ona yasakladığını söyleyerek bütün tekliflerimi geri çevirdi. Aynı şekilde Venedik Devleti'nin emrine uygun olarak Venedik'ten gelen mektuplarımızı iki gün kadar alıkoymakta, bize vermemekteydi."

1641 yılında kaleme aldığı *relazione*'sinde, Balyos Alvise Contarini, sâi/portaliçe'lerden söz ederken, haberleşme konusunda bu taşıma işinin Venedik Cumhuriyetine büyük bir itibar kazandırdığını belirtirken iddiasını şöyle dile getirmiş idi: "Ekselansları, bütün mektupların sahibi bulunmakla, İstanbul muhitine tam olarak sahiptir. Babıâli ile olan çok büyük çıkarlarımız doğrultusunda, büyüklerimiz tarafından her zaman için istenmiş ve açıkça belirtilmiştir."

Bkz. GONTAUT BIRON, *Ambassade en Turquie de Jean de Gontaut Biron, Baron de Salignac, 1605-1610. Correspondance diplomatique et documents inédits*, Paris 1889, s. 179, 347, 350, 384, 392 vd.: Venedikli posta tatarlarının hizmetini tasvir eden yukardaki metin, adını verdiğim bu eserden alınma ve adı geçen elçi ile birlikte olan Giovanni Bordier'in kroniğinden de bir parça alınmıştır; BENETTI-PAZZAGLIA, II, 259 vd.; CHARRIÈRE, II, 771 n.; B. B:, I, 431; Ayrıca *Rel. Pera*, s. 29 vd. da karşılaştırın: A. BOPPE, *Journal et correspondance de Gédoyn "le Turc", Consul de France à Alep, 1623-1625*, Paris 1909, s. 61, 86.

115 17. yüzyıl boyunca majordom, vekilharç, çok sayıda hizmetkâr, ahırcıbaşı [imrahor] ve çok sayıda uşak ve ispir bulunurdu (Krş. BENETTI-PAZZAGLIA, *türlü yerler*).

116 Krş. Böl. VI. n. 7. [İki şehir arasındaki posta ilişkileri için kaleme alınanlar arasında zikredilmesi gerekenler: A. Cattani, *Venezia e l'Oriente, Commerci e servizi postali del XVI al XVIII secolo*... Padova, basım tarihi yoktur; Luciano De Zanche, *Tra Costantinopoli e Venezia, Dispacci di Stato e lettere di mercanti*... Padova, 2000].

Dördüncü Bölüm

17. YÜZYILDA VENEDİK SARAYI

Venedik Sarayı, 17. yüzyıl boyunca 18. yüzyılda geçireceği büyük değişmeye uğramadı. Fakat yine de bu uzun müddet zarfında, uzun süren savaşların yarattığı zorluklara karşın, sayısız tamirler ve yenilemeler yapıldı. Bunların bazılarının izlerini veya haberlerini belgelerde bulduk.

1633 yılında, sarayın yanında bulunan küçük bir evin satın alınmasından sonra genişletilmesi projesi hazırlanmıştı. Balyos olan Pietro Foscarini, Venedik Senatosu'na şunları yazmıştı: "Yeniçerilerin en yaşlısı ve deneyimlisi olan Mehmed, buradaki hizmeti yanında, evimizin yakınındaki üç evin sahibi olup, şimdi bunların en büyüğünü satmak ister; hemen satın alıp ekleyebiliriz; zira Galata kadısı bazı kusurlarından ötürü adamı çağırttı ve odasında tutuklattı. Başkanlarının arzusu üzerine serbest bırakılması girişimi yapıldı ise de epey masraf etmesi ve elbise dağıtması gerekti. Odadan böyle yüklü bir para ödedikten sonra kurtulması, onları satmasına yol açtı. Fransız elçisi,[1] benim beklentilerim yanında, evin genişletilmesi gerektiğini de görmüştü. Benim ihtiyacımı kendisi haber verdi. Her türlü satın alma isteğini geri çekeceğini, beni destekleyeceğini söyledi. Eğer bir Türk burayı satın almaya kalkarsa, hemen müdahalede bulunacaktı. İyi niyetini her fırsatta gösterdiğinden dolayı onu şikâyet edemem. Fakat kendi evi de yakın olduğu için satın alırsa adeta müşterek bir avlumuz olur. Böyle bir kolaylık da aileler arasında bazı anlaşmazlıklar çıkarabilir. Kaldı ki, bu ve öbür iş için O'nun desteği gerekir. Olayda meydana gelecek özellik ve çıkarları başkanlara haber verme zamanı var. Siz Sayın Ekselanslarına bunu iletmek istedim. Onların böyle kolay ve yakın alınacak bir arazi üzerindeki ihtiyatlılı davranışlarına dikkat ettim. Siz isterseniz, aşağı yukarı beş yüz reale para edecek bu ev için durumu arz ediyorum. Balyos ailesi için ikamete müsait olmayan binamız, güvenilir bir kişi olan Salvago'nun olup kiralanmıştır. Yukarıki yola bakan kapıyı kapatmak ister ki, nasıl yapar bilemem. Ben şahsen bu binayı istemiyorum; bunu da benden önceki meslektaşımın anlattıklarından öğreniyorum. Yine de detayları size iletmeyi yararlı gördüm; sizin yanıtınızı beklerken, satış işlemini de üç ay geciktirebileceğimi sunarım."[2]

Senato bu teklifi getiren Foscarini'nin dileğini onayladı ise de, masrafları kısıtlamasını da tembih etti.[3] Fakat satın alma işlemi olmadı; zira ev, bir vakıf arazisi üzerine yapıldığı için, camiye para öderdi. Türk yasalarına göre, vakıf [metinde vakuf] arazisi üzerine bina yaptıran kişi burayı terk ederse, mal tekrar caminin olurdu: Balyos şunları yazdı: "Bu malı alamadığım için, drağmanların üretkenliğine güvenmediğim gibi Ekselanslarının parasını tasarruf etmeyi uygun gördüm. Ben buraya gelmeden önce de eve hizmetlerde bulunan Veli adında bir yeniçeri, hem buranın yeniçerisi olmak istedi, hem de küçük olmakla beraber, yeni ve çok rahat kullanılacak başka bir ev önerdi."[4] Bu aşamada yeniçeri Mehmed'e ihtiyacı olan para verildi ve böylece sattığı ev güvenilir bir şahsa geçecek, yasal bir zorluk yaratılmayacak.

Balyos Foscarini, saray içinde bulunan eski şapelin kötü durumunu belirtmenin tam zamanının geldiğini gördü. Senatosuna şunları yazmıştı: "Şapel, hatta mihrap, bu evin bir köşesinde kubbeli tarzdadır. Öyle perişan ve devletimizin şefkat, din ve büyüklüğüne oranla o kadar pejmürdedir ki, bir süre önce küçük fakat güzel bir kilise yaptıran Fransa elçisi geldiğinde, hemen kilisemizi görmek istedi. Ben ise utancımdan kıpkırmızı kesildim. Geçen alım sırasında arta kalan paranın bir kısmını tamire ayırabiliriz. Epey çatlaklar olması yanında, yıkılma tehlikesi de var. Özellikle mihraba bir pala [süslü görünümü bir dokuma veya tahta pano] yaptırmak dinî açıdan da uygun olur. Ekselansın önereceği tedbiri uygulayacağım."[4] Senato kendisine ulaşan bu yeni dilekçeyi de kabul etti[5] ise de tamir işini Foscarini bitiremedi. Yeni gelen Balyos Alvise Contarini de şapele gerekli tamiri yapmak için izin istedi. Bu arada balkonun da tamirine izin istedi. Önceden de belirttiğimiz gibi, balyosluk evini tamamen çevreleyen bu balkon ile sâilerin ahşap evini de[6] içine alarak yapılacak bütün tamirat işleri Venedik Senatosu tarafından onaylandı.[7]

Sonraki siyasal meşguliyetler ve bilhassa Girit Harbinin yarattığı sorunlar, saray ile ilgili işlerin ihmal edilmesine yol açtı. Venedik Cumhuriyeti, bu harp esnasında hep meşgul olmakla birlikte, daha önce de İstanbul'da balyos olarak bulunan Giovanni Soranzo aracılığıyla ev sahibinin satılma isteğini 1650 yılında uygun görmüştü. O sıralarda evin sahibi, eski müteveffa Venedikli drağmanlardan birinin oğlu olan Sebastiano Salvago idi.[8] Fakat

ev ile Gioia veya Giorgia Salvago adında bir kuzeni daha ilgilendi. İlerde bu hanımı evin sahibesi olarak göreceğiz.[9] 12 Aralık 1650 tarihli mektubunda Salvago, Balyos Soranzo'nun memlekete dönüşünü kutladıktan sonra, kendisini rahatsız eden muhtelif borçları da sıraladı. Toplam 3040 reale'ye ulaşan bu miktar, işleyen faizler yüzünden devamlı artıyordu. Sözlerine şunları ekliyordu: "Sayın Ekselans, beni devletimize takdim ederken, zor durumda olduğumu da ekleyin. Sayın balyosların oturdukları ev büyüktür. Ben de kurtulmak için satmaya kalkıştım, yapacak başka şey elimden gelmez. Devletimizin sayın elçileri satın almak isterlerse, Tanrı adına, size bu evi satacağıma inanınız. Aksi halde, ekselans lütfen bana haber verin ve ben de istediğim bir şekilde birine satayım, çünkü kendimi kurtarmalıyım ve zavallı Ferareso gibi hapiste ölmek istemem. Diğer taraftan yaşamak ve giyinmek için elimdeki parayı faizle işletiyorum; zira başka geçim kaynağım olmadığına Tanrı şahittir. Evin değeri şimdi 6.000 reale. Sizden şimdi satış için haber bekliyorum. Borçlar beni zora sokarak hep artıyor. Bir mahkûm gibi ölmek de istemem."[10] Mektubu alan Soranzo, Salvago'nun isteğini devlet başkanına iletti. Bunları anlatırken "çok saygın ailenin soyu" demişti. Bazı kişilerin kötü davranışları ve mali bunalım sebebiyle, bunlar büyük ölçüde mali zorluk içindedirler." Şöyle de devam eder: "Ben (İstanbul'da bulunduğumuz sırada) gerekli nafakayı kendi masamda dağıtırken, bu zat tam bir yoksulluk içinde yaşardı. Evini sayın balyoslara kiraya vermekten başka bir işe kullanmaz. Yıllık kirası 100 zecchino[11] kadardır. Yarısını kuzenine verir, her ay 10 realeyi Ekselanslarının inayeti sayesinde babasına nafaka olarak ayırır. Çoğu kez evi satma ihtiyacında olduğunu açıkladı. Ben bir taraftan saygı duyup konuştum, bir taraftan da umut verip geciktirmeyi uygun buldum. Şimdi bana mektup yazdı, bunu da ekliyorum. Şimdi satmak niyetinde, halbuki bu ev (yüzyıllardan beri denilebilir) balyosluk makamı olarak kullanıldı. Bulunduğu yer ve etrafı ile birlikte bir bütün meydana getirir. Ayrıca dragmanlar, sâiler ve bütün adamlarımız, buraya geldiler. Şimdi (imkânsız demememek için), Pera Bağları'nda bizim gereksinmemize göre özel ve rahat başka bir yer (olsa bile) bulmak zordur. Yakınlık ve sair sebepler binlerce skandala sebep olur ve rahatsızlık verir. Ben daha fazla bu konuya giremem. İşte ben böyle bir gayretin semeresini ortaya koydum ki, son kararı vermek ekselanslarına düşer."[12] Venedik

Senatosu ilk aşamada Soranzo'ya verdiği görevde, Salvago'yu gönül alıcı sözlerle teselli etmesini "geçmiş yıllara ait bazı kiraların ödenmesini, bu evin satışından mümkün mertebe vazgeçmesinin sağlanmasını" istedi. "Savaşın yarattığı bu konjonktürde balyosların Babıâli'de temsil edilememesi ammeye yaramamıştı."[13] Fakat Soranzo'nun, gecikmeksizin Salvago'ya yardım etmesi için, çok az bir zamanı vardı. Senatonun isteği hediye değil de, "Bastian Salvago'ya biriken borçlar için üç yıllık tutar olan 600 reale toplam hazineden ödeme yapılması, bunun için de satışın durdurulması için, Soranzo'nun çok iyi çalışmaya söz vermesi bekleniyordu."[14]

Aradan kısa bir süre geçtikten sonra, uzayan Girit Harbine karşın, İstanbul'da bulunan G. B. Ballarino adındaki sekreter, 1660 yılının temmuz ayında, Venedik Senatosu'na verdiği haberde evin satışı ile ilgili yeni bir tehlike doğduğunu bildirmişti. O yılın Nisan ayında Galata'da meydana gelen yangından kurtulan bu evin değeri artmıştı. Şu satırları yazdı: "Evin sahibesi olan Bayan Salvago, evin satışına girişti. Galata'nın tahribinden sonra ev kıtlığı meydana geldiği için, istifade etmeden duramaz. Oyalıyorum ve söz veriyorum, fakat yararsız; eğer böyle bir şey olursa, Tanrı bizi diğer düzensizliklerden korusun. Ülkemiz senatosunun mali bunalım içinde bulunduğu belli olacak. Uğradığım birtakım sıkıntılara karşın, Edirne'den beri her türlü zorluğun üstesinden gelmeye bakıyorum. Zaman zaman karşılaşılan bu tarz zorluklar, Ekselanslarının bu evinde alınan önlemler sayesinde giderilmişti."[15]

Bu çağa ait saraya dair bir resim, bahis konusu ettiğimiz minyatür de görülür (37. Resim).

Çok uzun süren Girit Harbinden sonra, 1670 yılında İstanbul'a gelen Fevkalade Elçi Alvise da Molin, balyosluk evini –ki harp esnasında Dragman Pasquale Navone'nin korumasına verilmişti– çok kötü koşullar altında ve ikamete namüsait bir halde, büyük bir kısmını tamire muhtaç bir görünüm içinde buldu.[16]

Kısa bir süre geçince, 1672 yılında Giacomo Querini adındaki balyos, sarayın sahipliği üzerinde doğan bir dizi hukuki karışıklıklarla uğraşmak zorunda kaldı. Burası, 1660 yılında Ballarino zamanında olduğu gibi, Gioia veya Giorgia Salvago'ya ait görünüyordu. Belgelerden anlaşıldığı üzere

Stefano[17] adında birinden dul kalmış olup Salvago ve Mariola adında iki kız çocuğu vardı. Bayan Salvago, parasal bunalıma düşünce 1666 yılına, yani Girit Harbinin sonuna doğru, evinin bir kısmını Mustafa Çelebi adında birine sattı. Bu zat, Bariam Ağa adında merhum birinin kızına vasi tayin edilmişti.[18] Balyos, bu işlemle yakından ilgilenmeye koyuldu. Zira, ikametgâhı ilgilendiren bu husus, önceleri Katolik mezhebi ve Latin ırkından gelme, Venedik'e hizmet için pek çok ferdini veren bir aileden başka, şimdi bir Türk-Müslümanın katılmasıyla bir dizi sorun yaratabilirdi. Querini şu satırları yazdı: "Bütün karşılaştığımız zorluklardan biri diğerlerinden daha çetin ve sıkıcıdır: Evin sahibesi olan Bayan Gioia Salvago, geçmiş yıllarda parasal bunalım içinde olduğundan, evinin bir kısmını 600 realeye bir Türke sattı ki, bu karşılaştığım en ağır sorun oldu. Olayı öğrenince, hemen telafisi için Türklerin hukukuna başvurduğumuzda bazı usulsüzlükler olabilir. Sizin müdahaleniz sayesinde bu sorunu durdurur ve atlatabiliriz."[19] Zorluğu giderebilmek için, Türkten aldığı paranın Bayan Salvago'ya verilmesi çaresi bulundu: Böylece balyos, Mustafa Çelebi'yi aradan çıkarma yoluyla ev üzerinde yeni bir hakka sahip olacaktı. Querini bu olaya şöyle değinir: "Ev sahibesi olan Bayan Gioia Salvago'ya da 600 reale verip, Türkün elinden kurtarmasını sağladım. 200 realeyi de beş yıl süre ile ödenmemiş faiz için verdim. O'nu ikna etmek için yaptığım bütün görüşmeler sırasında, bu paranın geçmiş kiralara ait olduğunu belirttim. Onun kredisi ise, daha başka idi. Evin böyle ipotekli kalması, başka kredilerden yararlanma yolunu kapatıyor, Pera'daki kıymetli anamal kullanımını da engelliyordu. Kızların evlenmesi için burada, evin ferağ edilmesi gerekliydi. Sonuç olarak ben İstanbul'a geldiğimden beri, evin kirası için karşıma çıkan bütün engelleri gerekçeler ve yeminler sayesinde kaldırmaya uğraştım. Ekte sunduğum teminat akçesi belgesi (Bkz. resim 59 ve Zeyil'de 1 sayılı belge) ve birinci hüccetin suretini[20] Türk'ün elinden aldım ve şimdi siz Ekselanslarına sunuyorum. Şimdi vereceğiniz yeni görevleri bekliyorum."[21]

Balyos Querini, İstanbul'a geldikten sonra, sarayın tamiri için gerekli çalışmalara başladı. 1671'e kadar, Venedik Cumhuriyeti'nin ev için ödemesi gerekli olan ve o sırada 829 realeye çıkan bu paradan, masrafları mahsup etmeye kalkıştı.[22] Fakat Bayan Salvago bu girişime şiddetle karşı çıktı. Balyos da bunu şöyle anlattı: "Büyük bir tatlılık ve yumuşaklıkla,

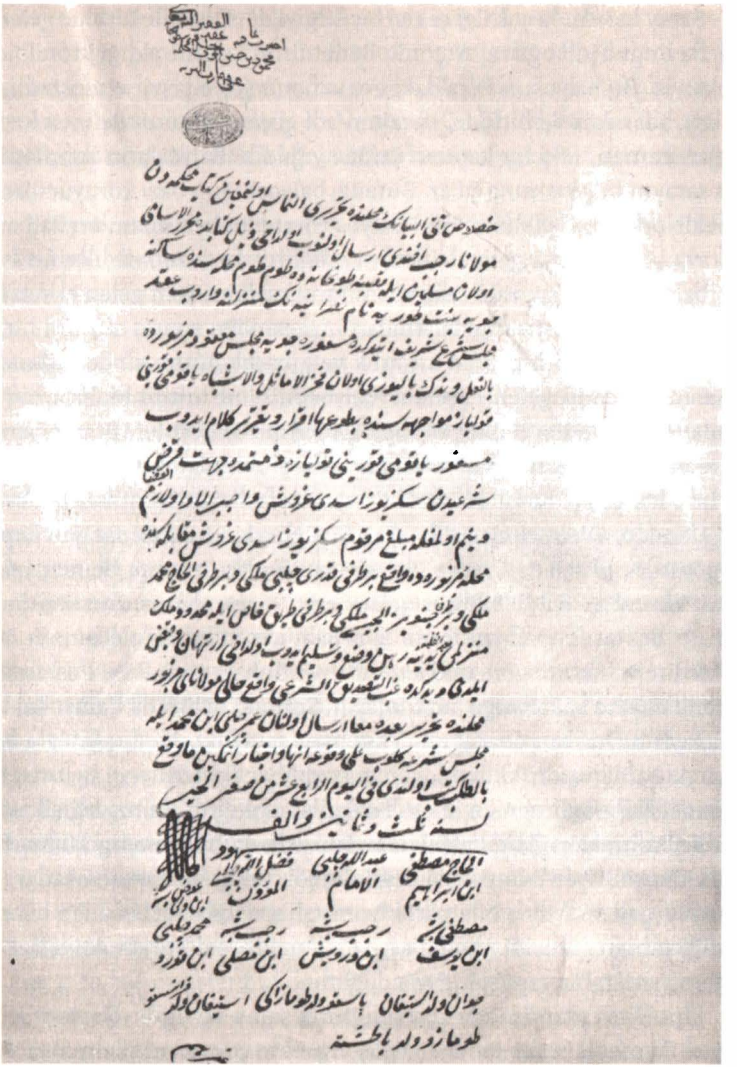
gözleri yaşla dolu bir hale geldi. Böyle bir yükü kaldıramayacağını; çünkü bunların tamir değil, doğrudan inşaat olduğunu söyledi. Memlekette böyle bir davranış, yani kira sırasında inşaat mevzubahis değildi. Kaldı ki, önceki balyoslardan hiçbiri, bunu teklif bile etmedi. Tamir sırasında zaman zaman gösterilen kusurlar yüzünden, ev şimdiki kötü haline geldi. Ekselansların hizmeti, şimdi iki kızım üzerinde eksik kalmasın. Yüce senatonun cömertliği bizim için devam etsin. Sonuç olarak, kadınlarla böyle haklı nedenler ve pazarlık için epey zaman kaybettim."[23]

Querini tarafından ev üzerine konulan ipotek işlemi, 1681 yılında Pietro Civran'ın balyosluğu sırasında kaldırıldı: 1672 yılında Bayan Salvago'ya verilen 800 reale para, Venedik Cumhuriyeti'nin kira ödemediği yıllara mahsup edildi ve Civran tarafından ödenen 29 realelik bakiye hesaptan sonra, 829 reale tuttu, hesap kapatılmış oldu.[24] Bu işlem gösteriyor ki, Querini tarafından yapılan işlerin masrafı, sonunda Venedik maliyesince kabul edilmiş, evin sahibesi hanım tarafından ileri sürülen görüşe göre, sarayda oturan Venedikli temsilciler, tamir masraflarını üstleneceklerdi ve bu da uygun görülmüştü.

Hükümeti ile fikir birliği içinde bulunan Querini, 1672 yılından beri, bütün balyosluk binasının satın alınmasında ısrarlıydı: "Bütün evin satın alınması için O'nun gereksinme duyduğu parayı bulacağım. Bütün işlemleri uygulayacağım ve bunu siz ekselansa haber vereceğim. Buranın satın alınması münasip ve şatafatlı olacak, böylece yıllar içinde bizim balyoslarımız, kendi anılarını yaptıkları işlerle bırakacaklardır. Bunu şimdiki Fransa elçisi de kabul ediyor.[25] Ailenin [maiyetin] ihtiyaçları hep artıyor ve bahçeyi bile eğlence ve dinlenme için kullanıyoruz."[26] Fakat bu sahip olma işlemi ancak ertesi yüzyıl gerçekleşti.

Bu çağda, balyosluk evi karşısında bulunan üç küçük evin satın alınmasına dair bir işlemin izi de vardır.[27]

Daha önce yeni Balyos Giovanni Morosini, balyosluk evinin tamiri için Venedik Senatosundan gerekli izni almıştı. Balyos G. B. Donà da, 1681 yılı temmuz ayında İstanbul'a geldikten kısa bir süre sonra, saray için gerekli tamirleri yaptırdı ve diğer taraftan da evi boydan boya çevreleyen balkonun büyük bir kısmını da yeniletti.[28]

Resim 59. Balyos Querini tarafından, 1672 senesinde Venedik Sarayı'nın ipotek edilmesi. Tercümesi için bkz. Zeyil, 2 sayılı vesika. Venedik Devlet Arşivi, Balyos Arşivi F. 297

Saray hakkında çok ilgi çekici bir bilgiyi de, Donà ile birlikte gelen giovane della lingua [dil oğlanı] Antonio Benetti'nin kaleme aldığı kronik içinde görmekteyiz. Bu balyosun Pera'daki eve varışını şöyle tasvir etmektedir: "Ekselansları, adamları ile birlikte, Pera'nın adı geçen yolunun üçüncü kısmına ulaştıkları zaman, eski bir kapının önüne yığıldık. Balyosların ikametgâhına ayrılan sarayın iniş kısmına çıkar. Burada, balyosluğun bazı koruyucuları dikkatle bekliyorlardı. Uşaklar ve eski Balyos Civran'ın bazı adamları da hazırdılar. Saraya inen yokuşa gelip de devam ettiğimizde, bize kendilerine ayrılan yerden bakıyorlardı. Kapının önünde duran ekselans, yeni gelen ekselansları Donado'yu bekliyordu; varıp da atından inmesinden sonra, samimi bir tarzda kucaklaştılar ve birbirlerine uygarlık ve kibarlık gösterisinde bulundular. Giriş kısmında yeni gelen ekselans balyosun elini tutup, topluca her ikisi bir arada merdivenden indiler ve toplantı salonuna geçtiler. Burada soylular ve sekreterler de onları yalnız bıraktılar. Karşılıklı olarak birbirlerine deneyimlerini aktardılar. Karşılıklı direktif verme faslı bittikten sonra, ekselans Balyos Donado, O'na tekrar eşlik edip, hep elinden tutarak sarayın kapısına kadar götürdü. Ekselans Civran, iki aile tarafından izlenip, hemen yakında bulunan bir eve getirildi.[29] Burası görevlerini tamamlamış olan sefirlere ayrılmıştı."[30] Bu tasvir, sarayın tarihi için bazı ayrıntıları gözlerimizin önüne sermektedir. Bu tasvire göre eski kapı, Balyos Sokağı (şimdi ise Postacılar Sokağı) denilen yere bakan tepe tarafındaydı. Sonraki bölümde burası hakkında daha detaylı bir tasvir yapacağım. Yine aynı sarayın arka tarafındaki büyük kapıdan da bahis vardır ki, buradaki ana cephedeki merdiveni belirtir. Buradan, birinci katta bulunan en önemli salonlara çıkılırdı. Biraz değişik olmakla beraber, sonraki çağlarda yapılan taslaklarda da bu aynen görülür. Bu da Venedik Cumhuriyeti'nin yıkılışı değil de, çok yakın bir zamana kadar, hatta Avusturya işgali sırasında bile görülüyordu; hatta yakında bulunan bir evden bahsettiği zaman görevini tamamlayıp da Venedik'e dönme vaktini bekleyen balyoslara ayrılan bir yapı olduğuna değinir.

Şimdiye kadar burada açıkladığımız saray ile ilgili yönetim belgeleri, balyos ikametgâhının mevkiini göstermekte çok sınırlı kalmakta ve çok kısa belirmektedir. Yahut da gerekli tamirat, muhakkak Venedik Cumhuriyeti tarafından üstlenildiğinde zikredilir. Fakat, Querini'nin ifadesi olan

"müsait ve parlak bir alım" deyimine inanacak olursak, bunu saraya sahip olma hissi diye yorumlayabiliriz. Böyle bir görüş de değişik bir ışık getirip memleketteki evler[31] ile diğer yabancı temsilcilerin ikametgâhlarının[32] karşılaştırılması sonucunu getirir ki Venedik Cumhuriyeti'nin olduğu kadar İstanbul'a yolladığı temsilciler için itibarlarına uygun bir bina olduğu muhakkaktır.

Balyos sonraki yüzyılda çok büyük değişiklikler ve genişlemeler geçiren bu evde gününü geçirirdi. 1672 yılında İstanbul'a gelen gezgin Cornelio Magni, şunları yazar: "Amme oyunları gibi, Hıristiyan eğlenceleri, araba yarışları ve sair benzer eğlenceler, burada zikredilmelidir. Bir ziyaret veya iş dışında, sefirler rezidansları olan sarayda kalıp, hep bu eğlenceleri izlerler." Giovanni Morosini de, 1675 yılında kaleme aldığı eserde, saray hakkında şunları yazar: "Memleketin geleneği ve anayasası, balyosu adeta istekli bir mahkûm durumuna getirir. Bu ikametgâhın dar sınırı içine kapanırlar.."[33] kaldı ki, siyasal meşguliyetler balyosun ruhunu daima kendinden uzak tutardı. Sınır veya korsanlık olayları, sürekli olarak ağır sorunlar yaratır ve Venedik Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti arasındaki sulhu hep tehlikeye attığı sıralarda Osmanlı ordusunun veya donanmasının silahlandığı ve harekete geçtiği haberi, Venedik arazilerinin tehlikeye düşeceği endişesine yol açardı. Sonra, İstanbul'da büyük Avrupa devletlerinin temsilcileri arasında devamlı bir kapışma aksettirildi. Balyoslar da, diğer yabancı temsilciler arasındaki siyasal oyunları takip ederlerdi. Bu çekişmeler çoğu kez Venedik Cumhuriyeti'nin çıkarlarına da ters düşerdi.[34] Balyos ayrıca, büyüklü küçüklü haberciler ağı vasıtası ile devamlı bir ilgi içinde[35] siyasette ve yüksek dereceli Türk memurlar arasındaki siyasi tutum ve muhtemel değişikliklerden ve hatta Osmanlı sarayı içindeki entrikalardan haberdar olur[36] ve sürekli olarak vezirlerle olduğu kadar istikballeri olabilecek devlet adamları ile iyi ilişkilerini sürdürürdü.

Balyos, siyasal sorunlardan başka, daima ticaretin gidişini kontrol eder, her gün yalnız İstanbul'da değil, bütün Osmanlı Devleti içindeki gemilerle tüccarları himaye eder, adalet dağıtır,[37] İstanbul ve Kudüs şehirlerindeki kiliselere kadar uzanan dinsel çıkar ve imtiyazları da korurdu.[38] Esirlerin hürriyetlerini kazanmasına çalışmanın yanında evindeki çok sayıdaki personeli yönetirdi.[39]

Bir taraftan bütün bu işlemler daimi bir dikkat gerektirdiği için,[40] diğer taraftan da şenlik ve eğlence eksikliği sebebiyle, balyos kendi sarayında kalıp dururdu. Zaman zaman balyosluk evini çepeçevre çeviren balkona çıkar, bu da 1636 yılında balyos olan kişinin söylediği gibi, "sürekli olarak bakıp da tek nefes alınacak yerdir" ve bu çok latif memleketin, deniz ile gök arasında kalan bir yerinde, kısa bir temaşa sırasında, az da olsa dinlenirdi. Bir taraftan da Boğaziçi'nden esen meltem, yukarda ağaçların yeşilliği, sarayın çevresinde bulunan Türk evlerinin öte tarafı, göz zevkini de tatmin ederdi. Balyos, bazen resmi görüşmeler için (çok sert kurallara bağlı olduğu için, uzun takışmalara yol açar, memleket aşkı ve itibarını zora sokan sorunlar yaratırdı) evden çıkar, hükümetteki kişileri ve yabancı meslektaşlarını ziyaret eder veya tantanalı dinsel törenleri seyretmeye giderdi.[41] Sonraki bölümlerde değineceğim üzere, balyoslar Boğaziçi kıyılarında bulunan köyleri de ziyaret ederlerdi. Bu ziyareti de istirahat ve eğlenceden çok, o sıralarda İstanbul'da sık sık patlayan salgın hastalık[42] ve yangınlardan[43] kaçmak içindi.

Mamafih, saray içindeki yaşam, balyosun diğer elçilerle beraber karşılıklı gerçekleştirdikleri ilişkiler sonucu verdikleri kabul törenleri ve büyük ziyafetler veya dinsel bayramlarda, örneğin yılda bir kez yapılan Aziz Marco ayini sırasında çok şenlenirdi. Böyle bir hava, 18. yüzyılda, A. Da Lezze'nin balyosluğu sırasında kaleme alınan bir güncede şöyle tasvir edilir: "Aziz Marco gününde (25 Nisan), balyosluk binası içindeki kilise çok güzel süslendi. Balyos tarafından yeniden tamir edilen kiliseye muharrik bir mihrap kondu ve muhteşem törenler yapıldı. Öğle vakti töreni Monsenyör Vatikan temsilcisi yönetti. Sacramento [din sırrı] da ortaya koyup "Te Deum" ayini duası okudu. Aynı gün takdisi de yapıldı ki, buna ekselansları da katıldı. Sonradan düzenlenen muhteşem öğle yemeğine, ekselans Venier bütün erkânı ile, monsenyör Papa temsilcisi birçok rahip ile, ayrıca Pera ve Galata'da bulunan sair dinlere bağlı din adamları, ayinin yönetimine katıldıktan sonra yemeğe çağrıldılar. Bizim toplumumuz ve diğer ülkelerin tüccarları da dahil, hepsinin sayısı 96'yı bulmuştu. Bunlar üç masaya taksim edilmişlerdi.

"Bütün yabancı misyon üyeleri aynı gün tebriklerini sayın balyosa ilettiler.

Resim 60.
Bazı "ciaus"lar [Çavuş] (16. yüzyıl)
Viyana, Milli Kütüphane, cod. 8626

"Sâi hizmetkârlar da resmi elbiselerini giyip, balyosluk avlusunda kendi oyun ve danslarının bir gösterisini yaptılar. Ekselans balyos da onlara birkaç fıçı şarap dağıttı."

"Akşam vakti bütün misyon şefleri ve eşleri de sohbet etmek için bir araya geldikleri zaman parlak bir aydınlanma ve yiyecek ikramı yapıldı."[44]

Bu evrede meydana gelen en önemli olaylardan biri de, yeni balyosun İstanbul'a tantanalı girişidir. Bu geleneksel tören, eski ve kesin kurallara göre düzenlenmiş ve daimi elçiler arasında, özellikle Venedik Devleti'nin balyoslarına uygulanmıştı. Bu tören balyosun Venedik'ten gelir gelmez, hemen şehre girişi sırasında yapılan bir tören olmayıp, birkaç gün, hatta hafta sonra yapılan özel bir törendi. Böyle bir uygulama 1681 yılında, G. B. Donà'ya yapıldı. Avrupa tarafına düşen Tatlı Sular'da [Kâğıthane ve Alibey dereleri]

Resim 61. Balyosun Pera'ya yaptığı resmî giriş merasimi (18. yüzyıl). Venedik, Şehir Kütüphanesi, Gherro koleksiyonu

veya bazı çağlarda olduğu gibi, Haliç'in doğu kıyısından başlayan merasim çok sıkı kurallara sahipti. Balyoslar bu olayı *dispaccio*'larında yazmakla beraber, çok az yer vermişlerdi;[45] daha detaylı tasvirler, gezginlerin anlattıklarında veya eşlik eden bazı kişilerin yazdıklarında bulunmaktadır.[46] Bu çağ ile ilgili olarak ikisi çok dikkati çeker: Bunlar Ermalo (veyahut Almorò) Nani adındaki balyosun 1615 yılındaki girişini anlatan Pietro della Valle[47] ile Donà'nın girişini anlatan Antonio Benetti'ninkilerdir; bu iki kişi bize çağın geleneklerinin canlı bir görünümü yanında, balyosun resmi görevleri sırasındaki en tantanalı bir evresini çizmektedirler. Aynı zamanda sarayın zengin mobilyasının çok ilgi çekici detaylarını anlatmaktan başka, balyos evi ile Fransa elçilik binası arasındaki daha önce de gördüğümüz sıkı yakınlığı –siyasal görüşlerde farklılık bulunmasına rağmen– balyoslar ile elçiler arasındaki süreli ve saygın şahsi ilişkileri de ortaya koymaktadırlar.

Yapılan merasime, yeni balyos ile artık görevi sona eren de, bütün balyosluk personeli ile birlikte katılırken, çok sayıda yeniçeri, "spahi" [sipahi] ve "ciaus"lardan [çavuş] başka, Babıâli'den Venedik temsilcisini kutlamak için bazı Türk görevliler yollanırdı. Katılanlar arasında, yabancı elçilerin yazmanları, Pera'nın en seçkin sakinleri, Venedik ve sair ülkelerin de tüccarları katılırdı. Elbiselerin zenginliği ve çeşitliliği arasında balyoslar ile beraberindekilerin giydikleri kırmızı renkli giysiler halkın pencerelere ve yollara dolmasına yol açardı. Haliç'i geçen kortej, Galata ve Pera sokaklarında dağılırdı: Galata'da yerel Türk görevliler tarafından kabul edilen yeni balyosa, şerbet, kahve ve itriyat sunulurdu.

Saraya ulaşıldıktan sonra, iki büyük ziyafet verilirdi: Biri refakatçi askerlere ve halka binanın bahçesinde; diğeri ise daha seçkin personele yukarıda bulunan büyük salonlarda verilirdi. Benetti bu olayı şöyle anlatır: "O gün balyosluk binasının gemi yelkenleri ile kaplı avlusunda çok lezzetli yemekler konmuş geniş masalar vardı. Büyük salonlarının ikisinde büyük ve tantanalı ziyafetler hazırlanmış, diğer odalarda da zengin ihtişamlı şekilde görünüyordu: Ama salonun başköşesinde de bir ziyafet masası hazırlanmıştı. Masanın üstünde kırmızı bir örtü seriliydi. Diğerlerinden bir basamak daha yukarda idi. Üzerinde de şık bir sayvan bulunuyordu; masaya ince ve zarif keten örtüler serilmişti; kenarlardaki eski zengin alışkanlıklara uygun altın ve gümüş

tepsilerle vazolar tam bir ahenk içinde sıralanmış olup, sayısız miktarda aynı madenden yapılma eşyalar da konulmuştu. Ekselans Balyos ile çok Saygın Fransa'nın Babıâli'deki Büyükelçisi Giuseppe Conte di Guillieray özel yerde oturuyorlardı... Yemeğin devam ettiği bir sırada iki elçi ayağa kalkıp, daha önce tasvir ettiğim avluyu seyretmek için pencereye yöneldiler. O sırada işaret verip, bekleyen Türk topluluğun içeri girmesini istediler. Bunların büyük bir kısmı ümidi kesip oradan ayrılmış olmakla beraber, bekleyenler hızla girip, masalarda bulunan yiyeceklere saldırdılar..." Burada bir an durur ve Donà'nın bu işi üç gün üç gecede hazırladığını haber verir.

Biraz sonra "ulaşan bir habere göre yeni yiyecek getirtilip masaların hazır tutulması istendi: Ekselansları, ikinci derece kişilerle hatta Venedikli kadar Fransız ve Türkler gibi diğer ülke kişileriyle beraber oturmak istiyorlardı. Bu ziyafet için tam bir İtalyan mutfağı ve lezzeti uygulandı ve deniz, kara ve hava farklılık yarattı ise de adeta uzak bir ülke değil de komşu bir mahal havası verilmişti. Her ziyafet esnasında uygulandığı gibi bazı değişiklikler yapıldı ve bir balık günü olduğu için Rum topluluğun masasında değişik bir süs duruyor-

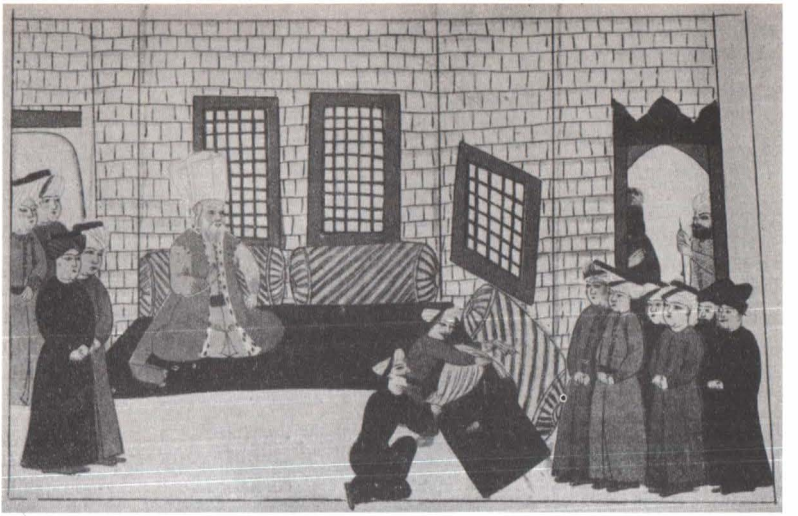
Resim 62. Balyos Sadrazamı ziyarete giderken (17. yüzyıl). Taeschner, *anılan eser*

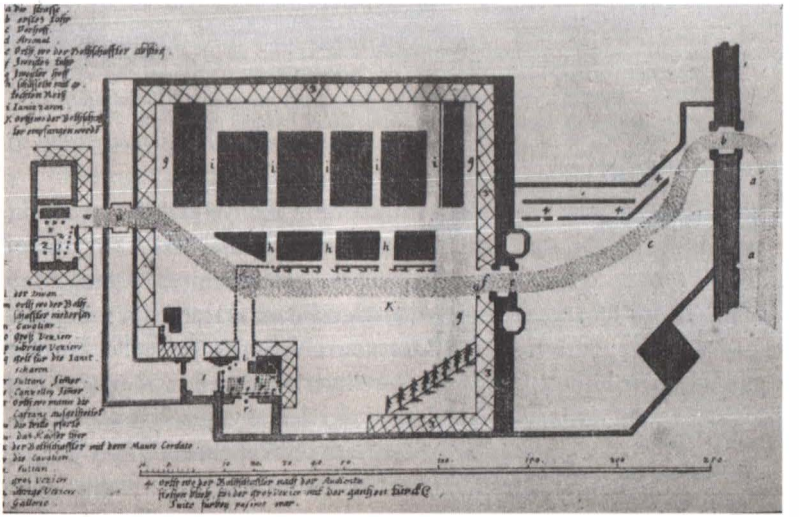

Resim 63. Balyos G. Soranzo'nun 16 Ocak 1649 günü Sadrazam'ı ziyaret etmesi [Sadrazam, Sofu Mehmed Paşa'dır. Bk, İ. H. Danişmend, *Osmanlı Devlet Erkânı*, İstanbul 1971, s. 38]
Taeschner, *anılan eser*

du. Yemek esnasında, katılanlara müzik dinletildi ve şarkılar söylendi, vatandaşlarımızı eğlendirdiler sonra da ülkelerinin başarılarını sıraladılar. Bu arada balyosluğun dostları Paşanın erkânı ihmal edilmedi, yemeğe davetlileri eğlendirmek için incelmemiş müzikleri ile maskaraları da yolladılar. Bu isteklerini yerine getirirken, yemekten sonra Venedik işi reçeller istediler ve bu istek herkese birer porsiyon verilerek yerine getirildi. Merasim bitti ve bugün için Çavuşbaşı'na [Chiaus Bassi] reçeller ve yüz zecchino verildi. Ekselans balyos ve ekselans elçi belirtilen yere refakat ettiler. Venedik işi reçel ve sair güzel şeyler Guillieray'ın madam ve matmazeline hediye edilmek için hazırlandı."[48]

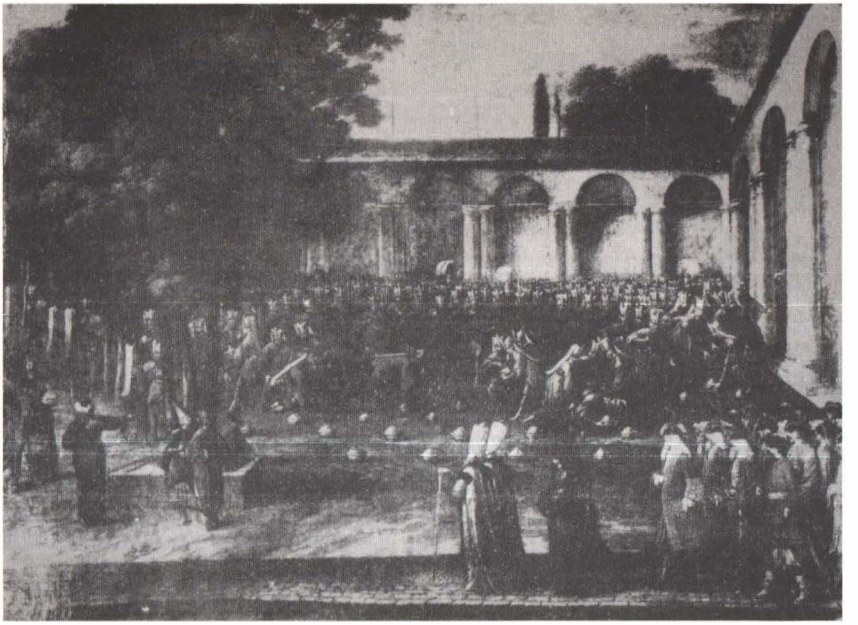
Balyos, girişinden birkaç gün sonra sadrazama tantanalı bir ziyaret yapar ve onun aracılığı ile padişahla buluşma tarihini saptardı.

Resim 64. Balyosun Sadrazamı ziyareti esnasında yapılan ıtriyat merasimi (17. yüzyıl)
Taeschner, *anılan eser*

Resim 65. Yabancı temsilciler için yapılan kabul törenlerinin saray içindeki mahalli
Frieder zu Carlowicz, Viyana 1702

Resim 66. Van Mour: Hollanda elçisi Calkoen'in, 14 Eylül 1727 günü Padişah III. Ahmed tarafından kabulü: Kortejin, Yeniçerilerin yemek yediği esnada, sarayın ikinci avlusundan geçişi. Amsterdam Müzesi

Bu buluşma için, henüz İstanbul'da bulunan eski balyos da katılır ve sultandan dönüş iznini alır ve yenisi de itimatnamesini sunar. Yabancı ziyaretçiye Osmanlı büyüklük ve zenginliğini en iyi şekilde göstermek için, "divano grande" [Büyük Divan] günü tespit edilirdi: Bu toplantıya, Babıâli'nin bütün yüksek dereceli memurları da davet edilirdi. Aynı gün saraydaki çok sayıda yeniçeriye para da ödenirdi. Bu buluşmalar, bir yabancı temsilcinin Türkiye'de kaldığı süre içinde, padişah ile görüşme için bulduğu tek fırsattı.

Topkapı Sarayı'nda yapılan bu kabul törenleri, geleneksel ve parlak bir intizam içinde, yüzyıllarca değişmeden uygulandı: Tören, bütün büyük devlet temsilcileri için aynı idi; Raguza [Dubrovnik] gibi küçük devletler için daha sade törenler tertip edilirdi. Bu merasimle ilgili olarak diplomat ve seyyahlar tarafından kaleme alınmış detaylı eserlere sahibiz. Balyoslarla ilgili olanları, özel-

Resim 67. Avrupalı bir elçinin kabul edilmesi: Sadrazam tarafından Divan salonunda verilen ziyafet (18. yüzyıl)

likle Pietro della Valle ve Benetti tarafından yazılanlara göre anımsayacağız.

Balyos kalabalık maiyeti [aile/famiglia] ile Tophane'den hareket eder, Haliç'i geçip, İstanbul tarafına ulaşmak için kayığa binerdi. Burada parlak ve gösterişli geleneksel tören yapılır ve giriş yapıldıktan sonra, sadrazam ziyaret edilir. Saraya gelindiğinde birinci avlu geçilir, burada balyos atından iner ve ikinci avluya geçer ki, burada önlerine özel tabak içinde pilav sunulan yeniçeriler dizili bulunurdu. Divanın toplandığı salona gelindiğinde, ziyaretçilere Türk usulü hazırlanan ziyafet sadrazam tarafından sunulurdu.

Divandan çıkıldıktan sonra, balyos ile yanındakiler, kabul törenine hazırlanırlar ve kendilerine padişah tarafından hediye edilen elbiseleri usu-

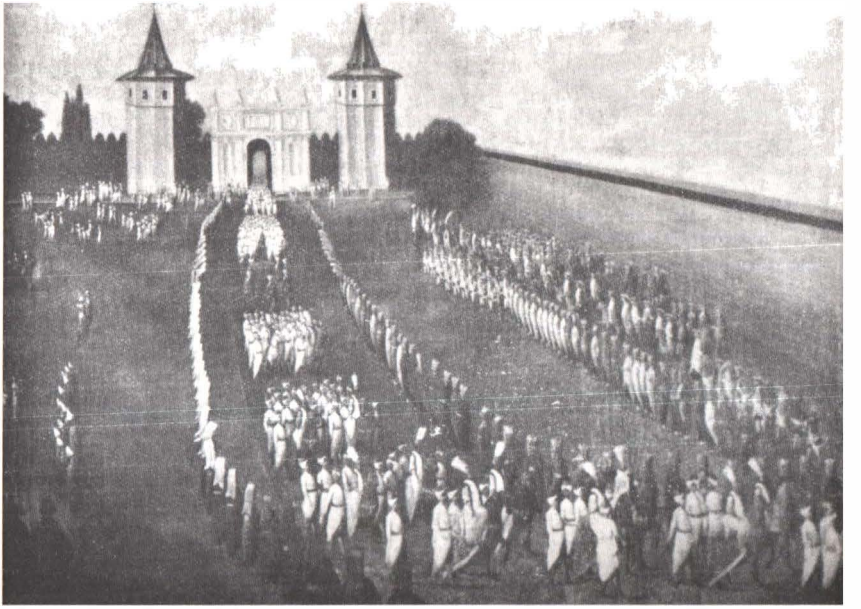

Resim 68. Balyosun Padişahı ziyareti (18. yüzyıl). Venedik, Şehir Müzesi, Cherro koleksiyonu

lüne göre giyerlerdi. Kabul töreni tamamlandıktan sonra ziyaretçiler sarayın birinci avlusuna geçer, eşikte Babıâli asker ve memurlarının geçit resmini seyrederlerdi; sonra balyosluğa dönüş için alay yeniden düzenlenirdi. Büyük törenler sırasında burası, Venedik Cumhuriyeti vatandaşları ve Venedik Cumhuriyeti'nin dostlarının toplanma merkezi olurdu.[49]

•••

Venedik Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler, 17. yüzyılın ilk yarısında bazı irili ufaklı olayların sürüp gitmesine rağmen, yine de normal ve sakin idi. Bu olaylardan biri, tam bir savaşın patlamasına ramak kalan, 1638 tarihli olanıdır: Bir Venedik filosu Avlonya Limanı'na sığınmış olan Cezayirli korsanların küçük bir filosuna saldırdı. Olay çok zor çözümlendi; Sultan [IV. Murad], Berberî korsanların, Venedik gemilerine saldırmayacağı garantisini verirken, Venedik Cumhuriyeti de donanmanın Avlonya Kalesi'ni tahrip etmesinden meydana gelen zararın tazmini için 500.000 reale ödemeyi kabul etti.[50]

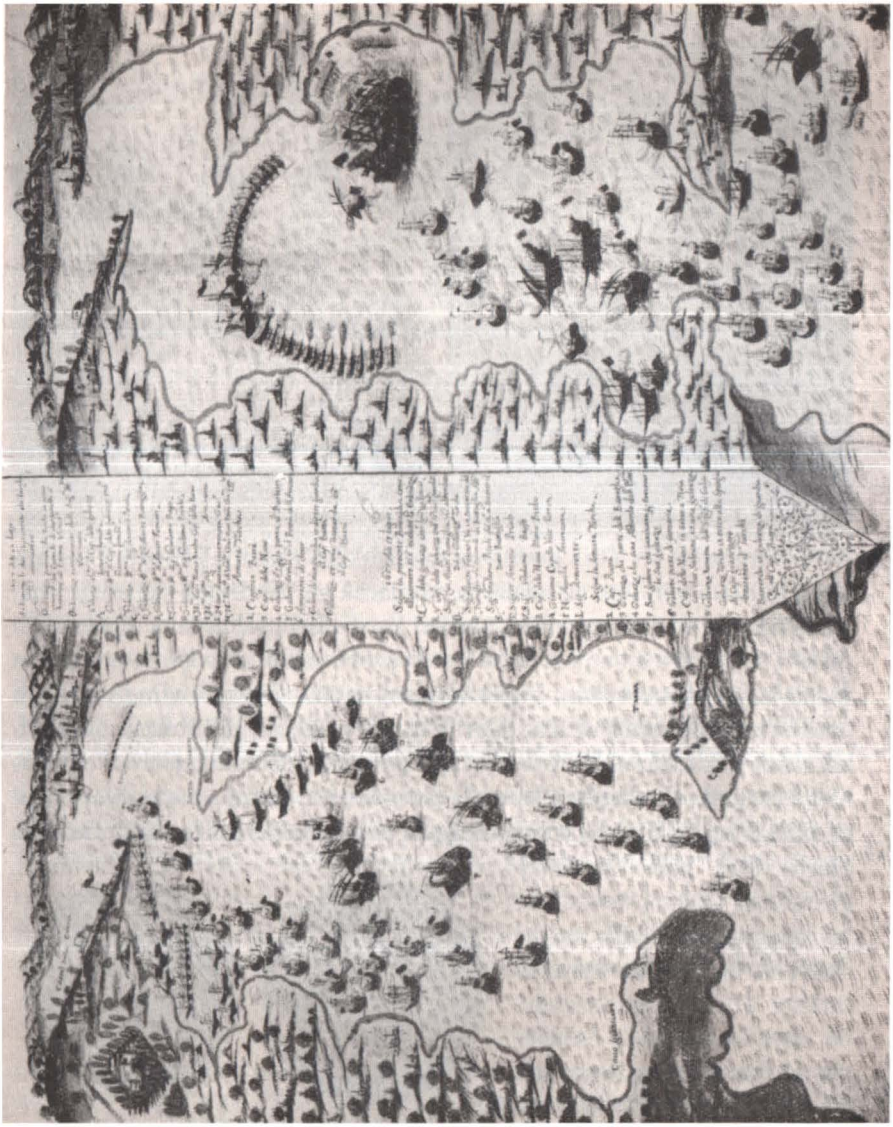

Resim 69. Kabulden sonra, elçi silahlı güçlerin saraydan çıkışını seyretmektedir. Venedik Sarayı'nda bulunan tablo

Resim 70. (Karşı sayfada) 1657 senesinin temmuz ayında, Çanakkale'de cereyan eden Venedik Türk savaşları

Venedik, Marciana Kütüphanesi, cod. It. cl. VII, no. 200 [Müellifin verdiği numara sonra yenilendi: 10050, tasviri ve dokümü; Zorzanelle, *Inventari dei manoscritti delle biblioteche d'Italia*, c. 81, Firenze 1956, s. 73-78]

Venedik Cumhuriyeti vatandaşları ile Türk vatandaş ve yöneticilerinin sebep oldukları çatışmalar, Adriyatik Denizi'nde "küçük hırsızlar" da denilen Uskoklar gibi deniz haydutlarının, Berberî denizcilerin [Osmanlı kaynaklarında Garp Ocakları] ve Malta Şövalyeleri, Toscana Büyük Dukalığı'nın denizcileri [Cavalieri di Santo Stefano], Kilise [Vatikan], Sicilyalı, İspanyol ve Provanslı gemicilerin meydana getirdikleri batılı deniz haydutlarının saldırıları Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasında sağlanan sulh döneminin, sürekli rahatsız edici tehdit unsurlarıydılar.

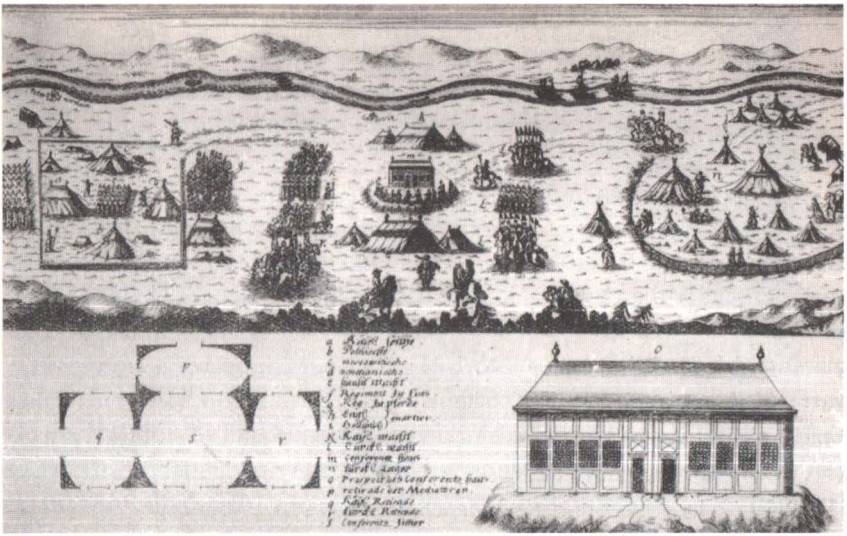

Resim 71.
İstanbul'da, Aya İrini kilisesindeki Askeri Müzede bulunan Venedik topu. [Müellifin zamanında anılan yerde iken, müze sonradan yer değiştirdi, şimdi Harbiye denilen mahaldedir]

Batılı denizciler bir Türk gemisine saldırdıkları zaman, Venedik Cumhuriyeti bunlara kendine ait adalarda sığınacak yer ve destek sağladığı ithamına uğradı; Venedik gemileri Berberî korsanların saldırısına uğrarsa Venedik Cumhuriyeti hemen Babıâli'ye başvuru yapıp, olayı protesto eder ve malın iadesini istemekten başka, korsanlara karşı taviz verilmemesini ve emirlerin yenilenmesini arzu ederdi. Bu karşılıklı gerginlik ortamı ve dertler, iki devlet arasındaki uyumsuzluğu gösterirdi. Bundan dolayı Venedikliler Hıristiyan korsanlara karşı da çok sert bir tutum içindeydiler. Yine de bütün bu ilişkiler sırasında, değişik ve zayıflamış görünümlü de olsa, Haçlı ruhu hâlâ kendisini gösterirdi; Fakat Venedikliler, geçmişteki büyük mücadelelerin bir devamı olmakla birlikte Türk İmparatorluğu ile olan ilişkilerinde bunları bir tehlike olarak görüyorlardı. Bu, saldırıların büyük öl-

Resim 72. Mora savaşı anısı için bastırılan madalya (1685)

Resim 73. Karlofça Kongresi. *Frieden zu Carlowicz*, daha önce anıldı

çüde askeri gemilerden çok, Türk ticaret gemilerine yönelmesinden ileri geliyor, üstelik bu saldırılar bile bazen Türk olmayan gemilere de yapılırdı. Ama bunlar karşılıklı deniz kuvvetleri için ciddi bir tehlike yaratacak düzeyde değildi. Türk dünyası ile sıkı bir ticari ve siyasi ilişkisi bulunan Avrupa devletlerini rahatsız etmeleri yeterliydi. Türkler böyle bir aşamada hemen silahlarını hazırlar, mukabele-i bimisile geçerlerdi. Balyos Alvise Contarini, 1641 tarihinde kaleme aldığı *relazione*'sinde: "Tanrı, Maltalı ve Floransalıları affetsin. Saldırıyı yapıyorlar, Settalia [Antalya][51] Körfezi'nde, takımadalarda ve bazen de Hisarlar'da[52] az bir ganimet kaldırıp gidiyorlar. Evet bir şeyler alıyorlar. Fakat Türkler öfkeleniyor, kendilerini savunmaya mecbur kalıp, hiç niyetleri yokken, bu hücumları önlemek için denize açılmaya kalkışıyorlar,"[53] diye haykırıyordu.

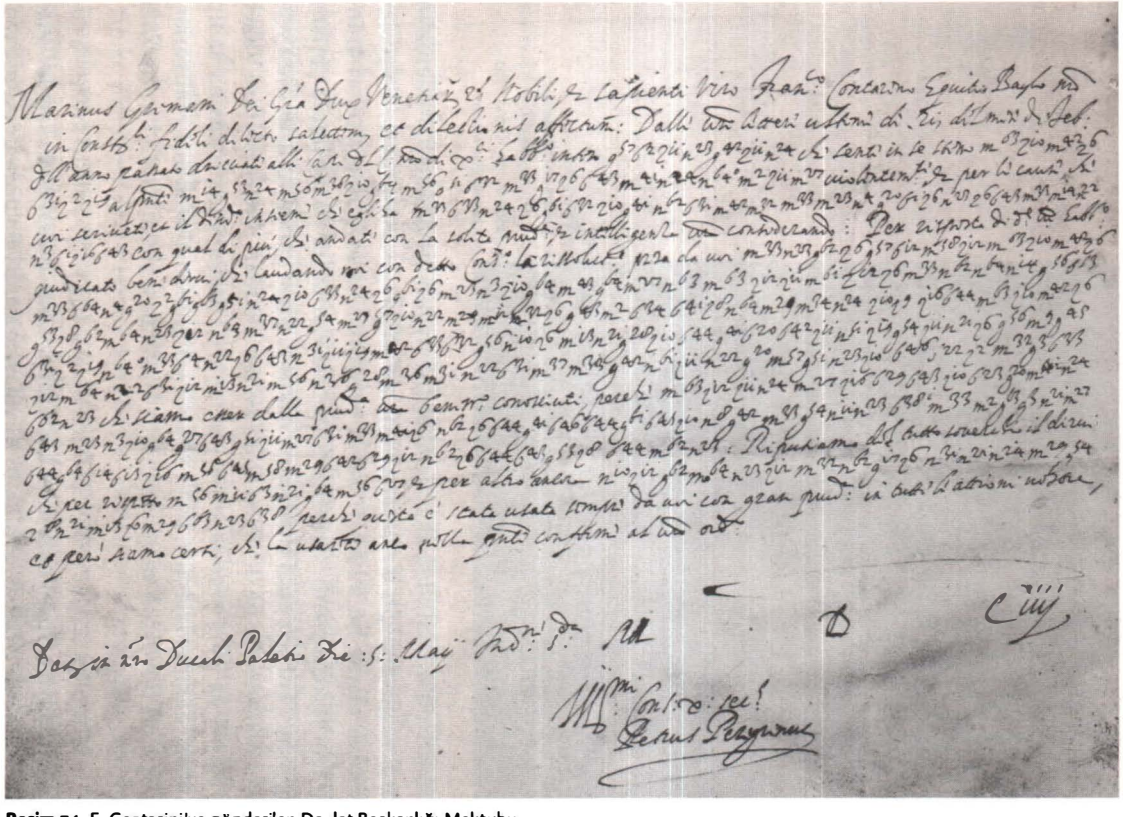
Bu olaylar zinciri, Türklerin o sıralarda hâlâ durulmayan fetih siyasetini hayata geçirmeleri için bir bahane ve vesile meydana getiriyordu. Girit Adası özellikle hedef seçilmişti. Türkler burayı Venedik

5 Mayıs 1604 günü F. Contarini'ye gönderilen
Devlet Başkanlığı Mektubu'nun Balyos'lukta deşifre edilmesi

Geçen senenin Şubat ayının 21. günü gelen son mektuplarınız bizim X'lar Meclisi Başkanlığı'na yöneltilmiş ve burada biz Kaptan-ı Derya'nın(1) Comito'su(2) olan Cafer Reis'in pişmanlığını anladık. Türk [Müslüman] olması, yazdıklarınızdan anlaşıldığı kadarı ile zorla ve bazı sebeplerden ileri gelmiş, ve o şimdi İsa imanına geri dönmek ister ve ülkelere ulaşmak arzusunda ise, siz de dikkat ve ihtimam gösterin. Mektuplara cevap verirken, vardığımız kanaate göre size söylemek istediğimiz, sizin böyle bir sonuca varmanız, adı geçen Meclis ile birlikte bizi memnun etti ve şimdi siz adı geçen Cafer ile Hıristiyanlığa dönüşünü hazırlayın ve cesaretlendirin, böylece istenilen sonuca varalım, tedbir olarak da adı geçen Türk Cafer Reis için bir mürûr tezkiresi elde edip, yalnız bizim şehrimize gelsin ve devletimizin hiçbir arazi veya şehrine ayak basmasın, yani ne Şark ne de Dalmaçya'ya gelmesin, sebebini de sizin gayet iyi takdir edeceğinizi biliyoruz, çünkü o buraya ulaşıp Hıristiyan olunca elbette onun şahsına Meclisimiz her türlü tutumu ile en iyi kabulü yapacaktır. Fakat bu arada Kaptan Paşa'ya ve diğerlerine olan saygımızdan dolayı, bu davranış çok dikkatli yürütülmeli, zira böyle tutumlar sizin tarafınızdan çok basiretli olduğunuz için şimdi de böyle yapacağınızdan eminiz ve talimatlarınıza riayet ederiz.

(1) Ciğalazâde Sinan Paşa; bkz. İ. H. Danişmend, *Osmanlı devlet erkânı*; İstanbul 1971, s. 184 vd.; M. H. Şakiroğlu, "Ciğalazâde Sinan Paşa, TDV *İslam Ans.* C. 7 (1993), s. 525-526

(2) Comito (Körni); Esir ve tayfa reisi, bkz. *The Lingua Franca in the Levant*, İstanbul 1989, s. 527 vd. no. 789; Manlio Cortelazzo, *Dizionario veneziano*... Padova 2007, s. 367

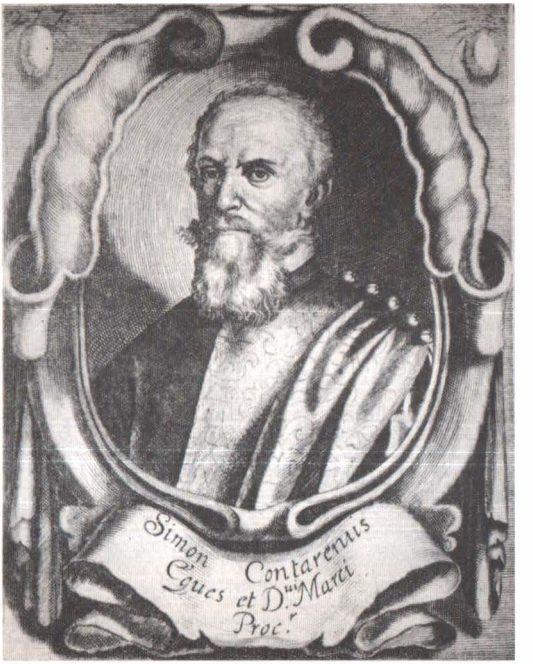
Resim 74. F. Contarini'ye gönderilen Devlet Başkanlığı Mektubu.

Resim 75.
Giovanni Mocenigo.
I. Ahmed nezdinde fevkalade elçi, sonra Roma elçisi.
Venedik, Şehir Müzesi

Cumhuriyeti'nin elinden alıp, kendilerine uygun bir üs yapıp, Akdeniz'in kontrol ve güveni için bir dayanak noktası sağlamak istiyorlardı. Balyoslar da sürekli olarak bu tehlikeyi haber veriyorlar ve savunma çareleri aranması için uyarıyorlardı. Örneğin Simeone Contarini 1612 yılında şunları yazıyordu: "Türkler etrafınızdayken bakınız. Sizin yönetiminizde olan yerlere ne yaklaşsınlar ne de en basit bir hediye alsınlar"[54] ve Cristoforo Valier adlı balyos da 1615 yılında şöyle yazmıştı: "Türkler Girit Adası'na sahip olmadan, Takımadalara ve bağlı yerlere sahip olamayacaklarını biliyorlar. Ada öyle bir büyüklük ve güce sahiptir ki, kalan yerlerin üstün bir merkezi görünümündedir."[55]

Bütün bu olaylar ve heveslerden dolayı, 1645-1669 yılları arasında sürüp giden büyük Girit Harbi artık kaçınılmaz oldu. Bu savaştan kısa bir süre sonra, Osmanlı Devleti 1672 ile 1676 yılları arasında Polonya ile ve 1683 yı-

Resim 76.
Simeone Contarini.
1608-1611 arasında balyos,
1624'te IV. Murad nezdinde
fevkalade elçi.
I. Ph. Tomasini, *anılan eser*

lında da Alman İmparatorluğu ve Polonya ile savaşa girişecektir. Türk genişlemesinin son evresinde, Osmanlı ordusu Viyana surlarının önlerine kadar uzandı. Genişleme siyasetinin en uç noktasına ulaşılmıştı. Bununla beraber, Avrupa'da güçlü devletlerin ortaya çıkması ve gelişmeleri üzerine, Osmanlı gücünde yavaş da olsa bir gerileme göze çarpmaya başladı. Viyana'nın kurtarılmasından sonra, Venedik Cumhuriyeti Hıristiyan devletler tarafından meydana getirilen ittifaka ısrarla çağrıldı. Girit Harbinden sonra meydana gelen zayıflık yüzünden, Venedik Cumhuriyeti'ne yapılan bu öneri tereddütler doğurdu ise de, sonunda Türklerle olan barış dönemlerinin, güvensiz bir mütareke olduğunu ileri sürenler kazandılar. Bunlar aynı zamanda İstanbul'da karşılaştıkları muameleleri birer hakaret sayarlardı. Devamlı karşılaştıkları tekliflerde hep konuyu parayla halletme yoluna giderlerdi. Osmanlı ordusunun o sıralarda karşılaştığı zaaf yanında –Venedik Cumhuriyeti'nin tehlike za-

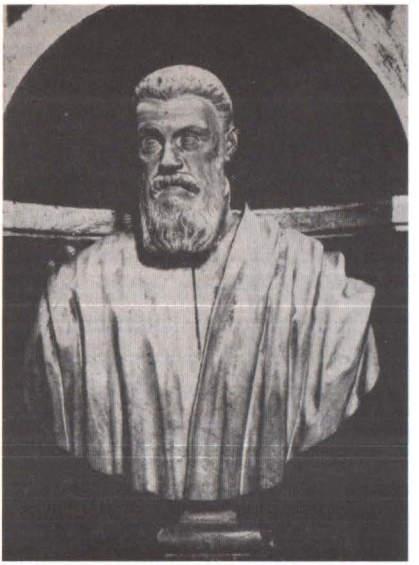

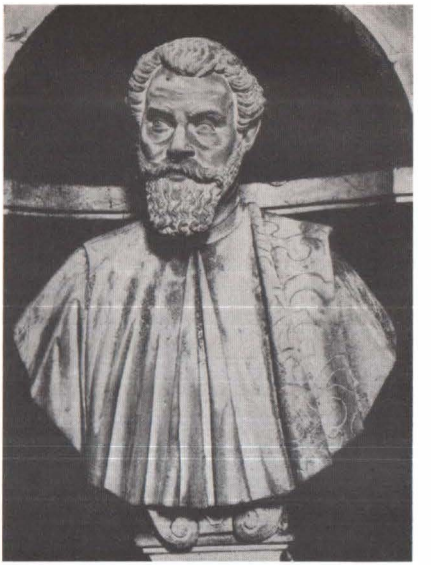
manlarında ısrarla yaratmak istediği bir Hıristiyan devletler ittifakının ortaya çıkışı, devletin hayati çıkarlarına uygun bir girişimden uzak kalmama siyasetini getirdi.[56] Venedik Cumhuriyeti 1684 yılında tarafsızlıktan vazgeçti ve Eugenio di Savoia komutasındaki imparatorluk ordusu ile, Çar I. Petro'nun da ittifaka girmesiyle Rus ordularına katıldı ve Osmanlıları Mora Yarımadası'ndan çıkarttıktan sonra, 1699 yılında imzalanan Karlofça Anlaşması sonucu buraya sahip oldu.

Böyle olay ve harp dolu bir yüzyıl esnasında, balyoslar ve yanındakiler için sert hareketlerin yapılması kaçınılmaz idi ki, bunlardan bazıları görev esnasında öldüler. Bu çağda İstanbul'da görev yapan Venedik Cumhuriyeti temsilcileri hakkında yapılan küçük bir incelemede, kısa süren bir sükûnet döneminden sonra, geçmiş yüzyıllara nispetle bir dizi ıstırap ve büyük fedakârlıklar yapıldığı görülüyor.

Resim 77.
Sultan Murad IV. tarafından fevkalade elçi S. Contarini'ye verilen ferman (üst tarafı)

Venedik Devlet Arşivi, Sala Margherita [Müellifin gördüğü sırada bu özel salonda iken, vesika sonradan "Documenti Turchi" serisi içindeki yerini aldı; A. Bombaci, *I Documenti Turchi*... bkz. Ek kaynakça, n. 1318]

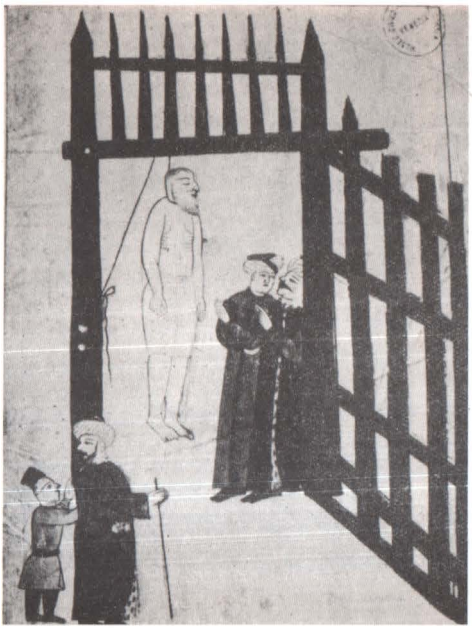

Resim 78. Agostino Nani. 1600-1602 arasında balyos. Venedik, S. Giobbe kilisesi

Resim 79. Almorò Nani. 1614-1620 arasında balyos. Venedik, S. Giobbe kilisesi

O olaysız, sakin diplomatik ilişkilere örnek olarak Francesco Contarini'nin fevkalade elçi olarak İstanbul'a gelmesini,[57] daha sonra da Venedik Devlet Başkanlığı tahtına seçilmesini gösterebiliriz. Sultan I. Ahmed'in tahta çıkışını kutlamaya gelen Giovanni Mocenigo, güçlü kişiliği olan ve ayrıca hayatını adadığı elçilik heyetlerine katılan Agostino Nani, Osmanlı padişahının sarayı hakkında kaleme alınmış çok sayıda araştırma arasında en canlı tasviri bırakmış olan Ottaviano Bon, [58] ayrıca 1608 ile 1611 yılları arasında görev yapan Simeone Contarini de bazı olayların ithamı altında kalmıştı. Korsan zannedilen bir geminin parçaladığı bir gemi sorunu sırasında olayla ilgili diğer kişi ve yeniçerilerin teşviki üzerine, bir Türk aracılığıyla balyosu suçladılar. Contarini İstanbul'da karşılaştığı zorlukları *relazione*'sinde yazdı. "Bu kalyon olayı balyosluk görevi sırasında beni çok tedirgin etti. Çoğu zaman meydana gelen bu tip olaylarda, harbe şartlanan vezirler karşısında, resmi yazışma ve kamu parasını saklamak zorunda kaldım. Büyük Bey [padişah] kellemi keser

Resim 80. 1620 senesinde idam edilen, büyük dragman Marcantonio Borisi.
Venedik, Şehir Müzesi, cod. Cicogna 1971

diye tehdit edildim. Dragmanları da darmadağın edeceğini haber verdi. Makamınızın ve benim şerefimi korumak için cevap vermelerini bahane etti. Korucular ve Acmed'den başka diğer hocalar da bana doğru uzanan yeniçeri yumruklarına karşı beni korudular. Taburemden kalkıp, Borisi'yi kendime çekip kurtardım. Aynı gün Bassà beni Kadıleşker'in de bulunduğu yere çağırdı. Bütün bu itham, kargaşa ve güç gösterimi adeta kıyamet günü idi. Tanrı'nın yardımı sayesinde etrafımdaki dalgalardan kendimi koruyorum."[59] Aradan birkaç yıl geçtikten sonra, Contarini, fevkalade elçi olarak, yeni tahta çıkan IV. Murad'ı tebrik etmek ve kapitülasyonları yenilemek için, 1624 yılında İstanbul'a geldi.[60]

Yukarda konu ettiğimiz olay, Almorò Nani (1614-1620) adlı kişinin görevi sırasında da çeşitli etkiler yaptı. Bu zat hakkında, Pietro della Valle, İstanbul'a tantanalı girişi, sultanı ziyareti hususunda bilgiler verir. Birkaç yıl önce balyos olan Agostino Nani'nin kardeşi idi. Sadrazam o sırada da kalyon konusu ile ilgilendi. Bu konu üzerinde Contarini ve dragman Marcantonio Borisi, Venedik Cumhuriyeti'nin çıkarlarını büyük bir gayretle savundular. Sadrazam ise o sıralarda dragmana kin besliyordu. Borisi ise, onun bir gün paşalığa yükseleceği ve sadrazam olacağını tahmin edemediği için "O'nun lehine çok az çalıştı, görüşmemesi gereken kişilerle görüştü ve kendi ecelini hazırladı." Vezirin gösterdiği bahane, Bosnalı tüccarların sebep oldukları bir sorundu: İki adet Venedik gemisine yükledikleri mallarını

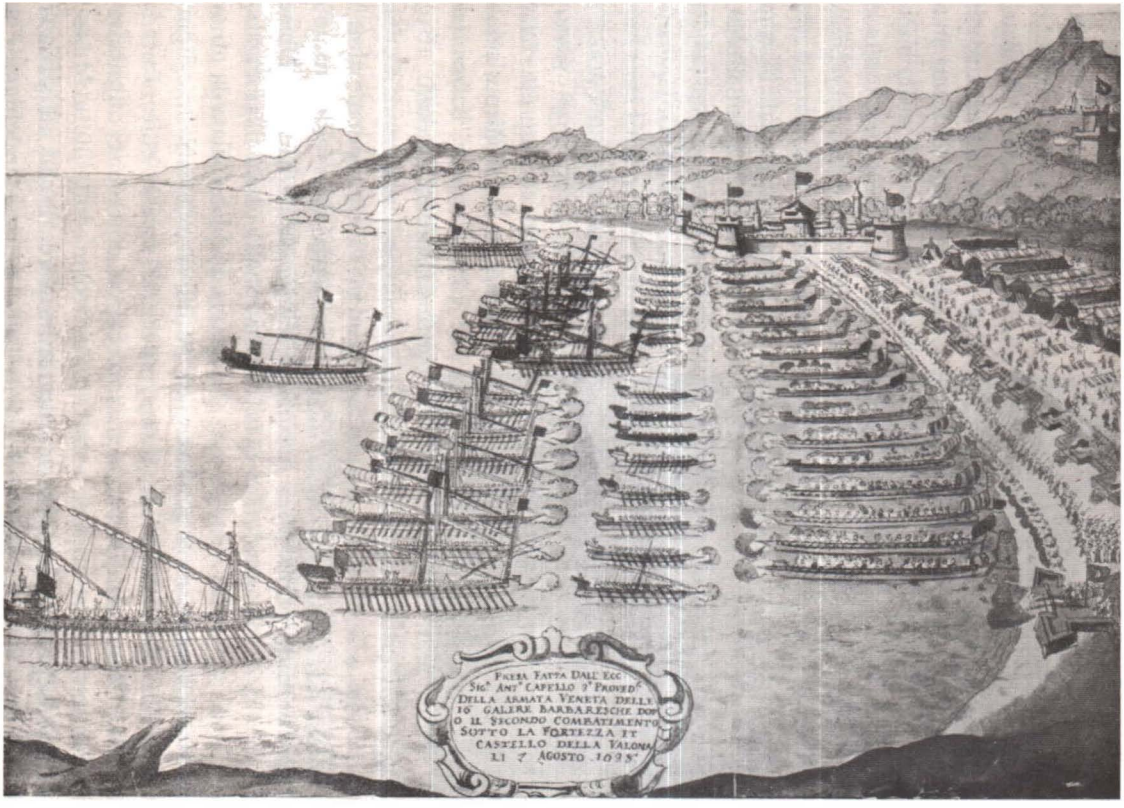

Resim 81.
Alvise Contarini (Çağdaşı olan bir basmadan)

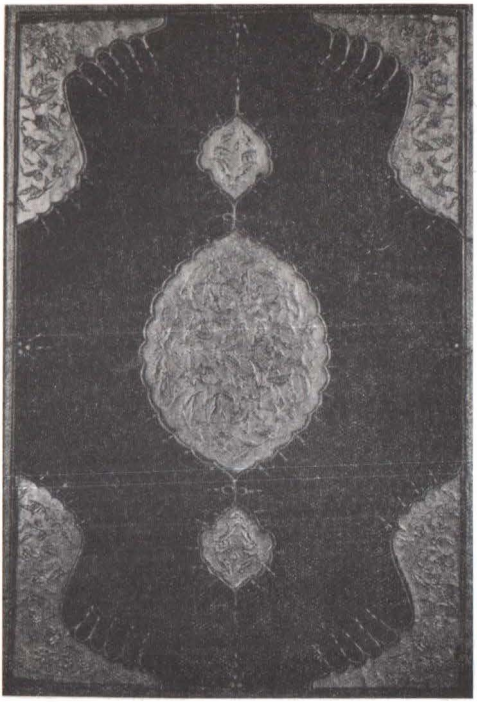
İspanyollar yağma etmişlerdi. Kinini yatıştırmak için, Borisi'nin tartışma sırasında yasaya ve kendi kişiliğine aykırı tavır aldığını ve çeviri yaptığı sıralarda da hem kendi söylediği sözleri, hem de balyosun konuşmalarını tahrif ettiğini ileri sürdü. Balyos Nani'nin anlatışı: "Bu ithamlardan doğru olanı bir tanedir. Ben on tane sözcük kullanırsam, o hemen elli tane söylerdi. Hatta düşmanları da paşa ile görüştüler... Borisi'nin bu sırada –Nani'nin

anlattığına göre– davayı görüşürken ne paşaya ne de kazaskere en ufak bir hakareti söz konusu değildi. Paşa yanındaki kazaskerlerden birinin kulağına bir şey söyledi. Sonra, Borisi'ye dönüp şunları dedi; 'sen ne cinayetler işlediğini biliyor musun?' Kızgınlıkla, bu adamın hemen subaşıya teslimini ve benim de gitmemi istedi. Orada, biraz ilerde bir halk alanında idam edildiğini gördüm... Cesedini ikinci gün aldığım zaman, para ve elbiselerini de verdiler. Hepsi aşağı yukarı 200 zecchino idi. Üçüncü gün de ceset ortada kalsaydı, götürüp denize atarlardı."[61]

Avlonya Limanı'nda 1638 yılında bir kısım Cezayir gemisinin tahrip edilmesi olayı da, Alvise Contarini adlı balyosun tutuklanmasına yol açtı. Bir gece nikris hastalığından muzdarib yatarken, tersane "emini" tarafından çok acele çağrıldı. Emin balyosu Tophane Camii'nde bekliyordu. Balyos "Sedia" [sedye/tahtırevan] ile getirildi. Burada hemen sadrazama götürüleceği haberini aldı. Bu da ona sultanın tutuklanması emrini verdiğini söyledi. Balyosun, bu adaletsiz ve kanunsuz şiddeti, sürekli protesto etmesine karşılık, yine de o gece sadrazamın evinde tutuldu: Bu olayı şöyle yazar: "Chechaia [kahya][62] odasında tutuklandım. Yanımda maiyetimden dört veya beş kişi bulunuyordu. Diğerlerinin eve gitmesine izin verildi. Burası da otuz hatta daha fazla yeniçeri tarafından gözaltına alınmıştı: Fakat dikkatli olmadıkları için, çok önemli yazılar dışındakiler kalmamış, daha az önemliler yakılmıştı." Ertesi gün paşa, balyosa bir haberci yollayıp, tutuklanacağı evi kendisinin seçmesini istedi ve istediği bir Venedikli tüccarın evinde kalabileceğini söyledi. Balyos Contarini bunu şöyle anlatır: "Bunu alay ederek karşıladım; zira bir tüccar değil, Elçiyim dedim. Bunun üzerine Galata'da bir evi seçebileceğimi söylediler. Ben gene güldüm ve cevap olarak da, görevimin belirli bir serbestlik gerektirdiği ve istemeden bir tutukluluğun söz konusu olamayacağını söyleyince, beni korkutma gayesi ile şunları eklediler: Sadrazam da sizi padişahın emri üzerine kulelere hapsedecek; Hemen ekledim: padişahınız böyle emrediyorsa hemen yapın. Kendime bir tutuklanma yeri seçmem bahis konusu değildir. Beni siz zorla tutuklarsanız, ben de bunu Cumhuriyetime hemen yazarım." Daha sonra da anlattığına göre "Paşanın evinden ayrıldıktan sonra, bana tahsis edilen Galata'daki odaya geldim. Bu bir bakıma tutukluluktur, fakat bütün bu tedirginlik benim için bir şereftir. Vatanım için yaptığım hizmet sırasında, ömrü-

Resim 82. 1638 senesinde patlak veren Venedik-Türk çatışması: Venedik donanması Avlonya limanında bulunan Garp Ocakları'na bağlı gemileri kuşattıktan sonra tahrip ediyor. Venedik, Marciana Kütüphanesi, cod. It. cl. VII, no. 200 [Bu rakam sonradan değiştirildi bkz. no. 70]

Resim 83. Alvise Contarini'nin resmi görev kâğıdının Şark sitili ciltli hali.

Venedik, Marciana Kütüphanesi, cod. It. cl. VII, no. 1870 [şimdi şu numarada; 8507. Zorzanello, *Inventari*... c. 89, Firenze 1974, s. 65. Aynı kütüphanede İstanbul'un yolladığı mektuplar da bulunmaktadır, bkz. Zorzanello, *Inventari*... c. 87, Firenze 1967, s. 15, beş cilt olarak toplanmış]

mün en güzel yıllarını verdim. Tanrı bana bu görevlerde yardım etti. Hizmetimi yerine getirirken vatandaşlar memnun, dragmanlar ve herkes kuvvetli olacak. Bu götürülüşüm sırasında dört tane de çavuş bulunuyordu. İkisi kapının önünde nöbet tuttu. Dikkati çekmemek için ve halkın bağırmaması için seyahat geç vakit yapıldı. İlk işim bu *dispaccio*'yu hazırlamak oldu. Yanıtlara ben bir şey yapacak değilim. Önceki *dispaccio*'lara tarafınızdan gelen talimat bana herhangi bir çıkar sağlamayacak."[63]

Bu olay 1638 yılının eylül ayında cereyan etti. Olay daha önce belirttiğimiz şekilde çözümlenince, balyos sonunda serbest bırakıldı. 1639 yılının temmuz ayında Contarini şu satırları kaleme almıştı; "Artık dost olduğumuzu belirten altın işlemeli elbise sırtımızda, beni ikametgâhıma yolladılar. Galata'da on ay süren tutukluluktan sonra gündüz vakti, bütün vatandaşlarımın eşliğinde, büyük bir ülkeye bağlı olduğumu hissederek seyahat ettim. Burada bana bakan Chiorvargi [Çorbacı] için 200 reale ve dört elbise, onunla beraber olan yeniçerilere on reale ve iki top yün hediye edildi. Bütün Musevi ve sair ülkelerin tüccarları çok memnun kalmışlardı. Büyük alkışlarla ve Tanrı'nın inayeti ile bu trajikomik olayın birinci perdesi tamamlandı."[64]

Contarini 1636 ile 1640 yılları arasında İstanbul'da bulunduğu elçilik hakkında detaylı ve muhteşem bir *relazione* kaleme aldı. Şunu yazar: "On dört yıl süren bir vazife devri esnasında dört resmi görevle, Hollanda, İngiltere, Fransa ve Roma'da bulundum: Böyle uzun, süreli ve meraklı bir görev bana şunu gösterdi ki, hepsinin toplamı İstanbul'daki balyosluğun karşısında bir gölge ve düşten başka bir şey değildir." Sonuç kısmında da şöyle bir açıklama yapar: "Söyleyeceğim tek şey, hiçbir şey yapmadığım ve her şeyi yaptığımdır. Vatanıma karşı görevlerim yanında yaptıklarım hiç olduğu için eziyetler teselli olur, kederler neşeye, zindanlar da anıta dönüşür. Hepsini yaptım; zira Tanrı ülkemin Türkler ile bir savaşa tutuşmasını engelledi. Onlar başlamayı tasarlıyorlardı. Başka hiçbir olay beni teselli edemezdi. Evime bundan güzel bir fresk asamaz, vârislerime bundan güzel bir miras, tarihe de bundan başka bir iz bırakamazdım. Görev sürem kesintisiz yirmi yıl sürdü. Nefes almadan devamlı dert içinde geçen bu iş ta mezara girinceye kadar sürecek."[65] Birkaç yıl sonra, Contarini bir arabuluculuk görevi ile, Westfalia Barış Anlaşmasının [1648] sonuçlarına etkili bir biçimde katıldı. Bunun akabinde Venedik Cumhuriyeti o sıralarda tutuştuğu Girit Harbi için [1644'te başladı], Avrupa'daki Hıristiyan devletlerden destek elde edebilme düşlerine kapıldı ise de, Contarini böyle bir ümidi hiçbir zaman taşımadı.[66]

Venedik Sarayı'nda Balyos Girolamo Trevisan 1642 yılında, ilerlemiş bir yaşta iken, hastalanıp öldü. Sekreter Angelo Alessandri, Giovanni Soranzo'nun gelişine kadar bu görevi üstlendi. 29 Nisan 1642 günü Venedik Senatosu'na yazdığı yazıda hemen haber verdi: "Birkaç gün ateşler içinde kıvrandıktan ve hayat belirtileri kaybolduktan sonra öldü. Yapılan müdahaleler yetersiz kaldı. Korfu Adası'nda hazırladığı vasiyetnamesini iki gün önce bana verdi. Ayın 28'inde, pazartesi günü, saat akşamın birbuçuğu iken ruhunu yaradana teslim etti... Bütün ev, dragomanlar, müminler ve diğerleri hüzün ve derde düştü. Onun faziletli ve gayretli çalışmalarını tasvire kalemim yeterli değil. Memleketinden geldiği iki yıldan az süreden beri büyük bir fedakârlıkla çalıştığını samimi olarak iletmem gerek. İlerlemiş yaşına rağmen, Venedik'den yola çıkan bu senatör hem uzun bir yolculuğu göze almış, hem de yorgunluğa katlanmıştı. Böylece Senatodan aldığı göreve göre, bu balyos-

Resim 84. 1649 yılında, Sadrazam balyos Soranzo'nun tevkifini emrediyor. Dolo, Villa Valtorta

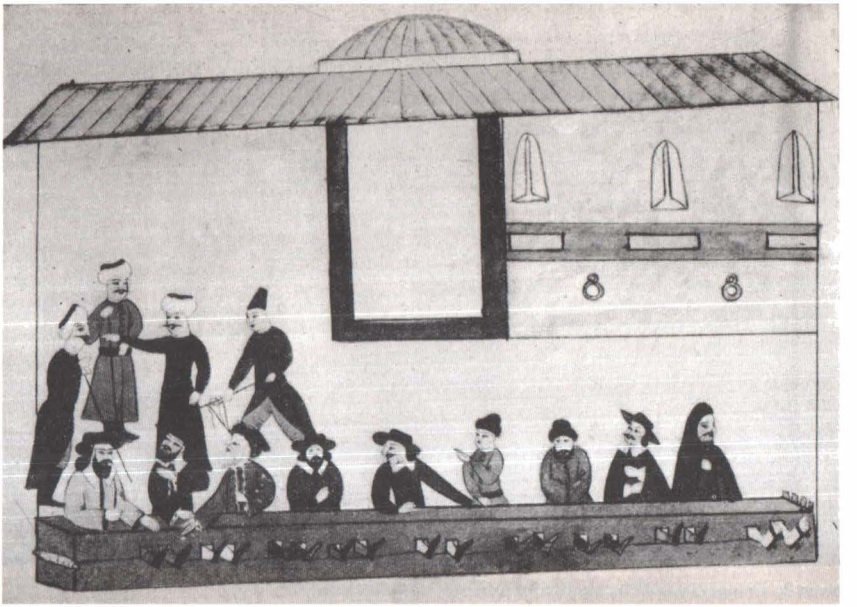
lukta ülkesine yararlı oldu. Hep ülke çıkarını düşünüp yaşlılığın getirdiği sağlık sorunlarına aldırmadı. Çok muktesit biri olup devletin parasını dürüst harcadı, fakat amme çıkarını da korudu; Sadrazam ve diğer vezirlerle, bütün işleri büyük bir kolaylıkla halletti, kesin sonuçlara varırken görüşme deneyimini çok iyi gösterdi. Cenazesi Galata'da bulunan Santa Maria Kilisesi'ne defnedilecek.[67] Böyle olmasını o istemişti. Peralılar ve diğerleri ile birlikte, ülkelerin ve divanların elçileri ve ileri gelenleri, gelenek olduğu üzere bu törene toplu olarak katılacaklar. Bu uygulama 1579 yılının kasım ayında, balyos makamında bulunmakta iken vefat eden ekselans Nicolò Barbarigo için de tatbik edilmişti. Hesap defterlerine göz attığımızda, açıkça görüyoruz ki, balyos ailesinin [maiyet] sayısı, dragman ve dil oğlanları ile birlikte çok artmış ve o zamanki elbiseleri kullanmak çok pahalı olmuştur..."[68]

Girit Harbi patlak verdiğinde, İstanbul'da Giovanni Soranzo balyos olarak bulunuyordu. Bir süre evinde tutuklu kaldı. Babıâli'nin harbin baş-

Resim 85. Prangaya vurulmuş olan Balyos Soranzo. Dolo, Villa Valtorta

lama sebebi olarak, İskenderiye'ye gitmekte olan büyük ve içi mal dolu bir kalyonun Maltalılar tarafından ele geçirilmesinden sonra Girit Adası'na götürülmesini gösterdi. Balyos, kişiliği ve Venedik Cumhuriyeti aleyhine bir yığın itham ve tehdit yapılmasına rağmen, yine de sabit, sakin ve vakûr bir tutum izledi. Bu olay sırasında Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkiler tamamen kopmadı, zira ağır bunalımlı bir evreye rağmen, bazı Venedikli acenteler İstanbul'da veya Osmanlı karargâhında sadrazamın yakınında bulunmaya devam ettiler. Soranzo gözaltında tutulmakla beraber, görevine 1645 yılında patlak veren düşmanlığın başlamasından sonra da devam etti. Mücadele halindeki iki hükümet arasındaki bazı görüşmelere aracılık yaptı. 1649 yılında meydana gelen korkunç olayın kurbanı olmakla beraber, yine de aynı makamda idi. O yılın 28 Nisan günü Sadrazam Mehmed [Sofu Mehmed Paşa] ile görüşmesi esnasında, Soranzo Girit Adası'nın teslimi ile ilgili hiçbir şey söylemeyince kızdılar

Resim 86. Prangaya vurulan Balyos Soranzo. Venedik, Şehir Müzesi, cod. Cicogna 1971

ve yanındakilerle birlikte hemen tutuklama emri verildi. Balyos ve beraber olduğu bütün Venedikli vatandaşlar, toplantının yapıldığı binanın bodrumunda bulunan odaya konulup, ayakları da prangaya vuruldu. Beş yüz değnek vurulacağı tehdidi yapıldı. Kısa süre sonra pranga çözüldü ve Venedikliler boyunlarına zincir takılarak halkın gürültüsü arasında şehirden geçirildiler; bu tip cezaların uygulandığı Odun İskelesi geçildikten sonra, Haliç'teki Balık Pazarı'na getirildiler ve burada kayıklara bindirildikten sonra, Boğaziçi'ndeki kulelere (Rumeli Hisarı) hapse götürüldüler; kayıklara binilirken Sekreter Ballarino denize düştü ve hızla tekrar kayığa çekildi. Tam o sırada atlı ve yaya milisler, balyosluğun diğer fertlerini de tevkif etmek üzere, Soranzo'nun evine yöneldiler. Sekreter olan Giulio Cesare Alberti ve yardımcısı Pietro Vianuoli gibi bazıları kurtulmayı başardılar. Bunlar bütün şifre ve çok önemli yazışmaları[69] alıp, hemen yanlarında bulunan Fransız

Resim 87. Balyos Soranzo, Rumeli Hisarı'nda hapsedilmek üzere, kayığa bindirilecek mahalde götürülürken. Dolo, Villa Valtorta

Elçiliğine sığındılar. Burada Venedikli bazı tüccarlar da sığınma yeri buldular; bütün olay esnasında burada kalan Alberti ve Vianuoli, sürekli olarak Venedik Senatosu'na haberler yollayıp, balyos ile maiyetindekilerin kaderi hakkında sürekli bilgi verdiler.

Balyos ile birlikte Rumeli Hisarı'nda tutuklu bulunanlar, sırası ile: Sekreter Giovanni Battista Ballarino, muhasip Gregorio Cavanis, drağmanlar; Giovanni Antonio Grillo, Cristoforo Tarsia ve Pasquale Navone; giovanni della lingua Marco Tarsia, Michele Parada ve Domenico Sanguinazzo, şapelin rahibi, tabip Girolamo Marchetti ve balyosun hizmetkârları ile diğer görevliler bulunuyordu ki, hepsinin toplamı yirmi dörde ulaşıyordu. Soranzo, Ballarino ve Grillo bir kuledeki hücreye atıldılar. Diğerleri boyunlarında zincir ve ayaklarında pranga olduğu halde aşağıda karanlık bir odaya atılmışlardı. Sadrazamın kini de drağman Grillo üzerinde yoğunlaştı; kırk yıldan beri Venedik hizmetinde bulunan bu zat, amme efkârı karşısında sulh girişimlerini ileri sürüp, Türklerin harp hazırlıklarını geciktirmekle suçlandı. Hapsedilişlerinin ertesi günü Grillo hücreden çıkarılıp, kale komutanı ile görüştürüleceği söylendi ise de boğdurulduğu şüphesizdir.[70] Balyos ile Ballarino sonradan sıkı bir sorgulamaya tutuldular. Grillo idam edildiği için bu görüşmelerde genç Marco Tarsia çevirmen olarak bulunuyordu. Önceki sadrazamın irtikâp yaptığına dair ikisinden de bir itiraf almaya çok gayret gösterdiler. Onların üzerinde büyük bir baskı kuruldu, hatta cellat bile pranga ucundaki düğümü mahkûmlara göstererek eğleniyordu; mahkûmlar herhangi bir tedavi uygulanmadığı için devamlı bir hastalık tehdidi altında bulunuyorlardı. O sıralarda Fransa elçisi olan Jean de la Haye destek verip, balyosun kaleden iki kişiyi çıkarıp, işgal ve yağmaya uğrayan balyosluk binasını kurtarmasını sağladı. Balyos bu iş için muhasip Cavanis ile şapelin rahibini seçti. Bunların yaptıkları tespite göre, balyosun kaldığı odalara hürmet edilmiş ve eşyanın hepsi yağma edilmemişti. Şapelin rahibi Alberti 9 Mayıs günü kaleme aldığı *dispaccio*'sunda olayı şöyle yansıtır: "Bunlar benim elimde tek metelikten başka bir para kalmadığını görünce üzüldüler." Istırap dolu günler yirmi iki gün sürdü. Tevkif emrini veren sadrazam [Sofu Mehmed Paşa] ani olarak azledilip sürgüne yollandı ve bir süre sonra idam edildi [21.V.1649].

Resim 88. Balyos Soranzo, kayığa bildirilecek mahalde. Venedik, Şehir Müzesi, cod. Cicogna 1971

Sadrazamlık makamında meydana gelen değişiklik, tutuklularla sürekli ilgilenen Fransa elçisinin araya girişi, balyosun becerisi sonucu Babıâli'nin bazı yüksek memurları ile yaptığı girişimler üzerine ve serbest kalması halinde bazı çıkarlar sağlayacağı hususunda söz vermesi durumda hafif bir iyileşme meydana getirdi. Dışardan doğrudan yiyecek sağlandı ve çok sonra hürriyetlerini de kazandılar. Elli bir gün süren tutukluluk döneminden sonra, 17 Haziran günü Soranzo ve adamları Rumeli Hisarı'ndan çıkarılıp saraya götürüldüler ise de burada da sıkı bir kontrol altına alındılar. Bu durum da bir yıl sürdü. 28 Mayıs 1650 günü padişah, yayınladığı bir emirle balyos ve adamlarından başka, Osmanlı topraklarında bulunan Venedikli konsolos ve tüccarların hudut harici edilmelerini istedi. Soranzo, bu kararı büyük bir hüzünle karşıladı. Türkiye'deki tehlikeli havaya rağmen, İstanbul'da kalıp, ülkesine yararlı olmak ve Babıâli ile ilişkisini sürdürmek istiyordu. Soranzo'nun çok istediği, güvenli bir güzergâh sayılan Tuna ve Viyana yolu üzerinden vatanına dönüş izni verilmedi. Osmanlı Devleti'ne karşı entrikalar çevirmesinden çekindiler: Selanik yolundan Korfu Adası'na gidebilirdi. Düşman arazisi olması yanında, para bakımından da büyük bir zorluk içinde idi; Korfu Adası'ndan sonra artık vatanında idi. İstanbul'dan ayrıldığı sırada da balyos, sarayın akıbeti ile meşgul oldu. 12 Haziran günü yazdığı belgede: "Bu ev büyük ölçüde yağma edildi." Yağmadan kalanları limanda bulunan yabancı gemilere yükletip kurtarmak istedi. Böylece, çok

Resim 89. Balyos Soranzo'nun bindirilmesi. Dolo, Villa Valtorta

Resim 90. Balyos Soranzo'nun Rumeli Hisarı'na ulaşması. Dolo, Villa Valtorta

Resim 91. Balyos Soranzo, Rumeli Hisarı'nda.
Venedik, Şehir Müzesi, cod. Cicogna 1971

tehlikeli bir dönemin müstesna görevini tamamlayan balyosun işi bitti. Bu zat, bilhassa tevkif edildiği günlerde olduğu gibi bir yüreklilik örneği gösterdi ve müstesna kişilerden[71] biri oldu. Bütün yüksek ve ast memurlar balyosun kaderini paylaştılar.[72]

Venedik Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiyi İstanbul'da sürdüren Fransa elçisi De La Haye, çabaları sonunda 1652 yılı biterken, Giovanni Cappello fevkalade elçilikle geldi. Bu zat, daha önceleri 1629 ile 1632 yılları arasında İstanbul'da balyos olarak bulunmuştu. Fakat bu elçilik faaliyeti iki taraf arasında derin bir anlaşmazlık yarattı: Fransa elçisi ile Venedik Cumhuriyeti, İstanbul'a yetkili bir elçi yollayarak, elçinin devlet ileri gelenleri ile görüşüp bir sulh bulma fırsatı yakalayacağını ümit etmişlerdi. Babıâli ise Cappello'nun gelmesi ile Girit Adası'nın kayıtsız şartsız teslimine dair direktifler getireceğini ümit etmişti. Sadrazam [Tarhuncu Ahmed Paşa] böyle temelsiz bir ümidin boşa çıktığını görünce çok büyük bir hayal kırıklığına uğradığı gibi, çok da kızdı. Bu sırada Venedik Cumhuriyeti sulhu kurtarmak için bazı yerleri terk etmeye razı olmakla beraber, Girit Adası'nı tamamen terk etmek niyetinde değildi: Elçiye İstanbul'u hemen terk etmesi emri verildi.

Cappello, herhangi bir zorlukla karşılaşmadan, rahatlıkla seyahat edebilirdi. Ona verilen izin sayesinde hürriyetini tehlikesizce yürütür, hatta, balyosların Pera'da ikamet ettikleri evde kalabilir ve ziyaretler yapacağı gibi kabul de edebilirdi. Fakat sadrazamla yaptığı iki görüşmeden sonra durum değişti ve henüz gelişi altı günü bulmuşken, başkenti terk etmek zo-

Resim 93. Balyos Soranzo ve maiyeti Rumeli Hisarı'ndaki zindanda. Dolo, Villa Valtorta

runda kaldı. Fevkalade elçinin bu ani seyahati, sonradan patlak veren talihsizliklerinin başlangıcıdır. Çünkü dönüş yolu üzerinde olan Edirne'ye uğradığında tutuklanıp hapsedildi. Bu olayların seyrini Cappello'nun kendisinden öğrenelim. Sadrazamla ikinci görüşmesini anlattıktan sonra, Edirne'den şunları yazar: "Istırap dolu saatler yaşadığım bu şehirde, eve döndüğümde yeniçeri ve sorvagi [Çorbacı] tarafından kuşatıldığını gördüm. Hiç kimsenin girip çıkmaması için kesin emirler verilmişti. Sekreterle yürürken, hep bu dert dolu mahal ve zamanı düşünüp, çıkış yolu arıyordum. Gün ağardığı zaman, hâlâ dertlerle doluyduk; gün doğduktan sonra da, hemen hareket etmem için Bassà'nın emri Kralın [padişah] verdiği göreve göre çıkarıldı. Bu sırada yol emri ve Bassà'nın hazırladığı arabalar sayesinde kurtulmakta idim. Tam bu sırada bana eşlik eden iki çavuştan biri yanıma yaklaştı. Sadrazamın yeni bir "bugiardì"sini [emrini] getirdi. İçeriğinde, hemen hareket etmediğim takdirde, zorla bir arabaya bindirilip hemen Küçükçekmece'ye [metinde; Ponte Piccolo] götürüleceğim yazılıydı. Burada emirler bana yetişebilir, gelecek eşyaları da maiyet bir araba ile yetiştirebilirdi. Bu durumda arabaya atlayıp, yanımda iki hizmetkâr ve bir çavuşla bir de yeniçeri olduğu halde Küçükçekmece'ye gitmeye karar verdim. Uzaktan arabaları gördüm; bütün eşya ve yazışmaların korunması ile taşınması işini sekretere, görevlilere ve maiyete bıraktım. Türkler gece vakti sürekli bir gürültü ve patırtı ile evi rahatsız ettiler... Ertesi günün sabahı da bütün bu kargaşa ve gürültü arasında yola çıkan maiyetimizle Küçükçekmece'ye yöneldik. Akşam saatinde de bu-

Resim 94. Rumeli Hisarı'nda idam edilen büyük dragman Giovanni Antonio Grillo.
Venedik, Şehir Müzesi, cod. Cicogna 1971

Resim 95. Balyos Soranzo'nun, Rumeli Hisarı'ndaki hapishanede yapılan sorgulaması.
Venedik, Şehir Müzesi, cod. Cicogna 1971

raya vardık. Hepimiz orada bulunan *cavarserà*'da (kervansaray) toplandık. Yine sert ve sıkı bir denetim altına alındık. Ertesi sabah aynı sıkı kontrol altında yolumuza devam ettik. Burada birkaç gün kalsak bile, hatta her türlü engelleme ve zorluklara karşın kalemi hemen elime alıp, saygıdeğer Senatomuza bir yığın haber yazabildim.

"Bu kente varınca, bu mecburi yürüyüşüme devam edeceğimi sanıyordum. Tam o sırada vezirin benim tutuklanmamı emrettiği haberi geldi. Emir hemen uygulandı ve buradaki kaleye götürüldüğümü anladım. Burada uzun süre kalmadım, oradan alınıp, her tarafı çok iyi kapatılmış ve çok dikkatli korunan bir yere getirildim.[73] Sekreter Ballarino özel bir uzun mektubunda hapsedilişinin tasvirini uzun uzadıya konu eder; "Çok küçük bir oda içinde yüz kişi idik. Küçük, kırk kişi alacak bir yerde her taraf karanlık, duvarlar kurşun kaplı, basık, düzensiz, kötülük yuvası, yayılan pis koku yüzünden de örümcek, kurbağa, fare, karınca ve en kötüsü de zehirli ve etkili şeyler kaynıyor. Fakat bu odalardan birinde bir yatak konup, ruhuma ve bedenime bir rahatlık sağlandı. Ortada duran bir masa üzerinde de ekselanslarına içinde bulunduğum sefil ve kötü durumu açıklamaya giriştim. Burada mevsimler çok düzenli bir şekilde ilerliyor; yazın sıcaktan yanılır, kışın da soğuktan donulur; günün sıkıcı anlarını geçirecek açık, hava alınacak

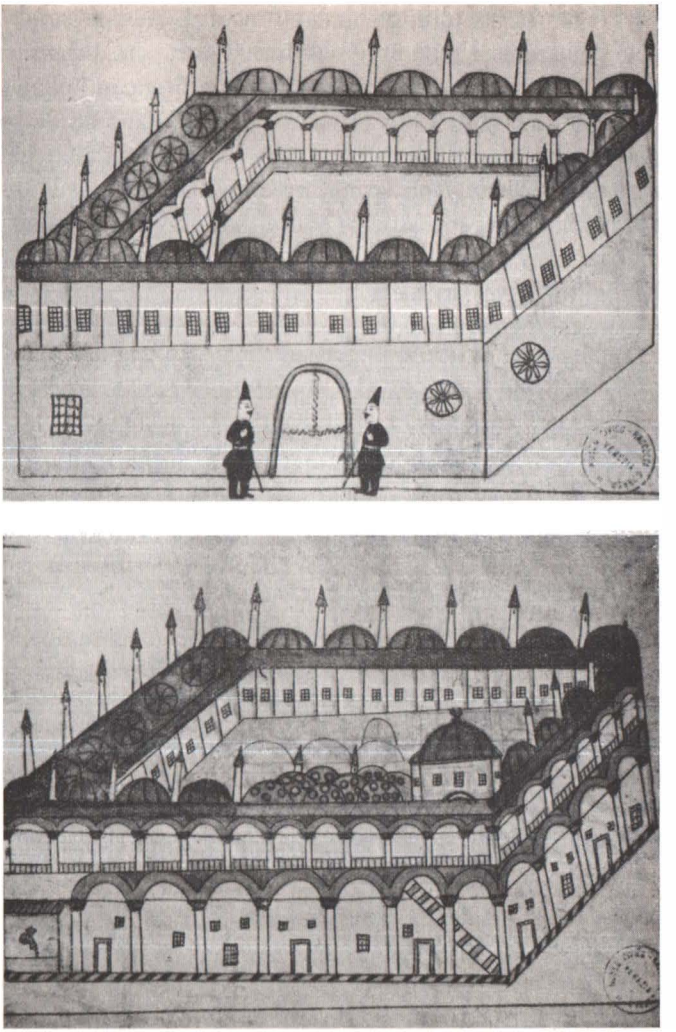

Resim 96. Sadrazamın azledilerek sürgün edilmesi ve balyos Soranzo'nun serbest bırakılması [bkz. no 63].
Dolo, Villa Valtorta [Müellifin kaydettiği bilgi ve görüntüler, sonradan daha detaylı ve renkli olarak ele alındı; bkz. G. D. Romanelli, *Il Bailo Soranzo*... bkz. Ek Kaynakça]

Resim 97.
Giovanni Cappello
fevkalade elçi kıyafetiyle.
1629-1632 arasında balyos,
1652'de fevkalade elçi.
Venedik, Şehir Müzesi

bir köşe de bulunmaz. Burada ruh hareketsizlikten yakınır ve içi hep bıktırır. Öyle bir sıkıcı olur ki, anlatmak da tatsız olur."[74] Daha sonra bu tutukluluk daha rahatsız ve sıkıcı bir hale dönüştü. Yıkıntı ve ıstırap içinde daha çok bunalan Cappello, 1654 yılı başlarında intihar girişiminde bulundu ve kendisini bıçakla üç yerinden yaraladı.[75] Bunun üzerine Venedik Cumhuriyeti yöneticileri harekete geçtiler ve ilk fırsatta balyosun vatanına dönüşünü sağlayıp, resmi işlerin Ballarino'ya devredilmesine giriştiler:[76] Yetkilerin sekretere geçme işlemleri, aynı yılın temmuz ayında tamamlandı. 1658 yılında artık elçi sıfatı göstermelikten öteye geçmeyen bu zatın İstanbul'a gelmesine padişah izin verdi. Çektiği maddi ve manevi ızdırapların etkisinden dolayı 4 Kasım 1662 günü, ilerlemiş bir yaşta öldü. Ballarino şunları anlatır: "Ekselansları elçi Cappello'nun geçirdiği yıllar, dertlerin ağırlığını duyurmakla beraber, efendim her türlü zorluğun üstesinden geldi. İki buçuk ay süren bu illetten sonra, ayağından başlayan hastalık, yavaş yavaş yukarı çıktı

Resim 98. Fevkalade elçi Cappello ile sekreter Ballarino'nun, sonradan tutsak edildikleri Edirne'deki iki "Han" [Kervansaray]. Venedik, Şehir Müzesi, cod . Cicogna 1971

ve iç hastalıkları da vücudunun bir tarafını sardı ise de, parlak zekâsına hiçbir halel getirmedi. İçinde bulunduğumuz ayın üçü, akşam on iki saat süren bir ateş basmasından sonra, vücudu son direncini kullandı ve ayın 4'ünde öğle vakti ruhunu Tanrı'ya teslim etti: Ekselans bu durumda bile her türlü direnci gösterdi. Ölüm kaçınılmaz olunca, son ekmeği [comunione] ağzına alıp, duasını yaptı ve son nefesini vermeden vatanını ve evini Tanrı'ya emanet ettiğini söyledi. Işık sönmeden önce de, etrafında bulunan yardımcılarına baktı ve onları tanıdı. Yatağına yanaştım ve ellerini öptüğüm sırada döktüğüm gözyaşları adeta ellerini yıkıyordu. Kolunu bana uzatacakmış gibi yaptı, fakat tükenmiş olan gücü bu isteğini engelledi."[77]

Ceset Cappello'nun istediği bir tarzda tahnit edildi. Cenaze merasimi de Cizvit Papazları Kilisesi'nde yapıldı.[78] Törene de Pera'da bulunan çeşitli ülkelere mensup yabancı temsilciler, cemaatlar ve değişik ülkelerin tüccarları katıldılar.[79] Olaya şahit olan Rycaut, o sıralarda İngiltere elçisi Lord Winchilsea'nın sekreteri idi. Cappello ölmeden önceki isteğine göre, cenaze İngiltere elçiliğine götürüldü. Burada birkaç ay beklemiş ve Venedik'e ulaştırılma fırsatı beklenmişti. Cenazeyi İstanbul'dan çıkarmak için yapılan girişimler sırasında, değişik güçlüklerle karşılaşıldı. Rycaut'un anlattığına göre, cenazenin taşınması da gümrük gibi bazı sorunları beraberinde getirdi. Ceset ikiye ayrıldı ve ayakları vücudundan kesildikten sonra, bir havyar fıçısına konup, ticari bir mal gibi Bozcaada'ya götürüldü. Burada bir Hollanda gemisine aktarıldı ve sonra da süslü bir tabut içine konup, Venedik'e kadar götürüldü ve orada da aile mezarlığına gömüldü.[80]

Fransa elçisi De la Haye de bu çağda meydana gelen şiddet olaylarından mağdur oldu. Bu olaylar Venedik Cumhuriyeti ile olan ilişkiler vesilesiyle meydana gelmişti. O sıralarda cereyan eden Girit Harbi sırasında, Venedik'e bir Fransız aracılığı ile şifreli bir mektup gönderilmişti. Halbuki Müslümanlığı kabul eden bu adam, mektubu götürüp sadrazama teslim etti. Elçi De La Haye o sıralarda divanın toplandığı Edirne'ye 1658'de çağrıldı ve izahat istendi. Elçi de çok yaşlı ve nikristen muzdarib olduğu için, Pera'dan ayrılamayacağı mazeretini ileri sürüp, Edirne'ye oğlunu yolladı. Sadrazam [Bolevî Mustafa Efendi], elçinin oğlunun verdiği bir dizi cevaba kızınca, falakaya yatırıp, sonra da kötü bir hücreye kapattırdı. Baba olayı

L'IMMORTALITA'
DI
GIO:BATTISTA BALLARINO
CAVALIERE,
DELLA SERENISS. REPVB.
DI VENETIA
GRAN CANCELLIERE.
Descritta dalla Penna Amica di
MARCO TRIVISANO NOBILE VENETO
L'AMICO HEROE:
Dallo stesso Dedicata al Merito riueritissimo
DELL'ILLVSTRISS. ET ECCELLENTISS. SIG.
CAVALIERE, E PRESTANTISS. PROCVRATORE
DI S. MARCO
IL SIGNORE.
ANDREA CONTARINI
DEL GIA' SERENISS. DOGE CARLO.

IN VENETIA. M.DC.LXXI.
Ap presso Gio:Pietro Pinelli, Stampator Ducale.
Con Licenza de' Superiori, e Priuilegio.

Resim 99. M. Trivisano tarafından, Ballarino hakkında kaleme alınan eserin baş sayfası.

duyunca hemen Edirne'ye ulaştı ise de derhal tutuklandı ve iki ay mahpus kaldı. Daha sonra serbest bırakılıp, İstanbul'a dönme fırsatı bulan elçi, bu kez yeni bir olay ile karşılaştı: Mısır'dan kalkan bir Fransız gemisi, saraya birtakım eşya getirmekte iken, yükünü İstanbul'a değil de başka yere kaçırdı. Bunun duyulması üzerine, elçi yeniden tutuklandı ve Yedikule'ye atılıp, bir süre orada kaldı. Bu yüzyılda başka yabancı elçiler de tutuklamalarla ve şiddet olaylarıyla karşılaştılar. Bu elçiler arasında Fransa elçisi Baron da Sancy, ona iyilik yapmaya kalkışan Almorò Nani, Césy kontu, Marcheville kontu ve Türkiye'ye yeniden bu kez elçi olarak dönen De la Haye'in oğlu, 1651 yılında İngiltere elçisi Bendith, 1668 yılında ise bir Rus elçisini ve diğerlerini de sayabiliriz.[81]

Adını sık sık konu ettiğimiz Sekreter Ballarino, Venedik'deki Murano Adası'nda yetişmiş, seçkin bir camcı aileye mensuptu. 1648 yılında, Balyos Soranzo ile beraber, İstanbul'a gönderildi ve ertesi yıl balyosun Rumeli Hisarı'ndaki tutukluluğu sırasında da beraberdi. İkisi beraber Venedik'e döndüler ise de, Ballarino 1652 yılında, bu kez Fevkalade Elçi Cappello'ya refakat etmek için Türkiye'ye geldi ve sonra da onunla beraber Edirne'de tutuklandı. 1654 tarihinden itibaren, Babıâli ile yapılan bütün görüşmelerin sorumluluğunu üstlendi. 1655 yılının temmuz ayında serbest kalınca İstanbul'a geldi ise de, Venedik donanmasının yarattığı bazı olayların Türkler tarafından ona verilen bilgiler doğrultusunda yapıldığı ithamı üzerine 1656 yılında Edirne'ye götürüldü ve yeniden tutuklandı. Burada 1658 tarihine kadar kaldı. Kısa bir süre sonra da, 1660 yılında, henüz Türkiye'deki ikameti devam ettiği sırada bile, vatanına yaptığı bir dizi hizmet göz önüne alınarak, Venedik Cumhuriyeti'nin Cancelliere Grande'si seçildi. Bu ülkedeki ikameti sırasında İstanbul ve Edirne şehirleri arasında gitti geldi. Bu değişikliğin nedeni, Divan toplantılarının bu iki beldede yapılırken de ilişkileri devam ettirebilmesiydi. Bu sıralarda da bir yığın veba salgını ve hadise ile karşılaştı ki, bir tanesi büyücülük ithamı idi.[82] 1660 yılında Galata'da meydana gelen büyük yangın,[83] bir yığın binayı tahrip ederken, S. Francesco adlı bir kiliseyi de mahvetmişti. Ballarino hemen müdahalede bulunup, kilisenin bulunduğu arazinin Katolik çıkarlarına karşı yok bahasına satılmasını önlemek istemişti: Bu girişimleri sırasında, Sakız Adası'nda bulu-

Resim 100. Ballarino'nun 1656 senesinde Edirne'deki hapishaneye nakli . Venedik, Şehir Müzesi, cod . Cicogna 1971

nan, Katolik mezhebine bağlı kiliselerin ve episkoposluğun çıkarlarını da korumaya çalıştığı sırada Levant'taki dinî çıkarlarının korunmasını sağladığından dolayı, hem kendi ülkesinin, hem o sıralarda papalık makamında bulunan VII. Alessandro'nun iltifatlarını kazanmıştı. 1666 yılının ağustos ayında, İstanbul'dan ayrılıp, Girit Adası'na gitmeye koyuldu. Devletinden aldığı talimat üzerine, tam o sıralarda Girit'e gitmekte olan Sadrazam [Fazıl Ahmet Paşa] ile görüşmeler yapacaktı. Selanik şehrine geldiğinde hastalandı ise de, görevini yapmaya gayret etti. Hasta olarak altı gün daha seyahat edip, Makedonya'da İzdin kasabasına geldiğinde dermansız düştü. Kısa bir süre sonra da 29 Eylül günü, ilerlemiş bir yaşta hayata yenik düştü. Ballarino'nun kaynı olan sekreter G. B. Padavino, bu görev sırasında onunla beraberdi. Venedik Cumhuriyeti yöneticilerine olayı şöyle haber verdi: "Devletinin parasını tasarruf etmeye çalışan ekselansın, siz zatıâlileri tarafından da malûm olan bu tutumu, onun hayatına mal oldu: zira yanında bir hekim ve bir de cerrah bulunsaydı, belki kurtulurdu. Fakat bu tip insan-

Resim 101. 1656 senesinde Edirne'ye nakledilen Ballarino. Murano, S. Pietro Martire kilisesi, Ballarino şapeli

Resim 102. Rumeli Hisarı ve Edirne'de tutsak edilen Ballarino'dan görüntüler. Murano, S. Pietro Martire kilisesi, Ballarino şapeli

lar sürekli olarak yüksek bir maaş isterler. Böyle bir masraftan kaçınmak için, ekselans sıhhatini ortaya attı. Sizi ağır bir ödeme yapmaktan kurtardı. Ölümünden birkaç saat önce bana şunları söyledi: Kaynım, Tanrı'nın beni kendi yanına çağırdığını görüyorum. Ben de bu kutsal isteğe katılıyorum. Yüksek Senatomuza benim bu görevi yapmak için ne büyük bir çaba sarf ettiğimi ve tutuştuğumu haber vereceksiniz. Gözüm kapalı olarak devlet çıkarlarını, hiçbir tehlike, zarar ve durumu göz önüne almadan korudum. Şimdi temsil ettiğim devletim, benim en kıymetli tanığımdır. Ben de ömrümü bu yüce ülkeme adıyorum, beni dünyaya tanıtacağı gibi, evlatlarıma da bakacağına ve koruyuculuk yapacağına inanıyorum. Ömrümde yaptıklarım bu isteğimi karşılayabilir. Böyle bir güven içinde saadetle ölüyorum; zira Venedik Cumhuriyeti kendisine hizmet edenleri asla ihmal etmedi."

Padavino sonraki gelişmeyi şu satırlarında anlatır: "Sonra sustu ve bir daha konuşmadı. Adeta ruhunun gökte Tanrı'ya ulaştığını seyrediyordu... Bu zatın cenazesini orada gömmeye karar verdik. Benden başka, çok hasta olan Tarsia dışındaki dragmanlar ve ayrıca ellerinde mum tutan Rumlar gelip, hep beraber S. Maria adlı kiliseye gittik. Biraz para verip satın aldığım mahalde, cenazenin diğerlerinden ayrı bir yere, içerde bir duvar kenarına konmasını sağladım."[84]

Ballarino'nun ölümünden sonra, Venedik Cumhuriyeti ile tanınmış Sadrazam [Köprülüzade] Fazıl Ahmed Paşa arasındaki ilişkiler G.B. Padavino tarafından Girit Adası'nda yürütüldü. Sekreter Padavino, o sıralarda hem yaşlı, hem de sıhhati bozuk olduğundan dolayı refakat etmesi için Venedik'ten On'lar Meclisi'nin sekreteri Girolamo Giavarina görevlendirildi. Bu zatın yanında Cavalli de yazman olarak bulunuyordu. 1667 yılı sonlarında hem Padavino hem Giavarina kısa aralıklarla orada öldüler. Babıâli nezdindeki görüşmeleri yürütmek için "gentiluomo inviato" [soylu elçi unvanı] ile Alvise da Molin görevlendirildi. Girit Adası'nda sadrazam ile görüşmelere başlayan yeni temsilci, bir süre sonra adanın teslim işine yardım etti.

Girit Adası'nda varılan sulh anlaşmasından sonra, metni tasdik ettirmek için, Kandiye'den İstanbul'a fevkalade elçi sıfatı ile gönderilen Molin, 18 Haziran 1670 günü, Osmanlı başkentine geldiğinde oğlu Lorenzo'nun deniz kazasında boğulduğu haberini aldı. Babıâli'ye sunulacak geleneksel

Resim 103. L. Petit: Galata'nın görünümü (1668). Viyana, Milli Kütüphane, *Atlante Blaeu*, F. XXXIV, no. 20

hediyelik eşyalar ile Venedik'ten yola çıkan gemi, Adriyatik Denizi'nde bir kaza sonucu battı. İstanbul'a ulaşan yeni temsilcinin ilk işi, uzun zamandır oturulmadığı için harabe olmaya yüz tutmuş olan balyosluk binasını onarmak idi. Sonra da özel bir şekilde, Venedik temsilcisinin itibarını iade etmek için, şehre giriş töreni düzenledi. Uzun zamandan beri İstanbul'da böyle bir tören yapılmamıştı. Şunları yazar: "Böyle bir işi yapmak için gerekli bilgilere ulaşma bakımından çok zorlandım; ilişki kurduğum kişilerin çoğu genç idi ve yaşlılar da zaman geçtiği için her şeyi unutmuşlardı. Bütün eski gelenekleri ve özellikle ziyafet konusunu detayları ile canlandırmak için çok gayret gösterdim. Türk ve Hıristiyan olmak üzere 80 kişi katıldı bu ziyafete. Pera, Galata ve İstanbul'daki ileri gelen Rum ve Katolikler, sair ülkelerin bütün tüccarları, Fransa'nın büyükelçisi, yüksek memurlar ve vezirler geldiler." Bu tören o yılın 10 Temmuz günü yapıldı. Türkler ve Avrupalılar Acque Dolci denilen yerden parlak bir şekilde yola çıktılar. Molin'in anlattığına göre; "Halkın meydana getirdiği kalabalık şehrin bütün sokaklarını doldurmuştu. Türkler burada sizin temsilcinizi görmek ve ne kadar sevilip değer verildiğini ispat için adeta Hıristiyan kıyamet günü tarzı bir topluluk meydana getirmişlerdi. Sonra ziyafet büyük bir rahatlık içinde başladı ve davetlileri memnun etmek için, yemekten sonra dans ve oyun gösterileri yapıldı. Herkes gösterileri alkışladı." Vezir, kaymakama [metinde kaimakam]

Resim 104.
Ballarino'ya anıt.
Murano, S. Pietro Martire kilisesi, Ballarino şapeli

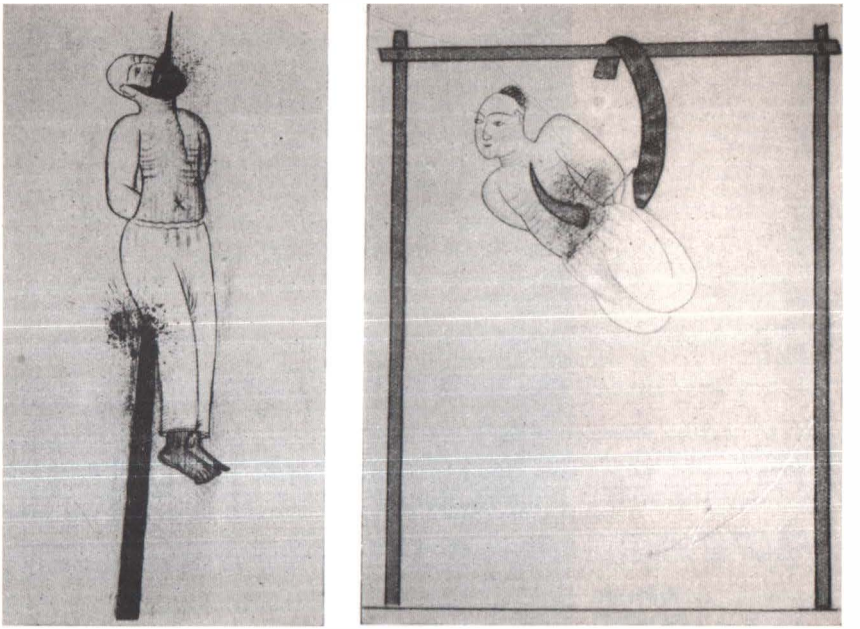
verdiği talimatta, Venedik temsilcisini, 1665 yılında Alman imparatorunu temsil eden elçi Leslie ile bir tutmasını tembih etti. Molin şunları anlatır: "Bundan dolayı beni, Çarşamba günü bahçelerden birinde tantanalı bir ziyafete davet ettiler. Babıâli'nin ileri gelen vezirlerinin de katıldığı bu ziyafette müzik, şarkı, dans ve sair oyunlar da Leslie adındaki elçiye düzenlendiği gibi yapıldı. Böylece dünkü Çarşamba günü yalnız ziyafet ve töreni hazırlamakla kalmadım, onların müzik, dans ve özellikle komedi oyunlarının çeşitliliğini de yakından gördüm. Bunların mimiklerini anlamakla beraber, ana konuya giremedim. Eğlenceler sabahtan başlayıp, akşam saat 21.00'e kadar sürdü ki, çok iltifat ve muhabbet gördüm."[85]

Molin divanın bulunduğu Edirne'ye hemen gidip, padişahın huzuruna çıktı. Bu çağrıyı detaylı olarak yazdığı *dispaccio*'sunu şöyle tamamlar:

Resim 105.
Sekreter G. B. Padavino'ya anıt.
Murano, S. Pietro Martire kilisesi, Ballarino şapeli

"Eve döndüğüm zaman adeta bir ölü gibi idim. Bu giysi ve manto altında, büyük bir sıkıntı duydum. Büyük bir ıstırap içinde, sıhhatimi tehlikeye atarak göreve devam ettim ise de, hiçbir sağlık alameti görmedim. Tanrı bana istediğini yapsın, hiç değilse bu dertli görevi yerine getirme sevinci ile öleceğim. Ömrümü ve ölümümü Tanrı belirlesin."[86] Bu cümlelerde adeta yaklaşan sonunu haber veriyordu. Bir yıl sonra, 1671 yılının ağustos ayında öldü. Muavini Vincenzo Mazzoleni, balyosluk sekreteri Giovanni Cappello, Edirne'de divan nezdinde işleri yürüttüğü için, Molin'e yardım etmekte iken, Molin'in durumunu şu satırlarla haber verdi: "Uzun bir dert ve ıstırap dolu hizmetten sonra, efendim ekselans Molin sizin verdiğiniz görevler üzerinde yeni hastalıklar kaptı. Yaşam için hayatı bahasına çabaladı... Böyle büyük bir kayıp hissiyatı güçlendirdi... Hepimizde canlı bir anı bıraktı."

Resim 106. Girit Harbi esnasında Türkiye'de idam edilen Venedik'li sâiler.
Venedik, Şehir Müzesi, cod. Cicogna 1971

"Zatıâlinize doğruyu söylemeliyim ki, böyle büyük bir olay olmasaydı, siz senatoyu rahatsız etmeye cesaret edemezdim. Bu olayın gizli yanını açıklamakla beraber, olayların aydınlatılması için, önemli detayları öğrenip, şimdiki işleri yürüteceğim.

"Adı geçen elçi ekselanslarının ölümü ile ilgili olarak, Edirne'ye yaptığı son seyahatten kaynaklanmadığını söylemekle beraber, rahatsız olması ve sorumluluklarını iyi taşıyamamasına rağmen, yine de Dalmaçya sınırları konusunu[87] divanda dikkatle izlemiş ve bu da belge ile sabit olmuştur. Bu çalışması sırasında nefes bile alamadı. Rahatsızlığı sürekli olarak sakınma ve mutsuzluk sınırına ulaştı. Kısa bir ateşten sonra nikrise yakalandığını geçen *dispaccio*'sunda size yazmıştı. Sıhhatine kavuşmak için, Karadeniz Kanalı[88] denilen yere gidip, orada birkaç gün kalmak istedi. Böylece hava

değiştirerek, hem iki hastalığı hem de ağır görevin getirdiği baş ağrısından kurtulmak istedi. Fakat istenen sonuç elde edilemedi... Durumu hep ağırlaştı ve sonunda hastalık 16 gün süren bir ıstıraptan sonra, ayın 25. gecesi 30 saatlik bir kalp durgunluğu ve soğukluğundan sonra, ruhunu Tanrı'ya teslim etti. Kendisine hep yardım eden O'nun büyük ıstıraplar içinde olsa bile nasıl örnek bir kişi olduğunu yakından gördü."[89]

Molin'in İstanbul'a yaptığı seferin anısı bir arma ile sonsuzlaştı. S. Marco aslanının tuttuğu bu arma, günümüzde Venedik Sarayı'nın ön yüzünde bulunmaktadır (108. Resim).

Girit Harbinden sonra ilk resmi balyos olan Giacomo Querini 1671 yılında İstanbul'a ulaştı.[90] Çok uzun süren mücadele, Venedik Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çıkarlarına büyük zarar vermişti. Querini İstanbul'a geldiği zaman şu durumlarla karşılaştı: "Balyos adı adeta unutulmuştu. Balyosluk evi de terkedilmişliğin yıkıntısını yaşıyordu. Şarktaki eski hukuki yetkiler uçup gitmişti; Kudüs'teki Kutsal Yerlerin korunması elden kaçırıldı; Galata'daki Katolik din adamlarının çalışma şevki kırılmıştı; dinsel tören ve ayinler sırasında, Venedik Cumhuriyeti artık dua ile anılmıyordu: San Francesco Kilisesi yerine yapılan yeni kilise, yıkım demesemde değişikliğe uğradı; dragmanlar dağılmıştı; *giovani della lingua* [dil oğlanları] diye adlandırılan gençler itaatsizleşmişlerdi; tüccarlar yoksullaşmıştı; ticaret elden gitmişti; San Marco alametleri değişmişti: Konsoloslar çıkarlarına düşkün, itaatsiz olmuşlar ve büyük kralların dümen suyuna giren kişiler sayılıyordu." Yeni balyos Querini'nin ilk işi, harbin uzamasından meydana gelen yaraları mümkün mertebe tedavi edebilmekti.[91] Kaleme aldığı *relazione*'sinde şöyle devam etmektedir: "Bununla beraber büyük bir şevk ve aşk ile görevime başladım. İlk düşüncem, büyük düzensizliklere bir çözüm getirmekti. Birçok zorlukların üstesinden geldim. Düzeni sağladım. Çıkarları düzenledim; Tanrı'nın yardımı ve bilge Senatomuzun yanılmaz emirleri sayesinde bunlara giriştim. Sonra yeni bir düzen ve benim hiçbir sayın selefim tarafından uygulanmayan bir tutumla İstanbul'a giriş merasimi yaptım. Yabancı kralların elçileri tarafından da uygun görülüp, övgü ile tasdik edildi. Çok şatafatlı merasimle karşılaştım ve Frenk topluluklarla çavuşların teşkilatına büyük ziyafetler verdim. Bütün bunları Edirne'deki kışın buzlar ve kar yağışı altında

geçirdiğim tasavvur edilemeyecek durumlara rağmen başardım. Sadrazam da tutumumu uygun görüp, çavuşbaşına [metinde Chiaus Bassè] talimat verdi. Büyük sarıklılar ve kraliyet ahırından çıkarılan süslü atlarla şehrin epeyce dışına çıkıp, yalnız fevkalade elçilerin kullandığı korumalı çeşmeye kadar gittim; Babıâli'nin Bassa'larıyla ziyaretler ve padişah ile resmi görüşme günümüz saptandı, divanın bütün yüksek rütbeli sivil ve askeri erkânın katıldığı bu ziyafette bol miktarda et ve balık bulunuyordu. Bizim quodragesima'mızı [büyük perhiz] göz önünde tutmuşlar. Bütün masrafı bin zecchino tutabilecek bir küçümseyici ziyafet olarak da görülebilir; fakat saygın Cumhuriyetimiz tarafından da karşılıklı bir itibar gösterildi. Sürekli olarak Divan'ın gözetiminde dört ay kaldım. Bütün sair ülkeler beni kontrol ettiler. Böylece sağlanan sulh sayesinde zatıâlinizin temsilcisi burada gereken saygı ve itibara sahip oldu.[92]

İtalyan gezgin Cornelio Magni, 1672 yılında, İstanbul'a geldiğinde, balyosu hemen ziyaret edemedi, çünkü, o hâlâ Edirne'de bulunuyordu. Fakat Querini'nin dönmesi üzerine, hemen bir nezaket ziyaretinde bulundu. Gezginimiz şunları anlatıyor: "Venedik balyosu olan Giacomo Querini şu son günlerde Edirne'den döndü. Orada görevin ilk evresini parlak bir şekilde tamamladı, hakkı ve değerine uygun olan bir görüntü ve alkış aldı... Bu şövalye vatanını iki defa papalık nezdinde temsil etti. Roma'daki yedi senelik ikameti çok başarılı oldu. Adeta vatanın göz bebeği oldu: Burada kendisini bir daha gördüm ve çok iltifat dolu cümlelerle karşılaştım. Öyle bir şöhreti var ki, övgüler hiç de yalan değil. Benimle üç saat görüşmesine rağmen, bana çok kısa bir an gibi geldi.

"Bu değerli temsilcinin sıhhati iyi değil. Bir taraftan nikris, bir taraftan da taş bulunması, iki kötü dert yaratıyor,[93] bununla beraber, ülkesine yararlı olmak için makamında var gücü ile çalışıyor. Fakat istirahat etmesi çok çalışmasını engellemiyor.

Bu efendinin öyle bir hafıza gücü var ki, çok eski olaylar, sanki o söylediği anda olmuş gibi gelir; Münster barış görüşmelerine katıldığım için beni kutladı ve o günlerin Almanya'sında adeta bir gezinti yaptı; Bütün seçkin kişileri saydı. O kongreye katılan devlet başkanları ve temsilcileri sıralarken, her biri hakkındaki görüşlerini açıkladı. Eğilimlerini,

Resim 107. Alvise da Molin. Viyana, Albertina, B. XXXII

Resim 108.
Elçi Alvise da Molin'in arması (Şimdi Venedik Sarayı'nın duvarında bulunmaktadır)

zekâlarını, ilgilerini, devletlerini ve her türlü detayları güzellikleri ve özellikleri ile açıkladı; filvaki onun konuşmasını dinlemek tam bir zincirlenme olayıdır; Roma hakkında konuşmaya başlaması, divan için bir malzeme oldu. Edirne'de de kıyafetine göre iltifat görmüştü: Eminim ki, veziriazam [metinde: visir Azem] bu konu hakkında onunla konuşurken topalladığını gördüğü için, ayaklarının başına denk düşmesi gerektiğini söylemiş olabilir.

"Elli yaşlarında görünüyor. Görünüşü çok güzel. Kaşları da parlak ve güleçtir."[94]

Querini, o sıralarda İstanbul'da Fransa büyükelçisi, tantanalı ve tuhaf bir kişiliği olan Nointel Markisi ile çok hürmetkâr görüşmeler yaptı. Bunların tutumu büyükelçinin özel sekreteri olan A. Galland tarafından kaleme alınan detaylı ve canlı günlüğüne yazılıdır. A. Galland, *Binbir Gece Masalları*'nı Arapçadan çevirmesi ve Avrupa'da tanıtması sayesinde büyük bir şöhret sahibi oldu.[95]

Querini'nin elçiliği olaysız geçti. Fakat balyos ile Babıâli arasındaki bu iyi ilişkiler, uzun ömürlü olamazdı; 1676 yılı sonuna doğru, Sadrazam [Köprülüzade] Fazıl Ahmed Paşa'nın vefatından sonra yerine geçen Köprülü ailesinden Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı sırasında, İstanbul'da bulunan Venedik temsilcisi ile sair devletlerin elçileri için özel bir zor dönem

başlıyordu. Büyük kudreti ve çabuk gelen acıklı sonu, doymaz tamahkârlığı ve amansız zorbalığı, lüksü ve gaddarlığı, Osmanlı ordusunu Viyana kapılarına kadar götüren siyaseti, fakat engelleyemediği yenilgisi, İstanbul'da bulunan temsilcilere karşı sebep olduğu olayların hepsi, 17. yüzyılın ikinci yarısında Kara Mustafa Paşa'nın kişiliğini özellikle ortaya koymaya yetiyor. Onunla üç tane Venedik balyosu temas kurdu. Bunlar: Giovanni Morosini, Pietro Civran ve Giovanni Battista Donà adını taşırlar ki, hepsi de şiddet ve zorbalıkla karşılaştılar; bundan dolayı da kaleme aldıkları *relazione*'lerde bu sadrazam üzerinde uzun uzadıya durdular.[96]

Resim 109. Cornelio Magni (Seyahat mektuplarının birinci kısmından, Parma 11679)

Morosini, oldukça doğru bir şekilde Kara Mustafa Paşa ile ilişkileri yürütmüştü. Böylece daima çıkarları korumuş ve kariyerinin haysiyetini de doğru yolda yürütmüştü. Her ne kadar vezir için, "hafif bir karşılık gördüğü zaman hemen parlar" demiş ise de, sonradan Morosini şu satırları ekler: "Bu meziyetini bir kere keşfettikten sonra, amme hak ve hizmeti olduğunu ileri sürdükten sonra, bir sadrazam olarak parlamakla beraber, hemen sakin bir havaya bürünür, sonunda da Venedik adına ve onun temsilcisine herhangi bir kırıcı ortam yaratmaz."

Fakat Morosini, 1680 yılı başlarında Venedik'e dönmeye hazırlandığı bir sırada, kendisi ve halefi Pietro Civran, bir dizi sorunla karşılaştılar. Bu bir dizi olayın ilki, Pietro Civran ile beraber İstanbul'a gelen Venedikli tüccarların itham altında kalmasından ileri geldi. Bunlar yeni balyos ile beraber gelirken, yanlarına aldıkları malların vergi dışı olduğunu ileri sürüp, Türk gümrüğünde bulunan memurların sert bir biçimde karşı koymalarına rağmen yine de ısrar ettiler. Olay öyle bir tahrik edici durum yarattı ki, Drağ-

man Tommaso Tarsia kısa süre için de olsa tutuklandı. Civran'ın geleneksel parlak giriş töreni hazırlıkları engellendi, Morosini'nin dönüş seyahatine çıkması ertelendi. Limanda bulunan Venedik gemilerine mal yüklemesi veya boşaltılması yanında, Venedik kolonisinin ticaretini sağlayan yerlerde de bazı engeller kondu. Olayın halli için 40 torba,[97] yani 20.000 reale ödenmesiyle çıkış yolu bulundu. Bu paranın tahsili, doğrudan Venedik hazinesinden değil de, olaya adı karışan tüccarlardan temin edildi. Ancak bundan sonra yeni Balyos Civran'a izin verilip, geleneksel şekilde parlak giriş töreni yapıldı. Fakat yeni ve daha ağır bir olay, birkaç gün sonra patlak verdi. Yeni Balyos Civran'ı İstanbul'a getiren iki Venedik gemisinin subay ve erleri, kurtarmak için gemilerine Hıristiyan tutsak almışlardı: Bunlardan 58'i "Costanza Guerriera" adlı gemide, 27'si de "Venere Armata" adlı diğer bir gemide bulundu. Böyle bir tutum antlaşma hükümlerine aykırı idi. Balyosun sert yasaklarının ihlali sayılması yanında, Türkiye'de ağır bir suç olarak kabul ediliyordu. Tutsakların Venedik gemilerinde bulundukları şüphesi her tarafa yayılınca, yokluklarından zarara uğrayan Türkler, balyosların karşısına çıkıp, evinin önünde toplandılar ve vezire de çağrı yapıp, bu kaçırma olayının faillerinin cezalandırılmalarını istediler. Böyle bir gelişme Kara Mustafa Paşa ve adamları için, o zaman çok meşhur olan zorbalıklarına bahane olacak bir olay idi. Onun için her iki harp gemisinin içinde de teftiş yapılması istendi. O zamana kadar Venedik gemileri böyle bir muamele ile karşılaşmamışlardı. Bununla beraber balyoslar kabul etmek zorunda kaldılar. Gemilerden birinde yapılan arama hiçbir sonuç vermedi. Diğer gemide yapılan aramada, palamarlar altında bulunan Napolili bir esire Türkler sahip çıktılar, fakat gemideki denizciler ve askerler karşı çıkarak esiri tekrar kurtarıp, gelenleri de olay yerinden uzaklaştırdılar. Balyoslar süratle vezir tarafından çağrıldılar ve ele geçen tutsağın teslim edilmesi tembih edildi. Bunlar da verilen emri muhakkak yerine getirme zorunluluğunu duyunca, tutsağı tekrar Türk makamlarına teslim etmeye razı oldular, fakat diğer kaçakların yerini söylememesi için yemin ettirdiler. Böylece kısmetinin şimdilik bu kadar olduğunu ve kurtuluşunun sonraki bir evrede mümkün olacağını temin ettiler. Fakat Türk makamlarına teslim edilen tutsak, gösterilen tatlı yüz ve çeşitli tehditler, ayrıca azad edileceği vaatleri üzerine

Resim 110. Sadrazam Kara Mustafa Paşa.
Viyana, Albertina, Port 214. Prens Eugenio di Savoia'ya ait Türk tabloları koleksiyonundan

yön değiştirdi ve gemide daha başka tutsakların da bulunduğunu haber verdi. Bununla da yetinmeyip diğer kaçakların gemilerde nerede saklandığını açıklayıp Türklere refakat edebileceğini ekledi. Bu kere balyosların huzurunda yeni bir arama yapıldı ve birkaç gün sürmekle beraber, yine de bir sonuç vermedi. Bununla beraber olay yatışmadı; tutsaklar bulunmamakla beraber, gemilerin komutanları ile Dragman Giovanni Perone'nin resmi makamlara teslimi istendi. Hatta gemilerin İstanbul Tersanesi'ne çekilip de, daha sıkı aranması gerektiğine dair rivayet dolaştı. Durum kısa süre sonra yine ağırlaştı. Bu kez de Tophane kıyılarında bazı cesetlerin yüzdüğü görüldü. Bunların Karadeniz'de kısa bir süre önce meydana gelen bir deniz kazası sonunda ölen gemicilere ait oldukları ileri sürüldü. Bu bulunanlar kin duygularını yeniden kamçıladı ve Venediklilerin ellerindeki tutsakları öldürüp, böylece hem geri vermemek, hem de suçlu duruma düşmemek yolunu seçtiklerine dair bir ithamda da bulunuldu.

Heyecan dolu şehir halkı bir yanda, tamahkâr ve karşıt bir sadrazam öte yanda olmak üzere, Venedik Cumhuriyeti'ne ait iki savaş gemisi ile üç ticaret gemisi sürekli Türklerin gözetimi altında tutuldu. Venedik Cumhuriyeti'ne karşı ve ayrıca tüccarlarıyla balyoslarına karşı devamlı tehditler yağdırılırken, Civran'ın sadrazam ile yapması mutad görüşmesi reddedildi ve Morosini'nin ülkesine dönme girişimi bir kere daha önlendi. Bunun üzerine her iki balyos, bu işe bir son vermek için gerekli çözümü bulmayı veya ağır bir tazminat ödemeyi kabul etmişler. Her iki balyos Venedik Senatosu'na şunları yazmışlar: "İlgililere, vekillere bu olay için para ödemek, kanlı gözyaşları dökmemize sebep oldu. Daha önce 200 torba, yani 100.000 reale istenmişti. Sonra sadrazam, çıkarcılar ve yırtıcı vezirler için ödenecek paranın miktarını 75 torba, yani 37.500 reale olarak belirledi. Fakat bu da yetmedi ve divanın olaya çok kızdığı ileri sürüldü ve padişah ile olan ilişkinin tehlikeli ve gayri müsait duruma düşürüldüğü iddia edilince, sadrazam 23 torba, yani 11.500 reale tutarındaki ek bir parayı daha balyoslardan almayı başardı.

Olayın çözümlenmesi üzerine Morosini, Venedik Cumhuriyeti'ne ait gemilerle deniz yolculuğuna çıktı ve Civran da artık sadrazam ile görüşmeye çağrıldı. Venedik Cumhuriyeti ise balyosların bu tutumunu tasvip

etmedi ve mallarını haciz etti. Morosini her türlü görevinden uzaklaştırıldı ve unvanları gelir alındı. Civran da geri çağrılıp hakkında soruşturma açıldı. Civran yeni balyos G.B. Donà'nın İstanbul'a gelişinden sonra, 1681 yılında dönüş yaptı ve sonradan kaleme aldığı *relazione*'sinde, 1680 yılında meydana gelen bu olaya hararetle değindi. Kendisinin ve Morosini'nin tutumlarını koruyup, gerçek suçlulardan dert yandı. Gemilerin subay ve denizcilerinin neden sorgulanıp, cezalandırılmadıklarını sordu. Kaldı ki, Venedik Cumhuriyeti olayı tasvip etmeyip Morosini'yi ıstırap içinde bırakarak ölümünü çabuklaştırmıştı. Bu olay üzerine Venedik savaş gemilerinin Osmanlı ülkesi limanlarına girmesi yasaklandı ve bu yasak Venedik Cumhuriyeti'nin tarih sahnesinden çekilmesine kadar devam etti.[98]

Civran'ın İstanbul'a gidişi sırasında Michele Benvenga adındaki din adamı da beraberinde bulunuyordu. Bu zat da, yukarıda zikrettiğim olayları anlatması yanında, balyosun Pera'ya yaptığı parlak girişi ve sadrazama yaptığı ziyareti de kaleme aldığı seyahatnamesinde ayrıntılı olarak anlatır.[99]

Civran ile beraber Türkiye'ye gelenler arasında, genç Bolognalı Luigi Ferdinando Marsigli de bulunuyordu. Bir yıl kadar İstanbul'da bulunan bu zat, İsveç Kraliçesi Kristina'ya ithaf ettiği *Osservazioni intorno al Bosforo Tracio o vero Canale di Costantinopoli* [Rumeli kesimi veyahut İstanbul Boğazı hakkında mülahazalar] adlı eserinde Boğaziçi'nde Marmara Denizi'nden Karadeniz'e doğru deniz altında bir akıntı bulunduğunu detaylı olarak ilk defa ortaya koymuştu; balyosluk sarayında yaptığı bir dizi incelemeden sonra, İstanbul'un coğrafi arz derecesini kesin olarak tespit etmişti. Bir asker ve diplomat bilim adamı olan Marsigli, sonradan macera dolu bir hayat yaşadı. Birkaç yıl sonra Avusturya ordusuna katılan ve bir İtalyan olan Mareşal Kont Caprara komutası altında çarpışan Marsigli, Türklerin eline tutsak düştü. Uzun bir ıstıraptan sonra 1684 yılında, yine Civran sayesinde kurtuldu. 400 zecchino tutarındaki tutsaklık bedelini Venedik'ten yollayan Civran idi. Marsigli sonradan 1691 yılında tekrar Türkiye'ye geldiğinde, bu kez Avusturya imparatorunun elçisi idi. Yapılan sulh görüşmelerinde yer aldıktan sonra, 1699 yılında imzalanan Karlofça kongresine de katıldı. Kaleme aldığı bir dizi eser arasında en tanınmışı, Garda Gölü kenarındaki sakin Maderno Malikânesi'nde yazdığı "Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri

Durumu" adlı eseridir ki İstanbul'daki ikametleri ve Türklere karşı giriştiği savaşlar sonunda edindiği gözlemlerinin sonucudur.[100]

Civran adlı balyostan sonra bu göreve atanan Donà ile birlikte resmi tarihçisi Benetti de bulunuyordu. Görevinin ilk etabında birkaç aylık sakin bir dönem yaşadı. Fakat sert ve tatsız bir olayla karşılaşmakta gecikmedi. Dalmaçya taraflarında Venedik tebaası Morlaklar [Türk belgelerinde Eflak taifesi] ile bazı Türkler arasında kanlı bir olay patlak verdi. Balyos meselenin süratle çözülmesi için, devlet hazinesine 175.000, Sadrazam'a 35.000 ve bir o kadar miktar da vezirlere verip olayı kapatabileceğini zannetti. Venedik Cumhuriyeti yöneticileri ise bu çözümü tasdik etmediler. Bu gibi işlemlerde, yöneticiler yeni olayların önlenmesi için dolaylı görüşmeler ve az bir para ödenmesi yolunun seçilmesini, Donà'nın yaptığı gibi devlet hazinesine yüklü bir para ödettirilmemesini istiyorlardı. Bu yüzden Donà'nın tutumunu tasvip etmedikleri gibi, Civran'ı da geri çağırıp, mahkemeye verdiler. Venedik'te yargılanan Donà beraat etti ve itibarı iade edildi.[101]

Morosini, Civran ve Donà adlı balyoslara karşı alınan bu tavırlar üzerine, Venedik Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşa tutuşmuş olan Mukaddes İttifak'a katıldı; çünkü Babıâli ile olan sulh, devamlı olayların etkisi yüzünden kararsız bir hava almıştı. Karşılıklı anlayış ve fedakârlıkla devam etmesi mümkündü.

Buna benzer olaylar daha mutedil olan vezirlerle büyük zorluklar çıkmadan sık sık çözümlenir ise de, Kara Mustafa Paşa yönetiminde olduğu gibi, bir kısmı isteyerek veya yapay olarak yaratılır ve bunun sonucunda da yabancı temsilci ve tüccarlardan büyük paralar sızdırılırdı: Bunlara da "avanie" denirdi ki Levant yörelerini ziyaret edenlerin sefaretnamelerinde sürekli zikredilen bir husustur. Yabancı temsilciler ile Babıâli arasındaki küçük büyük her türlü görüşmelerde bu zorbalık uygulanırdı: Bazen de vezir ile görüşüp de bir imtiyaz işinin konuşulmasında bile önceden satın alma işlemleri tamamlanırdı. Bu tarz olaylara muhatap olanlar yalnız Venedikli temsilciler değildi. Bilhassa Kara Mustafa Paşa döneminde Fransa Elçisi Nointel, İngiltere Elçisi Finch, Raguza [Dubrovnik] ajanlarına, Hollanda temsilcisi Colyer ve hatta Cenova Cumhuriyeti elçisi gibi daha başka birçok Batılı elçilere uygulanan pek çok olay patlak verdi.[102] Bun-

Resim 111.
Giovanni Battista Donà balyos kıyafetiyle. 1681-1683 arasında balyos.
Venedik, Şehir Müzesi

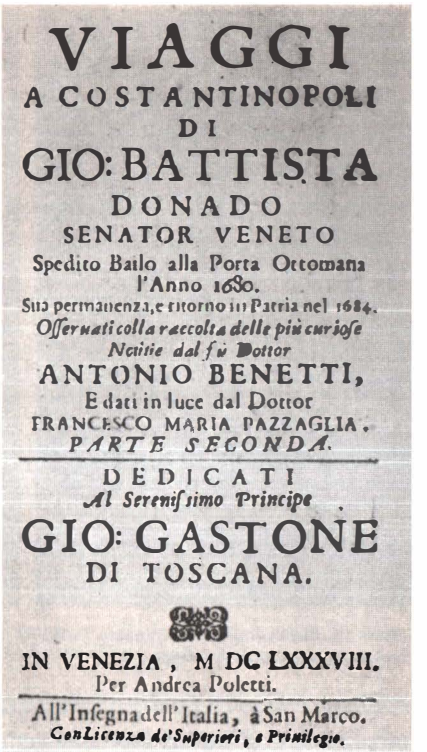
lar arasında en ünlü olanı "Sofa [sedir] Olayı"dır. 1677 yılında sadrazamın görüşme sırasında yabancı elçileri kendi oturduğu yerden aşağı bir yerde oturtmaya kalkışmasından kaynaklandı. Böyle bir istek, yabancı bir ülkede devletlerini temsil edenler arasında ve temsil ettikleri kralların itibarına dokunduğu için, birkaç yıl süren bir dert kaynağı oldu. Bilhassa sadrazam ile Fransa'yı İstanbul'da temsil eden Nointel ve Guilleragues adlı elçiler arasında cereyan eden olaylar, mutat tahkirler, şiddetler ve para ödemeleri ile sürüp gitti.[103]

Venedik Cumhuriyeti Donà'yı geri çağırdıktan sonra yeni bir atama yapmadı ve Türkiye'ye sekreter Giovanni Cappello'yu (daha önce A. Da Molin adlı fevkalade elçinin sekreterliğini yapmıştı) göndermekle yetindi. Bu zat İstanbul'a geldiğinde, Venedik Cumhuriyeti'nin o sıralarda meydana getirilen Mukaddes İttifaka dahil olduğunu haber verdikten sonra, görevden alındığını ve memleketine dönüş izni verilmesini istedi; fakat ilgili belgenin gecikmesi üzerine Cappello, saçını ve sakalını kesip, kılık değiştirerek, bir Rum teknesine binip, Çanakkale'ye geçti; burada bir Fransız yelkenlisine bindiğinde, birkaç gün önce balyosluk evini bırakıp da, gemiye binen bazı memurları ile karşılaştı. Sekreterin kaçtığı haberinin yayılmasından sonra, Türklerin bu olay karşısında uğradıkları şaşkınlık ve kızgınlık yanında –Cappello'dan önce ayrılma izni almış olmalarına rağmen– balyosluk evinde kalanların üzüntüsü çok büyük oldu: Babıâli'nin uygulaması muhtemel mukabele-i bi-misil'den çekinen balyosluk memurları selameti Kapusen [kuvvetli ve organize bir Katolik tarikatı] tarikatına mensup din adamlarının yönettiği manastıra, Fransa elçiliğine veyahut Hollanda temsilciliğine sığınmakta buldular. Balyosluk binasına giren Türk emniyet görevlileri, bazı uşakları ve sâiyi tevkif ettikten sonra eve el koydular; sonra da Drağman Giacomo Tarsia'nın ailesi tutsak edilmek üzere tevkif edildi. Fakat o sırada Edirne'de alıkonmuş olan Büyük Drağman Tommaso Tarsia hemen bir yolunu bulup İstanbul'a geldi ve bir dizi teberrudan sonra, tutuklular kurtarıldı ve kaçakların emniyeti sağlandı.

Tarsia'nın böyle beklenmedik bir başarıyla kardeşini ve balyosluğun sair memurlarını kurtarması, kendisine müstesna değerdeki bir görevin verilmesini sağladı; Venedik Cumhuriyeti ileri gelenleri, 1683 yılında Türk ordusunun harekete geçmesi üzerine, Tarsia'nın da Kara Mustafa Paşa komutasındaki orduya katılmasını ve sonra da bu bilgileri senatoya aktarmasını istediler. Bu emri yerine getiren Tarsia, orduyu Viyana surları önlerine kadar izledi. Yenilgilere ve düzensiz ricatına da yakından tanık oldu. Karşılaştığı bir dizi zorluk ve tehlikeyi, günümüze ya da yakın bir zamana kadar tanınmayan bir *relazione*'de bize aktarmış oldu[104] [*Relazione* ilim alemine sunuldu bkz. Ek Kaynakça: M. P. Pedani, *Relazioni inedite...*].

Kara Mustafa Paşa ömrünü çok acıklı biçimde tamamladı. Viyana önlerinde, Osmanlı ordusunun uğradığı yenilginin sorumlusu sayıldığı için

padişah [IV. Mehmed] paşanın bulunduğu Belgrad'a adam yollayıp, mührü istedikten sonra, gizli bir emir ile de hemen katlini talep etti. Kara Mustafa Paşa, padişahın adamlarına mührü teslim etti. O sıralarda Belgrad'da bulunan Tarsia bu olayı şöyle anlatır: "Sadrazam, daha başka bir şey olmayacağını ümit ediyordu. Sonra, kendisine katlini emreden fermanı gösterdiler. Bunu duyan paşa, cesaret göstererek sultanın emirlerini yerine getirmeye hazır olduğunu sakin bir dille belirtti. Kapıcılar Kâhyası [metinde; Capizillar Chechaiassi] olan Ahmed Ağa'ya dönüp, hiç değilse namaz kılma müsaadesi istedi. Böyle bir isteğe karşı çıkılmazdı. Duasını bitirdikten sonra, işinin hemen görülmesini istedi. Emri duyan cellat ipi hemen boynuna sardı; fakat ilmiği iyi ayarlayamadığı için önce başaramadı. Paşa da, kendi elleri ile ayar etti ve ipi sıkı çeken cellat işi bitirdi. Bu arada bir gözü açıktı, ecel bütün ölümlüleri koyduğu toprağa onu bıraktırdı."

VIAGGI
A COSTANTINOPOLI
DI
GIO: BATTISTA
DONADO
SENATOR VENETO
Spedito Bailo alla Porta Ottomana
l'Anno 1680.
Sua permanenza, e ritorno in Patria nel 1684.
Osservati colla raccolta delle più curiose
Notitie dal fù Dottor
ANTONIO BENETTI,
E dati in luce dal Dottor
FRANCESCO MARIA PAZZAGLIA.
PARTE SECONDA.
DEDICATI
Al Serenissimo Principe
GIO: GASTONE
DI TOSCANA.
IN VENEZIA, M DC LXXXVIII.
Per Andrea Poletti.
All'Insegna dell'Italia, à San Marco.
Con Licenza de' Superiori, e Privilegio.

Resim 112. Balyos Donà'nın seyahat raporunun Benetti ve Pazzaglia ikilisi tarafından yapılan düzenlemesinin ön sayfası

Başı gövdesinden ayrıldı ve temizlendikten sonra kurutuldu. İçi saman doldurulup, Büyük Sultan'ın [IV. Mehmed] huzuruna gönderildi.[105]

Böylece Venedik Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki temsilcilerinin 17. yüzyılda meydana getirdikleri ve karşılaştıkları olayları, (1699 yılında imzalanan Karlofça Anlaşmasından sonra, İstanbul'a gelip, faaliyeti 18. yüzyıla taşan fevkalade büyükelçi Soranzo hakkında daha sonraki bölümde bilgi bulunmaktadır) kısaca belirttikten sonra, bu dönemdeki Venedik ticareti-

Resim 113. Büyük drağman Tommasso Tarsia.
G. Caprin, *Istria nobilissima*, II, Trieste 1905

nin durumunu anlatmak ve balyosların Türkiye'deki çalışmalarına tekrar temasımızı sağlayan hususlara değineceğiz.

Venedik ticareti Levant topraklarında 17. yüzyıl başlarında yine canlı bir şekilde devam etti ise de sonradan süratle geriledi. Girit Harbinin çok uzun sürmesi, geçmiş yıllarda piyasada çok önemli Venedik tekstil ürünlerinin imalatının gerilemesi, Fransa,[106] İngiltere[107] ve Hollanda[108] gibi ülkelerin de Şark topraklarında görülüp, başarıyla mücadeleye girişmesi, böyle bir gerilemenin en temel nedenlerini meydana getirir.[109] Balyoslar bu mühim madde üzerinde çok ısrar ediyorlar ve bazı çareler öneriyorlardı: Venedik'teki tekstil endüstrisinin geliştirilmesi; ticaret dairesinde görevli bulunan beş kişinin daha uzun süre devam etmelerini sağlamak; başka ülkelerin meydana getirdiği tarzda ticaret şirketleri meydana getirmek; korsanların hücumlarını kolaylıkla def etmek için silahlı konvoy yaratmak. Bazı öneriler, örneğin konvoy meydana getirmek gibi olanlar, Venedik Cumhuriyeti'nin yöneticileri tarafından kısmen uygulanmış ise de, durumu değiştirmeye yetmedi, hatta, Mora Harbinin patlamasından sonra, bu yüzyılın sonlarında durum daha da kötüleşti.

16. yüzyılda olduğu gibi 17. yüzyılda da balyosların sürekli şikâyet ettikleri konulardan biri, Türk tebaası olan Musevi, Rum ve Ermeniler tarafından kurulan kervanların Venedik'ten İstanbul'a naklettikleri malı, İsplit İskelesi'nden aldıktan sonra, taşıma karşılığı olarak balyosluğun kasasına ödemeleri şart koşulmuş konsolosluk ücretini (cottimo) vermekten kaçınmalarıdır.[110] Böyle bir ödemeden kaçınmayan Venedikli tüccarlar ise, rekabete girişenler karşısında yenik düşüyorlardı. Bundan dolayı, balyos-

Resim 114. Büyük dragman Gian Rinaldo Carli. Caprin, *anılan eser*
Resim 115. Büyük dragman Gian Rinaldo Carli'nin karısı Caterina Negri. Caprin, *anılan eser*

lar sürekli olarak verginin İstanbul yerine, malın çıkış yeri olan Venedik'te ödenmesini teklif etti iseler de, hiçbir zaman kabul edilmedi. Venedik tüccarlarının aşağı durumda kalmaları, 17. yüzyılın ikinci yarısında da devam etti; zira Fransa, İngiltere ve Hollanda tüccarları bu yüzyılda Türkiye'ye yolladıkları mal için %3 tutarında bir vergi ödemelerine rağmen, Venedik Cumhuriyeti tüccarları Pasarofça Anlaşmasına kadar %5 tutarındaki vergiyi ödemeye devam ettiler. Bu da, vesveseli tüccarların Türkiye'ye mallarını Venedik adını kullanmayıp, bu ağır vergilerden kurtulma çabalarını da kolaylaştırıyordu.[111]

Fransızların Levant'ta Venedik Cumhuriyeti zararına itibarlarını artırması çabaları, adeta tekellerine almaya çalıştıkları, Latin ve Katolik kiliselerini koruma altına alma ilkesinden ve bu arada Latin [Katolik] gençlerin eğitiminin, kendilerine bağlı Kapusen ve Cizvit tarikatları mensubu din

adamları tarafından yapılma isteğinden ileri gelmekteydi.[112] Alvise Contarini 1641 yılında bu konu hakkında şunları yazmıştı: "Takımadalarda dünyaya gelen Katolik Hıristiyan gençlik, Fransız Kapusen tarikatına bağlı papazlar tarafından eğitilmekte ve yetiştirilmektedir. Böyle hayırlı bir işe karşı insanın doğal bir yatkınlığı olması kaçınılmazdır."[113]

Bu tarz dinsel koruyucu siyaset ve siyasal davranışlar, Venedik Cumhuriyeti ileri gelenleri tarafından her zaman karşı çıkılmadığı için, bazı balyoslar dertlenirlerdi. Çok uzun süren Girit Harbi, yirmi beş yıl boyunca Venedik-Osmanlı ilişkilerinin değişmesinde etkili olduğu için sair devletler istedikleri bu siyaseti kolayca sürdürdüler. 17. yüzyıl başında Balyos Simeone Contarini ile İngiltere elçisi beraber olup, Fransa'ya bağlı Cizvit tarikatı papazlarının Galata'da yerleşmelerine engel olmak istediler,[114] fakat bu girişim olumlu sonuç vermedi. Balyoslar ile Fransa'nın elçileri arasında bu alandaki mücadele kıyasıya sürüp gitti. Katolik kiliselerindeki ayinlerde de öne geçme davası hep bir takışma konusu oldu.[115]

Fransızların bu etkisi, İtalyan denizci devletlerinin veya İtalyan dilinin kullanılma alışkanlığının Şark topraklarında yaygınlığını önlemeye kâfi gelmemişti. Türkçe ve Rumca ile birlikte, İtalyanca bütün 17. yüzyıl boyunca eski yüzyıllarda olduğu gibi, daha sonraki yüzyılda da, hatta çağımızda [20. yüzyıl başları] Galata'da, Pera'da ve Levant limanlarında hep kullanıldı. Katolik mezhebi kökenli aileler arasında konuşulduğu gibi, yabancı kolonilere mensup kişiler de konuşuyorlardı; yabancı devletlerin ve Babıâli temsilcilerinin dragmanları da bu dili kullanırlardı; Avrupalı elçilerin de vezirler ile olan ilişkilerinde bu dil geçerli idi. Bu dili aynı zamanda bazı sadrazamlar da bilirler ve yabancı din adamlarından öğrenirlerdi.[116] 1672 yılında Cornelio Magni şunları yazıyordu; "İtalyanca Levant taraflarında öyle itibarlıdır ki, Türke bağlı olmayan Avrupalılar, Frenk diyarına gidenler, Frenk deyimi ile bir tek İtalyancayı sayarlardı; bu lisan yalnız anlaşmak için değil, aynı zamanda Avrupalı kral ve prensler tarafından konuşulmak içindi. Levant taraflarında bulunan tüccarlar bunu öğrenmek için, İtalya'da gösterdiklerinden daha çok gayrette bulunurlar."[117]

Kültürel alanda da küçük görünen bir olayın önemine değinip, bu şerefi üstlenen Venedik temsilcilerinin *relazione*'lerinde belirtme fırsatı bu-

Resim 116. İstanbul'un Asya sahilinden görünüşü. Francesco Scarella, *Disegni della città di Cost.*, Brescia 1686, Viyana'daki Milli Kütüphane'deki yazma, cod. 8627

lamadıkları bir hususu açıklayalım. Bu konuya 17. yüzyıl kronik yazarı Galland ve diğer araştırmacılar değinir. Bu da Şark taraflarındaki eski çağ devri kalıntılarına duyulan aşk ve bunların toplanması olup, tarihte asırlar boyu devam ettiği için bu topraklar bu açıdan özellikle zengindi.

Takımadalarda, Yunanistan'da, Anadolu'da, Suriye'de bulunan yıkıntılar, abideler, yazıtlar, madalyalar, mahkûk kıymetli taşlar, yazmalar üzerinde birtakım gözlemlerde bulunan Galland şöyle yorumlar: "Bulundukları limanlarda şimdiye kadar birçok güzel şeyden İngilizlerle Venedikliler yararlanmışlardır; çünkü gelen bütün madalya ve antikiteleri toplayan bilgili konsolos ve rahipleri vardır. Fakat işleri ile meşgul olmayı, alimlik taslamayı tercih eden Provanslı tüccarlarımızdan bazılarının böyle şeyleri aramaya kalkmaları bilgiden çok kapris eseridir."[118] Fakat A. Galland, kendi vatandaşlarına karşı dürüst değildi. Kaldı ki kendisi de tutkun bir koleksiyoncu olup, bunu parlak patronu Nointel Markisi için yapmış olup, bu elçi, makamında bir gerçek müze meydana getirmiş ve bazen de kendisi gibi bir koleksiyon meraklısı olan meşhur devlet adamı Colbert ile yarışa girişmişti. 16. yüzyılda da Avusturya büyükelçisi Busbecq de, Şarkta gördüğü flora ve antik madalyalar için aynı aşkı göstermişti; gezginleri bir tarafa bırakırsak 17. ve 18. yüzyıllar boyunca pek çok diplomat, Küçük Asya [Anadolu] topraklarında bulunan eskiçağ uygarlıkları kalıntılarına çok yakın bir ilgi gösterdi: Bu güzel kültür mirasının Şarkta yok olduğunu görüyoruz. Günümüzde [1920'ye göredir] bunların bulunabileceği kaynaklar büyük ölçüde azaldı"[119] [Fakat II. Dünya Harbi'nden sonra muhtelif mahallerde kalıntılar keşfedildi].

Daha önce de açıkladığımız üzere, bu yüzyılda da balyoslar Edirne'ye değişik seyahatler yapma olanakları buldular. Bu da özellikle IV. Mehmet (1648-1687) döneminde cereyan etti. Bu padişah, 1676 yılında, Giacomo Querini'nin belirttiğine göre, devlet merkezinde patlak veren kanlı bir ayaklanma yüzünden artık buradaki sarayda bulunan odaları görmekten nefret edip, İstanbul'dan uzakta bir yerde yaşamak istemişti. Burayı "ayaklanmaların merkezi ve ateş ocağı" sayıyordu. Başkent halkı ise, kentin bu terk edilmişliğinden tedirgindi ve "sultanın esas şehri terk edip gitmesiyle Osmanlı sultanlarının merkezi Kazakların akınına maruz kalıyor, camiler ile büyüklerimizin mezarları korumasız durumdadır, hazinenin düzeni yok,

Resim 117. Bir Avrupalı konsolosun İzmir "kadı"sını ziyareti. Du Mont., *Voyages*, II. La Haye, 1699

Karadeniz'deki suçlular, cezasız kalıyor. Görkemli sarayların tantanalı ve süslü odaları bakımsız ve yıkık, oturulmayacak duruma düşmüş" diye üzülüyordu.[120]

Querini, Osmanlı Divanının Edirne'de bulunmasından dolayı, bir balyosun uygun olmayan durumlara düştüğünü belirtir: "Önemli konular merkezde bekletilir, balyos ile diğer kralların elçilerine de [Edirne'ye] gidiş izni verilmekle beraber, orada uzun süre ikamet edemezler. Böyle uzak yerde karar vermek çok zordur. Altın çıkarmak ve madenden uzak durmak imkânsızdır. Aynı zorlukla, drağmanlar da karşılaşırlar. Zira Türkler bunlara hiç değer vermezler ve tam bir tutsak muamelesi yaparlar... Divanın uzak bir yerde bulunmasından dolayı balyos konulara nüfuz edemez. Güvendiğimiz Türkler mevcudiyetimizde her an konuşmaya hazır olmakla beraber, yokluklarında yazmaktan ve haber vermekten çekindiler."[121]

Querini 1672 yılının ocak ayından mayıs ayına kadar Edirne'de uzun süre ikamet etti. Oradayken, önce de söylediğimiz üzere Cornelio Magni de İstanbul'a geldi. Aynı çağda Fransa elçisi olan Nointel de Edirne'ye geldi ve sair yabancı elçiler arasında, aslen Lombardialı olan Casanova da imparatorun temsilcisi idi. Galland da bu ikametin detaylarının canlı bir tasvirini yapar. İtalyan seyyah Gemelli Careri de 17. yüzyıl sonunda şehri dolaştı

ve tasvir etti. Büyümekle beraber, evvelki çağlara göre daha iyi olmamıştı. Nüfus artmış, yiyecek kıtlaşmış ve pahalılaşmış, çoğu da uzaktan ithal edilir hale gelmişti; daima bir veba tehlikesi olup, evler de berbat ve kötü idi. Galland'ın yazdığına göre, Querini, "bir minarenin dibinde bir müezzinin koruması altında idi." Balyos çok kötü bir gezi yapmıştı: "İkametgâhlar çok namüsait, kış çok sert ve her türlü ihtiyaç maddesi noksandı. Memleketin her yerinde, insanlar gibi hayvanlar da kırıldı. Köyler terk edildiği için, şehirlerin halkı bir de etraftaki ormanların korunması ve vahşi hayvanların def edilmesi gibi ağır bir görevle karşılaşmış, komutanların baskısına uğramışlardı." Querini'ye ayrılan evden başka, "altı ev de soylulara, dragmanlara ve imtiyazlı kişilere ayrılmıştı –anlattığına göre balyos– hepsinin tamir edilmesi, soğuktan korunması gerekliliği üzerinde durur. Nehirler donmuştur, etraftaki toprak ise alçak ve nemlidir. Yani şehir tam olarak yağmur ve rüzgârlar tarafından tahrip ediliyor; ekselansları bu çetin çevreye güçlü olmayan kişiler böyle düzensiz ve bulanık bir semaya intibak edemez."[122] Fransa elçisi ise, Bosna Köy denilen, Meriç'in iki kolunun meydana getirdiği bir adacık üzerinde kurulu, Rumlarla meskûn mütevazı bir kasabada kalıyordu. 1675 yılında da, İngiltere'nin elçisi Finch'e, Musevi Mahallesi'nden bir ev tahsis edilmiş olup, yabancıların ikameti için sıkça tercih edilirdi. Bir yabancıya ev gerektiği zaman, bir Müslümanı rahatsız etmemek için, bu mahalleden bir Musevi evinden çıkartılır ve ev misafire tahsis edilirdi: Nointel de 1671 yılında bu mahallede ikamet etmişti.[123] Muhterem peder John Covel, Finch'e refakat ediyordu. Bunu gördüğü zaman şöyle bağırmış: "Öyle kötü ve berbat bir yer ki, hiçbir insan burada kalamaz. Burası bir Musevi evidir. Benim Lord'un evinin yarısı bile olamaz. Her taraf toz, toprak ve hayvan dolu."[124] 1670 yılının yaz mevsiminde, Fevkalade Elçi Alvise da Molin ise, eski şehrin surları içinde bulunan Rum evleri arasında adamları ile kendisine ayrılan dört evde kalmıştı. Edirne'de bulunan yabancı devlet temsilcileri, birbirlerini karşılıklı olarak ziyaret ederler ve tazimleri ihmal etmezlerdi ve Galland da bunu sık sık kaydeder.[125] İstanbul ile Edirne arasında bir kervanın gidişi altı gün ve hatta biraz daha fazla sürerdi. Yeni geçici ikametgâha gidecek olanların eşyalarını, mobilyalarını, yataklarını, kap kacaklarını, aracılar ve sair gerekli malzemeler, arabalar

ile taşınırken, bunları çeken at ve katırlar bulunmaz ise, sığırlar tarafından çekilirdi: Molin, yukarda sözünü ettiğim konu için Edirne'ye gittiğinde kervanındı 70 yük arabası, 15 at, bir lüks araba ve fevkalade elçi için bir tahtırevan tahsis edilmişti. Querini de 1672 Mayıs ayında Edirne'den hareket ettiğinde, otuz yük arabası ve birkaç atı vardı.[126] Balyos yaşı veya sıhhatine göre ya at üzerinde ya lüks arabada ya da tahtırevanda seyahat ederdi. Dragmanları, hizmetkârları ve yeniçerilerden başka, merak için veya görevli olan soylular da katılabilirdi. İstanbul veya Edirne'den yola çıkıldığında, belirli bir mesafeye kadar Venedikli tüccarlar da, bir maiyet alayı gibi refakat ederlerdi: Tüccarlar varış zamanında da hazır bulunurlardı. Çeşitli yabancı temsilciler, bir seyahate çıkacaklarında, birbirlerine haber verirlerdi. Meslektaşlarının hesabının komisyonunu üstlenirlerdi. Her zaman tehlike ile dolu olan seyahat sırasında yolcular geceleri çadırlarda kalırlardı. Bazen de yolda bulunan özel evlerde veya kervansaraylarda geçici olarak kalırlardı ki, bunların hepsinin durumu ilkel idi.[127]

Notlar

1 Conte de Marcheville.

2 Disp. 20 Mayıs 1633, n. 18, F. 114.

3 Delib. 9 Temmuz 1633. Balyos, 5 Eylül tarihinde yazdığı *dispaccio*'sunda teşekkür etti, n. 39, F. 114.

4 Disp. Foscarini 24 Eylül 1633, n. 42, F. 114

5 12. XI. 1633 günlü Delib.

6 Disp. 31 Aralık 1636, n. 5, F. 118.

7 Delib. 4 Mart 1637. Balyos, 30 Nisan tarihli *dispaccio*'sunda teşekkür etti, n. 18, F. 118.

8 Balyos Alvise Contarini'nin 1641 tarihli *relazione*'sinde (B.B. I, 427) yol dragmanı ve "değerli ve eski bir hizmetkâr" olarak belirlenen Gio. Batt. Salvago, herhalde P. DONAZZOLO, s, 207, tarafından zikredilen eserlerin müellifi idi [Kuzey Afrika ile ilgili eser sonradan neşredildi: *Africa ovvero Barbaria*, Padova, 1937, neşre hazırlayan A. Sacerdoti; II. Osman'ın tahttan indirilişi ve katli (1622) sırasında meydana gelen olaylara dair kaleme aldığı metin neşredilmedi. Şehir Kütüphanesi'nde (Museo Civico Correr) bulunan yazma eseri iki defa fotokopi yaptırmak istememe rağmen, bozuk ve okunaksız olarak elimde kaldı].

9 Daha önce belirttiğimiz gibi, Gioia ile Bastian Salvago, Girit Harbi sırasında sarayın geciken kira borcu için kredi veren kişiler idiler. Balyos Francesco Gritti'nin 9 Mayıs 1724 tarihli *dispaccio*'sunda (n. 30 F. 177) ekli bir hesap suretinde de adları geçiyordu.

10 Disp. Cost. F. 133 bis.

11 Belgelerle kira bedeli 200 reale olarak gösterilince, o sıralarda bir zecchino'nun iki reale değerinde

olduğu meydana çıkıyor. Fakat böyle bir hesap, balyos ile merkezi hükümet arasında hesapların yapılmasında saptanan yaklaşık bir hesaptı, zira diğer vesikalardan anladığımız üzere hem 1633 hem 1672 yıllarında bir zecchino karşılığı 2,5 reale idi. 16 Haziran 1677 tarihli bir kararda, bir zecchino karşılığı olarak 2,5 reale tespit edilmişti. Balyosluktaki bazı masrafların yapılması için hesapların, bir zamanlar aspro [akçe] ile yapılması yerine (devamlı değişiklik gösteren hesaplamadan, zecchino'nun 60 asprodan 120 asproya çıkması üzerine vazgeçilmiş idi) artık reale ile yapılması, 12 Mart 1639 tarihli bir karardan sonra uygulandı.

Dispaccio'larda reale denilen paradan başka ayrıca leoni [aslanlı para] ve piastra [mangır] gibi eşdeğerde olan para adları da geçmektedir.

12 Disp. Cost. F. 133 bis. Belge tarihsiz ve imzasızdır. Fakat, Soranzo'nun metninden anlaşıldığı üzere 12 Aralık 1650'den, Salvago'nun mektubundan sonraki bir tarihtir.

13 Delib. 15 Nisan 1651.

14 Delib. 17 Haziran 1651.

15 Disp. 24 Temmuz 1660, n. 337-4°, F. 144.

16 Disp. Molin 17 Temmuz 1670, n. 93, F. 154.

17 Bu Stefano'yu Salvago ismi ile de anabiliriz. Fakat İstanbul'daki Testa ailesinde bulunan belgeler arasındaki bir kayıttan öğrendiğimize göre (Maria Fortis ile evlendiğine göre Salvago'nun damadı olan Francesco Testa'ya değinir), Fortis olabilir: Eğer böyle ise, dul kalmış olan kadın, hâlâ genç kızlığında kullandığı ismi ile tanınıyordu.

18 Bayan Salvago ile Mustafa Çelebi arasında, hicri 1077 senesinin Ramazan ayında (Şubat-Mart 1666) yapılan kontratın tercümesi Querini'nin 11 Haziran 1672 tarih ve n. 42-2, F. 156 kodlu *dispacio*'sunda eklidir.

19 Disp. 22 Şubat 1672 (şimdiki takvim), n. 19-3°, F. 156.

20 "Hüccet" [metinde, Hogget] veya kontrat.

21 Disp. 11 Haziran 1672, n. 42-2° F. 156. Daha önce de belirttiğim üzere, Bayan Salvago ile Mustafa Çelebi arasındaki 1666 tarihli kontratın bir sureti ile, balyos ile aynı kadın arasındaki anlaşma *dispaccio*'ya eklidir: (Zeyl'e ekledim, bkz. n. 1.) Mustafa Çelebi'nin ipoteği kaldırdığı hakkındaki, 13 Sefer 1083/10 Haziran 1672 tarihli belge, Venedik Devlet Arşivindeki Arch. Prop. del Bailo serisinin B. 297 kodlu dosyasında bulunmaktadır.

Balyosun saray üzerine koyduğu ipotek, 20 Haziran 1672 tarihli bir belgede şu ifade ile anılır: "Noi Giacomo Querini Kav.r per la Ser.ma Rep.ca di Venetia Bailo alla Porta Ottomana –Havendo noi esborsato per nome della Ser.ma Rep.ca di Venetia alla Sig.ra Gioia figlia di Zuria Salvagia, habitante nella contrada di Dumdum, Leoni 800, per questi s'e chiamata nostra liquida debitrice e s'ha impoticata la sua casa al presente da noi habitata, sin tanto che con la restitutione delli sudetti Leoni 800 effettivi resti disobligata (Balyos F. Gritti'nin 9 Mayıs 1724 tarihli *dispaccio*'sunda ekli bir suretir, n. 30, F. 177) [Esas metin ve Türkçe tercümesi Zeyl'deki üç numaralı belgede bulunmaktadır].

22 Disp. Querini 4 Ekim 1672, n. 63, F. 156 ve ayrıca Gritti'nin 9 Mayıs 1724 tarihli, yukarda zikredilen, *dispaccio*'suna ekli olan hesap.

23 Disp. Querini 1 Temmuz 1672, n. 46, F. 156.

24 Disp. Gritti 9 Mayıs 1724, önce de zikredildi. Ayrıca ekli hesap; ayrıca bkz.: Arch. Prop. del Bailo, B. 297.

25 Marki de Nointel.

26 Disp. Querini 4 Ekim 1672, n. 63, F. 156.

27 Böyle bir satın alınanın sebebi, bu küçük evlerin ki değerleri o zaman 1.300 reale'ye çıkmış olup, Fransız elçiliğinin evi almasını engellemekti. Böyle bir ihtimal, iki devlet temsilciliğinin adamları arasında az daha tehlikeli bir çatışmaya yol açacaktı. Querini'nin *dispaccio*'larından anlaşıldığına göre, Hollanda ve Cenova elçilikleri de ikamet ettikleri evleri satın almış idiler (Querini'nin 29 Ocak ve 3 Temmuz 1675 tarihli *dispaccio*'su, n. 139 ve 154, F. 158; G. Morosini'nin 20 Kasım 1675 tarihli *dispaccio*'su, n. 11, F. 159. Ayrıca, 6 Nisan ve 10 Ağustos 1675 ve 15 Ocak 1676 tarihli kararlar; şimdiki takvime göre).

28 Morosini'nin 20 Kasım 1675 tarihli *dispaccio*'su ve 15 Ocak 1676 tarihli karar (günümüz takvimi) önceden de zikredilmişti; Donà'nın 15 Eylül 1681 tarihli *dispaccio*'su (n. 18, F. 162). Donà merdiveniler ile döşemeleri de yaptırttı. Sekreter ile dil oğlanlarının bulunduğu yerdeki çatı ile döşemenin de tamiri konusunu ikaz etti. Eğer yapılmaz ise, aşağıdaki kilere düşeceklerdi. Yeniçerilerin kaldığı odayı da tamir ettirirken, portaliçerlerin (sâi) geceleyin gizlice dışarlarda dolaşmalarını engellemek için, kaldıkları yerin önündeki bölmeyi de yaptırttı.

29 Bu evin bulunduğu yerin, Balyos Sokağı'ndan ziyade saraya giden yol olan Pera Sokağı'nda bulunması muhtemeldir. Bu ihtimal, Balyos Civran'ın dönüş yolculuğunu tasvir eden ifadelerden ileri gelir (BENETTI-PAZZAGLIA, II, 14 vd.).

30 BENETTI-PAZZAGLIA, I, 255 vd. Donà seyahatine başlamadan önce bir kısım insanları incelemesi altına aldı. Bundan maksadı da, görevi sırasında yararlı haberler ve izlenimler elde edebilmekti. Bunlar arasında tanınmış İtalyan gezgin Cornelio Magni de bulunuyordu. Biraz sonra bir kere daha konu edeceğim bu zat, Levant hakkında çok ilgi çekici mektuplar içeren eserinin bir adedini adı geçen temsilciye armağan etmişti.

31 İstanbul'daki evler hakkında gezginlerin verdikleri hükümler, konu ettiğimiz yüzyıl içinde de, evvelki bölümde verdiklerimiz ile uygunluk gösterir. Burada, Romalı gezgin Della Valle ile Benetti'nin kanaatlerini sıralamakla yetiniyoruz.

Della Valle adlı gezginin verdiği bilgiler şunlardır: "Yapıların görünüşü çok kötü olduğu kadar kullanılan malzeme de ahşap olduğu için pek berbattır. 'Bazari' diye adlandırdıkları piyasa sokağında mal satılan dükkânlar ve sokaklar ahşaptandır; diğer iyi olan ise ahşap ve topraktandır: İnşasına başladıkları zaman, önce ahşap ile bir iskelet meydana getirirler ki bir gemi yapımına benzer; bu iş esnasında önce çatıyı meydana getirirler ve ilkönce kendilerini yağmurdan korurlar. İskeleti meydana getirdikten sonra ahşapların arasını toprak ile doldururlar. Bu suyu engeller, ancak bu malzemenin de ömrü kısadır" (s. 22 vd.).

Benetti'nin kaleme aldığı satırlar ise şunlardır: "evlerin yapısı adeta çitle kapanmış havası verir. Güneş altında kurutulmuş toprak ile taş görünümü veren, saman veya otun bir araya gelişinden oluşur. Evin dış tarafında ise, büyük miktarda kireç kullanırlar ki bu sırada kınnap da eklemek suretiyle daha güçlü hale getirdiklerine inanırlar. Sonra üzerine yeni bir kireç daha geçirirler ve bu kere daha dikkatlidirler. Böylece beyaz renge boyanmış bir hava vermek yanında ek olarak kırmızıya da boyarlar. Evlerin çoğunda, gene kırmızı renge boyanmış teraslar vardır ve akşam güneşi yaklaştığı bir sırada meşe ile kaplarlar. Yağmurdan korunmak için buraları da kırmızı renk ile boyarlar" (II, 127 vd.).

32 Bu mahallelerin tasviri, çağdaş seyyah ve kronik yazarlarının eserlerinde anlatılmıştır. Baron de Salignac (1605-1610) devrinde yazılan bir sefaretnamede Fransa elçiliğini şöyle anlatmıştı: "Du costé du port et canal de la mer Noire, est le logis de monseigneur l'Ambassadeur de France, sis sur la pante d'un grand vallon, le plus plaisant et agréable de tout le contour; estant ce logis séparé en deux ou trois corps, l'un plus haut que l'autre. Au plus haut sont les escruies et logement des éstrangers et survenants, lequel est accomodé de tout ce qui est besoing, et le mieux asis pour la belle vue... L'autre principal logis où habite monseigneur l'Ambassadeur n'a du tout sy belle vueu pour estre un peu plus bas; mais tant mieux accomodé par le soing de Son Excellence, qui y fit faire plusieurs choses pour sa commodité et celle des Turcs y ayant du jardinage assés, pour la provision de la maison, accompagné d'allees et promenoirs" ["Karadeniz kanalının ve limanın kıyısında Fransa Büyükelçisinin konutu yer almaktadır; burası kıyıdaki en hoş ve güzel vadide konumlanmıştır. Bu konut, birbirinden bağımsız bir kaç kattan oluşmaktadır. En üst katta yabancıların ve misafirlerin kullanımına tahsis edilmiş daireler yer almaktadır ve her tür ihtiyaçları karşılandığı gibi, en güzel manzarayı bu daireler görmektedir... Sayın büyükelçinin oturduğu daire daha aşağıda olduğu için bu kadar güzel bir manzaraya bakmıyor, ancak, zat-ı şahaneleri kendi rahatı ve bahçeyle uğraşan Türkleri memnun etmek için iyi şeyler yapmıştır; evin ihtiyaçları bahçeden sağlanmakta ve burada birçok gezi yolu bulunmaktadır."] (Bkz. GONTAUT BIRON T., *Ambassade en Turquie de Jean Gontaut Biron, Baron de Salignac*, Paris-Auch, 1888, s. 91, "Archives historiques de la Gascogne" fasc. 6; Bu sefaret binası, De Courmenin adlı kişinin seyahat raporunda bulunan İstanbul planında da gösterilmiştir. Aşağı yukarı yirmi yıl sonra De Marcheville adlı elçi şu satırları kaleme almıştı: "A mon arrivée, le logis de l'ambassadeur était si infâme, qu'on ne se pouvait imaginer qu'un ambassadeur effectif pût y demeurer" ["Ben buraya geldiğimde büyükelçilik konutu o kadar kötü bir durumdaydı ki, herhangi bir elçinin orada yaşaması bana havsalanın alamayacağı bir şey olarak görünmüştü"]. Onun esas arzusu ise binayı yeniden yaptırmaktı (De SAINT-PRIEST, *Memories sur l'Ambassade de France en Turquie*. Paris 1877, s. 212). Aşağı yukarı 1631 yılında yazılmış olabileceğini tahmin ettiğim İtalyanca bir raporda, Fransa elçisi şu satırlarla zikredilir: "Pera denilen kısmın dışında Vigne [Bağlar] denilen yerde ikamet eder. Çok rahat bir yer. Geniş bahçe ve avluları var. Şimdi bulunan elçi Marcheville, sarayı temelinden başlayarak adeta yeniden yaptırttı. Bir de şapel ekletti ve ayrıca sair görevlileri için mekânlar yaptırttı. Şimdiki görünüşü elbette öncekine göre kıyaslanmayacak kadar güzel ve rahattır." Kont de Marcheville tarafından meydana getirilen inşaat faaliyetinin Balyos Pietro Foscarini'nin 20 Mayıs 1633 tarihli *dispaccio*'sunda belirtildiğini daha önce söylemiştim. Aynı raporda şu satırlar da bulunmaktadır: "Gene Pera Bağları diye adlandırılan yer olmak üzere, Venedik Cumhuriyeti'nin balyosu da, adı geçen elçinin ikametgâhına yakın bir yerde bulunmaktadır. Çok rahat bir yerde bulunan bu sarayın da avlu ile bahçesi vardır. Venedik Cumhuriyeti'nden burayı kiralık olarak tutmaktadır." Ve birkaç satır sonra: "Raguza Cumhuriyeti'nin elçileri ile imparatorun temsilcisi de, İstanbul tarafında kiraladıkları evlerde ikamet etmektedirler." İngiltere ve Hollanda devletlerinin de temsilcileri "Pera Bağları" denilen yerde, avluları ve bahçeleri bulunan çok rahat yerlerde" ikamet etmekte idiler (*Rel. Pera*, s. 28 vd.). Marcheville tarafından yeniden inşa ettirilen bina, herhalde Mart 1672 yılında Magni'nin gördüğü idi. Türkiye'de gördüğü birçok merak edici konuları içeren bir eser yazmış olan bu zat, o çağın İstanbul'undaki yabancı temsilcilerin ikametgâhları, sekreterleri ve dragomanları ile kolonileri hak-

kında bize çok ilgi çekici bilgiler bırakmıştır. Şöyle anlatır: "Bu Fransa temsilcisi (o sırada Marki de Nointel idi) kralı tarafından önceki temsilcilerinden biri tarafından yaptırılan bir evde oturmaktadır. Genelde ahşaptan yapılma görünmekle birlikte karma bir mimarisi vardır. Oda ve salonları Fransız zevkine göre düzenlenmiştir: Manzarası çok güzeldir. Topkapı Sarayı'nın büyük bir kısmını görmesi yanında, limanı da seyredebilir ve ayrıca Boğaziçi'ne uzanan bir görüntüden başka karşıdaki Asya kıyılarından bir kesim de görüntüsü altındadır" (I, 113). Çok şatafatlı bir yaşayışa alışmış olan markinin zevki için vasat ve kullanışsız olan eski binanın tamiri bittikten sonra, hükümetine çok tantanalı bir tasvir yolladı (Krş. A. VANDAL, *Les voyages du Marquis de Nointel, 1670-1680*, Paris 1900, s. 203 vd.). Nointel tarafından başlatılan tamirat faaliyetinden, Giacomo Querini'nin 4 Ekim 1672 tarihli ve daha önce bahsedilen, *dispaccio*'sunda da söz edilir.

Elçiler hakkında verdiği bilgilere devam eden Magni, İngiltere kralının elçisini şöyle anlatır: "Elçi [Sir Daniel Harvey (1668-1672)] Pera'nın dip tarafında bir dağmana ait evde kalır. Gayet geniş olan bu ev ne denizi, ne de güzel Boğaziçi'ni görür, ancak, daha önce Babıâli nezdinde elçi olan Bay Şövalye Benzl'in (Sir Thomas Bendith, 1647-1661) yaptırttığı yukarıdaki oda bin uskod'dan fazla bir *avania* ödemesine yol açtı. Türkler, bu sırada inşaatın, sultanın peyklerine ait yakındaki bir saraydan biraz yüksek olacağını iddia ettiler; burası İstanbul'daki büyük saraya girenler için de bir yetişme yeri sayılmaktaydı" (I, 121). Burası daha başka raporlarda da adı geçen Pera sarayıdır. Daha önce de zikrettiğimiz üzere şimdi burada Galatasaray Lisesi bulunmaktadır. Harvey'in ikamet ettiği ev de, 1674 yılında yeni İngiliz elçisi Finch tarafından kullanılan yer idi. Burası da, elçinin sadık adamlarından Sir Thomas Baines tarafından şöyle tasvir edilmiştir: "As to the House in itself, it afford no great aspect to the eye without, but truly it is very convenient within and I think it gives great content to my Lord, as I am sure it does to me. We both taking a great delight to set in our chairs and see the birds in the court lodge upon the cypresse tree" [Eve gelince, göze pek hoş görünmese de içi pek kullanışlıdır ve sanırım, beni olduğu kadar Lordumu da tatmin eder. İkimiz de sandalyelerimize kurulup saray avlusundaki selvi ağacına konan kuşları seyretmekten büyük keyif alırız]. (Krş. ABBOT, *aynı eser*, s. 44; aynı kişiler hakkında şu esere de bakılabilir, A. MALLOCH, *Finch and Braines. A seventeenth century friendship*, Cambridge 1917).

Magni tasvirlerine devam ederken, Hollanda elçisinin (Giustino Colyer) ikametgâhını şöyle anlatır: "Çok büyük masraflara girerek, Livornolu bir Ermeni olan Cilibi lakaplı Antonio Bogos adlı bir mimara yaptırttığı çok güzel bir sarayda ikamet etmektedir. Burası deniz ile Topkapı Sarayı'nı görmeğe müsait bir arazidedir" (I, 131).

Cenova Cumhuriyeti'nin ikametgâhında Lavagna Kontu Sinibaldo Fieschi ikamet ederdi. O sırada "satın aldığı güzel bir sarayda idi. Fakat kendi adına mı yoksa devleti adına mı aldı, bilemem. Hollanda elçiliği binası yanında olan sarayın deniz manzarası çok güzel olup, Saray ile Asya'nın eteklerinin güzelliklerini görür, çok sayıda çiçekle donattığı güzel de bir bahçesi var" (I, 134 vd).

Venedik, Fransa, Hollanda ve Cenova temsilcilerinin ikametgâhları birbirine çok yakın idi: Magni, Arz-ı Mukaddes Komiserliği'nin papazının ikametgâhını şöyle tasvir eder: "Kendisi için kullanışlı bir misafirhane yaptırttı. Bu dört elçinin –yani Fransa, Hollanda, Venedik ve Cenova– evlerinin tam ortasına gelen bu evin çok güzel bir bahçesi bulunmaktadır. Venedik ve Cenova elçiliklerinin kapısı buraya açılır. Bay Fieschi buranın yapımı için çok destek vermesi yanında yetkilerini de esirgemedi" (I, 160). Bu imarethane günümüzde bile, Hollanda, Fransa ve İtalya temsilciliklerinin

ortasında bulunmaktadır. Arz-ı Mukaddes Komiserliği'nin varlığı, 1528 yılından beri İstanbul'da bilinmekte idi (SANUTO, XLIX, 182) [yakın bir geçmişte cemaat kalmadığı için kapatıldı].

33 I, 168 ve G. Morosini'nin 20 Kasım 1675 tarihli *dispaccio*'su, n. II, F. 159. Aynı şeyi, 1557 yılında Fransa elçisi bulunan De la Vigna şöyle anlatır: "Quan je suis las de lire dans des livres et d'ouir les plaintes d'infinis pauvres gens qui, journellement, se retirent vers nous, je ne sçay à quoy passer le temps" ["Her gün bize sığınan çok sayıda yoksul insanın sayısız şikâyetini işittiğimde ya da bunlarla ilgili kitapları okuyarak bunaldığımda, zamanı nasıl geçireceğimi bilemeyecek kadar etkileniyorum"] (CHARRIÈRE, II, 396 n.). Böyle bir izlenim sonraki yüzyıllarda daha başka kişiler tarafından da edinildi. Hatta 19. yüzyılın ilk yarısında, Raguza Dükü, Mareşal Marmont, İstanbul'daki ikametini şöyle tasvir eder: "Barones Sturmer bir balo tertip etti ve ben de şarkın kibar kişilerini, bilhassa İstanbul'un, görme olanağını buldum. Kordiplomatiğin ve bazı tüccarların ailelerinden meydana gelmiştir. Oradaki kadınların çoğu güzel idi. Genelde Avrupalının sosyal anlayışı içinde yetişmekte idiler ve kendilerine bir imtiyaz getirdiği kanısındadırlar. İstanbul'da bulunmaktan hoşlanıyorlar. Mevkileri de epey yüksektir. Aile hayatları da günlük yaşamı geçirmede çok yararlı oluyor," DUCA DI RAGUSI, *Viaggio storico-critico a Costantinopoli, nell' Asia Minore e nella Siria*, Novara, tarihsiz, s. 46).

34 Alvise Contarini, 1641 yılındaki izlenimlerini şöyle kaleme almıştı: "Hıristiyanlık çıkarları açısından kontrol etmek zorunluğu, burada ikamet etmekte olan elçiler arasında bin bir zorlukla yapılmaktadır. Türklere de bizim aramızdaki ihtilafları göstermesi bakımından yararlı oluyor." Biraz sonraki satırlarda da "İstanbul'da, Hıristiyanlığın çıkarlarını koruyabilmek için yapılacak en ufak bir girişim bile, Venedik Cumhuriyeti'nin çıkarlarına dokunmamalıydı." Bunda da en büyük etken, Avusturya hanedanının yıkılması hususunda Fransa ile Türkiye arasında sürdürülen siyaset idi (B.B. I, 131, 415 vd). Babıâli nezdindeki Avrupalı temsilcilerin siyasi sorunlarda aralarında hiçbir zaman birlik kurulamamış olması, Cristoforo Valier'in *relazione*'sinde anlatılırken, ne kadar zararlı sonuçlar verdiğini de açıklamaktadır: "Mühim konularda, herkes arkadaşını kötülemek yarışına giriyordu" (B.B. I, 309).

35 Örnek olarak da önce giovane di lingua [dil oğlanı] olup sonradan Türk olarak saraya alınan Veniero'yu gösterebiliriz. Bir hassas sorun sırasında Alvise Contarini'ye yararlı birtakım bilgileri küçük kâğıtlarla yollamıştı. Bunu, bir hastalık bahanesi uydurup, saraya çağırttığı bir "barbiere" [berber: burada kan çekmeyi bilen kişi] aracılığı ile gerçekleştirmişti (B.B. I, 382).

36 Querini tarafından "bir hırs ve entrika labirenti, cazip bir dev" olarak tasvir edilmişti" (B.B. II, 139).

37 1634 yılında kaleme aldığı *relazione*'sinde Balyos Giovanni Cappello, Venedik vatandaşı bir tüccarı öldüren bir Polonyalı hakkında kendisinin bir ölüm emri verdiğini yazar. Olayı şöyle anlatır: "Vatandaşımız Girolamo Agosti adlı tüccar, kendi evinde bir Leh tarafından öldürüldü; aynı gün tutuklanan caniyi sorguya çekip ölüme mahkûm ettim; ertesi gün ekselanslarının evinden çıkıp, infaz için Galata'nın ortasında kurulu sehpaya götürüldü. Agosti'nin evinin tam karşısında kurulu sehpayı orada toplanan halk seyrederken, mukim elçiler de takdirlerini bildirdiler: Teba olmayan bir kişi hakkında, bir ölüm cezası verebilme yetkisine sahip böyle üst düzey görevli, pek az görülecek bir örnektir" (B.B. II, 55). Fakat, 1612 yılında Simeone Contarini, balyosların hukuki karar verme yetkileri üzerinde dururken: "Türkler yargılama hakkının kendilerinden alınıp bir başkasına geçmesine razı olamazlar" (B.B. I, 237) diye kaydetmişti.

38 Kudüs papazlarının korunması görevini, Venedik Cumhuriyeti her zaman balyoslardan istemişti. Örneğin, 1600 yılında Agostino Nani'ye verilen direktifler arasında şu satırlar da bulunuyordu; "Kutsal Mezar'daki manastır muhterem papazları, çok kereler sıkıntı çektikleri taciz ve rahatsızlıkları için daima balyoslarımız aracılığı ile Babıâli'ye iletiyoruz. Aynı görevi senden de beklemekteyiz. Seni aradıkları zaman yardımlarına koş. Oradaki kutsal makamlara devletimizin hizmeti ulaşsın." Aynı sorumluluk 1604 yılında fevkalade elçi olarak gelen Giovanni Mocenigo'ya verilen direktifler içinde de gösterilmişti (B.B., I, 21, 54, 331,; II, 55, 113).

16. yüzyıl sonuna kadar Makamât-ı Mübâreke, Arz-ı Mukaddes Korumacılığı ve hacıların himaye işlerini, hep Venedik Cumhuriyeti gerçekleştirdi (Bkz. E. GUERRINI, *Venezia e la Palestina*, yayınlayan Venedik Belediyesi, tarihi bulunmamakla beraber 1928 yılında neşredilmişti).

[Bu konu ile ilgili Türk belgeleri, Kudüs'teki Custodia della Terra Santa manastırında bulunmaktadır. Bir katalog çalışması: Eutimio Castellani, *Catalogo dei firmani ed altri documenti legali emanati in lingua araba e turca concernenti i santuari le proprietà i diritti della Custodia di Terra Santa conservati nell' Archivio della stessa Custodia in Gerusalemme*, 1922. Bu arşivden seçilmiş 454 Türk belgesinin Fransızca tercümelerinin neşri: J. Hussein-F. Sciad-N. Gosselin, *Firmans Ottomans*. 1986. Daktilo edilmiş eserin fotokopi neşridir. Martiniano Pellegrino Roncaglia, *La republique de Venise et les Lieux Saints de Jerusalem*. Venedik Aziz Francesco la Vigna Özel Arşivi kayıtlarından alınma 15.-19. yüzyıllara ait yayınlanmamış belgeler, Beyrut, 1972.

Çeşitli araştırmaların toplandığı bir eser; *La Custodia di Terra Santa e l'Europa. I rapporti politici e l'attività dei Francescani in Medio Oriente*, Roma 1983. Bu cilt içinde Venedik Cumhuriyeti ile diğer devletlerin konuya katkıları yanında kıymetli Türk belgeleri içeren arşivin durumu ve yapılan ilmi çalışmalar ile ilgili sayfalar bulunmaktadır].

39 Dragman ve giovani della lingua'lar dışında kalan ve Pera'da maiyeti bulunan balyosluk personeli daimi olarak balyosluk evinde veya müştemilatında kalırlardı ve masraflarını da her zaman için Venedik Cumhuriyeti hükümeti öderdi. Balyosluğun bu karşılanabilir masrafını, 1641 yılında balyos olarak bulunan Alvise Contarini yıllık 40.000 reale olarak hesaplamıştı. Bunun da 30.000'i personel ile temsilcilerin her zaman için hazır olan adanılarına ödenirken, 7.000'i çeşitli kademelerdeki memurlara ödenirdi. Balyos G. Querini 1676 yılında yaptığı hesaplar sonunda, görevi sırasında 10.000 realeyi personel, evlerin kiraları ve hazır görevliler için öderken, 8.000'inin de maaşlara ayrıldığını görmüştü. 1680 yılında, G. Morosini yıllık masraf olarak, balyosluğun 25.000 reale'ye mal olduğunu kaydetmişti.

Balyoslardan bazıları, o sıralarda çok yaygın olan, Venedik Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki temsilciliği hakkında büyük ölçüde yapılan masrafları kabul ettiği yolundaki dedikoduları tekzib etmek için gayret gösterirlerdi. Alvise Contarini, kaleme aldığı yorumlarda belirttiği üzere, önceki yüzyıllarda, ticaretin çok canlı olduğu bir dönemde, bu masrafların büyük bir kısmı, konsolosluk hakkı (Cottimo) olarak alınan vergilerden karşılanmıştı ve eğer Musevilerle sair Türk tebalılar düzenli olarak bu cottimo'yu ödemiş olsalardı, Venedik Cumhuriyeti'nin yükü daha az olurdu. Gene aynı balyosun ifadesine göre Türk Devleti ile olan dostluk ve sulhu devam ettirmeyi amaçlayan bu tarz masraflar yararlı ve kârlı idi. Şu ifadeyi kullanır: "Levant'taki olayları karşılaştırdığımız zaman... Venedik Cumhuriyeti'nin çıkarlarını, genelde Hıristiyanlık olmak üzere herhangi bir hükümdar ve özellikle İtalya için, yakınımızda olanlar için şunu söyleyeyim ki, gölge ve dumandan başka bir

şey değildi." En sonunda belirttiği bir kayda göre Fransa ve İngiltere'nin yaptığı masrafların tutarı aynı idi ve kaldı ki bu devletler çözümleyecek ve korkacak daha az zorluklarla karşılaşmalarının yanında, İstanbul'da hazır bulundurdukları temsilcilik sayısı Venedik Cumhuriyeti'ninkinden çok az sayıda idi; Fransa Devleti'nin elçisi yılda maaş olarak 14.000 uskud veya 20.000 reale kadar para alırken, İngiltere kralının elçisi 12.000 reale alırdı ve bunlara ek olarak da her ikisi de bunlara katılan konsolosluk haklarını kendilerine ayırdıkları için, gösterilen miktar iki katına çıkardı (B.B. I, 423 vd; II, 189, 245 vd).

Balyosun görevi sırasında çok büyük mali çıkarlar elde ettiğine dair dedikodu o sıralarda Avrupa'da epey yaygın idi. Halbuki, gerek 16. ve 17. yüzyıllarda balyosların bazıları, üzerlerine aldıkları görevin gereği olan gösterişin sürdürülmesi için yaptıkları ağır masraflardan şikâyetçi olmuşlardı. Örnek olarak Agostino Nani'nin 1603 yılında kaleme aldığı satırları gösterebiliriz: "Ödenen maaş, balyosların masraflarını karşılamıyor. Bazen, bir Venedik staro'luk [tahıl kilesi] un için 10 ducato, şarabın yasak olduğu dönemlerde bir kovası için bir ducato ödediğimiz günler vardır." P. Foscarini, yazdığı kayıtlarda, görevi sırasında çok kere cebinden para harcamış idi. Pera'daki hayatın çok masraflı olması, 1557 yılında Fransa kralının elçisi olan De La Vigne'in de şikâyetine yol açmış idi: "Il faict icy un merveilleux cher vivre, tout y vault plus tois fois qu'en France" ["Burada yaşamak çok masraflı; herşey Fransa'dakinin üç katından pahalı"] (Bkz. MAGNI, I, 225 vd. B.B. I 44, II 64, 101: CHARRIÈRE, II, 396 n.).

Venedik Cumhuriyetinin balyosuna ödediği resmi ve gerçek aylık 16. yüzyılda 180 zecchino'ydu, 17. yüzyılda gene aynı miktar devam etti (Cottimo parasından toplanan meblağdan ayda 40 zecchino daha verilmesine aynı yüzyılda karar verildi), Cottimo paralarıyla aylığa katkı hatta 18. yüzyılda da devam etti. Fevkalade elçi 16. yüzyılda 200 zecchino, 17. yüzyılda 300 zecchino ve 18. yüzyılda 400 zecchino tutarında aylık alırdı.

Balyos İstanbul için yola çıkmadan önce bazı sebeplerden dolayı ödenen para hakkında, tarihsiz fakat 18. yüzyılda yazıldığı anlaşılan bir belge, bazı bilgiler vermekte olup Venedik'te bulunmaktadır (Venedik Devlet Arşivi, Savio Cassier, B. 22, içinde 120).

16 Mart 1622 tarihli bir senato kararı, balyosluk maiyetinde bulunan herkese ticaret yapmayı yasak etmişti.

40 A. Contarini, bir balyosun hassas ve ağır bir yığın çeşitli görevlerini sıraladıktan sonra, sorumluluğunu belirtip bir balyosa "sorumluluğunu hatırlatan hüzün dolu mektuplardan başka bir şey gelmez oldu" diye feryat eder. Sonradan eklediği kanaatine göre de, dilde kullanılan hassasiyet "diğer görevlerde Cumhuriyetimizin soyluluk, arkadaşlık ve hatta diyebilirim ki bugün bile yapılan seçim sahtekârlarını dahi yola getirir. Bu ahlaksız tavır topraklarımızda hâlâ devam etmektedir ki Tanrı buna karşılık ülkemize bela yağdırmasa; bununla beraber bir balyos seçiminde gene de ön planda konu devletin çıkarlarını üstün görmekti." 1680 yılında balyos olan G. Morosini de şu konuyu açıklar: "Deneyimimle söyleyebilirim ki, diğer elçiliklerde de bulunabiliriz, fakat İstanbul'daki balyosluk görevi ile karşılaştırıldıkları zaman bir gölge ve haz olarak kalır. Bu çok kıymetli hürriyet, her şey için iyi ve kötü yolda geliştirebilecek, bütün diğer şeyler için daha da tehlikeli olan bir demirci ocağına benzer." Ve iki yıl sonra da P. Civran adındaki balyos, üzerinde bulunan görevi "çok dikenli bir yükümlülük" diye tarif eder (B.B. I. 332; II. 216, 255).

41 Magni 1672 yılının Mayıs ayında kutlanan "Corpus Domini" bayramının tasvirini yapar. Padri Conventuali denilen tarikatın kilisesinde, Girit Harbinin hemen akabinde yapılan bu ayine o sırada

balyos olan Querini ile maiyeti de katılmıştı (I. 295 vd). Aynı ayin, *Rel. Pera* s. 81 ve devamında da kayıtlıdır. Padri Minori Conventuali diye tanınan tarikatın kilisesi, Galata'nın en büyük kilisesi olan San Francesco idi ve o sıralarda Venedik Cumhuriyeti'nin koruması altında bulunduğu için Venediklilerin kilisesi diye tanınırdı. 1660 yılında meydana gelen büyük yangın sırasında tahrip olan bu kiliseyi on yıl sonra, başta A. Molin olmak üzere Venedik temsilcilerinin çabaları sonucu tamir ettirdiler. Bu kilise 17. yüzyıl sonunda camiye [Gülnuş Emetullah Sultan] tahvil edildi ve bugün bile Yeni Cami [müellifin halen var olduğunu kaydettiği Yeni Cami 1937'de yıktırıldı. Şimdi yerinde ticaret mahalli vardır] olarak tanınır (Bkz. BELIN, 203 vd; Bu kilise hakkında Venedik'teki Seminario Patriarcale Kütüphanesinin ms. 726 kod numaralı yazmasında daha başka bilgiler bulunmaktadır). Bu yüzyılda Venedik Cumhuriyeti'nin himayesi altında bulunurken sair temsilciler tarafından da ihsanlar yağdırılmıştı. Bu şartlara aynı sıralarda S. Pietro kilise manastırı da sahip bulunuyordu (bu konuda, misyonların tarihini yazan P. Vincenzo SALVI'nin eserinde bilgiler bulunmaktadır, c. I, 1896, s. 273 vd. Manastır arşivinde bulunan yazma eserden). Bazı seyyahlar da kaleme aldıkları eserlerinde, S. Pietro'yu yöneten Dominiken tarikatı papazlarının hepsinin Venedikli olduklarını belirtirken, balyosun kilise içinde bir özel şapele sahip bulunduğuna değinirler (FERMANEL, FAUVEL, DE LAUNAY ve DE STOCHOVE, *Le voyage d'Italie et du Levant*, Rouen, 1664). Balyoslar, o sıralarda Santa Maria Draperis adlı kiliseye de yardımda bulunurlardı ve 1631 tarihli rapora göre bunun manastırında da "genelde Venedik vatandaşı olan" bazı din adamları misafir olarak bulunurlardı (*Rel.Pera*, s. 60).

42 Bir büyük salgın hastalık ki balyosluk evini de etki altına almıştı ve bu olay Simeone Contarini tarafından 1612 yılında kaleme alınan *relazione*'de belirtilmiş bulunmaktadır (B.B. I., 254). Balyosluk evinde meydana gelen bir başka veba olayı da, 1615 yılında Pietro della Valle tarafından zikredilmiştir. Bu seyyah 1614 yılının Ağustos ayında İstanbul'un bazı yerlerinde tek tük veba hastalığına raslanmakla birlikte bunun bir salgın olmadığını söyler ve şunu ekler; "bizim kendi ülkemizdeki çiçek hastalığı veya bir benzeri olarak görülmektedir, büyük bir tehlike gelebileceğini hiçbir şekilde beklemiyorlar." Daha sonraki sayfalarda da İstanbul'un değişken iklimi ve meydana gelen ani ısı yükselmeleri üzerinde durduktan sonra şöyle der: "İstanbul içinde görülen veba, sürekli olarak havanın düzensizliğinden kaynaklanır ve bunun yanında sıhhatlerine çok az dikkat etmelerinden de ileri gelir. Bilhassa yazın hiçbir şekilde meyvelerin olgunlaşmasını beklemeden yemeğe başladıkları gibi, kavun ve karpuzu bol miktarda yedikten hemen sonra su ile yapılmış diğer içecekleri de ihmal etmedikleri için midelerinde hiçbir olumlu etki bırakmaz: Sokakları hep pislikle doludur, ellerine geçen her türlü pislik ve süprüntüyü sokağa atarlar... İnsanların böyle bir salgınla karşılaşmalarını umursamazlar. Vebaya hiçbir ilgi göstermediklerinin yanı sıra, karantina falan gibi şeylere de dikkat etmezler, elbiselerini atmak veya temizlemek gibi bir alışkanlıkları da yoktur. Vebadan ölen birinin üzerindeki elbiseleri hemen alıp bir an evvel satışa çıkarırlar, böyle malları da hiçbir şey umursamadan satın alan kişiler de asla eksik değildir" (17 vd., 40 vd., 126).

1661 yılında, balyosluk evinde bazı kişiler de öldü, bunlar arasında şapel papazı da vardı.

1673 yılında, veba hastalığına yakalanmak istemeyen Magni, Venedikli birkaç arkadaşını da yanına alarak S. Dimitri denilen köye çekildi (burası bugün Pera'ya bağlı Tatavla adındaki mahaldir [müellifin kaydından sonra Kurtuluş adını aldı]). Buradaki günlerini "boyuna neşeli olmak ve hep eğlenerek,

içerek, vebaya aldırmadan geçirdiler. Her gün de dostlarının ölüm haberi gelirdi." Gene de eklediğine göre: "bizim için içmek, atlamak, dans etmek ve daimi bir neşe içinde görünmek, bu kötü talihe karşı tek koruyucu davranıştı" (II., 77). Magni, kendi yazışmalarının güvence altına alınması için balyosun yardımını talep etmişti. Levant tarafından gelen mektupların veba mikrobu taşıması ihtimaline karşı, Avrupa'daki bazı liman şehirlerinde sıkı önlemler alınmıştı, önlem için "biraz koku saçmak yeterliydi; bazıları mektup sayfalarına sirke döküp sonra okumaya yelteniyorlardı" (I., 231).

Morosini de kaleme aldığı *relazione*'sinde, muhasibi Iseppo Fieschi adlı kişinin de vebadan öldüğünü yazar; olay 1678 yılında olmuştu (B.B., II., 246).

43 Yangınlar hakkında bilgi veren Magni, bunların önlenmesi için "geceleyin ellerinde kocaman demir bir sopa ile dolaşan belirli muhafızlar evleri kolaçan ederler, bir evin önünde durup, evdeki ateşe dikkat etmeleri için sürekli uyarırlardı" (I., 257 vd): "Bekgi" denen bu korucular yakın bir geçmişe kadar vardı. Bir gece bekçisinin görüntüsünü veren eski bir minyatür, Biblioteca Marciana'da mahfuz *Fogge diverse del vestire dei Turchi* adlı bir yazmada bulunmaktadır (cl. IV it. n. 491).

44 Venedik Şehir Müzesi [Museo Civ.] Misc. Correr n. 2646, c. 31. Yukarda tasviri yapılan bayramın, kutlanış günü 25 Nisan 1749'dur. Adı geçen Venier, ayrılmakta olan balyos idi. Da Lezze tarafından gerçekleştirilen şapel onarımı hakkında V. Bölümün 55 sayılı notuna bakınız.

Balyosluk evinde kutlanan S. Marco bayramı için şu esere bakınız: P. BUSINELLO, *Historische Nachrichten von der Regierungsart, den Sitten und Gewohnheiten der osmanischen Monarchie*, Leipzig, 1778 s. 199.

45 A. Nani, B.B. I., 23'te yayınlanan 25 Eylül 1600 tarihli *dispaccio*'sunda böyle yazdı; P. Foscarini'nin *relazione*'si ile de karşılaştırın, B.B. II, 108.

46 Balyoslar tarafından kaleme alınan *relazione*'lerde ve ayrıca seyyahların dile getirdiklerinde Türklerin günlük yaşam tarzları hakkında bir yığın bilgi bulunmaktadır ki, bu bunların bir kısmı günümüzde bile devam etmektedir. Örnek verecek olursam, Pietro della Valle "ekşi süt" diye bir şey kaydetmiştir ki bu "yoğurt"tur. Karagöz denilen Türk halk tiyatrosu veyahut da dönen dervişler [Mevleviler] diye tanıdığımız tarikat mensupları yakın bir geçmişe kadar Pera'daki yerlerinde [bugün Tünel mevkiinde Divan Edebiyatı Müzesi diye kullanılan eski Mevlevi dergâhı] görülebilirdi [müellif burayı tekke ve zaviyelerin kapatılmasına dair olan kanundan önce görmüştü]. Bazı kişiler "sürme"yi [metinde surmè] anlatırlar. Bu kadınların gözlerini boyamak için kullandıkları bir şeydi ve hâlâ kullanılır. Özel bir yer ayırmamız gereken yaygın bir alışkanlık ise kahvedir. Lazari'nin verdiği bilgiye göre bu konuda ilk bilgiyi veren İtalyan yazar, Balyos Gianfrancesco Morosini'dir. 1585 yılında kaleme aldığı *relazione*'sinde konu etmişti. Türkler hakkında bilgi verdiği bir sırada şu ibareyi sıralamıştı: "Daimi bir şekilde oturur görünürler. Orta dereceli insanlar kadar yüksek tabakaya mensup olanlar bile sokak aralarında veya bir dükkâna girip bu kaynayan kara şeyi sürekli içerler. Bunu, Caveè denilen bir bitkiden elde ederler. Bu bitkinin en büyük özelliğinin, insanı daima uyanık tutması olduğunu söylediler." Pietro della Valle bile 1615 yılında bu içeceği yeni tanımıştı ve hakkında bilgi verirken "hiçbir şey bilmiyorum ve ne gibi bir haz verdiğini de anlamadım" diyordu. 1633 yılında devrin padişahı [IV. Murad] tütün kullanımını yasak etmiş, şarap içilen meyhaneler ile kahve içilen bütün yerleri de kapattırmıştı. Buranın müdavimleri ise "hükümete sürekli bir şekilde küfür etmek kadar, vezirleri de mırıltılı lafları ile zemmetmek ve hatta bizzat padişah için hakaret edecek kadar laf etmekten" kendilerini alamıyorlardı (DELLA

VALLE, s. 48, 51, 73, 74 vd.; B.B. I, 129, 336; MAGNI, I., 260. ALBERI III., 268. "I caffè a Cost. nel 1633" *Archivio Veneto*, Yeni Seri, (Nuova Serie) yıl XIIII cilt XXV, kısım (parte) II, Venedik, 1883, s. 414).

Avrupalılar tarafından kaleme alınmış birçok raporda Avrupa tarafındaki derelerle [Acque Dolci d'Europa/Avrupanın Tatlı Suları], daha seyrek bir şekilde Asya tarafındaki [Göksu ve Küçüksu] derelerini Türklerin bilhassa yaz aylarında bir mesire yeri olarak kullandıklarını kaydeder. Bu mesire gezilerinin bazı padişahların kaprisi yüzünden kısa bir süre devam ettiğini belirtir. Geçen asrın ikinci yarısında buraların şöhreti büyük ölçüde arttı ise de şimdi yeniden kayboldu [Müellif kendi devrine göre gözlemlemiş. Gezi yerleri 1930'lu yıllarda canlandırıldı. Bu bölgenin büyük kısmı iskâna açıldıysa da gezilecek yerler vardır].

Birçok seyyahın kaydettiğine göre, savaşlar sonrası düşmanlardan elde edilen topların çoğu, bir zafer nişanesi olarak, 16. yüzyıldan itibaren Tophane'de teşhir ediliyordu [sonra müzelere aktarıldı].

47 Romalı bir soylu aileden olan Pietro della Valle, ruhi bir bunalımı tedavi amacıyla Kudüs şehrine hacı olmaya gittiği bir sırada Levant'a da uğradı. Seyahati sırasında unutulmak istemekle beraber, bir kısım tuhaf ve uzak ülkelere yaptığı ziyaretler sayesinde elde edebileceği şöhreti de düşünerek birtakım mektuplar kaleme aldı ve böylece ortaya canlı ve kıvrak ifadeli eserler çıktı. Venedik şehrinden başladığı yolculuğunu İstanbul'dan sonra Mısır, Filistin, Mezopotamya, İran ve Hindistan'ı da ziyaret ederek sürdürdü. Arzu ettiği unutulma havasını Bağdat'ta buldu çünkü burada Maani Gioerida adında veya kendisinin Bayan Maani dediği, yerel bir Hıristiyan kıza âşık oldu ve kısa bir süre sonra da evlendi ise de, İran'da bulunduğu bir sırada bu kadın ölüverdi. Âşık seyyahımız, sevdiği kadının cesedini kâfir topraklarında bırakmamak için üç yıl boyunca Hindistan'a kadar götürdü ve sonra naaşını Roma'ya kadar getirip, orada bulunan Aracoeli Kilisesi'ndeki aile mezarlığına defnetti. Bu çok iç çekici romantik davranış hâlâ canlılığını koruyan bir olaydır. 1614 yılının sonlarından 1615 yılının sonuna kadar İstanbul'da kalan Pietro della Valle, Fransa elçisi Baron de Sancy'nin misafiri oldu ve Balyos Nani'nin İstanbul'a giriş törenleri ile devrin padişahına [I. Ahmed] yaptığı ziyarete de katıldı. [Pietro della Valle, seyahatleri sırasında Türkçe ve Farsçayı da öğrenip birtakım eserler de kaleme aldı. Devrin Katolik Kilisesi ileri gelenleri ile de anlaşıp Levant topraklarında yaşayan Hıristiyan topluluklar hakkında da bilgiler verdi, buradaki Katolik propagandalarının nasıl yürütüleceği hakkında görüşlerini yazılı olarak bildirdi. Yayınlanmayan eserlerinin büyük bir kısmı bugün Vatikan Arşivi ve Kütüphanesinde ve Papalığa bağlı Archivio de Propoganda Fidei'dedir. Eserleri için bkz. Ettore Rossi, "Pietro della Valle orientalista romano (1586-1652)," *Oriente Moderno*, XXXIII/1 (1953) s. 49-64; Mahmut H. Şakiroğlu, "Della Valle, Pietro," TDV *İslam Ansiklopedisi*, c. 9 (1994), s. 144-145].

48 BENETTI-PAZZAGLIA, II., 96 vd. Donà adındaki balyosun İstanbul'a varışı ve büyük olay yaratan giriş töreni, balyosun 16 Temmuz ve 15 Eylül tarihli *dispaccio*'larında da anlatılmaktadır, n. 14 ve 18, F. 162. Fevkalade Elçi Soranzo'nun 1582 tarihindeki girişi ve katıldığı ziyafet, ALBERI tarafından tasvir edilmiştir. II., 223 vd. 18. yüzyıl için bkz. BUSINELLO, *aynı eser*, s. 200 vd.

49 Bkz. DELLA VALLE, 95 vd; BENETTI-PAZZAGLIA, II., 123 vd. Fevkalade elçi Soranzo'nun 1582 yılında yaptığı kabul töreni, ALBERI tarafından neşredilen eserde tasvir edilir, II., 228 vd. Diğer anlatımlar için bkz. ALBERI, 465 vd, B.B., I, 25, 68 ve 258 vd., *Rel, Pera*, s. 34 vd.; BUSINELLO, *aynı eser*. 204 vd. 1786 yılında yapılan törene katıldığı zaman bir Avrupalı için bunu üzücü bir durum

diye tarif etmiştir ki, bu kanaat diğer yazarlar tarafından da uygun görülmüştür. (Krş. L. SPALLANZANI, *Viaggio in Oriente, Relazione del Prof. N. Campanini* Torino 1888, s. 198 vd.)

62, 63 ve 64 numaralı resimlerde gördüğümüz sadrazam ziyareti hakkında 72 sayılı nota bakınız. Venedik şehrindeki Türk elçilerinin karşılanışı ve ilgili törenleri hakkında bilgiler, Venedik Şehir Kütüphanesindeki [Museo Civico Correr] Donà 381 kod numaralı yazma eserde bulunmaktadır. [Şimdi, M.P. Pedani, *In nome...*, bkz. Ek kaynakça].

50 ROMANIN, VII., 344 vd. Bu olay geniş bir şekilde şu eserde anlatılmıştır; SAGREDO, *Memorie istoriche de' monarchi ottomani*, önceden zikredildi, 694 vd., 720 vd.

51 Adalia.

52 Çanakkale Boğazı'ndakiler.

53 B.B., I., 349, ayrıca bkz. 310, 313, 396 ve II., 182 vd., 227.

54 B.B., I., 225.

55 B.B., I., 284 ve ayrıca 228, 411 ve II., 63.

56 ROMANIN VII, 484 ayrıca bkz. P. GARZONI, *Istoria della Repubblica di Venezia in tempo della Sacra Lega*, Venedik 1707, s. 45 vd.

57 F. Contarini, Sultan I. Mustafa'yı tebrik etmek için 1618 yılının başında fevkalade elçi seçilmekle beraber, sultanın tahttan indirilmesi üzerine bu görevi yerine getiremedi. Fakat birkaç ay sonra yeni tahta çıkan II. Osman'ı tebrik için yeniden aynı göreve seçildi. Bu zat, 1619 yılının mart ayında Pera'dan yazı yolladı ve mayıs ayında ise, dönüş yolculuğu sırasında Korfu Adası'nda bulunuyordu. B.B., I, 87'de onun İstanbul'a gidip gitmediği hakkındaki şüphe de yersizdir.

Contarini'nin 1604 yılındaki birinci misyonundan sonra kaleme aldığı dönüş yolculuğu, Venedik Şehir Müzesi Kütüphanesindeki Cicogna 4097 numaralı yazma yolculuk günlüğündedir. Gene aynı müzenin kütüphanesinde Cicogna 4096 sayılı yazmada, 17. yüzyılın başlarında bir balyosun İstanbul'a yaptığı gidiş yolculuğunun günlüğü bulunmaktadır.

58 B.B. I., 59 vd. Bon'un saray hakkındaki raporu DELLA VALLE, s. 37 tarafından da zikredilir. Bu rapor birtakım değişikliklerle A. Bacchi della Lega tarafından neşredildi: Tommaso Alberti adındaki bir tüccarda bulduğu bu eseri ona atfederek bastırttı. (A. BACCHI DELLA LEGA, *Viaggio a Constantinopoli di Tommaso Alberti, 1609-1621*, Bologna 1899, s. 60 vd.). Bon ile birlikte fevkalade elçi G. Mocenigo'nun beraber gerçekleştirdikleri gidiş seyahatinin raporu, Venedik'teki Şehir Müzesi Kütüphanesindeki [Museo Civico Correr] Donà 153 numaralı yazmadadır. Misyonunu bitiren Bon'un Venedik Senatosuna sunduğu *relazione* Venedik Devlet Arşivinde bulunmaktadır: *Relazione*, B. 5. Ayrıca bkz. Museo Civico, Misc. Correr 2017.

59 B.B., I, 253., ayrıca 138. S. Contarini'den sonra İstanbul'a balyos olarak Cristoforo Valier seçildi. Bu adam dönüş yolculuğu sırasında Korfu Adası'nda öldü: Valier'in gidiş raporu için bkz. DONAZZOLO, *aynı eser*, s. 201.

60 HAMMER, IX, 31 vd. S. Contarini 1622 yılında padişah I. Mustafa'yı tebrik etmek için fevkalade elçi seçildi ise de onun yerini IV. Murad'a kaptırması üzerine gitmedi; bununla beraber 1623 yılında yeni padişahı tebrik etmek için yeniden fevkalade elçi seçildi.

18. yüzyılda yazılmış bir yaşam öyküsüne göre bu adam görevine bağlı ve ülkesine büyük hizmetler görmüş biri olarak anlatılır [aşırı övgülerle dolu satırları çevirmedim]. Contarini 10 Ocak 1633 (Venedik Takvimi) günü öldü ve atalarının gömülü olduğu Frari Kilisesi'ne defnedildi. Şiirle de uğraşmıştır.

CAPELLARI'ye göre (Marciana Kütüphanesindeki Il *Campidoglio Veneto* adlı yazma eserde) bu adamın, ressam Tiberio Tinelli tarafından yapılan bir portresi S. Marco Kütüphanesinde bulunurmuş. Venedik'te yaptığım araştırmalar sonuç vermedi.

Contarini'nin birinci misyonu sırasındaki muavini Agostino Vianuoli idi. Bu zat 1651 yılında Venedik Cumhuriyeti'nin Cancelliere Grande'si oldu. Tarihçi Alessandro Maria'nın babasıydı.

[S. Contarini hakkında en son araştırma, *Dizionario Biografico degli Italiani*, c. 28, s. 282].

61 A. Nani'nin 30 Ocak ve 4 Şubat 1619 tarihli (Venedik takvimine göre) *dispaccio*'su, n. 110 ve 111. Bosnalı tüccarlar meselesi için bkz. *Commemoriali* serisinin *Regesti* denilen özet neşri, VII. s. 150, n. 90-91, s. 152, n. 98 ve s. 162 n. 17.

Nani'den sonra yerine Giorgio Giustinian geçti. Bu adamın 1627 yılındaki dönüşü sırasında kaleme aldığı günlük Venedik'deki Şehir Müzesi Kütüphanesindeki Misc. Correr 2655 sayılı yazmada bulunmaktadır.

Agostino Nani'nin burada 78. Resim olarak yayınladığım tablosundan başka, Venedik'deki Dogeler Sarayı'nda [Palazzo Ducale], kardeşi ile birlikte bir tablosu daha bulunmaktadır.

62 Vezirlerin vekilharcı olan kâhyâ [Metinde; Kiahya].

63 24 Eylül 1638 tarihli *dispaccio*'nun, n. 89 ve 90, F. 119.

64 21 Temmuz 1639 tarihli *dispaccio*, n. 145, F. 120. Bu olayın halledilmesini kolaylaştırmak için Contarini, her zaman devam eden bir alışkanlığa göre, Babıâli yöneticilerine külliyetli miktarda bir para dağıtmak zorunda kaldı. Bu dağıtımın bir listesi için bkz. *Commemoriali* dizisinin özet yayını olan *Regesti*, VII, s. 193, n. 98.

65 B.B., I, 330, 434.

66 A. Contarini bu son misyonu ile ilgili çok güzel bir *relazione* meydana getirmiştir: Bkz. *Relazione del Congresso di Munster del Cavaliere Alvise Contarini*, yayınlayan N. Papadopoli, Venedik 1864. Contarini'nin İstanbul'dan yolladığı *dispaccio*'ların birer sureti de Venedik'teki Marciana Kütüphanesinde bulunmaktadır (vod. İt. cl. VII, n. 1084-88): Burada aynı zamanda kendisine verilen devlet başkanlığı görevlendirilmesi beratı da bulunmakta olup 1636 tarihli bu belge Şark tipi bir ciltleme ile deri kaplıdır (cod. İt. cl. VII, n. 1870). Bkz. Resim 83.

67 Galata'da bulunan S. Maria Draperis Kilisesi 1660 yılında meydana gelen büyük yangın sırasında tahrip olmuştu; sonradan Pera'da aynı isimde inşa edilen kilise halen faaldir (Bkz. BELIN, s. 272 vd.).

68 Alessandri'nin 29 Nisan 1642 tarihli *dispaccio*'su F. 123, Cenaze töreni, 19 Mayıs 1642 tarihli *dispaccio*'da anlatılmıştı.

69 A.M. VIANOLI, *Historia Veneta*, kısım II., Venedik 1684, s. 600.

70 Türkler, Grillo'nun cesedini alıp İstanbul'a yakın bir yer olan Boğaziçi'nin Avrupa kıyısındaki Arnavutköy'e gömdüler. Dul kalan eşi hiç yılmadan bunun cesedine sahip çıktı ve sadrazam, araya giren Fransa elçisinin de arzusuna uyarak, cenazenin iade edilip, ülkesinin geleneklerini yerine getirilmesi üzerine gömülmesine müsaade etti. Bu arada Alberti'nin de belirttiği üzere, Fransa elçisi: "Bütün ailesini [maiyetini] baş sağlığı dilemeye yolladı. Büyük bir kalabalık bu ayine katıldı. Adamın ölümüne samimi gözyaşları döktüler. Zavallı ve savunmasız kalan dul kadın, kocasının ölüm haberini duyduğunda üzerinde bulunan elbiseleri parçalayıp kendisini yerden yere attı. Döşeme üzerinde ağlarken bir iple bağladığı üzerindeki çuvala sarıldı. Bu davranışı onun kocasına olan bağlılığının ispatıdır. Oğlu ve kız kardeşleri de bu duruma seyirci kalmışlardı. Tek düşündükleri, Büyük Cumhu-

riyetimizin kendisine büyük bir hizmette bulunan ve ölüme kadar giden kişilerine karşı her zaman hatırasını saklı tutup hakkını verdiğidir. Ben de Bayan Grillo'ya yardım etmek istedim, bunun için de hekim Scocardi aracılığı ile 75 reale yolladım. Hane halkına her türlü taziyetlerde bulunduktan sonra, Ekselanslarının bu hizmetkârına olan duygularını ilettim" (5 Mayıs 1649 tarihli *dispaccio*, F. 133).

71 Serbest bırakılan balyos, anlattığına göre olaydan iki gün evvel Dragoman Andrea Bon, balyosluk evinden uzaklaştırıldı. Bu adam bir yığın münasebetsizlikleri yüzünden kayıtlarda çok kötü biri olarak tanıtılır; diğer dragomanlar da, mesela Giovanni Olivieri, kendilerini tevkif olayından kurtarıp gizlenmeyi başarmışlardı. Arkadaşlarının durumu ile hiç ilgilenmedikleri için Soranzo bunlara ağır serzenişlerde bulundu. Tevkif edilen 'küçük ailenin' üç ferdi, gemilerde kürek çekmeye mahkûm edildiğinde, biri İslamiyeti kabule hazır olduğunu söyleyip bu ağır durumdan kurtulmaya çalıştı. Fakat hiçbir fayda görmedi, zira yine küreğe yollanmıştı.

Dragoman Bon, Sebastiano Salvago'ya büyük zarar veren kişiler arasında idi. Birkaç yıl evvel bir *relazione* kaleme alan Alvise Contarini'nin büyük iltifatlarına nail olmuş ve verdiği bilgiler arasında Bon'un "Bir Osmanlı tarihini kendi tarihlerine göre düzenlemek için hazırlık" yapıyordu (B.B. I, 428).

72 Soranzo'nun tevkifi ile ilgili hikâye, Alberti'nin *dispaccio*'larında bulunan bilgilere göre hazırlanmıştır. Bu arada balyosun kendisinin olup da F. 133'tekileri de göz önünde tuttum. Ballarino'nun yaptıklarının oğluna aktardığı şekli de aynen özetledim. Bu adamın mektubu Marco Trivisano tarafından neşredildi, *L'immortalità di Gio. Battista Ballarino, Cavaliere della Ser. Rep. Di Venezia, Gran Cancelliere*, Venedik 1671, s. 95 vd.

Bu olaylarla ilgili olarak, bize tanıklık eden iki seri çok kıymetli ikonografik belgeler kalmıştır ki burada 84'ten 96'ya kadar olan fotoğraflarda neşrediyorum. Bunlardan biri daha önceden zikrettiğim, Venedik Şehir Müzesi Kütüphanesindeki Cicogna 1971 diye tanınan albümdür. Diğeri ise, yapanı meçhul bazı tablolar olup 17. yüzyılda yapıldıkları anlaşılıyor. Bunlar önceden Du Bois adlı birine ait iken sonradan Valtorta ailesinin zimmetine geçmiştir ve halen Dolo'da bulunan malikânelerinde mahfuzdur. Burada yayınlama iznini vermek nezaketini gösterdiler.

Sadrazam ziyareti ile ilgili olarak burada neşrettiğim üç minyatür (n. 62, 63, 64) hakkında, Taeschner tarafından da ikaz edildiği üzere, 63 numaralının önünde bulunan açıklayıcı not, Soranzo'nun bu ziyareti, Sultan İbrahim'in ölümünden sonra sadrazam "Mehemet Acrep"e [Sofu Mehmed Paşa] yaptığı hakkındadır. Balyosun bu ziyareti sırasında büyük dragoman Grillo yardımcı olurken, sekreter Ballarino da refakatçi olarak bulunuyordu. Soranzo, 20 Ocak 1649 (şimdiki takvim) günü sadrazamı ziyaret ettikten sonra buna dair bir *dispaccio* yollamıştı, n. 351 F. 132. Sultan İbrahim 1648 tarihinde öldüğüne göre, minyatür bu ziyaretin anısıdır. Fakat gene aynı *dispaccio*'dan anladığımıza göre, o sırada Venedik Cumhuriyeti ile Türkiye arasında devam etmekte olan Girit Harbi yüzünden, sadrazam bu ziyaretin herhangi bir merasim yapılmadan ve balyosun yanında kimse olmadan gerçekleşmesini istemişti. Böyle bir durum ise 62 numaralı resme aykırı bir durum meydana getirir. Çünkü sadrazam veya padişaha yapılan normal bir ziyaret resmi olup, 1649 yılı Ocak ayında yapılan ziyarete ait bir özel atıf yapılmamıştır. İtriyat merasimi ile ilgili tutum, bu tarz ziyaretler sırasında yapılırdı. Böyle bir konu Soranzo'nun yukarda belirtilen *dispaccio*'sunda kayıtlıdır.

Roma-Germen imparatorunun elçisi Czernin, 1644-1645 yıllarında Soranzo ile sıkı ilişkiler içine girdi. Bu elçinin kaleme aldığı seyahat günlüğünden anlaşıldığı üzere, İstanbul'daki Venedik vatandaşları, görünüşte Malta Adası'na yönelik diye ilan edilen Türk gemilerinin, Girit Adası'na yön-

lendirilmesiydi: Venedik Cumhuriyeti'nin dragomanı Grillo bunun anlamını sadrazama sorunca, cevap olarak tokadı yiyip odadan atılmıştı. Daha ağır bir uygulama ise Fransa'nın Selanik şehri konsolosuna karşı yapıldı: Onun Malta'ya yolladığı haberlerin ihbarı ulaşması üzerine zincire vurularak İstanbul'a getirildi ve Ayasofya civarında idam edildi (Bkz. *Zweite Gesandtschaftsreise des Grafen Hermann Czernin von Chudenic nach Const. im Jahre 1644.* [Neuhaus, 1879] S. 39, 47, 56, 60, 64).

73 10 Şubat 1633 tarihli (şimdiki takvim) *dispaccio*, n. 34, F. 136.

74 M. TRIVISANO, *aynı eser*, s. 135.

75 De La Haye adlı temsilcinin olayı saklamak veya başka bir yöne sevketmek için yaptığı acıklı girişimlere rağmen, olay gene de cereyan etmiştir ki en mühim tanıkları da De La Haye'in bile zikrettiği Türk tanıklardır. Bunu Venedik Cumhuriyeti yöneticilerine yolladığı 30 Mart 1654 tarihli *dispaccio*'da (F. 135) anlattı. Çağdaş yazarlar ve daha başka tarihçiler tarafından da anlatılmıştı.

76 Bununla ilgili senato kararı 20 Mayıs 1654 tarihlidir; Bir kısım bilgilerden sonra şu kayıt da bulunmaktadır: "Yolladığınız *dispaccio*'lardan nasıl bir rahatsızlık içinde bulunduğunuz fark ediliyor. Biz bunu takdir edip, ülkesine iyi hizmet eden kişilerin, sizin gibi böyle çetin ve çetrefil işlerde, kişisel beceri ve yeteneğini ortaya koyduğunun farkındayız. İçinde bulunduğumuz bunalımlı dönemi de göz önünde tutan senatomuz, içine düştüğünüz kötü durumdan kurtulmanız için çaba sarfetmektedir. İlerde daha iyi ortamlarda karşılaşmak umudunu taşıyarak bu görev ve işi sizden vareste tutabiliriz..."

77 Ballarino'nun 7 Kasım 1662 tarihli *dispaccio*'su, n. 502, F. 146.

78 Cizvit tarikatının yönetimi altında olan S. Benedetto [bunun Fransızca okunuşu dilimize girmiştir; Sen Benua, yazılışı: Saint Benoit] kilisesi, 1660 yılında Galata'da meydana gelen büyük yangından kurtulan tek Latin-Katolik kilisesiydi. Krş. BELIN, s. 232 vd.

79 Ballarino'nun daha önce de zikredilen 7 Kasım 1662 tarihli *dispaccio*'su.

80 RYCAUT, *The History of the Turkish empire from the year 1623 to the year 1677*, Londra 1686, s. 103 vd. Rycaut eserinde, Cappello ile Ballarino arasındaki ilişkilerde birtakım kötü imalar verme gayreti içinde görünmekle beraber, ihtiyar elçiye belirli bir saygı duyduğunu gizlememekte ve onu "eski patriklerden biri" gibi saymaktadır.

81 BRIOT, *Histoire de l'etat present de l'empire ottoman*, Paris 1670, s. 162. Büyük bir rağbet kazanan bu tarih kitabı, bilindiği üzere Sir Paul Rycaut adlı kişinin eserinin tercümesidir. Rycaut evvela İzmir'de konsolos olarak bulundu ve sonra İstanbul'daki İngiliz elçisinin sekreteri oldu. 17. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu tarihi üzerine çeşitli eserler kaleme aldı. Bunu da yazarken iyi bilgi topladığı ve ferasetli görünmekle beraber, kişiler hakkında verdiği hükümler ve olayları yorumlama aşamasında ise habis birine benzediği, Venedik vatandaşları zararına olan kanaatleri ile bellidir. Bu tarih kitabı daha sonra Costantino Belli tarafından İtalyancaya çevrildi ve muhtelif kereler de basıldı. Bkz. HAMMER, X. 268 vd. vd. XI. 45 vd., 255 vd.: DE SAINT-PRIEST, *aynı eser*, türlü yerler; DE BONNAC, *Mémoire historique sur l'ambassade de France à Const.*, yayınlayan Schefer, Paris 1894, türlü yerler; SAGREDO, *aynı eser*, s. 600.

Cenova Cumhuriyeti'nin daimi elçisi Pompeo Giustiniani, Türkiye'ye varışından kısa bir süre sonra, 1672 yılında sert fakat siyasi olmayan bir olaydan sonra Pera'da öldü. Eline tüfeği aldığı sırada meydana gelen bu ölüm hakkında bazıları bunun bir intihar olduğunu da ileri sürerler. İstanbul'daki Cenova Cumhuriyeti vatandaşlarının ticaret ve sorunlarının kötü durumda bulunmasından ileri geldi diye yayıldı (MAGNI, I, 141 vd.).

82 Aynı olay Ballarino tarafından şöyle anlatılmıştı: "Pera'daki balyosluk evinin üst katında, merdiveni hemen çıktıktan sonra karşı tarafa gelen bir oda içinde, üstü kumaş kaplı ve içi yünle yosun doldurulmuş, biri erkek biri de dişi iki insan figürü bulunur. Üzerlerinde sıradan bir gömlek ve çorap vardır. Buraya zarar verilmemesi inancı ile konulmuş acaip şeylerdir bunlar. Şeytanî bir becerinin ürünü olarak gülücükler de yapabiliyorlar. Aşağı yukarı her gün bu heykelcikler önünde bir büyücülük işlemi yapılır ki bunlardan erkek olanı Padişahı dişi olanı da Valde Sultanı temsil eder. Bu büyücülükle her ikisinin de kötü hallere düşmeleri ve Türk ordularının yenilgiye uğraması umulur. Aynı evde mukim üç kişi, yani Dragoman Parada'nın yaşlı bir akrabası ile burayı korumakla görevli iki kadın esir bu büyü işini yapar. Bazan bizim bir rahibimiz de buradaki törene katılır. Rahip dediğim kişi, San Francesco adlı kilisenin başrahibidir. Parada denilen kişi kaynı ile birlikte, benim yokluğum esnasında, eşyalarla yazılı malzemeyi hırsızlardan korumak için, sık sık burayı ziyaret etti." Osmanlı yönetimi bu balyos evi ile "hemen karşısındaki, ekselansları Cappello'nun adamlarının ikamet ettiği evi" taharri emrini verip, içerde bulunan iki heykel ile birlikte hizmetkârları da alıp götürdüler. "O sıralarda evde yalnız o üç esir kadın bulunuyordu, Galata Voyvodası tutuklanıp bağlanmalarını emretti. Beraberindeki adamları kapıları kırıp her şeyi görmek istediler. Birkaç adamı da kilisenin papazını bulmak için yakındaki Bayan Grillo ile Selvaga'nın evlerine girdiler." O sıralarda Osmanlı Divanı Edirne'de bulunuyordu. Divan toplantıları da orada yapıldığı için haber oraya iletildi. Ballarino da tam o günlerde görüşmelerde bulunduğu için, bir büyük tehlike yaratması mümkün olan bu olayın kapatılması için her türlü girişimleri yaptı (Ballarino'nun Edirne'den 8 Kasım 1663 günü yolladığı *dispaccio*, F. 147; daha önceden neşredildi; *Archivio Veneto*, anno (yıl) XVII, Nuova Serie [Yeni Seri] fas. 68, Venedik 1887, s. 359).

83 15/16 Nisan günü patlak veren bu yangın, Ballarino'nun 17 Nisan 1660 tarihli *dispaccio*'sunda tasvir edilmiş bulunmaktadır, n. 320, F. 144. Ballarino'nun anlattığına göre, yangın kıvılcımları sarayın bahçesine düşüyordu; Elçi Cappello, eğer yangın balyosluk evine sıçrayacak olursa, içerdeki malzemeyi dışarıya en kısa zamanda taşıma tedbirini almış bulunuyordu; Ballarino ile sekreter Padavino, daha önceden resmi yazışmaların iyi korunması için bir yeraltı mahzeni yaptırtmışlardı. Yangın Galata yöresini harap etti. Ballarino şunları yazdı: "Fransisken tarikatına bağlı Minori Conventuali papazlarının yönetimi altında bulunan San Francesco Kilisesi ile manastırın tamamı yok oldu. Santa Maria Kilisesi de aynı akıbete uğradı. Dominiken rahiplerinin yönetimi altındaki San Pietro Kilisesi'nden, ancak manastır tarafındaki bir veya iki oda ayakta kaldı. Kapusen tarikatının kilisesi San Zorzi tahrip oldu. Cizvit papazlarının kilisesi San Benedetto ise rahiplerin yerinde tedbiri sayesinde, yalnız ahşap kısımları yandı kalanı korudular, onun için kilise ile manastırı çabuk tamir edebilirler. Bütün bu evsiz ve barksız kalan din adamları, iki göz iki çeşme bir halde ne yaptıklarını bilemeden oradan oraya koşuşturuyorlardı. Aşağı yukarı yetmişinde bulunan Arşövek, Galata zindanından esirlerle birlikte kaçma cesaretini gösterdi. Sizin de tasvip edeceğinizi umarak, hemen kendisine haber yollayıp, sekreteri ile birlikte gelip bir odaya yerleşmelerini istedim. Fransa elçisi ise kendisine daha yakın gördüğü ve daha iyi koruyacağı için saklama işini üstlendi; Bütün diğer rahipleri teselli etmeye kalkıştım ise de çoğu kısa bir zaman içinde buradan ayrılıp hiçbir yeni sadaka isteme işine girişmeyip Roma'ya gitmek istiyorlar. Gitmeyi göze alamayanlar ise bir manastıra kapanacaklar. Bununla beraber kendilerini güven altına alabilecek bir yeri şaşkın ve mahçup arıyorlar. Bazıları da küçük birer şapel veya mihrap yapabilme hesaplarına giriştiler. Böylece zaten az olan eşyaları da bir felaket sonucu yok

oldu. Kurtarılan kutsal eşyalar başka yerlere taşındı. San Pietro Kilisesi'nde bulunan İstanbul'un Çok Kutsal Bakiresi'nin eski bir resmi ile birlikte Santa Maria Kilisesi rahiplerinin elinde bulunan eski bir resim, kutsal yağ ve taşlarla birlikte, Ekselanslarınızın şapeline getirilip bırakıldı. Bunlara ve diğerlerine gerekli saygı gösterildiği gibi, masraflarının bir kısmı da karşılanıyordu. Cizvit papazları benden yardım beklediler. Geçmiş dönemlerde, bizi bazı hırsızlık olaylarından koruyan bir yeniçeriye de [metinde: gianniccero] bir ödeme yaptım. Tanrı'nın şefkati, bizi daha başka felaketlerden korusun." 1633 yılının Ağustos ayında, İstanbul'da çıkan bir büyük yangın, binlerce evi tahrip etti: Balyos P. Foscarini, 5 Eylül 1633 tarihli *dispaccio*'sunda bunun tasvirini yaptı: n. 40, F. 144.

84 Disp. Padavino, 1 Ekim 1666, n. I F. 151. Ballarino'nun hatırasını tazim için, Venedik şehrindeki San Marco Kilisesi'nde, kamu hesabına muhteşem bir ayin düzenlendi. Venedik Devlet Başkanı [Doge], yabancı devlet temsilcileri ve çok sayıda senato üyesi de buna katıldılar; Ballarino'nun ölümünden sonra boşalan Cancelliere Grande görevine, oğlu Domenico senato kararı üzerine getirildi (M. TRIVISANO, *aynı eser*, s. 217, 224). Domenico, Venedik'in Murano Adası'ndaki S. Pietro Martire Kilisesi'nde Ballarino şapelinde babası ve ayrıca amcası Padavino için birer heykel diktirdi. Bu şapelin içindeki mihrabın iki yanında bulunan yazıtlarda Ballarino anılır ve ayrıca anıtının aşağı rölyefleri, Rumeli Hisarı'nda Balyos Soranzo ve Edirne'de Fevkalade Elçi Cappello ile birlikte geçirdiği her iki tutsaklığın anıları vardır. Ben burada her iki anıt ile rölyeflerin fotoğraflarını verdim. (n. 101, 102, 104 ve 105).
Rycaut adlı tarihçi Ballarino'yu şu satırları ile över: "I had the honor to be wel acquainted with the person of Signior Ballarino and I always esteemed him is his external behavior accomplished with the excesses of Italian civility: he was endued with great fluency of language, both in discourse and writing: he was jealous, acute and wary; and in short was a proper Minister for that Republic, well practised and versed in the manner of treaty with the Turkish Court" [Signor Ballarino'yu yakından tanıma şerefine nail oldum ve onun davranışlarına egemen olan İtalyan nezaketini daima takdir ettim. Hem yazmada hem konuşmada büyük bir belagata sahipti; sözlerinde titiz, dikkatli ve inceydi, kısaca Türk sarayıyla ilişkilerdeki tecrübe ve ustalığıyla Cumhuriyet için uygun bir temsilciydi] (*aynı eser*. s. 103). Ballarino, Cappello ve o devirde Türkiye'ye gönderilen diğer Venedik temsilcileri için şu eserlere de bakılabilir; G. BRUSONI, *Historia dell'ultima guerra tra Veneziani e i Turchi*, Venedik 1673 ve VALIERO, *Historia della guerra di Candia*, Venedik 1679, çeşitli yerlerde. [Ballarino ve Cappello için *Dizionario biografico degli italiani* adlı eserdeki maddelere bakılabilir; c. V. s. 570 ve c. XVIII];
T. Bertelè'nin sıkça konu ettiği minyatürlü eserler için; Giandomenico Romanelli, "Il bailo Soranzo" FMR (novembre 1983) s. 37; *Yıllar Boyunca Venedik ve İstanbul Görünümleri*, İstanbul 1995, s. 233-294 "Türk Anıları... Cicogna 1971", s. 231-232'de, G. Romanelli, "Venedik Büyükelçisi Soranzo" makalesi, İtalyanca metni de vardır].

85 Disp. 12 Temmuz 1670, F. 154.

86 Disp. 6 Ağustos 1670, F. 154.

87 Sulh anlaşmasının yapılmasından sonra iki taraf arasındaki Dalmaçya sınırlarını tespit için yapılan görüşmeler sırasındaki sorunların çözümü için bkz. D. LEVI-WEISS, "Le relazioni fra Venezia e la Turchia dal 1670 al 1984 e la formazione della Sacra Lega," *Arch, Veneto-Tridentino*, cilt VII, 1925, s. 7 vd.
[Bu konuda gerek Osmanlı, gerek Venedik arşivlerinde zengin malzeme bulunmakla beraber karşılaştırmalı bir yayın yapılmamıştır. Osmanlı vesikalarından en mühimi muhakkak, Başbakanlık

Arşivinde bulunan *Venedik Defterleri* diye tanınan seridir. Bundan naklen; *Muahedat Mecmuası*, c. 2, s. 141-272 arasındaki metinler].

88 Arnaut Köi denilen yerde, bkz. MAGNI, 1635.

89 Disp. Mazzoleni 27 Ağustos 1671, F. 155 bis. Belin adlı müellifin belirttiğine göre, Molin Galata'da San Francesco Kilisesi'ne gömüldü. 1660 tarihindeki yangında harap olan bu kilisenin tamiri için çok çaba harcamıştı (BELIN, s. 205). Çağdaşı olan Magni'nin verdiği bilgiye göre, Molin'in cesedi 1673 yılında yerinden alınıp memleketine götürülmek için "La Corona" adında bir gemiye kondu ise de gemi Venedik şehrinin limanına girmeden evvel Malamocco denilen yerde kazaya uğrayıp battı: Ceset kurtarılıp Venedik şehrine ulaştırılmış olabilir (II, 56).

Molin'in Venedik şehrinden İstanbul'a kadar yaptığı seyahatin günlüğü detaylı bir şekilde beraberindeki elçilik rahibi Carlo Paganino tarafından tutulmuştur. Asıl nüsha Venedik'teki Marciana Kütüphanesindedir (cod. It. cl. VII, n. 651): Ayrıca Venedik Şehir Müzesi Kütüphanesindeki anlatımlar (Cod. Donà 166 ve 385) ile benzer raporlar başka kütüphanelerde de (Chigi, Corsini, Cheltenham vs.) bulunmaktadır.

Molin'in İstanbul'da bulunduğu sıralarda, Fransa kralının elçisi Nointel de oraya geldi. Yabancı devlet temsilcilerine bir dizi ziyafet veren bu adam, Venedik Cumhuriyeti'nin de temsilcisini davet etti. Bir çağdaş kronikte şu satırlar bulunmaktadır: "L'on donna de magnifiques collations à tous ces Messieurs et à leurs Nations. La santé du Roy et de tous les Princes de l'Europe y fut beuë splendidement, et l'on y cassa quantité de verres" ["Bu beyefendilere ve milletlerine harika ziyafetler verildi. Kralın ve Avrupa prenslerinin hepsinin şerefine kadeh kaldırıldı ve tören sırasında pek çok bardak kırıldı"] (*Mémoires du Sieur*, DE LA CROIX, I, Paris 1684, s. 36).

90 Querini İstanbul'a varışından kısa bir zaman sonra, San Francesco Kilisesi'nde, A. Molin'in hatırasını tazim için büyük bir ayin tertip ettirdi (MAGNI, I 227 ve disp. Querini 11 Haziran 1672, n. 42-2, F. 156).

[S. Francesco kilisesi için bkz. Gualberto Matteucci, *Un glorioso convento sulle rive del Bosforo. Il San Francesco di Galata in Costantinopoli, c. 1230-1697*, Firenze 1967;

Gualberto Matteucci sonradan iki cilt halinde Fransisken tarikatının faaliyetini inceledi; *La missione francescana di Costantinopoli*, Firenze 1971 ve 1975. Birincinin alt başlığı "La sua antica e primi secoli di storia (1217-1585)," ikinci cildin alt başlığı; "il suo riorganizarsi e secondo apostolato sotto i Turchi (1585-1704)"].

91 Çağdaş bir kronik, Türklerin Venedik Cumhuriyeti hakkında harp sırasında nasıl bir kamuoyu oluşturduğunu şöyle anlatır: "L'estime qu'ils ont à present pour les Venetiens est plus grande qu'elle avant la guerre. Ils s'estoient represté leurs forces en ce tems-là bien an dessous de ce qu'elles estoient, et aujord'hui ils les considérent bien au delá de ce qu'elles sont effectivement; ce qui vient cequ'ils estiment les choces par les evénemens heureuxi; ce n'est pas que le Turc ne sçache que la puissance des Venetiens par terre n'est pas comparable à la sienne, et qu'il n'y a que le Frioul entre luy et la conqueste de Venise. Cette pensée luy fait honte; et il a du chagrin du voir qu'après plusieurs annèes de guerre il n'a rien ajoûte à son Empire qu'un pied de terre en Candie, qu'il s'estoit figurè que l'on luy offriroit d'abord toute entière pour obtenir la paix" ["Günümüzde Venediklilere beslediklerı güven geçmişte olduğundan çok fazladır ve bugün onlara gerçekte sahip olduklarının ötesinde bir saygı besliyorlar; bu da Venediklilerin yeryüzündeki gücünün kendisi-

ninkiyle aynı olmadığını düşünmesine yol açıyor ve onunla Venedik'in fethi arasındaki tek engel olarak Friuli'yi görüyor. Bu düşünce ona utanç veriyor ve birkaç yıllık savaşın ardından İmparatorluğuna sadece Kandiye'deki ufak bir toprak parçasını eklemiş olmaktan dolayı acı çekiyor. Birkaç yıl önce bu toprakları ona barış karşılığında armağan etmelerinin söz konusu olduğunu düşününce haklı olmalıdır."] (BRIOT (RYCAUT), *aynı eser*, s. 171 vd.).

92 B.B., II, 128 vd. Querini tarafından kaleme alınan *relazione*'nin burada yapılan yayını ile Venedik Devlet Arşivindeki (Relazioni serisindeki) aslı ile karşılaştırıp biraz düzeltme yaptım. Molin'in ölümünden sonra, yeğeni Zen ile sekreteri Cappello arasında, balyosluk evinin yönetimi için bir anlaşmazlık çıktı. Sonunda kesin yönetim Cappello'ya verildi: Eğer bir kayda inanacak olursak Zen, sarayın sekreterin yönetimine bırakılmasını kabul etmedi ve yakındaki bir evde kiracı olarak ikamet etti (Antonio OLIVIERİ, *Enciclopedia morale e civile della vita, costumi ed impegni di religione dell'abate*, Cosmopoli 1724, s. 12).

93 Querini, hastalığı hakkında, *relazione*'sinde şöyle bir ifade kullanır: "Hastalığım beni şekilsiz bir adam yaptı. Bütün organlarım ağrıyor ve ızdırap veriyor, bütün kemiklerim ve adalelerim büzüştü. Öyle bir ızdırap veriyor ki ölümden başka bir şey iyileştiremez" (B.B., II, 195).

94 I, 222 vd.

95 Galland 2 Ocak 1673 tarihinde şu notu yazdı: "Monsieur l'Ambassadeur eut audience du Baile de Venise, aprés la lui avoir envoyé demander le matin par son premier dragoman. Il y fut en cérémonie, suivy d'un nombreux cortége de la nation françoise, pue le Baile fit régaler d'une collation magnifique." ["Büyükelçi, Venedik Balyosu ile, sabah ona baş dragmanını gönderdikten sonra bir görüşme yaptı. Pek çok Fransızın geçit yaptıkları bir tören düzenlendi, ardından da Balyos muhteşem bir kahvaltı verdi."]

Bu ziyaret 4 Ocak günü iade edildi: "Venedik Elçisi, ekselans Büyükelçiyi ziyaret etti. Venedikli tüccarlar ona refakat ediyorlardı. Pek muhteşem bir sedye içinde geldi ve iki seyis de üstünde altın işlemeli bir haşa ile örtülmüş bir atı çekiyorlardı.

6 Ocak günü: "Ekselans büyükelçi gelecek Pazar günü Venedik balyosunu akşam yemeğine davet etmek için birinci sekreterini gönderdi ve o da kabul etti."

8 Ocak Pazar günü: "Bay büyükelçi Venedik balyosunu akşam yemeğine davet etti. Kendisini fevkalade bir yemekle izaz ettikten sonra, adamlarına Comedie Française'in iki oyununu oynatmak suretiyle eğlendirdi. Oyunlar masrafı ekselansları tarafından karşılanan çok güzel bir sahnede gösterildi. İkisi de Molière tarafından yazılmış *Dépit amoureuxe* ile *Cocu imaginaire* adlı eserlerin, kostümlerdeki düzgünlük, zenginlik ve ihtişamın yanında oynanışları da o kadar mükemmeldi ki, en hoş noktalarda kahkahalarla gülen balyos duyduğu hoşnutluğu alenen göstermekle kalmadı, fakat düşmanlarımız Felemenklere kadar bütün milletlerin tüccarlarından, Pera ve Galata'nın ileri gelen Rumlarından ve hasseten kendileri için meydana getirilmiş bir amfiteatra yerleştirilmiş hayli kalabalık bir kadın topluluğundan oluşan bütün izleyiciler pek memnun kaldılar " (GALLAND, II, 2, 4, 5, vd.).

1677 yılında, Balyos Morosini sarayında tiyatro gösterileri organize etti. Balyosluk mensuplarının, bu arada sekreter Franceschi'nin de katıldığı bir tiyatro ekibi oluşturup provasız oyunlar oynattı. Aralarında Fransa ve Hollanda elçilerinin de bulunduğu yabancı temsilciler önünde oynanan oyunlar, kalabalık bir halk topluluğu tarafından ilgi ile karşılandığı için bir buçuk ay kadar devam etti.

Böylece Fransa elçiliğinde Nointel tarafından yapılan gösterilere bir alternatif meydana getirilmiş oldu (Bkz. OLIVIERI, *Enciclopedia*, önceden zikredildi, s. 15 vd.

[Ortaoyunu diye tanınan geleneksel Türk tiyatrosunun, Venedik'te gelişen Commedia dell'Arte akımından esinlendiği ve gelen oyuncular ile, İspanya'dan 1492 yılından itibaren kaçmayı başarıp da İstanbul ve Galata'nın muhtelif yerlerine yerleşen Museviler ile Müslümanların getirdiğine dair güçlü bir faraziye bulunmaktadır; Metin And, *Türkiye'de İtalyan Sahnesi ve İtalyan Sahnesinde Türkiye*, İstanbul 1989, s. 13-17 ve bibliyografyasındaki eserler].

96 B.B. II, 208 vd., 259 vd., 308 vd.

97 Bir "borsa" içinde 500 reale bulunurdu.

98 Yukarda anlatılan olayların detaylarını şu kayıtlardan çıkardım: Morosini ve Civran'ın *dispaccio*'ları (Ocak-Şubat ve 1679 (Venedik Takvimi), F. 160): Civran'ın *relazione*'si ile ondan önce sıralanan haberlerden (B.B. II, 251 vd., 282 vd.) D: LEVI-WEISS'in daha önceden de zikredilen araştırması, s. 28 vd. Morosini ve Civran adındaki balyosların uğradıkları 'avanialar' hakkında bir rapor, Museo Civico'daki Cicogna 4097 ve Misc. Correr 2638 sayılı yazmalarda, Marciana Kütüphanesindeki cod. İt. cl. VII n. 651'de ve ayrıca Vatikan Kütüphanesindeki cod. Barb. Lat. 5675 ve Padova Üniversitesindeki 316 ve 2223 sayılı yazmalarda bilgiler bulunmaktadır. Adı geçen Venedik Şehir Kütüphanesindeki Misc. Correr 2639 sayılı yazmada, Civran tarafından kaleme alınmış bir af istirhamnamesinde, suçsuzluğunu anlatır. Yukarda konu ettiğim belgelerde, bazı detaylar veya mazur gösterme olayları da doludur.

Morosini'nin İstanbul'a yaptığı seyahatin günlüğü, Venedik Şehir Müzesi Kütüphanesindeki Misc. Correr 2637 sayılı yazmada bulunmaktadır. Morosini'nin İstanbul'a geldikten sonra padişah ile sadrazama ziyareti hakkındaki bazı bilgiler, G.B. Mantoani adında Bolonyalı bir seyyahın İstanbul'dan yazdığı mektuplarında bulunur. Bunlar şu eserde özetlenmiş bulunuyor: A. DEGLI ANZI, *Il genio vagante. Biblioteca curiosa di cento e più relazioni di viaggi stranieri de' nostri tempi*, Parma 1692, s. 252 vd., 256 vd.: Mantoani'nin Venedik'ten İstanbul'a seyahati 1675 yılının haziran ayında, yani aşağı yukarı Morosini'den hemen sonradır. Bu balyos hakkında bilgi veren Hammer, şu eseri kaydeder: *Relazione delle allegrezze fatte in Pera di Constantinopoli per l'esaltazione dell'Il. mo Exc. mo Cav. G. Morosini alla dignità di Procuratore di S. Marco*, Venedik 1679.

Venedik savaş gemilerinin Osmanlı limanlarına girişi yasak idi. Bu konuda, Giacomazzi'nin 1809 tarihli raporunun bir ek mektubu (bulunduğu yer Venedik Devlet Arşivi, Regno d'Italia, Prefettura dell'Adriatico, s. 177, Fasc Consolati) hakkında VI. bölümde bilgi vereceğim.

Yasağın sürdüğü sıralarda, denizyolu ile İstanbul'a varacak olan balyoslar, kendilerini Levant'a taşıyan harp gemisi ile Bozcaada veya Çanakkale Boğazı'na kadar gelirler ve burada karaya çıktıktan sonra bir Türk savaş veya ticaret gemisine binerek yollarına devam ederlerdi.

99 M. BENVENGA, *Viaggio di Levante*, Bologna 1688, s. 153, 154, vd., 164 vd., 185 vd.

100 *L'état militaire de L'Empire Ottoman*, La Haye-Amsterdam, 1732 (Fransızca ve İtalyanca olarak çıkmıştır). Bu zat için bkz. L. FRATI, "Il Viaggio da Venezia a Costantinopoli del conte L. F. Marsigli, 1679," *Nuovo Archivio Veneto*, Yeni Seri (Nuova serie). T. VIII, kısım I ve II; G. BRUZZO, *L.F. Marsigli. Nuovi studi sulla vita e sulle opere minori edite ed inedite*, Bologna 1921, P. DUCATI, *Marsili*, Milano 1930 ve buradaki kaydedilen kaynakça.

[Ayrıca şu araştırma da vardır: Ettore Rossi, "Il secondo centenario della morte di Luigi Ferdinando

Marsigli," *Oriente Moderno* XI (Ağustos 1931) s. 415-424; yakın bir geçmişte bu zatın eseri ve asli çizimleri hakkında yapılan yayınlar için şu esere bakınız: Oragozel Machaeva, "Due album d'arte ottomana del Seicento," *Turcica et Islamica. Studi in memoria di Aldo Gallotta*, Napoli 2003, c. I, s. 407-456).

101 BENETTI-PAZZAGLIA, II, 253 vd. ve P. GARZONI, *Istoria*, daha önce zikredildi. s. 40 vd. Benetti'nin IV. kısımda anlattığına göre Donà 1684 yılının şubat ayında İstanbul'dan ayrıldı. Sakız ve Girit adalarına uğrayarak, deniz yolundan geri dönmeyi tercih etti; Sakız Limanı'nda bulunduğu bir sırada, Kuzey Afrikalı korsanların saldırısından kendini kurtardı. Benzer bir olayı, kısa bir süre önce Levant'a büyük bir seyahat yapan Marki de Nointel de, gene aynı yerde yaşamıştı. Donà, Avrupa'da Türk edebiyatı üzerine ilk eser kaleme almış kişi idi: *Della letteratura de' Turchi. Osservationi fatti da Gio. Battista Donado, Senator Veneto, fu bailo in Cost.*, Venedik 1688. Pazzaglia, De Préchac adında birinden tercüme ettiği, Sadrazam Kara Mustafa Paşa ile ilgili tarihi, Donà'ya ithaf etmişti (Venedik 1685).

Benetti tarafından büyük bir övgü ile konu edilen, bu balyosun elçiliği hakkında, çağdaş bir Fransız raporundan burada aktardığım bir pasaj, Donà hakkında birtakım dedikoduları ve ithamları içermektedir: "Il arriva... que s'agissant de nommer un Baile à la Porte... Le Chevalier Michel, qui avoit déjà soûtenu les Ambassades de Thurin, de Paris et de Vienne, et qui avoit consumé et le peu de bien qu'il avoit, et la riche dote qu'il avoit eûe de sa femme, se presenta pour le demander, et naturellement il la devoit obtenir par la consideration de ses services. Cepandant, comme il n'étoit point de la sfere des Oligarches, une brigue de ceux-ci y nomma Jean Babtiste Donat, qui n'état jamais sorti de Venise pour aucun emploi étranger, se crut assez habile pour exerces de celui-ci qui est sans contredit le plus hasardeux et le plus delicat. Il n'étoit pas difficile de prevoir que faute d'experience il échoüeroit à la premiere affaire épineuse qui lui arriveroit, d'autant plus que les talents naturels de ce Noble étoient fort bornés, n'ayant guerres fait voir d'autre habilité dans Conseils de la République où il avoit assisté pendant vingt cinq ans, que celle d'être de l'avis de ses compagnons, et d'opiner, comme on dit, du bonnet selon le sentiment des autres, Toute la famille se rejouissoit et se faisoit honneur et lui plusque tous, de ce pu'on l'avoit élû pour une charge aussi importante, et que son premier employ au dehors fût celui d'Ambassadeur à Constantinople. Il y alla, et par le moyen de la belle barbe qu'il s'étoit laissé croître, selon la coutume (car ces Ambassadeurs, des les jour de leur nomination jusques à celui de leur départ, qui est ordinairement de sept à huit mois, ne se rasent point) et d'un riche Caphtan (c'est une veste à la Turquie) il entra avec une aussi belle figure qu'aucun autre de ses prédecesseurs dans l'exercice de sa charge; d'autant plus que son en bonpoint, et un ventre, qui lui avoit fait donner le surnom de Tambourin, rehaussoit le majesé de sa presence. Il n'y a aucun doute que, comme dit alors une personne desinteressée, et qui le connoissoit un peu plus qu'il ne se connoissoit lui même, s'il n'eut recontré aucune affaire épineuse pendant le cours de son Ambassade, il fout retourné à Venise si gros et si rempli de l'estime de soi même, qu'il seût fallu élargir les portes pour le laiser entrer. Mais pour malheur il eût à demêler l'affaire la plus facheuse qui lui pouvoit survenir et à laquelle il falloit s'attendre dans les conjonctures d'alors, il y échoüa et donna, comme on dit, du nés en terre..." [" Bab-ı Humayun'a bir balyos tayin etme söz konusu olunca... Senyör Michel, Torino, Paris ve Viyana elçilerini daha önce desteklemiş olduğu ve bu uğurda kendisinin ufak servetiyle karısından kendisine intikal eden önemli serveti harcadığından bu göreve talip oldu ve tabii, daha önce verdiği hizmetler gözönünde bulundurularak görev kendisine verilmeliydi.

Ancak, Oligarklar çevresine dahil olmadığından, bunlar o göreve Venedik'ten daha önce hiç bir yabancı ülkede görevlendirilmemiş olan Giovanni Battista Donado'yu bu, hayli zor ve hassas göreve uygun gördüler. Karşılaşacağı ilk çetrefil mesele karşısında başarısızlığa uğramasını tahmin etmek hiç de zor değildi. Kaldı ki, yirmi beş yıl süreyle Cumhuriyet Senatosu'nda görev yapmış olsa da tek işi arkadaşlarının düşüncelerini izlemek ve onların görüşleri yönünde oy vermek olan bu Soylunun yetenekleri de oldukça kısıtlıydı. Bütün ailesi gibi kendisi de bu kadar önemli bir göreve getirilmiş olması ve Venedik dışındaki ilk görevinin Konstantinopolis elçiliği olmasından dolayı bayram yapıyordu. Oraya gitmeden sakalını geleneğe uygun olarak uzattı (zira elçiler göreve atandıklarından oradan ayrıldıkları tarihe, yani yedi sekiz ay sonrasına kadar sakallarını kesmezlerdi) ve sırtına Türklerin giydikleri elbise olan süslü bir Kaftan geçirdi. Görevine daha önceki hiçbir elçinin yapmadığı kadar hoş bir görüntüyle başladı. Gövdesi ve kendisine "davul" adının takılmasına yol açan göbeği sayesinde onu gözden kaçırmak mümkün değildi. O sırada tarafsız bir kişinin dediği gibi –ki bu kişinin onu, kendisinden daha iyi tanıdığından hiç kuşku edilemez– elçiliği sırasında herhangi bir ciddi sorunla karşılaşmadı ve Venedik'e öyle şişmanlamış ve kendi önemi konusunda öyle şişmiş olarak döndü ki, geçebilmesi için kapıları genişletmek gerekti. Ama ne yazık ki, ondan sonra başına gelebilecek en nahoş olayla cebelleşmek zorunda kaldı ve o günün koşullarında bu olayın altından kalkamadığı için, deyim yerindeyse burnu feci şekilde sürtüldü..."] (FRESCHOT, *Nouvelle rélation de la ville et république de Venise*, Utrecht 1709, s. 264 vd.).

102 Örneğin Hollandalı Sekreter De Brosses, "Vezirin açık divanında, bir müracaatındaki kötü ifade yüzünden hemen falakaya yatırılması emredildi ve 104 tane sopa vurulduktan sonra, akşama kadar tutuklu kaldı ve o zaman bir hamalın sırtında, o da sevenlerin araya girmesi sonucu, yarı ölü ikametgâhına taşındı" (Civran'ın 20 Mayıs 1680 tarihli *dispaccio*'su F. 161).

103 Sofa olayı ile diğer avanialar hakkında bkz. HAMMER, XII 8, 19, 40, 55 vd. VANDAL, *anılan eser*, s. 225 vd. ABBOT, *aynı eser*, XIII. Bölüm. [Eziyet, fazla para isteme anlamında olan bu terim için bkz. A. Bombaci-A. Gallotta, "The history of Avania," *Studia Ottomanica. Festgabe fü György Hazai zum 65, Geburtstag*, Wiesbaden 1997, s. 53-73; Venedik kaynaklarında "vania," bkz. M. Cortelazzo, *Dizionario...*, s. 1448].

104 Bu olaylar için bkz. Cappello'nun 2 Temmuz 1684 günü n. 43, Cerigo adasından yolladığı *dispaccio*, F. 163; OLIVIER, *Enciclopedia, anılan eser*, s. 31 vd.; D. VENTURINI, "Tomaso Tarsia drag. grande della Rep. Ven. al secondo assedio di Vienna," *Atti e Memorie della Soc. Istriana...*, c. XXII, fas. 1 ve 2, Parenzo 1906, s. 133 vd.; D. LEVI-WEISS, *anılan eser*, s. 36 vd.; HAMMER, XII, 161. G. B. Chiarello ve Giov. Domenico Rossi adlı kişiler, kısa bir süre sonra şu eseri adadılar; *Informatione della guerra corrente... consacrata all'Ill.mo. Sig. Gio. Cappello, segretariu dell'Eccelso Conseglio de Dieci*, Venedik 1684.

Tarsia tarafından kaleme alınan *relazione*'nin bir sureti, Venedik Şehir Müzesi Kütüphanesinde bulunmaktadır (Misc. Correr 2640) [Trieste Devlet Arşivi'nde (Archivio di Stato Trieste) bulunan metnin neşri için bkz. *Relazioni di ambasciatori Veneti al Senato*, c. XIV, Padova 1996, s. 684-755].

105 VENTURINI, *aynı eser*, 119 ve Venedik Şehir Müzesi Kütüphanesindeki Misc. Correr 2640. Buradaki metin ile yukarıda zikrettiğim pasajı karşılaştırdım (B.B. II. 311).

106 Fransız ticareti özellikle Halep şehrinde çok mühim idi. İstanbul'da Fransız kolonisinin sayısı çok fazla idi, fakat büyük bir kısmı da Fransa himayesini seçmiş ve hemen hepsi saatçilik işi ile uğraşan

Cenevreliler idiler. Önemli Fransız evi üç tane idi: Roboli, Fabre ve Greasque (MAGNI, I, 117; GALLAND, I, s. X vd.). Bu yüzyıldaki Fransız ticareti için bu mühim esere bakılmalıdır; P. MASSON, *Histoire du commerce français dans le Levant au XVIIe siècle*, Paris 1897.

107 İngilizler, Hollandalılar ile birlikte özellikle İzmir ticaretine egemen olmuşlardı. Alvise Contarini'nin verdiği bilgiye göre, 1641 yılında Galata'da "birçok İngiliz tüccar evi" vardı. Magni'nin müşahedesine göre, 1672 yılında, bir North ve Farfas, diğeri de Guglielmo Hait adlı kişilere ait olmak üzere yalnızca iki ev vardı. (B.B. I, 386; MAGNI, I 124).

108 Hollandalıların İstanbul'da 1641 yılında iki, 1672 yılında ise üç tane evleri vardı. (B.B. I, 388. MAGNI, I. 134).

Cenova tüccarlarının faaliyeti hemen hemen hiçti. 1666 yılında Gio. Agostino Durazzo tarafından, İstanbul'un fethinden beri kesik olan ilişkilerin canlandırılması için bir girişimde bulunuldu. 1558 yılında da Tortolino adı ile tanınan Francesco de Franchi adında biri tarafından bir anlaşma yapılmasına teşebbüs edildi ise de, Fransa bu sırada Cenova Cumhuriyeti ile hem Osmanlı hem de Fransa İmparatorluklarının amansız düşmanı İspanya arasında bir anlaşma iddiasını ortaya atıp engel olmayı başardı (MANFRONI, *Relazioni*, zikredildi, s. 762 vd., 783 vd.).

109 1612 yılında İstanbul'da beş tane Venedik tüccar evi var iken, S. Contarini'nin mütalaasına göre geçmişte on sekiz veya yirmi tane idi (B.B. I 235). 1672 yılında, yani Girit Harbinden hemen sonra, Magni'nin müşahedesine göre "Boneri, Terzi ve Piazzoni, Venturini ve sair çok sayıda tüccar sağlam birer sermaye ile Venedik'ten geldiler;" gene aynı müellifin verdiği bilgiye göre, Gobbato adında Venedikli bir tüccar Girit Harbi esnasında bile İstanbul'da kalmıştı (MAGNI, I, 128 vd.). 1681 yılında Balyos Donà İstanbul'a geldiği zaman Stefano Boneri ve daha başka pek çok Venedikli tüccar gelip saygılarını sunmuşlardı (BENETTI-PAZZAGLIA, I, 218).

Bazı Türk tüccarlar, özellikle Museviler, Venedik Cumhuriyeti'ne ait Adriyatik Denizi'ni geçerek Ancona Limanı'na ulaşmayı ve oradan da Floransa ile Milano şehirlerine uzanacak bir yün ticaret yolu kurmaya kalkışmışlardı (B.B. I, 217).

110 Bununla beraber, 1608 ile 1612 tarihleri arasında balyos olarak bulunan S. Contarini kara ve deniz cottimo'larında 10.969 zecchino tutarında para tahsil etmeye muvaffak olmuş idi (B.B. I, 224). Venedikli tüccarlar bu vergiyi, getirdikleri malın beyannamesini ibraz ettikten sonra yemin edip öderlerdi; bununla beraber bu belgeyi balyos bazen Türk gümrüğünde bulunan kayda göre de kontrol ettirirdi (B.B. I, 401).

111 17. yüzyılda Levant'taki Venedik Cumhuriyeti'nin ticareti ile rekabet halindeki devletlerin sorunları hakkında şu kayıtlara bakılabilir: B.B. I, 234 vd., 386 vd., 399 vd; II 64, 172 vd., 178 vd., 230 vd., 237 vd., 271 vd; D. LEVI-WEISS, *aynı eser*, cilt VIII, s. 40 vd; ROMANIN, VII, 527 vd. Magni 1672 yılında İzmir Limanı'nda Avrupalıların yaptıkları ticaret hakkında Marki Francesco Antonio Malaspina'ya yolladığı birinci mektubunda pek çok bilgi verir (I, 49 vd.).

112 İstanbul'daki yabancı temsilciler arasında çok sayıda mahmi arama mücadelesi bazen öyle işlere yol açardı ki Magni bunları alaycı bir dille anlatır: "Benim gibi herhangi bir hesap verecek kimsesi olmadan geçici kalan Frenklere karşı öyle bir davranış içine girerler ki istedikleri bir korumacıyı seçmeleri meşru iken dünyanın en bol kazançlı işi meydana gelir. Beni bir yabancı olarak herkes kendi tarafına çekmek isterken, ben kendime patron seçmeden davranıyorum." (I, 107).

113 B.B. I, 384 vd.; ayrıca 397 vd. ile II, 172'ye de bakınız.

114 GONTAUT BIRON, *Ambassade en Turquie de J. de Gontaut Biron. Correspondance diplomatique*, Paris 1889, daha önce zikredildi, *türlü yerler*. Bu sıralarda, Cizvit tarikatına mensup din adamları Venedik Cumhuriyeti arazisinden uzaklaştırılmışlardı.

115 Rumların papalık makamına ve Katolik mezhebine olan düşmanlıklarını çok iyi bilen İngiliz-ler, daimi surette arka çıkarlardı. Türkiye'de yaşayan Rum halkı hakkında Simeone Contarini 1612 yılında şu kanaatini ileri sürer: "Aralarında birkaç büyük işadamını çıkaracak olursanız geri kalanlar az bir ticaret becerisi ile en düşük meslekleri icra ederler. Çoğu devamlı dayak yiyerek ıstırap içinde çok az bir kazanç ile yetinirler. Dinlerinin hamiyet duygusu ve Roma'daki Katolik Kilisesi'ne karşı duydukları kin nedeniyle bir hükümet değişikliği esnasında bile ne yapacaklarını bilemezler. Herhangi bir hükümet sarsacak olay da, bir macera dışında, çıkacağını zannetmiyo-rum. Mezheplerin başı Türklere karşı bir rahatsız etme çabasına girişmiş bulunsa, sanırım hepsi katılır" (B.B. I, 164).

116 Fransa Elçisi De La Vigne, 8 Şubat 557 günü Edirne'den yazdığı mektupta şöyle demişti: "Le jour mesme de mon arrivée, je commençay à dresser et mettre en italien mémoires, affin de le pro-poser tost qu'il me seroit possible au G. S. et sçavoir là-dessus son intention" ["Buraya ulaştığım gün, hatıratımı İtalyanca olarak yazmaya başladım. Amacım bunu G.S.'ye [Gran Signore/Padişah] sunmak ve bu konudaki temayülünü öğrenmekti"] (CHARRIÈRE, II 376). İmparatorluk elçileri Latince ile İtalyancayı kullanırlardı ki 1567 yılında paşayı ziyaretleri sırasında konuşabilmek için bu dilden drağman Türkçeye aktarmıştı (*Itinerario Pigafetta*, daha önce de zikredilmişti, s. 98). Marki de Nointel de 1672 tarihinde sadrazama yolladığı bir takriri İtalyanca kaleme almış idi (GALLAND, I 66, 147 [Türkçesi 68 ve 133]). Sir John Finch adlı kişi de 1674 yılında "kaymakam"a ve 1675 yılında sultana yaptığı ziyaret sırasında konuşmalarını İtalyanca olarak yazmıştı (ABBOT, *anılan eser*, s. 21, 145). Türkiye ile Rusya arasında imzalanan 1774 tarihli Küçük Kaynarca Anlaşması da İtalyanca olarak kaleme alınmıştı. Bu gibi örnekleri kolaylıkla çoğaltabiliriz.

İstanbul'daki ikametinden nefret eden Finch, Padova Üniversitesinde tıp öğrencisi, Pisa Üniversitesinde anatomi hocası ve 1665 ile 1670 yılları arasında İngiltere'nin Floransa Dükalığı nezdindeki elçisi olarak uzun süre İtalya'da kaldığı için bu ülkeyi çok severdi. Venedik balyosları ile çok iyi ilişkiler içinde idi.

117 I, 102. 1630 yılında Galata'daki San Francesco Kilisesi hakkında bilgi veren bazı seyyahlar şu ifade-yi kullandılar "Pendant le Carême on y prêche journellement en Italien, qui est le langage ordinaire de ceux du Ponant en Turquie" (FERMANEL, FAUVEL, DE LAUNAY ve DE STOCHOVE, *Le voya-ge d'Italie et du Levant*, daha önce zikredildi). Aşağı yukarı iki yüzyıl sonra, 19. yüzyıl başlarında, İn-giliz şapelinin papazı Walsh aynı kanaati ileri sürer: "The only language of Western Europe spoke by the natives of Turkes is Italian" [Türklerin konuştuğu tek Batı lisanı İtalyancadır] (R. WALSH, *Narrative of a journey from Const. To England*, Londra 1829, s. 119).

118 GALLAND, II, 217. İngiltere elçisi sir Thomas Roe adlı zat da, Levant taraflarında antik malzeme-lerin alınmasının çok güç olduğunu kaydeder: "all above ground being gone to Venice" [toprağın yüzeyindeki her şey Venedik'e gitti]. Roe, antikçağa ait malzemeleri aramasını "carry in them a shadow of eternity" [onlarda sonsuzluğun gölgesi var] diye tanımlar. Kendisi ve Buckingam dükü için olduğu açıklamasını ekler; Lord Arundell adlı kişi de bu maksat için Şarka adam yollamıştı. Roe bu arada Yedikule surları civarındaki Altın Kapı diye adlandırılan yeri süsleyen antik heykel-

lere de göz koymuştu (*The Negotiations of Sir Thomas Roe, 1621-1628*, Londra 1740, s. 583, 647 ve türlü yerler).

119 Pietro Della Valle de koleksiyonunu geliştirmekten geri durmuyordu. 4 Eylül 1615 günü yazdığı bir mektupta şu satırları eklemişti: "Bugün otuz tane antik madeni madalya satın aldım. Daha önceden de aldığım madeni, altın ve gümüşlerin arasına kattım. Ben bu işten pek fazla anlamadığım için ne kadar edeceğini bilememekle beraber gene de toplayıp hepsini İtalya'ya götüreceğim ve orada anlayan kişilere gösterip bir seçme yapacağım" (s. 148). Magni, koleksiyon yapan kişiler arasında İngiliz elçiliğinin sekreterini de sayar. Bu kişi hakkında şu bilgiyi verir: "Adı Signor Numen olan bu elçilik sekreteri, uzun süre Halep şehrinde bir tüccar olarak kaldı. Aklı çok güzel edebi bilimlere erer. Çok bilgili, kültürlü bir adam olarak da tanınmaktadır. Şimdi, madalya ve yazıtlar gibi antikçağa ait malzeme aramakla meşgul. İyi bir derme meydana getirdi. Çok iyi bir zevki ve bilgisi bulunduğu için güzel şeyler topladığını herkes bilir: Bazen da melankoliye kapılıp, aklı sıra bu işlerden çekilmek ve ömrünün geri kalan kısmında rahat etmek ister. Bütün dillerin şiiri, tarihi ve diğer edebi değerleri üzerinde bilgi sahibidir: Sanki ilim ile yoğrulmuş biri. Aşağı yukarı 45 gibi ileri bir yaştadır, amme ve hukuki işlere yatkındır." Numen denilen zat 1673 yılında İstanbul'da öldü. Türkiye hakkındaki izlenimlerini yazdığı eser basılmadan kaldı (I, 122; II, 71). Magni, 1673 tarihinde Venedikli asilzade Giov. Antonio Soderini adlı kişinin İstanbul'a geldiğini kaydeder. Şark ülkelerine yaptığı seyahatin gayesi başta madalya olmak üzere antikçağa ait kalıntılar elde etmek olup, Bunlardan zengin bir koleksiyon meydana getirmişti (II, 65; DON IACOPO MORELLI, *Dissertazione intorno alcuni viaggiatori eruditi veneziani pochi noti*, Venedik 1803, s. 80 vd. neşredenler Manin-Giovanelli; DONAZZOLO, *aynı eser* s. 244 vd.; ROMANIN, VII, 558; Spon ve Wheler adındaki seyyahlar da sonradan Soderini hakkında bilgi verdiler). Fransa elçisi Nointel, Levant taraflarına arkeolojik buluntular için büyük bir gezi yaptığı zaman, Magni de bu elçiye refakat etti. İngiliz şapelinin papazı Covel de, madalya ile mahkûk taşlar topladı; bu adam, Galata surlarında bulunan Cenova Cumhuriyeti'ne ait yazıtların kalıntılarını korumada çok büyük hizmetlerde bulunduğu için minnettar olmalıyız.

18. yüzyılda da, elçilerle seyyahlar arasında büyük veya çok büyük koleksiyoncular ile az veya çok sistemli bir şekilde toplayan kişiler bulunurdu: Fransa elçisi Choiseul-Gouffier, Şark taraflarında gördüğü en güzel harabelerin taslaklarını sanatkârlarına çizdirdi; İngiliz elçisi Sir Robert Ainslie de, madalya koleksiyoncusu idi ve elçilik ikametgâhında sanat ve kültür adamlarını bir araya getiren merkez yaratmış olup, Luigi Mayer adındaki bir sanatçının resimlendirdiği birtakım eserler de kaleme aldı; İngiltere elçisinin karısı Lady Wortley Montagu kadın seyyah Lady Craven de bazı güzel malzeme ve madalyalar satın aldıktan sonra, yerel tüccarların cehaletini alaycı bir dille anlatır; Napoli elçisinin genç oğlu Ludolf hakkında Seyyah Sestini ve diğer başkaları da bilgi verirler. Balyoslar arasında da, madalya koleksiyoncusu olarak Ascanio Giustinian'ın adı talihsiz olarak geçer. 1703 yılında İstanbul'a gelen bu adam hakkında de La Motraye tarafından anlatılan anekdota bakınız (*Voyages*, c. I., La Haye, 1727, s. 342 vd.). Gio. Emo Venedik şehrine döndükten sonra Levant taraflarından antik heykeller getirtti (S. RUMOR, *Storia breve degli Emo*, Vincenza 1910, s. 99). Fransızların bu antik dönem kalıntıları hakkında yaptıkları çalışmalar için bkz. H. OMONT, *Missions archéologiques françaises en Orient au XVIIe et XVIIIe siècles*, 2 cilt, Paris 1902).

19. yüzyılda da Baron Romualdo Tecco (II. Bölümde neşrettiğim Galata'daki Genova Cumhuriyeti'nin podestà'lığına ait binanın resmini yapan adamdır), Sandinya Krallığı'nın İstanbul'daki elçiliğinde

drağman ve sekreter olarak bulunduktan sonra 1847 yılından 1856 yılına kadar elçi sıfatı ile bulunduğu sıralarda, çok zengin bir Yunan para koleksiyonu meydana getiren kişi olarak anılmıştı (T. NEWTON, *Travels and discoveries in the Levant*, cilt 2, Londra 1865, s. 21). Benzer bir koleksiyon da İzmirli avukat Garriri denilen zatta bulunuyordu (G. F. BARUFFI, *Viaggio in Oriente*, Milano 1847, s. 174) [Tommaso Bertelè bu geleneği devam ettirdi ve İstanbul'da bulunduğu sırada çok sayıda Bizans devrine ait sikke topladı. Konu ettiği Domenico Sestini ve faaliyetleri ile Anadolu'daki derlemeleri için bk. L. Tondo, *Sestini e il medagliere mediceo*, Firenze, 1990, s. 51-66, 119-134; Ülkemizde arkeolojik buluntuların ortaya çıkarılması çalışmaları çağımızda büyük aşamalar kaydetti. Fransızlar bu alanda daima ön planda bulundular. R. Tecco, sikke yanında İstanbul'da pek çok yazma eser topladı ve bunlarla Torino'da zengin bir Şark yazmaları kısmı açmaya girişti].

120 Edirne'de Querini'nin anlattığına göre: "Ekselanslar büyük bir rahatlık içinde ve dertten uzak yaşamakta. Saray geniş bir alana yayılmıştır ve Tunca Nehri ile çevrili bulunmaktadır. 200 bin reale sarf edilerek üç saat ötedeki Akpınar [metinde; Acbrunar] denen yerden su getirilmiştir" (B.B. II, 132, 144 vd.).
[Rifat Osman, *Edirne Sarayı* adlı eserinde bütün kayıtları toplayıp burayı adeta yeniden inşa etmişti; Ayrıca şu araştırmalar ve kaynakçaları mühimdir; S. Eyice, "Edirne," TDV *İslam Ansiklopedisi*, c. X. s. 431-433, "Edirne Sarayı;" N. Ç. Çelik Akçıl, "Saray-ı Cedid," *aynı eser*, c. XXXVI, s. 126-128].

121 B.B. II, 186.

122 GALLAND, I, 106 ve disp. Querini 22 Şubat 1672 (Günümüz takvimi) n. 17 F. 156.

123 Nointel buraya "Quartier infect" dedikten sonra 1671'de ikametgâhının tasvirini yapıp şu mütaleayı ileri sürer: "l'on veut me persauder qu'en considération du grand nombre de gens qui remplissent une aussi petite ville que celle-ci, je dois me consoler d'être aussi mal logé; que l'ambassadeur de Venise ne l'était pas si bien, et que j'aurais eu grand sujet de me plaindre si l'on m'avait mis dans la première maison que l'on m'avait arrêtée, puisque trois personnes y étaient mortes de la peste peu de temps auparavant" ["Beni bu kadar küçük bir şehre yığılmış insan sayısını düşünerek, yerleştiğim yerin kötülüğünden şikâyet etmemem gerektiği konusunda ikna etmeye çalışıyorlar; Venedik elçisinin bile benden hallice olmadığını ve beni kapısına geldiğim ilk eve yerleştirmiş olsalardı, kısa süre önce orada üç kişi vebadan öldüğü için çok daha kötü durumda olacağını söylüyorlar"], (VANDAL, *aynı eser*, s. 58). İmparatorluğun elçisi Caprara da 1682 yılında bu "dört Musevi evinde" kaldı. Kilisenin karşısındaki bu evler, müteveffa Hoffman adlı kişinin de işine yaramıştı. Bu kilise şehirde tek kilise olup, Raguzalılara aitti ve burada imparatorun Babıâli'deki temsilcilerinden Gio. Christofforo di Chindsperg (Kindsberg) de gömülüydü," (G. BENAGLIA, *Relazione del viaggio fatto a Cost. e ritorno in Germania del conte Alberto Caprara*. Roma ve Milano, tarihsizdir –fakat 17. yüzyılda basıldı– s. 82 vd. Bu eserin Bologna ve Venedik'te basılan nüshaları da bulunmaktadır).

124 ABBOTT, *aynı eser*, s. 94. Elçi için sonradan, zengin bir Museviye ait daha iyi bir ev bulundu. Sadrazam sahibini hiçbir merasim yapmadan çıkarttı: Fakat elçi burayı da "infamous" [kötü şöhretli] olarak buldu (*aynı yer*, 95 vd. Ayrıca bkz. BENT, *aynı eser*, s. 190, Covel günlüğü).

125 Galland 5 Nisan 1672 tarihli güncesine şu satırları koydu: "Le Baile de Venise envoya à Mr. L'Ambassadeur un très bel esteurgeon qui avoit quatre piede de longueur depuis la teste jusques à la queue, par son maistre d'hostel, sçachant que S. E. faisoit maigre. Et pour lui, il faisoit gras tant que à cause de son indisposition, que du manque des choses nécéssaires pour observer la caresme

comme de devoit. Il avoit encore adjouté un bassin de pains de sucre et un outre de dragées." [Venedik Balyosu Sayın Büyükelçi'ye başından kuyruğuna kadar dört ayak uzunluğunda çok güzel bir kılıç balığı gönderdi; ekselanslarının zayıf olduğunu bildiğinden balığı kâhyasıyla iletti. Kendisi hastalık nedeniyle şişmanlamış olduğu ve orucu gerektiği gibi tutacak durumda olmadığı için, gönderdiği sepete tatlı bir ekmek ile tahıllı bir ekmek koydurmayı ihmal etmedi].

8 Nisan Günü: "M. L'Ambassadeur envoya au Baile de Venise un pasté de perdrix et de ramiers, deux jambons et quelques autres choses." [Sayın Büyükelçi Venedik Balyosuna keklik patesi, iki jambon ve başka şeyler gönderdi].

28 Nisan günü: "M. Quirini ayant fait demander audience à M.r l'Ambassadeur le jour précédent, il y vint l'après disné, dans une chaire roulante dans laquelle il avoit esté à toutes ses audiences, et particulièrement lu jour précédent à celle de congé du premier Visir. Il estoit accompagné des ses Janissaires d'un Chiaoux, des drogmans, des nobles qui estoient à sa suite et de la plus grand partie de sa maison." ["Mösyö Quirini bir gün önce Büyükelçi tarafından kabul edilmek istediğini bildirmişti; yemekten sonra tekerlekli iskemlesine oturmuş olarak geldi. Son zamanlarda bütün ziyaretlerini böyle yapıyordu; bir gün önce Sadrazam'a yaptığı veda ziyaretine de tekerlekli iskemlesinde gitmişti. Bu ziyaretler sırasında hizmetinde olan yeniçeriler, bir çavuş, drağmanlar, eşlikçi soylular ve konağında yaşayanların önemli bir bölümü bulunurdu"].

2 Mayıs günkü: "M. L'Ambassadeur fit adventir par un dragman le Baile de Venise qu'il auroit l'honneur d'avoir audience de luy l'après disné, et il y fut accompagné de toute sa maison. Il le receut dans sa chambre qui estoit e demi tapissée de méchans tapis de Brousse" ["Büyükelçi bir drağman vasıtasıyla Venedik Balyosuna, akşam yemeğinden sonra ona, kendisini tüm ailesiyle birlikte ağırlama şerefini bahşedeceğini bildirdi. Ağırlama büyük bölümü Bursa halılarıyla kaplı odasında gerçekleşti"]. (GALLAND, I 92, 94, 114, 116).

126 Molin'in seyahati için bkz. C. Paganino'nun *günlüğü*, daha önce zikredildi. Querini'nin seyahati için ise GALLAND I, 145. 1672 yılında, Edirne şehrinde İngiliz seyyah Chardin de bulunuyordu. Bu adam Querini ile sık sık görüştü. Bu görüşmelerinde Girit Harbi'nin gidişatı hakkında bilgi verirdi. Türk siyasetinin yeteneğine duyduğu hayranlığı gizlemeyen bu adam, eğer bir erkek evladı olsa okula yollayacağı yerde hiç çekinmeden Osmanlı divanına vereceğini söylerdi (John CHARDIN, *Travels into Persia*, v.s.. Londra 1686, s. 51).

127 GALLAND, I ve II. *türlü yerler*; VANDAL, *aynı eser*, s. 56 vd.; ABBOTT, *aynı eser*, s. 89 vd.; BENT, *aynı eser*, s. 171 vd. (Covel'in günlüğüdür); *Mémoires du Sieur* DE LA CROIX, daha önce zikredildi; *Mémories du Chevalier* D'ARVIEUX, c. IV., Paris 1735.

Beşinci Bölüm

18. YÜZYILDA VENEDİK SARAYI

Venedik Cumhuriyeti'nin Karlofça Anlaşması sayesinde elde ettiği toprak kazançları uzun ömürlü olmadı. Kısa bir süre sonra, 1714 yılında, Babıâli bir dizi bahane ileri sürerek Venedik Cumhuriyeti'ne karşı harp ilan etti. İleri sürülen konular arasında, iki devletin tebaası insanlar ile gemiler arasında patlak veren az veya çok şiddetli çatışmalar ile Karadağ yöresinde ayaklanan bir kısım insanların, Kotor'da bulunan Venedik yöneticileri ile anlaşıp, sığınma hakkı elde etmeleriydi.[1] Ege Denizi'nde bulunan son Venedik Cumhuriyeti'ne ait adalardan Tine ve Cerigo ile, Girit Adası'nda Venediklilere vaktiyle bırakılmış olan Suda ve Spinalunga adlı iki kalenin hemen ele geçirilmesinden sonra, yerel halkın da desteğini sağlayan Türk kuvvetleri, Mora Yarımadası'ndaki bütün mahallere sahip oldular. Daha sonra Korfu Adası'nı kuşattılar. Bu ada, uzun yıllardan beri Babıâli'nin fethetmeyi istediği yerlerden biriydi; fakat adada bulunan kuvvetlerin güçlü direnişi, Venedik Cumhuriyeti'nin müttefiki Avusturya Krallığı kuvvetlerinin, Eugenio di Savoia komutası altında Petervaradin denilen yerde elde ettikleri büyük zafer üzerine Venedik'in Levant'taki egemenliğinin bu son uzantısı kurtulmuş oldu. 1718 yılında imzalanan Pasarofça Anlaşmasında Cerigo Adası ile Dalmaçya ve Arnavutluk'taki bazı kalelerin kendisine iadesini sağlayan Venedik Cumhuriyeti, gümrük vergilerinin de % 5'ten % 3'e indirilmesini kabul ettirdi ise de, Mora Yarımadası ile Tine Adası'nı ve Girit Adası'ndaki adı geçen kaleleri ise yitiriyordu.[2]

Bu çatışma Türk Devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasındaki son savaş idi. 1718 yılından sonra, Venedik Cumhuriyeti ortadan kalkışına kadar [1789], kendisine yapılan ısrarlı çağrılara rağmen tam bir tarafsızlık siyaseti uyguladı ve ne Avrupa'da patlak verip de İtalya'yı sarsan Avusturya ile Polonya Veraset savaşlarına, ne de Avusturya veya Rusya'nın Türklere savaş açıp da 1739 tarihli Belgrad, 1774 tarihli Küçük Kaynarca ve 1792 tarihli Yaş barış antlaşmaları ile sonuçlanan savaşlardan herhangi birine katıldı. Tek istisna, tarih sahnesinden çekilmeden evvel, eski Venedik deniz üstünlüğünü Angelo Emo komutası altında Tunus Dayısı'na karşı göstermesiydi.

Siyasal durgunlukla beraber ekonomik bir durgunluk da kendisini gösterdi; geçmiş asırlarda birbiri ardına patlak veren sert ve süreli harplerin artık sona ermesine rağmen, Venedik'in Levant'taki ticareti bu asır boyunca da, 17. yüzyılda olduğu gibi en alt düzeyde gerçekleşti. Bu sıralarda da Hollandalıların alışverişleri azalmakla beraber başta Fransa olmak üzere İngiltere gibi yabancı devletler ile olan mücadeleler devam ediyordu. Diğer taraftan da Türkiye, kendi ulusal endüstrisini kurma yolunda idi. Bilhassa yabancı ülkelerden dışalımı önlemek için, kumaş fabrikalarının kuruluşu hızlandırıldı. Bununla beraber Venedik ticareti, İstanbul piyasasında birinci sırayı tutmaya devam etti. Türkler tarafından yapılışı ve kalitesi çok beğenilen ipek ve altın işlemeli kumaşların (damasken) bazı çeşitleri çok satılır, bunların yanında, pencere camları, aynalar, boncuk ve kâğıt ticareti de önemli yer tutardı. Levant taraflarından yapılan ihracat ise yünlü, pamuklu, ipekli, deri, mum ile Girit Adası'nda üretilen zeytinyağı ve kahve idi.[3]

Venedik Cumhuriyeti'nin Levant'taki siyasi ve ticari durumu yüzünden, İstanbul'daki balyosun 18. yüzyıldaki pozisyonu önemini kaybetti. Diğer taraftan, Venedik Cumhuriyeti'nin sürdürdüğü tarafsızlık siyaseti, Doğuda ona prestij sağladı, böylece balyoslar ile Babıâli arasındaki ilişkiler, bu asırda çok iyi yürüdü,[4] bununla beraber bazı olayların tahrik edilmesinin önüne de geçmedi. Bu asır boyunca balyosların sorumlulukları geçen asırlara oranla daha az zahmetli olmakla beraber, aralarında görevinin değerini diğer temsilcilere göre eşsiz bir tarzda yürütenler de çıktı, eski geleneksel meziyetlerini ortaya koyup, meşhur Venedikli diplomat olmalarını sağlayan ferasetli mülahazalar, ciddiyet ve efendilik gösterisinde bulunanlar vardı.[5]

Venedik Sarayı için bu yüzyılda elimizde çok sayıda belge olduğundan, geçmiş yüzyıllara oranla bu evrede çok büyük bir faaliyet olduğunu biliyoruz. Zamanla, sarayın durumu devamlı kötüleşti, tamir çalışmaları da hep devam etti ve hep süren ve hatta önemli olan bu tamirlerin sonunda, bina adeta yeniden yapıldığı için, yapıtın genel yapısı, görünüşü, geçmişte onu karakterize eden sadeliğini değiştirip bilhassa yüzyılın sonunda parlak ve büyük bir çehre kazandı.

Karlofça Antlaşmasının imzalanmasından sonra, 1699 yılının son günlerinde, Lorenzo Soranzo fevkalade elçi sıfatı ile İstanbul'a gelip sulhun tas-

Pera'daki Avrupalı tüccar (18. yüzyıl).
De Ferrial, *Recueil de Cent Estampes*, v. s., Paris 1714

diki konularını görüştü. Bu görüşmeleri fırsat bilip uzun süre gizli kalan bir dizi anlaşma yaptı ve Karlofça Anlaşmasına Venedik Cumhuriyeti'nin isteği olmadan konulan bir kısım ek maddeleri değiştirip, daha önceki ahidnamelerde elde ettiği olanaklara benzer haklar sağladı.[6]

Soranzo, bu sırada yaptığı siyasi görüşmeler sırasında bir yangın tehlikesi[7] ve veba hastalığı tehdidi[8] atlattı. *Dispaccio*'larında bunları anlatan fevkalade elçi, on beş yıl süre ile ihmale uğrayan sarayla da meşgul oldu. Bu süre zarfında dil oğlanı Antonio Paulucci (bu zat harp sırasında Francesco Testa'nın evinde uzun süre sığıntı kaldı) korumasında kalan bina için acele tamir gerekti ve Paulucci'nin yaptırdığı tamirlerin yetersiz oldukları görüldü.[9] Soranzo, bu binada oturmayıp, olağanüstü yetkilerle gelen elçilere padişahın daha önce de uyguladığı bir imtiyazla yakın bir yerde kiralık ev tutup oturdu. Bu evin kirasının gecikmesi üzerine "defterdar"ın gösterdiği titizlik üzerine borcu ödendi ve Soranzo hemen saraya taşındı ve personeli de orada oturttu.[10] Fakat sarayı hemen o sıralarda gelen yeni Balyos Ascanio (Giulio da denir) Giustinian'a bıraktı ve tekrar özel bir eve çekildi.[11]

Soranzo'nun saray ile ilgili en önemli faaliyeti, 1702 yılında 640 reale ödeyip yakınında olan Francescano tarikatına [Katolik mezhebinin güçlü teşkilatlarından] ait mütevazı bir binayı satın alması idi (burası da sâilere ayrılan bir yerdi: zira ikametgâh harp sırasında tahrip olmuştu). Balyoslukta müsait bir yer bulunmadığı için, Venedik Cumhuriyeti etrafında bulunan bazı küçük evleri kiralamış İstanbul temsilciliğinin kalabalık personelini barındırma yolunu aramıştı. Arazi ve üzerinde bulunan küçük eve sahip olan

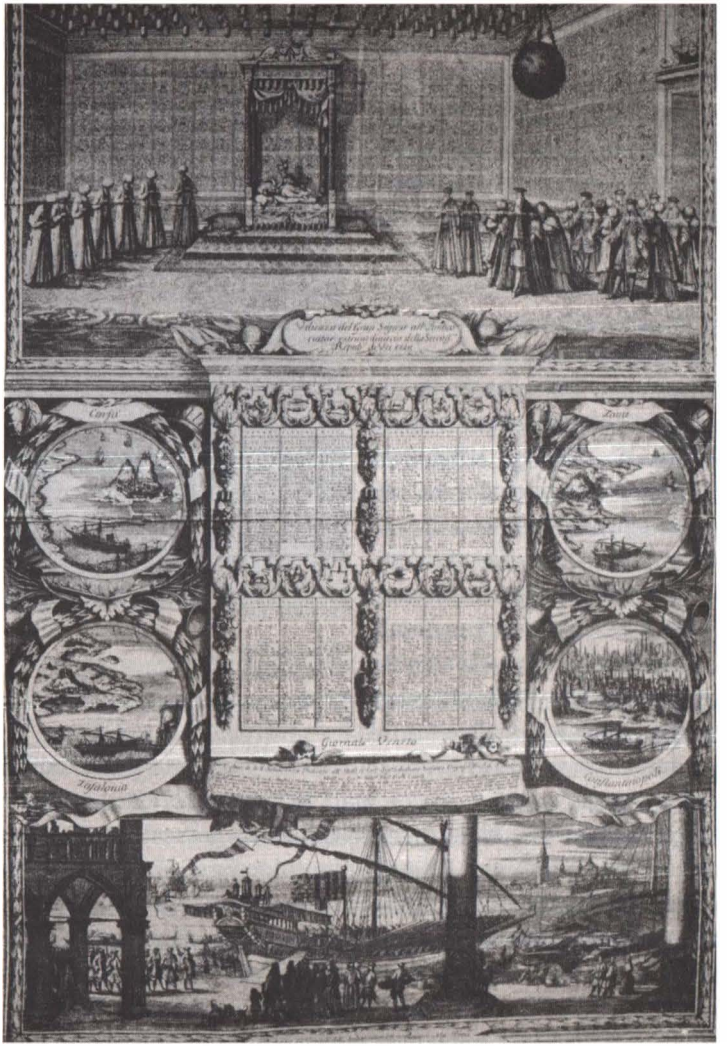
Türk, malını kiralamak arzusunda olmadığını ihsas edince, mülke sahip olma işini Francesco Testa'nın sürdürmesi yoluna gidildi. Bu zat o saralarda, Bayan Salvago'nun damadı (kızı ile evli olduğundan) ve mirasçısı olarak sarayın kendisine malikti; Testa, Venedik Cumhuriyeti'ne hizmet eden sayısız insanlar yetiştirmiş bir aileye mensuptu; kendisi de Birinci Mora Savaşı sonuna dek balyosluk dragmanı idi. Sonradan Hollanda elçiliği dragmanlığına geçti: Kardeşi Bartolomeo da, Halep şehrindeki Venedik konsolosluğu dragmanı idi. O sıralarda oğlu Stefano'nun da balyosluk hizmetine girmesini arzu ediyordu.[12] Bu vesile ile hatta sonradan sarayın satın alınma işlemi sırasında başka bir isim kullanma yoluna gitti. Böylece mahalledeki Türk vatandaşlarının bir yabancıya mal satımını hoş karşılamamaları konusunun, daha önce meydana gelen zorlukların çıkmasının önüne geçildi.[13] Ayrıca malı fevkalade elçi yerine özel şahsın alacağını ileri sürerek daha avantajlı bir duruma geçmek istedi. Mamafih, balyosluk arşivinde bulunan belgeye göre (Bkz. Zeyil, Belge 2), Testa satış işinde Venedik Cumhuriyeti'nin parasını ve fonlarını kullanmıştı.[14] Soranzo tarafından satın alınan arazi, sonradan balyosluk sahasına katıldı ve şimdi bile sarayın bir bölümünü meydana getirir; ana girişin sağ kesimindedir ve bazı hizmet binaları vardır.

Balyos kıyafeti.

18. yüzyıla ait bir basmadan. Venedik, Şehir Müzesi, Gherro koleksiyonu

Balyos Alvise Mocenigo'nun 1710 yılında yaptırdığı tamirler de çok mühim idi: "Bu vesile ile odaları çok iyi tanzim ettim ve böylece bu Temsilciliğin dekorunu daha gösterişli ve rahat hale getirdim" diye yazdı.[15]

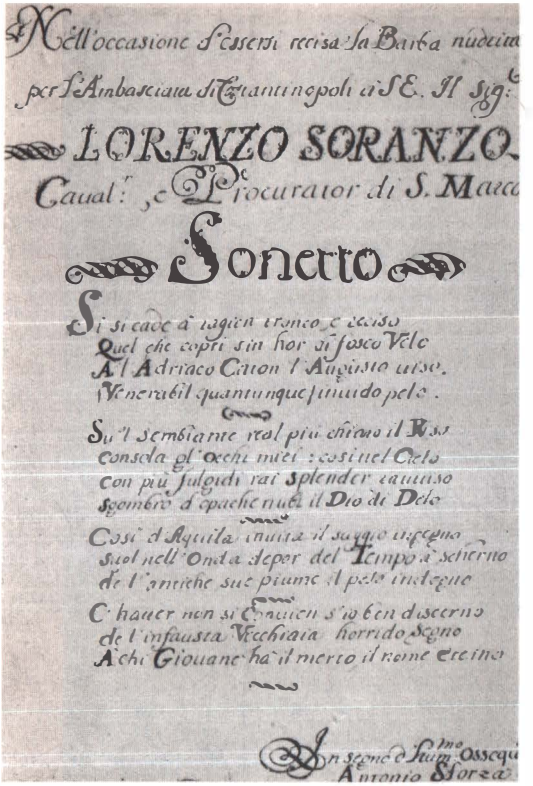

Resim 120. Lorenzo Soranzo'nun elçiliği. Resmin alt tarafında elçinin Venedik'ten ayrılışı, üst tarafında ise padişahı ziyareti gösteriliyor (1702 tarihli Venedik almanağı).
Venedik, Şehir Müzesi, Cicogna koleksiyonu, Magistrati ciltleri

Resim 121. Lorenzo Soranzo (1699'da II. Mustafa nezdinde fevkalade elçi) ve İstanbul'daki günlük hayattan görüntüler.

Venedik, Şehir Müzesi, Cicogna koleksiyonu, Magistrati: aynı müzede basılı metinler arasında başka bir tablo daha vardır ve bir başka tablo Devlet Başkanlığı Sarayı' [Palazzo Ducale]nda bulunur: bu son konu ettiğim tabloda, Soranzo fevkalade elçi kıyafeti ile temsil edilir

Nell'occasione d'esserli recisa la Barba nuouam
per l'Ambasciata di Costantinopoli a SE. Il Sig:
LORENZO SORANZO
Caual: e Procurator di S. Marco
Sonetto
Si si cade à sagion tronco e reciso
Quel che coprì sin hor sì fosco Velo
Al Adriaco Catone l'Augusto viso.
Venerabil quantunque inuido pelo.
Su'l sembiante real più chiaro il Riso
consola gl'occhi miei: così nel Cielo
con più fulgidi rai splender camuso
Sgombro d'opache nubi il Dio di Delo
Così d'Aquila inuitta il saggio ingegno
Suol nell'Onda deporr del Tempo à scherno
de l'antiche sue piume il pelo indegno
C'hauer non si rauuisa s'io ben discerno
de l'infausta Vecchiaia horrido Segno
Ai chi Giouane ha il merto il nome Eterno
Di Sig.ria Ossequ
Antonio Sorza

Resim 122.
Elçi Soranzo için sone (Türkiye'ye giden Venedik temsilcilerinin sakallarını uzatma tutumuna dairdir).
Venedik, Şehir Müzesi, Cicogna koleksiyonu, Magistrati ciltleri)

Yeni balyos Andrea Memmo da, gelişinden hemen sonra sarayın bazı kesimlerinin nasıl kötü bir durumda olduğunu gördükten sonra, derhal tamire girişti.[16]

Balyosluk sarayı 1715 yılından başlayıp 1719 yılında sona eren, son Türk-Venedik harbi sırasında da bir kere daha terk edildi. Memmo sürekli olarak Osmanlı ordusu ve özellikle başta Mora Yarımadası olmak üzere Venedik Cumhuriyeti'ne ait arazilerin karşı karşıya bulundukları tehlikeler hakkında bilgi verdi. 8 Aralık 1714 günü Sadrazam [Ali Paşa] balyosu sert bir tutumla karşısına getirtti ve bazı ithamlarda bulundu ise de, balyos, Babıâli'nin Venedik Cumhuriyeti'ne karşı savaş açmak için öne sürdüğü

Resim 123.
Ascanio (Giulio denir) Giustinian
Venedik, Şehir Müzesi

bütün ithamları tek tek geri çevirdi. Buna rağmen sadrazam yirmi gün içinde Memmo'nun ülkeyi terk etmesini emretti. Fakat balyosun saraya dönmesine izin verilmedi. Maiyetinden bazı kişiler ile birlikte Tophane civarındaki bir eve götürüldü ve burada yeniçeriler tarafından gözaltına alındı ve Dalmaçya'daki Venedik arazisinde bulunan Türk tebaalarının durumu belli oluncaya kadar Memmo'nun rehin tutulacağı bildirildi. Bu sırada da bazı yeniçeriler, balyosluk sarayını sardılar ve yağma ettiler. Bu yağmadan Memmo, "bir yığın kırık masadan" başka bir şey kurtaramamıştı.

Balyos bu sırada düşman ülke başkentinden kalkıp da, Babıâli ile belirli görüşmeler ve girişimlerde bulunarak vatanına yararlı olma yolunu seç-

ti. Balyosluğa geri dönme veya Galata' da bir ev kiralama için yaptığı bütün girişimleri sonuçsuz kaldı. 7 Mart 1715 gününe dek Tophane'de tutuklu bulunan Memmo, süratle İstanbul'dan uzaklaştırıldı ve Çanakkale'deki Abidos [Kale-i Sultaniye] hisarında hapsedildi. Beraberinde muhasibi, dil oğlanı Alberti ve üç hizmetkârı vardı. Sekreter Franceschi (ilkönce Fransa elçiliğine, sonra Kapusen tarikatının rahiplerine sığınmış idi), Gian Rinaldo Carli ve Bartolomeo Bruti adındaki dragmanlar, sayıları 42'ye ulaşan balyosluğun bütün diğer personeli, balyostan ayrı olarak İstanbul'daki Yedikule denilen hisara kapatıldılar. Hapsedilenler tarafından kulelerden birinin duvarına yapılan bir yazıt, mahkûmiyetlerine ait enterne edilen kişilerin bir anısını günümüze yansıtmaktadır. Bu tutuklama işleminden bazı dragmanlar kurtulabildi. Bunlar olayın patlak vermesi üzerine balyosu teessür içinde bırakıp firar ettiler. Aynı şatoda Girit Harbi ve Birinci Mora Savaşı sırasında ele geçen çok sayıdaki Venedikli tutsak hapsedilmişti. Bunlar arasında bulunan Pietro Antonio Bembo, şatonun surlarına bıraktığı bir yazıt ile anılır ve ayrıca tutukluluk süresinde bir geometri kitabı da yazdı (Resim 126).[17]

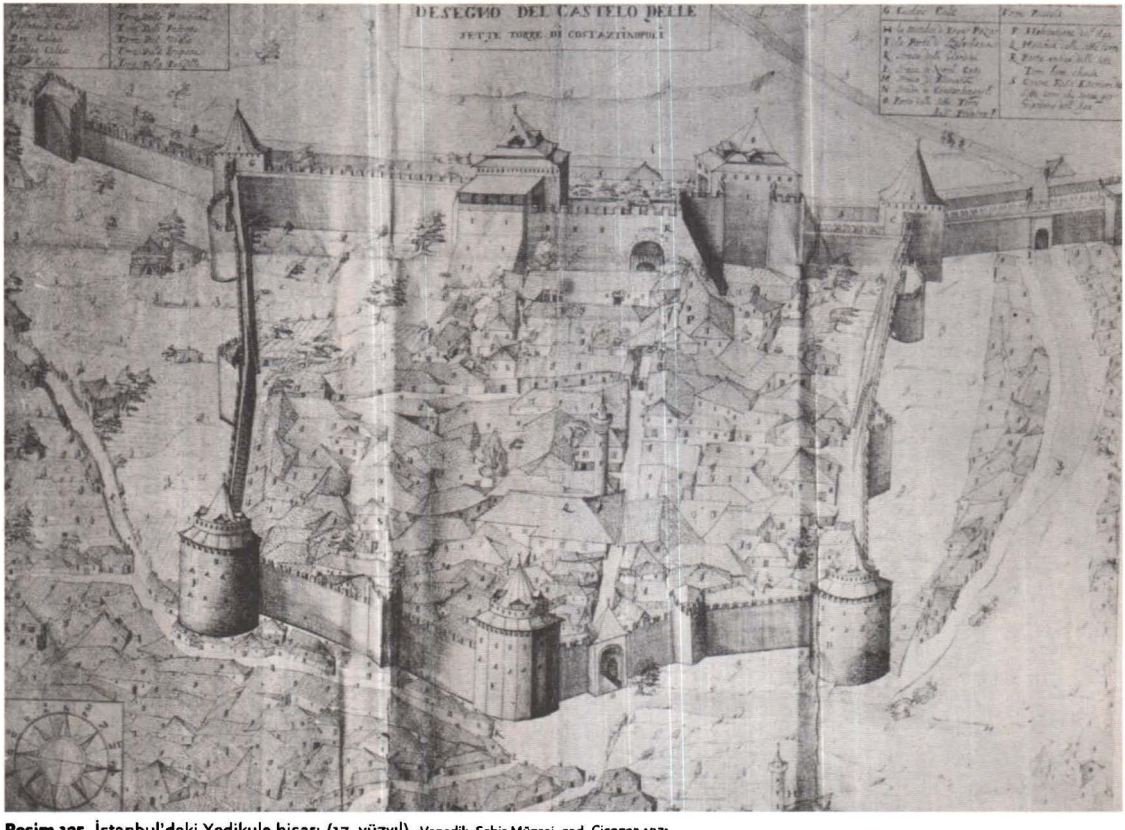
Memmo Çanakkale'deki zindandan şunları yazıyordu: "Burada insanlık dışı işlemle karşılaştım. Kalınan yer öyle kötü ki, zamanla hepimiz ölürüz. Işık, minik bir aralıktan girer. Bu aralıktan ayrıca yiyecek de verilir, oradan gökyüzünü de göremezsiniz, Hisar'ın kulesi tam karşımızda olup her yer çamurlu; nefeslerden çıkan koku bile pis ve tehlikeli, zemin rutubetli, ayaklar bile şişiyor ve başımda meydana gelen ağrılar her tarafıma yayılıyor. İstanbul'da iken cappellano [şapel papazı] ve hekimimin yanımda olmasını istemiştim, fakat bana ters yanıt verildi; sonradan iki kez daha sordum ise de, bana istihza dolu bir tutumla, buranın bir caminin altındaki kutsal bir yer olduğu ve hep Müslümanlar bulunduğu için, kâfirlerin de durumlarının iyi olduğu söylendi. Daha fazla anlatıp da amme şefkatini üzerimde hissetmek istemiyorum." Mesai arkadaşlarının kaderi ile ilgilendiğini de ekleyip, aynı zamanda günün zorlukları karşısında ruhlarının bir metanet içinde bulunduğuna dair ülkelerine garanti verdiler: "Tanrı Yedikule'de bulunana yardım etsin. Fakat kendimi bile ikna edemiyorum. Bazı düşük düzeydekiler dışında, bizler sebat edip bu zorluğu göğüsledik ve ekselansları, inanın hiç kimse korkaklık ve zaaf göstermedi. Özellikle sekreter, sıhhati bozuk

Resim 124. Çanakkale Boğazı ve Sestos ile Abidos hisarları [Kilidbahir ve Kal'a-i Sultaniye, bkz. Semavi Eyice, "Çanakkale Hisarı," TDV *İslam Ansiklopedisi*, c. 9 (1993), s. 203-205] (18. yüzyıla ait, J. B. Homann'ın bir kâğıdından detay)

olmakla beraber, benim ayrılışımda çok mutlu görünüyor, gücünün son mertebesine ulaşıyor ve ruhunun gücü sayesinde diğerlerine de teşvik örneği oluyor. Tanrı yardımcı olsun. Size büyük hizmetleri dokundu. Burada bana uzaktır. (Şehir de uzak olduğu için herhangi bir alışveriş yok ve bir tek aşağılık yeniçeri bulunuyor ki, tek yaptığı iş, Fransa konsolosuna bazı mektupları götürmektir). Bundan dolayı da katı bir enterne altında bulunuyor."

Memmo'nun ve yanındakilerin bu haksız ve kanunsuz tutukluluğu dört ay sürdü. 1715 yılı Temmuz ayı sonunda, Bosna Sancakbeyi, Türk tebaasında olanların Venedik Cumhuriyeti topraklarından çıktıkları haberini yollayınca, tutukluluk durumu kaldırıldı ve Venedikli tutsaklara vatanlarına dönüş izni verildi. Hemen serbest bırakılan balyos, derhal yeni bir görev üstlenmeye kalkıştı: "Siz Ekselanslarına çok büyük bir ricada bulunuyorum. Geçmişteki felaketleri unuttum ve herhangi bir hatırlatmada bulunmuyorum. Bende

Resim 125. İstanbul'daki Yedikule hisarı (17. yüzyıl). Venedik, Şehir Müzesi, cod. Cicogna 1971

büyük bir huzur ve sükûn yaratmıştır. Kendim de işlerimin aracılığında neler olacağını bilmeliyim ve benim için saygı ve hürmet uyandırıyor. Göreve canlı ve yenilenmiş olarak gireceğim."[18] Kaldı ki, Venedik Senatosu mayıs ayında aldığı bir kararla, karşılaştığı zorluklar karşısında gösterdiği metanet nedeniyle onu Cavaliere di San Marco olarak seçti. Serbest kalışından hemen sonra, bu haberi alan Memmo, hislerini şöyle açıkladı: "Bir tek yararlı olmak dışında hizmet etmedim. Bu son tutum dışında isteklerimi yerine getirmedim. Ekselansları, bana ve evime böyle hak edilmemiş ve beklenmemiş bir şeref bahşetmiştir. Saygı ile kabul edip korurken, her zaman, Tanrı'dan başka, kendim dahil hiçbir şeyi vatanımdan üstün tutmayacağıma yemin ederim."[19]

LA
GEOMETRIA ELEMENTARE
et
PRATICA
Diuisa in due Trattati nel primo
si espongono brevemente gli Elementi di Euclide nel secondo
si tratta della sua misura.
Studio di me Pietro Antonio Bembo fatto nella Gelsa Torri
di CONSTANTINOPOLI
L'ANNO M.DC.XC VIII.

Resim 126. Yedikule hisarında tutsak bulunduğu sırada bir geometri eseri kaleme alan P. A. Bembo'nun eserinin ilk sayfası.
Venedik, Marciana Kütüphanesi, cod. It. cl. IV, no. 558

Harbin devam ettiği bir sırada 31 Ağustos 1715 günü, İstanbul'da Dragoman G. B. Navone yaşamını yitirdi. Acele tutuklanıp ve süratle Sadrazam [Damad Ali Paşa]'nın emri üzerine Beyoğlu'nda Dört Yol mevkiinde asılan bu zatın suçu, siyasi haberler taşıyan mektubu idi. Bir Raguza gemisi ile ülkesine yollamak istediği mektup, gemiyi ele geçiren Kuzey Afrikalı Türk denizciler tarafından bulununca İstanbul'a gönderilmişti. Çağdaşı olan Olivieri'nin yazdıklarına göre, Navone kararı büyük bir metanetle karşıladı ve cellatlara: "Acı çektirmeden işimi çabuk bitirin" dedi. Feriköy'deki Katolik Mezarlığı'nda bulunan gömütündeki büyük abide üzerine konmuş olan kitabe, şimdi bile yerindedir."[20]

Sulhun yapılmasından sonra, Carlo Ruzzini,[21] fevkalade elçi olarak İstanbul'a geldi. 1705 ile 1706 yılları arasında gene aynı görevde burada

kalan Ruzzini, yeni tahta çıkan III. Ahmet ile anlaşıp, Babıâli ile Venedik Cumhuriyeti arasındaki mevcut antlaşmaların yeniden tasdikini sağlamıştı. Ruzzini, 17. yüzyıl sonu ile 18. yüzyıl başında yetişmiş en seçkin Venedikli diplomatlardan biri idi; Karlofça barış görüşmeleri sırasında tam yetkili murahhas, İspanya Veraset Savaşından sonra kopan savaşı nihayete erdiren Utrecht barış görüşmesinde arabulucu ve Pasarofça sulh görüşmelerinde delege idi. 1732 ile 1735 yılları arasında Venedik devlet başkanı [Doge] oldu. İstanbul'da 1719 ile 1720 yılları arası bulunan Ruzzini fevkalade elçilerin tutumunu devam ettirip sarayda ikamet etmedi ise de çok harap olan balyosluk evi ile ilgilenmeyi ihmal etmedi. "Harpten dolayı metruk olmasından ve uzun zaman da tutsaklarla azadlıların ikametinden bu hale geldi." Aşağı yukarı 2000 reale masraf edip genel bir tadilat yaptı. Yeni gelen Balyos G. Emo ile birlikte, son gerekli işleri haber verdiler. Bunlar el atarken, Venedik Senatosu da destek verip ayrıca para tahsis etti.[22]

Ruzzini'den sonraki Venedik temsilcileri de balyosluk evinin durumu ile ilgilenmeye devam ettiler; en çok şikâyet ettikleri konu da çok yağışlı kış günleriydi. Tavandan akan sular ve üst yamaçta bulunan Santa Maria Kilisesi'nin çatısından akan yağmur suları sarayın temellerine zarar veriyor, kilisede ayin yapılmasını da engelliyordu. Önemli bir tehlike daha vardı. Yeni bir balyosun gelişi sırasında, saraya davet edilenlerin kalabalığı binanın statik durumunu bile tehdit ediyordu.

Bu nedenle de sıradan veya olağanüstü tamirlere muhakkak girişmek zorundaydılar. Büyüklü küçüklü bu işleri yürütenler arasında Giovanni Emo[23] ile Francesco Gritti de bulunuyordu. 1723'te büyük bir tamirin yararı üzerinde duran Gritti,[24] devletinden bir dizi istekte bulunup, sarayın Venedik sahipliğinin şekli ve unvanları üzerine bir dizi soru sordu.[25] Bundan dolayı da Gritti önemli bir *dispaccio* kaleme almış oldu (Bkz. Zeyil, Belge no. 3).[26]

Balyosluk binasına özel tamir yapma fırsatı, halefi Daniele Dolfin'e nasip oldu. Birkaç yıl önce Gritti'nin yaptığı gibi, devletine 1727 yılı başlarında büyük bir tamir yapma önerisinde bulundu. 6.500 reale[27] kadar tutacak bu masraf, kısmi yapıldığı için yetersiz kalan, süreli, pahalı çalışmaların önüne geçmiş olacaktı. Venedik Cumhuriyeti hükümeti de en son raddedeki yakınlığını göstermekle beraber, sarayın sahibi olan Testa ailesi ile olan ilişkilere

Resim 127.
Pasarofça Kongresi.
V. Bianchi, *Istorica relazione della pace di Pozaroviz*, Padova 1719

açıklık getirmesini istedi. Dolfin'e verdiği yanıtta, Venedik Senatosu şu cümleleri kullanıyordu: "Fakat ilk başta arzu ettiğimiz husus, oranın sahibi olan Testa ailesi ile olan ilişkinizin düzeyi hakkında bilgidir. Böylece hazineye ait olan para arzu edilmeyen ve haksız yerlere sarf edilip, devlet çıkarlarına zararlı ve ziyanlı sonuç vermesin."[28] Venedik Senatosu daha sonra iki balyos Emo ile Gritti'nin de hüküm ve fikirlerini dinleyip, sonuç veren bir karar almak istediği için, "en kısa ve sade yolun söylenmesini" bu ikisinden talep etti. Çok gerekli olan tamir çalışmalarına yöneldi.[29]

Resim 128.

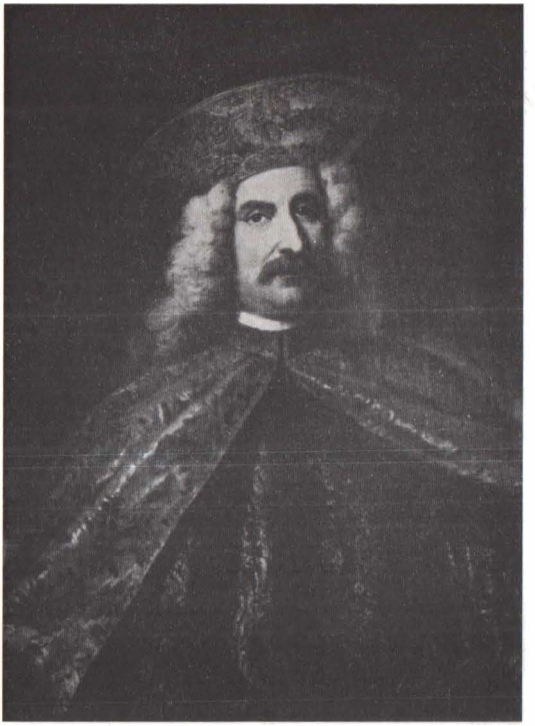
Carlo Ruzzini elçi kıyafetiyle. 1705 ve 1919'da III. Ahmed nezdinde fevkalade elçi.
Venedik, M. Nani Mocenigo koleksiyonu ve Şehir Müzesi

Testa ailesiyle ilişkiler sorunu şu maddeler içinde toplanabilir: Balyosluk binasının inşa edildiği arsa, 1702'de Balyos Soranzo tarafından satın alınan yer dışında Salvago ailesinin mirasçısı olan Testa ailesine ait bulunuyordu; fakat sarayla ilgili bir yığın tamir ise, iki asır boyunca Venedik Cumhuriyeti hesabına yapılıyor, meydana gelen ağır masraf da, sahipleri hiç karışmadan hazineden ödeniyordu. Böylece, ülkede ahşaptan yapılan diğer evler tamamen harap duruma gelirken[30] sarayın sürekli

Resim 129.
Giovanni Emo balyos kıyafetiyle. 1720-1723 arasında balyos.
Venedik, Şehir Müzesi, Cicogna koleksiyonu, Magistrati cildi

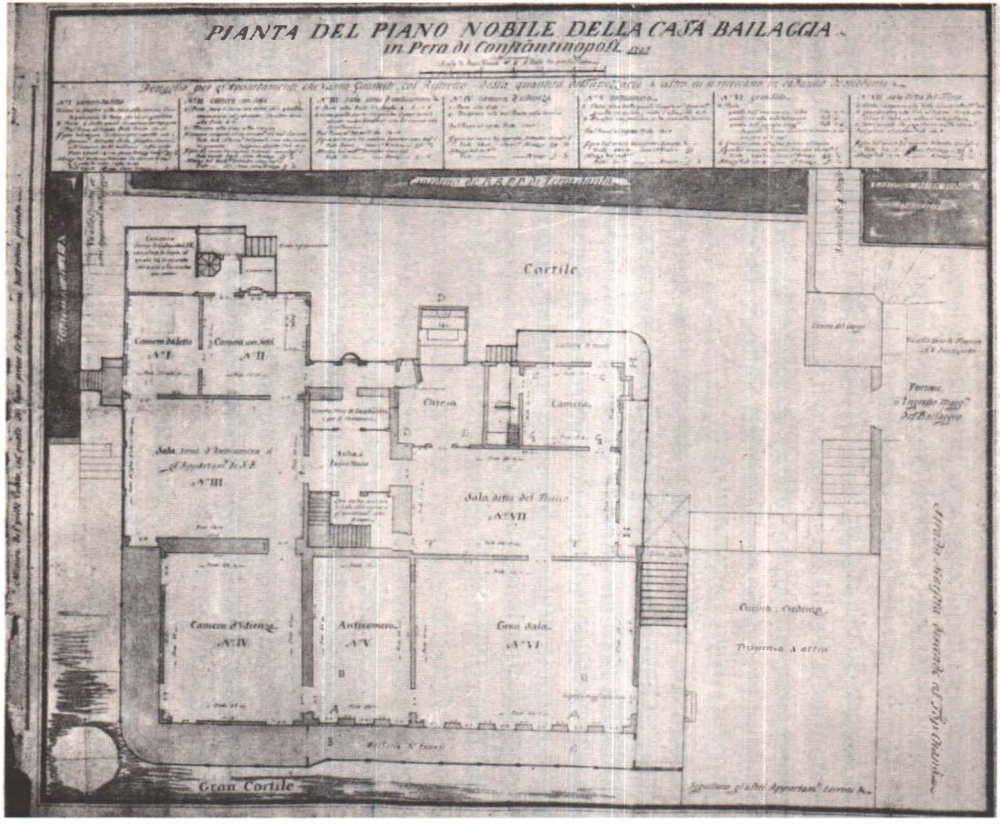
ayakta tutulması Venedik Cumhuriyeti'ne yaptığı eski kiralama kontratına dayalı bir hak sağlıyordu. Dolfin ise ısrarlı olarak, kiralama olayının itibari bir işlem olduğu, devrin bazı karışık siyasal sorunlarından sarayı kurtarmak için böyle bir yola gidildiği üzerinde durdu (Bkz. Zeyil, belge no. 4). Arsa sahipleri bu ağır masraflı faturalara karışmamak istedikleri için, Venedik Cumhuriyeti hükümeti de gelecekte Testa ailesinin zorluk yaratmaması ve iddialarla ortaya çıkmaması için durumun açıklığa

Resim 130.
Francesco Gritti balyos kıyafetiyle (detay). 1723-1726 arasında balyos.
Venedik, Şehir Müzesi

kavuşturulması garantisini istiyordu: Venedik Cumhuriyeti hükümeti, Testa'ların balyosluk binası üzerinde sonradan herhangi bir talepte bulunmaması halinde, yıllık 200 reale tutarındaki mutat kirayı ödemeye devam edecekti.

Venedik Senatosunun oluru ile balyoslar da Testa ailesi ile ilgili konuya değinmekten vazgeçtiler. Korktukları tek şey, konuyu tartışmaya açtıklarında, kapatılması istenen bu olayın yeni iddialara ve hareketlenmeye sebep olmasıydı. Fakat Venedik Senatosu tarafından 1727'den sonra başlatılan bir dizi talimat yazısında bu girişime devam edilmemesi istendi. Bununla beraber Dolfin, kendi tabiriyle, "Kutsal Makamlar Pederlerinin çıkarlarını korumak için görevli değerli bir zat,"[31] dediği erkek kardeşlerin en büyüğü

Resim 131. 1725 senesinde, Venedik Sarayı'nın en kullanılan katının planı.
Venedik, Devlet Arşivi, Sala Margherita [Bu salon sonradan kapatıldığı için şimdi hangi tasnifte olduğunu saptayamadım]

Gaspare Testa ile görüşmelere başladı. Balyos saygılı bir dil kullanmakla beraber arsa sahiplerinin uzlaşmaz tutumu üzerine hükümete yazılı olarak bilgi verdi. Venedik Cumhuriyeti çok önemli işleri yapabilecek, ama Testa ailesi hiçbir şekilde ne kendi çıkarlarından ne de soylarının haklarının korunmasından en ufak bir taviz vermeyeceklerdi (Bkz. Zeyil. belge no. 5'e ait Ek. II).

Bunun üzerine Dolfin, arsa sahiplerinin üzerine Fransa elçisi aracılığı ile baskıda bulunmak istedi. Bütün Testa ailesi bu elçiliğin himayesinde bulunuyordu. Verdikleri yanıtta, kendi hakları açısından hiçbir önyargılı davranışta olmayacaklarını, "mutedil katkılar olmadan" fırsat vermeyeceklerini bildirdiler. Fransa temsilcisi[32] ise, sorunun çözümü için yıllık kiranın 100 piastra[33] artırılması yeterlidir dedi.

Mamafih, Dolfin'in yaptığı girişimler hep sonuçsuz kaldı ve Venedik Cumhuriyeti hükümetinin isteği doğrultusunda arsa sahipleri ile olan ilişkilerin aydınlığa çıkarılması için yaptığı çabalar sonuçsuz kaldı. Hatta sonradan Gaspare Testa iddiasını daha da ileri götürüp kira bedelinin iki misli olmasını istedi. Tehdit unsuru da, "Balyosluğun bulunduğu arsayı bir camiye ipotek etmeye girişeceği ve bunun sonunda arsanın oranın mülkü olacağı" idi. Dolfin anlatırken: "Hiçbir tepki göstermeden, bir Kutsal Makam'ın avukatı olarak, Kutsal Mezar'a saygı gösterileceğini, fakat İslam camilerine aynı hürmetin yapılmayacağını söyledim; çok iyi düşünmesini aksi halde davranışlarının Roma'da Papa, Venedik'te Doge tarafından ve hatta diğer Avrupa kraliyet saraylarında da hoş karşılanmayacağını ekledim. Bunlar hatasını görmesine yetti. Ortalığı yatıştırmaya çalıştı..." Sonunda mutat kirayı almayı devam etti. Bu evrede Testa ailesinden bir kız, ölmüş babası eski bir Venedik dragmanı olduğundan Avusturya korumacılığından vazgeçip Venedik tarafına geçti ve balyos kazançlı çıktı. Annesi de ikinci evliliği nedeniyle aynı koruma altında tutulduğundan belirlenen kira miktarını kabul etti.[34]

Testa ailesi ile meydana gelen anlaşmazlıklardan dolayı ertelenen tamir çalışmaları, senatonun çok acil işler için verdiği izin sayesinde devam etti; kötü hava koşulları yeni zarar ve tehlikelere yol açabileceğinden çalışmalar başlatılmış, hatta hızlandırılmıştı. 1728 sonlarına doğru Dolfin yaptırdığı işleri şöyle sıralar: "Eminim ki benden sonra gelecek olan ekselans temsilci, binayı tamir edilmiş bulması yanında, on iki odanın da eklendiğini

görecektir. Giriş merasimi ve davetler sırasında en uygun göreceği soylu davranışları yapabilecek ve hiçbir engel ve tehlikeyle karşılaşmayacaktır. Kötü yapılmış ve düzenlenmiş iki odayı, dengeli olarak bire indirdim, karşısına da merdiven eklettim. Aşağı ve yukarı katlarda bulunan bütün diğer odaları düzenledim ve artırdım. Yangın tehlikesini önlemek için ahırları da başka tarafa taşıttım. Atların yediği otların devamlı bir kurulukta kalması ve aşçıların da umursamazlığı yüzünden bu olayla karşılaşma ihtimallerini önlemiş oldum."[35]

Bu tamir işleri sırasında eski Venedik temsilcilerinin armaları da bulundu. Evde ikamet eden bu kişiler, daha önce de söylediğim üzere 1545 yılında Tiepolo adlı balyosun zamanından beri burada kalmışlardı; şapelin tamiri sırasında, Tintoretto ekolünün[36] sanatı bir pala [mihrabın önüne konan bez veya madeni kaplama] bulundu ki, 1633 yılında Pietro Foscarini ve 1636 yılında Alvise Contarini'nin istekleri üzerine getirilip de konulmuş olabilir.

İhtiyar balyos Dolfin,[37] Avrupa'nın en önemli devlet merkezlerinde ülkesini temsil ettikten sonra 22 Eylül 1729 günü İstanbul'da hayata veda etti. Kâtibi olan Orazio Bartolini, olayla ilgili gelişmeyi şöyle anlatır: "...Bu ayın yedisinde Hz. Meryem'in doğum günü âyinlerine hazırlanan sayın Ekselansları, vücudu için en sert çileyi uygulayıp, perhiz için gerekli az ve bayat yiyeceği aldı. Bu da herhalde midesine halel getirdi ki, sıhhatinde bozukluk görüldü ve aynı gün saat 22.00 sularında, Fransa elçisinin binasının bahçesine girdiği zaman bir kriz geçirdi[38] ki değerli hayatının ilk ağır darbesi oldu.

[Burada balyosun sağlığıyla ilgili beş paragraf çevrilmedi.]

Müteveffa balyosun çalışma masası üzerinde bulunan bir yığın kâğıt ve not arasında Bartolini, Venedik'e gönderilmesi için not konanlar arasında Dolfin'in ölmeden az önce yazdığı bir kâğıdı buldu. Venedik Cumhuriyeti'nin bu çok soylu temsilcisinin sükûn, vakar ve vatan aşkını açıklayan bu yazı şöyle tasavvur edilmişti:

> "Ekselansları, yüce Senato'ya titreyen ellerimle fakat cesur kalbimle en son tazim ve inancımın izini veriyorum."
> "Tanrı beni ebedi istirahate çağırıyor. Bu kaçınılmaz davete her günahkâr fani uymaktadır. Ben de mesut ölüyorum; çünkü yüce ülke-

me yararlı oldum, ona hayatımın her gününü armağan ettim."
[Ayrılık duyguları ile dolu altı kısa paragraf çevirilmedi.]
Daniele Dolfin, 3° Kavaliere. Ölmekte olan balyos.[39]

Dolfin'in ölümünden sonra, balyosluk bir süre için Sekreter Bartolini (bu zat sonra Venedik Cumhuriyeti'nin Cancelliere Grande'si seçildi) tarafından yürütüldü. Bu iş, daha önce İstanbul'da balyos olan Giovanni Emo'nun kardeşi Angelo Emo'nun[40] İstanbul'a gelişine kadar sürdü. Bu zat aynı zamanda I. Mahmud'un tahta çıkışını kutlamak için, fevkalade elçi olarak seçilmişti; böylece yeni bir uygulama dönemi başlatıldı; yani görevde olan bir balyosa aynı zamanda, tahta yeni çıkan bir padişahı tebrik etmek için, fevkalade elçi sıfat ve yetkileri veriliyordu. Halbuki eski zamanlarda bu iş için ayrı bir elçilik heyeti görevlendirildi. Bu tarz atamalar aynı vesileyle Antonio Donà, Francesco Foscari, Paolo Renier ve Nicolò Foscarini adlı balyoslar için de uygulandı. Balyos fevkalade elçi olarak atandıktan sonra, sultanı ayrıca ziyaret eder, itimatnameyi verir,[41] sonra Babıâli'nin diğer yüksek görevlilerini ziyaret eder, mutad hediyeleri sunardı. Balyos bu sayede özel bir maaş olarak 3.000 ducatonun yanında, fevkalade elçilere ödenen parayı da alırdı. Bir özel onur bekçisi de balyosluk binasında kalır, Babıâli ile olan anlaşmaya göre elçiler için gerekli olan günlük mutat haberleşmeler yapılırdı. Bu olağandışı görev normal olarak birkaç ay kadar devam ederdi.

Testa ailesi ısrarla Emo'ya başvuruda bulundu, balyosluk evinin Venedik Cumhuriyeti tarafından satın alınması veya kiranın artırılması üzerinde durdular. Beyoğlu'ndaki bütün evlerin fiyatları arttığı halde, iki yüzyıldan beri kira ücreti aynı kalmıştı (Bkz. Zeyil, Belge no. 5'e yapılan Ek. III).[42] Venedik Senatosu da bunun üzerine mutad olarak ödenmekte olan 200 realelik kiraya 100 reale tutarında bir zam yapmayı kabul etti, buna karşılık da Testaların yeni istekler ileri sürmemesini ve evin sahipliği konusunda Venedikli temsilcileri hiçbir şekilde rahatsız edici davranışta bulunmamalarını talep etti.[43]

Balyos Emo bu kararların uygulanmasına arazi sahiplerini teşvik etmek için Testa ailesine 50 reale tutarında bir artırma yaptı ve diğer 50 reale için de, yukarda konu edilen konuları resmen kabul ettiklerini belirt-

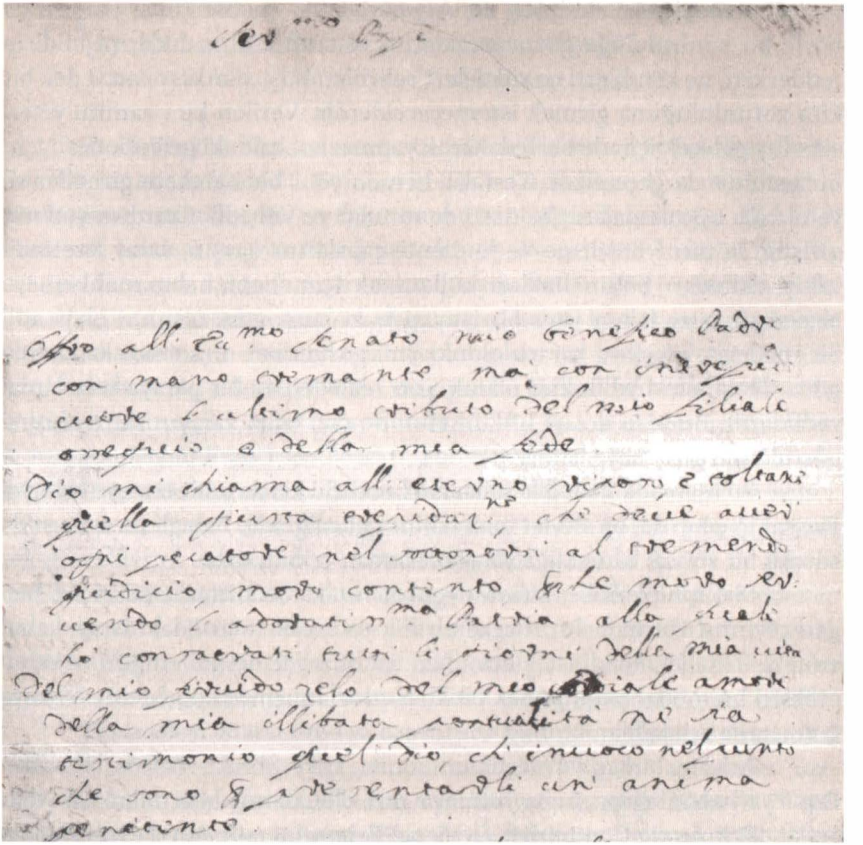
melerini istedi. Mal sahipleri de karşılık olarak, önerilen artış karşısında böyle bir sorumluluğa girmeyeceklerini ve tatmin olmadıklarını bildirip redderken, ne kendileri, ne sülaleleri belirtilen hususlarda sonsuza dek bir kira zorunluluğuna girmek istemeyeceklerdir. Verilen kira zammı yetersiz olup gelecek için de bir fedakârlık yapmazlar, kaldı ki gelecek nesil için bir taahhüt de geçersizdi. Testalar hemen yeni bir harekete giriştiler ve yerel bazı uygulamaları göz önünde tuttular ve Venedik Cumhuriyeti'nin giriştiği bütün iyileştirme ve yenileme çabalarına karşın, saray üzerinde sahip oldukları bütün hakları kullanmak için, hemen bir mahkemeye başvurup, ister İslam ister Hıristiyan hukukuna göre olsun,[44] olayı adli bir mecraya koymaya kararlı olduklarını gösterdiler. Emo'nun kanaatine göre, Testa ailesi yıllık kira olarak 400 realeden az bir paraya razı olmayacaklardı. Bundan dolayı hükümetini de razı edip, sarayın satın alınma işlemlerine girişmeye kalkıştı.[45]

Bu aşamada Venedik Senatosu her türlü kararı tehir etmeye kalkıştı. Eve sahip çıkıp da, bir devlet malı haline getirdiğinde, Babıâli ile aralarında sürekli bir siyasal karışıklığa yol açmasından çekiniyordu.

Mal sahipleri ise, kiraya uygulanan taksitlendirme usulü için, hep geri çevirme üzerinde dururlarken, yıllık 300 reale tutarındaki kirayı kabul etmekle beraber, kendi isteklerinin en üst düzeyde devam ettiğini ve kabul ettikleri bu miktar paranın hak ettikleri çıkarları için bir ön ödeme olmadığını ısrarla açıkladılar.

Aradan birkaç yıl geçtikten sonra, 1743 yılında, Balyos Giovanni Donà'ya haber verip, sarayı satmaya razı olduklarını belirttiler. Bu yıllar arasında Simeone Contarini[46] ve Nicolò Erizzo[47] tarafından da tamirler yapılmıştı. Binayı satın alma işleminde Venedik Cumhuriyeti'nin seçeneğine razı olduklarını da eklediler. Venedik Senatosu, Balyos Donà'yı zaman kazanma bakımından görevlendirdi ise de, Testa ailesi satış işinde ısrarlı olduklarını tekrarladılar. 1744 yılında da bu satış için müzayede yoluna gideceklerini balyosa haber verdiler.

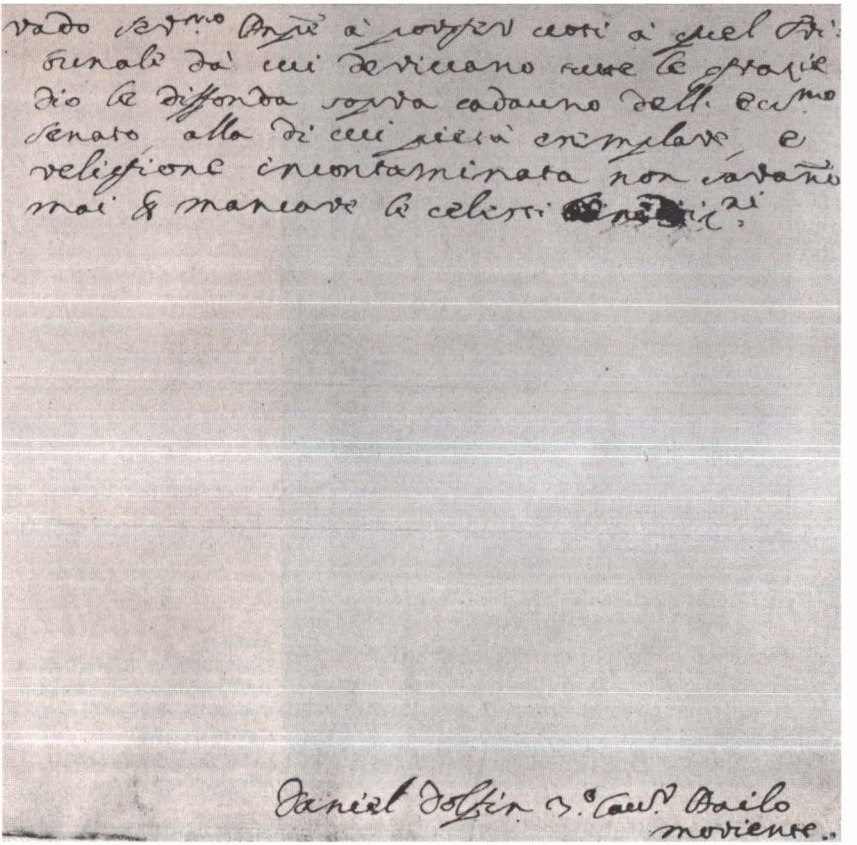
Venedik Senatosu ise, yıllık 50 piastra kadar bir zam yapmaya kararlı olduğu haberi yanında, Donà'ya yolladığı talimatta, bu kararın mal sahipleri tarafından kabul edilmemesi karşısında –nitekim uygun bulunmadı–

Resim 132. Ölmekte olan Balyos Dolfin'in son *dispaccio*'su, ilk bölümü. Venedik, Devlet Arşivi

ilgililerin onaylamasının ve yeni Balyos Venier'in İstanbul'a gelip, meseleyi görüşünceye kadar, bir işlem yapılmamasını da emretti.[48]

Sarayın sahipliği o sıralarda Testa ile Pisani aileleri arasında kurulan akrabalık orantısında taksim edilmişti. Daha önce de açıklama fırsatı bulduğumuz üzere, Gaspare Testa'nın yeğeni Maria Testa ile, İngiltere elçiliği dragmanı Antonio Pisani arasında meydana gelen evlenme vesilesi ile ara-

Resim 132. Ölmekte olan Balyos Dolfin'in son *dispaccio*'su, son bölümü. Venedik, Devlet Arşivi

da bir akrabalık bağı belirmişti: Böylece Pisani, Gaspare'nin kardeşlerinden biri olan Giacomo Testa'ya geçen miras hakkı vesilesiyle, bina üzerinde sahiplik hakkı elde etmişti.[49]

Bu ailelerden her biri kendi payı için 7.500 reale (belgelerde piastra da denmektedir) talep ediyorlardı. Venedik Senatosu ise "geri gelen balyosların" haberlerini dinledikten sonra, Francesco Venier adlı yeni balyosun

Resim 133.
Orazio Bartolini, Balyos Dolfin'in (1726-1729) sekreteri, sonradan Venedik Cumhuriyeti Cancelliere Grande'si seçildi.
Venedik, Şehir Müzesi, Cicogna koleksiyonu, Magistrati ciltleri

İstanbul'a ulaşmasının beklenmesini istedi. Bunların vardıkları kanaate göre, mal sahiplerini yıllık 50 piastra tutarındaki bir para ile tatmin etmek yerine, sarayın kesin olarak satın alınmasına razı olduklarını belirten kanaatler ileri sürdüler. Böylece devletin itibarı ve İstanbul'daki temsilcilerin ikamet emniyeti sağlanması yanında, ilerde mal sahipliği konusunda meydana gelmesi muhtemel bir olaya karşı, her türlü tedbirin alınacağına garanti verdiler. Saray için yapılan tamir masraflarının çokluğu yüzünden de ödemenin uzun taksitlerle ve daha aşağı bir bedelden yapılmasını da tekliften geri durmadılar.[50]

Resim 134.
Angelo Emo.
1713-1715 arasında
Dalmaçya valisi,
1730-1734 arasında balyos.
Venedik, Albrizzi sarayı

Bu satın alma işi de sonunda, Venedik Senatosundan izin alınması üzerine,[51] yeni Balyos Venier tarafından tamamlandı. Satın alma işlemini tasdik ettirmek için, Tophane'deki Türk görevlinin [Galata Kadısı] önünde yapılan işleme göre, 24 Eylül 1746 günü, 13.500 reale tutarındaki bu meblağ, o sırada bir zecchino 3 7/8 reale olduğu için, toplam 3483 7/8 zecchino miktarı bir bedel hesaplandı. Bu mal sahipliğinin Venedik Cumhuriyeti ile Babıâli arasında çıkması muhtemel anlaşmazlıkları önlemesi için, 1702 yılında Soranzo'nun satın aldığı arazide uygulandığı gibi, kontrat üçüncü bir şahıs üzerine tasdik edildi. Bu gelişmede, o sıralarda Fransa elçiliği drağ-

Resim 135.
Simeone Contarini. 1734-1739 arasında balyos (çağındaki bir basmadan)

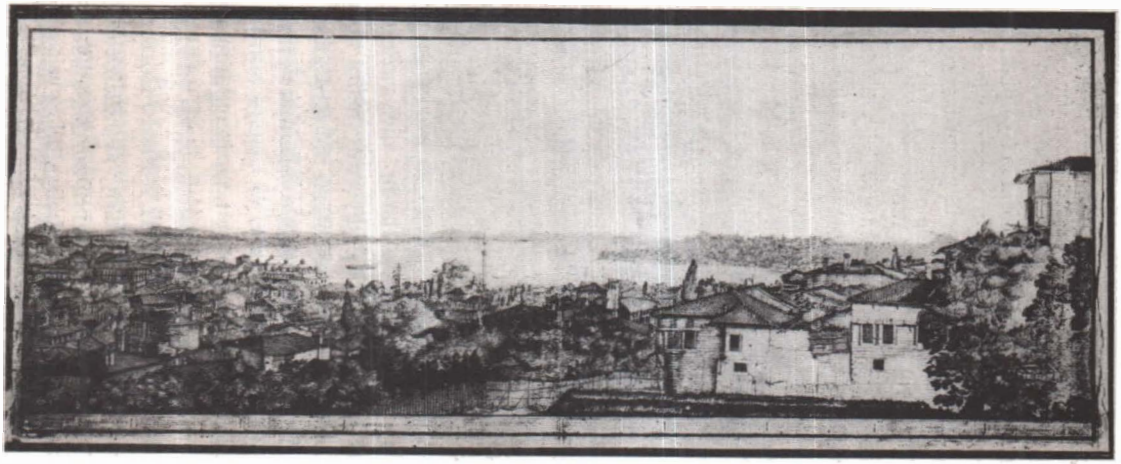
manı olan Carlo Fornetti seçildi. Bu zat, İtalyan asıllı Peralı eski bir aileye mensup idi; balyosluk sekreterliğinde ve Fransa elçiliği şansölyeliğinde mevcut, çağdaş bir beyana göre, Fornetti, bu satış işleminin Venedik Senatosunun arzusu ve oradan gelen paralar ile olduğunu, onun için arazi ile binanın tamamen Venedik Cumhuriyeti'ne ait olduğunu yasal olarak ihsas etti (Bkz. Zeyil. Belge no. 6).[52]

Bu hukuki belgeler sayesinde, Venedik Cumhuriyeti saray üzerindeki manevi haklarını resmi bir yola koymuş oluyordu. İki asırdan beri Venedikli temsilciler bu binada kalmakta –hatta Dolfin'in de açıkladığına göre "Avrupa'da bilinmeyen bir şey değildi"[53]– ve zamanla yaptıkları yenileme ve düzenlemeler sayesinde, ilk yapılışındaki mütevazı görünüşüne karşılık,[54]

şimdi ise tamamen yenilenmiş hali belirmişti. Bu resmi belgeleri hükümete havale eden Venier, satın alınan arazinin ve üzerinde bulunan muhtelif yapıların, burada resmini verdiğimiz (resim 138) bir de planını eklemiştir. Buradaki planda binanın ve etrafındaki yapıların şimdikine benzerliğini açıkça görüyoruz [müellifin bulunduğu zamana göredir].

Arazi ve binanın satın alınma işleminden sonra, Venedik Senatosunun tamir için gösterdiği tereddüdün giderilmesi zamanı gelmişti. Dolfin tarafından yapılan işler için yapılan masraf, istenilen sonucun alınmasına yeterli olmamıştı. Bu restorasyonun gerekliliğini Venier olduğu kadar halefleri Andrea da Lezze[55] ve Antonio Diedo adlı balyoslar da ileri sürmüşlerdi. Diedo adlı balyosun senatodan aldığı izin üzerine, 1752 ile 1754 yılları arasında toplam 15.158 reale tutarında bir sarf yapılmıştı,[56] Diedo bu seferki tamir sırasında, ülkede uygulanan ahşap kullanma yerine, binayı adeta yeni baştan onartırken, "İtalyan usulü" duvar çektirdi. Balyosluk arazisi içindeki bazı evleri, değişik işlere ayrılan binaları, bahçeyi tesviye ve düzenleme ile yetinmemiş, saraya bile yenilemeler yapmıştı, bilhassa ön cephesini yeniden değiştirip, odaları da yeni bir sıralama içine koydu.[57] Bu yapılan işler ve ortaya çıkan binalar sayesinde, balyosun yazdıklarına göre: "Balyosluk şimdi Padişah'ın iki sarayının karşı tarafına gelen ana cadde üzerinde soylu bir saray görünümü aldı. İçi ve dışı da çok asil oldu. Aşağı yukarı seksen kişilik bir maiyeti barındıran bütün ahenkli yapıları içeren, gösterişli bir yapı [topluluğu] oldu.[58] Diedo bu iş için "insani değerlerin devamlı oluşundan daha uzun süreli inşaatlardır" diye yazmıştı. Venedik Senatosuna yolladığı taslakta, ki burada neşrediyorum (resim 140), sarayın ön cephesinin ve yapılan çalışmaların bir görüntüsü bulunmaktadır; burada 1751 tarihli görünmekle beraber, taslağın Venedik'e yollanma ve tamirin bittiği 1754 tarihli olması gerektiğini belirtmeliyim.[59]

Diedo tarafından yapılan tamirin, ana ve gerçek bina ile ilgili olanının çok sınırlı olmakla beraber, önemli bir değişme olmadan yirmi yıl kadar sürdüğü görülüyor. Gerçi bu arada Francesco Foscari,[60] Pietro Correr,[61] Giovanni Antonio Ruzzini ve Girolamo Ascanio Giustinian[62] adlı balyosların görevleri sırasında bazı mutat tamirler yapıldı ise de belirli bir değişiklik olmadı. Hatta bu devirde vuku bulan zelzele veya yangınlar sırasında da saray pek öyle büyük bir tahribata uğramadı.

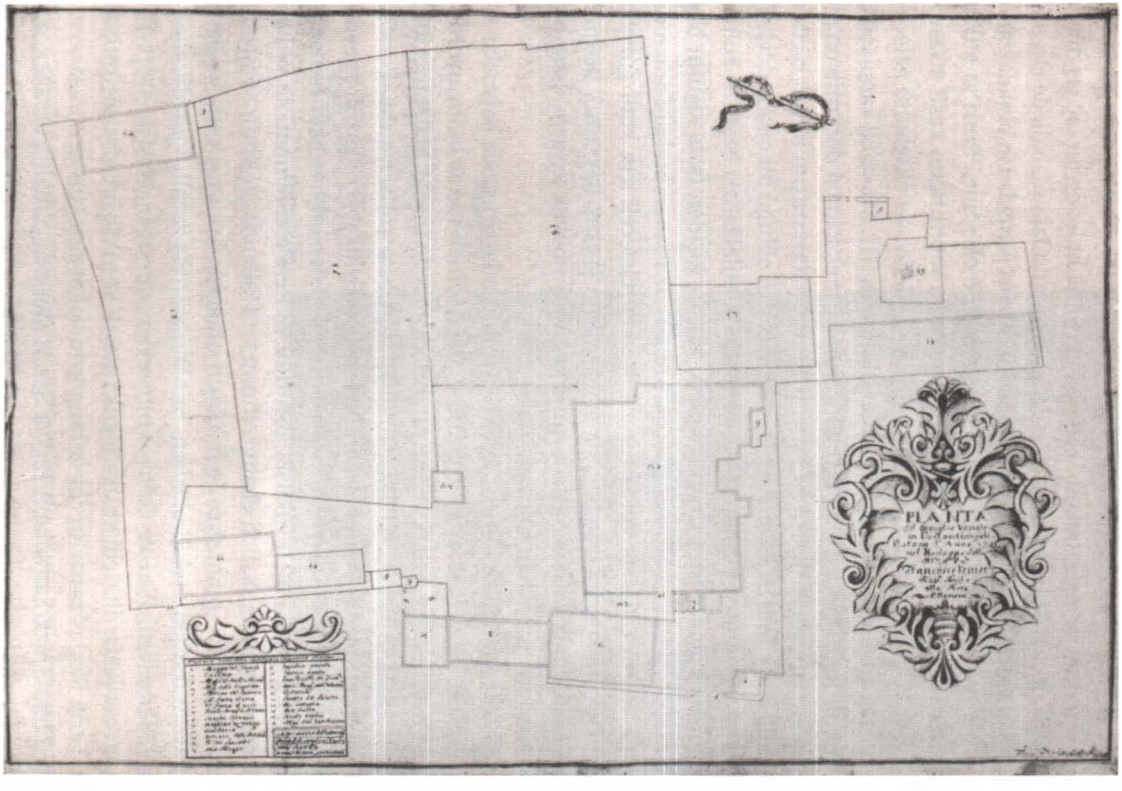

Resim 136. G. F. Rossini, Venedik Sarayı'nın bahçesinden İstanbul manzarası (1741). Birinci katta, bahçe duvarı ve Türk evleri.
Balyos Erizzo zamanında, Gio. Francesco Rossini tarafından resimlendirilen, bazı İstanbul manzaralarından detay. Venedik, özel elde

Resim 137. G. F. Rossini: İsveç Sarayı'ndan Pera ve Asya kıyısının manzarası (1742). Birinci katta soldan sağa doğru: İsveç dragmanı Gian Gioglu'nun evi; Amirà adlı dragmanın evi; Bragiotte tüccarın evi; Willis adlı İngiliz tüccarın evi ve bahçesi. Venedik, özel koleksiyonda

Venedikli temsilcilerin dispaccio'larında sık sık zikrettikleri İstanbul tarihinde hep sürüp giden zelzeleler arasında en ağır zarar verdireni, 1766 yılı mayıs ayında meydana gelenidir. Balyos G. A. Ruzzini, 2 Haziran 1766 günü kaleme aldığı satırlarda şu haberi verir: "Birkaç günden beri herkes suskun duruyor. İş yapsalar bile çok ağır yürümekte. Yeni bir zelzele geleceği haberi bu muazzam şehrin yaşlı kişileri arasında yaygındır. Frenkler veya sözlerine güvenilecek kişiler 1754 yılında meydana gelenle karşılaştırılmayacağını söylüyorlar. 1756 yılında Lizbon'da bulunanlar ise bu zelzelenin daha ağır olduğunu, belli başlı camilerle, başkentin büyük resmi ve özel binalarına da ağır zarar verdirdiğini yazıyorlar. Bu felaket geçen ayın 22'si perşembe günü meydana geldi. Sabahın beş buçuğu idi. Bizim saat ile on olabilir. Çok korkunç bir gürültü ve sarsıntı ile devam etti. İki dakika içinde iki büyük zelzele oldu. Burada olanların en uzunu ve en az görüneniydi: O gün de hafif sarsıntılarla sürdü gitti. Ertesi cuma yeni bir hızla sürdü. Cumartesi sabah biraz azalmıştı ve aynı saatte gene patlak verdikten sonra, hafif de olsa on iki gün sürdü. Bazen gene de kendini hissettirir. Öğlenden akşam güneş batışına kadar, indirip kaldırarak ve sarsarak devam etti. İstanbul'da binaların ağır tahribata uğradığını yazmıştım. En ihtişamlı ve dayanaklı görünenler bile büyük zarar gördü. Ev, dükkân, küçük bina ve camiler arasında pek çoğu ya yıkıldı veya ağır hasar gördü ve bunların hepsinden başka, minareler de [metinde; minarè] yıkıldı, surlarda büyük gedikler meydana geldi. İstanbul fatihi II. Mehmed'in fetih anısına diktiği ulu camilerden ikisi yıkıldı; bunlardan Ortodoks Kutsal Havariler Kilisesi enkazı üzerine inşa edilmiş olanın ana kubbesi bir darbede yıkıldı; temellere dayandırılıp yapılan diğerinin de kubbesi yıkıldı. Han [metinde; Kan] denilen, tüccarların hem kaldıkları hem de ticaret yaptıkları merkezler kullanılamayacak kadar yıkıldı ve ticaret yapılamaz hale geldi. Kaybolan ve mahvolan malın haddi hesabı yoktu. Enkaz altında kalanlar arasında, en muhteşemi sayılan Vezir Han da [metinde; Visir Kan] bulunuyordu. Revakları büyük ölçüde yıkılmış veya büyük zarar görmüştü. Yedi kuleden de biri yıkılmış, geri kalan altısı da sarsılmış ve tamir edilmesi gerekli hale gelmişti. Ölü sayısı da sekiz yüz kadardı; bu da ilk zelzelenin meydana geldiği saatin özelliğinden kaynaklanıyor. Az da olsa iş saatine denk düşmesinden ileri geldi.

Resim 138. Venedik Sarayı ve müştemilâtının 1746 senesine ait planı (Venier'in 15 Eylül 1746 tarihli *dispaccio*'suna ekli: 40. 47, F 200)

"Galata ve Pera'daki Frenk mahallelerinde büyük bir zarar görülmedi. Ya çok az oldu veya hiç olmadı. Galata'daki antik kuleden birkaç taş düştü ve hemen altındaki dükkânlara zarar verdi. Beyoğlu'ndaki mahallede ise, sallanan ahşap evlerde az hasar meydana geldi. Bizim sarayda ise binada zarar yoktu. Bu sırada maiyeti karışmış ve korku içinde olsa bile, Tanrı'ya şükür hiçbir kötü durumla karşılaşmadık. Eve sonradan yaptırdığım keşif sırasında ana taş merdivende biraz hasar gördümse de, detayı siz ekselansa gelecek sefer yazacağım. Sonuç olarak bu felaket, Sultan'ın [III. Mustafa] karşılaştığı zararı önlemek ve her şeyi özgün şekline döndürmek için on dört milyon piastra harcamasına yol açacak. Sultanın ruhunu ve davranışını büyük ölçüde sarstı. Halkının canlı, hareketli ve yeniliklere istekli olduğu bir sırada devletinin daha güçlü olmasını ister. Açıkça konuşulan ihtilal lafları üzerine, sultan korkudan, koruma sayısını iki misline çıkardı. Üç kişiden fazla kişinin bile bir araya gelmesine razı olmadı. Batıl itikatlara çok inanan bu halk arasında iki husus, halkın ruh sağlığında çok etkili oldu. Gelecek için kötü gidişler üzerinde duruldu; biri felaketin küçük bayramın [Şeker Bayramı], üçüncü günü olması [metinde Piciolo Bajram], diğeri de en büyük zararın, İstanbul fatihi tarafından yaptırılan camilerde görülmesidir."[63]

İstanbul halkının ebedi kâbusu olan yangınlar arasında balyoslar tarafından zikredilenler, sarayın değişme şartının temelinde de bulunuyordu. İstanbul veya Pera'da patlak veren yangınlar, ülkede inşaat malzemesinin ahşap olmasından ileri geldiği için, büyük tahribata yol açıyordu. Pera'da patlak veren en büyük yangınlardan biri de, 26 Eylül 1767 akşamı meydana gelendir. Balyos bu olayı şöyle yansıtır: "Nereden çıktığı belli olmayan yangın ilk kez Saraya inen yokuşta göründü ve Pera'nın hemen öte ve beri taraflarına da sıçradı. Napoli elçiliği, Rusya ve Hollanda elçisinin sarayları, S. Maria Kilisesi ve manastırı ile bunların arasında bulunan otuz ve hatta daha fazla ev, tamamen kül olurken, bunlar arasında zavallı Venedik dragmanları Massellini, Pini ve Calavrò'nun evleri de vardı. Pera'da Dört Yol denen kısma kadar ilerledi ve aşağı yukarı açık ve yıkık bir köy görünümü yarattı. Terra Santa Manastırı çok zarar gördü, fakat ekselanslarının sarayını korudu. Hem Terra Santa hem Rusya Sarayı yanında olmakla beraber, onlar yandı. Bu arada zorluklar ve korkular yüzünden bütün gece kapıları açık

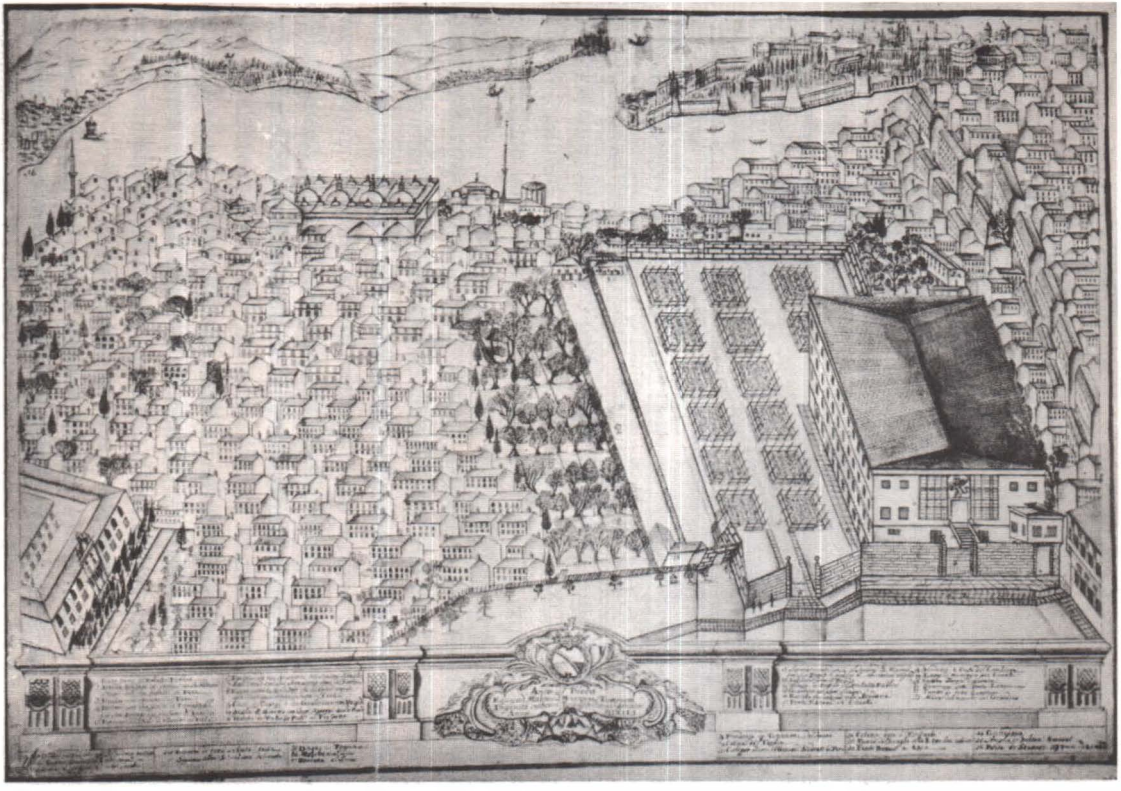
Resim 139.
Antonio Diedo.
1751-1754 arasında balyos.
(Longhi'nin yaptığı bu resim, şu eserde yayınlandı: H. Gauthier, *Architettura delle strade antiche e moderne*, Vicenza 1769, eser Diedo'ya adanmıştır)

tutup, Türklere geçit verdik. Dört Yol tarafında söndürülen bu yangının, söylendiğine göre tulumbacılar tarafından başlatıldığı söylentisi var ve bu mantığa uygun. Bu çok hüzün veren olay sırasında, yeniçerilerle baltacılardan [metinde; Baltazi] yardım istedim ve Venedik gemilerindeki denizcilerin gelmelerini sağladım. Rusya Sarayı'na bitişik olan sarayınızın etrafını koruma altına almak istedim. İki taraftan da en önemli şeyleri ve özellikle mühim evrakı bahçeye taşıttım. Islak hasırlar ve sadık muhafızlar, bizzat benim hizmetkârlarım tarafından korunan binanız, gerçekten çok akıllı bir

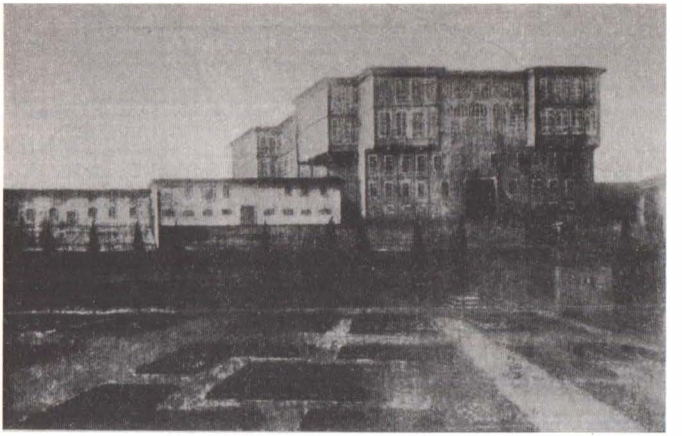
çaba sarfeden giovane di lingua [dil oğlanı] Antonio Callegari, ki o gece gösterdiği çabayı ifade etmeme hiç imkân yoktur, öyle dikkatli hareket etti ki, Türklerle çok iyi geçindi ve o geçiş sırasında bir şey çalınmasını da, başka felaket olmasını da önledi. Fransa elçisi ise sarayını terk etti ve bu tehlike içindeki bina yerine çıkış tarafındaki bir eve geçti. O da yanıp kül olunca Galata'ya geçip denizci ve hizmetkârlarının koruması altına girdi. Onlar da onu iyi koruyup, sonra kaderine bıraktılar. Yangın burada S. Antonio Kilisesi'nin bulunduğu yerde durdu ve çok korktuğum Rusya ve Napoli Sarayları yangınına rağmen ilerlemedi ve arada her şeyi mahvettikten sonra, altı saat içinde söndürüldü."[64]

Balyosların haberleşmelerinde siyasal veya yönetim konularının tartışılmasından başka zelzele, yangın ve veba[65] gibi tehlikelerin anlatılması yanında kıtlık, haydutların tecavüzü ve halkın veya askerlerin ayaklanmaları üzerine bilgiler de bulunurdu; hatta Topkapı Sarayı'nda yapılan bazı bayram kutlamaları yanında, Venedik temsilcisinin çağrıldığı bir tören de anlatılmıştı. 1759 yılında Sultan'ın [III. Mustafa] bir kızının doğumu vesilesiyle törene çağrılan Balyos Francesco Foscari olayı şöyle anlatır: "Sultanın bir kızının dünyaya gelmesi [Hibetullah Sultan] vesilesi ile bu büyük metropolde yapılan eğlence gösterilerinin bir tasvirini yaparken, lüks ve ihtişamı anlatmak için, uzun bir hikâye örgüsü gerekir; fakat siz Ekselansın sabrını taşırmamak için kısaca anlatıyorum. Bir tek sizin temsilciniz olarak katılma yanında sair yabancı devlet temsilcileri adına da katıldım. Böylece hem sultan, hem de bütün halkın gözü önünde bulundum."

"On gün süre ile gece ve gündüz demeden kara tarafındaki eğlenceler sürdü, birkaç günlük bir aradan sonra deniz eğlenceleri başladı ve tam üç gün sürdü. Sultan, cömertliğinin son raddesinde, elini açtı ve saraydaki tüm hizmetkârlara, yeniçerilere, oradaki sanat loncalarını temsil eden kişilere bol bahşiş dağıttı. Örneğin, Padişahın hemen ardında bulunan divan üyelerine o kadar büyük para dağıtıldı ki, buradan dönen para, en alt tabaka insanın sanatkâr, işçi ve hizmetlisi arasında taksim edildikten sonra, herkes kendi işinde öyle bir beceri gösterdi ki, bütün şehir süslü bir görünüm kazandı. Saray'ın, Tophane'nin, Tersane'nin ve Boğaziçi'nde [metinde; canale] uzun bir sıra oluşturan gemilerin topları hemen her saat ateş açtılar. Li-

Resim 140. Venedik Sarayı ve müştemilâtı. 1754 senesinde. Venedik, Devlet Arşivi, Sala Margherita [Salon sonradan kapatıldığı için, şimdi nerede olduğu saptanamadı]

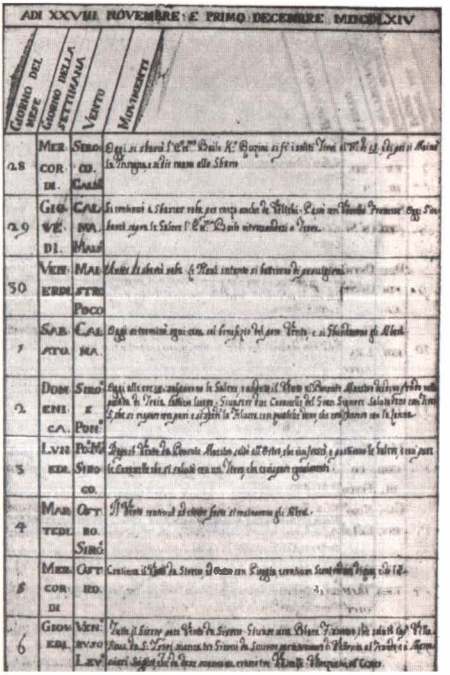
Resim 141. Van Mour: Pera'da bir saray.
Muhtemelen Fransa elçiliği) (Amsterdam müzesi

manda demir atmış gemilerde, Türkler kadar yabancı devlet gemileri de bu gösteriye katıldılar. Sultan bir sabah haber yollayıp, Pera'daki ana caddede bulunan, içoğlanlarının [metinde; icoglanı] eğitildiği okulu [Galata Sarayı] ziyaret etmek istedi. Yollanan haberlerde ayrıca, burada bulunan yabancı devlet temsilcilerinin de hazır bulunmaları istendi. Derhal olağanüstü ve zengin bir hazırlık başladı, her biri kendi hizmetkârları ile sarayın dış kesimlerinin süslenmesine başlarken, ben de yukardan bu tarafa inen yokuşu süslettim. Bu sırada da tam o meydanda Galata voyvodası [metinde; vaivoda], Türk usulü müzik, dans ve oyun gösterisi yaptırttı; gene aynı geleneklere uygun olarak, sair vezirler tatlı dağıttılar. Ben de kristaller içinde meyve, dondurma ve reçel hazırlattım. Bunları peşin para ile almak zorunda olduğum için, 118 piastra ödedim, onun için bu paranın bana iadesini amme adına olurunuza sunarım."

"Bayramların ve gösterilerin lüksü, gündüz olanlar kadar, gece yapılanlar da sınırsızdı. Geceleri, dükkân ve evlerden başka, amme binaları ile büyük sarayların revakları ile dış tarafları aydınlandı. Bu işler de güneşin batışından, sabahın ilk saatlerine kadar sürdürüldü."

"Bu törenler sırasında, kıyafet konusu gösterişli olduğu kadar da ağır idi. Bu geleneğe en seçkin Türklerin uymasının yanı sıra, kendi aralarındaki gösteriyi İstanbul'da evlerini ziyaret eden Frenklere de uyguluyor-

Resim 142. Balyos Correr'in, İstanbul'dan dönüş yolculuğu esnasında, Battista Minio adlı genti yöneticisinin tuttuğu yol günlüğü.
Venedik, Devlet Arşivi, Sala Margherita [Salon kapatıldığı için şimdi hangi tasnifte olduğu saptanamadı]

lardı. Bu evlere bir sofa [metinde soffà] ile kapıdan girilir. Burada güvenlikçi yeniçeriler davetlileri kabul edip, istirahat ettirirler, bu arada kahve, şerbet içirir, çubuklarını yakarlardı. Bu sırada civarda o kadar küçük de olan bir ikram çıksa, sonunda ortaya yüklü bir hesap çıkar. Giriş katında giriş kapısına yakın kısımda bir oda ise, soyluca hazırlanır, burada seçkin kişiler ağırlanır. Burada yapılan yemek servisi sırasında, iki dragman hazır bulunur; maiyetin diğer fertleri ihtişamlı görünür, oda hizmetkârı hizmet üniforması ile kendi patronuna hizmet ederler. Böyle büyük bir kabul töreninde pek çok sayıda Türk, görme merakı ile geldiği için, vezirler hiçbir fedakârlıktan kaçmadılar. Ben de bunu fırsat bilip, mevcut olmaya dikkat ettim. Böyle

bir masrafa girmekten başka, sarayın görünümü için bir pazarlık yapmaya çalıştım. Avlu ile bahçede, ülkenin uygulayışına uygun bir yeşillik düzenlemesi yaptım. Dış görünüşte de, akşam gurub vaktinden, tan yerinin ağarmasına kadar süren aydınlatma faslını, on gece süre ile yaptırdım..."[66]

Diedo tarafından yaptırılan kısmi tamirden sonra geçen süre ve muhtelif zelzelelerin yarattığı etkiler, sarayın yapısına halel getirdiği için, Balyos Paolo Renier, 1771 yılı eylül ayında, Venedik Senatosuna yeni bir tamir için öneri yaptı. Renier ilk ağızda hükümete iki keşif raporu yolladı: Bunların ilkinde genel bir tamir için 7.500 reale (veya piastra) tutarında hesap görülürken, diğerinde ise kısmi bir tamir için 2.750 reale tutarında bir masraf görünüyordu. Her ne kadar balyos, birinci hesabın yerine getirilmesini istiyor ise de, Venedik Senatosu o sırada her türlü yöneticilerin belirli bir tasarrufa yönelmesi kuralına uygun olarak, kendi temsilcilerinin de tasarruf etmesi için, ikinci keşif raporunu kabul etti.[67]

Renier ilk tamirler sırasında edindiği deneyimlerin ışığı altında, yeni tam bir tamir lüzumunu duyduğu için, yeni bir bilirkişi raporu hazırlatıp yollattı ve bu kez ek olarak 4.250 reale tutarında bir para istedi. Böylece meydana gelen toplam 7.000 reale idi ki, ilk keşif raporunda gösterilen miktar idi. 1772 yılında uygulanan bu işler sonunda, balyosluk sarayı ile yanında bulunan sair binaların tamiri için son gösterilen rakama yakın bir miktar çıktı. Bunun tediyesi için senatodan istekte bulundu.[68]

Bugün sarayda muhafaza edilen bir yazıt (resim 145), Renier tarafından yapılan tamirin anısını yaşatır. Bu zat kısa bir süre sonra, Venedik Devlet Başkanı seçildi ve Venedik Cumhuriyeti'ne ihmal edilmeyecek önemli işleri yönetimi sırasında kazandırdı; doge olduğu sırada Angelo Emo'nun, Tunuslu korsanlara karşı bir sefer düzenlemesini sağladı.[69]

Renier'in yaptırdığı tamir, yüzeysel kaldığı için,[70] kısa bir süre sonra, Andrea Memmo adındaki balyos zamanında yeniden kötü bir duruma düştü.[71] Bu yüzyıl başında İstanbul'da bulunduğunu gördüğümüz aynı adı taşıyan balyosun torunu olan Andrea Memmo, Venedik tarihinin 18. yüzyılı boyunca önemli bir rol oynamış kişisidir. Akıllı bir soylu kişilik olmak yerine, laubali, sefih, iş görmeyen biri olarak tanınır.[72] Sarayın uzun tarihi içindeki çekiciliğinden bihaber görünen bir tutum takındı. Binanın Pera te-

Resim 143. 1761 senesinde Galata ile Pera'nın planı ve diplomatik temsilciliklerin işaret edilmesi.
C. Niebuhr, *Reisebeschreibung*, Kopenhag 1774

pesi tarafındaki bir yamaçta bulunması, belirli bazı dezavantajlar getiriyordu. Bina, dar, rahatsız ve gayri sıhhi bir yerde bulunuyordu. Onun tercihi ise, balyosluk binasını yeniden restore etmek yerine, Venedikli temsilcilerin bu eski ikamet mahallini terk edip, Dört Yol tarafına taşınmaktı. Pera'nın bu ana caddesi, tepenin tam üstünde olduğu için, bunun etrafında hemen hemen İstanbul'daki bütün yabancı devlet temsilcileri toplanmıştı.

Bu aşamada balyos, Venedik Senatosundan özel bir izin elde edememekle beraber, hükümetini haberdar edip, bu tasarısını uygulamak için gizli girişimler yaptı ve sarayın satışı için bir keşifname hazırlattı. Önünde iki tane fırsat belirdi: Ermeni cemaati patriğine satmak. Buna patriğin saray içindeki şapeli kullanma isteğine rağmen, Babıâli tarafından izin verilmesi mümkün değildi. Binayı padişah da satın alabilirdi. Zira o sıralarda Pera'da bir hastane yaptıran padişah, buranın gelirini sağlamak için bir miktar ev ve arazi satın almak istedi ise de, balyosluğun bulunduğu arazi padişahın isteğine uygun değildi.[73]

Memmo tarafından hazırlanan projeye göre, satıştan sağlanacak para Venedik Cumhuriyeti'nin tamir için yollayacağı para ile birleşince, Dört Yol tarafında yeni bir bina satın alma veya yaptırma fırsatı olacaktı.

Halbuki böyle bir tasarının uygulanmaz olduğu hemen ortaya çıktı. Bunun üzerine balyos hükümetine yeni bir tamir teklifinde bulundu. Sarayın o günkü durumunu tasvir ederken, acil tedbirler önerip, içindeki normal faaliyetin seyrini ve Venedik temsilcisinin Türklerle yabancı devlet temsilcileri karşısında[74] çok iyi bir görünüm içinde olması temennisinde bulundu. Senatoya yolladığı projeye göre bu seferki tamir yüzeysel veya kısmi değil, yani temellerine kadar indirilip, esaslı bir değişiklik yapmaktı: Yeni bir tamirden öte bir yeniden yapım veya tam deyimi ile yeni bir bina yapmaktı. Memmo, ayrıca 25 taslak daha yolladı.[75] Bunları yapan "mimarların üstadı" Paolo Mastraca ile, Dragman Mascellini idi. Planlarda, Venedik Cumhuriyeti'ne ait bütün arsanın genel topografik yapısı ile, buranın kesiti, değişik yerleri, yeni teklif edilen binanın çizimi ve Pera'da bulunan (Fransa, Hollanda, İsveç, İngiltere, Rusya gibi) belli başlı yabancı diplomatik temsilciliklerin binaları ile gerekli karşılaştırmalar yapılıyordu. Balyos aynı zamanda, bu yeni inşa projesinde "meşhur Vicenzalı Palladio" kurallarına göre (ki bu sanatı Brenta üzerindeki Villa Foscari denilen binada örnek olarak görmekteyiz) İon locası ile süslü, klasik esinli ana cephesi, üçgen timpanı, çift giriş merdiveni, Memmo için bilinen bir yapıt olduğu için, sarayın ön cephesi için yapılan hazırlıkta, taslağı böyle çizdirmişti. Böylece Venedik Evi "Pera'nın en güzel evi" olacaktı. Masraf da, İstanbul'da bu inşaatta çalışacak ustaların yokluğundan dolayı, yaklaşık 60.000 piastra tutacaktı.[76]

Venedik Senatosu gelen bu öneriyi mutat işlem sürecinde inceledi ve "İstanbul'da Babıâli nezdinde bulunup da avdet eden balyoslar toplantısı"nda inceletti. Bu toplantıya Antonio Diedo, Francesco Foscari, Girolamo Ascanio Giustinian ve Bartolomeo Gradenigo adındaki eski balyoslar katıldılar. Ancak bunlar Memmo tarafından hazırlanan projeyi benimsemediler. Ekonomik sebepler yanında "böyle geniş ve lüzumundan fazla muhteşem bir sarayı yeniden yapma" işinde,[77] "Yüksek Senato tarafından dikkatle izlenen politikaya göre, böyle bir girişime daima şüpheyle bakmak için sayısız sebepler bulunur. Bunların hepsine Yüce Senato vâkıftır" denilmişti. Bu sebepler şunlardı: Yangın, zelzele, ayaklanma gibi zararların yarattığı tehlikelere uğramak kadar, siyasal gerginlik sırasında tahrip veya el koyma işlemi de rahatlıkla

uygulanır. Daha önce de gördüğümüz üzere, Venedik Cumhuriyeti yüzyıllar boyunca, kiralama yolu ile balyosluk binasına ait haklarını ayakta tutmayı başarmış ve güçlü olarak da sorunlara yaklaşmıştı.

Venedik Senatosu geri dönen balyosların kanaatlerini uygun bulup, onların uyarılarını dinleyip mevcut binaların kesin ve genel bir tamiri konusunu uygun buldu ve Memmo'dan kesin bir keşif raporu istedi. Burada sarayın uğradığı zarar ve düzeltilmesi için gerekli işlerin ne olabileceği soruldu. Geçici sınırlar içinde muhafaza edilecek ölçülerde tamire izin verilirken, sarayın genel durumunu daha kötüleştirmeyecek tamiratın yapılması istendi.[78] Memmo, çok büyük bir arzu ile beklediği ikinci projesinin de dikkate alınmadığını görünce büyük bir hayal kırıklığına uğradı; gelen emirleri bir kenara koydu ve istenen keşif raporlarını hazırlatıp, Venedik Cumhuriyeti'ne yolladı: Bunlardan anlaşılacağı üzere en lüzumlu tamirlerin yapılabilmesi için toplam 32.300 piastra tutarında bir harcama yapmak gerekiyordu.[79] Venedik Senatosu ise, hem toplam meblağın böyle yüksek olması, hem de amme paraları için Memmo'ya tam bir güven beslemediği için, son önerileri de tasdik etmedi ve mevcut binada yeni balyosun kalabileceği bir yer ile, yapılması kaçınılmaz tamirat üzerinde durdu ve istenen paranın yarısı, yani 16.150 piastra tutarında bir ödenek ayırdı.[80] Memmo daha önce bazı geçici işlere girişmişti ve 1780-81 yılı kışında, belirtilen sınırlar içinde zaten uygulanmaya başlayan işin yürütülmeye başlanması için SS. Trinità Tarikatı [Çok Mukaddes Teslis] mensubu bir rahip olan, matematik hocası ve mimari konularda bilgili biri olduğu için balyosluk sarayında kalan Polonya asıllı Giovanni Grisostimo Orlowski'yi görevlendirdi. Orlowski ile birlikte "tersane işçilerinden" Iseppo ve Bartolomeo Coccon da teşriki mesai ediyorlardı; bu zat balyoslukta muhasip olarak çalışan Tassini'ye yardım edip, inşaatın kasiyeri rolünü üstlendi. Ülkede konuşulan lisanlara vâkıf olan Venedikli tüccar Vassallo ise, sayıları yüzü bulan Rum, Ermeni ve Türk işçilerle, erzak müteahhitlerinin hile yapma davranışlarını mümkün mertebe engellemek için bu çalışma sırasında görev aldı. Pek çok mal kayıklarla Tophane'ye çıkarıldı ve oradan hayvanlar veya insanların sırtlarında balyosluk binasına kadar taşındı.

Yapılan tamir çalışmaları sırasında sarayın bilhassa bahçe (çağdaş kayıtlarda "campazzo" diye yazılırdı) tarafına bakan yanındaki doğu tarafı

Resim 144.
Paolo Renier. 1771-1775 arasında balyos, 1779-1789 arasında Devlet Başkanı [Doge]
Venedik, Şehir Müzesi

çok iyi bir düzenleme gördü. Ta temele kadar inildi ve bu kez İtalyan usulü "koca taşlar ve harçlarla" yapıldı ki, Memmo "en az 200 yıl süre bu sarayın yarıdan fazlası olan yeni kanat için bir tek piastra bile masraf edilmeyecek" tarzında emin bir ifade kullanmıştı. Binanın diğer tarafları ile yakın olan ekler için yapılan işlerden sonra, Memmo halefine şöyle övünür: "Balyosluğa bu inşaat vesilesiyle öyle muhteşem bir büyüklük verdirdim ki, cumhuriyetimizin temsilciliği sair devletlerin saraylarını geçti."

Bu tamir olayı sırasında balyos, tuhaf bir dedikodunun önüne geçmeye çabaladı. Çıkan söylentiye göre, Venedik Cumhuriyeti ile imparator anlaşıp, birlikte Babıâli'ye savaş açacaklardı. Bu lafların kış mevsimi dolayısıyla inşaatın kısa bir süre durmasından ileri geldiği anlaşıldı. Böyle bir söylenti, Osmanlı başkentinin her an kuşku dolu olan atmosferinde çok kısa zamanda itibar görmüştü.

Resim 145.
Renier tarafından yapılan tamiratın hatıra kitabesi
Venedik Sarayı'nda korunmaktadır

Venedik Senatosu, Memmo'nun yaptığı işler için 16.150 piastra tutarında bir meblâğ için izin verdi ise de, bu onun yapmak istediklerine elbette yetmeyecekti; balyos, yaptığı masraflar için ayrıca 3.850 ve 9.322 piastra tutarında para istedi. Bu masrafların yapılmasından sonra, 29.322 piastra, yani 7.330 zecchino tutarındaki meblağın ödenmesi için bir ödenek tahsisi uygun görülmekle beraber, restorasyon işi yine de yarım kaldı. Yapılan çalışmaların hesabının görülmesi ve ayrıca daha ne gibi işlerin lazım olduğunu göstermek için, Balyos Memmo, yenileştirilen sarayın bir kısım planını Venedik Senatosuna yolladı. Çok büyük bir şans eseri elimizde bulunan belgeleri, burada (resim 149-156) yayınlıyorum. Planlarda kırmızı ile gösterilen yerler (biz burada daha açık bir görünüm verdik) tamir sırasında en itina gösterilen yerlerdi.[81]

Balyos Memmo'nun sarayın tamiri sırasında, Pera'dan balyosluk binasına inen yolun tekrar yaptırılması için ilgilenmesi gerekti. Burası meşhur "Balyos Sokağı" idi ve şimdi Postacılar Sokağı deniyor. Postacılar Sokağı'ndan, Büyük Pera [İstiklâl] Caddesi'ne uzanan Venedik Sokağı da, eski bir anıyı yansıtır. Bu dik sokak, bugün de sarayda ikamet edenleri tedirgin eden bir yerdir. Buradan Dört Yol'a (büyük Pera Yolu/[İstiklal Caddesi]) bakan tarafta büyük bir kapı olup, önünde bir "kapıcı" bulunurdu; sarayın emniyeti bakımından bu kapı akşam vakti kilitlenir ve anahtarları da balyosta olurdu.

Balyoslar tarafından sık sık tamir ettirilen bu küçük sokak, o çağda artık kullanılamayacak bir duruma gelmiş olup geçenler için tehlikeli oluyordu. Bunun üzerine Pera "Topçubaşı"sı [metinde topgi basci] Memmo'ya

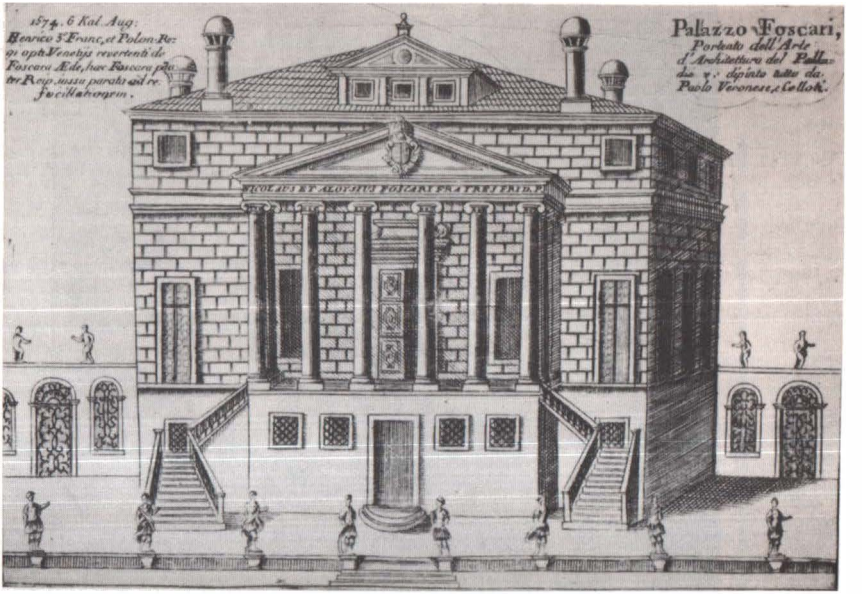
Resim 146. J. B. Hilair. 1776 senesinde İstanbul manzarası. Sağda Fransa elçiliği; arkasında daha alt kısımda Venedik Sarayı.
Choiseul- Gouffier, *Voyage pittoresque de l'Empire Ottoman*, Paris 1842

Resim 147.
Andrea Memmo.
1778-1781 arasında balyos.
Çağının bir basmasından

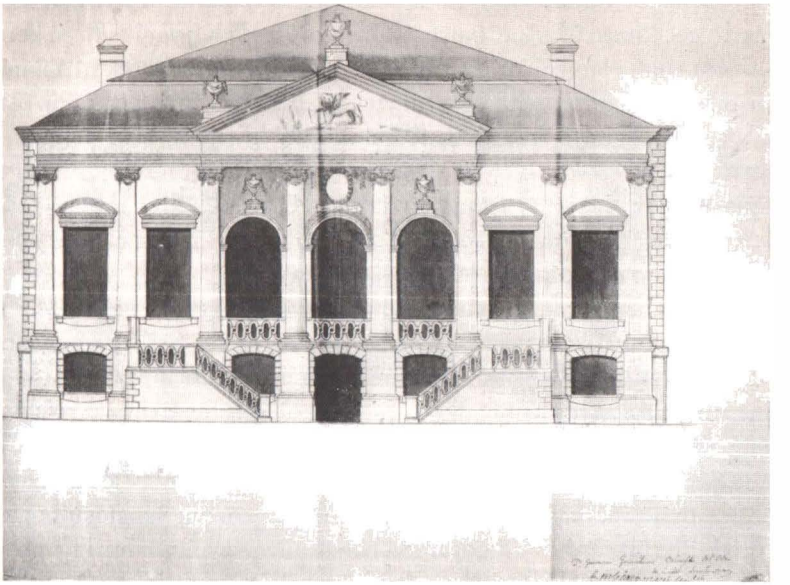
buranın ya tamir edilmesini veya eski haklardan feragat edip, tamirin kendisi tarafından yapılmasını ve kapının da yıkılmasını istedi. Memmo, böyle bir öneriyi tek başına çözümleyemezdi. Kaldı ki para meselesi yüzünden ikinci öneriye hiç yanaşamazdı. Venedik Senatosu ise aynı kanaatte olmadığından, sokak üzerindeki eski haklarını sağlamak için bin piastra[82] tutarında bir izin çıkartıp yeni bir tamir işine katlandı.

Memmo bu sıralarda yeni bazı sorunlarla karşı karşıya kaldı: Kendi oturduğu ev ile maiyetininki tamir görüyorken, halefi Agostino Garzoni'nin geleceği gün ikametgâhın hazır olmasına imkân, ihtimal yoktu. Sorunlar-

Resim 148. *La Brenta delineata e descritta*

dan biri yeni balyos ile beraberindekilerin Venedik'ten İstanbul'a geldikleri gün nerede kalacaklarıydı. Bu tarz ev bulma sorununu çözmek, hiç de kolay değildi. Zira Pera evleri yangınlar yüzünden çok azalmıştı. Diğer taraftan da ahali sorunu belirmişti. Zengin Ermeni tüccarlar, İstanbul tarafını terk edip, Pera diye isimlendirilen yerde ikamet etmeye geliyorlardı. Böylece devlet merkezinde devamlı olarak meydana gelen hadiselerden kendilerini koruyup, daha güvenli gördükleri bir yere göç etmek istiyorlardı. Bireysel kaçırma ve tecavüz olaylarından başka, ayaklanmalar sırasında meydana gelen siyasal huzursuzluk veya başkentin bazı mahallelerini ateşe vermek gibi rahatsız edici tutumlar onları tedirgin ediyordu: 18. yüzyılın ikinci yarısı içinde yollanan balyos yazışmalarında, bu olayların sık sık geçtiği görülür.[83] Diğer taraftan balyos, çok sayıdaki personelini yerleştirmek için, oldukça geniş ve süslü bir eve gereksinim duyuyordu.

Resim 149. 1781 senesinde, Venedik Sarayı'nın ön cephesi.
Memmo'nun 11 Haziran 1781 günkü *dispaccio*'suna ek, n. 135-2, F. 222

Memmo bu konuda oldukça şanslı çıktı. İnşaası birkaç yıl önce biten bir ev tam isteğine uygundu. Osmanlı tebaasından ve Moldavya prensinin [Boğdan voyvodası] temsilcisi olan Giacovacchi Riso, ülkenin ölçülerinde fakat çok şık bir ev yaptırmıştı. Riso'nun ölümünden sonra binaya sahip çıkan oğlu Giorgio, Türkler nazarında kendini "fakir göstermek" için burayı kiraya vermeyi tasarlıyordu. Riso'nun evi, Dört Yol'da bir kenarı Balyos Sokağı'na bitişik olan, 120.000 piastra değerinde ve Pera'nın en güzel evleri arasında Fransa ve Hollanda elçilik binalarından sonra geliyor idiyse de, gene de balyosun gereksinimi karşılamaktan uzaktı. Bütün personeli barındıracak bir yer olmadığı için bazı değişiklikler yapmak gerekti. Personelin bir kısmı balyos sarayına yerleştirilirken, bir kısmı da Riso'nun evinin yakınındaki küçük bir eve kondu ve arta kalan insanlara yer bulmak için de Riso'nun evinin hemen yanında ve hatta evin bahçesinin bir köşesine geçici barınaklar yapıldı.[84]

Venedik Cumhuriyeti'ne sürekli olarak yazılmasına rağmen, talimatların gecikmesi üzerine, Balyos Memmo hazırladığı yeni bir kira kontratını resmi sıfatı olan balyos olarak değil de, sade bir zat olarak imzalamaya kalkıştı;[85] fakat tam o sırada Pera'nın zengin bir kişisi karşısına rakip olarak ortaya çıktı. Saksonya Sarayı'nın İstanbul'daki temsilcisi olan bu zatın adı Frederich Hübsch idi. Riso'nun evinin müsait olduğunu öğrenince, mal sahiplerine çok iyi şartlar içinde kiralamaya hazır olduğu haberini yolladı; balyosun kanaatine göre Hübsch'ün evin sahibi veya kiracısı olabilmesi için evvela Memmo'nun ortadan çekilmesi gerekliydi.[86]

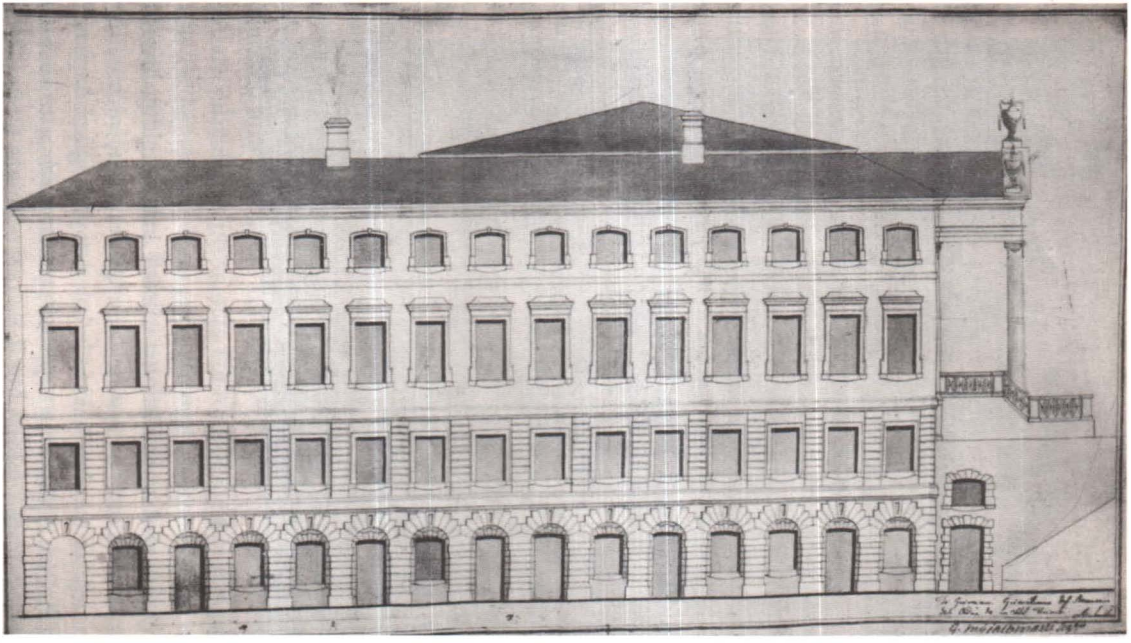
Saray henüz oturulabilir duruma getirilmediği için, Balyos Memmo halefi için yeni bir ikametgâh yeri ile meşgul oldu. Kendisi İstanbul'dan ayrıldıktan sonra da, Riso evinin Garzoni'ye bırakılma fırsatını elde edeceğini zannetmişti: Fakat böyle bir isteğe Hübsch çok sert bir tavırla karşı çıktı ve bu arada Avusturya temsilcisinin bile desteğini sağlamaya kalkıştı. Memmo bunun üzerine muhtelif ilişkilerde sorun yaşadı ve sonunda ne yapması gerektiğine dair raporlarında bu konuya değinip, Venedik Senatosu'ndan kesin direktiflerini sordu. Aldığı yanıtta balyosluk sarayının tamiri için bütün imkânlar emrine verildiği için, halefine pekala müsait bir yer bulabilirdi. Onun için de Riso'nun evini Garzoni geldiği zaman boş bırakması, personeli için de selefleri ne yaptılarsa, aynını uygulaması emredildi.[87]

Garzoni için balyosluk binası içinde ayrılan yer henüz hazır değildi. Kaldı ki, dönmeye hazırlanan balyos, yeni gelenle birkaç hafta İstanbul'da kalırdı. Ayrılmakta olan balyos, dönüş izni kâğıdını padişahtan ister, yeni gelen de itimatnamesini padişaha sunma fırsatını arardı. Bu tören yapılmadan ayrılmazlardı; onun için Venedik Senatosunun yanıtı geciktikçe, Memmo'nun zorlukları da artıyordu. Başta, ayrılıncaya kadar Riso'nun evinde kalmak için imzaladığı kontrat hakkından feragat edecekti. Garzoni için bir ikamet yeri ve bu geçiş döneminde kendisi için bir ev bulması gerekiyordu. Bu ara devre, halefinin gelişi ile kendisinin kesin olarak İstanbul'u terk ettiği dönemdir. Görüldüğü üzere, ikamet sorunu, sarayın satılması için hazırladığı plan, sonra buranın tamiri, sonra kendisi ile halefinin ikamet sorunu, Memmo'nun misyonu sırasında karşılaştığı en önemli sorunlar oldu: Memmo sürekli olarak Venedik'ten talimat bekledi ise de, geç

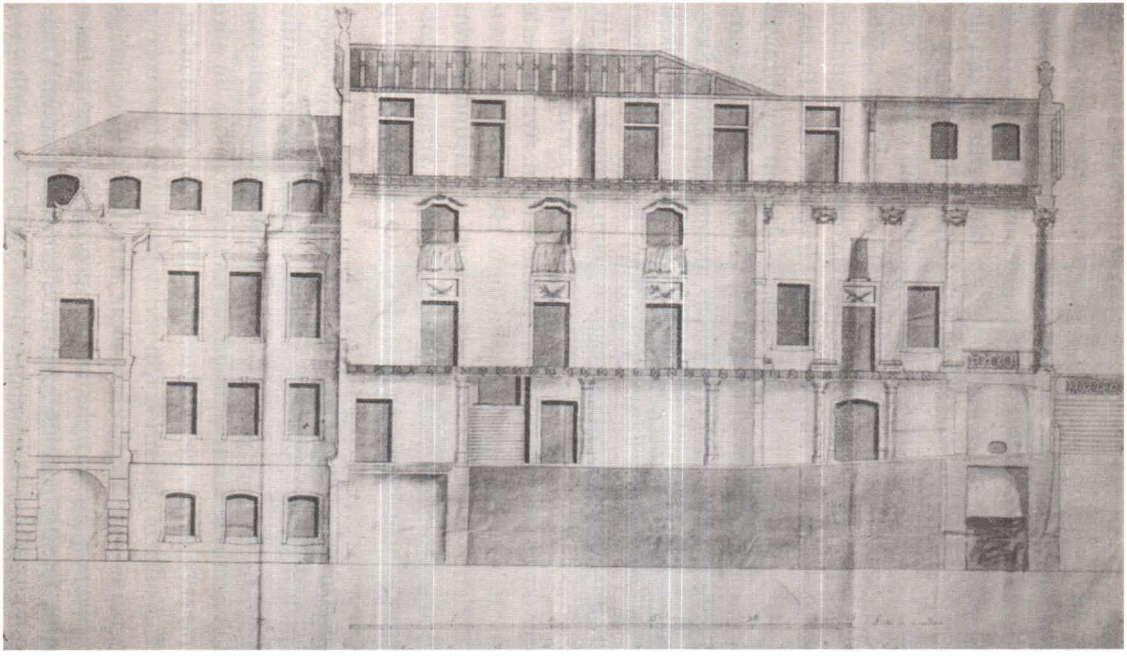

Resim 150. 1781 senesinde Venedik Sarayı'nın güney cephesi.
Memmo'nun 11 Temmuz 1781 tarihli *dispaccio*'suna ek, no. 137, F. 222

gelmesi sorumluluğunu ağırlaştırdı. Bunun üzerine kaleme aldığı bir dizi yazı, sık sık da hüzün dolu satırlar içermesine rağmen sonuç vermedi ise de, sorunun bütün değişik evreleri hakkında çok detaylı bilgileri kapsar.[88] Sonunda sorun bir dizi yer değiştirme sayesinde çözüme kavuştu: Hübsch çok arzu ettiği Riso'nun evine sahip oldu, yeni gelen Balyos Garzoni'nin

Resim 151. 1781 senesinde Venedik Sarayı'nın doğu cephesi. Memmo'nun 26 Mayıs 1781 tarihli dispeçine ek, no. 132, F. 222)

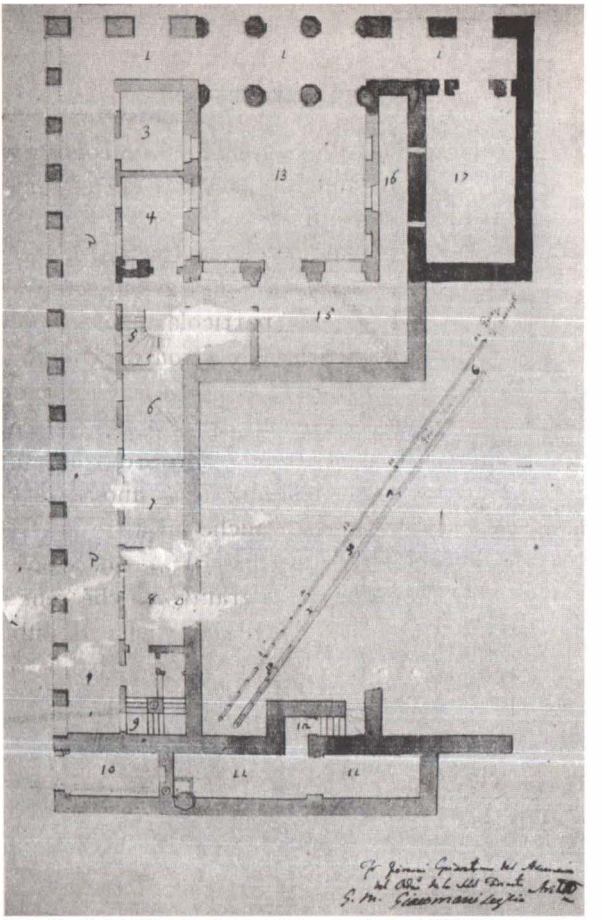

Resim 152. 1781 senesinde Venedik Sarayı'nın maktaı. Memmo-Garzoni ikilisinin 10 Kasım 1781 tarihli dispeçine ek, no. 5, F. 223

oturmasına izin verdiği ev ise önceden Venedik Dragmanı Navone'nin olup da kendisinin oturduğu evdi. Bu evde vaktiyle görevi sona eren balyosların geçici olarak oturdukları biliniyor idiyse de, sonradan yeterli görülmediği için, etrafındaki bazı evlerin kiralık tutulması sağlanmıştı; Memmo da evvelce Bayan Tianiti'ye ait olup da, Willis[89] adındaki bir İngiliz tüccarının çıktığı eve girmişti. Maiyeti için de bazı küçük evleri kiralık tutmuştu.[90]

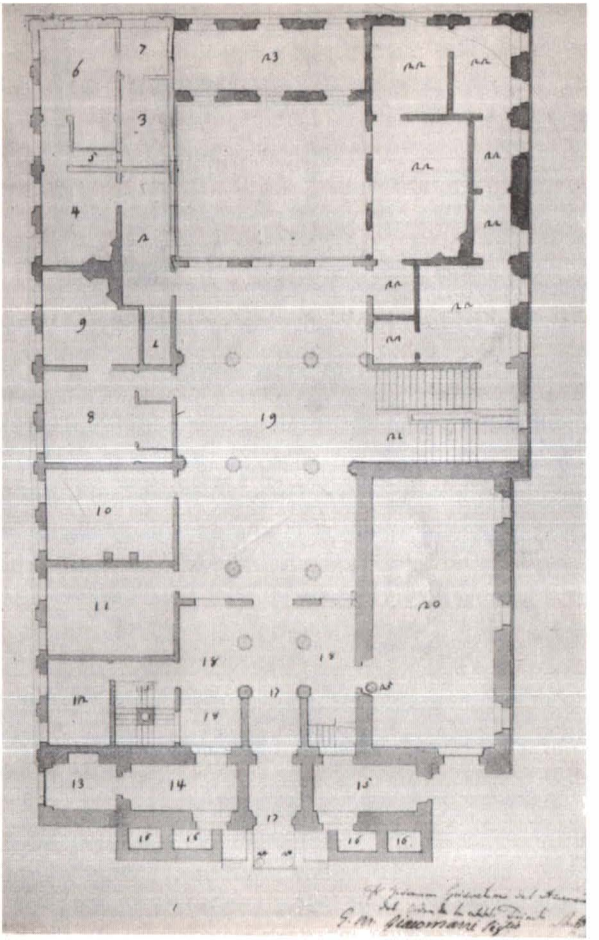
Memmo'nun halefi olan Balyos Garzoni, Navone'nin çok dar olan evinde, girişten sonra yapılması mutat olan ziyafeti tertip edemeyeceğini anlayınca, çevrenin gereksinimine göre, geçici bir iş görmesi bakımından, acele bir düzenleme yaptırdı ve ziyafeti balyosluk sarayında verdi. Bu olayı şu satırlarında anlattı: "Kendi açımdan, bu ziyafet olayının devletimizin itibarına uygun bir parlaklıkla geçmesini sağladım. Tebaamızdan çok kimse katıldığı gibi, o gece bütün yabancı devlet temsilcileri tam kadro Ekselanslarının evine geldiler. Temsilcinize karşı da en üst düzeydeki nezaketi gösterdiler. Yanımda olan çavuşbaşı [metinde: Chiaus Bassì] bütün kibarlığını gösterdi ve benim gösterdiğim dostluğun aynısını gösterdi. Venedik tebaasının avantajlarını sağlayan çıkarlar için ilgili bütün sorumluluklar çerçevesinde amme adına yapılan eleştirilere de yanıt verdim. Aynı hislerle Babıâli'nin diğer vezirleri ile görüşme fırsatı buldum. Hepsi kaliteli ve yetkili kişiler olup, Türklerin o an için Venediklilere karşı ne düşündüklerini açıkladıkları bir sırada yüce Senatonun, bilhassa son savaş sırasında gösterdiği tutumun sürekli dostluğa ve antlaşmalara uygun olduğunu söyleyip tebrik ettiler."[91]

Garzoni karşılaştığı bir yığın maddi ve manevi bunalımların, geçici ve çok dar olan ikametgâhtan (örneğin Messa ayini, yemek salonuna kurulu bir mihraptan yapılırken, Memmo bunu pekâlâ S. Maria[92] Kilisesi'nde yapmıştı) kaynaklandığı üzerinde durmaktan başka, çalışmaların kısa bir süre için de olsa ertelenmesi üzerine, gerek amme içinde yayılan dedikoduları, gerek Babıâli'nin kuşkularını gidermek için senatoyu sarayın bir an önce tamamlanması hususunda raporlarla iknaya çalıştı ve Venedik'e yolladığı özel bir bilirkişi raporunda, 24.800 piastra tutarında bir para istedi. Daha önce de Memmo'nun istediği meblâğ karşısında hasislik gösteren Venedik Senatosu, bu kere Garzoni tarafından yapılan öneriyi hemen hemen

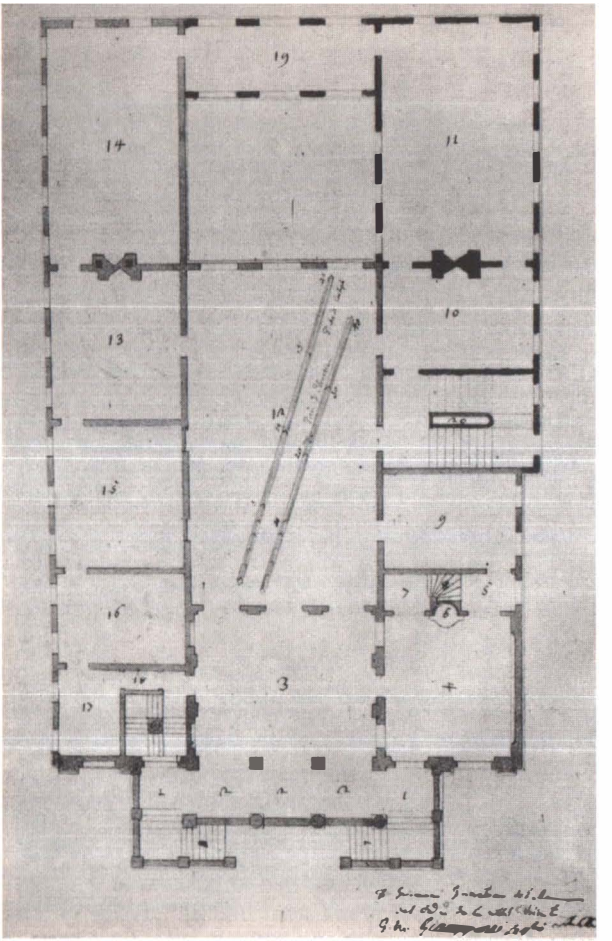
Resim 153.
1781'de Venedik Sarayı'nın bodrum planı.
Memmo'nun daha önce de zikredilen 26 Mayıs 1781 tarihli *dispaccio*'suna ektir

aynen benimsedi ve Memmo'dan gelen 29.322 piastralık teklife ek olarak 24.000 piastra daha kattı ki, bunun bile yetersiz görülmesi üzerine 25.700 piastraya çıkan hesap yapıldı. İşte bu masraf sayesinde, 1782 yılında sarayın restorasyonu tam ve kesin bir çözüme ulaştırıldı. Böylece Memmo'nun isteği olan "yalnız Pera'nın değil, bütün İstanbul'un en muhteşem" binası

Resim 154.
1781 senesinde Venedik Sarayı'nın giriş katının planı.
Memmo'nun daha önce de zikredilen 26 Mayıs 1781 tarihli *dispaccio*'suna ektir

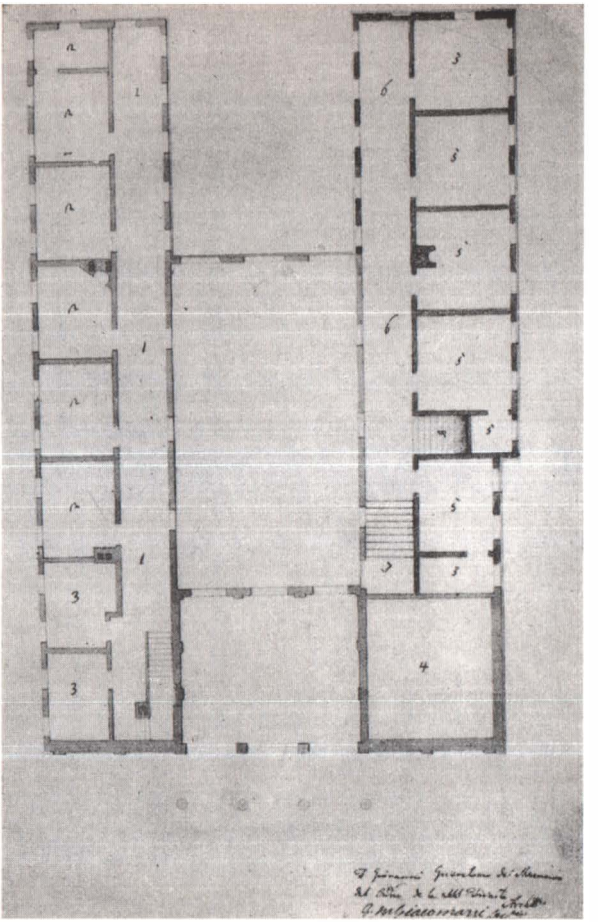
ortaya çıkmış oldu; Garzoni bu iş ile de yetinmedi ve balyosluk arazisi içinde bulunan çeşitli evlerin tamiri için 12.000 piastra tutarında bir para istedi ve aldı. Sonradan 2.800 realeye kadar çıkan bu sarfiyatı, Garzoni'nin teklifi üzerine senato kabul etti.[93] Böylece bu genel restorasyona ayrılan para, toplam 69.822 piastra, yani dört piastra bir zecchino dersek, aşağı yukarı

Resim 155.
1781 senesinde Venedik Sarayı'nın birinci katının planı.
Memmo'nun daha önce de zikredilen 26 Mayıs 1781 tarihli *dispaccio*'suna ektir

17.455 zecchino tutarındaki bir meblağ, yani Memmo'nun vaktiyle önerip de reddedilen teklifindeki paradan fazlası harcanmış oldu.

Garzoni, bu işleri bitirdikten sonra yeni öneriler hazırladı ve 1702 yılında Lorenzo Soranzo zamanında alınan arazinin hemen yanında, balyosluk sarayına çok yakın bazı küçük Türk evlerini satın almak istedi:[94] Planına

Resim 156. 1781 senesinde Venedik Sarayı'nın ikinci katının planı.
Memmo'nun daha önce de zikredilen 26 Mayıs 1781 tarihli *dispaccio*'suna ektir

göre, buraları alıp, yıktırıp, diğer taraflarda olduğu gibi geniş bir alan kazanınca, saray ayrı bir havaya bürünecek, bilhassa yangınlara karşı[95] büyük bir güvenlik içinde olacaktı. Bu planında başarılı olamadığı, evlerin sonraki yıllarda da var olmasından anlaşılıyor.

Garzoni'nin bulunduğu dönemde, rahip G. B. Toderini de 1781 ile 1786 yılları arasında İstanbul'da idi. Türk edebiyatı tarihi üzerine kaleme

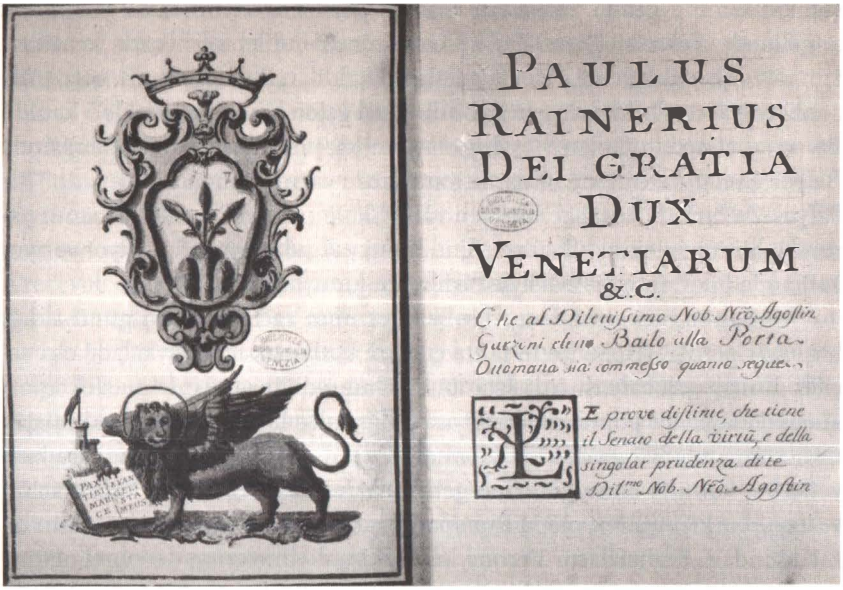
aldığı eseri sayesinde bugün bile şöhretli olan bu zat, balyosun oğlunun lalası idi. Şarkta bulunduğu sırada, Yunan ve Roma eserlerine ait elyazmaları, eski çağa ait sikkeleri ve anıları toplamaya başlamış iken, doğa tarihi ve madencilik hakkındaki bilgileri de bunlar arasına katmaya başlamıştı; bu arada da, Arap ve Fars yazmaları yanında, Türk kitapları ile de ilgilenmişti. Toderini bu çalışmaları sırasında Garzoni'den yardım gördüğü kadar, Venedikli soylu bir aile olan Querini Stampalia'ya mensup, balyosun zevcesi Pisana'nın da desteğini aldı. Toderini eserinin giriş kısmında bu hanımı şöyle anlatır: "Ekselans elçinin değerli eşi Sayın Pisana, güzel sanatlar ve fikir eserlerine ilgi duyan, kibar ve anlayışlı bir yapıya sahip, en kötü Türk eserlerini bile yetkisi ile kollayıp himaye edip, böylece olumlu karşılanmasını sağlardı." Bu hanım Venedik Sarayı ile bağlantılı, hepsi de kibar olan kadın kahramanların nadir bir örneğidir.[96]

Memmo tarafından uygulamaya konulan ve Garzoni zamanında tamamlanan onarma işi, Venedik Cumhuriyeti için, sarayda uygulanan son büyük eser idi: Bu tarihten sonra gelen Girolamo Zulian, Nicolò Foscarini, Federico Foscari ve son Venedik Cumhuriyeti temsilcisi Francesco Vendramin adlı balyoslar zamanında küçük çaplı bazı tamirlerle ilgilendilerse de, büyük bir önemi yoktu.[97]

Roma'da devletini elçi unvanıyla temsil eden Zulian'dan, İstanbul'dan bir dizi mektup yazan Lady Craven de bahseder: "L'Ambassadeur de Venise est un homme de mérite, mais que déteste le lieu de son ambassade. Il n'aime que Rome, où il peut satifaire son goût pour les beaux-arts. Il est d'une société charmante" [Venedik elçisi vasıflı biridir ama bulunduğu yerden nefret etmektedir. Sevdiği tek yer, güzel sanatlara olan düşkünlüğünü tatmin edebildiği Roma'dır]. Aynı üslubu, Hollanda elçisinin oğlu Baron de Dedem de kullanır: "Cavalier Julian, ancient inquisiteur d'Etat et ambassadeur à Saint Petersbourg, où il fut fort considéré de l'impératice Catherine II à cause de son esprit, car son physique ne prêtait pas à d'autres soupçons. Il était amateur des beaux-arts et bon helléniste. Ce fut lui qui alla avec M. le compte de Choiseul visiter les tombeaux de la Troade et qui contribua à leur faire assigner les dénominations qu'on leur donne sur les cartes de Kauffer et de Chevalier." [Eskiden *Inquisitore* (Engizisyon hakimi) ve Saint

Petersburg elçisi olan Cavaliere Julian, orada bulunduğu sırada zekâsıyla imparatoriçe II. Katarina'yı büyülemişti; fiziğinde ise hiç büyüleyici bir özellik yoktu. Güzel sanatlara düşkündü ve iyi bir eski Yunan uzmanıydı. Mösyö Kont Choiseul ile birlikte Troya mezarlarını ziyarete giden kişi oydu ve onlara Kauffer ile Chevalier'nin haritalarındaki adların verilmesi işini o üstlenmişti].

Zulian ile beraber 1785 yılında tanınmış botanik araştırmacısı Lazzaro Spallanzani de İstanbul'a geldi. Venedikli temsilcilerin seyahatleri sırasında soylu kişiler ve araştırmacıları beraber götürmeleri geleneği de sürdürülmüş oldu: Bunlar daima yeni şeyler öğrenmeye ve deneyimler yapmaya çıkarlardı; bu tarz seyahatleri gerçekleştirenler arasında şunları sayabiliriz: 1679 tarihinde Balyos Civran ile birlikte rahip Michele Benvenga ve genç kont Marsigli, 18. yüzyılda Correr adlı balyos ile rahip Boscovich, Garzoni adlı balyos ile de Toderini gelmişlerdi. Zulian ile birlikte, Troya taraflarına yaptığı ilk seyahat ile meşhur olan Lechevalier de geldi.[98] Spallanzini de Zulian ile birlikle Troya şehrine yaptığı seyahati anlatır. Bu ziyareti balyoslar, Bozcaada'da gemilerinin beklediği sırada devamlı olarak yaparlardı. Spallanzani de sonradan Pera'daki ikametini, Venedik Sarayı'nda kalışını, Zulian'ın padişah nezdinde yaptığı ziyareti, balyos ile birlikle Prens Adaları'na [şimdiki Adalar ilçesi] yaptığı birkaç günlük geziyi Şark kesimlerinde yaptığı sair incelemeleri de tek tek anlatır. Spallanzani'nin Pera'daki yaşayışını, beraberinde olan adamı şöyle anlatır: "Daha güneş doğmadan kalkar. Bunu hemen günlüğüne kaydeder ve derhal gökyüzünü, rüzgârları, barometre ile termometreyi kaydetmesinin yanında, havanın elektriğini de inceler ve not eder; mülahaza ve notlarını günde en az iki defa daha tekrar etmekten bıkmaz. Denemelerine devam eder, kuşları seçer, balıkları inceler, hayvanları hazırlar, bunların taslağını meydana getirirdi. Sık sık da Pera dışındaki köye gider, Boğaz'ın akıntılarını inceler, deniz kuşlarını, arazideki doğayı, bitkileri, böcekleri tetkik eder; taşları, sedefleri, taş parçalarını biriktirip not alır, bunları da evinde tahlil ettikten sonra sınıflandırır. Bazen de tek başına veya grup halinde balığa ya da avlanmaya giderdi. Bu araştırmaları sırasında ona yardım edenler vardı. Evine de ahtapot, balık ve kuş getiren veya gönderen olurdu. Öğlenden bire kadar yemek yer, akşam da yatağa erken girerdi."

Resim 157. Balyos Garzoni'ye Venedik Devlet Başkanı [Doge] Renier tarafından verilen görev vesikası.
Venedik, Querini Stampalia Kütüphanesi, cod. IV, 434

Spallanzani, 1786 yılı ağustos ayında İstanbul'dan ayrıldı. Ülkesine dönmek için yolculuğunu da karadan yaptı ve bu arada Bükreş, Budapeşte ve Viyana'ya uğradı.

Balyos Zulian ve Spallanzani ile birlikte, ressam Ferdinando Tonioli de İstanbul'a geldi. Görevleri arasında tanınmış botanikçinin istediği hayvanların resmini çizmek de olan bu ressamın Türkiye'deki sanat çalışmaları hakkında bazı izler bulunmaktadır.

Zulian, 1788'de İstanbul'u terk ederken, rahip G. B. Casti de ona refakat etti. Bu zat yeni Balyos Foscarini ile birlikte gelmiş ve Levant'ta çok kısa süren bir gezi yapmıştı. Bunu şöyle yazar: "İstanbul'da yirmi gün kadar kaldıktan sonra, 7 Kasım günü limandan eski Balyos Giuliani ile birlikte ayrıldım. Ruhen çok saygılı ve kalbi de iyilik dolu olduğu için, güzel sanatlar yanında edebiyata da ilgi duyuyor ve zevk alıyor. Dört gün sonra mutlu bir

şekilde İzmir'e geldik." Bundan sonraki geziler, sert fırtınalar yüzünden engellendi. Yolcular Zara [Zadar] Limanı'nda indiler ve burada kendileri için düzenlenen eğlencelerle, ziyafetlere katıldılar. Sair akademik görüşme, sohbet ve ayrıca balolara, şehrin bütün ileri gelen kadın ve erkekleri katıldı. Bu seyahat sırasında karşılaşılan olaylara karşılık, Casti seyahat sırasında Balyos Zulian ile birlikte olmanın yararlarını yazmaktan geri durmadı: "Bir balyos ile birlikte seyahat ederken rahatlık ve emniyet içinde olmanın yanında, bir temsilcinin lüksü ve efendiliğini yakından görmüş oluyor ve aynı zamanda bir amme görevlisiyle birlikte bulunuyorsunuz."[99]

Balyos Foscarini, Venedik Senatosunun 12 Eylül 1789 günü aldığı bir karar gereği, III. Selim'in tahta çıkışını kutlamak için, fevkalade elçi seçildi. Zulian adlı balyosun da İstanbul'da bulunduğu sıralarda meslektaşları arasında fazla bir popülarite sağlayamadığı anlaşılıyor. Türkiye'deki misyonunu tamamladıktan kısa bir süre sonra, 1796 yılı mayıs ayında, kara kuvvetlerine komuta etme görevine getirilmesine rağmen, böyle halim selim ve zayıf bir kişinin Napoléon Bonaparte karşısında tutunması mümkün olmadığından, Fransızların Verona kentini işgal etmelerine de engel olamayınca, o yılın temmuz ayında görevden alındı. Böyle ağır bir sorumluluğu taşımaya layık olmadığı görüldü.[100]

Balyos Foscarini'nin İstanbul yolculuğu sırasında, beraberinde Casti'den başka Pietro Zaguri adında acaip biri vardı. Hiçbir işi olmayan bu Venedik vatandaşı, dedikoducu karakteri ve vasat bir edebiyat adamı olarak tanınıyordu. Günümüze kalan tek tanınmış kitabı, Giacomo Casanova ile olan yazışmalarıdır: Casti'nin kısa süren ikametine karşı, Zaguri balyosluk sarayında Foscarini'nin özel konuğu olarak kaldı ve Osmanlı Devleti'nin başkentindeki ikameti iki yıl devam etti. Kendisinin bu Pera ikametinden çok mutlu olduğu anlaşılıyor. Yerel sosyete içinde büyük bir sükse sağlayan bu zat, o sıralarda Pera'da bulunan bazı ileri gelen kişilerle samimi dostluklar kurmuştu ki, bunlar arasında Fransa Devleti'nin elçisi olan Choiseul-Gouffier ile kurduğu dostluk meşhurdu. 1788 yılı Kasım ayında Casanova'ya yolladığı mektubunda, o gün Foscarini'nin resmi giriş vesilesi ile sarayda verdiği müstesna balodaki tutumunu da anlatır: "Benim odalarımda öyle basılı şey ve resim vardır ki, seçkin mobilyalar ve kitaplar da

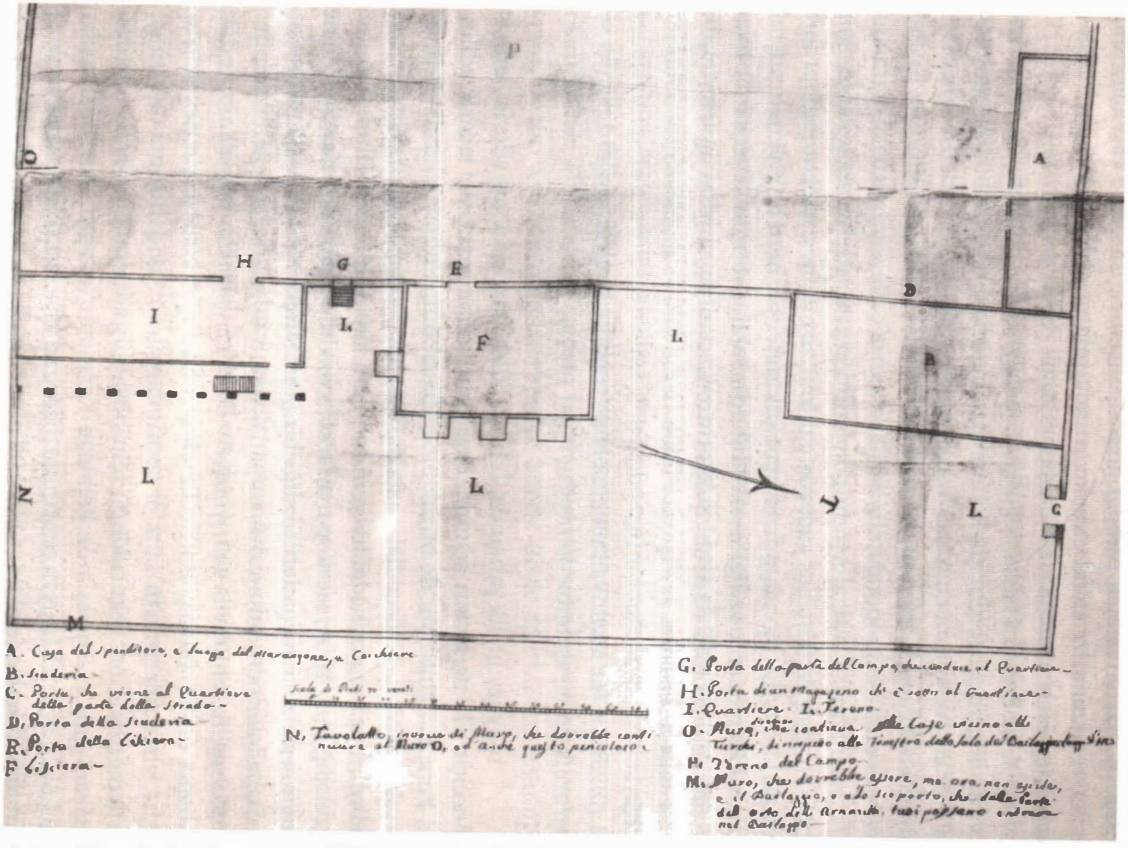
süslüdür. Bayram sırasındaki bu gösteri esnasında kadın ve erkekler, yani elçiler ve temsilciler kabul etmek zorunda kaldım. Odalarımda geçirdiğim iki saatten fazla zamanda, muhabbetimiz çok parlak ve edebi geçti."[101]

Yeni Balyos Federico Foscari ile çağdaş olan bir kronik yazarının verdiği bilgiye göre, 1793-94 kış mevsiminde, balyosluğun büyük salonunda Foscari, mevsimin en güzel balolarını vermişti.[102] Baron de Dedem olayı şöyle tasvir eder: "C'était un homme bon, jovial, qui avait beaucoup lu: dégoûte et ennuyé du monde, il passait sa journée dans son lit; mais, aimant à recevoir ainsi, il avait alors une conversation anectodique et piquante. Son bonheur était de faire des cadeaux, surtout aux dames. İl était en tout fort honorable"[103] [İyi bir adamdı ve hem çok neşeliydi hem de çok okumuştu. Kalabalıktan hazzetmediği ve sıkıldığı için vaktini yatağında geçirirdi; ziyaretçilerini de böyle karşılardı. Sohbeti anektotlara dayalıydı ve iğneleyiciydi. Onu en mutlu eden şey ise, özellikle hanımlara hediyeler vermekti. Her yönüyle çok saygıdeğer bir insandı].

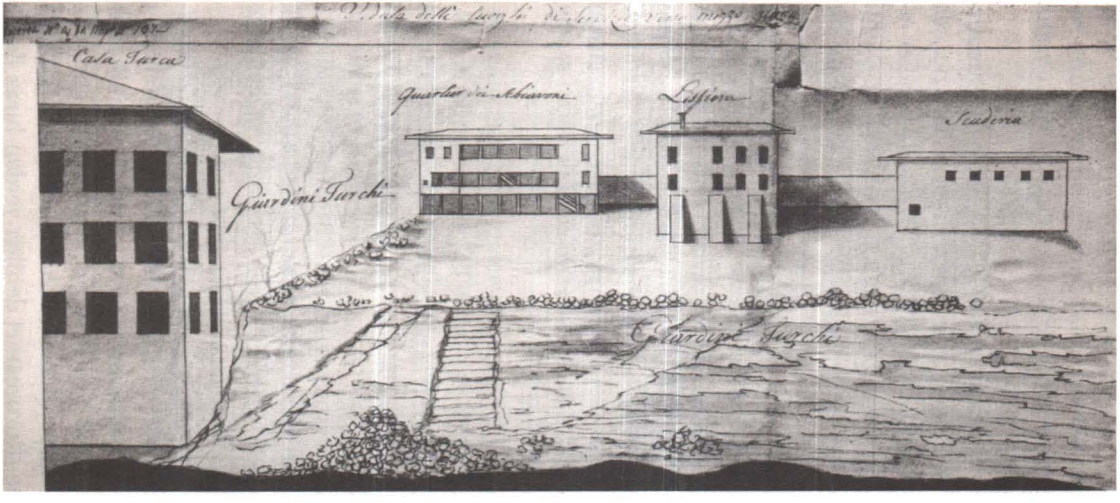
Böyle bir tasvir, çökmekte olan Venedik Cumhuriyeti'nin zerafet ve çapkınlık dolu yaşamına dair çağrışımlar yapar.

•••

16. yüzyılın ilk yarısında, İstanbul'da bulunan yabancı devlet temsilcileri için Galata surları dışında, Pera bahçelerine yazlık yer tedarik edilince, Pera dediğimiz yer de büyük bir nüfus akımına uğrayıp kırsal görünen havasını yitirdi, böylece daha uzakta bulunan yerlere doğru gitme arzusu belirdi. İşte bu gibi nedenler yeni bir olaya kaynaklık etmiş olup, önceden açıkladığımız üzere, sıcak yaz aylarında bir köye çekilip, tenha bahçelerle dolu, serinletici rüzgârların estiği bir yer arama yanında başkentin çeşitli mahallelerinde zaman zaman patlak veren salgın hastalık tehlikesinden kurtulma lüzumunu da getiriyordu.[104] Daha 17. yüzyılda, Babıâli nezdindeki yabancı devlet temsilcileri ile Pera'nın en zengin kişileri, yazları Belgrad (1521 yılında Belgrad'ın Türkler tarafından alınmasından sonra oradan getirilenler tarafından kurulduğu için böyle bir ad almıştı) köyüne çekilme alışkanlığını kazanmışlardı. Pera'dan Karadeniz'e doğru biraz uzakta olan bu köyün aynı adı taşıyan ormanına o devirde yaya olarak altı saatte varılırdı. Şimdi yazlıkçılar değil de avcılar kullanır [1980'li yıllardan sonra iskâna açıl-

Resim 158. Venedik Sarayı'nın avlusundaki bazı inşaatın planı. Foscari'nin 25 Temmuz 1794 tarihli dispeçine ektir. No. 111-2°, F. 240

Resim 159. Venedik Sarayı'nın avlusundaki bazı inşaatın görünümü. Foscari'nin 10 Şubat 1794 (Venedik takvimine göre) tarihli *dispaccio*'suna ektir. No. 137-2, F. 240

dı]. Yazları gidilen köyler arasında, Boğaz'ın Avrupa yakasındaki Rum-Türk karışımı Büyükdere ve Tarabya başta olmak üzere muhtelif yerler vardı. Fener semtinde ikamet eden bazı tanınmış Rum aileler de Tarabya'yı yazlık dinlenme yeri olarak seçerlerdi.[105]

1770 yılında Beyoğlu'nda bulunan bir Venedikli kronik yazarı şu satırları kaleme aldı: "İstanbul'un civarında, hoş bir görünüşü olan Boğaziçi'nde bizim Brenta'da olduğu gibi büyük taş binalar yoktur. Bununla beraber etrafındaki güzel tepeler sayesinde daha ileri ve sonsuz ferahlıktadır. Daimi yeşil örtüsü, latif korulukları, saraya bağlı kişilerin evleri ile dolu olup bir dizi köyle kaplıdır.

Bu zengin kişiler kendi özel zevklerine uygun yeni yazlıkçı yerleşim merkezleri yaratırlar. Evlerin hepsi ahşaptandır ve Boğaziçi kıyısındadır. Hepsinin bir sahanlığı, yani ahşap tırabzanlarla çevrili geniş bir yeri bulunur ki, buraya uzanan bir kanal içinde kurulu çiçek yığını, zemini süsleyen bir hareket yaratır. Burada rahatlıkla balık avlanır. Akşam yemeği ve sohbeti de büyük bir neşe içinde yapılır. Daimi sıhhat içinde olmaları, tuzlu suyun bataklıktan uzak bulunuşuna bağlıdır. Bu hareket ve canlılık daimi saadet dolu bir hareketliliği beraberinde getirir."[106]

Yabancı devletlerin temsilcileri genellikle yıldan yıla yazlık bir ev tutarlardı. İlk zamanlar, şimdi bile yakın zamanda Tahran'da yapıldığı gibi, büyük çadırlar veya sayvanlarda kalmayı bile göze almışlardı. Yabancı devlet temsilcileri yeni yazlık ikametgâh binalarında muhakkak kayıklar bulundururlardı. "Türk usulü çok güzel dikişli bir örtü ile kaplı, resimli ve süslü bütün bu kayıklar,"[107] sağlanan özel bir imtiyaz ile, yedi çift kürekli olabilirdi.

Venedik balyosları köyde özel bir daimi ev edinmedikleri gibi, yazlık için belirli bir mahal seçmediler. Göreceğiniz üzere, bazıları aynı mahalde ve hatta aynı evde kalmakla beraber yine de edinmediler.

Fevkalade elçi Alvise da Molin, Tophane'nin biraz ilerisinde Arnavutköy denilen kasabada kaldı ve 1671 yılında da orada öldü. Onun ikamet ettiği evde sonradan kalan Giacomo Querini'yi 1672 yılında Magni de ziyaret etti. Fakat bu zat çok uygunsuz bir zamanda geldi: zira balyos tam o sırada, şimdiki diplomasi dilinde, kuryeyi hazırlamakta idi. Magni şu satırları yazar: "Sayın balyos, Corukcsme [Kuruçeşme] denilen yerden biraz ilerde

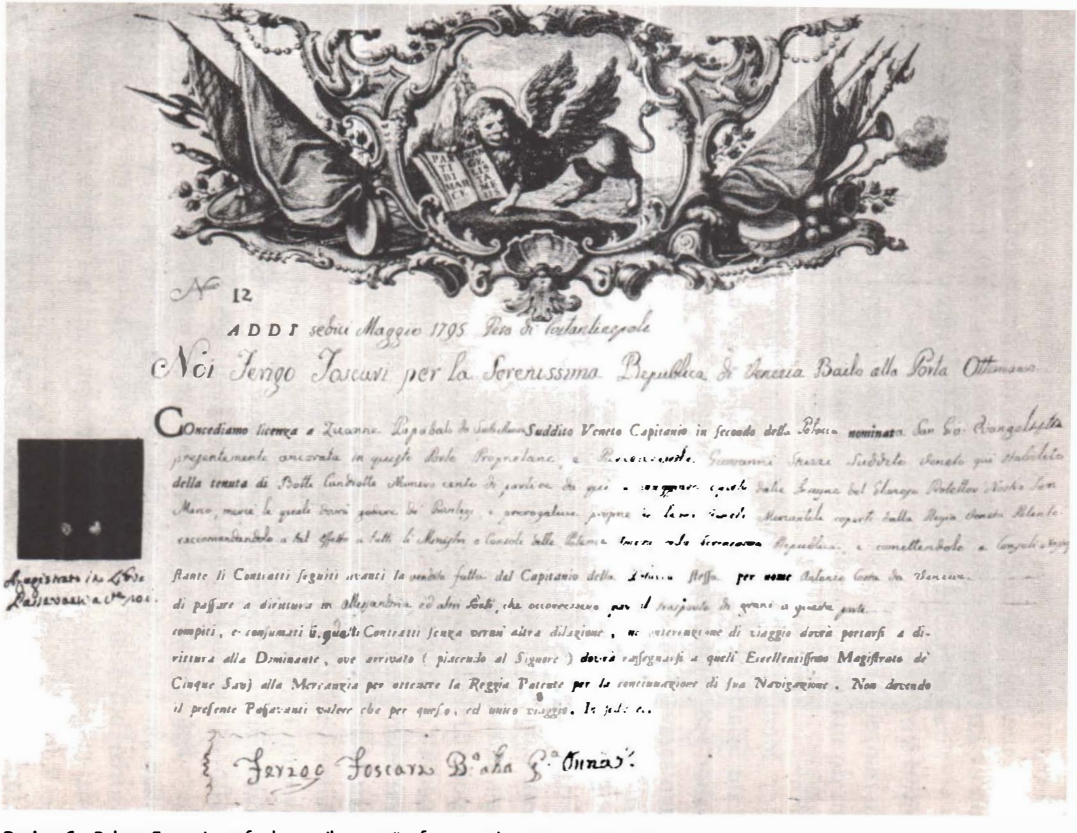
Resim 160. 1782 senesinde İstanbul'un merkezini tahrip eden yangından sonraki plan.
Garzoni'nin 26 Ağustos 1782 tarihli *dispaccio*'suna ektir. No. 32, F. 223

Arnavutköy denilen, yani Arnavutlarla dolu bir köyde kalıyordu. Kaldığı yer de Musevi evlerinin çevirdiği küçük bir evdi. Burada daima anılacak olan Sayın Cavaliere Alvise da Molin de günlerini geçirdi... Ekselansları tarafından, takdir edilen tarzda kabul edildim, bana Osmanlı arazisi hakkında ayrıntılı sorular yöneltti.[108] Sayın balyos, o sırada Venedik'e gitmekte olan bir gemiye yetiştirilecek bir yazıyı hazırlıyordu; O'nu rahatsız etmemek için oradan uzaklaştım. Ekselansın yeğeni Pietro ile görüştüm. Karşılıklı kucaklaşma ve özürlerden sonra kayığıma [metinde caicco] binip Avrupa tarafındaki kıyıları geçerken, Asya kıyılarındaki nefis manzaraları gördüm."[109]

Balyos G. B. Donà, 1682 yılında Boğaziçi'nde biraz daha içerde kalan Baltalimanı denilen köyde kalmıştı: "İlkbahar aylarında başlayan veba salgınının ilk belirtilerini görür görmez, –balyosun özel doktoru olarak bulunan Michelangelo Andrioli şöyle yazar– İstanbul'dan çekinen Ekselans, Boğaziçi'nde [metinde; Canal del Mar Nero] hemen bir evi veya sarayı iki seneliğine kiralamak istedi: Hisarları geçer geçmez Baltalimanı denen köyde bulunan bir yere gelip durdu. Böyle bir çekilişe sebep, manevi rahatlıktan başka, tepelerin hoş görünüşü, evlerle dolu olması, çam ağaçları ile süslü bahçelerin bulunması idi... Burası kullanışlı bir hale getirilirken, kadife kumaş kullanıldı ve her yeri gösterişli halılarla kaplandı. Her şey davet edeceği kişilerin hoşuna gitmeliydi."[110]

Bundan dolayıdır ki, 18. yüzyılda Beyoğlu dışında yazanlar arasında, 1746 yılında Belgrad'da [Belgrad Köyü] Francesco Venier'i, 1765 yılında ise Giovanni Antonio Ruzzini'yi Tarabya'da görüyoruz. Fakat bu asırda balyosların yazlık olarak kullandıkları mahal, genellikle Büyükdere idi; örneğin 1727 yılında Daniele Dolfin, 1744 yılında Giovanni Donà, Andrea da Lezze 1749 ve 1750, Francesco Foscari 1758 yılında, Girolamo Ascanio Giustinian 1768 yılında, 1778 yılında Bartolomeo Gradenigo (orada Toscanalı gezgin Domenico Sestini tarafından ziyaret edildi), Andrea Memmo 1779'dan ve 1781'e kadar, Agostino Garzoni 1782'den 1785 yılına kadar, Girolamo Zulian 1785 ve 1786 yıllarında, Nicolò Foscarini 1789 yılından 1791 yılına kadar, Federico Foscari 1793 yılında ve Francesco Vendramin de 1797 yılında kalmışlardı.

Yazlık evlerin kira bedelleri de yıldan yıla artmakta idi. Rağbet kadar bunda Türk parasının devamlı bir değer kaybı içinde olmasının da payı

Registrato in Libro Passavanti a Car.to 101.

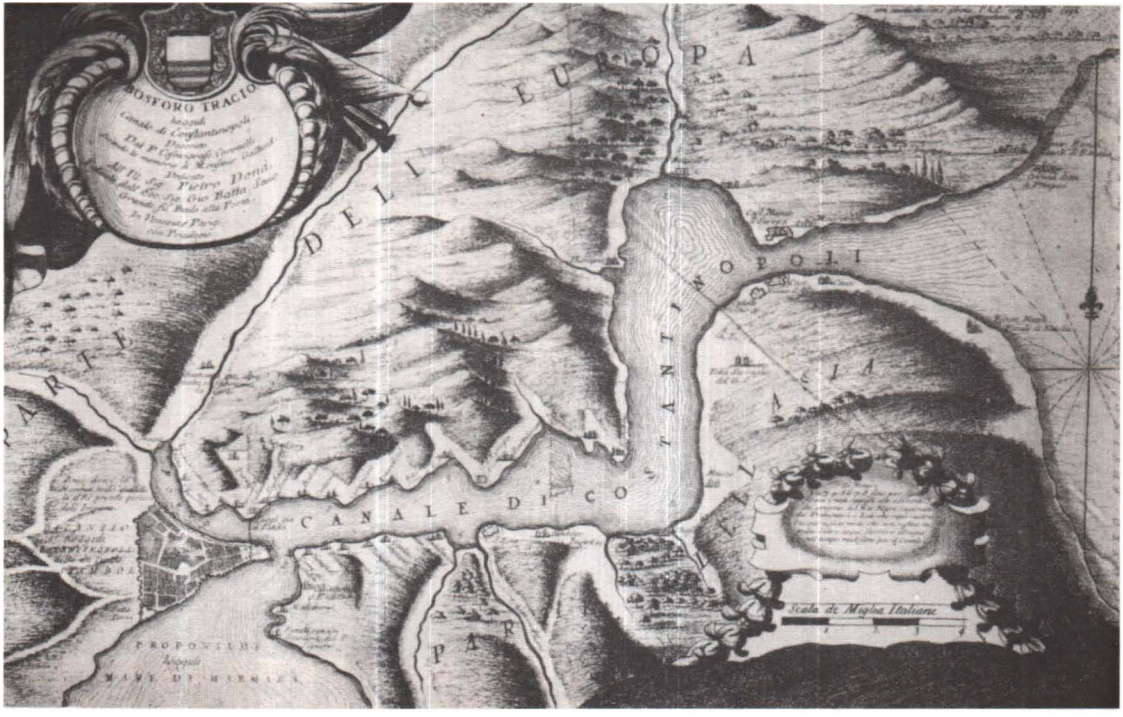
Resim 161. Balyos Foscari tarafından verilen seyrüsefer patenti Venedik, Şehir Müzesi, Cicogna yazmaları, B. 3503

vardı:[111] [Kira] 1722 yılında 240 reale tutarında iken,[112] 1739 yılında 300 reale, 1748 ve 1757 yıllarında 500 reale ve 1765 yılında da 550 piastra idi.[113] En son ödenen meblağ 800[114] olduktan sonra, 18. yüzyılın sonunda normal olarak 1000'e çıktı.[115]

Kira parasına ek olarak, tamir için ve evi her zaman balyoslarla maiyeti için hazır ve müsait tutmak için sürekli para gerekirdi. Kalabalık olan maiyet halkı, balyosun görevi esnasında hem gereksinimi karşılamak hem de makamının onurunu tamamlamak için köyde bile olsa beraber gelirdi.[116]

Memmo, 1779 yılında Büyükdere'de biraz uzun bir süre kaldı. Alışılan yaz aylarını geçip, kış aylarında Boğaziçi'nde kalmak zahmetli olmakla beraber, 1780 yılının ocak ayı başına kadar burada kaldı. Çünkü Pera'da bulunan saray henüz iskâna uygun değildi ve Venedik Senatosu da Riso'nun evini kiralama teklifini kesin olarak tasdik ettiği kararını hâlâ yollamamıştı.[117] Balyosun ikamet ettiği ev, Beyoğlu'nda yaşayan İngiliz asıllı zengin ve adı da Barker olan bir tüccarındı.[118] Bu villanın da bahçesi çok büyük ve namlı olup, evin benzerleri arasında "en soylu ve parlak" olmasını sağlamıştı. Barker ölünce, sahibinin 100.000 piastra sarf ettiği bu evi 25.000 piastraya alabilmek için senatoya teklifte bulundu. Böylece villa, İstanbul'daki Venedik Cumhuriyeti temsilcilerinin daimi bir yazlık ikametgâhı olacaktı: Fakat teklif kabul edilmedi ve bunun üzerine villayı terk etmek zorunda kalan Memmo, bu aşamada şanslı olabileceğini ileri sürdü: zira yine Büyükdere denilen köyde Hollanda Elçiliği Dragmanı Giacomo Testa'nın evini istiyordu. Barker'in evine göre çok mütevazı olan bu eve taşınan balyos, beraberinde iki sekreterini de aldığından, maiyetini yerleştirmek için, evin etrafında üç küçük ev daha kiralamak zorunda kaldı.[119]

Boğaziçi'nde meydana gelen bu yazlık ikametler esnasında da Babıâli ile olan süreli işler için, başkente devamlı ziyaretler yapılması gerekiyordu. Balyoslar, böyle daha latif bir çevrede, Karadeniz'den gelen tatlı rüzgârlar yanında, Belgrad Ormanı ve Boğaz'ın değişik yerlerine yaptıkları gezi ve turlar sayesinde daha mesut oluyorlar, İstanbul'da kordiplomatik ile karakteristik bir topluluk yaratıyorlardı: Bununla beraber, Boğaziçi kıyılarına taşınan sair meslektaşları ile aralarındaki münasebet ve hürmet teatisi mutat etiket altın-

Resim 162. Coronelli, Boğaziçi'nin planı (17. yüzyıl, Balyos G. B. Donà'nın oğluna ithaf edilmiştir)

da devam ediyordu. O sıralarda İstanbul'u ziyaret eden çağdaş bir ziyaretçi şu satırları yazar: "L'étiquette pérote est à Buyukdéré aussi rigoureuse au moins qu'à la ville. Les promenades de la prairipe et du quai sout le rendez-vous de la noblesse, et il est d'usage de n'y paraître qu'en très grande toilette. Les cercles et assemblées y sont aussi suivis qu'à Péra et la roideur y est la même."[120] [Büyükdere'de de harfiyen Pera'da uygulanan etiket kurallarına uyulurdu. Kır ve sahil gezilerine bütün soylular katılırdı ve bunlara en şık kıyafetlerini giyerek gitmeleri âdettendi. Toplantılara ve meclislere de Pera'daki kadar yoğun bir katılım olurdu].

Bu sakin ikamet sırasında bile meydana gelen olaylar veya veba hastalığı tehdidi sükûneti bozardı. Bu olaylardan birini 1770 yılında, Balyos Giralomo Ascanio Giustiniani şöyle anlatır: "Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki savaş esnasında şaykalara [metinde saiche] bindirilen savaşçılar [Türk tarihindeki Don Kazakları], Tuna Nehri ağzının muhtelif yerlerine yollanıyorlardı. Boğaziçi'nde rüzgârlar köylere doğru estiği için, bunlar da malzemelerini almak için Büyükdere denilen yere geldiler, bu sırada bağları tahrip edip, elçilerin evlerinin arazilerine zorla girmeye kalkıştılar. Beklenmedik bir şiddet olayı için her birinde silahlı adamlar hazır bulunuyordu. Eğer savunanların iyi niyeti belli olmasa idi, mütecavizlerin saldırısını, müdafiler durduramazdı. Ben o gün dairenin günlük işleri için Beyoğlu'nda idim. Fakat İsveç ve Rusya temsilcileri ile, Hollanda temsilci vekili, kızgın bekleyen Türklerin daha büyük taarruza geçmelerinden endişe ettikleri için, bana haber yollayıp, kendi ve benim adıma Babıâli ile temas edip, yeniçerilerden bir müfreze temini için aracı olmamı istediler. Bize yakın yerdeki Tarabya köyünde ikamet eden Fransa elçisi ile anlaşmıştı. Durumu dinleyen kaymakam [metinde kaimecam], kısa süre sonra bir ferman hazırlattı. Bana verilen bu belge, benim yanıma odabaşı [metinde Oda Bassi] ile birkaç yeniçeri veriyor, böylece köydeki evim güvence altına alınıyordu. Evi korumaları ve savunmaları için, bunlara günde dört piastra ödemek gerekecekti. Bunu aynen biraz evvel anılan temsilcilere bildireceğim."[121]

Veba korkusu, Boğaziçi'nde bile sürekli huzursuzluk yarattığı için, balyoslar haberleşme yazılarında, köyde bile olsalar bu olaya değiniyorlardı. Bu salgın hastalıklardan birinin hikâyesini Balyos Andrea Memmo, 1780

Resim 163. Tarabya'nın görünümü. İpsilanti Morussi yalısı. Melling, *Voyage pittoresque de Constantinople et du Bosphore*, Paris 1819)

yılı eylül ayında anlatır. Bu olay bize, İstanbul halkının şehirde olsun köyde olsun bu tehlikeden nasıl tedirgin olduğunu gösterir:

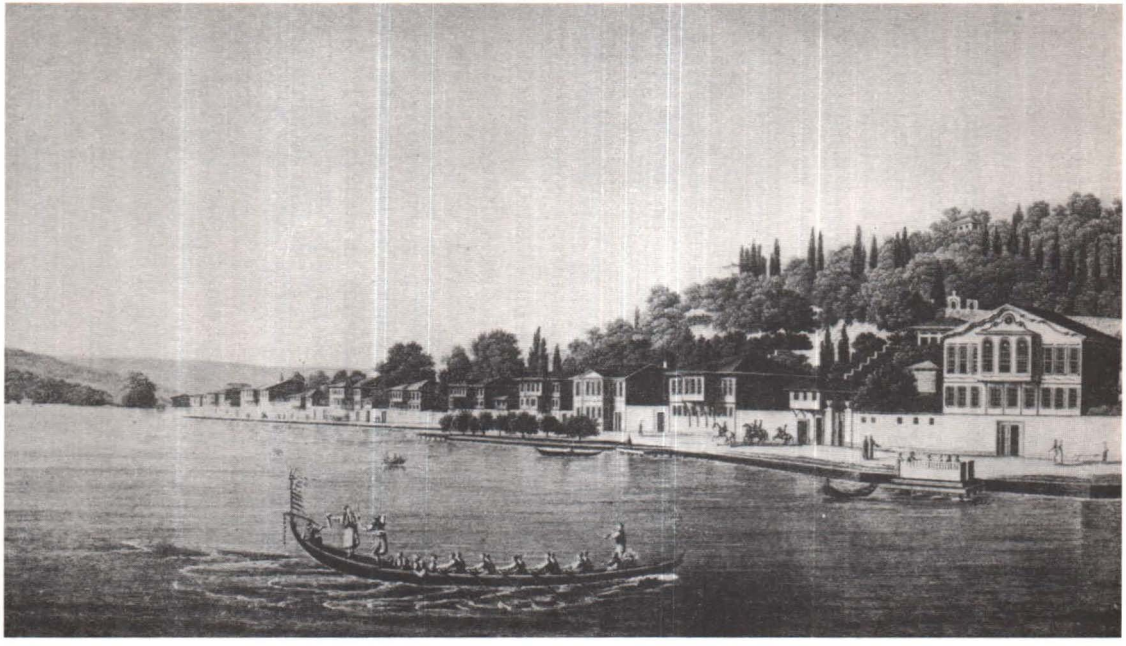
"Veba denilen korkunç bela şimdiye kadar burada yaşayan Frenklere bu yıl yaşattığı eziyet ölçüsünde dert olmamıştı. Ermeni, Rum, Musevi ve hatta Türklerin ikamet ettikleri Beyoğlu'na yakın köylerde ve Kuruçeşme ile Ortaköy'deki evlerde oturanlar, buna bir de şehirde meydana gelen yangınlar eklenince, ev bulamadıklarından oturmak için hep buralara geldiler. Burada, İstanbul'dakine nazaran daha az sayıda olan Museviler ise bulaşıcı hastalığın daha çok yayılmasına sebep oldular. İlk salgın Tarabya'da başladı ise de, orada oturan Fransa ve Napoli elçileri, hiç vakit yitirmeden Bostancıbaşı'ndan [metinde Bostangì Bassì] sadık bir muhafız istediler. Muhtelif yerlere dağıtılan bu kişiler gece ve gündüz rahatsız edilmeyi önlüyor, böylece hem giriş kontrol altında tutuluyor hem de gelen aracılar ve mektuplar becerikli kişiler tarafından koklanıyor ve yıkanıyordu.

"Köyden ve Türk evlerinden, devamlı uzayıp giden bu kıyıyı korumak imkânsızdı. Bu arada alınan tedbirlerin sıklığı yüzünden, personel sayısı da artınca, elçiler ödemede zorluk çektiler. Böyle bir hastalığı önlemek için, burada herkes birbirine özel bir işaretle sağlık haberi yolluyordu.

"Sonunda Rusya Elçiliği Dragmanı Crutta da öldü. Bütün diğer büyükelçilerin evlerinde çalışmışsa da, benden uzak kalmıştı. Bahçeyi ziyaret edenlerin sayısı çoğaldığından ben herkesten önce dışa kapanmıştım.[122] İngiltere ailesinde ise, evin görevlilerinden birinin çocuğu öldüğü için epey endişe vardı. Meslektaşlarımla beraber, Bostancılarla[123] bir güvenlik hattı meydana getirmeye karar verip, masrafları da aramızda eşit olarak taksim ettik.

"Böyle bir çare bulmak için önemsiz ise de, gün geçtikçe kötüleşen köy içindeki duruma karşı çeşitli ıslah önlemleri düşündük. Geçen ayın yirmisinde, buranın Bostancıbaşısı tarafından seçilen köylerin ustasının [metinde; Ustà] masraflarını ödedik. Elçiler de böyle bir masraftan kaçınmamak için, 80 piastra tutarında bir bedele razı oldular. Yetmeyeceğini bilmekle beraber, yeni önlemleri şimdiden düşünmeye başladılar.

"Bu masrafın yapılmasından sonra, hemen bir emniyet ağı meydana getirilmekle beraber, dragmanımız Mascellini'nin oğlu bir saldırıya uğradı ve üç gün sonra da öldü. Hamile olan annesi ve hatta bir masum kızı

Resim 164. Büyükdere merkezinin görünümü. Melling, *anılan eser*

da korkudan öldüler. Baba o sırada balyosluğun bir işi için Beyoğlu'nda idi. Ben de bu sırada elçilerin kendi aileleri, bilhassa kendi dragmanları için yapılacakları yaptım. Mascellini, Kefeliköy [metinde Chiefeli Kioi] denilen yerde bir ev almak için, 100 piastra istedi ve ailesini naklettikten sonra da, yeni bir uğursuzluğa uğramamak için oğlunun ölümünden sonra kırk piastra istedi ve kendine yardım edenleri de başka bir yere yerleştirdi.

"Kayda değer görmediğim bazı küçük masraflar da meydana geldi. Ekselanslarına, elçilerin Ustà'ya ödediği 140 piastradan 80'inin bize ödetilmiş olduğunu söylemiştim. Yukarda adını verdiğim dragmanın daha hangi isteklerde bulunacağını sessizce bekliyorum. Onun böyle bir olayı karşılamak için yedekte parası olmadığını biliyorum. Eğer böyle bir yardımda bulunmazsak çok büyük bir umutsuzluğa düşer.

"Köy dışında ve yakın evlerde bulunan bütün elçilik mensuplarından otuz kişi öldü. Benim maiyetimden ise kimse ölmedi; zira ben bu felaketin önlemini iyi alıp, etrafı çevirmiştim. Bundan dolayı, sayın Senato'muza burada bir satın alma uyarısında bulunmak istedim. Böyle durumlarda bizi iyi koruyacak bir inşaat veya benzer başka bir uyarı fırsatı ele geçmez. Değerli tabip Dalla Bona'nın ölümünden dolayı ailemiz arasında büyük üzüntü yaygın. Padova Üniversitesinde profesör olan faziletli babasına iyi bir halef olabilirdi. Burada benimle de bazı çalışmalar yapabilir, karşılaştığı hastalıkları sıralardı. Göğsünü saran sıkıştırmalardan sonra, hiçbir yardım ve tedavi görmeden öleceğini gördüğüm bu zatı kan alıp kurtarmayı denedik. Biraz nefes alınca Beyoğlu'na taşıdık. Fakat, insanın girer girmez öldüğü hastaneye değil, genç bir eczacı olan bir Ermeninin evine gittik. Elli piastra ödedim. Böyle acil ve hüzün verici durumlar için kaçınılmaz olan masrafı tasdik etmenizi beklerim."

"Veba yüzünden hiç durmadan masraf etmek zorunda kaldığım için üzgünüm. Evlerinde olan üç sai öldü. Diğerlerinin kurtulması zor değil, zira Dragman Mascellini ve muhasip, benim selefimi de örnek alıp, sizin buradaki temsilcilerinizin iyi temsil edilmeleri gereğine inandıklarından onları San Dimitri'de [sonradan Tatavla ve Kurtuluş adını alan köy] yerleştirmek için üç veya dört ev buldular. Hepsinin masrafı 85 piastra kadardır ve 73 piastra da ölenler ve taşınma masrafı için harcandı ki, kabulünü ümit ediyorum.[124]

Resim 165. İstanbul ile Büyükdere arasındaki güzergâh. Melling, *anılan eser*

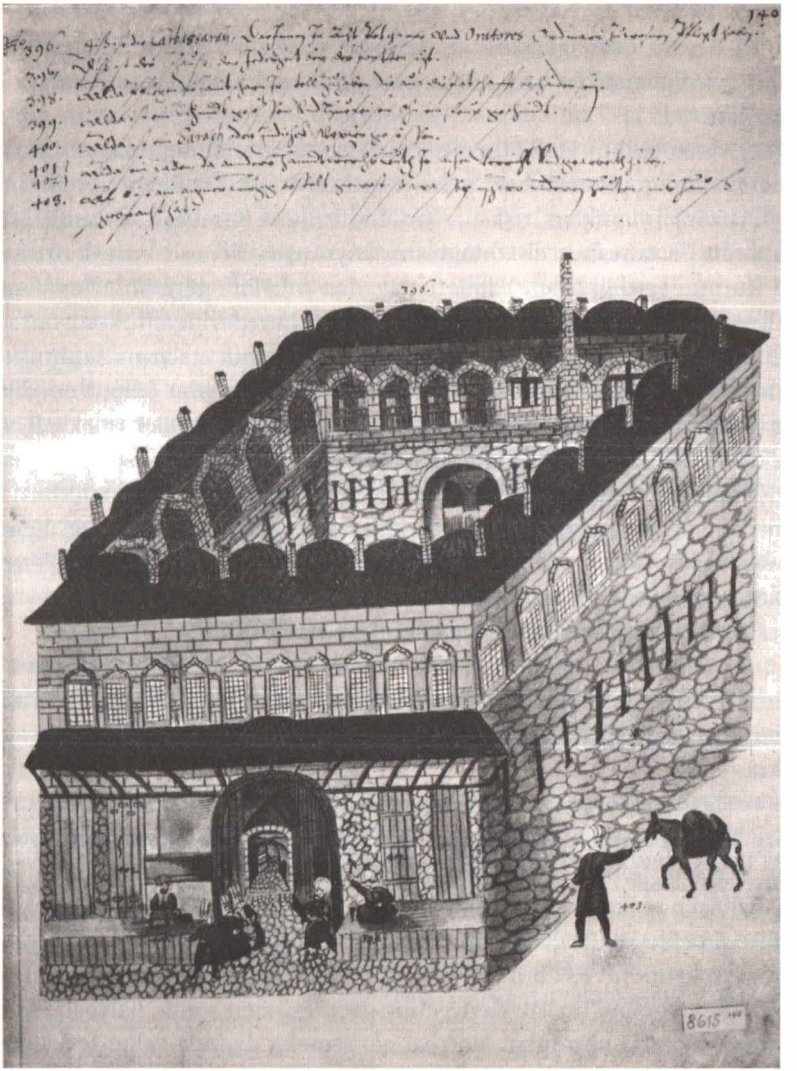

Resim 166.
Fener semtinde Venedik temsilciliğine atfedilen bina.

"Ben bu evde özel kaldığım için, Pera'da da yaptığım gibi kapıya çift demir parmaklık koydurdum. Etrafı saran duvarda, yeniçerilerin kullanması için yeni bir kapı açtırttım. Ramazan ayı yaklaştığı için evi kötülük veya gerçek bir kötü olan korkudan uzak tuttum.

"Kapıdan başka, giriş tarafından evlerin girişine kadar kalan bölümde ahşap bir yol ayrımı yaptırdım. Ahşapların İstanbul'dan taşınması ile birlikte, ekli tasdikli makbuzda belirtildiği üzere, 22 piastra, 137 piastra ve 60 aspro [akçe] tuttu. Bütün herkesin bildiği bu kaçınılmaz amme harcamalarının da tarafıma ödenmesini tasdikinize sunarım."[125]

•••

Resim 167. Elçi Han'ın dış görünüşü (16. yüzyıl). Viyana, Milli Kütüphane, cod. 8615

İstanbul'daki Venedikli temsilcilerin ikametgâhlarının, asırlar boyunca devam eden gelişme ve değişme olayından sonra, konumumuzu yakından ilgilendiren bazı küçük sorunları kısaca burada açıklamaya çalışacağım.

İstanbul'un Haliç üzerindeki Fener semtinde bulunan, Bizans stilinde yapılmış pitoresk bazı evler üzerinde duran De Beylié, bunların detaylı tasvirini yaptıktan başka, resimlendirmiş ve Karabaş Caddesi üzerinde bulunan iki tanesinin de fotoğrafını koymuştu. Fenerli bu evlerin sahibi iki Rumun verdiği sözlü bilgilere dayanan müellife göre bu evler Venedik balyosuna ve Venedik Cumhuriyeti'nin elçi heyetlerine ait iken sonradan, bilinmeyen bir tarihte şimdi eve sahip olan Rumun atalarına satılmışlardı. Adı geçen müellif, evlerin 15. yüzyılda yapıldığında ısrar edip, Venediklilerin de hemen İstanbul'un fethinden sonra buraya geçtiklerini ekledi. Aynı çağda Venedikli vatandaşlar Fener Mahallesi'ne sığınıp, 1634 yılına kadar kaldıktan sonra, son kiliseleri olan S. Maria'nın camiiye tahvil edilmesi üzerine, Fener'i terk edip, Galata'yı kendilerine yeni bir yurt edindiler. Venedik balyosu ise, 1584 yılında, Pera bağlarında bir eve sahip olunca, asla Fener'de ikamet edemezdi. O tarihte Galata'da hazırladığı ve tarihlediği belgeler vardır. De Beylié'nin görüş ve kanaatleri bundan ibarettir.[126]

Yukarda belirtilen evlerin Venedik elçiliğinin binası olduklarına dair kanaat, daha evvel konu ettiğim De Beylié tarafından kaleme alınan eser üzerine, Celal Esad,[127] Diehl,[128] ve daha başka müellifler tarafından da aynen tekrar edildi.

Evlerin 15. yüzyılda yapılıp yapılmadığı bir yana, bunların Gurlitt'e göre[129] 18. yüzyılda yapıldığının ileri sürüldüğünü tekrarla yetiniyorum. Bir Venedik temsilcisinin 1453 tarihinden kısa bir süre sonra da Fener Mahallesi'nde ikamet etmiş olması ihtimalini dikkatten uzak tutmuyorum. Fakat gene de De Beylié tarafından ileri sürülen görüşler, tarihsel dayanaklardan yoksundur. Kitabının II. bölümünde topladığım bütün tarihsel kayıtlara göre, İstanbul'un Türklerin eline geçmesinden sonra, balyoslar sürekli olarak Galata'da oturdular. Normal görüşmeler dışında gelen fevkalade elçiler ise, kısa sürelerle İstanbul'un Guidecca denilen Musevi Mahallesi'nde kaldılar. Osmanlı Devleti'nin başkentinde bulunan Venedik tebaası da, di-

ğer Avrupalılar ile birlikte toplanıp, Galata'da ikamete mecbur edildiler. 15. yüzyıl sonu ile 16. yüzyıl başında burada olduklarına eminiz.[130]

İstanbul'da antik Konstantin alanında, şimdi Çemberlitaş denilen yanmış sütun civarında, Türk devrinde çok tanınan bir Elçi Han (Elçilerin Sarayı) yaptırılmıştı. Sayısız Avrupalı temsilcinin kaldığı bu binada genellikle Avusturya elçileri bazen tutsak gibi kalırlardı. İstanbul'un eski bir tasvirinde,[131] burası "Teutsche Han" diye kayıtlıdır. Avusturya'nın İstanbul'daki temsilcilerinden olan Busbecq ile bir başka Avusturya elçisi maiyetinde bir rahip olan Schweigger de[132] buranın canlı tasvirlerini yaptılar.

İstanbul'un Divanyolu Caddesi'nde bulunan bu bina, 15. yüzyıl sonunda yapıldı veya yeniden inşa edildi. Dörtgen bir görünüşte olup, orta avluda ve birinci katın etrafında küçük ve çıplak oturma odaları vardı. Her türlü hayvanın kaldığı bu binanın alt katında ahırlar, mutfak ve depolar vardı (167 sayılı tablo).

Osmanlı tarihçisi Hammer'e göre, burası 1646 yılında Babıâli'nin haraçgüzarı Eflak, Boğdan, Transilvanya [Erdel] ve Raguza [Dubrovnik] temsilcilerine ayrılmıştı.[133] 1865 yangınında büyük zarar görünce yıkıldı ve yerine bir matbaa yapıldı [sonradan bu matbaa yıkılıp yerine iş hanı yapıldı].

16. yüzyıl başında bazı Venedikli temsilcilerin Elçi Han'da kaldığı ihtimalini göz ardı etmesek de, anlattığımız sebep ve konuların ışığı altında, bu ikametlerin ne daimi, ne de uzatmalı olmadığını kesinlikle söyleyebiliriz.

Notlar

1 Babıâli'nin savaş açma bahanelerinin bir listesi şu eserde sıralanmıştır: Amy A. BERNARDY, *L'ultima guerra turco-veneziana (1714-1718)*, Firenze 1902, s. 75 vd.

2 Sulh görüşmeleri, pitoresk detayları ile birlikte, ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır: *Istorica relazione della pace di Posaroviz di* Vendramino BIANCHI, *segretario del Senato*, Padova 1719. Venedik Cumhuriyeti'ni Milano, İsviçre ve İngiltere'de temsil etmiş bulunan Bianchi bu kongre sırasında sekreter idi. "İstanbul Sarayında tecrübeli ve uzun yıllar burada çalışmış olan" Gian Alberto Colombo, bu kongre esnasında Venedik Cumhuriyeti'nin elçilik heyetinin kâtibi idi.
BIANCHI tarafından (s. 190 vd.) metni neşredilen Pasarofça Muahedesinde olsun, bundan önce akdedilen ve metni ROMANIN, VIII, 415 vd.'de neşredilen Karlofça Anlaşmasında, balyosun faaliyeti, imtiyazları ve yargılama dahil hakları, çok eski zamanlardan beri tekrar edilmiş ve yenileri de eklenmiş şekli ile verilmiş bulunuyordu. [Türkçe metin: *Muahedât Mecmu'ası*, c. 2, (İstanbul) 1294/1307, s. 174-175 ve 185-186].

3 Emo'nun balyos olarak bulunduğu 1722'de, İstanbul'da bir tek Venedik ticaret evi bulunuyordu. İzmir'de ise üç taneydi. 1765'te de bir ev bulunduğu kayıtlıdır. Fakat hemen şunu belirtmek gerekir ki Venedikliler Levant topraklarında yaptıkları ticareti yerel acentelere bırakmışlardı. Bunlara bir miktar komisyon ödeyerek bu işi yaparlardı. Böyle bir sistem ise büyük uyumsuzluk ve suiistimallere yol açmaya müsaitti.

Venedik Cumhuriyeti'nin yıkılışına kadar devam eden bu çözülme durumu, balyoslar tarafından eski devirlerin çok canlı ticaretini canlandıracak birtakım tavsiyeler ve öneriler verilerek hatırlanıyordu.

1715 yılında Mora Savaşları bahane edilerek Osmanlı ülkesinde Venedik şehrinden yapılacak ithalatı yasaklamak için o yılın aralık ayında padişahın neşrettiği fermanda kayıtlı bulunup, Theyls tarafından aynen alınmıştır.

Bkz.. *Mémories curieux de la guerre dans Morée et en Hongrie l'an 1715 entre la Porte, les Venetiens et L'Empereur*, şu eserin bir devamıdır, *Mémories pour servir à l'histoire de Charles XII Roi de Suède*, W. THEYLS adlı müellifin eseri, Leiden 1722, s. 212 vd.; *Lettere particolari scritte dal signor* Luigi di SANT'ILLER *in Costantinopoli dal 1720 al 1724*, Bassano 1737, s. 62 vd.; BUSINELLO, *aynı eser*, s. 110 vd.; Levant taraflarındaki Venedik ticareti hakkında bir muhtıra Venedik Şehir Müzesi Kütüphanesindeki, Cicogna yazmaları B. 2928'dedir; E. PESENTI, *Diplomazia franco-turca e la caduta della Repubblica di Venezia*, s. I, 1898 s. 43 vd.; P. MASSON, *Histoire du commerce français dans le Levant au XVIIIe siècle*, Paris 1911, s. 379 vd.

4 Bkz. BUSINELLO, *aynı eser*, s. 193 vd.

5 O sıralarda yaygın bir kanaate göre balyosluk makamı çok para getiren bir görev olup, hiçbir temele dayanmayan iddiaya göre de buraya mali durumunu düzeltecek kişiler atanırmış. Balyos A. Memmo 1779 yılında saray ile ilgili yeni masraflara giriştiği bir sırada, bu işi yapmaktan çok mutlu olduğunu "zira böyle bir yasal göreve getirilmiş bulunmakla, fakir duruma düşen ailemin son bir desteği ile balyosluk gibi şerefli bir makama seçildim. Cömert vatandaşlarım bana böyle bir yüksek güveni gösterdiler" (Memmo'nun 3 Mart 1779 tarihli *dispaccio*'su. n. 19, F. 220). Hakkında biraz ilerde bilgi vereceğimiz sabık sekreter Camillo Giacomazzi, 1809 yılında verdiği etraflı raporunda, Venedik Cumhuriyeti tarafından yollanan resmi şahısların, Babıâli'nin vezirleri ile birlikte, kendilerinin görevlendirildikleri para teslimi işlerinde, balyos ile bir miktar anlaşma yoluna giriyorlardı (Venedik, Museo Civico, Cicogna Yazmaları, B. 3503). 18. yüzyılda bir kronik kaleme alan bir kişi de balyosun bu yolla zengin olması yanında Fransa elçisinin de aynı yolu izlediğini yazmıştır: DE SAUMERY, *Mémories et avantures secrètes d'un voyage du Levant*, Liege I, 1732 s. 190 vd.

Bu asırda Venedik balyosunun Osmanlı divanındaki yeri Fransa ve İngiltere temsilcilerinden sonra, fakat Hollanda ve diğer ülkelerden önceydi.

6 ROMANIN, VIII. 415 vd.

7 Daha 1696 yılında harbin devam ettiği bir zamanda patlayan bir yangın Galata'nın büyük bir kısmını tahrip etmişti. 8-9 Eylül 1700 günü Pera'da patlayan başka bir yangın balyosluk ile fevkalade elçinin bulunduğu evi tehdit etmiş ve binanın sokağa bakan tarafındaki kapı tahrip olmuştu. Soranzo'nun anlattığına göre: "Aldığımız ilk tedbir makamın resmi yazışmalarını ve ayrıca hesap defterlerini güvenceye almak idi. Sonra, makamınız tarafından benim emrime verilen eşyaları topladık. Kâğıtlar biraz karışmakla beraber, sekreter Imberti hemen büyük bir güçle ve çok ter dökerek hatta büyük

tehlikeyi göze alarak kurtardığı evrakı, daha önceki görevlerinde gösterdiği ciddiyet ile düzenleyecekti." Çok kısa bir zaman içinde Pera'nın bir yığın güzel evini tahrip eden yangın, Colyer kardeşlerin ki bunlar Hollanda Elçiliğinde elçi ve sekreter idiler, evlerini de yaktı. Yangın gecesi balyosluk binasına sığınan bu elçiye bir süre için misafirlik izni veren Soranzo anne ve bir yeğeninin de bulunduğunu haber verdi (Soranzo'nun *dispaccio*'su, 20 Eylül ve 7 Ekim 1700 n. 27 ve 28, F. 164).

8 1701'inn mayıs ayında *giovane di lingua* [dil oğlanı] Pietro Vignola veba hastalığından dolayı öldü. Fevkalade elçi şunları yazdı: "Büyük kayıp beni çok etkiledi. Onu bu beladan kurtaracak her türlü tedavi ve girişimi yaptım. Ölü ile çok sıkı ilişkisi olan diğer giovane della lingua'lar da bu işte yardım ettiler." Soranzo o günlerde tabip Spoleti'yi sultanın hasta kızkardeşini tedavi etmekle görevlendirdikten sonra Karadeniz taraflarına çekildi. Bugünlerde İngiltere elçisinin sekreteri de gene veba hastalığından öldü. Bu adam hakkında bilgi veren Soranzo, onun Karlofça Antlaşması ile ilgili seyahatlerini anlatır ve Venedik Cumhuriyeti adına bir altın kolye hediye ettiğini ekler: Sulh sağlanması için gayret gösteren İngiltere elçisi Lord William Paget ile Hollanda elçisi Jacopo Colyer'e, Venedik Cumhuriyeti tarafından altın plaket armağan edilmişti. (Soranzo'nun 8 Mayıs 1701 tarihli *dispaccio*'su, n. 44, F. 166 ve daha önce de konu edilen 20 Eylül 1700 tarihli *dispaccio*, n. 27; 1 Temmuz 1701 tarihli karar).

9 Soranzo'nun 18 Ocak 1699 tarihli, (Venedik takvimi usulü) *dispaccio*'su n. 8 ve 23 Mayıs 1700 n. 19, F. 164. Paulucci için ayrıca şu kayıtlara da bakılabilir. Soranzo'nun 22 Nisan 1702 tarihli *dispaccio*'su n. 56, F. 166.

10 Soranzo, 1702 yılının ekim ve kasım aylarında Fulgenzio ve Marco adında, Carmelitani Scalzi adlı Katolik tarikatının iki rahibini misafir etti. Hindistan'daki Goa şehrinde bulunan manastırlarından ocak ayında çıkıp İran'ı geçip oradan Türkiye'ye girmiş ve Trabzon limanına gittikten sonra Karadeniz'den İstanbul'a kadar gelmişlerdi. Bunlar Pera'ya kadar geldikten hemen sonra Soranzo'yu ziyaret ettiler. Fulgenzio adındaki rahip ülkesine döndükten sonra bir rapor kaleme aldı ki, bu eser Bologna'daki Biblioteca Comunale Dell'Archiginnasio'da yazma eser olarak bulunur. Fulgenzio eserine şu satırları koymuştur: "Bizleri dairesine kabul etti ve bir dizi samimi sohbetten sonra, seyahatin amacını öğrendi ve en sonunda nerede kalacağımızı sordu. Biz de ziyaret ettiğimiz manastırlarda misafir edilecek yer bulunmadığını ve din kardeşlerimizin yardımcı olmadıklarını, Kutsal Yerler Manastırı yöneticisi papazlarından Francesco Maria adlı biraderin bir misafirhane gösterdiklerini söyledi. Ekselansları rahiplerin kalkıp da bir misafirhane göstermelerini hoş karşılamadı ve hemen bize evinde iki oda hazırlanmasını emretti. Emri hemen yerine getirildi ve sonra misafirhaneye gidip kaldık ve ertesi sabah saraya geldik, bize sağlanan inayetten rahat yararlandık." Fulgenzio sonradan şu satırları da ekledi: "Bu çok muhterem Bey'in bize gösterdiği yakınlık, kibarlık ve saygıyı tasvir edecek bir düzeyde değilim. Dinimize olan yakınlığı bize bir ağaç meyvesi gibi geldi ve sempatisi sayesinde iki ay kendisinin konuğu olup, her seferinde çok iyi hazırlanmış sofrasında bizleri ağırladı ve her keresinde samimi bir kibarlık ve yakınlık gösterdi. Hatta daha da kalıp beraber Venedik şehrine parlak bir giriş teklifinde bile bulunmasına rağmen, kendisinin daha bir yıl İstanbul'da kalma mecburiyeti bu isteğin gerçekleşmesini engelledi." Soranzo bu iki rahibe Venedik şehrine kadar sürecek masraflarını karşılayacak bir para ve İzmir konsolosu ile Venedik'te Procuratore di S. Marco olan oğlu Sebastiano'ya verilecek birer tavsiye mektubu hazırladı. Bu raporun bir özeti yayınlandı: A. DALLOLIO, *Un viaggio in Oriente alla fine del secolo XVII,*

Bologna 1907 (daha önce *L'Archiginnasio* adlı dergide yayınlanmıştı, a II, 1907, fas. 3-4). Burada s. 31'de, iki rahibin Soranzo ile görüşmeleri anlatılır. Ferdinando Joli, *L'Archiginnasio* adlı dergide, a. II. Fas.6. bu iki din adamının kimliklerini araştırdı ve Fulgenzio'nun Fananolu (Modena) Fulgenzio Sega ve Marco'nun da Bolonyalı Giov. Girolamo Zamboni adında biri olduğunu tespit etti.

11 OLIVIERI, *Enciclopedia*, daha önce zikredildi, s. 73.
Giustinian'ın parlak girişi 1 Kasım 1703 tarihli *dispaccio*'da anlatılır, n. 99, F. 167. Bu balyosun şu risaleyi de yayınladığı söylenir: *Eroe, o sia l'amor della patria in grado eroico. Orazione in lode di S. E. il Sign. Cav. Giulio Giustiniani del suo solenne ingresso alla Procuratoria di S. Marco*, Venedik 1710.

12 Bkz. Soranzo'nun 22 Nisan 1702 tarihli *dispaccio*'su, n. 56 Testa ailesinin soy kütüğünü 52 sayılı not ile bölüm IV'ün n. 17'sinde yayınladım.

13 Senatonun tahsis ettiği parayla balyosluk binasının tamir ve yenileştirme işine girişen elçi, 1702'de sarayın yanında, Francesco Testa'ya ait arsada bir ev yaptırmak istedi ki burada zaten daha önceden de Alvise Contarini zamanında temsilcilikten bazı kişilerin oturduğu ve bir kısmı da mutfak olarak kullanılan binalar da vardı. Fakat mahalle sakini olan Türklerin düşmanca tavrı ve çıkarılan güçlük üzerine, Topçu Başı [metinde; Topgi basci] duruma müdahale ederek buna engel oldu; aslında inşaatın kendi evinin Boğaz manzarasına engel teşkil etmesinden korkmaktaydı ve yabancı devlet temsilcilerinden hiçbir vakit hoşlanmamıştı. Aynı sıralarda Soranzo, yıllık kirası 90 reale olan yakındaki bir evi kiralıyarak elçilik personelinden bir kısmını orada oturttu. (Soranzo'nun *dispaccio*'su, 15 Nisan 1702 n. 53, F. 166).

14 Soranzo'nun daha önce de zikredilen 15 Nisan 1702 tarihli *dispaccio*'su, gene aynı yılın 22 Temmuz tarihli delib; ayrıca F. Gritti'nin 9 Mayıs 1724 tarihli *dispaccio*'su n. 30, F. 177; A. Erno'nun 28 Temmuz 1731 tarihli *dispaccio*'su n. 71, F 183 (Zeyil kısmına bakınız).

15 A. Giustinian ile A. Mocenigo'nun 31 Aralık 1709 tarihli *dispaccio*'su n. 214, F. 169; Mocenigo'nun 21 Ekim 1710 tarihli *dispaccio*'su n. 36, F. 170; 22 Şubat 1709 (Venedik takvimi) ve 6 Aralık 1710 tarihli delib.; ayrıca bkz. D. Dolfin, 27 Şubat 1728 (Venedik takvimi), *dispaccio*'su n. 17, F. 181.

16 Mutfak ve diğer işlere ayrılan bu yerler için (Memmo, 13 Temmuz 1714 tarihli *dispaccio*, n. 5, F. 172).

17 Yedikule denilen yerdeki kitabeler kaleye giren biri sol taraftaki köşeyi dönünce, kale kapısının önündekileri görür ve bunlar hakkında, Avusturyalı diplomat H. Kutschera, kısa bir makalesinde ilgilendi: "Ein türkisches Staatsgefängnis," *Die Heimat. Illustrirtes Familenblatt* adlı dergide, Viyana 1867, n. 24, s. 389 vd. Bu zatın yayınladıkları yanında, belirtilen yerlerde 29 Eylül 1690 günü Korint kentinde esir düşen Giulio Andrea Rasina adlı kaptan ile, 6 Temmuz 1697 günü gemisi batan Pietro Antonio Bembo ile tutuklanan Francesco Venier ve yanındaki Stefano Alberti ve 1715 tarihinde enterne edilen Venediklilerle ilgili birtakım işaretler daha bulunmaktadır. Büyük bir taş üzerinde giriş yerine konmuş bu taşı Kutschera şöyle neşretti:

Dominicus de Franciscis Asecretis Venetiar... Occasione belli
Peloponensiaci die VIII decemb. an. MDCCXIV indicti post
retentionem trium et amplius mensium in quadam domo Topana
detentus hic die XIII mart. an. MDCCXV cum subsignatis
aulicis execell. D. Andrae Memmo legati veneti eadem die
ad Arcem ad... que cum asse... lis utillic stricte

Tener... R Ducti
Petrus Riva Prosecretar
Rinaldus Carli Interpres
Antonius Darduinus
Bartolomeus Bruti
Joseph. Alexan. Volta
Petrus Franc. Acerbi
Iacobus Colombo
Ioannes Rugier Chiru ...
Hercules Mordelli
Io. Babtista Mora
Andreas ... Procur
Hieronymus Plani
Cursores Illyrici N.
... Quoniam ipse evellet
E Laqueo ..
... Mens ... Pril...

Kutschera'nın açıklamasına göre, son satır İncil'deki Salmus [Mezmur] kısmının 24'ünden alınmadır; Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet e laqueo pedes meos [çevirisi: Gözlerim hep Efendi/Rabb'in üzerindedir, çünkü ayaklarımı ancak o ağdan çıkarabilir].

Alberti ile Franceschi adlı kişilerin kitabelerinin fotoğrafı, MEHMED ZİYA'nın daha önceden zikredilen eserinin 81 ve 112. sayfalarında bulunmaktadır.

Girit Harbi esnasında bu kalede bulundurulan tutsaklarla ilgili çok dikkat çekici bir tasviri F. von TROILO yapmıştı: *Orientalische Reise-Beschreibung*, Dresda, 1676, s. 507 vd.

18 Bartolomeo Bruti adındaki dragoman, serbest kaldıktan sonra Korfu Adası'nın kuşatılmasında ve Butintrò Savaşlarında hizmete devam etti. Burada bir ihanete uğrayıp da Türkler tarafından tutuklandıktan sonra Mora'da hapse atıldı: Bir süre sonra yüksek bir meblağ ödeyip serbest kaldı ise de hapisteyken gözlerinden rahatsızlandığı için istifa etmek zorunda kaldı (Bkz. D. VENTURINI, *La famiglia albanese dei conti Bruti*, şu dergide: Atti e Memoire della Soc. Istriana di Arch, e Storia Patria, cild XX, Parenzo, 1905 s. 403 vd.)

19 Amy A. BERNARDY, *aynı eser*, s. 21 vd., 29, 89 vd., 92 vd.: Memmo'nun *dispaccio*'ları F. 172; THEYLS, *Mémoires cruieux de la guerre dans la Morée*, vs., daha önce zikredilen eserin şu sayfaları: 175 vd., 183, 197 vd.; *Relazioni dirette al Veneto Senato da Andrea Memmo, già Bailo a Cost. nel 1714 e 1715 intorno alla prigionia da lui sofferta al Topanà e nel Castello di Abido*, Venedik 1840 (Mocenigo-Spaur'un notları ile).

Sekreter Franceschi tarafından 8 Aralık 1714 günü yazılan bir mektup, Memmo'nun tevkifini anlatır. Bu belge Venedik Şehir Müzesi Kütüphanesinde, Cicogna yazmaları n. B. 3503'te bulunmaktadır.

20 HAMMER XIII, 291; THELYS, *aynı eser*, s. 203; OLIVIERI, *Enciclopedia*, s. 110.

Feriköy mezarlığındaki anı heykelinde, 1684'te ölen Dragoman Tommaso Navone anısına bir de yazıt konulmuştur (Bkz. BELIN, s. 526).

21 Ruzzini'nin buradaki ikamet günlerine ait bilgiler, o sıralarda imparatorluğun İstanbul'daki elçisi Kont Virmondt ile birlikte bulunan G. C. von der Driesch adlı kişi tarafından kaleme alınan raporda bulunmaktadır. Ruzzini tarafından verilen muhteşem ziyafet sırasında kullanılan gümüş ve parlak yemek takımları, davete katılan Driecsh tarafından anlatılır. Bu zatın anlattıkları arasında Ruzzini'nin Sadrazam [Nevşehirli Damat İbrahim Paşa] ve Padişah [Ahmet, III.] ile yaptığı görüşmelerin ve Kont Virmondt ile yapılan karşılıklı ziyaretlerin izleri de bulunmaktadır. Bu adamın anlattığı olaylar arasında, 1715 yılında ölen Venedik dragmanı G. B. Navone'nin genç kızı ile Fransa elçiliği dragmanı arasında, Fransız elçiliği şapelinde patriklik naibi tarafından kıyılan nikâh törenidir. Törene Ruzzini ile Virmondt da katılmışlardı (VON DEN DRIESCH, *Historische Nachricht von der Röm.-Kayserl. Gross-Botschafft nach Constantino*pel, Nurenberg 1727, s. 271 vd., 279, 280 vd., 282, 287, 423 vd., 427).

22 Ruzzini'nin 6 Temmuz 1720 tarihli *dispaccio*'su n. 35, F. 173; Ruzzini-Erno'nun 1 Eylül 1720 tarihli *dispaccio*'su, n. 7, F. 174; 10 Ağustos ve 2 Kasım 1720 tarihli kararlar. Ayrıca F. Gritti'nin 9 Mayıs 1724 tarihli *dispaccio*'su n. 30, F. 177.
Venedik temsilcileri, 1702 yılında Soranzo tarafından yıllık 90 realeye kiralanan, balyosluk karşısındaki evin gerçek bir süpriz olduğunu ve bunun da harp vesilesiyle az bir bedelle Fransa elçisi tarafından gerçekleştirildiğini belirttiler.

23 Erno'nun yaptığı işler arasında, sâilerin ikametgâhının değiştirilmesi de vardı. Soranzo tarafından 1702 yılında alınan evin bahçeye bakan cephesindeki iki odadan biri daha evvelden de Lazzaretto [Veba Hastahanesi] denilirdi ve buraya bir bina daha eklenmiş idi. Bu nedenle çalışanlar devamlı bir veba tehlikesi altında bulunuyorlardı. Şimdiki bina ise bahçe ile ayrılmıştı ve sokak tarafından bir giriş bulunuyordu. Böylece sâiler, balyosluktaki diğer personel ile daha az temas halindeydiler. Diğer taraftan Erno, yakınında bulunan ve yıllığı 98 reale'ye kiralık bir evden vazgeçerek, çalışanların önceden ikamet ettiği eve tek balkonlu iki oda yapturttu ve böylece devam ettirdiği tamirat görevi boyunca toplam 2.700 reale'ye ulaştı (25 Şubat 1721 (Venedik usulü) tarihli *dispaccio*'su n. 67, ve 2 Eylül 1722 günkü n. 102, F. 175 ve 4 Nisan ile 8 Kasım 1722 tarihli kararlar; ayrıca D. Dolfin'in 27 Ocak 1726 (Venedik usulü) tarihli *dispaccio*'su ile karşılaştırın, n. 17, F. 181).
Erno'nun elçiliği hakkında beraberinde bulunan bir zatın mektuplarında çok sayıda bilgi bulunmaktadır. Bu zat Luigi di Sant'iller adında biridir ve balyos ile birlikte 1720 tarihinde İstanbul'a gelip bütün görev dönemi boyunca kaldıktan sonra beraberce 1724 yılında Venedik şehrine döndü. Sant'iller, Erno'nun devrin padişahı III. Ahmed ile yapılan görüşmelerini, balyosun sınır tespiti çalışmaları ile Venedik'te Ülgünlü denizcilerle Venedikliler arasındaki kanlı olayların çözümü gibi konuları sıraladıktan sonra, Venediklilerle diğer ülkelerin Levant ticaretleri hakkında haberler verir. Erno'nun, Procuratore di S. Marco seçildiği haberinin İstanbul'a ulaşmasından sonra yapılan sevinç gösterilerini gene bu adam anlatır. Kaleme aldığına göre "Hiçbir yabancı devlet elçisi veya temsilci yoktu ki bir kere tebrik etmemiş olsun. Balyosumuz bu tebrikleri büyük saygı ile karşılayıp hepsine ziyafet çekmekten başka dans gösterileri dolu akşam yemekleri de verdi." Erno'nun İstanbul'dan ayrılması arifesinde Reis Efendi [dışişleri bakanı; metinde; reiss effendi. Üç Anbarlı Mehmed Efendi] kendisine mükellef bir ziyafet çekti (SANT'ILLER, *Lettere*, zikredildi).
Başka bir çağdaş kronik yazarı olan De Saumery, Erno'nun İstanbul'a gelişini, devrin padişahına yaptığı ziyareti anlattıktan sonra, balyos hakkında şu hükmü verir: "Je puis dire sans flatterie que

ce Seigneur étoit une personne très distinguée par son merite et ses belle connaissances, et encore plus remarquable par sa fine politique; il conversoit rarement avec les autres Ambassadeurs, exepté avec le Resident de l'Empereur qui étoit comme lui un homme inpenetrable; il a menagé avec tant d'adresse les interets de sa Republique, qu'il étoit difficile de penetrer ses démarches et de connaître ses intrigues" [Hiç abartmadan, bu Beyin sahip olduğu hasletler ve bilgisinin derinliği açısından çok seçkin biri olduğunu söyleyebilirim; yürüttüğü siyasetin inceliği de dikkat çekicidir. Diğer elçilerle çok seyrek görüşürdü; bunun tek istisnası o da kendisi gibi içine kapalı biri olan imparatorun temsilcisiydi. Cumhuriyetinin çıkarlarını öyle ustaca savunmaktaydı ki, attığı adımları ve çevirdiği dalevereleri bilmek zordu] (DE SAUMERY, *aynı eser*, II, 90 vd.).

Bu balyos hakkında ayrıca şu esere bakınız: S: RUMOR, *Storia breve degli Emo*, Vicenza 1910, s. 98 vd.; burada Emo'nun Procuratore di San Marco görevine getirildikten sonra çıkan birtakım neşriyat hakkında bilgi vardı.

Bu balyos tanınmış amiral Angelo Emo'nun babası idi.

24 Gritti'nin 29 Kasım 1723 tarihli *dispaccio*'su, n. 8-20, F. 177. Girişi vesilesiyle yapılan 450 reale tutarındaki masrafını içeren hesap vardır; ek olarak da "Ermeni kalfa Bali" tarafından tamiratın lüzumunu belirten bilirkişi raporu da ekli bulunmaktadır.

25 8 Ocak 1723 (Venedik usulü tarih) günkü kararda "... sizden etraflı bir şekilde balyosluk evinin alınışı ve kiralanışının kaça mal olduğunu dinleyeceğiz. Her halükârda aidiyeti ve unvanı bize ait bulunsun." Senato bu kararında ayrıca, İstanbul'da görevlendirilmiş olan eski balyos ve fevkalade elçilerin, bu konuda birer rapor hazırlamalarını da istedi.

26 Gritti'nin gidiş yolculuğu ile nihai raporunu içeren eserler yazma halinde Museo Birit.'de bulunmakta ve P. DONAZZOLO tarafından tasvir edilmiştir, *anılan eser*, s. 282.

27 27 Şubat 1726 (Venedik takvimi usulü) günkü *dispaccio*, n. 17, F. 181. Binanın altkat planı (ki burada 131 sayılı tablodur) ile Ermeni kalfa [metinde calfa] Bali'nin bilirkişi raporu buraya eklidir. Plan taslağı şimdi Venedik Devlet Arşivinde Sala Margherita denilen salonda bulunmaktadır [1983 yılındaki düzenleme sonucu salon kapatıldığı için, belge başka tasnif içine kaldırıldı].

28 3 Mayıs 1727 günkü karar.

29 5 Haziran 1728 günkü karar.

30 Dolfin, evde devlete ait olmayan hiçbir taş bulunmadığını söyleyerek şu notu da eklemişti: "Burada evlerin ne kadar devam edeceği bilinmez. Zamanın yarattığı yıkıntılar önlenemez ise temeli bile yok olur" (4 Ağustos 1727 tarihli *dispaccio*, n. 29, F. 181).

31 "Artık amme emirleri ile geldiğine göre işe başlama zamanı geldi dedim. Bildiğim kadarı ile bütün dini ve medeni yasalara göre asırlardan beri kiralanan bu mekânı seleflerim hiçbir endişe sürmeden yürüttüklerine göre, şimdi bütün bu tamirlerin ihtiyaca göre yerine getirilmesi sayesinde ben de haleflerimi güvence altına almak isterim. Burada uğramam muhtemel zarar değil de insanların kaprisi endişeye sevk ediyor. Testa ailesi geniş bir açıklama yapıp da bu endişeyi giderecek bir üslup kullanır ise, kendisi ve ailesinin diğer fertleri için murakebe parası dışında fazla bir para almadan bütün harp ve sulh dönemlerinde görevini layıkıyla yerine getirdiğini ispat etmiş bulunur" (dispaccio Dolfin 1 Eylül 1728, n. 55-2ffl, F. 181).

32 Balyos bu zatı Signor di Fontanù diye adlandırır: Belin tarafından listesi verilen İstanbul'daki Fransız temsilcileri listesinde, Gasp. De Fonton adlı biri İzmir başkonsolosu olarak zikredilir. O sıra-

da Picon adını taşıyan Viskont d'Andresel elçinin ölümü üzerine, İstanbul'a gelerek Fransa'nın İstanbul'daki maslahatgüzârı olmuştu (Belin s. 184). [Gaspar de Fontenu geçici görevliydi; J.M. Casa, *İstanbul'da Bir Fransız Sarayı*, İstanbul, 1995, s. 109].

33 Dolfin'in 1 Eylül 1728 tarihli, daha önce de zikredilen *dispaccio*'su.

34 Dolfin'in 25 Mart 1729 tarihli *dispaccio*'su n. 29, F. 181.
Balyosun notuna göre babanın adı Giacomo idi ve ana da Tarsia ailesine mensup olup, imparatorluğun drağmanı Nicolò Theyls ile ikinci bir evlilik yapmıştı. Halbuki Giacomo Testa 1746 yılında hayatta idi. Bundan dolayı zikrettiği kişi 1702 yılında giovane di lingua olan Stefano idi ki zeyilde verdiğimiz kontrattan da anlaşıldığı üzere (6. sayılı belgenin I. Eki) o sırada ölmüş bulunuyordu ve dul Bayan Angela Tarsia hayatta idi ve kızı Maria ise Antonio Pisani ile evlenmişti. Dolfin'in konu ettiği kız çocuğu bu son zikrettiğim Maria Testa olmalıdır.

35 20 Ekim 1728 tarihli *dispaccio*, n. 58, F. 181. Yapılan işler hakkında Dolfin'in 1727, 1728 ve 1729 tarihli *dispaccio*'larında haber vardır ve bunlar arasında bir de 3 Mart 1728 (yanlışlıkla 1729 denilmiş) günlü olanı vardır, n. 67, F. 181. Venedik Senatosu 11 Ağustos ve 20 Eylül 1727 (Venedik takvimi) tarihli geçici birtakım kararlar ile yapılan işlere kısmi harcama yetkileri verdikten sonra 13 Kasım 1728 günü 6.000 realeye varan masrafı kabul etti ki bu bile sonradan 6.500'e kadar çıktı. 12 ayrı yer ayrılan eküri ile aşçılar için ayrılan odaya ek 600 reale tutarında masraf yapılmıştı (Dolfin'in 3 Mart 1729 günlü n. 67, yukarda da belirtileni ile 12 Temmuz 1729 tarihli n. 75, F. 181 *dispaccio*'ları).

36 "Harap olmakta olan şapeli temizleme çalışmaları sırasında Saygın [aziz] kişimize orantılı ve düzenli bir görünüm verdireceğiz zira çok sayıdaki ailenin teselli kaynağı ve korumasıdır. Ayrıca Tintoretto ekolünden olduğu belli olan bir Pala [Katolik Kiliselerinde altara konan nesne] göründü ki artık yer yer dökülmeye ve paslanmaya başlamış, neredeyse yok olmak üzereydi. Fakat kil ve vernik ile yapacağımız temizlik sayesinde asırlarca din işlerine yarar" (Dolfin'in 20 Ekim 1728 tarihli, daha önce de zikredilen, n. 58 *dispaccio*'su).

37 Dolfin'e atfedilen meşhur bir tasarıma göre, devletin Inquisitore'leri [Engizisyon mahkemesi üyeleri] ona 1729'da Bonneval kontunu ortadan kaldırma görevi vermişti. Kont, Fransa ile Avusturya'da maceralı bir görev süresi geçirdikten sonra Türkiye'ye sığındı ve burada İslam dinine girerek paşa oldu ve Babıâli'nin birçok konularda siyasal danışmanlığı görevine yükseldi. Çok mağrur bir adam olan Bonneval, Avusturya hanedanından bir kısım haksız işlemler gördüğü bahanesiyle intikam hırsıyla dolunca, Türkleri askeri yönden güçlendirip Avusturya'ya karşı harbe sokmaya girişti. Onun İstanbul'a gelmekte olduğunu haber alan Inquisitore'ler, Bonneval'in "hem Cumhuriyet hem de Hıristiyanlık için yararlı olabileceği" kanaati içinde bulundukları için Dolfin'e yolladıkları iletide "eğer tehlikeli ve yıkıcı tutumları görülmeyecek olursa bu adam ile son dakikaya kadar anlaşma ve barışma girişimi" yapılmasını istedi. Bununla beraber anlaşamama halinde yapacağı girişim sırasında da bir Venedik temsilcisi, görevlisi olarak cumhuriyet çıkarlarını çok iyi gizleyerek tehlikelerden her türlü şekliyle uzak tutması istedi. Inquisitore'lerin verdikleri talimat hiçbir zaman uygulanamadı. Mas Latrie ise, Bonneval'in sonradan 1747 yılında İstanbul'da ölmesiyle ilgili şüpheyi Venedik'e yüklemek isterse de bu gerçek değildir. Bonneval'in mezarı şimdi Galata'daki Mevlevi Tekkesi'nin yeşil ve havadar mezarlığında bulunmaktadır [Burası Divan Edebiyatı Müzesidir] (A. BASCHET, *Les archives de Venise*, Paris 1870, s. 648 vd.; ayrıca bkz. A. VANDAL, *La Pacha Bonneval*, Paris 1885 ve gene aynı müellifin, *Une ambassade française en Orient sous Louis XIV. La mission de Marquis de Villeneuve*, Paris

1887, bölüm II vdd; DE MAS LATRIE, *De l'empoisonnement politique dans la Rép. De Ven.*, Paris 1893, şu dergiden bir ayrı basımdır: Mém. Acad. Inscriptions et Belles-Lettres XXXIV, kısım II.

Buna benzer bir olay, Balyos Giovanni Cappello tarafından 1634'te kaleme alınan *relazione*'de zikredilir. Girolamo Fasaneo adında İslamlığa geçmiş bir Venediklinin etrafındaki insanlarla balyosluk evini sürekli taciz ettiğini, ayrıca bir de kitap yazıp Türkçeye çevirdiğini, kitabında "Venedik Cumhuriyeti'nin yıkılmasının Osmanlı Devleti için nasıl büyük bir yarar ve sevinç sağlayacağını" belirttiğini eklemiş ve padişahın eline geçen bu kitabın her yönüyle Venedik Cumhuriyeti'nin aleyhine satırlarla dolu olduğunu anlatmıştı. Sonunda, "Yanına hiç kimseyi almadan İstanbul'dan ayrılan ve Kilis taraflarındaki sınırın bahçelerine giden bu adam yakalanıp kafası kesildi ve yazdıkları ele geçirildi," sonra da Venedik'e getirildi (B. B. II, s. 52 vd.) [Müslümanlığı kabul edip Recep adını alan bu zat hakkında bkz. Giriş ekleri, A. Fabris, "Il dottor Girolamo Fasaneo alias Receb"].

Balyos G. B. Donà 1682 yılında Andrea Barozzi adındaki eski Venedik vatandaşını zehirletti. Kandiye Kalesi'nin kuşatılması sırasında ülkesine ihanet edip Türk tarafına geçen bu adam, kalenin en zayıf yerlerini gösterdikten sonra gene de Venedik Cumhuriyeti'ne karşı çalışmaktan geri durmadı (Bkz. A. GEROPOLDI, *Bilancia historica-politica dell'impero ottomano*, Venedik 1686, s. 74 vd. ve LEVI-WEISS, *aynı eser*, VII 32, n. 5). Bununla benzer birtakım olaylar Fulin tarafından kaleme alınan eserde bulunmaktadır ve Mas Latrie ile yaptığı bir dizi tartışma esnasında, bunların her sıralardaki yaygın siyasal görüşlerin birer meyvesi oldukları kanaatindedir. Türkiye hakkında sıraladığı bir dizi belgeye göre, Osmanlı Devleti ile girişilen bir dizi savaş sırasında II. Mehmed ile II. Bayezid'in ortadan kaldırılmaları için bir dizi proje hazırlanmıştı (R. FULIN, *Errori vecchi e documenti nuovi a proposito di una recente pubbl. Del Co. L. di Mas Latrie*, Venedik 1882, s. 95 vd.). Bu konu sonradan V. Lamansky tarafından, daha önce de zikredilen, büyük bir kitaba konu oldu. [Andrea Barozzi, Osmanlı hizmetine girdikten sonra muhtelif mali merkezlerden kendisine tahsis edilen paraları aldığı giriş kısmında verdiğim belgeler sayesinde anlaşılır. II. Mehmed'e karşı yapılmak istenen suikast girişimleri hakkındaki Venedik kaynaklı belgeleri F. Babinger inceledi: *Fatih Sultan Mehmed zehirlendi mi, eceli ile mi öldü?* Ankara 1965, bu uzun makaleyi çeviren F.N. Uzluk ekler de koymuştur. III. Bölümün 106. sayılı notunda benzer bir konuyu Michele Cernovicchio ve Matteca Salvago adlı dragomanların konusunda zikretmiştik.]

38 Metinde "erto" veya "esto" gibi şekiller görüyor isek de bir yazım hatası olmalıdır.

39 Bartolini'nin 25 Eylül ve 15 Ekim 1729 tarihli *dispaccio*'su n. 1 ve 3, F. 182. Dolfin'in *dispaccio*'su daha önce yayınlandı: *Archivio Veneto, Nuova Serie*, c. XXVIII, kısım I, s. 166 vd.

Dolfin, isteği üzerine Kapusen papazlarının kilisesi Saint Louis adlı, daha önce de Fransa elçisi Viskont d'Andresel'in de anıldığı kilisede parlak bir merasimle konduğu yere gömüldü. Şimdi ise bu kilisede Dolfin'in mezarı yoktur. Belki 1831 yılında patlak verip de Beyoğlu'nun büyük bir kısmını tahrip eden yangın esnasında yok olup binanın deposuna atılmış olabilir: Gene aynı yangın sırasında kiliseye ait pek çok hatıra yok oldu (BELIN, s. 314).

Bu balyos hakkında şu kitapta küçük bir kayıt bulunmaktadır: L. DOLFIN, *Una famiglia storica. I Dolfin attraverso i secoli (425-1797)*, Genova 1904, s. 42 vd. [G. Benzoni, "Dolfin D.," *Dizionario Biografico degli Italiani*, ilgili madde].

Bartolini 1746 senesinde Venedik Cumhuriyeti'nin Cancelliere Grande'si seçildi.

40 *Relazione dell'ingresso a Cost, di N. H. Angelo Emo, Bailo alla Porta Ottomana per la Ser. Rep. di Venezia nel 1730*, Treviso 1883, s. 15, notlandırılan Visinoni-Ancilotti ve ayrıca S. RUMOR, *aynı eser*, s. 95 vd.

Bu balyosun görevi sırasında, beraberinde olan bir kişi 1732 ile 1734 yıllarını içeren birtakım mektuplar kaleme almıştır ki, İstanbul'la ilgili çok zengin bilgiler içeren bu derleme Venedik'teki Patriklik Seminario Patriarcale Kütüphanesinde korunmaktadır, *Memorie di Pera* B. 879-10).

41 Erno'nun bir fevkalade elçilik görevi vesilesiyle götüreceği güven mektubu şöyle kaleme alınmıştı: "Al Serenissimo Sultan Mahmut, Da molte ragioni può argomentare V. M. il concerto che hanno sentito i Nostri animi all'avviso, che con suo benigno foglio si è compiaciuto reccarci, dell'esaltazione sua a così grande Imperio. Nella cura et attenzione Nostra di corrispondere agl'atti della generosità sua, e per più chiara espressione di esso, e della volontà che teneмo di continuare nella buona pace et amicizia stabilita con l'Eccelsa Porta, abbiamo voluto conferire il carattere d'Ambasciator Estraordinario al diletissimo Nobile Nostro Angelo Erno, che risiede appresso le M. V. in figura di Balio, perchè lo rappresenti più al vivo, et aggiunga il piacere da noi sentito per le offerte, che comprende il foglio medesimo, della continuata sua buona amicizia e pace con la Repubblica Nostra. Preghiama dunque la M. V di prestare ad esso Ambasciatore quella credenza che farebbe e Noi medesimi; e gl'anni suoi sian lunghi, e sempre felici" (10 Kasım 1731 günlü karar). [Çok Sayın Sultan Mahmut, Böyle büyük bir imparatorluğun başına geçme haberi bize ulaştığı zaman duyduğumuz mutluluğu sizin kıymetli vesikanızdan anladık. Babıâli ile sulh ve dostluğumuzu her zaman devam ettirmeye razıyız. Sizin nezdinizde balyos olarak bulunan soylumuz Angelo Erno'yu bu kere nezdinize Fevkalade Elçi tayin ettik, böylece hissiyatımızı ve sunumlara dair hoşnutluğumuzu size yansıtacak. Şimdi sizden gelecek iyi haberleri nezdinizde olan fevkalade elçimiz aracılığı ile bekliyoruz. Uzun ve saadet dolu yıllar dileriz]. Cumhuriyetimizle olan iyi dostluk ve sulh devam etsin.

1730 yılında İstanbul'da ressam Giovanni Bellapasqua da bulunuyordu. Bu adam Latince olarak kaleme aldığı bir raporda, bu yıl içinde III. Ahmed'in tahttan indirilip yerine I. Mahmud'un geçirilmesi olaylarını anlatmıştı. Bu yazma eser Viyana'daki Milli Kütüphanede Foscarini yazmaları arasında bulunmaktadır (Bkz. *Archivo Storico Italiano*, cilt V s. 423 n. 450 ve s. 434).

42 Bu sorun son balyosun dönüşünden sonra incelemeye alınmış idi (13 Eylül ve 15 Aralık 1731 tarihli ile 19 Nisan 1732 tarihli kararlar) Testa ailesi mensupları sonradan kiranın artışı üzerinde ısrar ettiler (Erno'nun 7 Mart 1732 tarihli *dispaccio*'su n. 109-4, F. 184).

43 19 Temmuz 1732 tarihli karar.

44 Erno'nun 24 Temmuz 1734 tarihli *dispaccio*'su n. 230. Sahiplerinin aynı yılın 13 Şubat günü verdikleri istek pusulası da ekli bulunmaktadır. Senatonun 28 Ağustos 1734 günü aldığı karar üzerine önceden balyosluk yapıp da en son dönenlerin incelemesine verildi.

45 Erno görevde bulunduğu sırada balyosluğun çatısı ile doktor ve cerrahın kaldıkları odaları tamir ettirdi. Evin aidiyetini gösteren duvarı da tamir ettirirken yanındaki küçük bir evi de almak istedi. Bunun üzerine Venedik Senatosu saraydaki amme hizmetlerinin nasıl görüldüğü hakkında yeni bilgiler istedi. Balyos da bunun üzerine 28 Temmuz 1731 tarihli *dispaccio*'sunu hazırladı ki burada Zeyil kısmında 5 numaralı belge olarak neşrediyorum. Erno bu tamirler sırasında, Soranzo'nun 1702 yılında aldığı evin bahçesine 1400 akçe sarf edip bir sarnıç yaptırttı. Çünkü balyosluk bahçesinde bulunan iki kuyu artık yetersiz kalmaya başlamıştı. Yazın suyu çekilen bu kuyular balyoslukta yaşayanların günlük ihtiyacına yetmediği gibi yangın tehlikelerini de önlemekten uzaktı. Bu yangınlardan biri Tophane'de patlak verip Pera ile Galata taraflarına kadar ilerleyip balyosluğun bahçesinin yakınlarına kadar ulaştı. Erno, bunu 21 ve 28 Temmuz 1731 tarihli *dispaccio*'larında an-

latti (n. 69 ve 70, F. 183): "Büyük bir kısmı Ermeni ve Musevilerden oluşan fakir Frenk Mahallesi alevler ve ateşten tahrip oldu. Yangın akşama kadar sürdü ve Dandria ailesinin evinin büyük ve eski duvarına kadar gelen yalazlar burada önlendi." Bu evde o sıralarda bir Venedikli tüccar olan Giov. Ferro ikamet ettiği için, balyosun sâilerinden bazıları yardıma gönderildi ise de gittikleri yerde hadise çıkardılar. Bu olay vesilesiyle Emo bir uyarıda bulunarak yangın sırasında resmi evraklar ile kıymetli eşyaların ve hatta kendileri ile yetinmeyip de yabancı misyonlar ile bazı tüccarların ellerindeki resmi kâğıtların ve kıymetli eşyaların emniyete alınması için bir yangın deposu veya kargir bir bina yapılıp ikametgâh dışında olmasını önerdi. Balyosluğun girişinde bulunan merdivenler de yağmura açık olduğu için çürümelerinden dolayı Emo burayı da bir küçük çatı ile örttürdü; bu saydıklarımdan başka tamirler de yaptırtti (Emo'nun *dispaccio*'ları sırasıyla 31 Mayıs, 28 Temmuz ve 30 Ekim 1731, n. 60, 71, ve 87, F. 183; 5 Nisan 1732 n. 115-5, F. 184 ve 23 Mart 1734 n. 214, F. 185; Senato kararları 31 Mart ve 13 Eylül ve 15 Aralık 1731 ve 10 Mayıs 1732 tarihlidir).

46 Contarini'nin 14 Mayıs 1739 tarihli *dispaccio*'su n. 230, F. 191; yapılan masraflar 1392 realeye kadar ulaştı ve Venedik Senatosu aynı yılın 27 Haziran günü işlemleri tasdik etti.

47 Erizzo'nun 13 Haziran 1741 tarihli *dispaccio*'su n. 170 ve 28 Mart 1742 n. 239 olup, özet halinde Archivo Proprio del Bailo B. 297'de bulunmaktadır. Masraf ilk evrede 232 reale ve 20 para [metinde; parà] idi, ikinci evrede 278 reale harcandı. Erizzo, kendisinden sonra gelecek kişinin sokağa bakan taraftaki küçük evi yeniden yaptırtmasını önermişti: "Burada güvenlik sorumluları ile ailenin bir kısmı ikamet eder." Bu bina ile sarayın toplantı yeri de yıkıldı yıkılacak bir durumda idi.

48 Donà'nın 2 Nisan ve 21 Aralık 1743 günlerindeki *dispaccio*su, n. 23 ve 51, F. 198 (bu son zikredilende bir de ek belge vardı ki imzalayanlar Gaspare ve Giacomo Testa, Bartolomeo Testa adına Antonio Pisani ve Testa ailesinden olup Pisani ile evli olan Maria Testa idiler. Geleneksel davranışa göre, Venedik Senatosu bu belgeyi daha önceden balyosluk yapıp da dönen kişilerin tetkikine sundu. Donà'ya da yolladığı bir emir üzerine, kendisinden önceki balyosların neler yaptıklarını ve özellikle Gritti, Dolfin ve Emo adındaki balyosların yaptıkları bütün şeylerin özetini istedi); 4 Temmuz ve 22 Ekim 1744 tarihli *dispaccio* n. 70 ve 82-2, F. 199: Venedik Senatosunun kararları: 25 Mayıs 1743, 29 Şubat 1743 (Venedik usulü takvim), 8 Ağustos ve 12 Aralık 1744, 23 Nisan, 3 Temmuz ve 2 Ekim 1745 günlüler. Binanın sahipleri ile yukarda belirtilen şartların belki bir sonuç vermeyeceği ihtimalinin belirmesi üzerine, Venedik Senatosu 3 Temmuz 1745 günü aldığı bir karar üzerine balyos Donà'yı yeni bir ikametgâh aramak için yetkili kıldı.

49 Testa ailesinin bazı fertlerinin sahiplik hakkındaki ilişkileri ile bunların Pisani ile olan bağı, sarayın 1746 yılında hazırlanan satış belgesinde görülmektedir. Bunu, zeyil kısmında 6 sayılı belgenin 1 sayılı eki olarak neşrediyorum.

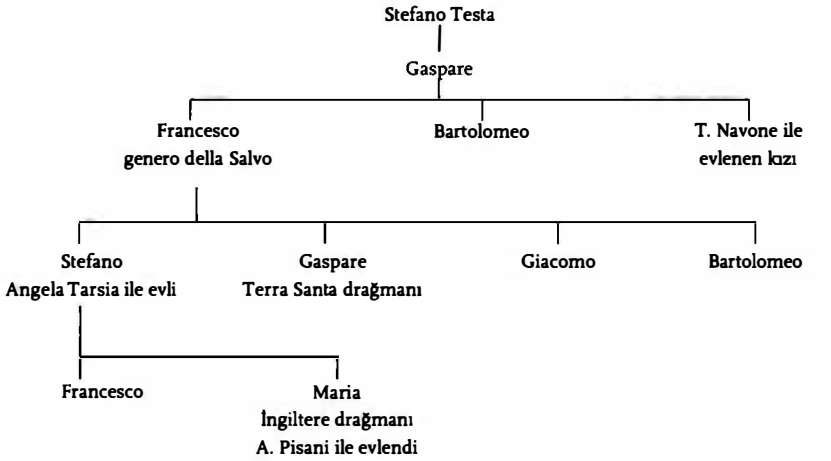
50 Angelo Emo, Andrea Memmo ve Francesco Venier tarafından imzalanan rapor, daha önce de zikredilen 23 Nisan 1745 tarihli karar ek olarak bulunmaktadır.

51 Venier o sıralarda sahiplerinin isteklerini pazarlık yapıp 14.000 reale kadar düşürttü. Karşı alternatif olarak da o sıralarda satışa çıkarılan Hollanda elçiliği binasını satın alacağını söyledi. Bununla beraber gene de Venier bu binanın balyosluk kadar kullanışlı olmadığını ve ayrıca 25.000 piastra [akçe] istendiğini bildirmişti. Mal sahipleri böylece yeni bir indirime girişip son fiyat olarak 13.500 reale istediklerini fakat ödemenin de hemen yapılmasını istediler (Venier'in *dispaccio*'ları 6 Ocak ve 25 Mayıs 1746 n. 18 ve 35-2, F. 200. Karar, 26 Şubat, 1 Temmuz ve 10 Aralık 1746 tarihliler).

Venier'in görevli bulunduğu sırada, o zaman genç biri olan Giacomo Casanova 1745 yılının 17 Eylül ile 12 Ekim günleri arasında İstanbul'a kısa bir ziyaret yapmıştı. Venier'i getirip, artık görevi biten G. Donà'yı götüren savaş gemisi ile seyahat etmişti; iddiasına göre Casanova rahatça Venedik Sarayı'nda ve ayrıca Donà tarafından kiralanan Büyükdere'deki yazlık evde kalabilmişti. Her ne kadar eserinde tarih hataları, tenakuzlar ve hiç de gerçek olmayacak hayali hikâyelerle dolu satırlar bulunsa da, Hatıralar'ını neşreden kitapevleri bütün anlattıklarını doğru diye sunup gezisini yaptığında ısrarlıdırlar (CASANOVA, *Mémoires*, II, Paris 1924, bölüm IV).

52 Hazırlanan kontrat metnine, 1702 yılında Soranzo tarafından alınıp da ilgili belgesi ele geçmeyen arazinin yeri de bir güvence olarak eklendi.

Bu kontrat metninde bulunan bilgiler ile, Bartolomeo Testa'nın Halep Konsolosluğuna atandığına dair Balyos Donà'nın 8 Ağustos 1681 tarihli *dispaccio*'sundaki (n. 16, F. 162) bir satırda: "Dragmanımız Tomaso Naon'un kaynı ve bu balyosluk evinin sahibesi Bayan Salvago'nun damadının kardeşi" ibaresi bulunduğundan başka, Soranzo tarafından 22 Nisan 1702 günü hazırlanan ve daha önce de zikredilen dragmanlarla ilgili bilgilerin yer aldığı *dispaccio*'da, sarayın sahibi olarak Francesco Testa görülür ki, Testa ailesinin bir soy kütüğünü şöyle çıkarabiliriz:

53 Dolfin'in 27 Şubat 1726 (Venedik usulü takvim günlü *dispaccio*'su, n 17, F. 181.

54 O çağda, İstanbul'da görevli bulunan muhtelif yabancı devlet temsilcilikleri Pera'daki evlerin kiralarının çok yüksek olmasından dolayı kendi ülkelerinin resmi evlerinde kalırlardı. Bunun bir tek istisnası 1746 yılında Macaristan elçiliğinde görüldü. 1727 yılında İstanbul'daki İngiltere elçisi Timoni ailesinin evinde kalıyordu. Bir yangın sonrası tahrip olan bu binayı İngiliz kolonisi tekrar yaptırtmıştı (Dolfin'in 10 Aralık 1727 tarihli *dispaccio*'su, n. 39-3, F. 181 ve daha önce zikredilen 23 Nisan 1745 tarihli Senato kararına ekli rapor).

55 Venier'in 21 Nisan ve 27 Ağustos 1748 tarihli *dispaccio*'su n. 109-2. ve 120, F. 201; Venier ve Da Lezze'nin 25 Ekim 1748 tarihli *dispaccio*'su n. 124, F. 201 ile 5 Mayıs 1749 tarihli olanı, n. 22, F. 202 Da Lezze'nin 4 Kasım 1749 tarihli *dispaccio*'su, n. 39-2, F. 202.
Balyoslar hazırladıkları bu belgelerde yaptıkları küçük çaptaki işler hakkında da bilgi veriyorlardı. Bu yapılanlar arasında balyosluğun şapelinin tamir işi de 5 Mayıs 1749 tarihli *dispaccio*'da şöyle anlatılmaktadır: "Muhteşem hamimiz S. Marco'nun geçmiş devirdeki parlaklığı nedeniyle, Sarayımızda onun bulunduğu şapelde hep bir bayram gibi kutladık ve bu bayramları devam ettirmek için burayı tamir ettirmek zorunda kaldım zira 24 seneden beri hiçbir tamir görmeyen burası, diğer kutsal eşyalarla birlikte hemen hemen hepsi çok kötü bir durumda bulunuyor. Mihrap tarafındaki ahşabı kaldırtıp yerine mermer koydurttum zira çürümüş, kaynamış ve kırılmıştı. Bu ve buna benzer tamirler için 158 piastra kadar bir masraf yaptım ki bunu yapmakla gene aynı mihrap taraflarında kullanılmak ve palio ile kuddas dolabını örtmek için altın işlemeli 12 parça damask kumaşı hazırlattırdım." Daha önceden gördüğümüz üzere, şapel Dolfin zamanında, 21 yıl önce 1728 yılında tamir edilmişti.
Da Lezze'nin İstanbul'a gidişi, dönüşü ve ikameti, çok ilgi çekici bir günlük içinde anlatılmıştır. Bu eser Venedik Şehir Müzesi Kütüphanesinde, Misc. Correr 2646'da bulunmaktadır. Bu eserde ayrıca sekreter Aurelio Bartolini'nin 9 Ekim 1751 günü öldüğü de anlatılmıştır. Bu zatın naaşı, Padri Minori Conventuali di S. Francesco tarikatının S. Antonio adlı kilisesine gömülmüştü.

56 Venedik Senatosu Diedo'ya yolladığı bir talimat ile yapılması düşünülen çalışmalar hakkında bir bilirkişi raporu hazırlanmasını istedi. Balyos da verdiği cevapta, böyle bir bilirkişi raporu hazırlayacak mimarların İstanbul'da bulunmadığını yazıp sonradan hesabını vereceği ek bir 6.000 veya 7.000 duka altını tutarında bir tahsisat talep etti. Senato ilk aşamada 3.000 duka altını yolladıktan sonra balyosun ısrarlı istekleri üzerine önce ayrı bir 3.000 ve en sonunda 2.400 duka tutarında para yolladı. İşin sonu 15.138,38 reale'ye bağlandı ki karşılığı 10.757 duka altını ve 20 grossi idi. Bu durumda 2.357 duka altını ve 20 grossi daha ödenmesi gerektiği için, balyos bunun ödenmesi için ricada bulundu.
Türkiye'de kullanılan paralar ve kur değerleri hakkında çağdaş kaynaklarda bilgi bulunmaktadır. Örneğin GUER, (*Moeurs et usages de Turcs*, II, Paris 1747, s. 189 vd.) ve C. W. LÜDEKE, *Merkwürdige Reisen in die Türkey*, Frankfurt-Leipzig, 1771, s. 263 vd., bu zat İzmir'deki Evanjelik cemaatinin papazı idi.
A. DE LA MOTRAYE adındaki seyyah, 18. yüzyılın başında bir zecchino'nun İstanbul'da üç piastra değerinde olduğunu yazar (*Voyages*, I, La Haye 1727, s. 343 n.). Lüdeke verdiği bilgilerden başka bu asrın ikinci yarısında bir zecchino'nun 155 para [metinde; parà] veya 4 akçe olduğunu yazar. Bir akçenin değeri 40 para [parà] imiş. Diedo tarafından 1754 tarihinde hazırlanan belgeye göre bir zecchino 3 7/8 değerinde reale imiş. Bütün yazışmalarda akçe ile reale arasındaki değer orantısı hakkında bilgi bulunmaktadır. 1758 yılında hazırlanan bir belgeye göre "akçe veya reale" tarzında bir kayıt vardır (Foscari'nin 2 Mart 1758 tarihli *dispaccio*'su ekli II sayılı belgede, n. 14, F. 208. bulunmaktadır); bu orantılar sair ve sonraki *dispaccio*'larda bulunmaktadır. Tespiti yapılan bir kur değerlendirilmesine göre balyosluğun bütün para işlemlerinde zecchino için üç akçelik bir değer biçilmiş olup balyos için külliyetli bir yarar sağladı.

57 Yapılan tamirat işleri 1 Ekim 1754 tarihli *dispaccio*'ya eklenen bir belgede, n. 93, tasvir edilmişti. Bu belgede bulunan kalın bir dosyada, yapılan masrafların detaylı bir listesi bulunmaktadır:

Dispaccio'ya ayrıca sarayın bir görüntüsünü eklemişti ki şimdiki Venedik Devlet Arşivindeki Sala Margherita adındaki salonuna konulmuştu [1983 yılında yapılan düzenleme sonucu buradan kaldırıldı]. Gerçekleştirilen başlıca işler şunlardı: 1746 tarihli planda görülen sarayın girişinin sol, sokağa bakan kesimindeki mutfaklar yıktırıldı ve 1702 yılında Soranzo tarafından satın alınan arsada yaptırılan yeni bir eve nakledildi ve birkaç yıla kadar burada kaldılar: Yeni evde pastahane, konfiteri, depolar ve hizmetkârların kalacağı yemek ile yatak odaları vardı, maksat "soylu görevlilerle avamdan kişileri" karşı karşıya getirmemek idi; anılan evin karşı tarafında çamaşırhane yaptırıldı; Balyos Erno tarafından yaptırılan sarnıcın etrafına bir duvar çektirildi; Sarayın ön cephesinin sağ tarafında, sokaktan giriş tarafına bir küçük ev yaptırıldı ve yeniçeriler burada otururken [elçiliği koruyan bu yeniçerilere yasakçı denilirdi], bir de kapıcı [metinde; kapigi] yeri ve hapishane yapıldı; eski mutfak binaları ile birlikte sokak tarafında bulunan bazı evler yıktırıldı; Balyosluğun çevresi bir duvar ile çevrildi ve biri sarayın ön tarafında diğeri de bahçe tarafına bakan iki de kapı yapıldı. Marmara Adası'ndan getirilen mermer taşları ile yapılan pilastırlara, Venedik'ten getirilen süslü demirlerle yapılmış kapılar takıldı; Sarayın ön cephesi de yeniden yapıldıktan sonra, bahçe tarafına bakan cephede yapılan rötuşlar ile ana binaya bir simetrik oran getirildi; Sarayın ana girişi tarafında 13 basamaklı bir mermer merdiven yapıldı; bahçe tarafında ise sekreterler, muhasip, dragmanlar ve giovane della lingua'ların oturdukları yere giden tarafa ise 24 basamaklı bir merdiven yaptırıldı; Sarayın ön tarafındaki avlu yeniden düzenlenerek doğu tarafına uzanan taş bir yol yaptırıldı ve buradan bahçe uzatıldı; 1725 tarihli planda da görüldüğü üzere sarayın iç tarafındaki odalara giden bazı merdivenlerin yeri değiştirildi, alt taraftaki birinci odanın yanında bulunan merdiven yerine, diğer katlara da çıkan dıştan bir tane yapıldı.

Mutfaklar için yaptırılan evin inşaatı sırasında Terra Santa [Arz-ı Mukaddes] papazlarına ait yere bakan yere iki pencere açmak gereği duyuldu: papazlar da kabul ettiler. Fakat Diedo ile yapılan özel bir anlaşma gereğince demir çerçeve ve pencere ile kapatılacak bu pencereler, duvarların balyosluğa ait olmasına sebep olmayacaktı; bu belge bugün sayısız yangınlardan kurtulan çok az sayıdaki belge ile birlikte Pera'daki başkanlık [Padre Commissario di Pera] arşivindedir.

Çalışmaların menşei ve gelişmesi için: Da Lezze ve Diedo'nun 23 Ekim 1751, n. 93, F. 203, *dispaccio*'su. Diedo'nun 4 Şubat 1751 (Venedik usulü takvim) n. 14, ve 4 Mart, 1 Temmuz, 2 Kasım 1752, n. 17, 30-2. ve 43 tarihli *dispaccio*'ları. Hepsi F. 204'tedir; 3 Temmuz 1753, n. 61-3. ve 1 Ekim 1754 n. 93, F. 205. Bunlardan başka Venedik Senatosu tarafında bu *dispaccio*'lara karşı çıkarılan kararlar.

58 Çalışmalar devam ettiği sırada şu satırları kaleme almış idi: "S. Marco günü İstanbul'daki bütün yabancı elçi ve temsilcileri gelip beni kutladıktan sonra tek tek yapılan işleri görmeye gittiler. Samimiyetimle söyleyeyim ki hep hoş gördüler." Tamirat işi bittikten sonra yazdığı: "Sayın halefim (Antonio Donà) ne kadar memnun kaldığını bir tek kibarlığı ile değil fakat gerçekliği belli bir tutumla göstermektedir. İstanbul'da daha önceden de bulunan kişiler gelip de yapılanları görünce, tarif edilmeseydi Balyosluk binasını geldiğimizde tanımama tehlikesi olacaktı dediler." (3 Temmuz 1753 ve 1 Ekim 1754 tarihli, daha önceden de zikredilen *dispaccio*'lar).

59 Taslakta, Soranzo tarafından 1702 yılında satın alınan arsa tam olarak belli olmamaktadır; hatta Galatasaray Mektebi'nin bulunduğu yer bile yanlış gösterilmiştir.

1784 yılında henüz hayatta olan Diedo, bu yıl içinde Tunus'a karşı özel bir donanma yollanması teklifinde bulundu. Böyle bir girişim Angelo Erno kumandasında gerçekleştirildi. Bu zat 1785 yılı-

nın şubat ayında ilerlemiş bir yaşta iken öldü. Balyos beresi ile vatandaşlık giysisinin temsil edildiği heykeli Padova'daki Prato della Valle denilen yerdedir (A. NEUMAYR, *Illustrazione del Prato della Vallé*, Padova 1807, s. 31 vd.).

60 Foscari bu arada yirmi yıldan beri bulunup da Diedo tarafından yaptırılan tamirat sırasında dokunulmayan ahırı tekrar yaptırttı. İstanbul'da yaptırttığı bu işler sırasında, senatodan aldığı olur üzerine, Venedik tersanesinin baş marangozu olan Nicolò di Lorenzo di Santo'yu getirtti. Bu adam Europa adlı bir gemide bulunuyordu. (Foscari'nin 3 Kasım 1757 tarihli *dispaccio*'su n. 5 ve ayrıca 2 Mart 1758 tarihli *dispaccio*'su n. 14 ve Foscari ile Correr'in 3 Kasım 1761 tarihli, n. 93'teki *dispaccio*'su. Hepsi birden F. 208'de bulunmaktadır).
III. Mustafa tahta çıktığında, Foscari tebrik etmek için gidecek olağanüstü elçi seçilmişti (7 Şubat tarihli, Venedik takvimi, Senato kararı).

61 Correr ile birlikte 1761 yılında rahip Ruggero Giuseppe Boscovich de geldi fakat gelişinden kısa bir süre sonra ağır bir hastalığa yakalandı. Boskovich, 1762 yılının mayıs ayında İngiliz elçisi Giacomo Porter ile birlikte ayrıldı (BOSCOVICH, *Giornale di un viaggio da Cost. in Polonia*, Bossano 1784).

62 Örneğin Ruzzini sâiler için ikametgâh yaptırırken, balyosluğun diğer kesimi ile ilişkiyi kesmek için bir de duvar çektirdi. 16 Mart, 1 Ekim ve 2 Aralık 1765 tarihli *dispaccio*'lar, n. 18, 36 ve 40. Ayrıca 16 Ocak 1765 (Venedik usulü takvim) n. 44. *dispaccio* ki hepsi birden F. 211'de bulunmaktadır. Senato kararları: 11 Mayıs, 23 Kasım 1765, 8 Şubat 1765 (Venedik takvimine göre) ve 1 Mart 1766).
Giustinian'ın iki *dispaccio*'su şu broşürde neşredildi: *Due lettere inedite o dispacci dall'Ambasciata di Costantinopoli scritte tra gli anni 1767-70 al Veneto Senato dal Bailo N. H. Ser Girolamo Ascanio Giustiniani* vs. Padova 1841, (notlandıran Venezza-Giustiniani). Bu balyosa verilen talimat metni, minyatürlü bir armasının bulunduğu parşömene yazılmış olup, Venedik Şehir Müzesi Kütüphanesindeki Misc. Correr 2648'de bulunmaktadır.

63 Ruzzini'nin 2 Haziran 1766 tarihli *dispaccio*'su, n. 56, F. 211. Sarayın tahribine yol açan sarsıntının meydana getirdiği izlenimler için 1766 yılı haziran ayında hemen girişilen kontrol ile 1767 yılının Mart ayında yapılan keşifte bilgi bulunmaktadır (Ruzzini'nin 16 Haziran 1766 tarihli *dispaccio*'su, n. 57, F. 211 ve 1 Nisan 1767, n. 78-2°, F. 212). Venedik Senatosu 30 Mayıs 1767 günü verdiği bir karar üzerine, sarayın uğradığı tahribatın giderilmesi için 1000 akçelik masraf yetkisi verdi.
30 Temmuz 1752 günü meydana gelen bir zelzeleyi de Diedo notlarında yazmıştı. Raporunda şöyle anlattı: "Bulunduğum oda da diğerleri gibi bir gidip bir geldi. Adeta dalgaya kapılmış bir sandal gibi idik. Ayakta bile duramıyordum. Bununla beraber, çok azı dışında Tophane [metinde Toppanà] evleri fazla yıkıma uğramadı" (2 Ağustos 1752 tarihli *dispaccio*, n. 36, F. 204). Bu asırda daha başka zelzeleler de meydana geldi.

64 Ruzzini-Giustinian ikilisinin 1 Ekim 1767 tarihli *dispaccio*'su, n. 92, F. 212. Gene aynı ikilinin 2 Kasım 1767 tarihli *dispaccio*'su, n. 5, F. 213.
1751 yılının aralık ayında da sarayda bir yangın meydana geldi. O sırada görevde bulunan A. Diedo şöyle anlatır: "İçinde bulunduğumuz ayın yedisinde, Kutsal Bakire günü arifesinde, saat on bir sıralarında evin içinde olağanüstü bir gürültü duydum. Hemen yataktan fırlayıp salona geçtim ve hizmetkârım, esirler ve yeniçerileri orada toplanmış gördüm, komşumuz Türkler ve karşı taraftaki Fransa elçiliği adamları da yardıma koşup üst katları ve yemek odasını saran alevleri yayılmadan söndürmek istiyorlardı. Dragomanlarla birlikte yangının önlenip, söndürülmesine giriştik. Odayı

saran duman yüzünden sıkı bir şekilde çalışmak mümkün olmuyordu. Mobilyaları gelişigüzel bir şekilde aşağı indirmeye çalışıyorlardı ve çoğunda bulunan bir yangın depomuzun bulunmadığına hayıflandık; bir odada çıkan yangın yüzünden koca bina yanmak üzereydi. Herkes bu hüzünlü durumu gidermek için bütün gücüyle çalıştı ve su ile söndürmekle beraber ıslatılmış bez ve çamaşırlarla da yanan yerlere vurarak bir saat içinde ateşi söndürdüler ve üç defa yeniden çıkma ihtimali görünmekle beraber hemen söndürüp bütün tehlikeyi giderdiler. Hizmetkârlar ve adamlar çatıya çıkarılarak yanan yerler ile odalardan çıkan yanık ahşapların çıkarılması istendi. Benim orada bulunmam çalışanlara her an için bir ümit kaynağı oldu ve böylece alevlerin daha fazla zarar vermesini engelledik... Çabuk söndürmemizin bir sebebi de yangının çıktığı odanın kapı ve penceresinin kapalı bulunması idi ki böylece alevler daha fazla yayılmadı. Bu işin sorumlusu, bir gece evvel söndürdüm zannı ile odada mangal bırakan bir hizmetkârdır. Hemen cezalandırmak içimden gelmedi. Zararın büyümeden önlenmesi bizim için teselli oldu, bir inayet sayesinde kurtulmuştuk. Buradaki beş veya altı bin evi yakmamız işten bile değildi. Zira aynı malzemeden yapılmışlardı. Her ne kadar buradaki soğuk iklim bizi çok kere rahatsız etse de, bu olaydan sonra akşamları üst katlarda herhangi bir yerde ateş yakılmasını men ettim" (Diedo'nun 20 Aralık 1751 tarihli *dispaccio*'su, n. 9, F. 204).

19 Eylül 1762 günü Pera'da patlak veren bir yangın sırasında sarayın kapıcısının ve yeniçerilerin kaldıkları ev zarar gördü (Correr'in 2 Mart 1763 tarihli *dispaccio*'su, n. 48, F. 209).

1765 yılının mart ayı sonlarında Pera'da patlak veren büyük bir yangın sırasında, alevler sâilerin kaldığı, odunların konduğu eski kulübeye kadar yaklaşınca, balyos sarayı korumak için bunun hemen yıkılması emrini vermiş, burada bulunan resmi evrak da hemen Terra Santa rahiplerinin kilisesinin yangın mahzenine aktarılmıştı (Ruzzini'nin 1 Nisan 1765 tarihli *dispaccio*'su, n. 20, F. 211).

1772 yılı başlarında, çamaşırhaneye yakın bir yerde bulunan bir Türkün evinde çıkan yangın yüzünden saray büyük bir tehlike daha atlattı (Renier'in 3 Şubat 1771, Venedik takvimine göre, tarihli *dispaccio*'su, n. 22, F. 215).

1772 yılının mart ayında Pera'da bir yangın daha çıktı. "Barcher adında yaşlı bir zengin İngiliz tüccarın evi" ile Prusya elçisinin evi yakınındaki bu yangın sonunda ancak elçinin evi kurtulabildi (Renier'in 17 mart 1772 tarihli *dispaccio*'su, n. 27, F. 215).

Çamaşırhanenin yakınında bir yere yanıcı madde yerleştirerek sarayı bir yangın tehlikesi ile karşı karşıya bırakma girişimi şans sonucu hemen fark edildi ve bu suç engellendi. Bu olay 1772 yılında Renier tarafından kayıt edildi (3 Ekim 1772 tarihli *dispaccio*, n. 42, F. 215).

1774 yılı ocak ayında saray yeni bir yangın tehlikesi daha atlattı. Kapıcının ikamet ettiği evin yakınındaki bir evde çıktı. Bu evi hekim, Venedikli Giovanni Foresti inşa ettirmiş ve bir süre sonra Fransa elçisi burayı satın alarak elçiliğin çamaşırhanesi yapmıştı (Renier'in 17 Ocak 1773, Venedik takvimine göre, tarihli *dispaccio*'su, n. 74, F. 215).

Yangın tehlikelerinin böyle birbiri ardı patlak vermesi üzerine, balyoslar senatoya başvurarak balyosluğun eski arşivini güvence altına alabilmek için bir yangın mahzeni inşa edilme izni istediler. Arşivin buraya konmasından başka, saraya ait kıymetli evrak, kasa ve eşyaların konulmasını önerdiler. Girolamo Ascanio Giustinian adındaki balyos, 1771 yılında kendi adına arşiv için şöyle bir teklifte bulunmuştu: "Balyosluk sarayına kısa aralıklar ile yaklaşan bu hüzün verici tablolar karşısında, sekreterliğimde bulunan bu hacimli ve kıymetli arşivin güvence altına alınması için bazı şeyler aklıma geldi. On beş tane taşınması kolay ve küçük envanter defterlerine kaydedilmiş

evrakın konulacağı sağlam bir kasa düşünüyorum" (17 Haziran 1771 tarihli *dispaccio*, n. 136, F. 214). Yangın mahzeni Balyos Renier zamanında inşa edildi (3 Ekim 1772 tarihli *dispaccio*, n. 42, F. 215).

65 Veba hastalığının saçtığı tehlikeler de balyosların *dispaccio*'larında sıkça konu edilir. Veba hastalığını kolayca kapabilecekler arasında, daha önceden de söylediğimiz üzere, sâiler en baş yeri alırlar: Aralarından birinin vebaya yakalandığı hissedildiğinde, topluca balyosluk evinden uzaklaştırılırlar ve bu hastalığa tahsis edilen evlere götürülürlerdi. Muhtelif *dispaccio*'lardan anladığımız kadarı ile bu evler Pera yakınındaki San Dimitri Köyünden [sonradan Tatavla şimdi Kurtuluş Mahallesi] kiralanmış idi. Böylelikle hassas bir zamanda balyos hemen bu hastalığa yakalanan sâiye günlük iki para [metinde; parà] tutarında olağandışı bir ödeme yapardı. Şu *dispaccio*'lara bkz. D. Dolfin'in 1 Eylül 1728 n. 56-3°, F. 181; A. Erno, 18 Ağustos 1732, n. 135, F. 184; G. Donà 26 Ağustos 1744, n. 77, F. 199; F. Foscari'nin 5 Ocak 1760, Venedik takvimine göre, n. 16, F. 2081; G. A. Ruzzini, 16 Mart 1765, n. 18, F. 211 ve diğerleri.

66 F. Foscari'nin 3 Nisan 1759 tarihli *dispaccio*'su, n. 34, F. 208.
Padişahın kızı 14 mart günü dünyaya gelmişti. [III. Mustafa'nın Hibetullah Sultan adlı kızıdır]. Bu vesile ile İstanbul'da yapılan törenlere katılan temsilciler sonradan hükümetlerine ilettiler ve bunlardan Fransa elçisi Vergennes de merkezine haber iletti, bkz. L. BONNEVILLE DE MARSAGNY, *Le Chevalier de Vergennes, Son ambassade a Const.*, cilt 2, Paris 1894, s 67.
1761 yılı aralık ayında tahta bir de vâris dünyaya geldiğinde daha büyük törenler yapıldı. O sıralarda balyos bulunan P. Correr de muhtelif hediyeler verdi. Bunlar da süslü ve gösterişli kumaşlar, şamdan ve aynalar gibi hediyeler idi ki Valide Sultan ile Babıâli'nin muhtelif görevlilerine verildi. Sonradan da sarayın ön cephesi ile avlusunu da süsledi. Büyük salonu da aynalar ve süslü eşyalarla doldurdu. Başka devletlerin elçileri de aynı şeyi yaptılar (Correr'in 5 Ocak 1761, Venedik takvimine göre, *dispaccio*'su, n. 13, F. 209) [Bu vâris sonradan tahta geçecek olan III. Selim idi].

67 Karar, 4 Ocak 1771 (Venedik takvimine göre) günlüdür.

68 Çalışmalar sırasında özellikle yapılanlar: sarayın ön cephesinin tamiri; giriş merdiveninin tamiri; bahçeye bakan cephenin rötuşları; çatı ile iç taraflardaki merdivenlerin tamiri; çamaşırhanenin tamiri, sarayın arka tarafındaki birkaç sene evvel çok az tamir gören bahçe duvarı, kapıcı [metinde kapigi] evi ile kömürlüğün yeniden tamiri; bir yangın deposunun yapımı (Renier'in 17 Eylül 1771 tarihli *dispaccio*'su n. 10 ve buna ekli Giorgiachi [Yorgaki] "Kalfa"nın iki adet keşif raporu; 3 Mart, 17 Haziran tarihlilerde de Giorgiachi ve Constantin Chierestesi adlı duvarcıların yeni bilirkişi raporları bulunur. Ayrıca 3 Ekim 1772 tarihli *dispaccio* n. 26, 34 ve 42, hepsi de F. 215'tedir.
1771 yılında Balyos G. A. Giustinian zamanında şapelin tamiri gerçekleştirildi (17 Haziran 1771 tarihli *dispaccio*, n. 136, F. 214).

69 Renier, 14 Ocak 1779 günü Venedik Devlet Başkanı [Doge] seçildi. Devleti adına çok önemli görevler yerine getirdi ki bunlar arasında Viyana elçiliği görevi de vardır ve bu esnada gösterdiği zekâ, doktrin ve hitabet gücü yanında, hedefe ulaşmak için gösterdiği hırs ve vesveseden uzak karakteriyle de temayüz etti. Doge seçilmek için Andrea Tron ile yaptığı mücadele esnasında rüşvet iddiaları ile birlikte Türkiye'deki görevi esnasında haksız kazanç sağlayıp zengin olduğu ithamları da yapıldı. Bu zatın devlet başkanı seçilmesini halkın bir kısmı soğuk karşıladı ve bu durum, 18 Ocak 1789 günü 78 yaşında, ölümüne kadar devam etti. On yıl süren devlet başkanlığı sırasında, Venedik denizkulağını denize karşı korumak için "duvarlar" inşaatını bitirtti (ROMANIN, VIII, 239 vd., 300; DAMERINI, *La vita avventuvosa di Caterina Dolfin Tron*, Milano 1929, s. 234.

Renier İstanbul'da balyos olarak bulunduğu sırada, I. Abdülhamid'in tahta geçmesi üzerine, Venedik Senatosu tarafından 7 Mayıs 1774 günü cülus tebriki için fevkalade elçi olarak görevlendirildi.

70 Burada 146 numarada yayınladığımız estampa, Kont Choiseul-Gouffier ile birlikte 1776 tarihli Şark seyahatine çıkan J. B. Hilair tarafından resmedilmişti. Venedik Sarayı'nı, Fransa elçilik binasının arkasında göstermiştir ki Renier'in tamirinden sonra Memmo'nunkinden de evvel olandır. Buna ileride de değineceğiz: Bu tabloda Venedik Sarayı'nın ancak küçük bir kısmı görünmekle beraber, 1754 yılında Diedo'nun yaptığı tamirin izleri vardı.

İstanbul'u 1778 yılında ziyaret eden İsveçli seyyah Bjornstahl da Venedik Sarayı'nın tasvirini yapmıştı; o sırada İstanbul'a henüz gelmiş bulunan Memmo burada ikamet ediyordu. İsveç, Fransa ve Hollanda elçilikleri hakkında bilgi veren seyyah şu satırları kaleme aldı: "Der venedigsche Palast ist ebenfalls von Holz, liegt am niedrigsten von allen, hat doch aber eine zienlich angenehme Aussicht nach der Landspitze, dem Serail, der Meere von Marmora und den Inseln." [Venedik sarayı da ahşap bir yapıdır, diğerlerinden daha alçak bir yerde olmasına karşın, Sarayburnu'na, Saray'a, Marmara Denizi'ne ve Adalar'a açılan hoş bir manzarası vardır]. Bu konu edilen elçilikler kendilerine ait binalarda faaliyet gösteriyorlardı. İngiltere, İmparatorluk [Alman], Rusya, Napoli, Prusya, Danimarka elçilikleri ise kiralık tuttukları evlerde faaliyet gösteriyorlardı (Jacob Jonas BJORNSTAHL, *Briefe*, vs.; IV. Rostock-Leipzig, 1781, s. 207 vd.).

71 Memmo'nun 17 Eylül 1778 tarihli *dispaccio*'su, n. 5, F. 220.

72 Memmo'nun ailesi zengin değildi. 1783 tarihli bir mektubunda "mali sıkıntı içindeyim" tarzında bir ifade kullandı ve bu üslup özel mektuplarında sık sık geçen bir terimdir. Bu adam, Carlo Goldoni ile Giacomo Casanova'nın da ahbabı ve o sırada çok tanınmış kadınlar olan Giustiniana Wynne ve Contarina Barbarigo'nun âşığı idi. İstanbul'a gelmeden evvel Padova şehri valisi idi ve bu şehirde Prato della Valle denilen parktan başka buna ait bir de, şimdi de mevcut bir büst yaptırttı. Türkiye'deki görevi bittikten sonra Roma'ya elçi tayin edildi ve sonunda Andrea Tron'un ölümünden boşalan Procuratore S. Marco makamına seçildi. Bu zat mimari işlere daima yakın ilgi duydu. 1793 yılında ayağında çıkan kansere yenik düşüp öldü. Bu adam için şu eserlere bakılabilir: A. NEUMAYR, *Illustrazione del Prato della Valle*, daha evvel zikredildi, s. 201 vd.; P. MOLMENTI, *Un nobil Huomo veneziano del sec. XVIII*, S. Di Giacomo'nun yönetiminde çıkan Collezione Settecentesca dizisi içindeki *Epistolari veneziani*, 1914, s. 127 vd., ayrıca *Carteggi casanoviani*, cilt I (s. 178. vd. Memmo'nun Casanova'ya yazdığı mektuplar bulunmaktadır) ve cilt 2 (s. 359 vd.'da Memmo'nun Galiani'ye mektupları, her ikisi de anılan koleksiyonun içinde bulunmaktadır; B. BRUNELLI, *Un'amica di Casanova*, gene aynı dizi içinde, 1924; G. ORTOLANI, *L'amore di Giustiniana Wynne*, şu kitabın içinde: *Voci e visioni del settecento veneziano*, Bologna 1926, s. 249 vd., ayrıca bu müelliflerin diğer eserleri. G. B. Piranesi'nin bir hâk yapıtı Molmenti tarafından *Carteggi casanoviani* adlı eserde zikredilir. Prato della Valle'nin Memmo'ya göre projesini yayınlamıştır.

Domenico SESTINI adındaki rahip, *Lettere scritte della Sicilia e dalla Turchia a diversi suoi amici in Toscana*, Livorno 1782, adlı eserinin 5. cildini bu balyosa armağan etti.

Türkiye'deki görevini bitirip de Roma'da elçi bulunduğu sırada Memmo 9 Ağustos 1783 günü yazdığı bir özel mektubunda, İstanbul'da kalan kadın ve erkek ahpapları hakkında malumat istedi. Şu satırları kaleme aldı: "Benim güzelim Teresina Timoni ne alemde. Hiç de istemeden bıraktığım güzel kadın Sacchini nasıl. Benim anımsadığımı bilmesini isterim. Bana bir tablosunu yapıp yollar

mısın, parasını da öderim. Russ (?) ne alemde, ayrıca Tuck, Villis, Shicoulf ve diğerleri şimdi nasıl yaşıyorlar?" (Venedik Şehir Müzesi, Mis. Correr 1376).

73 Memmo'nun 4 Ocak ve 18 Şubat 1778 (Venedik takvimine göre) ve ayrıca 3 Mart 1779 tarihli *dispaccio*'ları.

74 Memmo 10 Nisan günü büyük salonda elli kişilik bir ziyafet verdiğini yazdı ve tavanın o sırada harap bulunduğunu da ekledikten sonra şu satırları yazdı: "Çok büyük değildi... ziyafete katılanlar sürekli bir şekilde yukarı baktılar. Balyoslar kapattırmalıdır. Böyle açık bulunması mahzurlu, tavanı artık örttürmek ve esen rüzgârı kesmek zamanı geldi" (Memmo'nun 11 Nisan 1779 tarihli *dispaccio*'su, n. 27, F. 220); ziyafete katılan Fransa elçisinin bıraktığı bir notu Memmo 17 Temmuz 1779 tarihli *dispaccio*'ya eklemişti, n. 41, F. 220).

75 Bu taslaklar 3 Mart 1779 tarihli *dispaccio*'ya ayrıca tomar halinde eklenmekle beraber, sonradan yaptığımız bütün aramalarda ilişikte bulamadığım gibi nereye konulduğunu da öğrenemedim.

76 Daha önce de zikredilen 3 Mart 1779, n. 19 tarihli *dispaccio* ile P. Mastraca'nın buraya ekli raporundan anlaşıldığı kadarı ile sarayda o sıralarda 41 oda bulunuyordu: 3 "nobili" [seçkin], 10 görüşme ve 28 diğer oda büyüklü küçüklü bir aradaydılar. Memmo'nun hazırladığı projede saray daha geniş ve kullanışlı, büyük de bir kabul salonuna sahip görülüyor. Ön kapısı ise sütunlu ve üst tarafı süslü olacaktı. Giriş kısmı da artık kuzey değil güney tarafına bakacaktı. Projede bulunan yapıtlar arasında dört tane yangın mahzeni, arşivlerin ve hesap cetvelleri ki bunlar arasında resmi davetlerde hediye verilecek eşyalar da bulunacaktı, balyoslara ait mücevher ve kıymetli eşyaların muhafaza edilebileceği odalar da bulunacaktı. Memmo o sıralara kadar bulunmayan hapishanenin de yapılmasına taraftardı. Mahkûmlar o sırada yeniçerilere veya köle sâilere teslim edilirdi: Yeniçerilere iki oda verilmişti. Sayıları 40 olan sâilere ise altı oda tahsis edilmişti. Bundan dolayı da mahkûm konacak yer bulunamadı. Bunun üzerine Memmo, yeniçerilerin bulunduğu yere iki oda daha yapılarak, mahkûmlara ayrılmasını ve ağır suç işleyenlerin buraya konulmasını istedi. Hizmetkârların bulunduğu yere de gene mahkûmların konulacağı üç oda önerdi. Öngördüğü yeni bir şey ise bir küçük evi hastahane olarak kullanmaktı ve burada dört yatak bulunacak, hastalar ayrı bir odada yatacaklardı: Burada aynı zamanda tabip, cerrah ve rahip de ikamet edecekti. Kilise hakkında bilgi veren Memmo, "Evimizin resmi kilisesi Pera ve Galata'da ikamet eden cemaatimizin geldiği ibadethanedir. Büyüklük ve kullanışlılık bakımından Fransa elçiliği veya diğer temsilciliklerinde bulunan şapellerden büyük olmalıdır. Evimize bitişik değil de ayrı bir yerde bulunmasını isterim. Halbuki... ayakla uzunluğu 18, genişliği 12 yüksekliği de 9 3/4 kadar küçük bir şeydir ve yazın yemek yenecek, kışın da dans edilecek bir yerdir. Mihrap ve vaftizliği mevcut değildir. Halbuki her gün üç ayin düzenlenir ve bunlardan en az bir tanesine herkes katılır. Büyük törenlere ise çoğu kimsenin katılamamasından dolayı balyos mahzundur. Bu sırada saraydaki maiyetimizi bir arada görmek isteriz: ayrılıkçı Rumlar, Museviler, Türkler ve Ermeniler çok defa bu salonu kullandıkları için yağmurlu ve soğuk havalarda onları dışarı çıkarıp atmak da mümkün değildir. Ayin sırasında da bir skandal olmaması için kapıyı kapalı tutuyorum, bundan dolayı saray personelinin hepsi ayine katılamıyor. Yeni ibadethane taslağının bu sebeplerden dolayı çizildiğini zannetmeyiniz. Ayrı bir yerde yapılacak yeni kilisenin uzunluğu şimdikinden 5 adım, genişliği şimdikinden 7 adım ve yüksekliği de şimdikinden 8 adım fazla olacaktır."

Yeni inşaat için o sarada İstanbul'da bulunan bu tip işler için çok yetenekli oldukları bilinen Hübsch ve Timoni adındaki tüccarlar mali bakımdan katkıda bulunacaklardı.

77 Memmo, Roma'da elçi olarak bulunduğu sırada buradaki Venedik Sarayı için de birtakım tamir teklifleri ile senatoya müracaat etti ise de reddedildi (DENGEL, DVORÁK ve EGGER, *anılan eser*, s. 152).

78 Yurda dönen balyosların yazdıkları *relazione*'nin ilişikte bulunduğu 7 Ekim 1779 tarihli karar.

79 Memmo'nun 17 Kasım 1779 tarihli *dispaccio*'su, n. 58 ki Giorgio "Kalfa," Dimitri Xanti ve Pedroz Oglu adlı ustabaşıların müştereken hazırladıkları bilirkişi raporu da ilişiktir. F. 221.

Teklif edilen işler, birkaç yıl evvel Terra Santa rahiplerinin kilisesine yakın bir yerde yapılan dragmanlık evi ile kapıcı (metinde; kapigi) ve yeniçeriler evleri ile hizmetkârların evinin bulunduğu mahal için idi. Çamaşırhane ve mutfak da tamir edilecekti: Sarayın esas kısmının temelleri ile bodrumu, sekreterlerin, muhasibin, giovani della lingua'ların dairesi ve alt kat da tamir görecekti. O sırada iyi "bir durumda bulunan" kilisenin tamire ihtiyacı yoktu zira 1771 yılında G. A. Giustinian tarafından tamir ettirilmişti. Diğer yatak odaları da tamir edilecekti.

80 20 Eylül 1780 tarihli karar.

81 Alvise da Molin adlı elçinin armasının bulunduğu kitabe halen vardır ve Memmo 16 Aralık 1780 tarihli *dispaccio*'da bunu zikreder: n. 110, F. 221.

İlerleyen işler hakkında balyos, 16 mart 1781, n. 120, F. 222, tarihli *dispaccio*'sunda hesap verdi. O sıralarda yapılması gerekli işleri ekli bulunan iki raporda ayrıca açıkladı. İlkinde binanın doğu tarafına bakan kısmı bütünüyle tamir edilecek diğer cepheleri için rötuşlarla yetinecekti. Yapılması gerekli yeni işler ise: Birkaç yıl evvel Renier tarafından avlu altına yapılan yangın mahzenlerinin yerine daha kullanışlısının yapılması kaçınılmazdır. Zira eskisi "pis sularla dolu kötü görünüş" veren bir şey olmuştu. Sarayın tam giriş yeri olan ve sekreterler ile soylu gruba dahil diğer personele ait yerin tanzimi; üst katlara çıkan merdivenler; sarayın ana cephesine bakan tarafa, eskisinden daha geniş ve kullanışlı bir merdiven; tahtırevanın daha kolay gireceği ve korunacağı mahal. Balyos bu konuda: "Tahtırevan kullanan bütün temsilciler ve elçiler için giriş kısmı çok rahatsız edici bir yerdi. Dış kapıdan indirmek ve çıkarmak her an için zahmetli bir durum olduğu için, giriş kısmına tahtırevan girmezdi. Şimdi ise merdiven tarafından daha rahat duracak bir yer bulunacağı için kimse şikâyet edemez. Daha önce kapalı yeri bulunmayan tahtırevanlar şimdi daha iyi de korunacak. Bir elçinin sarayında böyle görünmesi hoş olmuyor" tarzında bir ifade kullandı. Kapıcı için yeni bir kulübe; hizmetkârların, ahırın bulunduğu yerin ve köle mahallinin geçici olarak tamiri.

Henüz başlanamayan işler ise çoğu odanın döşemeleri, tavanları ve kaba sıvaları idi. Bu sırada personel ve hizmetkârlar için yeni odalar yapılmayacağı gibi, esas salona ve yeni tamir görmüş ön ve arka cephelere dokunulamayacaktı.

Venedik Senatosu 21 Nisan 1781 günü verdiği bir karar üzerine o sırada 3.850 piastra'ya çıkan masrafları kabul etmekle beraber bundan sonraki hiçbir masrafı kabul etmeyeceğine dair de bir karar aldı. Halbuki Memmo o lüzumlu gördüğü işlere devam ediyordu. Bu sırada kilisenin yerini değiştirirken batı tarafının da cephesini değiştirdi. Kiliseyi genişletmesini de "maiyetimizin hepsi birden ayin sırasında buraya sığmıyor ve buranın kapısının açıldığı oda ise yemek yenen, dans edilen şarkı söylenen bir yerdir" diye izah etti. Senatonun 21 Nisan günü kabul edip de 18 Mayıs günü balyosun eline gelen talimatlarda yeni bir masrafın kabul edilmemesi nedeniyle işler hemen durduruldu, doğu cephesi, çatı, personel için oda yaptırma işleri yaptırılmadı. Yeni Balyos Garzoni'nin geldiği sırada ise eskiden başlatılan işlerin muhakkak bitirilmesine dair talimat hazırladı. O sırada masraflar 9.322 piastra ve 30 paraya kadar çıkmıştı (Memmo'nun 26 Mayıs 1781 n. 132, F. 222 *dispaccio*'su

ile Garzoni-Memmo ikilisinin 10 Kasım 1781, n. 5, F. 223, tarihli *dispaccio*'su. 19 Ocak 1781 (Venedik usulü takvim) tarihli Senato kararı).

Sarayın planları o sarada, mezkûr 26 Mayıs 1781 tarihli *dispaccio* ile birlikte gönderildi ve sonradan da 11 Haziran ve 11 Temmuz 1781, n. 135-2 ve 137, F. 222, tarihli müteakip olanlar eklendi. Planlarda, daha inşaatına geçilmemiş kısımlar da vardı. Bu planlarda Venedik devrindeki gibi zemin katına bodrum, arazi ile bitişik daireye birinci kat, ilk çıkan kata "soylu kat" gibi isimlendirmeler vardır. Memmo, daha evvel de belirttiğimiz 10 Kasım 1781 tarihli *dispaccio*'sunda, iki plan daha gönderdi ve şu satırları da kaleme aldı: "Yaptıklarımın hesabını verebilmek için, iki tane daha yolluyorum. Ekselansları buradaki iki kesiti de müşahede edeceksiniz. Beş tane yangın mahzeni gerekiyor. Bununla beraber küçük oldukları için bütünüyle de bizim ve diğer elçilerin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktırlar (Bkz. 152 sayılı resim).

82 Memmo'nun 7 Haziran, 17 Ağustos ve 2 Ekim 1780 tarihli *dispaccio*'ları, n. 86, 96 ve 100, F. 221 ve 22 Temmuz 1780 tarihli Venedik Senatosu kararı. Bu çalışmalar da Grisostomo Orlowski adındaki rahibin yönetiminde gerçekleştirildi.

1784 yılı başında Balyos A. Garzoni, 900 akçe sarf ederek, Terra Santa papazlarına ait kilise ile balyosluk binası arasındaki avluyu ayıran duvarı tekrar yaptırtmıştı. Buradaki yolu kapayacak gibi yıkılmak üzereydi. Garzoni'nin 10 Ocak 1783 (Venedik takvimi) tarihli *dispaccio*'su, n. 81, F. 224 ve 24 Şubat 1786 (Venedik takvimi) tarihli karar.

83 Yangın tehlikeleri, yabancı devlet temsilcileri arasında alınması gerekli emniyet tedbirleri hakkında birtakım düşüncelerin doğmasına yol açtı. Memmo da bu sırada bir dizi öneriler getirdi. Sâilerin gece ve gündüz balyosluk binasını kontrol etmelerini istedi. Mobilyalar ile en kıymetli malların ve bu arada arşivin bulunduğu sandıkların hemen kurtarılmasına dair sıkı talimatlar verdi (Memmo'nun 17 Ağustos 1779 tarihli *dispaccio*'su n. 46, F. 220 ve 17 Mart 1780, n. 76, F. 221).

84 Memmo bunu eklediği bir rapor ile birlikte 17 Mart 1780 tarihli *dispaccio*'yla yolladı, n. 77, F. 221. Balyos daha sonra geçici bir hapishane yaptırttı (Dispaccio 3 Ağustos 1780, n. 93, F. 221).

85 Memmo kontratı 1 Kasım 1779 günü imzaladı ve bunun bir suretini 17 Ağustos 1780 günü *dispaccio*'suna ekledi, n. 96, F. 221. Venedik Senatosunun izin kararı 4 Aralık 1779 tarihlidir.

86 Disp. Memmo, 17 Ocak 1779 (Venedik takvimine göre) n. 68, F. 221.

87 Karar tarihi 5 Ocak 1780, (Venedik takvimine göredir).

Birkaç yıl evvel, İstanbul'dan ayrılmakta olan balyos Francesco Foscari, bu vesile ile Bavestrelli ailesine ait bir evi kiralamıştı (Venedik, Archivio di Stato, Tre Savi sopra Conti B. 172): Sarayın ana giriş tarafındaki Bavestrelli ailesine ait bu ev, burada 131 numarada yayınladığım resimdeki, 1725 tarihli planda vardır: Antonio Bavestrelli adında birinin adı, burada Zeyil kısmında neşrettiğim kontratta geçer (6 sayılı belgenin I sayılı eki).

Diğer belgelerde ise, 18. yüzyıla ait Dört Yol'daki bir evden söz edilir.

Bu tip ikametler arasında bir de Stauros evi vardır ki Pechan Sultan tarafından Balyos Morosini'ye kiraya verilmiş, Archivio Proprio del Balyos serisindeki Imberti'nin envanterinde kaydı vardır (Bkz. VI bölüm, n. 6).

88 Biz bu *dispaccio*'lar arasından en mühimlerini zikretmekle yetindik. Konumuz ile ilgili olmayanları bir kenara bıraktık.

89 Bu kişinin, Rahip Sestini'nin 1778 yılında bir tanıtma mektubunda bulunan adam olacağı akla geliyor (*Lettere*, zikredildi, c. VI, 1784, s. 49, 58, 59).

90 Disp. Memmo 2 ve 17 Ağustos 1780, n. 94 ve 96, F. 221. 30 Nisan ve 26 Temmuz 1781, n. 129-3° ve 138 ve disp. Garzoni-Memmo 10 Ekim 1781, n. 147, F. 222.

91 Disp. Garzoni-Memmo 10 Kasım 1781. n. 6, F. 223.

92 Memmo bu konu hakkında 4 Nisan 1780 tarihli *dispaccio*'da bilgi vermişti, n. 80, F. 221: "İşte şimdi bu konuyun kapatırken ekselanslarına tehlikeyi bildirip önlemek istiyorum zira kutsal hafta sonu ve bununla ilgili ayinleri balyosluğun kendi şapelinde ne kendim ne de kalabalık maiyetim ile bir arada kutlayamadığım için imparatorluk elçisi ile anlaşıp yakınımızda bulunan Santa Maria Kilisesi pederlerinin ayinine gitmek zorunda kaldık. Bu eve balyosluk sarayına yakın olmakla beraber az bir masraf ile kendi kilisemizi genişletir ve S. Marco günümüzü kutsarız. Burada mihrap ile genişliğe biraz dokunmak yeterlidir. Ayinlere katılanlar da bir piastra vererek yapılacak masrafları güçleri oranında karşılayabilirler."

[Kiliseyi tasvir eden 16.1.1780 tarihli *dispaccio*'dan yaptığı aktarmayı tercüme etmedim. Tek belirtilecek detay: Hz. Meryem'i mahzun gösteren dini tablonun yok oluşuna değinmesi olup, Dolfin'in bunu 1728 senesinde yapılan tamirat sırasında fark ettiği muhtemeldir].

93 Disp. Garzoni, 11 Aralık 1781, n. 8, 24 Temmuz, 25 Ekim ve 10 Aralık 1782, n. 28, 37 ve 42 (bu son, *dispaccio*'da ilişik olarak 14 Nisan 1782 günü imzalanan kontratın bir sureti bulunmaktadır. Yorgi ve Constantino adlı kalfaların imzaladıkları bu kontrat yapılan işleri tasvir eder ve ayrıca 23 Kasım tarihli Abramo Culeli adlı kişinin yapılan işlere dair çıkardığı masraf listesi bulunur). Hepsi F. 223'tedir. Savio Cassier Arşivi, B. 74'teki belgelerle de ilgili olup bunlar da Venedik Devlet Arşivindedir.

Bu sırada saray için yapılan işler: çatı, döşemeler, tavanlar iç ve dış sıvalar idi. Dış tarafa bakan tarafta mermerden yapılması düşünülen çift merdiven de tamamlanmalıydı. Balyosluk bahçesindeki yanan çamaşırhane ile, yıkılan "kapigi" [kapıcı] evi, yeniçerilerin kaldıkları ev, mahpushane, mutfaklar ve sâilerin evlerine de dokunulmadı. Yukarda adı geçen Culeli adlı kişi, sair bazı işlere de nezaret eden zengin bir Ermeni idi ve "inşaattan çok iyi anlayan ve aynı zamanda Fransa elçisinin de işlerine yardım eden biriydi." Bütün bu işler ile ilgili tekliflerin Memmo tarafından yapılan öneriler doğrultusunda yapıldığını Garzoni eserinde açıkça yazdı.

Muhasibe ayrılan odaların çok nemli olmasından dolayı kendisinin balyosluk dışında ikametine izin verildi: Tutulan yere yıllık 250 piastra kira ödenecekti (disp. Memmo 18 Ekim 1779, n. 55, F. 220): Disp. Garzoni 26 Ocak 1784 (Venedik takvimine göre) n. 114, F. 224, ayrıca 5 Mart 1785 tarihli senato kararı.

94 Disp. Garzoni 24 Temmuz. 1782. n. 28, F. 223 ve 10 Mart 1784, n. 86, F. 224.

95 Yakında bulunan Türk evlerinden çıkan yangınların, balyosluk binasını nasıl büyük bir tehlike içine attığına dair bilgiler, Memmo'nun 16 Aralık 1780, n. 110, F. 221, tarihli *dispaccio*'su ile Garzoni'nin 25 Şubat 1781 (Venedik usulü tarih) n. 13, F. 223, tarihli *dispaccio*'sunda bulunmaktadır; 1781 yılında patlak veren yangın sırasında, alevler hizmetkârların bulunduğu mahalle kadar yaklaşmıştı. Garzoni devlete yolladığı yazılarda bu çok hassas iş için yararlı olacak malzemelerin gönderilmesini istedi. Kendinden önceki balyosa Venedik tersanesinden gönderilen "su püskürtmeye mahsus makine"ye ek olarak istekte bulundu.

1785 yılı şubat ayı içerisinde sarayda patlak veren bir yangın hemen kontrol altına alındı. (Disp. Garzoni 10 Şubat 1784 (Venedik takvimine göre) n. 115, F. 224. tarihli *dispaccio*).

Aşağı yukarı bir yıl sonra da Garzoni'nin Pera'da geçici ikamet için kiraladığı bir evde de yangın çıktı. O sırada Venedik'e dönmeye hazırlanan Garzoni, yeni Balyos Girolamo Zulian'ın yerleşmesine kadar bu evde kalmıştı (disp. Zulian-Garzoni, 10 Ocak 1785 (Venedik takvimine göre) n. 14-3°, F. 226.

Spallanzani'nin tespitine göre, yangın çıkarıcılarının sebep oldukları muhtelif tehlikeler "bitumnitten ve patlatıcı madde ile dolu tozlar"dan meydana geliyordu. Ayrıca balyosluğa yakın evlerden çıkan yangınlar tehdit oluşturuyordu. Balyos Zulian bunu 1786 yılında yolladığı *dispaccio*'sunda izah etmişti, (disp. 9 Ağustos 1786, n. 57-2°, F. 226, ayrıca bkz. L. SPALLANZANI, *Viaggio in Oriente. Relazione del Prof. Naborre Campanini*. Torino 1888, s. 250 vd.. s. 413 vd.).

1787 yılının şubat ayında patlak veren büyük bir yangın Galata ile Tophane arasındaki çok sayıdaki evi tahrip etmişti (disp. Zulian 10 Şubat 1786. Venedik takvimine göre, n. 88-2°, F. 227).

Yangın kısa zamanda Venedik, Napoli ve İsveç elçilik saraylarını tehdit etti: Bu vesile ile balyosluğun çok kıymetli evrakı ve balyosun en kıymetli eşyaları Fransa elçiliğindeki yangın mahzenine taşınıp kurtarıldı. Sarayda o sırada bulunan sarnıçtan su almak mümkün olmamıştı (disp. Zulian 25 Mart 1787, n. 96-2°, F. 227).

Balyoslar o sıralarda başkent İstanbul'da patlak veren yangınları, saraya zarar vermese bile Venedik Senatosuna haber verirlerdi. 1782 yılının ağustos ayında İstanbul tarafında patlak veren yangın özellikle çok zarar verici bir afet idi. Tersane karşısında Haliç kıyısından başlayan yangın, Yedikule surlarına doğru büyük girdaplar halinde ilerledi. Burada 160 sayılı resimde yayınladığımız plana göre, balyos bir taslak halinde ağustos ayındaki büyük yangın ile bir ay önceki daha az ehemmiyetli bir vakayı ülkesine iletmişti (disp. Garzoni 26 Ağustos 1782. n. 32, F. 223).

96 Bkz. *Letteratura Turchesca dell'abate*, Giambattista TODERINI, 3 cild, Venedik 1787. Eser muhtelif dillere de tercüme edilmişti. [Türk matbaacılığı ve İbrahim Müteferrika hakkında kaleme aldığı satırlar da, mütehassısları tarafından değerlendirildi: E. Afyoncu, "İbrahim Müteferrika," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 21, s. 324-327].

SESTINI'nin, *Lettere odeporiche o sia viagio per la penisola di Cizico, per Brussa e Nicea 1779*, Livorno 1785, adlı eseri Garzoni'ye ithaf edilmişti.

Baron Dedem, Balyos Garzoni'yi şöyle tasvir eder "le plus brave et excellent homme que l'on puisse trouver" [bulabileceğiniz en cesur ve mükemmel insandır]" ve sonra şu satırları da ekler: "sa femme a été citée comme un modèle du vertu, quoique belle et ornée de talents"... [karısı ise, çok güzel ve bir o kadar da yetenekli olmasına rağmen bir erdem örneği olarak anılır]. (*Mémoires du Général B.*on DE DEDEM DE GELDER. Paris 1900, s. 24).

Balyos Federico Foscari'nin eşi Margherita Condulmer ise aklen malül biri idi (MOLMENTI. *Carteggi casanoviani*, II. *tür. yer.*).

97 Örneğin. Zulian mutfakları yeniden tamir ettirdiği gibi, saraya bağlayan ahşap koridoru yeniden yaptırttı; binanın yanındaki Türk bağlarından ayrılmak için, bahçe duvarını da yeniden inşa ettirdi (disp. Zulian 24 Aralık 1785, n. 11 ve 10 Temmuz 1786, n. 49-2°, F. 226).

1788 yılında, Balyos Nicolò Foscarini, o sıralarda ahşap olan merdivenleri yeniden yaptırttı. Asıl binaya iki taraftan giren merdiven idi (disp. Foscarini 22 Kasım 1788. n. 10-2°, F. 231). 1790 yılında yeniçerilerin kaldığı ev yıkılınca, gene aynı Foscarini, onun yerine binayı korumak için çevre duvarı yaptırttı (disp. Foscarini 1 Mayıs 1790, 115, F. 223).

Balyos Foscari geldiği zaman, geçici olarak dış merdivenleri yeniden tamir ettirdikten sonra; sarayın çatısını ve dil oğlanlarının odalarını da elden geçirtti. Sonraki teklifleri merdivenlerin tekrar yapılması ile ahırlar ve müştemilatının da yeniden tamiri idi. Garzoni yıkık olan bunları hiç tamir etmemiş selefi Foscarini de bütün atları satmıştı. Bundan dolayı da kendisi "Pera'nın uzak taraflarında büyük bir mağaza [depo]" kiralamak zorunda kalmıştı. Venedik Senatosu gelen tamirat önerilerini aynen onayladı. Foscari daha sonra sarayı çevreleyen yıkık duvarın yeniden yapılması için 8.000 piastra tutarında bir masraf yetkisi daha aldı. Daha önce tahrip olan bu duvarın tamiri için Foscarini 1 Nisan 1791 n. 172, F. 223, tarihli *dispaccio*'sunda uyarıda bulunmuştu (Bartolomeo Coccon adlı birinin bilirkişi raporunda eklidir). Bulunduğu bu belge balyosluk binasının, bu sayede yangın tehlikesinden de masun kalacağını belirtmekle beraber, Çukurbostan sahibi Dimitri adındaki biri Babıâli'ye kadar uzanan şikâyetlerinde, balyosluk hizmetkârlarının ayırıcı duvar olmadığı için kendi avlusuna zarar verdiğini ileri sürdü (disp. Foscari 22 Ocak 1792, Venedik takvimine göre, n. 10, F. 238, tarihli belgede bir de Pietro Costa adında o sıralarda "Pera'daki inşaatlar hakkında mahir" bir kişinin raporu da eklidir; 158 sayılı resimde 25 Temmuz 1794 tarihli taslağı bilirkişi raporu ile yayınlıyorum, n. III-2°, F. 240; 159 sayılı resimde 10 Şubat 1794, Venedik usulü takvim, tarihinde hazırlanmış iki taslağı yayınlıyorum. Balyosluk arazisinin korunması için yetersiz kalan çevre duvarlarının yenilenmesi için ne kadar büyük bir ihtiyaç duyulduğu haber veriliyor. Savio Cassier adlı serinin B. 74 sayılı dosyasında 158 numaralı resimde neşrettiğim taslağın bir sureti bulunmaktadır.

İstanbul'da son balyos olan Vendramin de, geldiği sırada saraydaki bazı onarımlar için 1237 reale tutarında bir masraf yapmıştı (disp. Vendramin 22 Aralık 1796, n. 10-2°, F. 243).

98 Zulian hakkında Lechevalier şu satırları kaleme almış idi : "Cet ambassadeur qui réunissait l'amour des sciences et des arts aux talents d'un négociateur habile, voulu bien m'accorder une place sur le vaisseau de 74 canons qui devait le porter à Ténédos. J'y trouvais pour compagnon de voyage l'un des plus ingénieux naturalistes de se siècle, le célèbre docteur Spallanzani. que l'empereur Joseph II envoyait dans le Levant pour enrichir de découvertes nouvelles la science de la nature" [Bilim ve sanat tutkusunu usta bir müzakerecinin yetenekleriyle birleştiren bu elçi, onu Tenedos'a [Bozcaada'ya] götürecek olan 74 toplu gemide bana da bir yer verme lütfunda bulundu. Gemide yol arkadaşım, çağın en usta doğa bilimcilerinden biri olan, ünlü doktor Spallanzani idi. İmparator II. Josef onu Levant'a doğa bilimini yeni keşiflerle zenginleştirmek için yollamıştı]. (J.B. LECHEVALIER, *Voyage de la Troade*, I, Paris 1802. s. 1 vd).

99 Bkz. *Voyage de Milady* CRAVEN, *à Const. par la Crimée, en 1786, traduit de l'anglois*. Paris 1789, s. 229; DEDEM DE GELDER, *Mémoires*, daha önce zikredildi, s. 24; L. SPALLANZANI, *Viaggio in Oriente. Relaz. Campanini*, daha önce zikredildi, s. 141 ve *türlü yer*; G. PIGHINI, *Viaggi ed escursioni scientifiche di L. Spallanzani*. Bologna 1929, Türkiye'ye yapılan seyahatle ilgili bilgiler büyük ölçüde Campanini'nin raporlarına dayanmaktadır; *Relazione di un viaggio a Cost. di Giambattista CASTI nel 1788*, Milano 1822, s. 35, 47, 50, F. VISCONTI, *Letterati viaggiatori nel sec. XVIII*, Ariano 1909, s. 59 ve gene aynı müellifin: *Un viaggio a Cost. -Impresioni di un letterato italiano del sec. XVIII*, Rocca S. Casciano 1912.

Tonioli adlı ressamdan hiçbir eser kalmamıştır. Fakat tablolarından alınan iki hak, 1788 yılında sadrazam Yusuf Paşa ve 1789 yılında alınanı ise I. Abdülhamid ile ilgilidir (Bkz. NAGLER, *Künstler Lexikon* ve A. BOPPE, *Les peintres du Bosphore au dix-huitème siècle*, Paris 1911, s. 153, 231.

100 Foscarini 1793 tarihinde İstanbul'dan döndükten sonra bir *relazione* kaleme alıp sundu ve ROMANIN tarafından c. IX s. 504 vd. da neşredildi. [Sonradan şu esere aktarıldı. *Relazioni di ambasciatori veneti al Senato. Tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicalmente a cura di Luigi Firpo.* c. XIII, Costantinopoli (1590-1793), Torino 1984, s. 1139-1152].
Foscarini İstanbul'da bulunduğu sırada vekâlet yolu ile, Venedikli eczacı Fantinati'nin kızı, güzel ve tanınmış biri olan "Lucieta" ile gizlice evlenmişti, bkz. MOLMENTI, *Epistolari Veneziani*, daha önce zikredildi, s. 191. R. BRATTI, *La fine della Serenissima*, Venedik 1917 s. 13 ve N. VACCALUZZO, *Fra donne e poeti nel tramonto della Serenissima* (Pindemonte'nun mektupları), Catania 1930. s. XXI ve 249.

101 MOLMENTI, *Carteggi casanoviani*. II. 95. Balyosun padişahı ziyareti sırasında Zaguri ona eşlik, ediyordu ve söylediğine göre tören sırasında kaleme aldığı rapor çok takdir edildi (*aynı yer*, 98). Zaguri bu sırada Pera'daki cinsilatiflerle çok az işler çevirebildi ve bunu da Casanova'ya dert diye anlattı (*aynı yer*, s. 98 vd.).

102 "Am 16 dieses gab der venezianische Baylo zum zweitenmal während unsers Aufenthalts einen Ball, auf dem es sehr glänzend hergieng. Zwar gaben die andern Herren des diplomatischen Corps mehrere Bälle als er: aber dafür weiss dieser die seinigen viel glänzender zu machen. Zu diesem Glanze trägt auch noch der schöne Saal im venezianischen Palais, der etwas sehr reizendes und theatralisches in seiner form hat, viel bei" [Bu ayın 16'sında (Şubat 1794) Venedik balyosu, burada kaldığımızdan beri ikinci baloyu düzenledi. Bu çok parlak bir gösteriydi. Gerçi diğer diplomatlar ondan daha çok sayıda balo düzenledilerse de Venedikli diplomat, baloları çok daha görkemli düzenlemeyi başarıyor. Bu davetin böylesine parlak oluşunda Venedik sarayının güzel salonunun da katkısı vardır. Zira bu salon biçim bakımından bir tiyatroyu andırdığı için büyük bir çekiciliğe sahiptir]. (REIMER, *Reise der Russisch-kaiserlichen Ausserordentlichen Gesandtschaft an die Othomanische Pforte im Jahr 1793*, kısım II. Petersburg 1803, s. 189).

103 *Mémories*, daha önce de zikredildi, s. 24.
Foscari, 1757 yılında İstanbul'a balyos olarak bulunan Francesco'nun oğludur. 1783 yılında Venedik Cumhuriyeti'ni ilk defa Petersburg'da temsil etti (bkz. C. MALAGOLA, *L'istituzione della rappresentanza dip. di Ven. alla corte di Pietroburgo e una relazione sulla marina russa sotto Caterina II* (Foscari'nin *relazione*'sidir), Venedik 1906, notlandıran Sacripante Vitutii-Lovatelli) [Bu balyosun yolladığı *dispaccio*'lar neşredildi: *Dispacci da Costantinopoli di Ferigo Foscari (1792-1796)*, Venedik 1996].

104 En son balyos Vendramin de, 16 Eylül 1797 günü gönderdiği *dispaccio*'sunda: "'bulaşıcı hastalıklardan kaçabilmek için, köyde bir ev kiralamak çok yararlıdır," tarzında bir ifade kullanır.

105 Mesela, Della Valle'nin anlattığına göre, 1615 yılında Fransa elçisi Karadeniz yakınındaki bir köyün civarında "iyi korunmuş bir çadırda" idi; 1665 ile 1669 yılları arasında İstanbul'da bulunan İngiltere elçisi P. Roberto de Dreux yaz mevsiminin bir bölümünde avlanmak için Belgrad köyünde kalıyordu; 1672 yılında İstanbul'da bulunan Cenova Cumhuriyeti temsilcisi Fieschi, Kuruçeşme'de kalmış ve bu sırada Magni gelip kendisini ziyaret etmişti; Hollanda elçisi Colyer, aynı köyde yazlık bir ev tedarik etmişti; Galland'ın verdiği bilgiye göre Fransa Elçisi Nointel bir süre Belgrad ile Büyükdere tepeleri arasında olan Bahçeköy'de kaldı, İngiltere Elçisi Sir Daniel Harvey ise Belgrad köyüne geldi ve eylül ayında orada öldü; Gene Galland'ın verdiği bilgileri izleyecek olursak, 1673 yılında Fransa elçisi Tarabya yakınlarında, daha önce bir İngiliz elçisinin ikamet ettiği, Karadeniz'e

bakan bir koydaki evde kalmıştı; De La Croix, Belgrad köyündeki Fornetti evini zikreder ve yabancı elçilerin yaz mevsiminin büyük bir kısmını Boğaziçi'nde geçirmelerine sebep olarak şu satırları yazar: "pour se garantir de la peste, et adoucir par cette retraite le chagrin de leur exil honorable" [vebadan korunmak ve bu geri çekilişle şerefli sürgünlerinin acısını hafifletmek için]; 1674 yılı sonundan 1675 yılı sonuna kadar İstanbul'da bulunan seyyah Giorgio Wheler'in verdiği bilgiye göre Pera'nın en önemli kişileri yazın genelde Belgrad köyüne giderlerdi; Alman İmparatoru temsilcisi Caprara, Fransa elçisinin eşi ve kızı, İngiltere elçisi ve ailesi ile birlikte 1682 yılında patlak veren veba salgınından korunmak için Belgrad köyüne kaçmışlardı; Caprara'yı o sıralarda bu mekâna davet eden kişi, buradaki en güzel evlerden birinin sahibi olan Dragman Marcantonio Mamucca idi; 1706 yılında İstanbul'da bulunan Vicenzalı seyyah Giuseppe Sorio'nun anlattığına göre Hollanda elçisi Kuruçeşme'de idi; 18. yüzyıl başlarında bir süre için yabancıların Belgrad köyünde ev tutmaları yasaklandı, gerekçe İstanbul'un suyunu temin eden bentlerin gelecek bu insan selinden dolayı kirlenmesinden duyulan endişe idi; fakat bu yasağın çok kısa sürdüğü anlaşılıyor, zira 1717 yılı haziran ayında İngiltere elçisinin hanımı Lady Mary Wortley Montagu burada ikamet ediyordu ve bulunduğu Belgrad köyünü, meyveli ağaçları, suyu, çayırları, Karadeniz'den esen tatlı rüzgârı ile Champ Elise'e benzetiyordu: Bu arada İstanbul'un en zengin Hıristiyanları köyde ikamet ederken bu kadının evine yakın çeşmenin etrafında akşamları toplanarak şarkılar söyleyip dans edip eğleniyorlardı; Thelys adlı kişinin anlattığına göre, aynı yılın eylül ayında İstanbul'da patlak veren veba salgını yüzünden İngiltere elçisi ile Hollanda temsilcisi Belgrad köyüne kaçmışlardı; 1731-1732 yıllarında Levantta bulunan seyyah Tollot tarafından verilen habere göre yabancı devletlerin temsilcileri vebadan kurtulmak için Belgrad köyünde ev kiralıyorlardı; De Saumery'nin verdiği bilgiye göre ise, Fransa elçisi Marki de Bonnac bir salgın hastalık patlak verdiğinde, Marmara Denizi kıyısındaki Aya Stefanos [şimdi Yeşilköy] adlı köyde bulunan evine gitmişti; Otter adlı seyyahın verdiği bilgiye göre ise 1735 yıllarında Almanlar ile Ruslar yazın Tarabya'ya giderken, Venedikliler ve Fransa Elçisi Villeneuve Büyükdere'ye, İngilizler ile Hollandalılar ise İsveç temsilcilerinin de bulunduğu Belgrad köyüne gitmişti; Binlerce kişinin öldüğü veba salgınından kaçmak için 1751 yılında Fransa Elçisi Kont Dès Alleurs, Belgrad köyüne kaçtı; 1778 yılında Tarabya'yı ziyaret eden rahip Sestini sırasıyla Napoli temsilcisi Kont Ludolf'u ziyaret ettikten sonra Büyükdere'ye gidip orada Balyos Gradenigo ve Rusya temsilcisi ile görüştü; Sestini'nin verdiği diğer bilgilere göre o sıralarda Tarabya'da Fransa ve imparatorluğun elçiliklerinin rezidansları vardı. Büyükdere'de İngiltere ve Hollanda temsilcilerinin rezidansları vardı; fakat hiçbir temsilcinin Belgrad'ta ikamet etmediği anlaşılıyor. Sebebi de "ateşli hastalığa yakalanmamak" idi. Ormana ise bazı Avrupalılar giderlerdi. Bazı seyyahlar da Belgrad köyündeki havanın kötülüğünden şikâyet etmişlerdi; Baron De Dedem de Gelder, 1785 ile 1793 yılları arasında İstanbul'da bulunduğu sıralarda müşahede ettiğine göre Fransa Büyükelçisi Kont Choiseul-Gouffier yazları Tarabya'ya giderdi halbuki İngiltere elçisi Sir Robert Ainslie de Belgrad Ormanı'nın kasabalarından birine bir köy evi yaptırtmış olup burası vaktiyle Nointel ve Vergennes'in kaldığı yere fazla uzak değildi: Burada bulunan bendler yüzünden iklimin iyi olmadığını belirtmiştim; burada Hollanda elçisi de ikamet etti. O sırada Danimarka elçiliği maslahatgüzarı zengin tüccar Baron Hübsch de, Büyükdere'de geniş terasları ve bahçeleri olan ihtişamlı meşhur bir konak yaptırtmıştı: Onun bu ihtişamı karşısında, Avusturya temsilcisi Baron Herbert Rathkeal, bu adam için imparatordan Baron Grossthal unvanı aldı ki kelime

olarak Büyükdere'nin karşılığıdır; çok sayıda Avrupalı diplomat ve sivil kişi Büyükdere'de ikamet ederlerdi; Ressam Melling de İstanbul'da bulunduğu sırada Fransa Elçisi General Sebastiani de Tarabya'da, daha önceden İpsilanti'ye ait olup da padişah tarafından el konulduktan sonra Fransa elçilerine yazlık ikametgâh için hediye edilen evde oturuyordu. Baratta'nın verdiği bilgiye göre İpsilanti bu evi ilk sahibi zengin Ermeni tüccar Abramo Culeli'den satın almıştı: Fransız elçileri Saint-Prieste ile Choiseul-Gouffier de uzun yıllar Tarabya'da Morusi'nin evinde yazları ikamet etmişlerdi; Büyükdere'de ise Baron Hübsch'den başka Rusya büyükelçisi de kalırdı. Burada bir aralık Fransa Elçisi Vergennes de ikamet etti; Murhard'ın verdiği bilgiye göre Büyükdere'de özellikle batı tarafında alafranga mimariye göre yapılan konaklarda Baron Hübsch, Avusturya temsilcisi, Prusya ve Rusya temsilcileri, Raguza [Dubrovnik] konsolosu da ikamet ederdi.

Bagatti'nin verdiği bilgiye göre, Sandinya Devleti'nin elçisi de 1836 yılında burada ikamet etti.

Belgrad köyünde seyrek de olsa yabancı temsilciler ikamet ettiler; Mesela Prusya ve Hollanda elçileri gibi. İngiltere elçisi Spencer Smith 1800 yılında burada kaldı. Lord Elgin 1801 yılında Büyükdere'de ikamet etti.

Avrupalı seyyahlar bu kasabada özellikle Lady Montague'nün meşhur ettiği evin izini aradılar: Şair Lord Byron'un seyahat arkadaşı Hobhouse, duyduğu bir haber üzerine bu evin yerine Büyükelçi Ainslie'nin yeni bir ev yaptırttığını yazar. Bu sırada İngiltere elçiliği baş dragmanı Pisani burada ikamet ediyordu; Prokesch von Osten de 1824 yılında bu evin artık meskûn olmayıp terk edildiğini bildirir; Frankland da bir süre sonra bir keçi sürüsünün istilasına uğradığını gördü; daha sonra tekrar bu evi arayan Walsh hiçbir izine rastlayamadı.

Bkz. DELLA VALLE. 151, 155; *Voyage en Turguie et en Giece du R. P. Robert de Dreux*, yayınlayan Hubert Pernot, Paris 1925, s. 75; MAGNI, I. 138, 301, 634, II, 78. GALLAND, I, 190, 195-197, 202, 203, II. 126, 136 [Türkçesi için bkz. c. I, s. 17-168, 172-173, 177, 178. c. 2, s. 161]; DE LA CROIX, *Mémoires*, daha önce zikredildi. I, 162 vd.; WHELER, *Voyage de Dalmatie de Grèce et du Levant*, I, La Haye, 1723 s. 194 vd.; *Relatione del viaggio fatto a Cost. dal conte Alberto Caprara*, Bologna 1685, s. 99.; G. SORIO, *Descrizione di Cost.* Vicenza 1854. s. 55; notlandıran Fiorasi-Boscolo (Sorio'nun İstanbul'da kaleme aldığı 2 Mayıs 1706 günlü mektup); A. DE LA MOTRAYE, *Voyages* La Haye 1727, s. 309; Amy A. BERNARDY, *L'ultima guerra turco-veneziana*, daha önce de zikredildi, s. 19; *Letters of the Rihgt Hon. Lady M. W. M.*, II, Londra 1763, s. 124 vd; THELYS, *Mémoires curieux de la guerre dans la Morée*, daha önce de zikredildi, s. 310; TOLLOT, *Nouveau voyage fait au Levant ès années 1731 et 1732*, Paris 1742, s. 341; DE SAUMERY, *Mémoires et avantures*, daha önce de zikredildi, III 143; OTTER, *Voyage en Turquie et en Perse*, I, Paris, 1784 s. 27 vd.; A. DE CURZON, *l'Ambassade du Comte Des Alleurs à Cost., 1747-1754*, Paris 1914, s. 49; SESTINI, *Lettere*, daha önce de zikredildi, VII. Livorno 1784. s. 68, 75 ve gene aynı müellifin, *Descrizione del Litorale del Canale di Cost.*, Firenze 1785, *Opuscoli*'lerde, s. 10 vd.; DEDEM DE GELDER, *Mémoires*, daha önce zikredildi, s. 22 vd.. 40, 65; MELLING, *Voyage pittoresque de Const. et de Bosphore*, Paris 1819; A. BARATTA, *Il Bosforo*, Novi-Genova (aşağı yukarı 1840), s. 496; F. MURHARD, *Gemälde von Konst.*, Penig, 1805,1, 85 vd., II, 311 vd.; E. BAGATTI, *Dieci anni in Levante*, II, Milano 1857, 1. 105; *Remains of John Tweddel*, Londra 1816, 2. baskı s. 224 n. 380; V. BATTAHYANY, *Reise nach Const.*, Pest 1810, 2. baskı. s. 197; W. WITTMAN, *Travels in Turkey*, Londra 1803. s. 106; POUQEVILLE, *Voyage en Morée, à Const.* ve saire, II, Paris 1805, s. 215; J. C. HOBHOUSE, *A journey throught Albania* ... ve saire Londra 1813,

s. 861; PROKESCH VON OSTEN, *Denkwürdigkeiten und Erinnerungen aus dem Orient*, I, Stuttgart 1836, s. 374 vd.; Ch. C. FRANKLAND, *Travels to and from Const.*, I, Londra 1829, s. 128; R. WALSH. *A residence et Const.* ... ve saire II, Londra 1836 s. 110.

106 G. B. BONAUGURIO, *Lettere sopra la Turchia*, Venedik 1795, s. 60.

107 BONAUGURIO, *aynı eser*, s. 11.

108 C. Magni, birkaç hafta evvel de beraberinde Tüccar Tommaso Gobbato ile birlikte, Polonya'ya yürümekte olan Osmanlı ordusunu Boğdan'a yönelmesi sırasında ziyaret etmişti.

109 MAGNI, I, 635 vd.

110 BENETTI-PAZZAGLIA, II, 171 vd., ayrıca bkz. s. 66 vd.

111 Bu değer kaybı muhtelif *dispaccio*'larda zikredilmiş bulunmaktadır. HAMMER'in (XVI, 281, n. 2) verdiği bilgiye göre 1750 ile 1771 yılları arasında piastra % 25 oranında değer kaybetmişti.

112 10 Ekim 1722 tarihli karar. Burada aylık kira 20 reale'dir.

113 300 realelik masraf için bkz. 27 Haziran ve 5 Aralık 1739 günlü karar; 500 reale konusu F. Venier ile A. de Lezze'ye ait 27 Kasım 1748 tarihli kararda bulunur. n. II, F. 202. Ayrıca F. Foscari, disp. 17 Aralık 1757, n. 10-2, F. 208 ve 550 piastra için de 27 Nisan 1765 günlü karar.
Foscari, Büyükdere'de kiralık bir ev tutmuş ve Andrea da Lezze adlı balyos da burada kalmıştı.

114 800 piastra konusunun zikredildiği yer, Disp. Ruzzini-Giustiniani, 16 Şubat 1767 (Venedik vakvimine göre), n. 13, F. 213 ve ayrıca Disp. Memmo 14 Mayıs 1781, n. 131-2°, F. 222.

115 1000 piastra konusu, disp. Memmo-Garzoni 26 Ekim 1781 n. 4, F. 223. Disp. Zulian-Garzoni 25 Kasım 1785 n. 6, F. 226 (Zulian'ın kiraladığı ev daha önce Garzoni tarafından işgal edilmişti); Disp. N. Foccarini 8 Kasım 1788 n. 7-2°, F. 231; Disp. F. Foscari 8 Ocak 1792. Venedik takvimi usulü, n. 8-2°, F. 238 (Foscari'nin kiraladığı ev daha evvel Foscarini'nin ikamet ettiği ev idi).

116 Bu gibi işlerde bir karşılaştırma yapabilmek için, yeni tutulan bir kiralık ev esas alınır ve ortalama 200 piastra denilir ise de bazen bu miktarın üstüne çıkılırdı. Bu asrın sonuna doğru normal bir kıymet 400 piastraya kadar çıktı. Bu sırada kasabanın subaşısına [metinde subasci] iki adet elbise hediye etmek usulden olmuştu.

117 Bu garantisi olmayan ve nahoş durum hakkında, Memmo'nun yazdığı bir mektubu Molmenti neşretti (*Carteggi casanoviani*. I, 180).

118 Bu kişi herhalde, Sestini'nin 1778 yılı haziran ayında İngiltere elçisi ile birlikte gördüğü "Mr. Barker adında, çok yaşlı İngiliz tüccar" idi (SESTINI, *Lettere*, daha önce de zikredildi, VII, 54). Gene aynı Sestini bir başka eserinde Büyükdere'den bahsederken buradaki en güzel bahçeye sahip konaklar arasında Barker ile Hübsch adlı kişilerinkini konu eder (*Opuscoli*, zikredildi, s. 11).

119 Sekreter G. M. Giacomazzi'nin 1 Aralık 1780 tarihli *dispaccio*'su. F. 221 (o sırada balyos hasta olduğu için bu adama yazışma selahiyeti vermişti) ve disp. A. Memmo 30 Nisan ve 14 Mayıs 1781, n. 127 ve 131-2°, F. 222. Memmo bu sırada ailesine yeni bir ev kiralamak zorunda olan Testa'ya 600 piastra para verdi. Testa'nın evi o sıralarda yeni inşa edildiği için bitirilemediğinden dolayı tamire ihtiyacı vardı.

120 J. M. TANCOIGNE, *Voyage à Smyrne* .... II. Paris 1817, s. 114. Dallaway, Pertusier ve Lüdemann gibi 18. ve 19. yüzyıl seyyahları o sırada Pera'da politika kulisinde yaygın olan debdebe ve merasim hakkında bilgi verirler. Lüdemann adlı kişi 19. yüzyıl hakkında bilgi verirken kendisinden önceki devirlere de atıf yapar: "Nirgends wird die Etikette strenger beobcahtel, als hier. Besucht der

englische Gesandt einmal den französischen, so besteigt er eine grosse, vergoldete Gondel, der ein Ruderschiff mit seinem gesammten Gesandtschaftspersonal, seinen Secretairs. Dienern, Ehrenwachen und Janitscharen folgt, und alles dies, um nur wenige Schritte bis zu dem Hotel seines Collegen zurück zu legen. Mit eben dem Pomp steigt der russische Gesandte an der Spitze eines Gefolges von funfzig Personen zu Pferde, um den zierzig Schritt von ihm entfernt wohnenden schwedishcen Geschäftsträger im feierlichen Aufzuge zu besuchen. Hat einer dieser Diplomaten einmal eine unerwartete Conferenz mit dem Reiseffendi, dem Grossvezier, oder gar eine Audienz bey dem Grosshern selbst, so geräth ganz Pera und Galata in Bewegung. Man critisirt den Zug, die Kleidung: spottet über den zu grossen Aufwand, tadelt die zu grosse Einfacheit, und setzt alle Triebräder in Bewegung, um zu enforsehen, wowon bey der Conferenz die Rede gewesen sey, was gesprochen, was gentwortet sey und wie man sich begrüsst habe" [Teşrifat kurallarının bundan daha büyük bir titizlikle uygulandığı başka bir yer yoktur. Günün birinde İngiltere elçisi, Fransa elçisini ziyarete gidecek olursa, altın süslemeler taşıyan büyük bir gondola biner, tüm elçilik görevlilerinin, kâtiplerin, hizmetkârların, ihtiram nöbetçilerinin ve yeniçerilerin bindiği, kürekle çekilen başka bir gemi onu takip eder. Elçinin sadece birkaç adım ilerdeki konutta kalmakta olan meslektaşına gitmesi için bütün bu külfete gerek görülür. Rus elçisi de aynı şekilde atına binerek elli kişilik maiyetinin başına geçer ve onun da, kırk adım ötedeki bir binada oturmakta olan İsveç maslahatgüzarının ziyaretine gitmesi böylece gösterişli bir resmigeçide dönüşür. Bu diplomatlardan biri, eğer hiç umulmadık bir zamanda Reis efendi [Reisülküttab] veya Sadrazam ile bir toplantıya çağrılırsa, ya da bizzat padişahın huzuruna davet edilirse, Pera ve Galata baştan aşağı harekete gelir. Alaya katılanların kıyafetleri eleştirilir, aşırı tantana yapılırsa, mizahi ifadelere yer verilir, alay çok sade ise, yerilir ve toplantı konusunun ne olduğunu, nelerin konuşulduğunu, kimlerin nelere nasıl yanıt verdiğini, kişilerin birbirlerini nasıl selamladığını öğrenebilmek için, tüm bilgi edinme araçları harekete geçirilir]. (W. VON LÜDEMANN, *Stambul oder Constantinopel wie es ist*, Dresden 1827, s. 158).

121 Disp. 16 Temmuz 1770. n. 107. n. 214.

122 Memmo o sıralarda Barker adlı kişinin villasında ikamet ediyordu.

123 Bonaugurio, sulh zamanında Bostancılar [metinde bostangi] hizmeti hakkında şu satırları kaleme aldı: "Sarayın bütün avlusunu kontrol altında tutmaktan başka dış tarafın da emniyetini sağlarlar. Büyük Bey'in [Gran Signore] eğlence yerleri ile bahçelerinin korunmasıyla ekmine nezaret ederler: Saraya ait kayıkların kürekçileridirler; suçlulara ve suça teşebbüs edenlere çok eziyet ederler" (BONAUGURIO, *anılan eser*, s. 31).

124 Daha önce de gördüğümüz üzere, bu yüzyılın ilk yarısında, sâilerden biri vebaya yakalandığı zaman hep beraber S. Dimitri [Kurtuluş] köyüne gitmeleri geleneği devam etti.
1787 yılı sonuna doğru da benzer bir uygulama yapıldı (Disp. G. Zulian, 15 Ocak 178, Venedik takvimi usulü, n. 157, F. 227).

125 Disp. Memmo 2 Eylül I 780, n. 97, s. 221, Büyükdere'den.
1772 yılında, giovane di lingua Monselice vebadan öldü.
1732 yılında Angelo Emo şu satırları yazdı: "Bu bulaşıcı hastalığın bütün metropole yayılması Tanrı'nın hoşuna gitmiş gibi. Bir yıl önce İstanbul tarafından yayılmaya başladı ve iki hafta kadar da Frenk mahallelerindeki evleri sardı. Balyosluk binası hep bu tür olayla çevrili. Dün, Fransa elçiliğinin baş dragmanı hastalandı, bunun üzerine de elçi ile birlikte eşi ve ailesi hemen korkuya kapıldılar.

Büyük bir kısım, yakında bulunan köy ve mahallelerde sığınacak yer aramaktadır. Babıâli'deki acil işlerimden dolayı son ben ayrılacağım. Bununla beraber, amme bana Boğaziçi'nde [metinde; sul Canale] kiralık bir ev tuttuğu için kendimi teselli ediyorum" (Disp. 11 Temmuz 1732, n. 130-4°, F. 184). Balyosluk binasındaki benzer bir veba olayı F. Venier ve A. da Lezze'nin *dispaccio*'sunda vardır. 27 Kasım 1748 n. 11, F. 202; O sırada Pera'daki Riso'nun evinde ikamet eden A. Memmo *dispaccio*'da 30 Nisan 1781. n. 127, F. 222 olayı anlatmıştı.

Rahip Sestini de, 1778 yılında İstanbul'da bulunduğu sırada patlak veren veba hakkında bir risale kaleme aldı ve bunun sebeb, araz ve tedavileri hakkında ilgi çekici detaylar verdi (*Della peste di Cost. del MDCCLXXVIII. Osservazioni sulla medesime e riflessioni dell'autore*, Yverdun 1779). Sestini uzun süren bu sarı hastalık sırasında Napoli temsilcisi Ludolf'un Tarabya'daki evinde kaldı. Bjornstahl adlı seyyah da İsveç elçisinin evinde kaldı (BJORNSTAHL, *Briefe*, zikredildi, s. 105 vd. ve s. 157 vd.). Ludolf ailesi için bkz. A. OTETEA, "L'etablissement de la légation napolitaine à Constantinople, (1740)," *Bulletin de la Section Historique de L'Accademie Roumanie*, cilt XV (1929), Bükreş [Şimdi ise; *Dizionario Biografico degli Italiani* adlı eserdeki ilgili madde].

126 L. DE BEYLIÉ, *L'habitation byzantine*, Grenoble-Paris 1902-1903, Zeylin s. 9 vd.

127 DJELAL ESSAD, *Costantinople*, Paris 1909, s. 149 [Celâl Esad Arseven bu görüşünü Türkçe metinde de tekrar etti: *Eski İstanbul âbidât ve mebânisi. Şehrin tesisinden Osmanlı fethine kadar*, 1328 [1912] s. 223].

128 Ch. DIEHL, *Manuel d'art byzantine*, 2. baskı, c. 1 s. 427, Paris 1925.

129 C. GURLITT, *Die Baukunst Konstantinopels*, Berlin 1912, c 1 s. 53 vd. ve c. 2. 78 ve 79 sayılı tablolar.

130 Bu konu edilen evler o sıralarda, büyük bir ihtimalle, İstanbul'a gelen Raguza elçileri tarafından ikametgâh olarak kullanılıyordu. Magni, "Illirya lehçesinde bu kişilere Dobrà Venedik derler ki, iyi Venedikli demektir" tarzında bir ifade kullanır (I. 145); Türkler de Raguzalılara bu adı vermişlerdi (BENT, *aynı eser*, s. 190, Covel'in güncesi) [A. Galland da aynı ifadeyi kullanır, cilt 2, s. 60].

131 Augspurg 1685, s. 13.

132 Elçi Han denilen yer Dernshcwam, Du Fresne-Canaye, Leunclavius, Breüning, Heberer, Wratislaw, Wenner, Ammar ve daha başka seyyahların eserlerinde zikredilmiş ve ayrıca Lorichs ile Nicola Schmidt tarafından yapılan İstanbul'un panorama ve planlarında da gösterilmiştir. Bu eser hakkında bkz. A. MORDTMANN, *Eine deutsche Botschaft in Konst. 1573-1578*, Bern 1895, s. 17 vd.; C. GURLITT, *Die Baukunst Konst.*, zikredildi I, 50; F. BABINGER, "Eine neuendeckte ungarisehe Kerbinschrift aus Konst. vom Jahre 1515," *Ungarische Rundschau, yıl III*, (1914), s. 41 vd. ve F. LUTTOR adlı kişinin *Turân* dergisinde makalesi, II (1918), Budapeşte, s. 286 vd.

Schweigger, binanın bir çizimini yaptı ve Mordtmann risalesinde bunu kullandı ve bu çizim Ammar'ın, kısa bir süre önce yayınlanan *relazione*'sinde de bulunur (Zürih 1919); Gurlitt bir başkasını verir; Luttor tarafından yapılan yayın, İngiltere elçiliği kilisesi papazı C. G. Curtis tarafından yapılan çizimi içerir, böylece binanın 1876 yılındaki görünümünü verir.

[16. yüzyıl başlarında Hadım (Atik) Ali Paşa tarafından yaptırılan ve şimdi izi bile kalmayan bu kervansaray hakkında yapılan araştırma: Semavi Eyice, "Elçi Hanı," *İÜEF Tarih Dergisi*, 24 (1970) s. 93-129 ek 16 levha 2 resim ile birlikte ve aynı müellif, "Elçi Hanı," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XI (1995), s. 15-18; Metin And, *16. yüzyılda İstanbul*, İstanbul 2011, s. 56 ve dizin].

133 HAMMER, c. X, 113.

Altıncı Bölüm

VENEDİK SARAYI'NIN FRANSA VE AVUSTURYA İŞGALİ ALTINA GİRMESİ VE İTALYA'YA DÖNÜŞÜ

Artık Venedik Cumhuriyeti'nin varlığının son günlerine yaklaşmış bulunuyoruz. 18. yüzyılda benimsenen siyasi ilkelerine tamamen bağlı kalan Venedik Cumhuriyeti, Fransız İhtilalinin patlamasından sonra başlayan, Fransa ile Avrupa koalisyonu arasındaki savaşlara, çarpışanlar tarafından yapılan davetlere aldırmayıp, hiçbir işbirliğine katılmadığı gibi, 1796 yılında Balyos Federico Foscari aracılığı ile, Türkiye ile İspanya'yı, Fransa'nın bu savaşlarına sevk etme planı da sonuç vermedi. Mamafih, bu tarafsızlık siyaseti bile Venedik Cumhuriyeti'nin bütünlük ve bağımsızlığının devamını sağlamaya yetmedi. Arazisi Fransa ve Avusturya askerlerinin istilasına uğradı: Fransızlar, Venedik Cumhuriyeti'nin kara tarafında kalan bazı şehirlerinde ayaklanmalar çıkarttırıp, anayurttan ayırdılar; Venedik Cumhuriyeti, birbiri ile harp eden güçler tarafından, "karşı tarafla işbirliği yapıyor" ithamına maruz kaldı; 12 Mart 1797 günü toplanan Venedik Büyük Meclisinin geleneksel aristokratik anayasayı ilga edip, yerine demokratik bir hükümet kurma kararı da faydalı olamadı. 17 Ekim 1797 günü imzalanan Campo Formio Barış Anlaşmasına göre, Venedik Cumhuriyeti Avusturya'ya terk edildi. Adige, İstria ve Dalmaçya'dan oluşan kara tarafı tamamen Avusturya'ya kalırken, Napoléon da kendisine Yedi Adaları ayırdı. 18 Ocak 1798 günü Avusturya ordusu Venedik şehrine girdi.

Bu saydığımız olayların, böyle çok çabuk geçip gitmesi sırasında da, İstanbul'daki Venedik temsilcilerinin durumu hep daha kötüye gitti; yüzyıllar boyu Osmanlı genişleme siyasetine karşı Avrupa'da[1] bir siper görevi yapan Venedik Cumhuriyeti arazisinin, Fransız ve Avusturyalı askerler tarafından işgal edildiği haberi İstanbul'da ve Levant taraflarındaki iskelelerde yayılmaya başladığında, hem Federico Foscari, hem de son Balyos Francesco Vendramin, büyük bir heyecanın da yayıldığını görünce, acıklı bir duruma düştüler. Kaldı ki, son balyos Francesco Vendramin daha elçi-

liğinin başlangıcında bile, Babıâli nezdinde zorlukla karşılandı; zira yüzyıllardan beri her yeni balyosun gelişinden sonra yapılan geleneksel büyük giriş törenine bu kez izin verilmemişti.[2] Bununla beraber, Venedik şehrinde demokratik hükümet kurulduktan sonra da (ki yeni bir itimatname metni yollanmamıştı), Vendramin Babıâli tarafından sürekli olarak tanındı hatta Venedik toprağının büyük bir kısmı yabancı devlet orduları tarafından işgal edilip, elde bir başkent arazisi kaldığı sırada bile, Babıâli bu zatı "Bailo di Venezia" [Venedik Balyosu] diye tanımaktan geri durmadı. Vendramin bu görevi sırasında Babıâli'ye yazdığı yazılarda bu imzayı koymakla beraber, esasında ortada hüzünlü bir gerçek vardı.

Her ne kadar Vendramin, hukuki yönden artık ölmek üzere olan Venedik Cumhuriyeti'nin resmi temsilcisi sayılıyor idiyse de, varlığı hakkında tereddütler ve düzensizlikler sürdü gitti: Yeni hükümetten çok az talimat geldi; Avusturya tarafından ele geçirilen İstria ve Dalmaçya taraflarında köle kökenlilerin yarattıkları galeyan ve tahrik ile Fransız askerleri tarafından işgal edilen adalardaki Rumların isyanı ve yarattıkları olaylar; şehirlerden hızlanan kaçış olayları; asliye ve ceza yargılanmaları hususunun zorluğa bürünmesi; İstanbul'daki yabancı temsilcilerin kendi hallerine bırakılmalarının müphem durumu; düzenli geleneksel tahsisatın yapılmaması üzerine, personel harcamalarında zorluk çıktı, bundan dolayı da balyosluktaki çok sayıdaki personel sayısı en az düzeye indirildi. Hüzün ile dolu olan balyos, 1797 yılı ağustos ayında durumunu demokratik hükümet başkanlarına bildirdi[3] ve böyle bir ortamda, İstanbul'da Venedik Cumhuriyeti'ni temsil etme görevine devam etmenin hemen hemen imkânsız olduğunu haber verdi. Şu satırları yazdı: "Ben de içinde bulunduğumuz zorluğu ve dertleri biliyorum. Bunu belirlemek de gerçekten çok zordur. Diğer taraftan varlığı şüpheyle karşılanan bir vatandaşı, hükümeti nasıl temsil edebilir?"[4] Bununla beraber, Vendramin, son güne kadar görevinde kaldı. O'ndan kalan son *dispaccio*, 25 Kasım 1797 tarihlidir: Fransa ile Avusturya arasında imzalanan Campo Formio Barış Anlaşması sayesinde, sonunda bir sulh tesis edildiği haberi gelmişti. Fakat vatanının mukadderatını henüz öğrenememişti; onun için şunları yazdı: "Burada durumu bana çok acı gösterip derde sokuyorlar. Ben ise sizin teselli ve ümit dolu cümlelerinizi beklemek istiyorum ve de

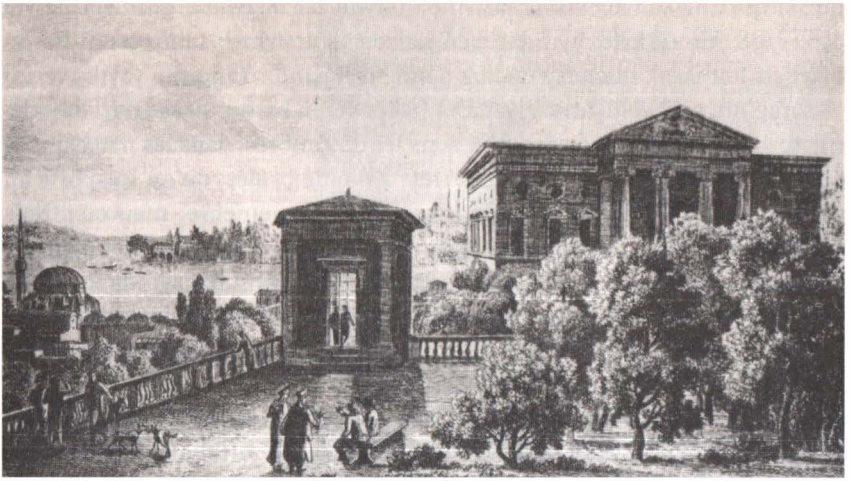
beklemeliyim. Kaldı ki, vatanımızın varlığı adalet ve gerçeğe dayanır. Sadık Fransa milleti bunu yok edemez.[5]

Venedik Cumhuriyeti'nin yıkılması üzerine, Vendramin bir süre daha kaldıktan sonra sonunda 14 Temmuz 1798 günü İstanbul'u terk etti: 1797 yılı sonu ile terk etme tarihi arasında geçen süre zarfında, Avusturya ile Fransa temsilcilikleri arasında bir dizi diplomatik mücadeleye girişti. Bu devletlerin ikisi de kıyasıya bir mücadeleye girişip, göz koydukları balyosluk sarayına, (o zamanki Avusturya temsilcisi Herbert Rathkeal, Viyana'ya "vaste bâtiment avec des dépendances considérables" [çok geniş ekleri olan büyük bir bina] diye yazdı) onun zengin arşivine[6] ve ayrıca Levant'taki Venedik Cumhuriyeti konsolosluklarının[7] ikametgâh ve belgelerine el koymak istiyorlardı. Avusturya iddia olarak, Venedik Cumhuriyeti başkentinin kendi topraklarına katıldığını ileri sürerken, Fransa, kara tarafında kalan Venedik Cumhuriyeti'ne ait toprakların büyük bir kısmına sahip olduğundan onun İstanbul'daki çıkarları ve hukukunun kendi sorumluluğunda olduğunu belirtiyordu.[8]

Campo Formio Barış Anlaşmasının 13. maddesi şöyle diyordu: "Bu anlaşma ile beraber, yıkılan ya da değişen her ülkenin resmi unvanları ve arşivleri, maddelerin karşılıklı teati tarihinden başlayarak, üç ay içinde sahip olan güçlerin eline geçecektir."[9] İşte böyle bir fırsatı bulan Avusturya, hemen elçisine haber yollayıp, Balyos Vendramin'in derhal İstanbul'u terk etmesini sağlayıp, Babıâli'nin de desteği ile sarayı ele geçirmesini ve arşivine de sahip çıkmasını isteyip, bu işlem sırasında da kaçırılma veya tahrip edilme girişimlerinin önlenmesine dikkati çekti. Çok ihtiyatlı bir diplomat olan temsilci,[10] Babıâli'nin bu aşamada belirli bir tarafsızlık içinde olacağını tahmin etmeyip, önyargılı davrandı. Avusturya'nın Fransa'ya karşı protestolara girişmesini engellemeye kalkışıp, hiçbir olay çıkarmadan, hem binaya, hem de arşivlere sahip olma yollarını aramaya çalıştı. Bu arada anlaşma metnine yeni bir yorum getirip, Venedik saray ve konsolosluk binalarında korunan arşivlerin Avusturya, Fransa ve Venedik Cumhuriyeti arasında, her birinin sahip oldukları bölgelere göre taksim edilmesini önerdi. Fakat elçinin arşivlerin taksimi için Fransız elçiliğine yaptığı teklif, kesin tavırla reddedildi; Fransız temsilciliği,[11] saray ve arşivler için kendi hakkının devam ettiğini ileri sürüp, "Statu

quo"nun kesinlikle her iki taraf için uygulanmasını, bu aşamada hem Fransa hem Avusturya temsilcisinin, gerekirse doğrudan görüşme yapmasını istedi.[12] Avusturya elçisinin endişesi, Fransız elçilik binasına çok yakın olan balyosluk sarayının, Fransızlar tarafından bir oldu bitti ile ele geçirilmesiydi; onun için de sabık balyos ile balyosluk binasındaki personelin durumunu iyileştirmenin yollarını aramanın yanında, Vendramin'in verdiği habere göre, geceleyin balyosluk binasının çevresinde bazı şüpheli kişilerin dolaştıklarını öğrenince, korunması için altı köleye para verip iyi bir koruma yapmaları için görevlendirdi. Campo Formio Barış Anlaşmasının hükümlerini göz önüne alan Vendramin, Venedik şehrine dönüp, Avusturya tebaası olmayı uygun bulup, Venedik tarafından edinilen arazideki malların da satılmasını emretti. Bu da, sabık balyos için, Viyana'da beliren Fransız taraftarlığı şüphelerine karşı Vendramin'i her zaman koruyan Avusturya elçisini rahatlattı; zira son balyos devletin yıkılmasına az bir zaman kaldığı günlerde Fransa elçiliği ile çok yakın bir ilişki içine girmişti. Avusturya temsilcisi ise Vendramin'i "honnête homme mais foible, irrésolu" [namuslu ama zayıf, kararsız bir adam] diye tanımlamanın yanında, onu Viyana'ya da, "l'ex-Bailo, un des premièrs hommes du Patriciat par les charges qu'il a remplis, méritera d'être traité à son retour à Venise comme ceux de son rang" ... [yerine getirdiği görevler nedeniyle Patrikliğin önde gelen bir adamı olan eski Balyos, Venedik'e döndüğünde hiyerarşideki yerine uygun bir muamele görmeyi hak etmektedir] diye takdim etmişti. Temsilcinin uğraştığı konulardan biri de, balyosluktaki personelin durumuydu ve onların Avusturya hizmetine girmelerini sağlayacağını garanti edip, dostluk kurmak istiyordu:[13] İlk aşamada da herhangi bir mali geliri olmayan ve hâlâ sarayda ikamete mecbur olan yaşlı Dragman Mascellini ile dört *giovane di lingua*'ya (Choch, Sanfermo, Agapito ve Mascellini adlarında idiler) maaş bağlattı. Viyana'dan gelen talimatlara karşılık, temsilci Vendramin'in İstanbul'da kalmasının, Fransa elçisinin girişimine engel olacağı kanısında idi. Vendramin'in sarayda kalmasını bir garanti olarak görüyor ve sabık balyosun ayrılmasının çok hassas bir sorun yaratmasından çekiniyordu.

Bir süre sonra Fransız elçisi binaya ve İstanbul'daki arşivlere ait haklarının devam ettiği üzerinde ısrarla durmakla beraber, başta İzmir olmak üzere konsolosluk arşivlerinin taksimine razı olmuş göründü. Bunu haber

Resim 168. 1797 senesinde Venedik Sarayı (A. L. Castellan, *Lettres sur la Grèce*, v. s., Paris 1811)

alan temsilci, hemen İzmir'de bulunan Avusturya konsolosuna kendi talimatını yolladı.[14]

Tam bu sırada, Napoléon Bonaparte'ın Mısır üzerine bir sefere çıktığı haberleri İstanbul'a ulaşmaya başladı. Böylece Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler gerginleşmeye başladı. Bu gelişmeyi fırsat sayan Avusturya temsilcisi, artık Fransa'nın kendisine karşı çıkamayacağını anladığı için, Vendramin'in ülkesine dönmesine razı oldu.

Türkiye ile Fransa arasındaki diplomatik ilişkiler, Napoléon'un Mısır seferinden kısa bir süre sonra koptu ve Osmanlı Devleti de Avrupa'da oluşturulan Fransa karşıtı koalisyona katıldı: Fransa elçiliği maslahatgüzarı Ruffin ile, Fransa elçiliğindeki diğer görevliler, 2 Eylül 1798 günü Yedikule'de hapsedildikten sonra 26 Ağustos 1801'e kadar, yani üç yıl tutuklu kaldılar.

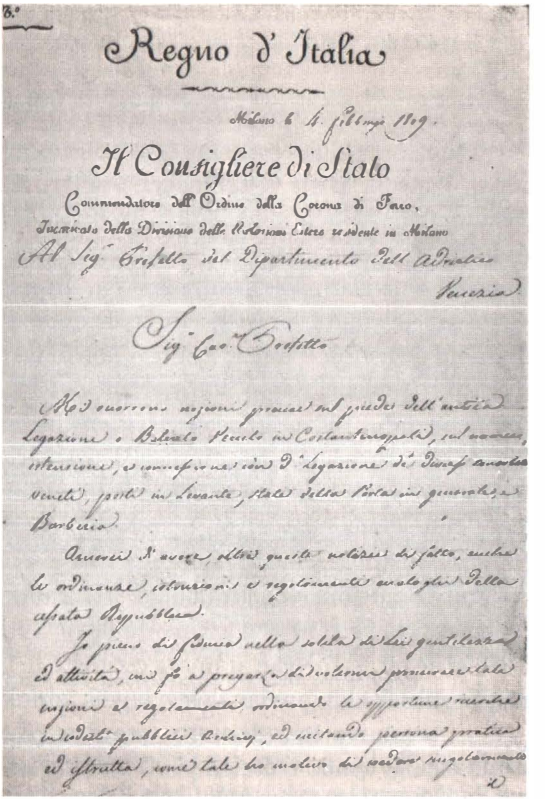
İstanbul'daki Fransız etkinliğinin geçici de olsa ortadan kalkması ve 13 Mart 1799 günü Beyoğlu'nda patlayan büyük yangın, ki Avusturya temsilcisinin sarayı ile bulunduğu mahallenin büyük bir kısmını kül etmenin yanında, İngiltere büyükelçilik binasına da büyük hasar vermesi üzerine,

bu iki devletin temsilcilik binalarında büyük bir değişime gitmelerine yol açtı. 1798 yılının Eylül ayından beri balyosluk arşivine[15] sahip çıkan Baron Herbert Rathkeal, hemen Venedik Sarayı'na taşındı. Yangının yayılış yerini ve sarayının mahvoluşunu Viyana'ya haber veren baron, şu satırları da eklemişti: "Le lendémain on découvrit sous les décombres, dans les magasins et au jardin beacoup de meubles et effets à moitié brûlés, qu'on trasporta au cidevant palais de Venise, me sert actuellement de demeure; mais où je dois commencer par de grandes réparations de l'édifiçe et par un ameublement tout à fait nouveau."[16] Bir yıl kadar önce de, 1798 yılı şubat ayında Roma'da bulunan Venedik Sarayı da, Avusturya temsilcisi tarafından işgal edildi. Bu bina da, Venedik Cumhuriyeti'nin yıkılışından sonra, İstanbul'daki sarayın geçirdiği badirelerin aynısına uğramıştı.[17]

Avusturya temsilcisi, birkaç hafta sonra hükümetine yolladığı yeni bir haberde, Babıâli'nin, Fransız elçilik sarayında tutuklu bulunan bazı Fransız esirleri serbest bıraktığını ve İngiltere'den gelecek olağanüstü yetkili büyükelçi için gerekli tamiratın yapılması için bir mimarı görevlendirdiğini yazdı. 1799 yılı kasım ayında gelen elçi, Lord Elgin olup gelir gelmez de Fransız elçiliğine yerleşti.[18]

Bu eski Venedik binasının şimdi ne olacağı konusunu, 1797 yılı ekim ayında balyos Vendramin hükümetine sormuştu: "Bu devlet sarayını korumak için ne gibi önlemler almalıyım ve yapılışındaki zayıflık yüzünden böyle karışık bir dönemde yıkılışını engellemek için ne yapmalıyım? Kaldı ki, çökmekte olan yan taraflar için, yıkılmasını önlemek için neler dayandırılmalıdır?"[19] On beş yıl kadar önce Memmo ve Garzoni tarafından yapılan büyük tamirata rağmen, bina o günden sonra da bakıma ihtiyaç duyacak duruma gelmişti: Bununla beraber yine de, Beyoğlu'nda bulunan diğer binalar arasında çok görkemli bir yer tuttuğu, Fransız ressam Castellan (Resim 168) tarafından, bilhassa 1797 yılında yapılan bir resimde açıkça görülüyor.[20] İngiltere büyük elçilik binasında cappellano [şapel görevlisi] olarak bulunan Dallaway adlı müellif de, o sırada gördüğü binayı "muhteşem ve çok iyi gördüğünü" yazmıştı.[21]

1800 yılının yaz mevsiminde İstanbul'u ziyaret etmekte olan Kont Batthyány, o sırada Büyükdere'de yazlıkta bulunan Baron Herbert Rathkeal'i

B.°

Regno d'Italia

Milano 6 A. Settembre 1809.

Il Consigliere di Stato

Commendatore dell'Ordine della Corona di Ferro,
Incaricato della Direzione delle Relazioni Estere residente in Milano

Al Sig.r Prefetto del Dipartimento dell'Adriatico
Venezia

Sig.r Co.r Prefetto

Ho ricevuto rapporto generale sul giudizio dell'antica Legazione e Bailato Veneto in Costantinopoli, sul carattere, attenzioni, e conoscenze nate con D.e Legazione di diverse amabili Veneti, portati in Levante, stati della Porta in generale, e Barberia.

Avendo N.r avuto altre quelle notizie di fatto, anche le ordinarie, istruzioni e regolamenti analoghi della cessata Repubblica.

Io prego di Lei nella solita di lei gentilezza ed attività, mia Sig.r a proseguire a di lei volontà promuovere tale rapporto e regolamenti ordinando le opportune ricerche in codesti pubblici Archivj, ed interessando persona pratica ed istruita, come tale ho motivo di credere regolamento

Resim 169.
Balyosluk hakkında bilgi almak için 1809 tarihinde yapılan başvuru (Venedik, Devlet Arşivi, Regno d'Italia, Prefettura dell'Adriatico, B. 177)

ziyaret etti ve Beyoğlu'nda bulunan sarayda, kısa da olsa bir süre oturma izni aldı ve kaldı. Ön cephede henüz yerinde olan San Marco aslanının da bulunduğu bu yapıdan seyyah takdir dolu sözlerle bahseder.[22]

Aynı çağda Pera'da bulunan başka bir seyyah da takdir etmekten geri durmadı. Henüz Avusturya elçisinin oturduğu bu Venedik binasını "adeta bir şato" diye anlatır ve yangın tehlikesini atlatan saraylar arasına katar.[23]

Baron Herbert Rathkeal tarafından da açıklandığı üzere, binanın idare ve restorasyonundan başka, mobilyasının da sağlanmasının büyük bir önemi vardı; Vendramin, Venedik'ten artık hiç aylık gelmemesi üzerine,

kendi malı olan bazı eşyaları satmış, temsilcinin de Viyana'ya haber verdiği gibi, sarayı terk ettiği zaman içinde devlete ait çok az eşya ve mobilya kalmıştı.[24]

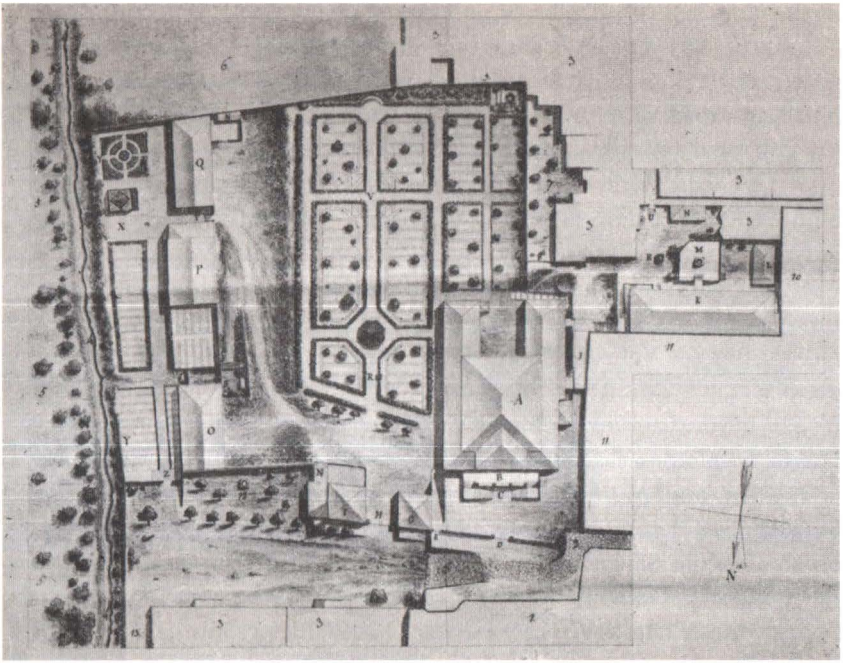
Sarayın Avusturya tarafından bu birinci işgali uzun ömürlü olmadı. Austerlitz Savaşından sonra imzalanan Presburg Antlaşmasında (26 Aralık 1805), Venedik, Istria ve Dalmaçya tarafları, Napoleon'un emri ve Eugenio Beautharnais yönetiminde kurulan İtalya Krallığı'na verilmişti. Böylece Avusturya'nın bina hakkındaki bu savları çökmüş oluyordu, kaldı ki eski Venedik toprakları, dolaylı veya dolaysız artık Fransa'ya geçmişti.

1806 yılının Ağustos ayında, İstanbul'daki Venedik Sarayı ve arşivi de sahip değiştirdi;[25] birkaç ay önce Roma'daki Venedik Sarayı da el değiştirmişti.[26] Temsilci Baron Stürmer, hiç değilse binayı ertesi kış terk etmeyi ümit ediyordu. Fakat, Fransa elçisi olan General Sebastiani, ancak üç aylık bir mühlet vereceğini söyledi. Talimatı ve her türlü ihtimali, sarayın bir an önce yeni kurulan İtalya Krallığı elçisini misafir etmesi idi.

Bu sırada, Sebastiani, Fransız elçiliği içinde bulunan bir bölümdeki İtalyan-Avusturya kançılaryasının yerine eski bir balyosluk memuru olan Antonio Franchini yönetimindeki İtalyan kançılaryasını koymak istedi; Stürmer böyle bir yer değiştirmenin de bir süre ertelenmesini sağladı; zira kendisi de bir ikametgâh aramaya çıkmıştı. Beğenilen ev sayısı az ve fiyatlar da çok yüksek olduğundan dolayı büyük zorluklar çıktı.[27]

Avusturya temsilcisinin saraydan çıkmasından sonra, Sebastiani kendi elçiliği içinde bulunan *giovani di lingua*'ları topladı. Bunlar Venedik döneminde olduğu gibi, bilhassa kış mevsiminde büyük salonda sık sık tiyatro oyunu sergilerlerdi;[28] aynı bölümde bir de Fransa resmi posta dairesi kuruldu.

İtalya'da Venedik Sarayı ile ilgili hatıra kaybolmamıştı. 4 Ocak 1809 günü Testi tarafından yollanan bir yazıda bu açıkça görülür. Testi denilen zat, Milano'da bulunan İtalya Krallığı'nın Dışişleri Bakanlığı içinde kurulu uluslararası ilişkileri yürüten dairede görevli idi. Venedik'te bulunan Dipartimento dell'Adriatico [Adriyatik Denizi Dairesi] başkanına yolladığı bir yazıda, "İstanbul'daki eski elçilik veya balyosluk hakkında kesin bilgiler ve bu elçiliğin Levant taraflarındaki Venedik konsolosları ile Babıâli'ye bağlı ülke-

Resim 170. Venedik Sarayı ve müştemilâtının 1816 senesindeki planı (Viyana, Devlet Arşivi)

ler ve Kuzey Afrika ile olan yayılma ve irtibatının kesin bilgileri" isteniyordu. Üst makamdan gelen bu yazı, çeşitli kere balyoslukta sekreter olarak bulunduktan sonra, şimdi bu dairede kısım şefi olan Camillo Giancomazzi'ye havale edildi. Bu zat kaleme aldığı kısa bir raporda, kısa bazı bilgiler verdi. Testi de kendisine gelen bu cevap yazısına şu notu koydu: "Mucibi ola."[29]

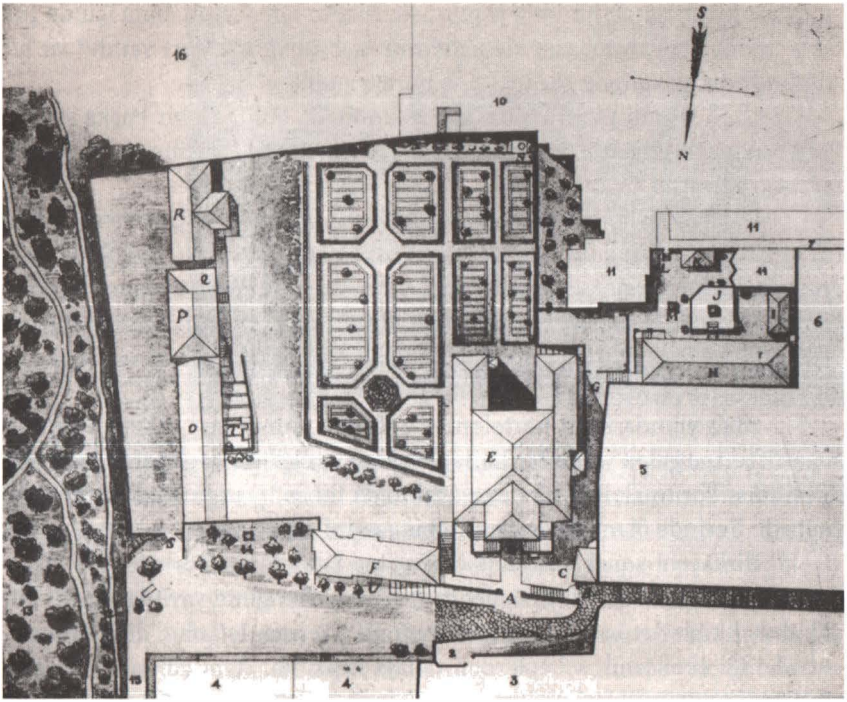
Bu saray kısa bir süre sonra, İstanbul'daki Fransa elçiliğinde ateşe olan bir yazar tarafından zikredildi; Ch. Pertusier adlı kişi şu satırları yazdı: "On remarque parmi les palais des ambassadeurs, tous situés à Péra, ceux de France, d'Angleterre, et de Venise qui, par leurs positions, l'élégance, la solidité et les vastes dépendances qui les entouren, joignent les avantages de l'Europe civilesée à ceux du site les plus heureux et de la contrée la plus cu-

rieuse, avec laquelle, d'ailleurs, ils forment un contraste facile à presentir"[30] ["Hepsi Pera'da yer alan Fransa, İngiltere ve Venedik elçilik sarayları hemen göze çarpıyor; konumları, zerafetleri, sağlamlıkları ve etraflarındaki geniş ek binalarıyla medeni Avrupa'nın avantajlarını, ona ters düştüğü derhal görülen çok tuhaf, ama aynı zamanda çok hoş sit alanıyla birleştiriyorlar].

Venedik Sarayı üzerindeki Fransız işgali, Napoléon'un imparatorluğu döneminde devam etti: Bu yönetimin yıkılışından sonra, Fransa 30 Mayıs 1814 günü Paris'te imzalanan anlaşma ile eski Venedik toprakları üzerindeki bütün haklarından vazgeçti. 9 Haziran 1815 günü de Viyana'da imzalanan barış antlaşması gereğince, bütün buraları Avusturya'ya devredildi. Böylece Venedik Sarayı da bir kez daha Avusturya yönetimi altına geçip tekrar İstanbul'daki Avusturya elçiliği hüviyetine büründü. Böylece bir asır boyunca, evvelce Venedik Cumhuriyet döneminde olmakla beraber, Şarktaki diplomasi faaliyetlerinin merkezi oldu.

Bir taraftan Viyana'daki kraliyet sarayından, diğer taraftan da hâlâ temsilci olan Baron Stürmer'in ileri sürdüğü ısrarlarla, hatta Roma'da bulunan Venedik Sarayı'nın 30 Temmuz 1814 günü Avusturya'ya geçmesine rağmen,[31] İstanbul'daki sarayın devir işlemi gecikti; zira Deval adındaki Fransız maslahatgüzar yeni büyükelçi Marki Riviére'nin gelişini bekledi. Bu zat 1816 yılının Haziran ayı başlarında İstanbul'a geldi ve saray ile Venedik arşivlerinin teslim işlemi de birkaç hafta sonra gerçekleşti.

Bu devir teslim törenlerinden önce bile, Stürmer bir tamir projesi hazırlattı. Buna göre, daha Balyos Vendramin zamanında beri saray ile bağlı binaların büyük ölçüde tamire ihtiyaçları vardı; zira Fransızların idare ettiği dönemde binalar çok ihmal edilmişlerdi. Teklif edilen tamirler için 60.000 piastra tutarında, ki 10.000 tallero 'colonnato' ediyordu, bir meblağ çıkarılması yanında, 10.000 piastra tutarındaki bir para daha masraf olarak gösterildi. Bütün bu hesaplar Viyana hükümeti tarafından kabul edildi. Stürmer tarafından 1816 ve 1817 yıllarında hazırlatılan iki topografik planda (burada resim 170 ve 171'de neşrediyorum), çalışmalardan önceki ve sonraki duruma göre, eski Venedik sahipliğini gösterir. Fransa elçiliği mimarı olan İtalyan asıllı Peverada'ya hazırlatılan bu planlarda, en son Venedik balyoslarının uygulattıkları tarife uygun bütün detayları, bir bütünlük içinde görmekteyiz.[32]

Resim 171. Venedik Sarayı ve müştemilâtının 1817 senesine ait planı (Sarayda muhafaza edilmekte olup bir sureti de Roma'da Dışişleri Bakanlığı'nda bulunmaktadır)

İstanbul'a 1824 ve 1825 yıllarında iki defa uğrayan Alman seyyah da, Beyoğlu'ndaki en gösterişli saraylar arasında, Venedik Sarayı'nı gösterir. Burada, temsilcinin misafiri olarak, Baron Ottenfels de kaldı.[33]

Venedik Sarayı Beyoğlu'nda bulunan bütün elçilikleri tahrip eden yangınlardan (örneğin 1831 yılı Ağustos ayında çıkan yangın diğerleriyle beraber İngiltere ve Fransa büyükelçilik binalarını da yakmıştı) kendisini kurtardı. İngiliz Cappellano Walsh, bu binanın adeta bir büyülü hayata sahip olduğunu yazar.[34] Bu bina 1841 yılında, Beyoğlu'nun en görkemli olanları arasında sayılırken, Rusya elçiliğinden sonra ikinciliğe düştü; zira bir yangın sonunda tahrip olan Rusya elçiliği yerine, Osmanlı padişahlarının

sarayları ile yarışacak bir bina yapılmıştı. Bir Alman seyyah, bina içinde çok fazla sayıda İtalyan tebaasından memur bulunduğuna dert yandı[35] ve bir Alman kadın gezgin de 1843 yılında burayı andı.[36]

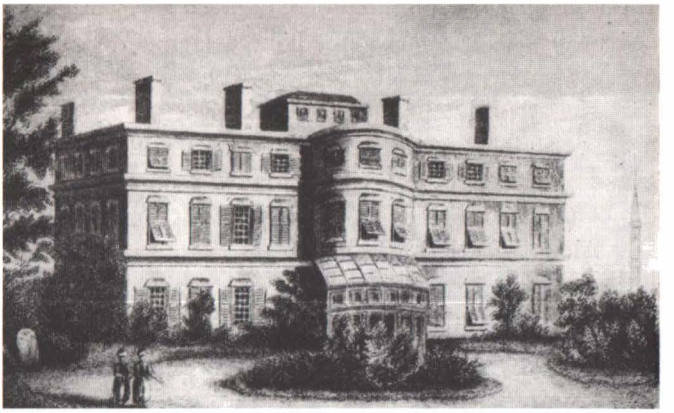
1848 yılının yaz mevsiminde İstanbul'da bulunan bir başka seyyah Pera'nın toz ve gürültüsünden kaçmak için, sarayın bahçesine girip manzarayı seyrediyordu.[37]

O çağda, İstanbul hakkında bilgi veren sair tasvirlerden ve seyyahların anlattıklarından anlaşıldığına göre, eski Venedik Sarayı, Beyoğlu'ndaki en önemli binalardan biri sayılıyordu. Venedik Cumhuriyeti'nin en muhteşem yıllarının geleneklerinden biri de devam ettiriliyordu: Burada kurulu hizmet sayesinde, Şarktan Avrupa'ya haber gönderme işlemi için merkez olup, bu faaliyet ayda iki defa sürdürülürdü.[38]

1842 yılında Kont Bartolomeo Stürmer, şimdi tam olarak Tomtom sokak üzerine gelen yerde bir inşaat yaptırdı ve elçiliğin arşivini yangın tehlikesinden korumak için bir "magazzino da fuoco" [yangın söndürme yeri] yaptırdı: Yerinde olan kitabe elçinin bu eserini anımsatır.[39]

Birkaç yıl sonra temsilcilik, Toscana Devleti'nin Türkiye'deki çıkarlarını korumayı ve temsilini üstlendi. 7 Kasım 1851 günü yayınlanan bir büyük dukalık [devlet başkanlığı] kararnamesi üzerine, İstanbul'daki Toscana temsilciliği ekonomik sebeplerden dolayı kapatıldı: Aynı zamanda Torino ve Napoli temsilcilikleri de kapatıldı. Yalnız Paris, Roma ve Viyana'da bazı Toscanalı ajanlar maslahatgüzar sıfatıyla bırakıldılar. Toscana büyük dukası Viyana hükümetine bir yazı yollayıp, Türkiye'deki faaliyetlerinin yürütülmesine aracı olmasını istedi. Bu isteğin kabulü üzerine, Toscana hükümeti de Babıâli'ye bir yazı ile beraber haber verdikten başka, kendi maslahatgüzarı Seraphini'ye talimat yollayıp, Toscana işlerine dair dairede bulunan evrakın, Avusturya elçiliğine devredilmesini emretti.[40] Bu vesile ile elçiliğin arması bulunan kalkan da devredildi. Şimdi sarayda muhafaza edilmektedir.

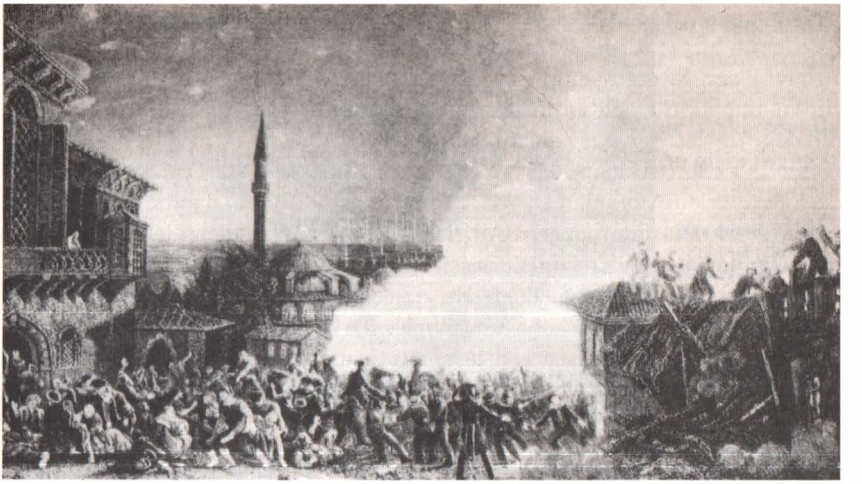
Sarayın gerçek ve kati geniş bir tamirini yapan ve binanın genel görünümünü değiştiren zat, Baron Carlo Bruck'tur. 1853 yılında yapılan bu tamirle ilgili kitabe bugün de mevcuttur.[41] Bruck buranın yeniden tamiri vesilesiyle 6 Şubat 1854 günü büyük bir balo tertipledi: Bu dünyevi olayla ilgili olarak, o sırada İstanbul'da olup, Türk yaşantısı hakkında güzel, çeşitli

Resim 172. 1831 tarihinde patlak veren yangından evvel Pera'daki İngiltere Sefareti (R. Walsh, *A residence at Const.*, II, Londra 1836)

tasvirler yapan Brindesi de bir resim yapmıştı. Paris'te yayınlanan "Illustration" dergisinde neşredilen bu resim (burada 174 no.'lu resim), İstanbul'da bulunan bir muhabirin yolladığı haberle birlikte çıktı.[42]

"30 Ocak tarihinde Fransa Büyükelçiliğinde İmparatorun evlilik yıldönümü şerefine verilen davete cevaben Avusturya temsilcisi Baron Bruck –kronikçinin dediği üzere– 6 Şubat'ta sarayının salonlarında muhteşem bir davet düzenledi; bu davete diplomatik misyonların yanısıra yüksek kademe Türk devlet görevlileri, Pera sosyetesinin seçkinleri ve Konstantinopolis'te yaşayan değişik cemaatlerin önde gelenleri katıldılar. O yıl tamamen yenilenmiş olan Avusturya Sarayı, lüks ve şaşaa adına akla ne gelebilirse onunla süslenmişti. Kasalarla limon, portakal, başka kokulu ve nadir bitki büyük merdivenler boyunca dizilmişti ve hoş kokularını yaymaktaydı. Balo salonu ve ona açılan öbür salonlar işlevlerine daha uygun hale getirilmiş ve çok ince bir zevkle döşenmişti. Yaldızlı ve ipekli kumaşların parlaklığı, genç Şarklı kadınların giydiklerinden ziyade doğal zarafetleriyle dikkat çeken güzellikleri, bütün bu çiçekler, bu kıymetli taşlar, avizelerin ve şamdanların ışığında göz kamaştırıyordu; bunlara ilaveten bir tür peri masalından çıkmışa benzeyen İran elçisinin ve yanındaki zevatın çok ilginç kıyafetleriyle Musevi cemaatinden bazı hanımların ve beylerin kendilerine özgü kıyafetleri geceye bambaşka bir hava katıyordu.

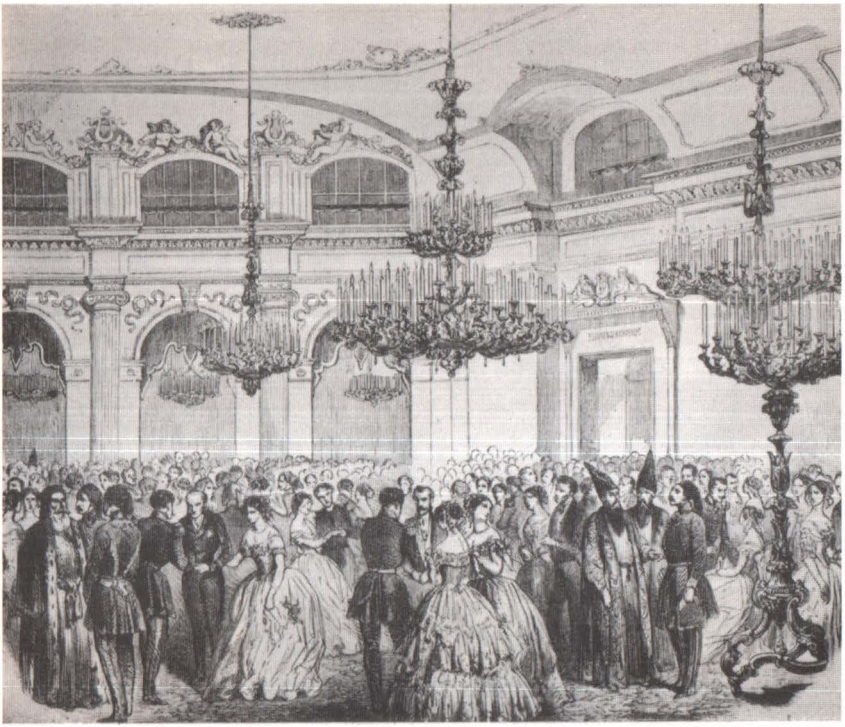
Resim 173. Pera'daki bir yangın (9 Ağustos 1839) (Çağında yapılmış bir basmadan)

"Balo boyunca dondurma ve başka serin içeceklerin servisi hiç aksamadı. Gümüşleri, kristalleri ve ışıklarıyla gözleri kamaştıran bir yemek masasına iştah açıcı pek çok yemek konmuştu ve gece yarısı servise başlandı; yemek düşkünleri karınlarını doyurduktan sonra dansa geçildi ve şölen sabahın altısına kadar aralıksız devam etti.

"Herkes Baron Bruck'un misafirperverliğinden ve zarafetinden çok etkilenmişti. En az onun kadar, ailesinin üyeleriyle temsilciğine bağlı memurların bu davetin başarılı geçmesine katkıda bulunan ince ve zarif tavırları da dikkat çekti. Davet o kadar başarılı olmuştu ki, herkes, karnaval sona ermeden verilecek öbür iki daveti sabırsızlıkla beklemeye başladı."

Bu balodan sonra yapılan bir dizi benzer gece eğlenceleri sırasında, Venedik Sarayı adeta bir merkez görevi üstlendi ve hatta böyle görünmeliydi. Bu gösteriden devrin diplomatlarının hatıralarında olduğu kadar, Kont Sauli'nin[43] anılarında ve o günlerde İstanbul'da yayınlanan günlük gazetelerin haberler bölümünde de söz edildi.

1854 yılının Şubat ayında tertiplenen balo ağır bir siyasal ortamda yapıldı. O sıralarda Türkiye ile Rusya arasında bir harp olasılığı belirmişti.

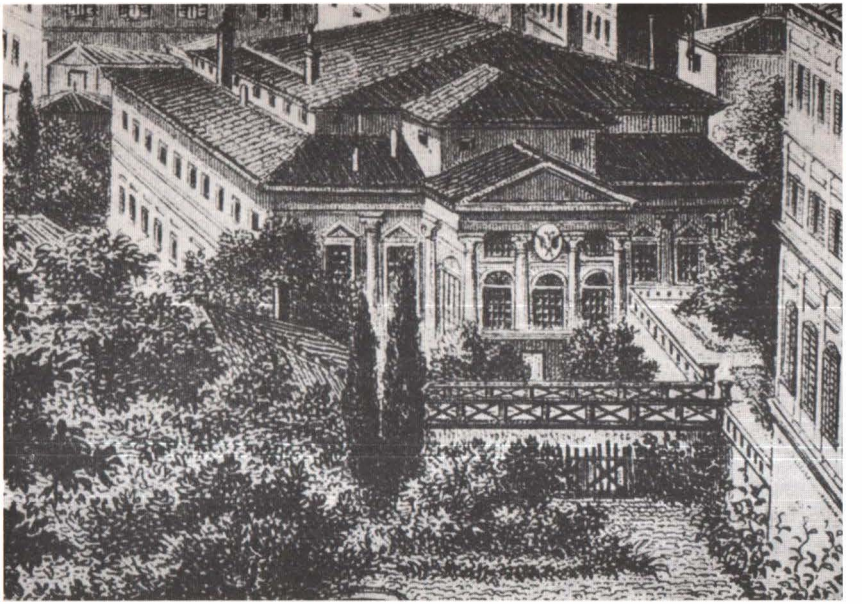
Resim 174. Venedik Sarayı'nda 6 Şubat 1854 günü düzenlenen balo (Paris'te çıkan *Illustration Dergisi*'nin I^e semestre 1854 sayısı)

Türkiye'nin yanında yer alan devletler İngiltere ve Fransa olup, sonradan Piemonte de bu birliğe katıldı; Kırım Harbi sırasında cesaretle çarpışan İtalyan askerlerden yaralananlar 1855 yılında Boğaziçi'nde Yeniköy denilen köye getirildiler:[44] Bunlardan çoğu orada öldü ve İstanbul'da kalan vatandaşları her yıl onları anarlar.[45]

1860 yılında yapılmış olması muhtemel bir gravür (resim 175 ve 176) sarayın Avusturya işgali altına girişinden elli yıl sonraki bir dönemi yansıtır: Bilhassa ön yüzü ve genel hatları ile, 1781 yılında Balyos Memmo tarafından verilen görüntüyü andıran ana çizgileri detayları ile gösterir.[46]

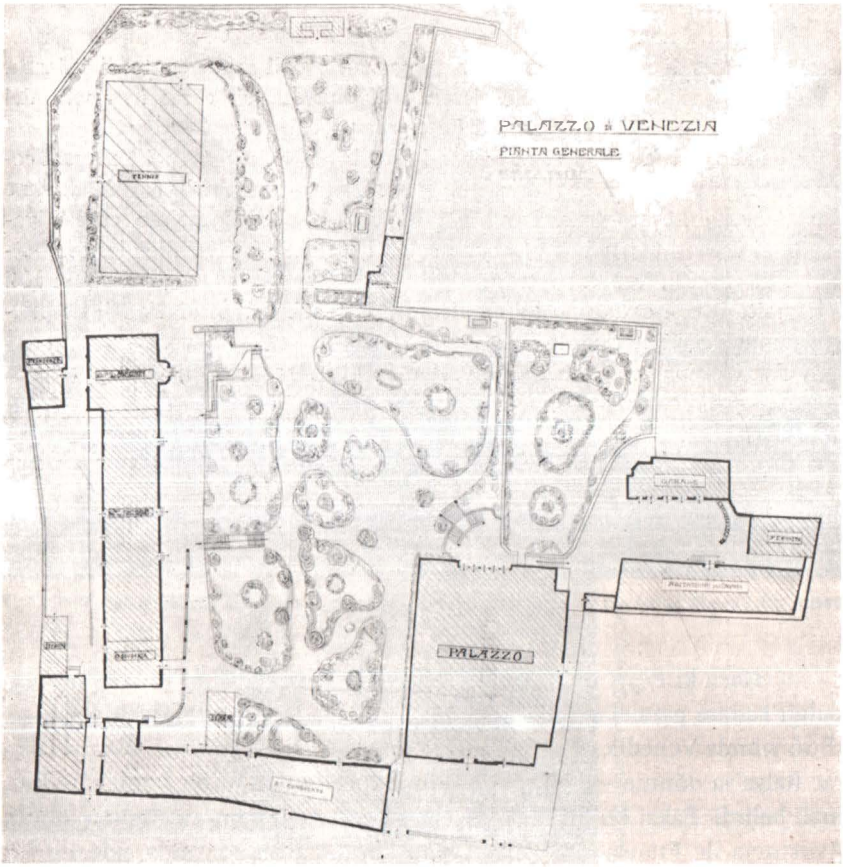
Resim 175. Pera ve Saray Burnu'nun görünümü (1860 civarı); sağda Fransa elçiliği; üst tarafta Rus elçiliği; daha altta merkezde Venedik Sarayı.

Resim 176. Venedik Sarayı'nın 1860 yılındaki durumu (175 numaralı resimden büyütülen detay)

Nasıl ki 1797, 1805 ve 1814 yıllarında Venedik Cumhuriyeti'nin uğradığı kadere paralel olarak, Venedik Sarayı da hangi evrelerden geçti ise, 1866 yılında Venedik şehrinin hürriyetine kavuşması üzerine, binanın tekrar İtalya'ya dönme –ki Viyana hükümetinin korktuğu bir konu idi– ihtimali belirdi. Fakat bu ihtimal gerçekleşmedi: Aynı yılın 24 Ağustos günü, Avusturya ile Fransa arasında yapılan konvansiyon sonunda eklenen bir madde ile Fransa Devleti, Roma ve İstanbul'da bulunan eski Venedik saraylarının Avusturya'ya ait olduğunu kabul etti, 3 Ekim günü Viyana'da, İtalya ile Avusturya arasında imzalanan anlaşmaya eklenen ek bir protokol ile İtalya murahhas sefirine de kabul ettirildi.[47]

Bu tutum İstanbul'da ikamet eden İtalyan vatanseverleri derin bir üzüntüye boğdu. İtalyan Risorgimentosu'ndan sonra burada pek çok siyasi, sürgün hayatı yaşıyordu.[48] Koloni mensupları arasında halen nakledi-

Resim 177. Venedik Sarayı ve müştemilâtının şimdiki planı.

len [müellifin duyduğuna göre] bir söylentiye göre, bu siyasi sürgünlerden biri olan Milanolu avukat Ludovico Loschi, binanın İtalya'ya teslim edilmemesini büyük bir gürültü ile protesto edip, yazdığı manzum eserde, sarayın esas sahibinin İtalyanlar olduğunu dile getirdi: Ancak bu girişimi

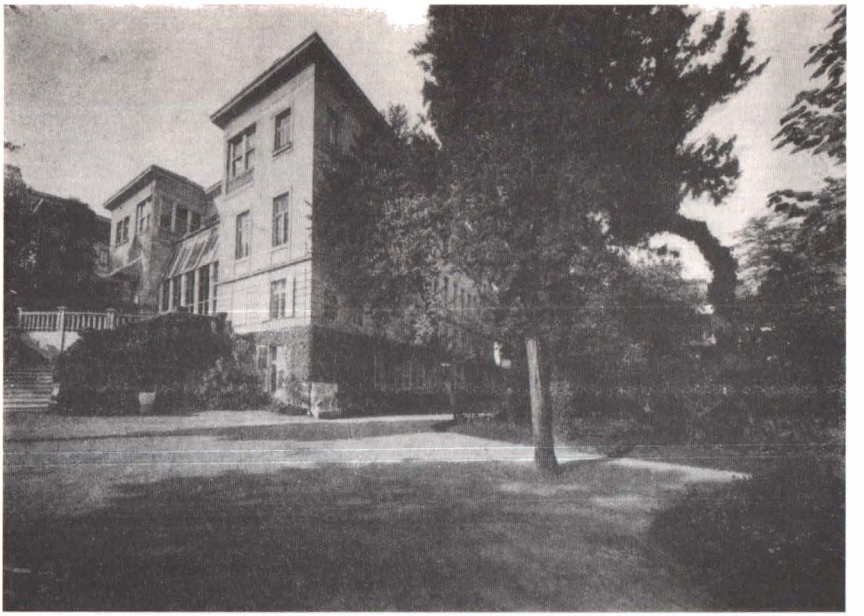
Resim 178. Venedik Sarayı'nın önden görünümü (şimdiki hali)

hayatı ile ödedi; zira şiirini yayınladığının ertesi günü bir Hırvat tarafından öldürüldü.[49]

Birkaç yıl sonra Avusturya İmparatoru Franz Josef, Şarka yaptığı büyük bir gezi sırasında, 31 Ekim 1869 günü, parlak bir törenle sarayı ziyaret etti.[50]

1875 ile 1878 yılları arasında İstanbul'da bulunan bir Fransız, Venedik Sarayı'nın Vicenza ve Padova yörelerinde görülen villalara benzediğini ve Memmo zamanında yapılan inşaatın etkisini taşıdığını yazar.[51]

Baron Calice'nin, elçi olarak 1887 ile 1891 yılları arasında İstanbul'da bulunduğu sırada, sarayda önemli tamirler yapıldı.[52] Binanın batı tarafında, Terra Santa papazlarının bulunduğu tarafa bakan kısmı yeniden yapıldı. Burası Memmo tarafından bütünüyle ele alınmamıştı; Tomtom Sokak

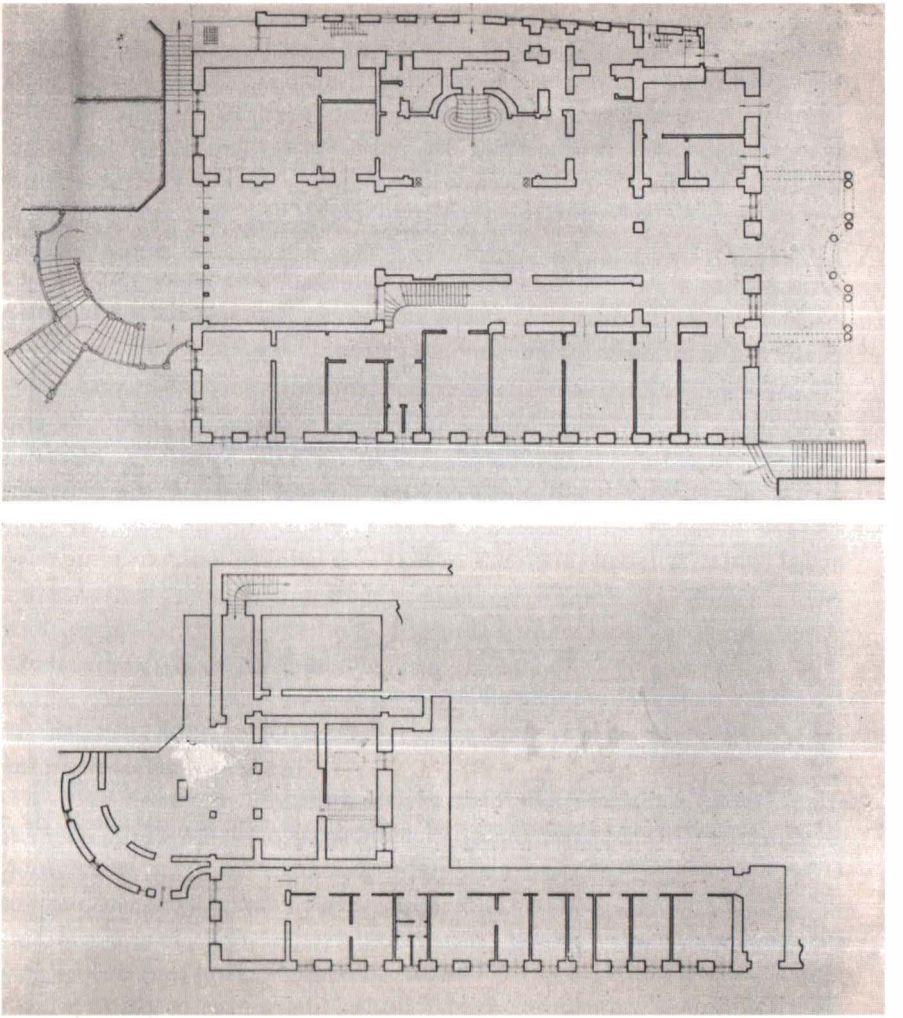

Resim 179. Venedik Sarayı'nın güney ve doğu tarafı yüzü (şimdiki hali)

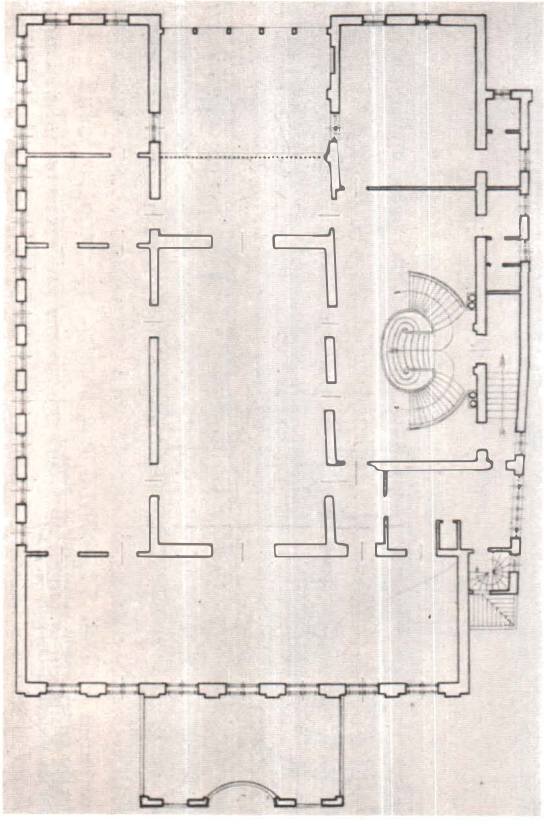
tarafına bakan binalar bir zelzelede yıkıldıkları için tekrar yapıldı. Arkada Çukurbostan tarafına bakan bahçe içindeki evler de elden geçirildi. Bunlar daha Venedik zamanında yapılmış ve Federico Foscari'nin taslaklarda ve ayrıca 1816 ve 1817 tarihlerinde yapılan planlarda görülürdü.[53]

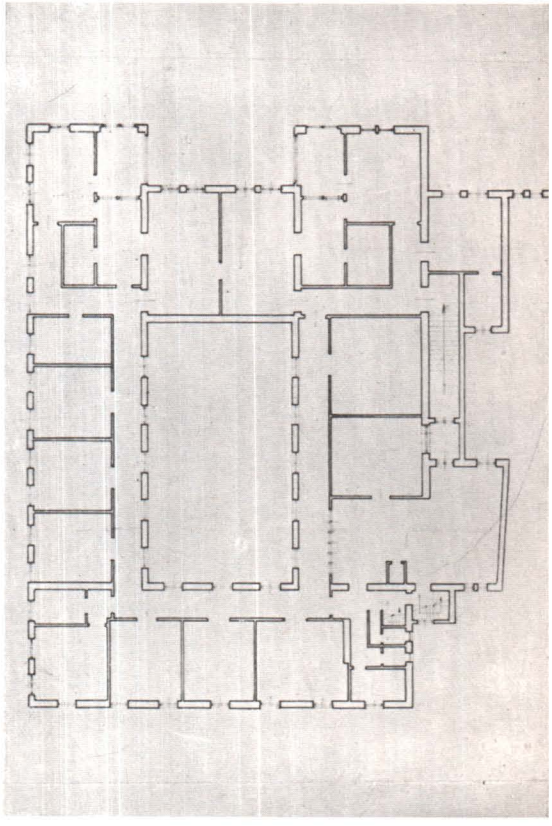
1890 yılında başlatılan görüşmelerin sonunda, 1900 yılında yine Baron Calice tarafından, bir Ermeniye ait bahçeye bitişik bostan satın alındı; böylece arazi ve duvar genişletilmiş oldu. Şimdi burada bulunan tenis kortu, mütareke [Mondros] zamanında atların manej yeri ve bahçıvanın ikametgâhı idi.

Birkaç yıl sonra 1908 yılında, yeni büyükelçi Pallavicini zamanında saray için bir tamirat daha yapılıp, bu vesile ile odalar genişletildi; birinci kattaki yemek salonu büyütüldü ve binanın içi ile dışı yeniden boyandı.[54]

Resim 180. (üstte) Venedik Sarayı bodrum planı.
Resim 181. Venedik Sarayı giriş kat planı

Resim 182. Venedik Saray birinci kat planı.
Resim 183. Venedik Sarayı ikinci kat planı (şimdiki görünümü)

Aynı zamanda, 1702 yılında, fevkalade elçi Soranzo tarafından satın alınan arazi üzerine kurulu, Venedik zamanında yapılmış bir ev de tamir gördü.[55]

Bruck, Calice ve Pallavicini tarafından yaptırılan tamirat işleri, bir yüzyıldan daha fazla bir zaman evvel, Balyos Memmo'nun yaptığı işlemlerin bütününe bir farklılık getirmemişti. Daha temelden bir tamire gereksinim vardı, hatta balyosların geçen yüzyıllardan beri arzu ettikleri gibi bir yeniden yapıma olan ihtiyaç kendini gösteriyordu. 1914 yılında ana binanın yeniden yapılmasına karar verildi ve eski temel esas alınarak, binanın genel çerçevesi içinde yeni bir plan uygulandı,[56] bununla beraber, kaçınılmaz değişiklikler ihmal edilmedi.[57]

1914 ve 1918 yılları arasında devam eden bu inşaat sırasında başlayan ve biten I. Dünya Harbi sonunda, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ortadan kalktı. Bu harpten zaferle çıkan İtalya, İstanbul'daki eski İtalyan geleneğini devam ettiren saraya sahip çıkmalıydı. Böylece yabancı işgal zamanında bile, Venedik Cumhuriyeti'nin şanlı ismini sürdüren bina için, 1866 yılında yarım bırakılan iş tamamlanmalıydı. Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen emir üzerine, İstanbul'daki İtalyan Yüksek Komiserliği, sarayı işgale karar verince "tarihi İtalyan malı" 1 Aralık 1918 günü, bir İtalyan denizci müfrezesi tarafından geri alındı.[58] Bununla beraber bina bir süre, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun İstanbul'daki sabık konsolosunun yönetimine bırakıldı; binanın tamamının, içindeki resmi müştemilatı, mobilyası ve döşemesi ile İtalya'ya geçmesi, yüksek komiserin 27 Mart 1919 tarihli kararnamesi ile gerçekleşti.

Binanın hukuki durumu, 1923 tarihinde imzalanan Lozan Anlaşmasının 72. maddesinde belirlendi.[59] İtalya hükümetinin 16 Temmuz 1924 günü Avusturya ve 10 Aralık 1927 günü Macaristan ile yaptığı sonraki barış anlaşmalarında bu husus tasdik edildi. Eski Avusturya-Macaristan elçiliği ile bağlı konsoloslukların arşivlerinin nasıl taksim edileceği de sonradan yapılan özel anlaşmalar sonucu belirlendi.

19 Mayıs 1920 günü, İtalyan Yüksek Komiserliği ve bağlı kuruluşlar saraya geçtiler. Tomtom Sokak tarafına bakan binaya da konsolosluk taşındı;[60] bu devirde saray, İstanbul'daki İtalyan diplomatik temsilciliğine yakışan bir ikametgâh oldu ve burasını mütarekede Şarktaki İtalyan işgal

Resim 184. Venedik Sarayı'dan Boğaziçi'nin görünümü.

kuvvetlerinin bir kısmını teşkil eden karabiniyerler [İtalyan jandarma askerleri] korudular.

Fakat elçilik binası olarak kalmadı: Türkiye Cumhuriyeti kurulup da, Ankara başkent olunca ortaya çıkan sorun, balyosların padişahlar ve divanlarıyla ilişki kurmak için sık sık Edirne'yi ziyaret etmelerini hatırlatıyordu. Yeni kurulan başkentte günden güne canlanan siyaset ile beraber, eski tarihsel anılarla dolu sinesinde, İtalyan temsilciliğinin ihtiyaçlarına göre bir rezidans yapmak ve böylece elçinin faaliyetlerini kolaylaştırmak ve kalışını sağlamak gerekiyordu.[61] İstanbul'daki ikametgâh yine de, büyükelçi ile çok sayıdaki personelin işine geçmişteki gibi yarıyor ve yazları Boğaziçi'nde bu-

Resim 185. Müttefik işgal gücünün İstanbul'dan ayrılışından önce İtalyan kuvvetlerinin Dolmabahçe'deki geçit töreni (2 Ekim 1923).

lunan Tarabya Köşkü'nde geçiriyorlar [Bu ahşap binanın günümüzde kullanılma şansı yoktur].

Ulusal hükümet tarafından vatanın bütün tarihsel anılarına gösterilen saygı, olması muhtemel her olayda, Venedik Cumhuriyeti'nin eski bir malı da olsa, asırdîde ve şanlı geleneklerine bağlı bir uygulama ile İtalya hükümeti tarafından korunacaktır [Müellifin bu görüşü günümüzde devam ettiriliyor].

Notlar

1 E. PESENTI, *Diplomazia franco-turca e la caduta della Rep. di Venezia*, basım yeri yoktur, 1898, s. 81.

2 Disp. Vendramin 10 Aralık 1796, n. 8, F. 243.

3 Vendramin tarafından gönderilen *dispaccio*'larda eski Venedik usulü tarihleme ile birlikte, Fransa İhtilalinden sonra kullanılmaya başlanan yeni tarihleme usulü de vardır. Şöyle bir ek yapar: "İtalya Bağımsızlığının I. yılı." Burada başlangıç lafları olarak: "Hürriyet-Müsavat" ve bitiş lafları olarak da: "Selam, saygı ve kardeşlik" terimleri vardır. Balyos, o sıralardaki Fransa elçisinin yaptığı gibi, hürriyeti simgeleyen bir büstü 60 piastra verip satın almış ve bunu balyosluk sarayında herkesin göreceği bir yere koymuştu. Ayrıca 40 piastra verip hürriyet armasının bulunduğu yeni bir damga yaptırttı, (disp. 13 Eylül 1797, F. 243).

4 Disp. Vendramin 25 Ağustos 1797, n. 37, F. 243.

5 F. 243.

6 Balyosluktaki bu eski arşivin önemi hakkında muhtelif balyoslar *dispaccio*'larında açıklayıcı bilgiler verdiler. 1642 yılında yollanan bir *dispaccio*'ya göre, 1570 yılından itibaren birçok belge mevcuttu. 1593 yılında bir tehlike anında gizli belgelerin kurtarılabilmesi için imkânlar sağlanması emredilmişti. Girit Harbi patlak verdiğinde [1644] balyos olan Giovanni Soranzo çok gizli evrakı

imha ettikten sonra kalanları Fransa elçiliğinin mahzenine teslim etti. Evrakın iadesi Balyos Pietro Civran ile Fransa elçisi De Guilleragues arasında 1680 yılında gerçekleştirildi ve bu sırada, seleflerinin yarattıkları zorluklar giderildi. Fransa elçisinin koruması için 1684 yılında patlak veren savaş [Mora Savaşı] sırasında da çok sayıda belge teslim edildi. Bir yangın tehlikesi belirdiğinde, arşivin emin bir yere götürülmesi sağlanırdı. Bunun için de balyosluğa yakın yerdeki Terra Santa [Arz-ı Mukaddes] papazlarının kilisesinin veya Fransa elçiliğinin yangın mahzenleri kullanılırdı. Daha önce de konu ettiğimiz üzere 1771 yılında G. A. Giustinian'un balyosluğu zamanında arşiv düzenlenerek sandıklara yerleştirilmiş 1795 yılında da Balyos Federico Foscari bunları yenileştirip tamir ettirmişti. Sarayın tamir çalışmaları veya yangın veya başka sebeplerle tehlike ile karşı karşıya kaldığı zamanlar ve daha başka vesileler ile arşivin yer değiştirmesi yüzünden büyük düzensizlikler meydana geldi. 17. yüzyılın ikinci yarısında G. Querini'nin balyosluğu zamanında sekreter Bernardo Nicolossi bu arşivi düzenledi ve daha sonra, A. Garzoni'nin balyosluğu zamanında G. M. ve C. Giacomazzi adlı sekreterler bu arşivi düzenlediler ve bu başarılı çalışmalarının ödülü olarak da Venedik Senatosundan 350 duka [Venedik altını] tutarında bir ikramiye aldılar. G. Zulian adlı balyos zamanında, C. Giacomazzi ile yardımcısı N. Colombo bunu yeniden tanzim ettilerse de 1796 yılında gene düzensizlik yüzünden şikâyet edildi. P. Civran'ın balyosluğu zamanında Peder Martin Imberti, kendi yönetimi altında oğlu Iseppo Imberti'yi yardımcı olarak çalıştırarak arşivin bir envanterini hazırlamıştı, Iseppo Imberti'nin ölümü üzerine işi kardeşi Sebastiano bitirdi. O sırada arşivde "üç yüzden fazla cilt yazışma, defter, dosya ve kitap bulunuyordu." Başka bir düzenlemenin G. A. Giustinian'ın zamanında yapılmasından başka, daha yeni bir düzenleme de mezkûr Giacomazzi ve Colombo tarafından yapıldı. (Bkz. 21 Haziran 1593 tarihli karar ve M. Zane'nin 23 Temmuz 1593 tarihli *dispaccio*'su; B. B. II, 193, 273, 281; Disp. A. Alessandri 29 Nisan 1642, n. I. F. 123; Disp. G. Cappello 16 Eylül 1684, n. 46, F. 163; Disp. Renier 17 Mart, n. 27, F. 215; Disp. Memmo 3 Mart 1779, n. 19, F. 220; Disp. Garzoni 24 Aralık 1783, n. 79, F. 224 ve 10 Kasım 1785, n. 143, F. 225 ve 13 Ocak 1786, (Venedik usulü tarih) günlü karar; Disp. Zulian 24 Mart 1787. n. 96-2*, F. 227; Disp. Foscari 10 Nisan 1795 n. 146, F. 240; Disp. Vendramin 16 Ekim 1797; E. PESENTI, *aynı eser*, s. 51, vd.).

Venedik'teki, Biblioteca Marciana'da, 17. yüzyıla ait bir zimmet defteri korunmaktadır: *Inventario di scritture che passano di Bailaggio in Bailaggio et sono poste in sacchetti a parte*, (Cod. it. cl. VII n. 1088). Imberti tarafından hazırlanan envanter Venedik Devlet Arşivinde (Scritture Cost. Indice Senato) dizisinde bulunmaktadır ve cildinin güzelliğinden dolayı evvelce Sala Margherita'ya konmuştu [bu salon 1983'te kapatıldı]. Venedik Şehir Müzesinde Cicogna yazmaları arasında B. 2982 diye belirlenen demet içinde: Arşiv hakkında 1764 tarihinde Giacomo Rizzo tarafından hazırlanan bir rapor, 1788 tarihinde C. Giacomazzi tarafından hazırlanan envanter defteri; ayrıca gene aynı kişi tarafından 1795 tarihinde hazırlanan bir rapor, 1797 tarihinde Balyos Vendramin'in sekreteri Francesco Alberti'ye Giacomazzi tarafından devredilen evrak listesi bulunmaktadır.

İlerde de konu edeceğim üzere balyos arşivi eylül 1798 tarihinde Avusturya temsilciliğine teslim edildi. 1806 yılında sarayın Fransa'ya devri üzerine arşiv bu ülkeye verildi ise de 1816 yılında saray ile arşiv tekrar Avusturya'ya devredildi. Venedik Devlet Arşivinde bulunan evraktan anlaşıldığı kadarı ile arşiv 1840 yılı sonlarında İstanbul'dan Venedik'e götürüldü ve 1842 tarihinde Venedik'ten Viyana'ya taşındı. Floransa'da 14 Temmuz 1867 günü imzalanan bir anlaşma gereğince, 1868 yılı

eylül ayında balyos arşivi kesin olarak Venedik Devlet Arşivine iade edildi. İstanbul'da hazırlanıp da Viyana'ya gönderilmek istenen tutanaklar ile ilgili bir liste bugün Venedik'teki Marciana Kütüphanesinde bulunmaktadır. (Cod. it. cl. VII, n. 1791). Arşivin 1868 tarihinde teslimi için bkz. B. CECCHETTI, *Archivio Storico Italiano*, III. Seri, c. 8 kısım 2. 195, vd.

Son zamanlarda yüzeysel olarak yeniden düzenlenen arşivde, 16. yüzyıl ortalarından öncesiyle ilgili belge bulunmadığı gibi, sonraki devirler için de, yukarıda belirttiğim sebeple büyük boşluklar bulunmaktadır.

[Bu arşiv için şimdi şu araştırmaya bakılabilir: Mahmut Şakiroğlu, "Venedik Devlet Arşivinde bulunan İstanbul Balyosu Arşivi Üzerinde Bir Çalışma," *Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dicata*. Napoli 1982. s. 469-480. Burada Türk belgelerinin derlendiği ve tercümelerinin yapıldığı defterler üzerinde durmuş. T. Bertelè tarafından Marciana Kütüphanesinde gösterilen numaralandırmaların yeni düzenlemesini de vermiştim. Daha sonra diğer dosyalar ve hatta araştırmacılara verilmeyen dosyaları istememe rağmen, arşiv idaresi yeniden düzen bahanesi ile uzun zaman araştırmacılara hiçbir yeni belge vermedi. 1991 yılı eylül ayında yeni düzen sağlanmamış idi. 2000 yılında düzenleme tamamlanıp, ilim alemine sunuldu: Giustiniano Migliardi O'Riordan, "Présentation des archives du baile à Constantinople," *Turcica* 33 (2001) s. 339-367; Dilek Desaive, "Les documents en ottoman des fonds des archives du Baile à Constantinople," *aynı dergi*, s. 369-376].

7 Şarkta bulunan Venedik Cumhuriyeti konsoloslıklarının tarihinin özeti için, Venedik Ticaret Odası başkanı, 24 Şubat 1809 günü 3986 sayılı bir yazı ile Adriyatik Denizi İşleri Dairesine şu yazıyı yolladı: "Venedik ticaretinin eskiden beri mahalli olan Levant iskelelerinde bulunan konsoloslıklar: Draç, Patras, Arkadya. Kıbrıs, Selanik, İzmir, Halep, İskenderiye şehirleri ve Kuzey Afrika'da da Tunus, Trablusgarp, Cezayir ve Fas'tır. Bu konsoloslar, ticaret veya seyrüsefayin bakımından yardıma ihtiyacı olan küçük yerlerdeki vis-konsoloslara da yardımda bulunurlar ve her birine de bir veya birkaç tane düşebilirdi. Selanik ve İzmir konsolosları doğrudan İstanbul balyosluğuna bağlı idiler ve eski zamanlardan beri bu makam tarafından tayin edilirlerdi: Rodos, Hanya ve sair bazı vis-konsoloslar da gene bu makama bağlı faaliyet gösterirlerdi. Levant ile Avrupa'da bulunan bütün konsolosların tayin işleri Magistrato dei Cinque Savi alla Mercanzia [Ticaret ile ilgili beş yüksek görevli bilge dairesi] adlı doğrudan, tam egemenliğimizi simgeleyen senatomuzun tayin ettiği daire tarafından tedvir edilir. Bir tek, Malta Adası'nda konsolosumuz yerleşmiş bir geleneğe göre, oradaki Üstadıazam tarafından doğrudan seçilir. Bu görev genelde beş sene sürer ve beraber çalıştıkları kişiler de gene beş savi denilen [beş yüksek görevli bilge] kişiler tarafından atanır ve görev zamanı bittikten sonra faaliyetlerine göre ya yeniden tayin edilirler ya da bir başkası bu göreve gönderilir. Venedik Senatosu'nun 10 Aralık 1699 günü bu daire hakkında verdiği karara göre: Balyosların hiçbir konsolos seçme yetkisi bulunmaz, bir yetki gaspından ileri gelir. Fakat gene de bunu yapmaları eskiden beri süren bir alışkanlığın uzantısıdır. Bundan dolayı da konsolos ile vis-konsolosların seçim sistemi değiştirilmedi. Venedik konsoloslarının bir kısmı hazineden maaş alırlar; Bazıları Venedik gemilerinin işlerini yapmalarına göre bir ücret alırlar. İskenderiye konsolosu bu iki usulü de uygulamaz, şimdi artık faal olmayan Mısır Konsorsiyumu denilen sandıktan kendisine şerefine uygun bir ödeme yapılırdı. Bu işlemlerden dolayı da Venedik hükümeti hazine için yüzde iki pay alırdı... Şimdi Osmanlı yönetimi altında bulunan Levant ve Kuzey Afrika'daki konsolosların sıkı bir şekilde İstanbul'da bulunan balyosa bağımlı olmalarından dolayı, bu görevlere balyos ile sıkı

dostluğu bulunan kişiler gönderilir. Cinque Savi alla Mercanzia adlı daire tarafından gönderilen konsoloslar, yazışmayı doğrudan buraya yaparlardı. Böylece ticareti bunların direktifi ile yürütmüş olurlardı. Osmanlı devlet merkezinde bulunan balyos ise duruma ve konulara göre birtakım kendine göre tasarruflara gidebilirdi" (Venedik, Venedik Devlet Arşivi, Prefettura dell'Adriatico, B. 177, fasc. Consolati ve Şehir Müzesi, Cicogna yazmaları B. 3503). Biraz ilerde de konu edeceğim, Giacomazzi'nin raporunun içeriğinden anlaşıldığına göre, İzmir ve Selanik konsolosları doğrudan balyos ile yazışırlardı. Bu konsoloslar göreve tayin edildiklerinde veya görevleri uzatıldığında 10 ile 12 bin piastra kadar bir para verirlerdi.

Konsolos konusu için şu kitaba da bakılabilir: M. BORGHERINI-SCARABELLIN, "Il magistrato dei cinque savi alla mercanzia," *Miscellanea di Storia Ven-Trid*, 1926, kısım 2, s. 82 vd.

8 Herbert Rathkeal ve halefi Baron Stürmer adlı temsilcilerin, saray ile ilgili olarak 1797 yılının aralık ayından 1817 yılı başlarına kadar geçen zaman zarfında yaptıkları işler hakkında, Fransızca ve Almanca olarak kaleme alıp da şimdi Viyana Devlet Arşivinde İstanbul adlı seri içinde mahfuz bulunan *dispaccio*'larından yararlandım. Baron Herbert Rathkeal'ın 1797 yılı aralık ayında 1798 yılı temmuz ayına kadar geçen zaman içindeki faaliyeti hakkında 1797 yılının 3 ve 9 Aralık, 1798 yılının da 10 Ocak, 10 Mart, 25 Nisan, 10 ve 25 Mayıs, 25 Haziran 10 ve 25 Temmuz günlü *dispaccio*'larından yararlandım.

9 ROMANIN, X, 438.

10 Baron de Dedem "Petit homme très violent" diye tarif eder (*aynı eser*, s. 27). Temsilcinin o zamanki yazışması bu kanaatin yanlış olduğu doğrultusundadır. Temsilci 10 Şubat 1802 günü Pera'da öldü ve S. Maria Kilisesi'ne gömüldü.

11 Burası o sıralarda general Aubert du Bayet adlı, sonradan İstanbul'da 17 Aralık 1797 günü ölen kişi, sonra da 1 Temmuz 1798 günü İstanbul'dan ayrılan General Carra Saint-Cyr tarafından idare edildi. Baş dragoman Ruffin ilk temsilciden evvel ve ikinci kişiden sonra buranın yönetimini üstlendi.

[Bu kişilerin o sıralarda Türk-Fransız ilişkilerinde oynadığı faaliyet için bkz. İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara 1964; Jean-Louis Bacqué-Grammont, Sinan Kuneralp ve Frédéric Hitzel, *Répresenlants permanents de la France en Turquie (1536-1991) et de la Turquie en France (1797-1991)*, İstanbul-Paris 1991].

12 Bkz. H. DEHÉRAIN, *La vie di Pierre Ruffin*, I. Paris 1929. s. 119.

13 Giov. Maria Mascellini adındaki dragoman 1799 yılında Kotor şehrine tercüman olarak tayin edildi. Aynı yılın haziran ayında oğlu Paolo ile birlikte gitti; bu dragomanın yardımcısı Rizzi ile birlikte Sanfermo ve Kapodistria asıllı Agapito adındaki dil oğlanları ise aynı yıllarda Venedik şehrine dönme emrini aldılar. Temsilci bunları ülkelerine çok bağlı, yetenekli ve sadık birer vatandaş olarak tanıttı (Disp. Herbert Rathkeal 25 Haziran 1799, n. 41).

O sıralarda İstanbul'da yaşayan İtalyanlar arasında ise çok değişik duygular vardı. Bu tarihten kısa bir süre sonra İstanbul'u ziyaret eden bir Alman seyyah, İtalyanların sayısının binlerce olduğunu ve bilhassa Venedik ve Cenova asıllılar arasında güçlü bir Avusturya düşmanlığı hissettiğini belirtiyordu (MURHARD, *aynı eser*, I, 72 vd.).

Francesco Eugenio Franchini adlı dragoman ile Giov. Antonio Franchini adlı dil oğlanı Fransa elçiliğinde çalışmaya başladılar ve burada çok büyük hizmetlerde bulundular. Bunlar İstanbul doğumlu, aileleri ise Modena asıllı kişilerdi (DEHÉRAIN, *aynı eser*, I. 120).

14 Temsilci 17 Temmuz 1798 tarihli *dispaccio*'sunda Avusturya konsolosu Cramer'e şunları yazdı: "Il s'agit d'après moi: 1°- des papiers relatifs aux provinces ex-vénetiennes réunies à la Monarchie autrichienne, qui seront déposés à la Chancelerie impériale; 2°- ceux en revanche concernant les pays et isles réunies aux Républiques tant françoise que cisalpine seront déposés à la Chancelerie de France; 3°- il en est de même des dépots en espèces ou en nature, qui passeront avec leurs charges à la Chancelerie respective de leurs propriétaires; 4°- les correspondances consulairs avec les isles ci-devant vénetiennes, ainsi qu'avec les provinces incorporées à la Cisalpine, appartiendront sans exception à la Chancelerie de France, ainsi que toute la partie des correspondances avec l'ancien Gouvernement de Vénice, le Bailage de Constantinople et les autres consulats ou officies quelconques, qui regardent uniquement des insulaires ou cisalpins; 5°- quant aux correspondances mixtes, c'est-à-dire où il est question d'invidus ou d'objets de domination diverse, l'on Fon potura régler le partage d'après l'étendue qu'occupent dans chaque pièce les intèrêts des Chanceleries respectives, à moins que le Consul Général de France, pour ne pas trop morceler les actes et pour abréger le travail, n'aimât mieux, par une süite de la confiance qu'il témoigne déjà placer dans les sujets impér..., n'aimât, dis-je, mieux de confier cette partie mixte à la Chancelerie impériale, et stipulant pour la sienne le droit d'inspection d'exrait et de copie; 6°- comme il faudra convenir du lieu où devra être déposé le registre, qui n'est pas succeptible d'être partagé, le mode le plus simple et le plus natural paroit être de laisser ce registre à la garde de la Chancelier impériale, après l'avoir paraphé des deux parts et être convenue par ècrit que la françoise pourroit le consulter, l'extraire, l'employer et le transcrire quand et comme elle le jugeroit convenable aux intérêts de ses nationaux; 7°- si le travail devonoit trop long, ou qu'il s'élevât contre toute attente quelque diffcolté insurmontable, la patrie indivise des actes pourroit, sous le double scellé, être déposée aussi dans la Chancelerie impériale, pour le partage simultané en être repris dans la suite; 8°- j'approuve enfin d'avance toute mesure, proviscire ou autre, qui qui pourroit dégager sur le champ la personne du ci-devant Pro-Consul de Vénice Navoni, et le remettre à la disposition des ses supérieurs" [Bana kalırsa bunlar: 1- Avusturya krallığına bağlanan eski Venedik eyaletleriyle ilgili belgeler olmalıdır ve İmparatorluk kançilaryasına verilmeleri gerekir; 2-Buna karşılık Fransız ya da Alplerin güneyindeki cumhuriyetlere bağlanan bölgeler ve adalarla ilgili belgelerin Fransa kançilaryasına verilmesi gerekmektedir; 3-Aynı şekilde, nakit veya mal olarak emanete verilmiş değerlerin, vergileriyle birlikte sahiplerinin bağlı oldukları kançilaryalara devredilmesi icab eder; 4- Bundan önce Venedik'e ya da Alplerin güneyine ait olmuş olan yerlerin konsoloslukları, hiç istisnasız Fransa'ya bağlanacaktır. Aynı şekilde adalıları ya da kıyılarda yaşayanları ilgilendiren eski Venedik hükümetine, Konstantinopolis Balyosluğu'na ve başka konsolosluklara ait yazışmalar da Fransa konsolosluğuna devredilecektir; 5- Birden çok konsolosluğa bağlı kişi ve olaylarla ilgili işlemlere gelince, bunlar ya, işlemdeki paylarına göre değişik konsolosluklara dağıtılacak, ya da işlemlerin dağılmasını ve gecikmesini önlemek amacıyla Fransa konsolosunun iyi niyetine güvenilerek onun uhdesinde İmparatorluk kançılaryası aracılığıyla yürütülecektir; konsolos gözetim ve suretleri koruma görevini üstlenecektir; 6- Kayıt defterlerinin nerede tutulacağı meselesine gelince, bunları konsolosluklara dağıtmak uygun olmayacağından, en mantıklı çözüm, iki tarafın kayıtları imzalamalarının ardından İmparatorluk kançılaryasında korunmaları, ancak Fransızların, ulusal çıkarlarının gerektirdiği her durumda bunları kullanmak, parafe etmek, tercüme etmek vb. işlemleri yapma yetkisine sahip olmalarıdır; 7- Eğer bu kayıt işlemi

çok zaman alır ya da beklenmedik bir zorlukla karşılaşılırsa, iki taraf tarafından imzalanmış kayıtlar İmparatorluk kançilaryasına bırakılabilecek ve gerektiğinde oradan çıkarılarak işlem yapılabilecektir; 8- Nihayet, Venedik konsolosu Navoni'yi kayıt işlemlerinin yükünden kurtaracak bütün adımları atmayı şimdiden kabul ettiğimi ve durumu üstlerine bildirmeye hazır olduğumu beyan ederim.] (Herbert Rathkeal'in 10 Temmuz 1798, n. 21. tarihli *dispaccio*'suna ek olarak bulunmaktadır.

15 F. Alberti ve S. Ricci adlı sekreterler 29 Eylül 1798 günü arşivi, temsilcinin adamları olan Giuseppe de Raab ve Antonio Testa adlı kişilere teslim ettiler.

Arşivin durumu ile ilgili Testa'nın raporu ve arşivin bir de dizini, Herbert Rathkeal'in 17 Kasım 1798, n. 47, tarihli *dispaccio*'suna ekli bulunmaktadır.

1789 yılı sonunda Napolili gemi kaptanı Andrea Guida adlı kişi, Napoli elçisi Ludolf aracılığı ile Venedik Cumhuriyeti'nin garantisinde olan 58.000 piastralık bir kredi karşılığında saraya tedbir koyabilmek için icra takibi yapmak istedi. Çünkü 1795 yılı aralık ayında Fransızlar gemisine Cerigo limanında el koymuşlardı. Baron Herbert Rathkeal ise, böyle bir tutum yasal olarak mümkün değildir diye Ludolf'u ikna etti. İcra takibi ise Guida adlı kişiye Viyana hükümetinin garantisi ile ödemeye bağlandı.

16 Disp. 18 Mart 1799, n. 16; yangına bizzat şahit olan biri tarafından kaleme alınan tumturaklı bir rapor, temsilcinin 27 Mart 1799, n. 18 günü Viyana'ya yolladığı *dispaccio*'ya eklidir; ayrıca bkz. *Remains of John Tweddel*, daha önce zikredildi, s. 314 vd.

17 DENGEL, DVORAK ve EGGER, *Der Palazzo di Venezia in Rom*, s. 135.

18 Disp. Herbert Rathkeal 3 Haziran 1799, n. 37. Ayrıca bkz. DEHÉRAIN, *aynı eser*, I, 161; POUQUEVILLE, *Voyage en Morée, à Cons.*, daha önce de zikredildi, II, s. 11 ve *Remains of J. Tweddel*, zikredildi, s. 367, 432, 547.

Lord Elgin ile birlikte, İtalyan sanatkâr Batt. Luisieri di Napoli de İstanbul'a geldi ve bu adam sonradan Atina'ya gitti (*Remains of J. Tweddel*, daha önce zikredildi, s. 349 n.).

19 Disp. Vendramin 16 Ekim 1797, Venedik Devlet Arşivi, Democrazia, Comitato di Salute Pubblica'ya yollanan *dispaccio* (F. 243).

20 A. L. CASTELLAN, *Lettres sur la Grèce, l'Hellespont et Const.* Paris 1811, kısım II, tablo XV sayfa 21'dedir. Burada, Fransa Elçilik binasından Boğaziçi ile Sarayburnu'nun bir görüntüsü bulunuyor. Fransa elçilik sarayının bahçesinden sonra sağ tarafta Venedik Sarayı'nın görüntüsü bulunmaktadır. Castellan, bir sanatkârane serbestlik ile, Fransa sarayının bahçesinin alt tarafına denk düşen Venedik Sarayı'nın Galata'ya doğru meyilli tepenin yamacına kondurmakla bahçeye göre bir yükseklik vermiştir. Sarayın ikinci katında yuvarlak pencereler çizmiştir ki böyle şeyler ne Memmo'nun 1781 yılında hazırlattığı taslakta ne de estampın görüntüsünde vardır. Bu son değindiğim şey, 1860 yılında yapılmış olup daha sonra konu edeceğim. Memmo'nun hazırlattığı taslak ile Castellan tarafından yapılan arasında daha başka detay farklılıkları vardır ki 149 veya 168 sayılı resimleri karşılaştırarak görebiliriz.

Castellan'ın tablosu, daha mübalağalı hatlar ile J. M. JOUANNIN ve J. VAN GAVER tarafından l'Univers dizisinde Türkiye'ye tahsis edilen ciltte, Paris 1840, 39. tablo olarak neşredildi.

Fransa elçiliği ile ilgili bir planı yayınlayan DEHÉRAIN, mezkûr eser s. 152, kısım I, Venedik Sarayı'nın bahçesi dışında göstermekten başka İsveç, Rusya, Napoli, Hollanda, İspanya ve Almanya gibi yakın yerlerdeki elçilik saraylarını da gösterir.

21 J. DALLAWAY, *Cons. ancient and modern*, Londra 1797, s. 127.

22 Batthyány, seyahat raporunda şu satırları kaleme aldı: "Diess von aussen und innen prächitige Gebäunde gehörte chemals der Republik Venedig, und wurde bald Frieden von Campo Formio (durch welchen ein grosser Teil tder Besitzungen dies Republik dem k. k Hofezufiel), von erwahnter Internunciatur in Besitz genommen. Es zeichnet sich wirklich von der Gebäuden der übrigen Gesandtschaften aus, und hat noch immer den geflügelten Löwen zum Wappen, der sich vermuthlich bald in einen Adler verwandeln wird. Mit ungemeinem Vergnügen vernahm ich, dass ich aus dem mir angewiesenen Schlafzimmer mit aufgehender Sonne nach dem hohen Gipfel des immer beschneyeten Olympus werde hinsehen können" [Dışı kadar içi de muhteşem olan bu bina bir zamanlar Venedik Cumhuriyeti'ne aitti ve Campo Formio barış anlaşmasından sonra (bu anlaşma uyarınca tahsis edildiği) sözü edilen imparatorluk resmi temsilciliğinin mülkiyetine geçmiştir. Gerçekten de bu bina diğer elçiliklere kıyasla daha göz alıcıdır ve armasında hâlâ kanatlı bir aslan bulunmaktadır. Büyük bir olasılıkla bu aslan yakında bir kartala dönüşecektir. Bana verilen yatak odasından, güneş doğarken, sürekli karlarla kaplı olan ulu "Olympos" [Uludağ] dağının doruğunu görebilmem beni çok memnun etmiştir.] (Gref Vincenz BATTHYÀNY, *Reise nach Const*, II. baskı, Pesth 1810, s. 16 vd.).

23 Seyyah şöyle bir ifade kullanır: "Wie prunked steht nich, gleich einem grossen Schlosse, der ehemalig venetianische Pallast da, den jetzt der Kaiserliche Internuntius inne hat, wech ein schönes Ausehen hat nicht des Palais français, das jetzt der englischen Ambassade einstweilen eingeräumt ist" [Eskiden Venedik Sarayı olan ve günümüzde imparatorluğun resmi temsilciliğinin bulunduğu bina büyük bir saray kadar görkemli. Şimdi İngiltere elçisine tahsis edilmiş olan Fransız Sarayı da ne kadar güzel] (MURHARD, anılan eser, I, 32). Murhard adlı müellifin eserinin birinci baskısı 1804 tarihinde üç cilt halinde basılmıştı. Bu müellifin 1800 yılının İstanbul'unu anlatan bir tasviri şu seride çıkmıştır *Taschen-Bibliothek der wicptigsen und interesessantesten See-und Land-Reisen*, neşreden J. H. Jack, cilt 72 (kısım IV, cilt I, Türkiye seyahatlerine tahsis edilmişti), Nuremberg 1831.

24 Disp. 25 Temmuz 1798, n. 24. Vendramin bu *dispaccio*'ya eklediği bir notunda, selefi Federico Foscari tarafından alınan bütün mobilyalara şimdi kendisinin sahip bulunduğunu bildirdi. Devlete ait mallar arasında kilisenin demirbaşlarını sıraladı ve bunların da; 1 tane taştan kuddas, 10 pirinç şamdan, 6 çiçek konacak kalaylı vazo, 1 kutsal taş, Kutsal Azizin konacağı küçük sayvan, 1 Kutsal Hafta mezarlığı, 1 mihrap korkuluğu, papaz için 1 cüppe ve bir atlas atkı, sayvan için 4 tane süs, takdis sırasında kullanılan 11 adet atlas parçası, 3 büyük bank, 4 tane diz çöküş taşı, 1 günah çıkarma kafesi, 1 küçük tabure diye sıralanmasından sonra kançılaryaya ait de 2 masa ile muhtelif dolaplar sayılmıştı. Vendramin, her ne kadar kendisi tarafından satın alınmış mobilyalar bulunduğunu haber vermiş ise de bunların taşınması sırasında duvarlar ile kapıların tahrip olması ihtimaline karşı bazı eşyaları yerinde bırakmak istedi.

25 Stürmer tarafından Viyana'ya 10 Eylül 1806 tarihli, n. 21, *dispaccio*'ya ekli, arşivin teslimi ile ilgili vesika şu şekilde kaleme alınmıştı: "27 Ağustos 1807 çarşamba günü, İstanbul'un Pera semtinde, biz aşağıda imzaları bulunan Giuseppe de Raab ve Giovanni Antonio Barone de Testa bir tarafta, Antonio Franchini ile G. F. Fleurat diğer tarafta olmak üzere hepimiz bir araya geldik. İlk ikimiz, İstanbul'da bulunan Internunzio ve Germen İmparatorluğunun Apostolik İmparatorunun tam yetkilisi, Avusturya'nın, Macaristan Kralının ve Bohemya'nın Babıâli nezdindeki temsilcisi Şövalye Ek-

selans Strümer, diğer ikimiz de İtalya-Fransa kralının İstanbul'daki temsilcisi General Sebastiani'yi temsil için bir araya geldik. Presburg'da kısa bir süre evvel isimleri geçen krallar tarafından imzalanan anlaşma gereğince eski Venedik Devleti balyosluğu arşivinin teslimi üzerinde konuştuk. Yukarıda belirtilen günün sabahı saat dokuzda bir araya geldik ve topluca arşivin bulunduğu yere giderek buradaki durumun tespitini yaptık ve sonra teslimin nasıl gerçekleştirileceği konusunda kaide, temel ve koruma esaslarını tartıştık. Libro Maestro diye adlandırılmış bir defteri esas aldık: 29 Eylül 1798 günü arşivin, balyosluktaki görevli sekreteri Francesco Alberti ve Sebastiano Ricci tarafından Avusturya elçisinin adamları Giuseppe de Raab ve Antonio de Testa'ya teslimi sırasında hazırlanan bir defter idi ki şu başlığı vardır: Registro Generale dell'Archivio dell'Ex-Veneto Bailaggio in Constantinopoli [İstanbul'daki sabık Venedik Devleti'nin balyosluğunun arşivinin genel envanter defteridir]. İlk olarak I ile IX diye Romen harfleri ile işaretlenmiş dokuz yaprak ve sonra I ile 110 diye Arap rakamları ile numaralandırılmış sayfalar ve aralarında bazen de beyaz kalmış veyahut da numaralandırılmamış sayfalar vardır; o sıralarda yapılana uygun bir şekilde şimdi de yeni bir düzen içinde kontrol ettik ve 22 Eylül 1798 günü IV numaralı sayfanın adı geçen kitaptaki gibi yazılışını tetkikten geçirdikten sonra buradaki yedi adet katalogun tespitini yaptık ve dosyaların tam bir tesliminin yapıldığını belirledik; böylece Archivio dell'Ex-Veneto Bailaggio adı ile tanınan belgelerin teslim edilme ve alınma işlemleri bitirildi. Biraz evvel konu ettiğimiz Libro veya Registro Generale diye adlandırılan envanterin eksiksiz teslim edildiği ve düzenli olarak alındığı görüldü.

Durumu tespit için zabıtname hazırladık, iki adet suret yapıp, kendi ellerimizle imzaladık ve temsil ettiğimiz elçilerimize götürüp teslim edeceğiz. Birbirimize sürekli konu edilen arşivi olarak, teslim alma ve teslim etme görevini tanık olarak tamamladık."

26 Roma'daki Venedik Sarayı, 1 Mart 1806 günü Fransızlar tarafından işgal edildi ve 27 Nisan günü de resmi teslimi gerçekleştirildi. (DENGEL, DVORAK ve EGGER, *aynı eser*, s. 136 vd.).

27 Konu edilen evler Baron Testa'ya ait bulunuyordu. Birinde Napoli temsilcisi ikamet eder, diğerinde ise Raguza [Dubrovnik] konsolosu Chirico kiracı idi. Her ikisi de harap ve yetersiz olmakla beraber gene de tutulmuştu; Napoli temsilcisi beş bin, konsolos ise on bin piastra kira öderlerdi.

Stürmer, Büyükdere'de bulunan köy evine 2200 piastra kira öderdi (disp. Stürmer 10 Eylül 1806, zikredildi.)

28 Çağdaşı Tancoigne şu satırları yazmıştı: "La grande salle du Palais de Venise s'est trouvée métamorphosée en un joli théatre, et l'ony a joué pendant deux hivers la comédie française et le vaudeville". Barbié du Bocage adındaki giovane di lingua, sarayda çok iyi ikamet ettiğini yazdıktan sonra buranın bahçesini de takdir etti ve hatta 1815 yılı karnavalı sırasında bu tarz bir eğlence yapıldığını babasına yazdığı mektupta dile getirmişti (J. M. TANCOIGNE, *Voyage à Smyrne, dans L'Archipel et l'Ile de Candie, en 1811, 1812, 1813 et 1814, suivi d'une Notice sur Péra*, II, Paris, 1817, s. 82 vd. H. DEHÉRAIN, "Les Jeunes de langue à Const. sous le Premier Empire," *Revue de L'histoire des colonies françaises*, no. 4 (1928) s. 403 vd. gene aynı müellif, "La jeunesse de l'orientaliste Caussin de Perceval," *Journal des Savants*, mart 1926, n. 3, s. 121, hatta daha önce de zikredilen: *La vie de P. Ruffin*, cilt 2, kısım 4, bab 5).

29 Raporun bir sureti Venedik Devlet Arşivinde bulunmaktadır. (Regno d'Italia, Perfettura dell'Adriatico, B. 177, fasc, Consolati) Venedik Ticaret Odası Başkanlığının, Levant'taki Venedik ticareti ve konsoloslukları hakkındaki raporundan bir suret Milano'ya gönderilmişti ve şimdi Devlet

Arşivinde, Dışişleri Bakanlığı (Min. Aff. Esteri) serisinde cartella 481, fasc. 836'da bulunmaktadır. Giacomazzi'nin şimdi Venedik Şehir Müzesindeki evrakı arasında (Cicogna B. 3503) bu raporun kısaltılmış bir metni bulunmaktadır ki esas rapordan epeyce farklılık gösterir. Muhtelif kereler konu ettiğimiz bu raporun bir esas sureti denilecek metni için bkz. B. B. II, 352 vdd.

30 Ch. PERTUSIER, *Promenades pittoresques dans Const. et sur le rives du Bosphore*, II. Paris 1815, s. 247.

31 DENGEL, DVORÁK ve EGGER, *anılan eser*, s. 141.

32 Temsicinin kançıları Baron Gio. Antonio Testa, yapılacak işlerle ilgili olarak bilirkişi seçildi ve kendisine de yardımcı olarak Chircor [Kirkor] ve Ohannes adında Ermeni "calfa"lar yardımcı olarak verilirken Napoli elçiliği drağmanı G. B. Navone ile İngiltere elçiliği drağmanı Francesco Charbert de ilgilenmekle görevlendirildiler; Stürmer bunu 25 Mayıs 1806 tarihli, n. 10. *dispaccio*'su ile birlikte Viyana'ya yolladığı zaman Peverada tarafından hazırlanan planı da eklemişti. Bilirkişi raporunda esas sarayın tamirinin tam 16.000 piastra'ya mal olacağı ve eğer para kalır ise Soranzo'nun 1702 tarihinde satın aldırdığı mutfak ve sarnıçlar ile sair yerlerin bulunduğu mahal ile bahçe tarafına düşen yerdeki kapıcı, mahpushane ile Yeniçeriler evi, ahır, çamaşırhane ve sair yerlerin bu tamir faslının çevreleyen duvarla birlikte yapılması önerilir. Testa bu ekli raporunda Tomtom Sokağı'na bakan tarafa yeni bir kançılarya ile postacılık binasının da yapılmasını önermiş bulunuyordu. Bu binaların altına da mahpushane ile Yeniçeri ikametini koymak, kapıcılık evini de sarayın sağ tarafında yaptırmak isterken, Stürmer'in de eklediğine göre, ek bir 8 ile 10 bin piastra arasındaki bir ek masraf çıkacağını da kaydetti. Kendisinden önce de Nicolò Foscarini ve Federico Foscari adlı balyosların çok ısrar ettiği konuyu tekrarlayarak Çukurbostan denilen yere düşen taraftaki yere koruyucu bir duvar çekilmesini bir kere daha istedi. Bütün bu işlerin 1816 yılı sonu ile 1817 yılı başı arasında gerçekleştiği Peverada'nın ikinci planından anlaşılıyor.

33 PROKESCH VON OSTEN, *Denkwürdigkeiten*, daha önce zikredildi, I, 438, III 137, Stuttgard 1836-37.

34 Avusturya elçiliği için Walsh şöyle yazar: "Had belonged to the Venetians, and seemed te bear a charmed life. It had stood almost since the time of the crusades(!), and all the fires seemed to turn aside from it, as if they knew it to be incombustible" [Venediklilere aitti ve çok şenlikli bir hayat sürülmüşe benziyordu. Neredeyse Haçlılar(!) zamanından beri ayaktaydı; yangınlar binaya değmeden geçiyordu, sanki onun tutuşturulamaz olduğunu biliyorlardı]. Saray, 1 Mart 1823 günü Tophane'de patlak veren yangın sırasında büyük bir tehlike atlattı: O akşam Venedik Sarayı'nda akşam yemeğine davetli bulunan Walsh şu satırları yazdı: "Flanked by an immense amphitheatre of fire, as if it was at the bottom of the crater of an ignited volcano." [İki yanında muazzam bir alev amfiteatrı vardı, sanki patlayan bir volkan kraterinin dibindeydi]. (R. WALSH, *A residence at Const*, daha önce de zikredildi, II. 122, 323 vd.).

35 F. FLIEGNER, *Bilder aus Const.* Breslava 1853, s. 50. 1841 yılında Fransa da kendisine ait bir saray yaptırmakta ise de Rusya'nınkine göre çok küçük görüntüde idi (G. F. BARUFFI, *Viaggio in Oriente*, Milano 1847, s. 190.).

36 Aynı kadın seyyah şu satırları yazdı: "Die Internuntiatur hat den venetianischen Palast inne kein Prunkgebäude, aber ruhigstaatlich, wie Oestreich das immer und überall in seinem äusseren Auftreten ist, und wie ich des bei Staaten und Menschen unbescreiblich gern habe, ohne eine Spur von Ostentation, Mir gefält es doppelt, wegen der ausserdentlichen Zuvorkommenheit seiner Bewohner" [İmparatorluğun diplomatik temsilciliği Venedik sarayında bulunmaktadır. Bu yapı şatafatlı

olmaktan çok oturaklı ve görkemlidir, tıpkı Avusturya devletinin de her zaman ve her yerde dışarıya karşı oturaklı ve sağlam bir görünüm sergilemesi gibi. Ben bunu gerek insanlarda gerekse devletlerde tarif edemeyeceğim kadar çok beğenirim. Burada gösterişin izine bile rastlanmamaktadır ve insanlarının olağanüstü sevecen davranmalarından ötürü bu durum daha da hoşuma gitmektedir.] (I. Gräfin HAHN-HAHN, *Orientalische Briefe*, I, Berlin 1844, s. 233 vd.).

37 Jacopo MISLIN, *I Luoghi Santi*, Milano 1858, s. 129 vd.

38 "C'est de ses bureaux que part, deux fois par mois, le courrier chargé des lettres de Constantinople, de Smyrne, et autres villes de l'Asie pour la chrétienté" [Konstantinopolis'ten, İzmir'den ve Asya'nın diğer şehirlerinden Hıristiyan dünyaya yazılan mektupları taşıyan posta, ayda iki kez bu bürolardan gönderilirdi] diye bir cümleyi A. BRAYER şu eserinde belirtti: *Neuf années à Cons*, II, Paris 1836, s. 97. Şark ile ilgili kılavuzlarda da aynı şey bulunmaktadır: *Guide du voyageur à Const.* Paris 1836, adlı eserin II kısım s. 97'de F. LACROIX; *Guide en Orient* adlı eserinde QUÉTIN, Paris 1844, s. 501 ; G. DEMPWOLFF, *Konstantinopel, Ein Führer für Reisende nach Stambul*, Leipzig 1860, s. 49.

Haberleşme şebekesinin Kotor ile Venedik yolu yerine Viyana üzerinden yapılması XVIII. yüzyıl sonunda kabul edilen bir tutum idi. Giacomazzi adlı kişi de 1809 tarihli raporunun icmalinde şöyle bir bilgi verir : "Avusturya elçiliği iki adet Yeniçeri yardımı ile ayda iki defa atlı posta servisi kurdu. Yazışmaların böyle hızlı bir şekilde yapılması sayesinde bütün kordiplomatik ile tüccar sınıfı Venedik yerine artık bu yolu kullanmaya başladı. Balyos *dispaccio*'larını bu aracıyla yollarken bile kendi sâisine hesap ve kamu konularına ait evrakı teslim ediyor. İspanya bile çok zaman sonra kendi postasını kurunca, Venedik'inki artık faydasız bir duruma geldi, bu durum karşısında artık ilga etmek üzeredir; hizmetkârlar ülkelerine yollandılar, böylece Balyoslar korunmaları için böyle güçlü bir önderliği yitirdiler." Bu hizmet ile ilgili olarak *Compedio storico della veneta posta*, adlı 1797 tarihinde balyos Vendramin için Giacomazzi'nin yazdığı bilgiye göre 6 Mayıs 1786 günü karar üzerine sâilik hizmeti tamamen ortadan kaldırıldı ve binaları da bir süre *giovani della lingua*'lara verildi. Gene aynı müellifin anlattığına göre Venedik Cumhuriyeti hiç değilse İspanya'yı geri bırakmak için Yeniçeriler ile birlikte posta hizmetini canlandırmak istedi ise de Avusturya teşkilatı karşısında tutunamadı (Venedik'teki Şehir Müzesi Kütüphanesi, Cicogna yazmaları B. 2982). Posta ile ilgili belgelerin bir kısmı Venedik Devlet Arşivinde, Savio Cassier serisinde ve Seminario Patriarcale Kütüphanesinde 693-17 numara ile bulunmaktadır.

[En son eser olarak: Adriano Cattani, *Venezia e l'Oriente, Commerci e servizi postali del XVI al XVIII secolo e catalogo delle monete veneziane usate in Oriente*, tarihsiz, Padova; Korkmaz Alemdar, *Türkiye'de çağdaş haberleşmenin tarihsel kökenleri*, Ankara 1981; L. De Zanche, bkz. Ek kaynakça. Arşiv malzemesi, Venedik Devlet Arşivi, Archivio Bailo a Constantinopoli 266, ayrıca 'Camera dei Confini' serisinde 308-310 no. ile gösterilen kayıt altında bulunur].

39 Yazıt şu şekildedir:

Ferdinando I
Austriae Imperator Iuvante
Barth, Comes a Stürmer
S. C. R. M. Internuntius
Exstruxit
MDCCCXLII

40 Floransa Devlet Arşivi, Esteri 1851, prot. dip. 444, n. 41. Bu arşivde 1832 ile 1851 arası İstanbul elçiliğinin *dispaccio*'ları bulunmaktadır.

41 Yazıt şöyledir:

Carol L.B. A. Bruck
Restaur. MDCCCLIII

ve ortasında Bruck arması bulunur.

Bruck levhası ile 1772 yılında Balyos Renier tarafından konulan kitabeler 1914 yılına kadar, sarayın giriş kısmının üst taraflarında idi. Da Molin'in arması ise giriş kısmında dehlizin, ana merdivene bakan kısmının üst tarafında bulunuyordu. Harb-i umumî [1. Dünya Harbi] sırasında yapılan tamirat sırasında arma ve kitabeler yerlerinden çıkarılmıştı. Binanın İtalya'ya geçmesi üzerine ana cepheye İtalya'nın devlet arması konuldu ve yazıtlarla arma da duvara çakıldılar.

42 "Illustration", I. semestre 1854, s. 145. Sarayın balo salonunda dört tane büyük süslü tahta şamdan bulunur. Bunlardan biri de Brindesi'nin yaptığı tabloda çizilmişti.

43 Kont Ludovico Sauli, 1824 yılı mart ayından, 1825 yılı yaz mevsimine kadar, Sardinya kralının maslahatgüzarı olarak İstanbul'da bulundu. O sıralarda Lord Strangford aracılığı ile Sardinya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan antlaşma gereğince meydana gelen gümrük ve ticaret konularını halletmek için gelmiş bulunan Kont Sauli'nin hallettiği bir dizi konu arasında Karadeniz'de Sardinya yahut Cenova bayrağı ile seyrüsefâyini kabul ettirmesi de vardı. Onun bu çalışma dönemi içinde Summerer ve Chirico adlı dragomanlar yardımcı oldular: Sauli İstanbul'a geldiği zaman, bir süre Chirico'nun evinde misafir kaldı. Sauli memleketine döndükten sonra Galata'daki Cenova kolonisinin tarihine ait kıymetli eserini yazmaya başladı ve 1831 yılında bitirdiği bu eserinden bir nüshayı Kral Carlo Alberto'ya hediye etti: onu böyle bir eser yazmaya mülhem olan şey, Şarkta gördüğü Cenova'lılardan kalan ve onu etkileyen hatıralardı. Kaleme aldığı hatıralarında, 1825 yılında temsilci Ottenfels tarafından verilen balo ile ilgili bilgi de vardır (Bkz. *Reminiscenze della propria vita. Commentario del Conte Ludovico Sauli d'Ingliano*, yayınlayan G. Ottolenghi, II, Roma-Milano. 1909 s. 41 vd.).

Sardinya konsolosluğunun İstanbul'da faaliyete geçmesinden kısa bir süre sonra avukat Antonio Baratta bu göreve atandı. Bu zat Şarkta kaldığı sürede kaleme aldığı eserlerle çok sayıda iz bıraktı (A. BARATTA, *Costantinopoli nel 1831*, Genova 1831; *Costantinopoli effigiata e descritta, con una notizia sulle celebri sette chiese dell'Asia Minore*, Torino 1840; *Il Bosforo, panorama del mervigliosо canale di Cost., proceduto da un'accurata descrizione dello stretto dei Dardanelli e del Mar di Marmara*, Novi-Genova, tarihsizdir, fakat 1840 olabilir. Bu eserler İngiliz sanatkârlar tarafından meydana getirilen resimlere göre çelik üzerine hâk edilmiş çok sayıda görüntü eklenmişti. İlkini T. Allom, W. H. Barlett ise ikincisini yapmıştır.

44 Bkz. *Un viaggio da Rieti a Cost.* ... vs., Gio. TOMASSI, Rieti 1857. s. 93 vd.

45 Feriköy'deki Hıristiyan Mezarlığının bir kısmında, 1855-56 harbi sırasında Yeniköy Hastanesinde ölen İtalyan askerlerine ait bir hazire vardı, her yıl 18 ağustos günü anılırlar. Buna yakın bir yere ise Harbi Umumi ve mütarekede ölen bazı İtalyan asker ve denizcilerin cesetleri defnedildi [Bu neslin insanları Harbi Umumi ile I. Dünya Harbini, mütareke demekle Mondros Mütarekesini ima ederlerdi].

Yeniköy'deki hastaneler ile İstinye ve Kuruçeşme'deki Sardinyalı askerler tarafından yapılan depoların planları, İtalyan Genelkurmay Başkanlığı tarafından neşrolunan, *Ricordo pittorico militare della spedizione sarda, in Oriente*, Torino 1857.

46 Benzer bir resim de şu eserde vardır: P. DE TCHIHATCHEF, *Le Bosphore et Const.* ... Paris 1864.

47 Bu protokolde şöyle bir cümle mevcuttur: "Le Plénipotentiaire de Sa Majesté L'Empereur d'Auriche ayant appelé l'attention du Plénipotentiairie de sa Majesté Roi d'Italie sur l'article additionnel de la Convention conclue entre L'Autriche et la France, en date 24 août 1866, portant que'la propriété des palais de L'Autriche à Rome et à Constantinople, ayant anciennement appartenue à la République vénitienne, demeure acquise au Gouvernement autrichien, Le Plénipotentiaire de Sa Majesté le Roi d'Italie n'a pas hésité à admettre la validité de cette stipulation." [Avusturya İmparatoru'nun tam yetkili temsilcisi İtalya Kralı'nın tam yetkili temsilcisinin dikkatini Avusturya ile Fransa arasında 24 Ağustos 1866'da imzalanmış olan anlaşmanın ek maddesine çekti. Bu maddede Avusturya'nın Roma ve Konstantinopolis'teki, eskiden Venedik'e ait olmuş olan saraylarının mülkiyetinden söz edilmekte ve bunların artık Avusturya hükümetine ait olduğu belirtilmekteydi. İtalya Kralı'nın tam yetkili temsilcisi bu düzenlemenin geçerli olduğunu teslim etmekte hiç tereddüt etmedi]. Menabrea-Wimpffen (MARTENS, *Nouveau recueil général de traités*, XVIII. s. 413; DENGEL, DVORÁK ve EGGER, *aynı eser*. s. 147, n. 4).

48 İtalyan kolonisinin bu sırada kabul ettiği en değerli misafir G. Garibaldi idi. 1831 yılında Pera'daki Via Linardi denilen yerde kaldı (Bkz. G. ZACCAGNINI, *La vita a Cost.*, Torino 1909 s. 78).
[İtalyan Birliği'nin kurulmasının baş mimarı olan Garibaldi hakkında kaldığı eve sonradan bir de kitabe konuldu: Enrico de Leone, *L'Impero Ottomano nel primo periodo delle Riforme (Tanzîmat) secondo fonti italiane*, Milano 1967 s. 30. Bu eser Sardinya ve Osmanlı devletleri arasındaki siyasi ilişkiler bakımından çok değerlidir. Kitabe bugün için Deva Sokak'a taşınmıştır.
Garibaldi'nin İstanbul'daki ikameti hakkında Taha Toros'un *Yıllar Boyu Yakın Tarih* Dergisi'nde bir çalışması bulunmaktadır: "İtalya'yı İtalya yapan gerillacı," (Sayı 9 [Aralık 1978] s. 36-37)].
Gelen vatanseverler arasında Francesco Gherardi Dragomanni de bulunmaktadır. Feriköy'deki mezarlıkta kemiklerin bulunduğu yerde tantanalı bir kitabesi vardır. Bu zat hakkında, İstanbul'daki Dante Cemiyeti'nin "Bollettino"sunun 40. (15 Ocak 1927) sayısında bir makale yayınladım.

49 Bu rivayeti aydınlatacak belge bulamadım.

50 Bu gezi hakkında bir eser yazılmıştı: F. COGLIEVINA, *Il viaggio in Oriente di S. M. Francesco Giuseppe I*, Trieste 1869. s. 43 vd. Bu eserin müellif tarafından kırmızı kadife ile ciltlenip Sultan Abdülaziz'e sunulan nüshası Pera'daki küçük bir kitap satıcısının tezgâhına 1926 yılında düştü.

51 Ch. DE MOÜY, *Lettres du Bosphore*, Paris 1879. s. 48.

52 Sarayın çağımızla ilgili bilgileri, o sırada İstanbul'da bulunan ve hemen hemen zikredilen eserlerde yer alan İtalyanların izlenimlerini işittim. Avusturya işgali sırasında kırk yıl süre ile bu kişiler birçok görev aldılar.
Calice tarafından yapılan tamirat, 1888 yılında N. Campaniani tarafından da anıldı (Bkz. SPALLANZANI, *Viaggio in Oriente*, daha önce söz edildi, s. 136 vd.) ve daha sonradan da F. NUNZIANTE de söz etti. (*Sul Bosforo, Note ed impressioni*, Roma 1897, s. 190).

53 Burıların bir kısmı memurların ikametine ayrılmak için tamir gördü, diğerleri de ahır ve çamaşırhane yapıldı; ilki ahşaptan yapılan bu tamiratın diğer kısmı betonarmeden yapıldı.

54 Tamiratın devam ettiği bir sırada, Pallavicini sarayın bahçesinin iç taraflarında bulunan evlerden birine, müşavirlik ikametgâhına taşındı.

55 Burada, Venedik devrinde olduğu gibi, mutfaklarla hizmetkârların kaldıkları yerler vardı: Şimdi ise çamaşırhane ile kavasların kaldıkları yer yapılmıştır.
Bu sırada, mutfağın karşısına gelen yer, araba parkı yapılmak için, zaten yıkım tehlikesi var diye yıktırıldı; küçük avlunun ortasında, Venedik zamanında yapılan sarnıç ise, artık kıymeti kalmadığı için doldurduldu.
Kapıcının kaldığı ahşap kulübe de yıktırıldı. Saraydan önceki alanda idi; 1900 yılında alınan arazi üzerine giriş kapısının iki tarafına basık iki ev yapıldı (şimdi yoktur), kapıcı ve kavas ve bahçıvan için de bir ev yapıldı.
Terra Santa papazlarının binasının bulunduğu yere bitişik duvarda bir çan vardı ve bu alet ziyaretleri haber verirdi; TANCOIGNE, *aynı eser*, s. 54 vd. Ayrıca bkz. DE FERRIÈRES-SAVEBOEUF, *Mémoires historiques, politiques et géographiques des voyages.* v.s. 1., Paris 1790 s. 49; BRAYER. *aynı eser*, II, 17.

56 Memmo tarafından hazırlanan taslaklarla, sarayın şimdiki [müellifin görevli bulunduğu 1922 yılını anmak gerekir] durumuyla ilgili fotoğraf ve planları karşılaştırınız. [Günümüzde bulunmayan bu durumu tercümeye katmadım.]

57 Tamiratı yönlendiren mimar Ludovico Richter idi.
Binanın güneye bakan tarafındaki kışlık bahçe arabaların girişi için genişletildi. Tomtom Sokağı'na bakan kapı genişletildi. Daha başka taraflardaki evler ve bahçeler de tanzim edildi. [Müellifin devrine giren alan tasvirini buraya katmadım.]
Sarayın içindeki şapel Avusturya işgali döneminde zemin katındaki bir odaya taşındı. Bu tamirat sırasında kapatıldı. Bu şapel ile ilgili olan Dante Cemiyetinin Bolletino'sunda bir makale yazdım (yıl VI n. 32 (1 Settembre 1925).

58 Konu ile ilgili olarak, binanın doğu tarafına bakan yüzünde bir kitabe bulunmaktadır.

59 [Uygulanacak ilgili maddeden başka, Roma'daki Venedik Sarayı'nın İtalya'ya devri hakkında ilgili madde bulunmaktadır.]

60 İtalya temsilciliği 1870 yılında Via Pera ile Via del Teatro denilen sokakların kesiştiği köşede idi (İstiklal Caddesi ile Sahne Sokağı), fakat bu yıl patlak veren büyük bir yangın sırasında yok oldu; daha sonra, elçi Baron Blanc (1887-1891), Ayas Paşa'da kendi hesabına güzel bir ev aldı; makam sonra Campetti'ye (Petit Champs) nakledildi. İtalya konsolosluğu Campetti'de bulunduğu sırada Ayaspaşa'da olan Blanc Polonya Sokağı'na taşındı. İtalyan elçiliği Venedik Sarayı'na taşındığı sıralarda yüksek komiser de burada olup eşyaların bir kısmı Campetti denilen yerden getirildi. [Müellifin konu ettiği yer şimdiki Tepebaşı denilen mahaldir]. Bu binada Türkiye ile yapılan mütareke sırasında, İtalya işgal kuvvetlerinin genel komutanlığı bulunuyordu. Bina şimdi İstanbul'daki İtalyan kolonisinindir [Müellifin belirttiği tarihten sonra kültür merkezi olarak kullanıldı. Casa d'Italia adı altında konsolosluğa bağlı olup, bazı kuruluşlar da buraya taşındı].

61 İlkel oteller ve istasyondaki özel vagonda sürdürülen elçilik faaliyeti şimdi de yerinde duran büyük ve modern bir otelde [günümüzde Ankara Palas] ve ayrıca Çankaya tepelerinde inşa edilen villalarda devam ettirildi; 1926 yılında mütevazı bir evde çalışmalarına başlayan elçilik, Türk hükümetinin gösterdiği yerde kendi arazisine kavuştu [Müellif, vagondaki ilk çalışmalarını 1968 yılında Venedik'te San Giorgio adasında, Fondazione Giorgio Cini tarafından düzenlenen Venezia e l'Oriente adlı toplantı günlerinde bana anlatmış ve genç cumhuriyetin yaratıcı azmini takdir etmişti].

Eski bir şehir olan şimdiki devlet merkezi ile olan bağlantı, yeni yapılan daha süratli ve rahat demiryolları sayesinde, 16. yüzyılda 15 veya 16 gün kadar süren yolculuklar yerine daha da kısaldı. 16. yüzyıldan sonra Ankara'yı ziyaret eden Avrupalı seyyahlar arasına Sestini'yi de katmamız gerekir. 1797 yılında buraya gelen müellif bir de eser kaleme almış olup, burayı da tasvir etti; *Viaggi ed opuscoli diversi*, Berlin 1807, s. 150 vd.

[16. yüzyıl Ankara'sı hakkında bilgi veren bir Venedikli de Michele Membré adlı zattır. 1539 yılında, Venedik Senatosu tarafından Anadolu üzerinden İran'a temsilci olarak gönderilen bu zat, görevi bittiğinde, geleneğe uygun olarak bir *relazione* kaleme aldı: *Relazione di Persia (1542)*, Napoli 1969, Ankara s. 12 ve 14'tedir; bu kitap hakkında yazdığım tanıtma yazısı için bkz. *Belleten*, XXXVI/141 (Ocak 1972) s. 107-115. Memleketinde mühim görevler üstlendi, çevirmen ve araştırmacı olarak çok yararlı faaliyetlerde bulundu, Türk belgelerinin çevirisinde ve bazı eserlerin yaratılmasında etkili oldu; Divan-ı Humayun tercümanı İbrahim ile Latin harfli mektuplar aracılığıyla haberleşti].

Zeyil

Belgeler

1

Tophane kadısı Mahmut bin Hüseyin tarafından hazırlanan hüccet [kitabın içinde bulunan kopyasından (n. 59) çeviriyazı]:

Husûs-ı atiyül beyânın mahallinde tahriri iltimâs olunmağın küttâb-ı mahkemeden Mevlanâ Recep Efendi irsâl olunup ol dahi zeyl-i kitâbda muharrerü'l esâmi olan müslimin ile kasaba-i Tobhanede Tom Tom mahallesinde sâkine Coye bint-i Torsiya nam nasraniyenin menziline varub akd-i meclis-i şer'i şerif etdikde mesfure coye meclis-i ma'kud ve mezbûrda bi'l-fiil Venedik balyozu olan fahrü'l emâsil vel eşbâh Yakomi Korini kavalyer muvâcehesinde (okunamadı) ikrâr ve takrîr-i kelâm idüb mesfur Yakomo Korini kavalyere zimmetinde cihet-i karz-i şer'iyyeden sekizyüz esedî guruş vâcibü'l eda ve lâzimü'l kazâ deynim olmağla melağ-ı merkûm sekizyüz esedî guruş mukâbelesinde mahalle-i mezbûrede vâki bir tarafı Kadri Çelebi mülkü ve bir târafı elhac Mehmed mülkü ve bir tarafı Ceneviz elçisi mülkü ve bir tarafı tarik-i hâs ile mahdûd mülk menzilimi ba'del sulhiye yedine rehin vaz ve teslim idüb ol dahi irtihân ve kabz eyledi dedikde gıbbel tasdikü'l şer'i vâki hâli mevlânay-ı mezbûr mahallinde tahrir ba'dehu ma'an irsâl olunan Ömer Çelebi ibn-i Mehmed ile meclis-i şer'e gelüb ala vukua inha ve ihbar etmeğün mâvaka bit-taleb kütb olundu fi el-yevm-i râbi öşrin min saferü'l hayr li-senet-i selâse ve semânin ve elf.

Şühudü'l hâl

Elhac Mustafa ibn-i İbrahim, Abdullah Çelebi İmam, Fazlullah Çelebi müezzin, İvaz Beşe İbn-i Veli, Mustafa Beşe ibn-i Yusuf, Recep Beşe ibn-i Derviş, Receb Beşe ibn-i Muslu, Mehmed Çeleb-i ibn-i Kurd, Civan veled-i İstifan, Pasko veled-i Tomazaki, İstefan veled-i Fransisko, Tommaso veled-i Batişta ve gayrihûm.

[Bu belgenin çağdaş Venedik lehçesine göre yapılan tercümesini sonraki sayfaya aynen koyuyorum]

Per dichiaratione dell'infrascritta causa, essendo stato ricerceto dal foro della giustitia il sapiente tra dottori di legge, s'è inviato Recep Efendi con li testimonii monsurmani infrascritti nella casa di Zoia figliola di Turia habitante nella contrada Dum Dum.[1] sotto la dittione di Tophana, et in quella formattosi giuridico tribunale detta Zoia spontaneamente espose: Al presente Bailo di Venetia il glorioso tra Christiani Giacomo Quirini K.r devo per imprestito per tanti ricevuti Leoni 800 delli quali mi chiamo chiara e liquida debbitrice, et la detta Zoia disse, che per detto debito gli consegno e depposito la mia casa situata d'una banda con Cadi Celebi, dall'altra Chazi Mehemet, et dell'altre due il Residante di Genoa e la strada privata, la qual casa doppo vuotata gl'ho consegnata nelle proprie mani et in quel modo è stata anco ricuvuta dal sopradetto, et per l'approbbatione di questo contratto detto Naipo[2] sopra loco, havendo in legal forma stipulato il presente instrumento con rappresentar al foro della giustitia con Omer Celebi figliolo di Mehemet quanto è seguito per giustitia, e costì ricertati è seguito questo coggeto.

Scritto alli 14 della Luna di Sefer l'anno 1083 (11 Haziran 1672).

Testes Monsurmani

Chazi Mustafa figliolo d'Ibrahim, Abdula Celebi Imam, Fazlulach Celebì Mezin, Aivaz Bassà figliolo di Veli, Mustafa Bassa figliolo di Issuf, Rezep Bassà figliolo di Dervis, Rezep Bassà figliolo di Musli, Ahmet Celebi figliolo di Curt.
Testes Christiani: Giovanni figliolo di Stefano, Pasqua figliolo di Tomassachi, Stefano figliolo di Francesco, Tomaso figliolo di Battista e molt'altri.[3]
(G. Querini'nin 11 Haziran 1672, n. 42-2ffl, F. 156 tarih ve sayılı *dispaccio*'suna ekli II sayılı belge).

2

Ekselans fevkalade elçi, Soranzo'nun 3 sayılı zabıt defterinden alınma suret

26 Ekim 1702

Essendo formato coggetto nel Foro di Gallatà per mano di Mustafa Naipo, sive notaro del detto Foro, stipulato a 7 della luna di Zichargè, l'anno maomettano 1113, cioè a 5 maggio 1702, in virtù del quale apparisce che Kagi Mehemed figliolo d'Ibrahim habbia venduto a Draco Dragomano d'Olanda, cioè a Domino Francesco Testa, una casa di sua propria raggione situata nella contrada detta Kazi Mehemed fuori della Città di Gallatà, confiante da una parte colla casa dall'eunuco Curseri Agà, dall'altra parte colle case di detto Ibrain di Chiel Abdullah et delli feudi di Mustafà Jasizi, dall'altra parte colla casa e giardino dello stesso Testa compratore, ove habitano li Ecc. mi Rappresentanti Veneti, e col giardino delli Padri detti Genovesi, e dell'altra parte colla strada privata per prezzo di Reali seicento quaranta et un pugno di quattrini sparsi, la quantità de quali non è nota, consistendo la detta casa in quattro camere di sopra e due salette, e quattro camere da basso con necesarii, pozzo, giardino e terreno, e con tutte le sue habentie e pertinenti com'in detto cogetto, qual prezzo come sopra pare esborsato dal sudetto Testa, ma la verità e che detto Testa non ha se non servito del nome e per havere la raggione del confine, ma il tutto et ogn'altra spesa occorsa per la facitura del cogetto medesimo fu sominstrata dall'lllm. o et Ecc. mo sigr. Lorenzo Soranzo K.r e Proc.r, per la Sr.ma Rep.ca di Venezia etc. Amb.r Estr.o alla Porta Ottomana, delli danari della Signoria medesima, per conto e nome delli quale fu fatto detto acquisto.

Quindi è che, volontarimente costituito nella cancelleria della predetta Ser. ma Rep. ca, il sudetto S.r Francesco Testa ha confessato e confessa haver fatto detto acquisto con li denari e per conto della Ser. ma Rep. ca sudetta, e perciò dichiara non havere nè pretendere sopra detto acquisto alcuna privata raggione, o attione, ma solo haver servito del nome come sopra solamente, dovendo restar il pieno et assoluto dominio alla Ser. ma

Rep. ca predetta e ne suoi Ecc. mi Rappresentanti che pro tempore saranno in perpetuo, cedendo perciò alla medesima ogni sua ragione o titolo. et facendone assoluta rinuncia e cessione, promettendo havere ciò rato e grato in ogni tempo per se, eredi e successori suoi, sotto obligatione di tutti e cadauni suoi beni presenti e futuri in ogni luoco posti et essistendi.

In fede di chi etc.
Io Francesco Testa di mano proprio affermo quanto sopra
Io Isach Ralli Dragomanno publico fui testimonio a quanto di sopra
Io Melchior Astori fui presente testimonio a quanto di sopra.

(Emo'nun 28 Temmuz 1731 tarihli, n. 71 F. 183, *dispaccio*'sundaki I sayılı ek)

[Galata mahkemesi naibi Mustafa ile aynı mahkemenin kâtibi ile beraber kendisi tarafından hicrî 7 Zilhicce 1113 yani 5 Mayıs 1702 günü bir hüccet hazırlandı ve buna göre, İbrahim oğlu Hacı Mehmed, Hollanda Elçiliği dragmanlığına, yani Bay Francesco Testa'ya, Galata dışında Hacı Mehmed'in evini sattı. Etrafında evi bulunanlar ise, Hadım Hüseyin [metinde Curseri] Ağa, diğer tarafta Kel Abdullah oğlu İbrahim ve Mustafa Yazıcı'nın kullarının evleri, evi satın alan Testa'nın evi ve bahçesi ki burada şimdi Venedik temsilcileri mukimdir ve bir tarafı da Cenova'lı denilen Papazların bahçesi ve bir tarafı âmme sokağıdır. Ödenen bedel 640 riyal ve dört paradır. Evin üst katında dört oda iki sofa, alt katında dört oda bulunur. Hücette görüldüğü gibi kuyusu, bahçesi, avlusu da mevcut olup ikamet edenlerin ihtiyacını karşılar. Her ne kadar parayı Testa denilen kişi verdi görünüyor ise de esas para, Venedik Cumhuriyeti'nin olup Cavaliere ve Procuratoresi sıfatı ile şimdi Osmanlı Devleti nezdinde fevkalade elçi olarak bulunan Lorenzo Soranzo tarafından verilmiştir.

Esas devlet merkezine hesap veren Francesco Testa, bu paranın Venedik Devletinin hazinesinden ödendiğini söyledi ve itiraf etti. Bundan dolayı ev için bir hak ve imtiyaz taleb etmeyeceğini ikrar etti. Her zaman devleti için hizmet edeceğini ihsas eden bu zat ne kendisinin ne de kendi-

sinden sonra ortaya çıkacak varislerin ve sülalesinin hiçbir hak iddia etmeyeceklerini yemin etti.

Ben Francesco Testa sözlerimi yukarıda yazılı olarak da kabul ediyorum.
Ben, drağman Isak Ralli bunu onaylıyorum ve tanığım.
Ben, Melchior Astori yukarda belirtilen bu işe tanığım.]

No 30. P. ma
Serenissimo Principe

Venerate ducali 8 gennaro decorso mi ordinarono di riferire alla Serenità Vostra se questa casa Bailaggia sia in tutto o in parte presa ad affitto, per quali summe, con il di più riguardo al possesso e titoli di essa. Per abilitarmi a renderla quanto fia meglio servita, ho estese le possibili diligenze per rintracciar tutto ciò che potesse valere a lume della materia, e perciò ne ho anche fatto fermare l'unito assai distinto e chiaro dissegno.[4]

Da due titoli dipende il possesso del Bailaggio. Parte (et è di gran lunga la minore perché di alcune picciole case contigue) fu acquistata dal fu Ecc. mo Sig. r. Amb.r Estr. o Soranzo da alcuni turchi col prezzo di reali 640. Stipulò l'E.S. l'instrumento con la facoltà impartitagli dalla Serenità Vostra in ducali 22 luglio 1702 renponsive al suo dispacciò n. o 53, di che tutto sarà unita la copia. La stipulazione, l'esborso e la compreda si fecero col nome di Francesco Testa per molti motivi di prudenza, e perchè in lui, come possesore del fondo e della casa di questo Bailaggio, eravi la ragion del confine per facilitarvi l'acquisto e per meglio assicurarlo, e il Testa poi ne fece in questa Cancelleria le dichiarazioni quali dall'E. S. furono trovate necessarie per il pubblico interesse. Del fondo acquistato fu disposto da principio ad uso delli portalettere. L'E. mo mio Precessore l'ha trasferito et accomodato a quello d'una parte della grossa famiglia. Diede ciò un qualche respiro all'augustia in che stava da che a questo Sig.r.Amb.r di Francia è riuscito, attese le distrationi dell'ultima guerra di fare un tenue prezzo l'acquisto di una casa giacante dirimpetto all'ingresso del Bailaggio, di cui era sin dal 1702 in affitto per reali 90. Li portalettere furono dall'Ecc. mo Sig.r Proc.r Emo raccolti in un quartiere a ciò da lui separatamente erretto dentro terreno di questa casa, e ciò con degna avvertenza e singular prudenza per due importanti riguardi, l'uno d'impedire il continuo commercio di questa gente con il restante della famiglia, il che produceva frequenti sconcerti, l'altro di assicurare possibilmente li riguardi della salute col dar divisione

de domicilo et ingresso separate nel quartiere alli portalettere, dalli quali sempre deriva il maggior perizolo in tale funestissimo nè raro caso.

Il titolo poi del publico possesso sopra tutto il resto di questa abitazione è di locazione, convalidato però dal tempo presso che immemorabile. Prendendolo però da vicino, vedesi che il dominio apparteneva ad una tal Giorgia Salvago, per la riscossioni ch'ella faceva dalla publica casa anche durante la guerra di Candia in raggione et in conto d'affitto per reali 200 all'anno, prezzo che tuttora continua, così che allora che, restituita la pace, arrivò a questa Corte nel 1671 il K.r Bailo Querini, la donna predetta restava creditrice di reali 829, come spicca dall'annessa copia n.o 6 tratta dalli libri essistenti in questa Ragionateria, le altre segnate 7,8 mostrano prima hippoteca fatta dalla casa al publico dalla Salvago medesima per l'esborso fattogli dall'Ecc. mo Querini predetto di reali 800, quando poi dal numero 9 apparisce nel 1681 estinta l'hippoteca e pareggiato il conto in debito e credito coll'esborso di reali 29 dall'Ecc. mo Bailo Civran. Poco doppo passò la raggione negli heredi della Salvago Francesco e Gasparo Testa, e da essi nelli tre fratelli viventi, senza che l'interruzione delle due ultime guerre togliesse loro la consuetudine degl'affitti, del credito de'quali furono sempre rissarciti al rinascer delle paci. Nè questo solo fu il vantaggio de'padroni, o il peso alla publica cassa per serie di tanto tempo, perchè fu stabile cresciuto di tratto in tratto. L'Ecc. mo Sig.r K.r, Bailo Mocenigo, in tempo di qualche maggior felicità per li cottimi rispetto alle guerre tra le potenze cristiane, vi ha aggionta la parte ch'è la più nobile et hora la meno pregiudicata, ma nessuno degli Ecc. mi Baili et Amb. ri prima e dopo si è potuto sottrarre alla necessità di costosi ripari, e ben la provò anche l'Ec. mo Perecessore, e se mai furono necessarii lo sono in presente. Dopo la provisionale riparazione data ultimamente alla parte più vecchia, ch'é la più abitata e necessaria, mai ho potuto toglier la mano dall'opra. Si è convenuto darla alla Cappella, alle stanze inferiori che pativano evidente pericolo, alla scuderia hora coll'esempio gravemente costoso degl'altri Ministri raddoppiata di cavalli e di serventi, agl'altri uffici inferiori, et a mille alle esigenze indispensabili in quella parte per conservarne l'uso, nel che tutto, nonostante lo studio mio e la cura disposta al risparmio, ho dovuto soccombere in varie volte alla spesa di reali 339.

V.V. E.E. raccolgono dall'esposto il titolo del loro possesso sopra questa casa Bailaggia. Egli besterebbe con con tante raggioni a munirlo sotto altro cielo d'una difesa invulnerabile, nè vi sarebbe chi ardisse imaginarsi di attarcarlo nonché d'infrangerlo. In questo, non v'è chi possa farsene garante. Pure tra li viventi possessori vi fu chi talvolta s'immaginò di farne il tentativo, e se ne svegliò il pensiero anco ultimamente, al maturarsi nel mese decorso il tempo della rata, a che ho supplito, per procurar con tal via alcun miglioramento d'affitto, ma ne fu divertito da persona a cui non ebbero rossore di palesarlo. Tutto può qui tentarsi, non avendo luogo le leggi più communi e sacre della Christianità. È vero che in simili casi resterebbe sempre luogo a ritogliere li miglioramenti, riducenda la casa allo stato antico, ma oltre essere difficile liquidarlo doppo il giro di più d'un secolo. il rissentimento poi non valerebbe a compensare la perdita. Ho studiato di tutto fedelmente essibire alla venerate ponderationi dell'Ecc. mo Senato, ond'egli possa prendere gli espedienti quali credarà li più accomodati al venerato interesse. Grazie.

Pera di Costantinopoli 9 maggio 1724. Francesco Gritti
Bailo alla Porta Ottomana
(F. 177, Si omettone gli allegati).

[Tercümesi]:
Sayın Devlet Başkanı
Yüksek Makamınız tarafından, geçtiğimiz ocak ayının sekizinde, yollanan yazıdan, ikamet ettiğimiz balyosluk ikametgâhının bize mi ait bulunduğu veya kiralık mı olduğu ve ne kadar verildiği sorulmaktadır. Bütün kayıtları çıkartarak konu ile ilgili bilgileri birleştirdim, bir de tafsilatli kroki hazırlattım. [Müellif, bu krokinin bulunmadığını metinde söylediği gibi, burada dipnotunda da belirtmiştir.]

Balyosluk ikametgâhımız iki kısımdan meydana gelmektedir. Bunların bir kısmı ekselans Soranzo tarafından 640 riyal karşılığı bazı Türklerden satın alınmış idi. Bunu, 22 Temmuz 1702 günü yolladığı 53 sayılı *dispaccio*'sunda haber vermişti. Bu alış işi, para ödemesi ve devri emniyeti bakımından Francesco Testa adına yürütüldü, böylece kolaylık sağlandı.

Testa sonradan kançılaryada buranın esas sahibinin devletimiz olduğunu ikrar etti. Alınan yer ilk zamanlar sâilere ayrıldı. Selefim, büyük ailenin [elçilik personeli] rahatı için böyle bir uygulama yapmış, Bay Fransız elçisinin son savaş esnasında sağladığı güvene de biraz ferahlık geldi. Balyosluğun giriş kısmındaki bir ev ise, 1702 senesinden beri yıllık 90 riyale kiralanmış. Sâilerin biraz uzak yere götürülmesi ekselans Emo zamanında, bu evin bir arazisi üzerine yapılan mahaldeki gerçekleşti, böylece, hastalıklara karşı duyarsız bulunmaları nedeniyle büyük tehlikeyi engelledi.

Üzerinde bulunduğumuz araziye şimdi hatırlanmayan zamanlardan beri sahibiz. Bir aralık buraya Giorgia Salvago adında bir kadın sahip bulunurken, Girit Harbi sırasında yıllık 200 riyal karşılığı kiralamış. Sulhtan sonra 1671 yılında bailo olan Querini alacaklı bulunan kadına 829 riyal vermiş. Bunun hesaba geçirttiği muhasebedeki 6. defterde var olduğu yapılan inceleme sonucu anlaşıldı. 1681 yılında ipoteğin tamamen kaldırılmış olduğu, 7. ve 8. defterlerde görüldü. Son bir ödemenin de 800 riyal tutan bir parayı sayın Querini vermiş. 29 riyallik parayı Balyos Civran ödeyince hesaplaşma tamamlanmıştır. Bayan Salvago'nun vârisleri olarak görünen Francesco ve Gasparo Testa adlı kişiler, son iki harp sırasında buranın esas sahibi görünüp evi emniyete almışlar. Fakat böyle bir durum ne sahipleri ne de bizim kamu çıkarlarımıza uygun düşer. Zira masraflar boyuna artti ve durdu ve tamir masraflarının çoğalması Balyos Mocenigo ve benim selefimi yılgınlığa düşürdü. Hiçbiri tamire cesaret edemedi. Şimdi çok tehlikeli durumdaki şapel ile alt kat odalarını tamir ettireceğiz. Atların çoğalması da ahır masrafını artırdı. Her türlü dikkatim ve yapabildiğim tasarrufa rağmen, şimdi 339 riyala ihtiyacım var.

[Tamir gerekçesini uzatan paragraf tercüme edilmedi.]

Şimdi Sayın senatomuzun istediği her türlü tasarrufa uyarak devletimizin şanına göre bir görev yapmaya gayret edeceğim. Teşekkür ederim.

İstanbul'un Pera semtinden, 9.V.1724

Francesco Gritti
Babıâli nezdinde Bailo
(F.177. Ekler buraya alınmadı)

4

Ragioni publiche contro le peretese insusistenti che potessero esser prodotte dalla famiglia Testa.

La Ser.ma Rep.ca desiderando provedere di commodo e decente abitatione li proprij Baili, scielse ne secoli più remoti quel pezzo di terreno, sopr'il quale è piantato il Bailaggio, e stabili [credesi[5]] con gl'auttori della famiglia Salvagia, per essere la prima che comparisca descritta ne publici registri, conratto d'annua contributione di piastre 200.

Col progresso del tempo riuscendo troppo angusto per il ricovero di numerosa famiglia lo dilatò con altro acquisto, e sopra li fondi fece piantare e rinovare più volte le fabriche, giudicate necessarie al soggiorno decorse de' Baili, senza che dalla predetta famiglia Salvagia, nè dalla Testa, subentrata nell'esazione del predetto assegnamento, venga risentito alcun aggravio, nè presa ingerenza o cognitione dell'operato.

Dalla qualità delle fabriche, dalli gravi dispendij e dell'imemorabile possesso chiaramente rilevasi essere tutta opera della Ser.ma Rep.ca, come non ha potuto dispensarsi di confessarlo con lodevole ingenuità nell'ultima sua scrittura il sig. Gasparo.

Dell'antichità delle medesime è cosi profonda e lontana la radice che non si trova carta ch'arrivi a darne traccia, potendosi trarne un saggio dalle memorie scoperte nella parte media (che si rinova presentenente per evitar il pericolo e l'indecoro d'iminente rovina) con l' Pinsegne del veneto nome fianheggiato dalla Giustizia e dalla Fortezza, e con l'armi de'Baili che s'estendono sino l'anno 1545[6] pure deve credersi la più recente perchè tutte l'altre furono rifabricate con prevenzione dalli Cav.i Mocenigo e Memo.

A chi non è noto ch'il possesso centenario per tutte le leggi canoniche e civili è bastante a distruggere qualunque titolo, anche sacro, avendo compreso li saggij legislatori che nel giro d'un secolo possono correre ignote rivolutioni e occulti accidenti, dei quali non si può render conto, e che senza fissar un termine perentorio non vi sarebbe mai quiete o sicurezza neppure nel proprio nido.

Il titolo d'affittanza s'e fissato dalla Ser.me Rep.ca fiduciariamente per sola apparenza, a fine di sottrare le fabriche dalle vessazioni ch'avrebbero potuto sopravenire in tempi molesti, e con lo stesso motivo si sono posti sotto nome della famiglia Testa anco li posteriori acquisti, benchè non habbia fatto per li medesimi alcun esborso.

Che si tratti d'un'affittanza fiduciara et apparente, oltre il corso et il possesso di tanti secoli ne fa prova il fatto [che] nell'ordinarie affittanze, nelle quali conservano li padroni giurisdizione e dominio sopra la case, essi le fabricano e le riparano col proprio cotante, ma per il Bailaggio non si vede mai che le famiglie Salvagia o Testa habbiano contribuito ne pure un aspro nè per l'erezione nè per il mantenimento. A misura del genio e del bisogno, la Ser.ma Rep.ca col mezzo de'suoi Baili è andata disponendo senz'alcuna soggezione ciò ch'ha giudicato opportuno, e per li calcoli che vi vanno facendo non può haver impiegato meno di 20 mila piastre nel piantarle e nel rinovarle, e somma assai superiore nel lungo mantenimento.

Quando vi fosse il caso, che non c'è d'estendre qualche considerazione sopra il fondo, sarebbe facile il comprendere che l'assegnamento delle 200 piastre, non solo in quei tempi rimoti ma anche col riflesso e presenti, fu stabilito con generosità da Principe, non con misura di privata ecconomia.

La situatione non può essere più infelice, segregata d'ogni commercio, che conviene mendicar e prezzo di pesante incommodo e non leggiero dispendio nel mantenimento della salita, che vi la strada.

Piantata in parte sopra grebano, in falda di monte che la rende soggetta al continuo tormento dell'acque superiori, irregolare, ineguale, et in terreno cosi sterile che sono riusciti sempre fallaci gl'esperimenti per allettarvi ogni pianta, pure assai ristretto quando si separi dalli nuovi acquisti, e senza proportione con li fondi posseduti dagl'altri reggij Ministri in siti molto più fortunati.

La famiglia Salvagia, gl'assendenti della Testa et anche gl'attuali hanno conosciuto sin hora queste verità, e pienamente pagi della puntualità de pagamenti, pratticata anche un tempo che per il corso di s.a mezzo secolo e in più voltre rimasto chiuso il Bailaggio, si sono mostrati sempre

ossequiosi e fedeli verso la Ser.ma Rep.ca, dalla quale hanno esati continui testimonij d'affetto e prediletione.

Giova confidare che di tali massime siano heredi anco li presenti, giudicati incapaci di violare quella sacra fede, ch'è tuttelata dalli divini precetti e dalle più venerabili leggi della civile società, tanto più che può darsi il caso non riesca inutile ai posteri quella prottezione ch'è riuscita profficua alli progenitori, godendone attualmente gl'effetti la madre de' pupili della stessa famiglia, fatto di publica spontanea beneficenza.

(D. Dolfin 20 ottobre 1728, n. 58, F. 181
tarihli dispaccio'suna ek)

[Çevirisi özet olarak verilmiştir:

Testa ailesi istenen birtakım hakların kamu çıkarları ile bağdaşmadığına dair. Bailo'ların daha rahat ve düzenli davranabilmeleri için Devletimiz çok eski zamanlardan beri bir araziye sahip olmak istemişti. Elimizdeki buluntulara göre bu iş için en evvelden Salvago ailesi ile birtakım ilişkiler içine girilmiş ve bunun için de yıllık 200 akçelik bir yer edinilmiş.

Zaman geçince elçilik personeli çoğalınca yeni bir yer ve hatta binalar da yapılacak yerler aradık. Ne Salvago ne de Testa ailesinden hiçbir şey istemedik.

Gasparo'nun son zamanlarda kaleme aldığı belgeye göre yapılan bütün çabalar devletimiz sayesinde gerçekleşti.

Elimizde bulunan belgeleri değerlendirdiğimiz zaman Bailoların Adalet ve Güç simgelerini gösteren işaretlere 1545 yılından başlayarak[7] karşılaşıyoruz. Mocenigo ve Memmo zamanında yapılmış olanlar çok yenidir.

Binaların kiralanmasını daima devletimiz yaptı. Her ne kadar bazı alım ve tamir işleri için Testa ailesinin adı geçer ise de onlar hiçbir zaman masrafa katılmadılar.

Bir eve sahip olanlar tamiri için kendileri masraf etmeleri gerekir iken Testa ve Salvago ailesinden bir masraf yoktur. Devletimiz şimdiye kadar 20 bin akçeden fazla para harcadı.

Çok eski zamanlardan beri devam eden 200 akçelik kira bedeli, devletimizin cömertliğinden kaynaklanır yoksa hiçbir ekonomik kazancımız yoktur.

Şimdi görülen birtakım düzensizlik ve yeni ihtiyaçlar karşısında yeni tamirler yapacağız.

Salvago ailesi ve bunlara Testa ailesini de katacak olursak elçiliğimizin kapalı olduğu dönemlerde bile devlete faydalı oldukları her davranışlarından âşikârdır.

Bunların varislerinin de aynı yakınlığı göstereceği ve devletimizin zor anlarında yardım edecekleri bellidir.]

5

Serenissimo Principe,

Oltre il debbito mi sono risservato nell'umilissimo mio disp.° n. 60 di ubbidire a Vostra Serenità colle commandate informazioni circa i titoli publici sopra i fondi di questa casa Bailaggia, mi stimola a non più differirle l'impegno accennato dell disp.medesimo di mettere a piedi dell'Ecc.mo Senato le istanze estese nella carta n. 1, che in originale sarà unita alle presenti.

Facendomi al primo capo, come si sa che da secoli allogiarono in questa casa i ministri della Ser.ma Rep.ca, cosi oscuro n'è il vero principio. Egli è disceso di luntano sino a giorni nostri, ed una pittura antica estratta dalle rovine all'occasione della ristauro e fabbriche alzate dal fu Ecc.mo sig.r Cav.r Dolfin di gloriosa raccordanza, mostra un monumento sin dal 1546. per diligenze usate nelli registri di questi ufficij, si trovano spese per il Bailaggio sin nel 1638, e perciò assieme ad affitti si veggono pagamenti ed un saldo nell'anno 1671 per la summa di piastre 829, computati i tempi addietro. che furono di guerra, e sempre in ragione di piastre di 200 annue ad una Sig. ra Gioia Salvago, riconosciota in quel tempo per la padrona della stabile, le ragioni del quale sono in presente divise in terzo.

Nella scarsezza delle memorie, oltrecchè manca assolutamente il primo contratto di affitanza, che non si sa se temporanea o perpetua, meno possono ben accertarsi i termini del medesimo recinto. notabilmente ristretti, her quanto viene asserito, dalle usurpazioni dei vicini. ciò forse a vera data occasione al fu Ecc.mo Sig.n Proc.r Amb.r Estr.° Soranzo nel 1702 di procacciare ricovero alla propria famiglia coll'acquisto di una picciola casa e poco terreno contiguo, quale chiuse poi dentro lo recinto del Bailaggio. Per tale acquisto, coi publici beneplaciti, vedesi sborsata la summa de reali 640, e per convenient rispetti servi agli atti necessari ne' fori turchi il nome di Francesco Testa, il solo allora possessore; nè altri acquisti de' fondi per conto publico compariscono nè antichi nè recenti. Tolta la porzione aggiunta dalla venerata memoria del fu Ecc.mo Proc.r Soranzo, di che ho parlato, in tutto il resto che passa sotto nome di Bailaggio riconosciuto per padrone è il Testa e compagni, e verso di questi furono fin oggi pratticati i pagamenti

nelle misure mai alterati di piastre 200 per anno. Per ciò spetta a fabbriche, se pur ve ne fossero state, allorchè dentro di questo recinto vi fecero tabernacolo i Baili. non resistendo agl'anni, nonchè ai secoli, per la sue costruzione, le case in questo paese, é cosa certa che meno vi rimarebber le relique. Tutte quelle però che essistono in presente, sono prezzo de'publici dispendi, che saranno sempre inevitabili per tenerle in piedi e ripararne di tempo in tempo i danni.

Con tutto questo (passando al secondo punto riguardante la supplica di Testa e Compagni) facendo essi cedere al suolo le fabbriche, professano ragione sopra tutta quelle chiuse dentro in recinto, a risserva della picciola sopra il fondo dal fu Ecc.mo Proc.r Soranzo acquistata. Ànno così dichiarato allor che per il fu Ecc.mo Sig.r Cav.r Dolfin furono eccitati a sostenere le rovine della casa cadente. Dissero di non essere mai stati in addietro a ciò chiamati. Tutte le spese occorse in ristauri et addizioni essersi fatte, senza che essi si opponessero, per conto publico da Baili pro tempore; tenue pur troppo la corrispansione di 200 piastre in prezzo di un tale stabile: rimmettersi però come in passato al'arbitrio di S. E. quelle operazioni, credute avesse di suo commodo, protestando solamente in forma solenne il loro possesso egualmente sul fondo, che sulle fabriche di qualunque sorte.

Parevano per il tenore di una carta n.° 2, che rassgne in coppia, tra le espressioni di tale protesta riconfermati in certo modo i loro assensi alla contribuzione delle piastre 200 annue sebbene reclamata perecedentemente come tropo tenue nel tempo del fu Ecc.mo Sig.r Francesco Gritti. Ad ogni modo, o scordati di quanto aveano scritto, o glosandone i termini in proprio vantaggio, si avvanzarono con aperte istanze all'Ecc.mo Sig.r Cav.r Dolfino perchè loro fosse accresciuta. Quanto resistente fu il zelo di S. E. altrettanto si mantenero essi insistenti, sino a ricusare a tempi consueti le rate che maturavano. Di tutto ciò si vede per i registri che ne fosse avisato l'Ecc.ma Senato; mancano bensì le risposte, per quali io potessi essere illuminato della publiche sovrane intenzioni. Veggo che Ecc.mo Dolfino dato si era a qualche maneggio, valendosi delfopera del sig. De Fontenù, quale agiva allora le cose di Francia dopo la morte dell'Amb.r creduto da S. E. mezzo abile per condurre a patti onesti gli interessati medesimi, come da esso dipendenti,

per la protezione che godono da quella Corona. Pare che fosse S.E. disposto sino all'accrescimento annuo di piastre 50. Ma il mediatore, più liberale, fecegli credere buon negozio riddurlo a cento, purchè vi assentissero gli interessati, il che non si vede. Nei primi tempi dopo il mio arrivo non poche furono le visite che mi si resero su tal proposito. Mi mostrai sorpreso alla dimanda, che dissi allora poco rispettosa verso una si lunga e mai alterata consuetudine. Cercai di far loro comprendere quanto fosse ella fuor di ragione per uno stabile che per tanti e tanti anni aveva reso a patroni profitto senza imaginabile spesa, non eccettuando il tempo delle guerre, nel quale, vacuo da Baili, rimase a loro disposizione il Bailaggio. Costanti nell'assunto, appogiandolo alla differenza dei tempi (nel che vi è di vero) ricusarono il saldo tentai di farli esborsare del passato, e vi si tennero fermi per più mesi, lasciando il Testa, che faceva la figura per tutti, talvolta cadere qualche cenno che era intenzione de'compagni alzare la propria porzione; e qui facendo lui con industria la parte modesta, mostravasi di loro mai contento e agitato. Pensandosi per me che l'ascoltare progetti sulla quantità era un cedere il più della causa, mai volli, privo come sono tuttavia delle pubbliche venerate istruzioni su questo punto, entrare in negozi; anzi tenendomi fermo all'antico ed al solito, dissi unicamente che conveniva saldar la partita per il passato, e per l'anno al'ora entrante, e poi pensare al'avvenire.

Sopra di ciò facendosi il Testa merito di buoni uffizi coi compagni si riddusse non senza fatica a ricevere il saldo accennato, che anderà a terminare il marzo venturo, a condizione però che fosse per me rassegnata a Vostra Serenità l'umile supplicazione che ho detto di sopra, e che in nome loro ho l'onore di accompagnare. In questa dunque si comprende quanto di presente va in questione, cioè a dire un augumento ricercato da patroni sopra l'affitto, che da tempo immemorabile ànno essato in piastre 200 annue, e mai di più. Non v'ha dubbio che nello stato cui si vede in oggi riddotto questo Bailaggio, non vaglia più del'affitto corrente, indipententemente ancora da quell'augumento generale che godono da qualche tempo i stabili nelle contrade franche. Me è verissimo altresi che l'augumento meritato da questo Bailaggio non deriva dal dispendio de'padroni, ma dal publico unicamente, cui fu di peso per il di tanti e lo è attualmente, senza le addizioni,

per la necessità del suo giornaliero restauro. Per le leggi di Costantinopoli, quantunque sembri che non cedano le fabbriche al fondo, pure vi cedeno in fatto, mentre chi avesse fondate fabbriche in fondo alieno mai potrebbe trovarvi il suo interesse in abbatterle, e portarsi i materiali, dritto che sarebbe suo se volesse usarlo.

Due sono i progetti de'reclamanti; l'uno accrescimento di affitto con affittanza lunga in arbitrio di Vostra Serenità; l'altro di vendita assoluta. Per quest'ultima non sarebbe mai forsa abbastanza cauta l'investita, per cuoprirla dall'invasione, cui una guerra (che Dio tenga lontana) potrebbe ai nemici dar titolo. Tuttavia, toccato questo punto con alcuno degli interessati. mai si mostrò lontano di assicurarne il publico e farsene per tuttii casi malevadore. Resta quello dell'accrescimento, e sembra ridotta la questione, dopo i maneggi avanzati dagl'Ecc.^{mi} miei precessori, tra il più ed il meno.

Sabbene a ricevere l'accrescimento stesso in cento piastre non siano condiscesi i proprietari crederei, non ostante, che oltre quella somma non sperassero facile Ecc.^{mo} Senato; tuttavia anco questo mio giudizio, come di semplice congettura, è tra le cose incerte. Posto che riuscisse il riddurli, si potrebbe con affittanza lunga ad arbitrio rimovere a tal prezzo qualunque nuova pretensione per l'avvenire.

Come però e della prudenza publica l'essaminare il proprio interesse, sarà della sua autorità il comandare.

Detto quanto si riferisce alla venerata publica commissione ed all'istanza di questi proprietari, quale pur si connette al proposito, permetta, in atto di sua naturale clemenza, l'Ecc.^{mo} Senato una breve dirgressione, cui mi sento portato forse dalla specie ancora recente dell'ultimo corso pericolo di questa casa, e di chi per grazia publica con numrosa famiglia fatto è degno di abbitarla. Ho conosciuto a prova di qual valore sia in questo paese l'usata prevenzione, nelle case de'mercanti e de'ministri, avere una stanza di mura, forte isolata e separata dall'abitato, che dicono magazzeno da fuoco, onde porre a sicuro in ogni sopravenienza il più prezioso. Poo in questo caso cencedendo al privato, tante carte publiche e di così grande importanza merita bene una cauta e sicura custodia, nè si può darvela che non il mezzo praticato dagli altri e conosciuto utile per esperienza. Il sig.^{r} Amb.^{r} di Francia mi aveva offerito il

suo deposito, e così questi buoni Padri di Terra Santa; ma se Dio non vi avesse posta la mano, mancato sarebbe nell'istantanea sorpresa il tempi di profittarne. Il diffetto del'acqua è la seconda e peggiore disgrazia di questa casa in tali accidenti. Quantunque ella abbia due pozzi, poco importa al fuoco che siano acqua non buona: peggio è che fatti secchi in questa staggione (lo che di ordinario succede) manca la più valida diffesa, nè altro potrebbe ripararnela che una cisterna, quale anche nell'estate ve la mantenesse abbondante. Poche sono le case che ne mancano, e dando la preminenza agli accidenti d'incendio cosi frequenti in questa città, gran soccorso nel tempo stesso all'economia di chi serve, e avera a servire a Vostra Serenità in questa parte, sarebbe un tal deposito di così necessario requisito. Io mi farò lecito in altra occasione di dare il progetto, che nulla costa, dell'una e del'altra di queste due opere, con i calcoli della spesa misurata alla possibile economia, consegnandolo alla fortunade'tempi migliori, qualorai presenti non convenisse. Grazie.

Pera di Costantinopoli 28 luglio 1731

ANGELO EMO
Bailo alla Porta

Allegato I: Bkz. Documento n. 2

Allegato II[8]

All'Illmo et Ecc.^{mo} Sig.^{r} Daniel Dolfin Bailo della Ser.^{ma} Rep.^{ca} di Venetia alla Porta Ottomana

Stante l'insinuatione fattami dall'E. V. che miniaciando di parte la nostra casa di Bailaggio poter cascare per l'antichità della sua fabrica. V. E. trovava espediente doversi tale parte nuovamente rifabricare, e perchè s'imaginava esser io in qualche maniera proprietario nel terreno di detta casa, s'è compiaciuta parteciparmi la notitia.

Ecc.^{mo} Signore, io con altri di tie miei fratelli siamo heredi e veri proprietari tanto del terreno come della fabrica di detto Bailaggio, quantunque siano sempre stati habitanti in esso tutti il Baili della Ser.^{ma} Rep.ca, ma noi non comple in alcun modo di riparare. o fabricare, ateso il miserabile affitto che ne rileviamo da esso.

Se per maggior comodo dell'E. V. occore far additione, o nuova riparatione, ha l'arbitrio di farlo a sue pese, come sempre hanno fatto l'Ecc.mi antecessori, senza minimo pregiuditio però nostro, non intendendo mai di spropriarci dal legitimo jus che ci corre dall'assoluto possesso di detto Bailaggio.

Si compiacia l'E. V. considerare a che somme corrono li fitti delle case qui a Pera peresententemente, tanto d'altri publici rapresentanti come di mercanti, et anche di persone ordinarie, alli quali spesso si va accrescendo il prezzo, e rifletta al rispetto e veneratione che tuttavia proffessiamo alla Ser.ma Rep.ca a norma de' nostri antenati accetando si tenue fitto con nostro sensibile danno.

Onde tanto a nome mio, come a nome degl'altri miei frattelli coeredi, humilmente rapresento all'E. V. che ha la libertà di fabricare e riparare tutto quello che li corre necessario a spese della Ser.ma Rep.ca o sue proprie, senza minimo pregiudito di noi proprietarij nella giurisditione che habiamo in detta casa, e con profondo inchino baciandole le veste resto.

Di Vostra Eccellenza

Hum.mo dev.mo et obl.mo servitore
GASPARO TESTA
Pera di Costantinopli adj 9 luglio 1727

Allegato III:

All'Ill.mo et Ecc.mo Sig.r Angelo Emo Amb.re della Ser.ma Rep.ca di Venetia Porta Ottomana

La magnanima dispositione che V. E. ha già sufficientemente dimostrata, nel poco tempo del suo soggiorno in questo paese, di segnalarsi con atti di generosità e di giustitia verso ognuno, ci dà grande adito di sperare che ancor noi ne potremo haver prove efficaci nel caso che siamo per divotamente rappresentarle.

Già è ben noto a V. E. il jus che la famiglia Testa ha nella casa del Bailaggio, stante il quale n'è sempre stata riconosciuta come proprietaria con un fitto di reali 200 per anno. Di tal fitto, benchè tenue, hanno trovato proprio i nostri antenati per loro valide ragioni di contentarsi, ma come

che le rivolutioni de' tempi hanno diviso gl'interessi della famiglia, perciò questo fitto s'è cominciato a spartire fra diversi, i quali trovavano lieve la portione che li toccava, s'è preso il motivo di chiederne l'accrescimento in tempo dell'Ecc.mo Bailo Dolfino, defunto antecessore di V. E. all'occasione che egl'ha voluto riparar detta casa e farvi dell'additioni, ma mentre che si dibatteva la causa essendogli sopraggionta la morte, questa ha sospeso sinora li nostri progetti. Onde prendiamo la libertà d'esporli nuovamente con tutta sommissione alli purgatissimi riflessi di V. E. implorando dalla sua tanto decantata bontà che voglia prender in consideratione le nostre ragioni, e chi si compiaccia di renderci sensibili con un maggior vantaggio della proprietà che habbiamo in tal casa.

Noi non ignoriamo il gran benefico fatto alla medesima dagli Ecc.mi Signori Baili di Lei antecessori, colle considerabili riparationi fatte in essa di tempo in tempo, colle quali l'hanno quasi intieramente rinnovata, ma anche non dubitiamo che V. E. sia consapevole che il corpo della fabrica sia stato sin dal principio capace dell'habitatione degl'Ecc.mi Baili, e che se vi sono state poi fatte dell'additioni fu per il comodo loro, e non con alcun detrimento del jus che pretendiamo in essa, essendoci sempre dichiarati, ogni qual volta hanno voluta far tali additioni e riparationi, che non intendevamo che ciò ridondasse in alcun pregiudicio della nostra piena giurisdittione, egualmente nella fabrica che nel terreno, giacchè potevano ben pensare che le spese loro in ripararla equivalevano l'avvantaggio d'haverla per tanti anni habitata con un tenue fitto di reali 200 antedetti per anno, quando già V. E. sarà già pienamente informata che li fitti delle case di Pera da molti anni in qua hanno considerabilmente cresciuto, in modo tale che al presente diverse case di particolari (sènza parlar di quelle delli Rappresentati). non più grandi che la quinta e sesta parte della casa del Bailaggio, godono fitti maggiori di questa. Stante dunque questo evidente disavvantaggio, che la famiglia ha sin'ora havuto pel fitto inferiore a quello di tante altre case benchè piccole, siamo per supplicar divotamente la somma bontà di V. E. di voler benignamente rifletter alla necessità d'una numerosa fameglia di ricavar un ragionevole profitto da un suo bene stabile, e di voler gratiosamente procurarglielo in uno delli due modi che prendiamo l'ardire d'humilmente

proponerle, cioè o di comprar detta casa con tutto il suo terreno per conto della Ser.ma Rep.ca, pagandoci per essa una competente summa di denaro, o d'aumentarne il fitto ad una rata adequata a merito della casa, et all'obbligo al quale probabilmente ci vorrà sottometter d'una lunghissima affittanza.

Questa è la gratia che fervorosamente chiediamo dalla sua clemenza, assicurandola che tanto noi quanto i nostri discendenti ne saremo per conservare perpetua obligatione, e non cessaremo di porger i nostri voti al Cielo per la di Lei conservatione e prosperità, mentre hora con profondo rispetto le bacciamo le vesti.

Di Vostra Ecc.za

Hum.mi div.mi et ossequios.i servitori

GASPARO TESTA

come proprietario

e come procuratore del fratello Bartolomeo

GIACOMO TESTA

MARIA PISANI

nata Testa

Pera di Constantinopoli adì 27 marzo 1731

[Çevirisi:

Sayın devlet başkanı

60 sayılı dispaccio'da belirttiğim üzere bailo'luk binası hakkında yönetilen soruları yanıtlayacağımı belirtmiştim. Saygıdeğer Senato'muzun emrine vereceğim görev kâğıtlarımla beraber 1 sayılı evraktan başka özgün metin de buna eklenecektir.

Başlangıcı tespit edilemeyen ve karanlık kalmış bir zamandan beri Cumhuriyetimizin temsilcileri burada ikamet ederler. Dolfin zamanında yapılan tamirat esnasında meydana çıkan birtakım işaretler arasında 1546 tarihini taşıyan bir anıt gördük. Resmi belgeler üzerinde yaptırttığımız araştırmada 1638 yılından itibaren tutulan hesap defterini bulduk. 1671 yılında toplam 829 akçe kira ödediğimiz anlaşıldı. Harp esnasında arazinin sahibi görünen Bayan Gioia Salvago hanıma 200 akçe yıllık kira verilmiş. O sırada hukuki gereksinme olarak sahibi gösterilmiş. Şimdi hesap üçe ayrılmış.

En eski kira belgesinin ne zaman yapıldığına dair hiçbir belge bulamadık, hatta geçici mi yoksa süreli midir diye saptayamadık. 1702 yılında Soranzo tarafından balyosluk için küçük bir bina ve yakın yeni yerler alınmış ve ailenin [balyosluk personeli] gereksinmesi karşılanmış. Bu iş için 640 reale ödenmiş. Bu satış işi için Türk mahkemelerinde Francesco Testa sahip görünmüş, ne eski ne de yeni alım belgeleri bulunmuş. Şimdi yıllık 200 akçe ödenir, diye Soranzo zamanında başlatılan işlem, Balyosluk makamı için yapılırken Testa ve arkadaşlarının sahibi gibi göründükleri anlaşılıyor. Sair bütün bina masrafları devletimizin kasasından ödenmiştir. Zararları zamanla giderip burayı ayakta tutacağız.

Bunların araziye sahip görünmeleri veya herhangi bir iddia ileri sürmeleri yersizdir. Hiçbir masrafa da katılmadılar.

Yıllık kirayı yetersiz bulmaları karşısında, bu belgeye eklediğim 2 sayılı kâğıda göre devletimizin vereceği en son bedeldir. Fransa Elçisi De Foutenù 50 piastra arttırın dedi. Belki eski birtakım girişimler daha eski belgelerin ortaya çıkmasına ve kiranın artırılmasına yol açabilir.

Aramızda bu konuda görüşmeler hararetli devam etmektedir, Testa her türlü girişimi, kendi arkadaşları için sürdürüyor. Ben ise, geçmişi bırak, şimdiye ve geleceğe bak dedim.

Son istekleri iki tanedir: uzun süreli yüksek bir kira anlaşması yapılması veya satış. Satın alma işi harp ihtimali karşısında zayıftır. 200 piastra tutarındaki miktar devam edecektir. Artırmaya gelince, az bir zam taraftarıyım.

[Bu paragraftan sonra balyos yapılmak istenen yenilik ve tamirleri izah eder. Yangın deposu, su sarnıcı acil gereksinmedir.]

28 Temmuz 1731, Pera
ANGELO EMO
Babıâli'de Balyos

Ek. I. Bkz. Belge 2.

Ek. II.

Babıâli nezdindeki Venedik Balyosluğuna

Suret'tir

Çok eskiyen balyosluk binasının tamiri kaçınılmazdır. Ekselansları bunun yeniden yapılmasını önermişti. Benim burayı sahip bulunduğumu kabul eden yazınızdan anladım.

Ekselans, ben ve üç kardeşim buranın arazisinin ve binasının varisi ve sahibiyiz. Fakat her zaman siz balyoslar burada ikamet ettiğiniz için biz buraya hiçbir tamirat veya ek inşaat yapamayız. Verdiğiniz azıcık kira hiçbir şekilde masrafı karşılamaz.

Siz de selefleriniz gibi masrafı kendiniz yapmalısınız. Bu geçerli olan hukuk kurallarına göre böyledir.

Siz de bu sırada Pera'daki kiraları öğrenin. Elçiler ile tüccarların ne kadar kira ödediklerini öğreniniz ve nasıl pahalı olduğundan haberdar olun. Biz ise atalarımızın ilişkilerini göz önüne alarak, artırmayı sizden bekleriz.

Çok saygı ve minnettarlık duyan kulunuz

GASPARO TESTA

Kendim ve vâris olan diğer kardeşlerim adına isteklerimizin kabulü ile inşaat ve tamiratı saygın Cumhuriyetinizin yapması için saygılar sunarım.

9 Temmuz 1727, Pera

Ek III. Bu belgede de Gasparo Testa, Giacomo Testa ve Maria Pisani kiranın azlığını ileri sürmektedirler; Balyosluk için ödenen 200 reale artık azdır. Artırılması için selefiniz Dolfino'ya yaptığımız başvuru, ölümü üzerine sürüncemede kaldı. Önceki meslektaşlarınızın burada kalmasından gurur duyduk, fakat artık Pera'da evler çok pahalandığı için 200 reale azdır. Cumhuriyetiniz ya rayiç değeri verip binayı mülkiyetine geçirsin veya rayiç kiramızı versin. Saygılar sunar eteklerinizi öperiz.

27 Mart 1731, Pera

No 47 tektir

6

Serenissimo Principe,

(Omissis) Obbedendo il publico comando espressomi nella ducale primo luglio decorso, ho terminato l'affare concernente l'acquisto per conto di Vostra Serenità della casa in Pera, che serve di abitazione alli suoi Ministri qui ressidenti. Innutili furono li miei tentativi nel procurar qualche minorazione dal prezzo patuito di Reali 13500. Li proprietari si tennero ostinatissimi, così che mi fu forza di far loro l'esborso della summa stessa, e ne ritrassi poi il consueto Cozzetto. È questo esteso con tutte le formalità e cautele necessarie e tenor delle leggi del paese, che non permettono che si rilasci se non con la sicurezza e perpetuità dell'acquisto, esaminato e giudicato per tale dal Cadì. Col rifflesso de riguardi stessi, che persuasero l'Ecc.^{mo} Amb.^{r} Estr.^{o} Proc.^{r} Soranzo di gloriosa memoria di far apparire in testa in di altra persona la compreda del picciolo fondo contiguo per render fin d'allora più commoda l'abitazione del Bailaggio, ho io pure fatto stipulare il Cozzetto per la presente compreda in testa di Carlo Fornetti, Dragomano di Francia. Questo poi ha amplamente dichiarato, con scrittura prodotta nell'officio della Cancelleria di Francia e consegnata nella Segreteria Bailaggia, che lo stabile stesso appartiene a Vostra Serenità e che egli altro non fece che prestar il nome alla stipulazione del Cozzetto. Non fu possible di trovar quello per accennato acquisto del picciolo fondo fatto dall'Ecc.^{mo} Amb.^{r} Estr.^{o} Soranzo. Come però questo è ora incorporato all'altro fondo della casa, così ho voluto che sia compreso nella misurazione espressa nei presente Cozzetto, onde corroborare anche l'altro possesso.

Rassegno a Vostra Serenita la copia dell'accennato Cozzetto d'acquisto e della scrittura declaratoria de chi vi ha prestato il nome, mentre le autentiche, con li Cozzetti de primi posessori et altre carte, devono esser perpetuamente conservate per qualunque occorrenza nella Segretaria Bailaggia.

Unisco pure un dissegno, che dimostra le casa e la vastità del fondo reso di publica ragione con la presente compreda.

Per supplire all'enunciato esborso di Reali 13500 ho dovuto rilasciar cambiale della summa stessa, pagabile da Vostra Serenità, che supplico di far accetare e saldar alla sua scadenza.

Per la stipulazione poi del Cozzetto, et altre spese indispensabili, ho potato ridur la summa esborsata in soli Reali 212, de quali imploro la publica approvazione.

(*omissis*)

Belgrado 15 settembre 1746 FRANCESCO VENIER
C.r Bailo alla Porta Ottomana

Allegato I.

Traduzione di Cosetto o sia instrumento legale stipulato nel Foro di Topanà.

Essendo stata fatta instanza che sopra luoco si scrivesse et annotasse il seguente affare, fu dal canto della nobil Giustizia spedito Abdullà Effendi, figlio di Cazi Cusseni, alla casa situata nel borgo di Topanà, addiacenza di Galata, di Gasparachi, Dragomano di Giarusalem, ove sedè pro Tribunali esso Abdulà Effendi, alla presenza dei dottori monsulmani. Ivi comparsi Antonio Pisani Dragomano, figlio di Domenico, Dragomano d'Inghilterra, e predetto Gasparachi Dragomano, esposero e dichiararono, alla presenza di Carlo Fornetti, Dragoman di Francia, che mancato di vita per l'addietro Dracco Francesco, figlio di Gasparo, figlio di Steffano. rimasero eredi legittimi li propri figli Steffano, Gasparachi Dragoman. Giacomo e Bertumi d'una casa grande, e prima che segua la distribuzione delle porzioni spettanti ad ogn'uno degl'eredi, mancato di vita Steffano, ereditò la relita Angela, figlia di Giacomo Tarsia, Francesco suo figlio e Maria sua figlia, e mancato di vita prima della ripartizione anco Francesco, ereditò la madre Angela, la sorella Maria, e li zii paterni predetti Gasparachi Dragomano, Bertumi e Giacomo, e dovendosi giuridicamente far la ripartizione delle porzioni per ragion erreditaria ad ogni uno spettanti, fu divisa la casa medesima in ottocento sessantuattro carati; sessantanove delli quali furono assignati alla nominata relita Angela di sua porzione; cento vinti sei a Maria; duecento vinti tre a Gasparachi, altretanti a Giacomo, ed altretanti a Bertumi, e doppo avere

esso Antonio Pisani, figlio di Domenico, dimostrato essere stato costituito procuratore leggitimo in virtu di cozzetto legale da Bertumi predetto, con la facoltà di vendere la sua quarta portione erreditata della casa predetta, consistente in duecento vinti tre carati, e da Angela e Maria sudette parimente costituito procuratore a vendere le loro porzioni, consistent in carati cento novanta cinque, giusta la ripartizione accenata, e per tale riconosciuto coll'attestazione di Gasparo Maner ... figlio di Filippo, e di Andrea Magrini, Nicolò Reis figlio di Yanni, e Alessandro figlio di Yanni, e doppo aver eziandio provato e fatto costare esso Antonio Pisani esser egli il proprietario dela porzione di Giacomo, consistente egualmente in duecente vinti tre carati, giusta la detta ripartizione, avendola comprata per nota summa di danaro, da detto Giacomo ricevuta, come apparisce da cozzetto legale.

Hanno adunque esposto e dichiarato esso Antonio Pisani, come proprietario e procuratore, e detto Gasparachi, come proprietario, alla presenza di Carlo Fornetti, Dragomano di Francia, avere venduto per tredici milla e cinquecento piastre la predetta casa grande lasciata dal primo deffonto Dracco Francesco, situata nella contarada detta Dun Dum nel borgo di Topanà, abitata presentemente dal Bailo di Venezia, che confina da una parte con l'orto dei Padri di Terra Santa, ed in seguito con li stabili delli erredi di Chiz Meemet Effendi, e dall'altra con li stabili di Cazi Usseim, ed in seguito di Fatuma Cadim Berber Carissi, d'İbrahim Çelebi Calaizi, di Ali Bassà Manacc, di Meemet Jassizi, di Cazi Acmet Effendi, di Cherches Suliman Agà, di İbraim Celebi barbiere, di Mustafa Minas Yedi, di Coza Cadim; confina pure con l'orto che possiede Cazi Aldi, e con l'orto nominato Ciucur Bostani; dall'altra parte con la strada maestra; circondata da terreno di longhezza e larghezza in quattrodecimilla seicento sessanta cinque pichi, secondo il solito computo di misura quadrata, e ch'essa casa contiene vari appartamenti di sopra e di sotto, con sale, cisterna, tre pozzi, magazeni, stale et altri comodi, e con tre porte sopra la strada, e d'aver fatta questa vendita a detto Carlo in via legalle, e fuori d'ogni contrato doloso, con tutte le partinenze, adiacenze della casa medesima, e di aver ricevuta intieramente la summa predetta di reali tredici milla cinquecento, e d'aver ogni uno ricevuto la sua porzione de danaro stesso, rinunziando a qualunque altra pre-

tesa, sia intorno alla casa, sia intorno il prezzo, dichiarando solennemente non aver più essi, nè loro costituenti, la minima ingerenza in detta casa, ma essere stabile comprato da detto Carlo, ed egli il proprietario e possessore assoluto e che la goda a suo beneplacito. Lochè essendo stato confermato et autenticato giuridicamente e partecipato al tribunale della Giustizia dal predetto Abdulà Effendi, e dagl'altri ministri del Tribunale, fu stipulato il presente instrumento legale nel 29 della Luna di Saban dell'anno 1159, cioé di nostra Salute 14 settembre 1746.

Cazi Omer Agà figlio di Acmet
Cazi Ibraim figlio di Memet Barber
Memet Bassà figlio di Ibraim
Mustafà Effendi Semij
Omer Effendi figlio di Memet
Assan Effendi figlio d'Ibraim
Ussein Celebi figlio di Cazi Eiup
Usseim Celebi figlio di Memet
Mula Sali figlio di Abdulà
Omer figlio di Imet et altri
Tomaso Navon Dragomano
Andrico Crutta
Fonton di Fonton
Antonio Bavestrelli
Assilan figlio di Russem et altri.

Cristoforo Rally [çeviren]

Allegato II.

Copia tratta a dall'originale esistente nella Segreteria Bailaggia della Ser.ma Rep.ca di Venezia in Costantinopoli, e registrata net libro degli atti dell'III.mo et Ecc.mo Sig.r Francesco Venier Kav.r Bailo alla Porta Ottomana.

Con la peresente scrittura solennemente espono io sotoscritto, ch'essendo stato riccercato da S.E. il Sig.r Francesco Venier Kav.r, Bailo per la Ser.ma Republica di Venetia alla Porta Ottomana, per comparire al Mel-

chienè, o sia foro del Thopanà, in figura di compratore nella stipulazione del Cozzetto concernente la vendita fatta dalli proprietari della casa. e sue adiacenze, abitata da S.E. Bailo, et essendo io concorso a compiacer l'E. S., perciò a menifestazione della verità di questo fatto volontarimente confesso e dichiaro che la compreda di detta casa, e sue adiacenze, apparente in mio nome nel Cozzetto stipulato sotto questo giorno li 14 settembre 1746 nel sudetto Melchienè, fu fatte con Reali 13500 esborsati da detta Ecc.za Bailo per conto della Ser.ma Rep.ca di Venetia, alla quale intieramente spetta l'aquisto di detto stabile, non pretendendo io d'haver alcuna azione, o ingerenza, mentre altro non ho fatto che prestar il mio nome nella stipulazione di detto Cozzetto, e tanto affermo di proprio pugno alla presenza di testimoni, etc.

[İtalyanca metnin tercümesi] no. 6

N. 47 tekdir.

Sayın Devlet Başkanı

[Giriş protokolünü koymayan müellif, buraya koyduğu kısımda bailo'nun devlet adına satın aldığı balyosluk binası hakkında hesap verme kısmını koymuş].

Satış işi Galata kadılığında yapıldığı için katılanlar ve şahit olanların da adı vardır. Aslını bulduğum zaman neşretmeyi umduğum bu belgenin bir özetini verirsek:

Galata kadısı tarafından hazırlanan hüccet, arazinin artık balyosluğa ait bulunduğunun belgesidir. Fransa elçiliği drağmanı Carlo Fornetti de bu işle, komşuluk açısından ilgilenmiş. Soranzo tarafından önceden satın alınan arazinin belgesi bulunamamış.

Bundan dolayı şimdiki hüccet için yaptırdığım bir sureti size yolluyorum, eskileri ile beraber çok kıymetli bir belge olarak balyosluk sekreterliğinde muhafaza edilmelidir.

Şimdi sahibi bulunduğumuz arazinin ve üzerindeki inşaatın yerlerini gösteren bir plan yolluyorum.

Satış işinde 13.500 reale harcadık. Bu paranın zamanında ödenmesi bedelin bir an evvel yollanmasını arz ederim.

Hüccetin alınması ve sair zaruri masraflar da 212 riyal kadar bir masrafa yol açtı. Kabulünü arz ederim.

Belgrad [köyü] 15 Eylül 1746

Francesco Venier
Bâbıâli nezdindeki balyos

Ek 1

Hüccet yani Tophane Kadılığında hazırlanan belgenin tercümesidir.

Aşağıda detayları belirtilen hususu kaleme almak için Hacı Hüseyin oğlu Abdullah Efendi, Galata'ya bağlı Tophane semtine gidip Kudüs dragmanı Gasparaki ile görüştüm. Müslüman ileri gelenler ve ayrıca dragman Antonio Pisani ki Domenico'nun oğlu olup İngiltere dragmanıdır, mezkur dragman Gasparaki de, huzurlarında Fransa dragmanı Carlo Fornetti de olduğu halde şunu ikrar ettiler; Gasparo oğlu Dracco Francesco ölünce, bunların varisi olarak Stefano, dragman Gasparaki, Giacomo ve Bertumi'ye büyük bir ev kaldı. Bu miras taksim edilmeden evvel Stefano öldü ve mirası da Giacomo Tarsia'nın kızı olan eşi Angela ile, oğlu Francesco ve kızı Mariya'ya kaldı. Francesco da kendisine düşen payı alamadan ölünce bu kere annesi bir kere daha vâris oldu. Kızkardeşi Mariya ve amcalar dragman Gasparaki, Bertumi ve Giacomo da vâris durumuna geldiler. Eve bu sırada 864 altın değer biçildi: bunun da 69'u vâris Angela'ya verildi: 126'sı da Mariya'ya verilirken, 223 de Gasparaki ve ayrıca Giacomo ve Bertumi'ye verildi. Domenico'nun oğlu Antonio Pisani de bu sırada Bertumi denilen kişinin vekili bulunduğuna dair resmi hücceti ibraz etti. Bunun üzerine ortaya çıkan sâir varislerin de hakları göz önünde tutularak paylaşma bitti. Şahitler de tastik ettiler

Antonio Pisani denilen kişi mal sahibi ve Gasparaki'nin de vekili olarak, Fransa dragmanı Carlo Fornetti'nin huzurunda burayı 13.500 reale'ye sattığını ikrar etti. Evvelce müteveffa Dracco Francesco'ya ait olan bu büyük ev Tophane'de Tomtom sokakta, yani şimdi Venedik Bailo'sunun ikamet ettiği sokaktadır. Buranın bir kesimi Makamâtı Mübâreke papazlarının avlusuna bitişiktir. Diğer tarafı Kız Mehmed Efendi vârislerine, diğer tarafı Hacı Hüseyin ile Fatma Kadun berber karısı, Kalaycı İbrahim Çelebi,

Manav Ali Beşe, Mehmed Yazıcı, Hacı Ahmet Efendi, Çerkes Süleyman Ağa, berber İbrahim Çelebi, Mustafa Minas Yedi, Hoca Cadim [?] evlerine bitişiktir. Avlunun bir kısmı Hacı Aldı'nınkine bitişikdir ve aynı zamanda buraya Çukurbostan denilir. Diğer bir tarafı anayoldur. Uzunluk ve genişlik dörtbin altıyüz altmışbeş ayak kadardır. Adı geçen evde odalar, sarnıç, üç kuyu, depolar, ahırlar ve sair yerler ile anayola açılan üç kapı vardır. Karlo bu iş ile ilgili 13.500 riyal tutan parayı aldığını fakat hiçbir hak iddia etmeyeceğini sonra gelenlerin de hiç bir istekte bulunmayacaklarını ikrar etti. Abdullah Efendi de Mahkeme memurları ve şahitlerin huzurunda, gerçek ve hukuki olan bu belgeyi yazdı. 29 Şaban 1159 / yani günümüzün takvimi ile14 Eylül 1746.]

[Şahitlerin isimleri sıralanmış], tercümeyi yapan: Cristoforo Rally

Ek II

İstanbul'daki Venedik Cumhuriyeti Balyosluk Sekreterliğinde mevcut olup, Bâbıâli nezdindeki Balyos olan Sayın Francesco Venier'in zabıt defterine kaydolunan asli metinden yapılma suret.

Ben, aşağıda ismim bulunan kişi, Venedik Cumhuriyeti'nin Babıâli nezdindeki balyosu olan sayın ekselansları Francesco Venier tarafından çağrıldım ve benim Mahkeme veya Tophane kadılığında, Ekselans balyosun oturmakta olduğu ev ile müştemilatının sahiplerinden satın alındığına dair Hüccet akdine bir alıcı olarak katılmamı istedi. Ben de kendi rızam ile bu satış işine girişip, 14 Eylül 1746 günü adı geçen Mahkeme'de hazırlanan Hüccet'e benim adım, 13.500 reale'yi ödeyip, Venedik Cumhuriyeti'nin hesabına Sayın Balyos tarafından eda edildiğini ikrar edip Hüccet'de ancak benim adımın geçmesine razı olup, ilerde hiçbir hak ve hukuk iddia etmeyeceğimi, kendi elimle şahitlerin nezdinde yazdım.

14 Eylül 1746 Ben, Carlo Fornetti, onaylıyorum.

Li 14 Settembre 1746. IO CARLO FORNETTI affermo

Allegato III.

Extrait de registres de la Chancelerie de l'Ambassade de France à la Porte Ottomana.

L'an Mile sept cent quarante six en le quinzième jour du mois de Septembre, pardevant nous Charles Peyssonnel, Chancelier secretaire de l'Ambassade de France à la Porte Ottomane, a été present sieur Charles Fornetty, Drogman de France en cette Echelle de Constantinople, qui nous a dit et exposé qu'ayant eté prié par son Excellence Monsieur le Chevalier Francois Venier, Bailo de la Serenissime Republique de Venise à la Porte Ottomanne, de comparoitre au Mehcheimer de Topanà en forme d'achetteur dans la stipulation de l'hudjet passé pour la vente faite par les proprietaires de la maison habitée par la ditte Excellence avec ses appartenances, et ayant le dit exposant constenty a la demande et priere de son Excellence, voulant aujourd'hui manifester le verité du fait de son gré, a confessé que bien pu'il aparoisse par le dit hudjet, passé le jour d'hier quatorzième septembre au dit Mehcheimer que l'achat de la ditte maison et de ses appartenances a eté fait au nom de l'exposant, neanmoins le prix, montant a treize mile et cinq cent piastres, a été fourni et deboursé par son Excellence Monsieur le Bayle de Venise pour compte de la ditte Serenissime Republique, a laquelle appartient entierement l'acquisition du dit immeuble, au moyen du quoy le dit sieur Charles Fornetty exposant declare n'avoir sur iceluy aucuns droits, actions, ny interests, n'ayant fait autre chose que preter son nom dans la ditte stipulation de l'hudjet, consentent que de la ditte declaration il soit dressé le present acte en faveur de son Execellence Monsieur Venier et pour compte de la Serenissima Republique, nous surdit Chancelier pour eux stipulant en presence des sieurs Dominique et Joseph Filetto, negotiants Venitiens residents a Galata, et des sieurs Etienne Dunol et Jean Babtiste Arnoud negotiants et actuellement Deputés de la nation Françoise a Constantinople, temoins requis et signés avec le sieur Charles Fornetty et nous surdit Chancelier.

Signés: Fornetty, Domenico Filetto, Dunol, Giuseppe Filetto, J. B. Arnoud, Peyssonnel a l'original.

Collationné a l'original por nous Chancelier secretaire de l'Ambassade de France sousigné.

PEYSSONNEL

Nous Michel Ange comte de Castellane Colonel de Dragons Ambassadeur Extraordinaire du Roi à la porte Ottomanne certifions et attestons a touts qu'il appartiendra que le sieur Peyssonnel, qui a signé l'extrait cy dessus, est notre Chancelier et secretaire aux ecritures et signatures, duquel pleine et entiere foy doit être ajoutée a toutes cours et juridictions, en temoins de quoy nous avons signé les presentes de notre main et fait apposer le sceau de nos armes au Plais de France à Constantinople le dix-neuf septembre mile sept cent quarante six.

(L. S.) CASTELLANE

["Osmanlı Saltanatı nezdindeki Fransa Sefareti kançilaryası kayıtlarından bir alıntı.

Bin yediyüz kırkaltı yılının Eylül aynın onbeşinci günü, Osmanlı Sarayı nezdinde görevli Fransa Büyükelçiliği sekreteri Charles Peyssonnel, huzurunda bulunan Konstantinopolis'teki Fransa drağmanı Senyör Charles Fornetty'nin önünde bizlere, Venedik Cumhuriyeti Osmanlı Sarayı nezdindeki Balyosu sayın Şövalye François Venier'nin ricası üzerine yurttaşı Tophane mahkemesinde sahibi olduğu ve oturduğu malikaneyi ve müştemilatını satın almaya talip olduğunu bildiğini ve buna onay verdiğini belirterek, söz konusu satın alma işleminin bir gün önce gerçekleştirilerek söz konusu anlaşmanın dünkü tarih olan ondört Eylül itibariyle aktedildiğini beyan etti. Ayrıca satış bedeli olan onüçbin beşyüz piyastranın mülkiyetin Serenisima'ya [Venedik Cumhuriyeti] devredilmesi için Venedik Baylosu adına Bay Venier tarafından ödendiğini teyid etti. Bundan böyle söz konusu malikanenin Serenisima'ya ait olduğunu bildiren senyör Charles Fornetty, bu mülkiyet üzerinde hiç bir hakları ve çıkarları kalmadığını ifade etmiş ve bunu kayıtlara geçirmek üzere Venedik Cumhuriyeti namına hareket eden Sayın Venier yararına yapılan bu hukuki işlemin geçerliliğini, tanık sıfatıyla orada bulunan Galata'da mukim tacirler Dominique ve Joseph Fileto ve gene ticaretle iştigal

eden ve halen Fransız halkının Kostantiniye'deki temsilcileri olan Etienne Dunol ve Jean Babtiste Arnoud'nun huzurlarında tanımış ve belge Sayın Charles Fornetty ve yukarıda adı geçen konsolosumuz tarafından imzalanmıştır.

İmzalar: Fornetty, Domenico Filetto, Dunol, Giuseppe Fileto,
J. B. Arnoud, Peynessol. Aslı gibidir.
Orijinal belge Fransa Büyükelçiliğinin sekreterince onaylanmıştır.
PEYSSONNEL

Biz, Michel Ange, Osmanlı Sarayı nezdinde kralın olağanüstü elçisi, Dragon Albayı, Castellane kontu kimliğimizle, ilgilenen herkese yukarıdaki metni imzalama yetkisinin sadece konsolosumuz ve yazışma ve imzalardan yetkili sekreterimiz Peyssonnel'e ait olduğunu tescil ediyor, bundan böyle mahkemelerde bizi temsil etme yetkisinin ona ait olduğunu teyid etmek üzere bu metinleri imzalıyor ve Kostantiniye'deki Fransa Sarayı'nda korunan kraliyet resmi damgasını ondokuz Eylül bin yediyüz kırk altı tarihinde bu aktin altına ekliyoruz."]

(L. S.) CASTELLANE
(F. 200)

NOTLAR

1 Bugün bu binanın bulunduğu sokağa Tomtom Sokağı denilir. Bir imamın isminden kaynaklanır. (HAMMER, XVIII, 76, aynı zamanda Tophane'deki Tomtom Mescidi diye bir yerin daha adını verir.)
2 Kadı vekili [naip].
3 Bu belgeyi, dragoman Cristoforo Tarsia Türkçeden tercüme etmiş idi (bkz. Arch.proprio del Bailo B. 297'de bulunan sureti. Diğer bir sureti de Gritti'nin 9 Mayıs 1724 günlü, n. 30 F. 177, *dispaccio*'suna ekli bulunmaktadır).
4 Yerinde yoktur.
5 Dolfin bu belgeye birtakım ekler ve düzeltmeler eklemiş. Bu belge, Arch. prop. del Bailo 297'de bulunmaktadır. Belge Venedik'e gönderildiği zaman kâtip de kendine göre düzeltmeler yapmış.
6 Bu belgenin bir özeti de, Arch. prop. del Bailo 297'de bulunur ve ilk önce 1544 olarak belirtilen tarihin sonra 1545 yapılmış olduğunu evvelce işâret etmiştim.
7 Bu belgenin bir özeti de, Arch. prop. del Bailo 297'de bulunur ve ilkönce 1544 denilen tarihin sonradan 1545 yapılmış olduğuna evvelce işâret etmiştim.
8 Bu belge için, Dolfin'in 4 Ağustos 1724 tarih n. 29, F. 181 sayılı *dispaccio*'sunda bulunan en eski metni neşrediyorum.

Balyoslar ve fevkalade elçiler ile bazı yardımcılarının listeleri

15. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI[1]

Balyoslar

1454 Bartolomeo Marcello
1456 Lorenzo Vitturi
1458 Michele Cappello
1459 Domenico Balbi
1462 Paolo Barbarigo
1479 Pietro Vitturi
1479 Battista Gritti
1482 Pietro Bembo
1486 Ermolao Minio
1487 Antonio Ferro
1489 Onfrè Giustinian
1492 Girolamo Marcello

Fevkalade elçiler ve sair olağanüstü yetkilerle yollananlar.

1453 Bartolomeo Marcello
1460 Nicolò Sagundino, sekreter
1465 Giovanni Cappello
1466 Leonardo Boldù
1471 Nicolò Cocco ve Francesco Cappello[2]
1475 Girolamo Zorzi
1478 Tommaso Malipiero
1478 Giovanni Dario, sekreter
1479 Benedetto Trevisan
1480 Nicolò Cocco
1481 Antonio Vitturi
1483 Domenico Bolani
1484 Giovanni Dario, sekreter
1486 Antonio Ferro (sonradan balyos olarak kaldı).
1487 Giovanni Dario, sekreter
1493 Domenico Trevisan

1496 Alvise Sagundino, sekreter
1497 Alvise Sagundino, sekreter
1498 Andrea Zancani
1500 Alvise Manenti, sekreter

Sekreterler[3]

Elçi T. Malipero ile Alvise Manenti
Elçi N. Cocco ile Zaccaria de' Freschi
Elçi A. Vitturi ile Alvise Manenti
Elçi D. Bolani ile Francesco Aurelio
Elçi A. Zancani ile Marco Rigo

Dragmanlar

Sekreter A. Manenti ile Teodoro Paleologo

16. YÜZYIL[4]

Balyoslar

1503 Leonardo Bembo, balyos vekili
1508 Andrea Foscolo
1512 Nicolò Giustinian, balyos vekili
1516 Pietro Donà, balyos vekili
1516 Leonardo Bembo
1519 Tommaso Contarini
1522 Andrea Priuli
1523 Pietro Zen, fevkalade elçi ve balyos vekili
1524 Pietro Bragadin
1526 Pietro Zen, fevkalade elçi ve balyos vekili
1530 Francesco Bernardo
1531 Pietro Zen, fevkalade elçi ve balyos vekili
1533 Nicolò Giustinian
1537 Jacopo Canal
1541 Antonio Mazzaruol, sekreter, maslahatgüzar
1541 Girolamo Zane
1544 Vincenzo Zancani

1546 Alessandro Contarini
1547 Alvise Renier
1550 Bernardo Navagero
1552 Domenico Trevisan
1554 Antonio Erizzo
1556 Antonio Barbarigo
1558 Marino Cavalli
1560 Girolamo Ferro
1562 Andrea Dandolo, balyos vekili
1562 Daniele Barbarigo
1564 Vittore Bragadin
1566 Jacopo Soranzo
1568 Marcantonio Barbaro
1573 Antonio Tiepolo
1575 Giovanni Correr
1577 Nicolò Barbarigo
1579 Gabriele Cavazza, sekreter, maslahatgüzar
1580 Paolo Contarini
1582 Gianfrancesco Morosini
1585 Lorenzo Bernardo
1587 Giovanni Moro
1590 Girolamo Lippomano
1591 Lorenzo Bernardo, Nobile [asil] sıfatı ile maslahatgüzar
1591 Matteo Zane
1593 Marco Venier
1596 Girolamo Cappello
1599 Vincenzo Gradenigo

Fevkalade elçiler ve olağanüstü yetkilerle gelen sair temsilciler

1502 Zaccaria de' Freschi, sekreter
1503 Andrea Gritti
1511 Alvise Arimondo
1513 Antonio Giustinian

1517 Bartolomeo Contarini ve Alvise Mocenigo
1521 Marco Minio
1523 Pietro Zen, fevkalade elçi ve balyos vekili
1526 Pietro Zen, fevkalade elçi ve balyos vekili
1527 Marco Minio
1528 Tommaso Contarini
1530 Tommaso Macenigo
1531 Pietro Zen, fevkalade elçi ve balyos vekili
1533 Tommaso Contarini
1534 Daniele de' Ludovici, sekreter
1536 Tommaso Mocenigo
1539 Lorenzo Gritti
1539 Pietro Zen (İstanbul'a ulaşamadan yolda öldü)
1539 Tommaso Contarini
1540 Alvise Badoer
1544 Stefano Tiepolo
1550 Caterino Zeno
1556 Alvise Renier
1567 Marino Cavalli
1567 Girolamo Zane (İstanbul'a ulaşamadı)
1571 Jacopo Ragazzoni
1573 Andrea Badoer
1575 Jacopo Soranzo
1582 Jacopo Soranzo
1595 Leonardo Donà

Sekreterler

Balyos A. Foscolo ile Ludovico Valdrin
Balyos L. Bembo ile (1516) Andrea Frizier, cancelliere
Balyos T. Contarini ile Daniele de' Ludovici
Balyos P. Bragadin ile Daniele de' Ludovici ve Pompeo Rocco
Balyos F. Bernardo ile Massimo Leopardi
Balyos G. Zane ile Pietro de' Franceschi, yardımcısı Luigi Storello

Balyos B. Navagero ile Daniele Buonrizzo
Balyos D. Trevisan ile Luigi Storello, yardımcısı Lauro Giordani
Balyos A. Erizzo ile Marcantonio Donini
Balyos G. Ferro ile Marcantonio Donini
Balyos D. Barbarigo ile Luigi Buonrizzo
Balyos M. A. Barbaro ile Luigi Buonrizzo ve sonra Zerbin Negro, muhasip Paolo Zonca
Balyos A. Tiepolo ile Bonifazio Antelmi
Balyos N. Barbarigo ile Gabriele Cavazza, G. B. Padavino
Balyos P. Contarini ile Valerio Antelmi, yardımcısı Pietro Finetti
Balyos G. F. Morosini ile Antonio Paulucci, yardımcısı Girolamo Paulicci
Balyos L. Bernardo (1585) ile Marco Ottobon, yardımcısı Zaccaria Rosso
Balyos G. Lippomano ile Giovanni Carlo Scaramella, yardımcısı Giovanni Francesco Pinardi
Balyos L. Bernardo (1591) ile Gabriele Cavazza ve Zaccaria Rosso ve sonra Francesco Cavazza yardımcı olarak.
Balyos M. Venier ile Gabriele Cavazza
Balyos V. Gradenigo ile muhasip Alvise Brusoni (İstanbul'a gidiş yolculuğu esnasında öldü)
Fevkalade elçi A. Gritti ile Nicolò Aurelio, yardımcısı Giovanni Giacomo Caroldo
Fevkalade elçi A. Arimondo ile Alvise di Piero
Fevkalade elçi A. Giustinian ile Andrea de' Franceschi, yardımcısı Pietro Bressan
Fevkalade elçiler B. Contarini ve A. Mocenigo ile Daniele de' Ludovici, yardımcısı Alvise Rosso
Fevkalade elçi M. Minio (1521) ile Costantino Cavazza
Fevkalade elçi P. Zen ile 1523, 1526 ve 1531 yıllarında Giacomo della Vedova ve 1539 yılında Pietro de' Franceschi
Fevkalade elçi M. Minio (1527) ile Francesco Masser
Fevkalade elçi T. Contarini (1528) ile Pietro de' Franceschi
Fevkalade elçi L. Gritti ile Luigi Zamberti
Fevkalade elçi J. Soranzo ile Francesco Gerardo, muhasip Paolo Zonca
Fevkalade elçi J. Soranzo (1582) ile Giacomo Gerardo

Drağmanlar[5]

Balyos F. Bernardo ile Gianesino Salvago

Balyos J. Canal ile Gianesino Salvago

Balyos B. Navagero ile Francesco di Negroponte, Gianesino Salvago, Pasquale Navone

Balyos D. Trevisan ile Francesco di Negroponte, Gianesino Salvago (sonradan Cavalli tarafından da zikredildi), Pasquale Navone

Balyos G. Ferro ile Michele Cernovicchio (Dalmaçyalı bir zat idi), Pasquale Navone, Matteca Salvago (Gianesino Salvago'nun oğlu idi)

Balyos D. Barbarigo ile Michele Cernovicchio, Ludovico Marucini, Matteca Salvago, Pietro Maruffo

Balyos J. Soranzo ile Ludovico Marucini, Pasquale Navone, Matteca Salvago

Balyos M. A. Barbaro ile Ludovico Marucini, Pasquale Navone, Matteca Salvago, Orimbei

Balyos A. Tiepolo ile Marco de' Scassi, Pasquale Navone, Matteca Salvago, Orimbei

Balyos P. Contarini ile Marco de' Scassi (N. Barbarigo ile anılmıştı), Pasquale Navone, Matteca Salvago, Marchiò (Malchiorre) Spinelli, Matteo Marucini

Balyos G. F. Morosini ile Marco de' Scassi (1585 yılında öldü), Pasquale Navone, Matteca Salvago, Ambrogio Grillo

Balyos L. Bernardo ile (1585) Ambrogio Grillo (Bernardo tarafından görevinden uzaklaştırıldı), Stefano Gioveni, Pasquale Navone, Matteca Salvago, M. Spinelli

Balyos G. Moro ile Stefano Gioveni, Matteca Salvago

Balyos G. Lippomano ile Stefano Gioveni, Cristoforo Bruti

Balyos L. Bernardo (1591) ile Stefano Gioveni, Pasquale Navone, Matteca Salvago, Cristoforo Bruti, Marchiò Spinelli (Bernardo'nun İstanbul'a yolculuğu esnasında refakatçi idi.)

Balyos M. Venier ile Stefano Gioveni, Ambrogio Grillo

Balyos V. Gradenigo ile Stefano Gioveni (3.1.1600 tarihinde öldü), Tommaso Navone, Gianesino Salvago (babasının yerine 1596 yılında yol drağmanı atanmıştı), M. A. Borisi, Simon Piero, Ambrogio Grillo, Girolamo Alberti, Giuliano Salvago

Fevkalade Elçi Contarini ve A. Mocenigo ile Teodoro Paleologo
Fevkalade Elçi F. Zen (1526) ile Alvise Quarto
Fevkalade Elçi M. Minio (1527) ile Teodoro Paleologo
Fevkalade Elçi T. Contarini (1528) ile Teodoro Paleologo
Fevkalade Elçi S. Tiepolo ile Gianesino Salvago
Fevkalade Elçi J. Soranzo (1582) ile Marco de'Scassi, Pasquale Navone, Matteca Salvago

Giovani di Lingua / Dil oğlanları

Balyos D. Trevisan ile Sebastiano del Cortivo, Ludovico Marucini
Balyos G. Ferro ile Colombina, Civran
Balyos D. Barbarigo ile Vincenzo degli Alessandri, Ludovico Fontana
Balyos J. Soranzo ile Vincenzo degli Alessandri (1570 yılına kadar), Matteo Marucini, Marchiò Spinelli
Balyos A. Tiepolo ile Matteo Marucini, Marchiò Spinelli, Bartolomeo Bruti
Balyos F. Contarini ile Cristoforo Bruti, Girolamo Alberti, Gianesino Salvago (Drağman Matteca'nın oğlu olup 1575 yılında giovane di lingua atandı)
Balyos G. F. Morosini ile Spinelli, Cristoforo Bruti, Girolamo Alberti, Gianesino Salvago
Balyos L. Bernardo (1585) ile Cristoforo Bruti, Girolamo Alberti, Gianesino Salvago
Balyos L. Bernardo (1591) ile Marcantonio Borisi (1590 ve 1595 yıllarında da zikredilen C. Bruti'nin yeğeni) Girolamo Alberti, Gianesino Salvago, Tommaso Navone (Drağman Pasquale'nin oğlu idi)

17. YÜZYIL[6]

Balyoslar

1600 Agostino Nani
1602 Francesco Contarini
1604 Ottaviano Bon
1608 Simeone Contarini

1611 Cristoforo Valier
1614 Almorò Nani
1620 Giorgio Giustinian
1626 Sebastiano Venier
1629 Giovanni Cappello
1632 Pietro Foscarini
1636 Alvise Contarini
1640 Girolamo Trevisan
1642 Angelo Alessandri, sekreter, maslahatgüzâr
1642 Giovanni Soranzo
1671 Giacomo Querini
1675 Giovanni Morosini
1679 Pietro Civran
1681 G. B. Donà
1683 Giovanni Capello, sekreter

Fevkalade elçiler ve sair olağanüstü yetkilerle görevlendirilen temsilciler

1604 Giovanni Mocenigo
1619 Francesco Contarini
1624 Simeone Contarini
1640 Pietro Foscarini
1652 Giovanni Capello
1654 G. B. Ballarino, sekreter
1666 G. B. Padavino ve 1667 yılında da gelen bu zat ve yanındaki kişi Girolamo Giavarina da sekreter idiler
1668 Alvise da Molin
1671 Giovanni Cappello, sekreter, maslahatgüzâr
1699 Lorenzo Soranzo

Balyosluktaki sekreterler ve sair görevliler

Balyos O. Bon ile muhasip Francesco Girardi
Balyos S. Contarini ile Alvise Valutello, yardımcısı Agostino Vianuoli, muhasip Simon Tosi

Balyos C. Valier ile Angelo Alessandri
Balyos G. Giustinian ile Angelo Alessandri
Balyos G. Capello ile Angelo Alessandri, yardımcı Vittore Bon
Balyos F. Foscarini (1632) ile Angelo Alessandri, yardımcısı Gaspare Alberti ve sonra Vendramino Bianchi
Balyos A. Contarini ile Giovanni Domenico Bianchi, yardımcısı Domenico Condulmer
Balyos G. Trevisan ile Angelo Alessandri, yardımcısı Antonio Tebaldi
Balyos G. Soranzo ile G. B. Ballarino, Giulio Cesare Alberti, Pietro Vianuoli, muhasip Gregorio Cavanis, cerrah Girolamo Marchetti
Balyos G. Querini ile Bernardo Nicolossi (Cornelio Magni bunun adını Angelo Nicolosi diye yazar), yardımcısı Iseppo Suocato, muhasip Arrivaben
Balyos G. Morosini ile Lorenzo Franceschi, muhasip Iseppo Fieschi (1678 yılında patlak veren veba salgını sırasında öldü, yerine de Giorgio Settemin getirildi)
Balyos P. Civran ile Martin Imberti, yardımcısı Iseppo Imberti (daha önce adı verilen kişinin oğludur), tabip J. Conegliano
Balyos G. B. Donà ile Isidoro Santoro, yardımcı Francesco Savioni, muhasip Costantino Rubini, şapel rahipleri Don Luigi Castelli ve Don Bernardo Rubini, Veronalı tabip Michelangelo Andrioli, Pisalı cerrah Giuseppe Pianucci

Fevkalade Elçi G. Cappello ile G. B. Ballarino
Sekreter G. B. Ballarino ile G. B. Padavino
G. B. Ballarino ve Gir. Giavarina adlı sekreter ile (1667) ile Cavalli
Fevkalade elçi A. Molin ile Giovanni Cappello, yardımcısı Vincenzo Mazzoleni, muhasip Iseppo Fieschi, şapel rahibi Carlo Paganino, tabip Bartolomeo Dandolo
Fevkalade Elçi L. Soranzo ile önce Martin Imberti ile Nicolò Tebaldi ve sonra Giovanni Colombo ve Pietro Riva. Isidoro Santoro; tabip Spoletti

Drağmanlar[7]

Balyos A. Nani ile Marcantonio Borisi, Simon Piero (veya di Piero)

Balyos S. Contarini ile Marcantonio Borisi (adı O. Bon ile de geçer), Ambrogio Grillo, Simone Niholihi, Gianesino Salvago, Tommaso Navone, Barnaba Bruti, Giulio Ansonio

Balyos A. Nani ile Marcantonio Borisi, Barnaba Bruti, Gianesino Salvago (1619 yılında ölen yol drağmanı), Giuliano Salvago (1619 yılında yol drağmanı seçilmişti ve gene o yıl veba salgını sırasında öldü), G. B. Salvago (kardeşinin ölümü üzerine 1619 yılında yol drağmanı seçildi): Son olarak adını verdiğim üç kişi de Matteca'nın oğulları idiler

Balyos G. Giustinian ile Barnaba Bruti, Giov. Antonio Grillo

Balyos A. Contarini ile Giov. Antonio Grillo, G. B. Salvago (1628 yılında da adı geçer), G. B. Navone, Cristoforo Tarsia, Giovanni Oliveri, Andrea Bon, Giorgio Giracchi (sonraki yüzyılda da adı geçti), Pasquale Navone

Balyos G. Soranzo ile Giov. Antonio Grillo ile oğlu Ambrogio, Cristoforo Tarsia, Giovanni Olivieri, Andrea Bon, Pasqual Navone

Balyos G. Querini ile Cristoforo Tarsia, Ambrogio Grillo, Giovanni Perone (veya Piron), Cristoforo Bruti, Tommaso Tarsia, Giacomo Tarsia, Pasquale Navone, Tommaso Navone

Balyos G. Morosini ile Cristoforo Tarsia (1676 yılı aralık ayında öldü), Tommaso Tarsia, Giacomo Tarsia, Ambrogio Grillo, Pasquale Navone, Giov. Perone, Tommaso Navone

Balyos G. B. Donà ile Tommaso Tarsia (7 Eylül 1680 günü büyük drağman atandı), Giacomo Tarsia, Gian Rinaldo Carli, Tommaso Navone

Sekreter G. B. Ballarino ile Oliveri Tarsia, Ambrogio Grillo, Giov. Perone, Cristoforo Bruti, Pasquale Navone, Sanguinazzo

Padavin ve Giavarina adlı sekreterler ile Tommaso Tarsia

Fevkalade Elçi A. da Molin ile beraber Tommaso Tarsia, Giacomo Tarsia, Ambrogio Grillo, Pasquale Navone, Parada

Fevkalade Elçi L. Soranzo ile Tommaso Tarsia, Giacomo Tarsia (yol drağmanı), Isacco Ralli, Alvise Fortis, G. B. Navone (Gian Rinaldo Carli mevcut değildi. Zira Karlofça barış görüşmeleri sırasında temsilci Ruzzini'nin yanında bulunduktan sonra, Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti

arasında, Dalmaçya ve Arnavutluk'taki sınırları belirleyecek heyetin komiseri Giovanni Grimani'ye refakat etti)

Dil oğlanları / Giovani di lingua'lar[8]

Balyos A. Nani ile Giovanni Mutio

Balyos F. Contarini ile Barnaba Bruti

Balyos S. Contarini ile Antonio Grillo, G. B. Salvago, Cristoforo Bruti, G. B. Navone, Bartolomeo Bruti ve Francesco Scaramella (bu iki kişi İstanbul'a yeni Balyos Valier ile beraber geldiler)

Balyos A. Contarini ile aralarında Cristoforo Tarsia'nın iki kardeşinin de bulunduğu on üç genç

Balyos G. Soranzo ile Marco Tarsia, Michele Parada, Domenico Sanguinazzo (bu son iki kişi sonradan drağman oldular. 1672 yılından önce ölmüşlerdi)

Balyos G. Querini ile Antonio Olivieri (Babası Giovanni drağman olmuştu), Antonio Coressi, Rinaldo Carli (Tarsia adlı drağmanların yeğeni), Antonio Giulianò (veya Guglianò ya da Uliano, drağman Grillo'nun torunu), Domenico Balsarini (Sakız Adası konsolosunun oğlu idi), Francesco Savioni, Giovanni Rodolfi, Vincenzo Lio, Alvise ve Giocomo Fortis (adı geçen son beş kişi, İstanbul'a balyos Querini ile beraber geldiler)

Balyos G. Morosini ile Francesco Savioni (yardımcı olarak da hizmet gördü). Giovanni Rodolfi, Vincenzio Lio, Alvise ve Giacomo Fortis, Rinaldo Carli, Antonio Coressi, Domenico Balsarini, Antonio Giulianò, Antonio Oliveri

Balyos G. B. Donà ile Vincenzio Lio, Antonio Paulicci (veya Pauluzzi), Stefano Fortis, Francesco Frangini, Antonio Benetti, Antonio Coressi, Antonio Giulianò

Fevkalade Elçi A. de Molin ile Cristoforo Bruti, Olivieri Tarsia, Balsarini (hepsi 1670 tarihinde İstanbul'a geldiler)

Fevkalade Elçi L. Soranzo ile Pietro Vignola, Francesco Imberti, Battisti, Legrenzi, Darduin.

18. YÜZYIL[9]

Balyoslar

1703 Ascanio Giustinian
1709 Alvise Mocenigo
1714 Andrea Memmo
1720 Giovanni Emo
1723 Francesco Gritti
1726 Daniele Dolfin
1729 Orazio Bartolini, sekreter, maslahatgüzâr
1729 Francesco Donà (İstanbul'a gelmedi)[10]
1730 Angelo Emo
1734 Simeone Contarini
1739 Nicolò Erizzo
1742 Giovanni Donà
1745 Francesco Venier
1748 Andrea da Lezze
1751 Antonio Diedo
1754 Antonio Donà
1757 Francesco Foscari
1761 Pietro Correr
1764 Giovanni Antonio Ruzzini
1767 Giralomo Ascanio Giustinian
1771 Paolo Renier
1775 Bartolomeo Gradenigo
1778 Andrea Memmo
1781 Agostino Garzoni
1785 Girolamo Zulian
1788 Nicolò Foscarini
1792 Federico Foscari
1796 Francesco Vendramin

Fevkalade elçiler

1705 Carlo Ruzzini

1719 Carlo Ruzzini
1731 Angelo Emo (Balyos)
1755 Antonio Donà (Balyos)
1758 Francesco Foscari (Balyos)
1774 Paolo Renier (Balyos)
1789 Nicolò Foscarini (Balyos)

Sekreterler[11] ve balyosluktaki sair görevliler

Balyos A. Memmo (1714) ile Domenico Franceschi, yardımcısı Pietro Riva, muhasip Pietro Paolo Medici
Balyos A. Emo ile Cavalli, Giovanni Gobbi, muhasip Franceschi
Balyos F. Gritti ile muhasip A. Terzi
Balyos D. Dolfin ile Orazio Bartolini ve Giacomo Colombo, muhasip Brusa
Balyos N. Erizzo ile Giovanni Pizzoni
Balyos G. Donà ile Pietro Busenello, yardımcısı Giovanni Francesco Alberti
Balyos A. da Lezze ile Aurelio Bartolini (İstanbul'da öldü), yardımcısı Agostino Agazzi, muhasip Domenico Manzoni, muhasibin yardımcısı Francesco Ceresini, binicilik hocası G. B. Venerio, Barnabit tarikatından şapel rahibi Fortunato Venerio, tabip Pietro Choch, cerrah Bartolomeo Bortoluzzi
Balyos A. Diedo ile Tommaso Pizzoni
Balyos P. Correr ile Vincenzo Minotto, Giorgio Tomiello, muhasip Michele Turchetto
Balyos G. A. Giustinian ile Giovanni Pietro Dolfin, yardımcı Michele Pizzoni, muhasip G. B. Cabianca, binicilik hocası Liberale Fachino, tabip Girolamo Sajano
Balyos B. Gradenigo ile Giuseppe Maria Giacomazzi ve G. B. Zon
Balyos A. Memmo (1778) ile Giuseppe Maria Giacomazzi, yardımcı Camillo Giacomazzi (önceden adı geçenin kardeşi), muhasip Iseppo Tassini
Balyos A. Garzoni ile G. M. Giacomazzi, yardımcı Camillo Giacomazzi, tabip Persiani
Balyos G. Zulian ile Camillo Giacomazzi, yardımcı Nicolò Colombo, muhasip Giuseppe Visetti, binicilik hocası Kont Mussi, ilahiyatçı Bueni,

şapel rahibi olarak manastır keşişi P. Vallecchi, tabip Stue, cerrah Trevisan

Balyos N. Foscarini ile Alvise Querini, özel sekreter Calza (her ikisi de 1792'de İstanbul'dan ayrıldılar), Spineda

Balyos F. Foscari ile Camillo Giacomazzi (1794 yılında özel bir heyet ile İstanbul'a gönderildi)

Balyos F. Vendramin ile Camillo Giacomazzi, Francesco Alberti, yardımcı Sebastiano Rizzi, muhasip Federico Camerata (1797 yılı Ağustos ayında Venedik şehrine döndü)

Fevkalade Elçi C. Ruzzini (1705) ile Iseppo Giacomazzi, yardımcı Nicolò Tebaldi

Fevkalade Elçi C. Ruzzini (1719) ile Giacomo Busenello

Drağmanlar

Balyos A. Memmo ile (1714 yılında) G. B. Navone, Gian Rinaldo Carli, Bartolomeo Bruti, Carlo Tarsia, Cristoforo Tarsia, Testa, Ralli, Antonio Darduin

Balyos F. Gritti ile her iki Ralli, Tarsia, Bruti, Giovanni Mascellini, Darduin

Balyos D. Dolfin ile aralarında Bartolomeo Bruti, Giovanni Medun, Bazzi ve Bigaglia'nın da bulunduğu yedi drağman

Balyos A. Emo ile Ralli (Cristoforo olması akla geliyor zira 1746 yılında da adı geçer), G. Medun, G. Mascellini, Bartolomeo Bruti (1731 yılında ülkesine geri çağrıldı)

Balyos S. Contarini ile Cristoforo Tarsia, G. Mascellini, Tommaso Navone, Gaspare Bigaglia

Balyos F. Venier ile Giovanni Bellato

Balyos A. da Lezze ile Luca Navon, Antonio Callegari (yol drağmanı)

Balyos P. Correr ile Ralli, Calavrò, Mascellini, Navone, Pini (Giovanni Antonio Pini, 1751 yılında Balyos A. Diedo, zamanında da adı geçti)

Balyos G. A. Ruzzini ve G. A. Giustian ile Cosmo Calavrò, Mascellini, Antonio Pini

Balyos A. Memmo (1778) ile Giovanni Ralli, G. B. Calavrò Imberti, Giovanni Maria Mascellini

Balyos G. Zulian ile Ralli, Calavrò, Antonio Callegari, Antonio Medun
Balyos N. Foscarini ile Navone, Franchini
Balyos N. Foscarini ile G. B. Calavrò
Balyos F. Vendramin ile Giovanni Ralli, Francesco Eugenio Franchini, Giovanni Maria Mascellini, Carlo Medun, Pietro Navone
Fevkalade Elçi Ruzzini ile (1705'te) Tommaso Tarsia
Fevkalade Elçi Ruzzini ile Pasarofça barış görüşmeleri sırasında Gian Rinaldo Carli (baş drağman), Alvise Fortis

Dil oğlanları[12] / Giovani di lingua'lar

Balyos A. Mocenigo ile Francesco Sanfermo
Balyos A. Memmo ile (1714'te) Bruti, Alberti, Rizzi, Francesco Sanfermo
Balyos G. Emo ile Monselice, Medun, Ralli, Felice Bruti
Balyos F. Gritti ile Navone, Theyls (Hollanda baş drağmanının oğlu), Bigaglia, Medun, Calavrò, Alvise Contarini, Pietro Contarini, G. B. Torniello
Balyos A. Emo ile Marin Calavrò (sonradan drağman oldu), Tommaso Navone (ve sonradan da kardeşi Luca da M. Calavrò'nun yerine seçildi), Alvise Contarini, Giovanni Maria Callegari, Francesco Medun (drağman Giovanni'nin oğlu idi), Antonio Callegari, Francesco Bellato, Brunato (1731 yılında izinle geri döndü)
Balyos S. Contarini ile Antonio Callegari, G. B. Bellato, Luca Navone, Antonio Pini, Giovanni Rosalem, G. B. Sanfermo
Balyos G. Donà ile Francesco Bruti
Balyos F. Venier ile Antonio Callegari
Balyos A. da Lezze ile Francesco Mascellini, Marco Bonifacio
Balyos A. Memmo ile (1778 yılında) Ralli, Calavrò (drağmanın kardeşi), Mastraca, Carlo Medun
Balyos G. Zulian ile Franchini, Loredan, Lorenzo Sanfermo
Balyos F. Vendramin ile G. B. Navone (1797 yılında İzmir'deki Venedik konsolosluğunu geçici olarak yönetti), Giovanni Antonio Franchini, Domenico Choch, Lorenzo Sanfemo, Marcello Agapito, Paolo Mascellini, Marin Calavrò, Carlo Franchini[13]

1791 yılından 1918 tarihine kadar İstanbul'daki Avusturya temsilcileri[14]

1791 Baron Pietro Filippo Herbert-Rathkeal
1802 Baron Ignazio Lorenzo Stürmer
1818 Kont Rudolfo Lützow
1822 Baron Francesco Ottenfels-Gschwind
1832 Kont Bartolomeo Stürmer (1850 yılına kadar kaldı), Edoardo Klezl, geçici zamanlar üstlendi
1853 Baron Carlo Bruck
1855 Baron Augusto Koller
1855 Baron Antonio Prokesch-Osten
1872 Kont Emanuel Ludolf (elçiliğin yönetimini vekâleten üstlendi)
1874 Kont Francesco Zichy
1880 Kont Vittorio Dubsky (olağanüstü bir heyet ile geldi)
1880 Baron Enrico Calice
1906 Markiz Giovanni Pallavicini (1918 yılına kadar bu görevde kaldı)
1911 Baron Ladislao Müller (olağanüstü bir heyetle geldi)

1918 yılından sonraki İtalyan elçileri

1918 Kont Carlo Sforza, yüksek komiser (30 Haziran 1919'a kadar)
1919 Felice Maissa, yüksek komiser (13 Eylül 1920'ye kadar)
1920 Markiz Camillo Garroni, sefir;
Felice Marisa (Lozan Konferansının başlangıcından itibaren yüksek komiser vekili)
1924 Giulio Cesare Montagna, sefir
1925 Luca Orsini Baroni, sefir
1929 Baron Pompea Aloisi, sefir

[Sonraki elçiler için bkz. Vittorio Graziano, *Ambasciate d'Italia in Turchia*, Catania 1994, s. 54-55].

Notlar

1 Bu listeyi meydana getirmek için, Venedik Devlet Arşivinde (Segretario alle Voci, Misti dizileri), *Commemoriali* diye adlandırılan dizinin *Regesti* [Özet] diye tanınan basılı metninden (bilhassa cilt V), SANUTO'nun eserinden (özellikle c. IV, 324 vd.), MALIPIERO'nun *Annali Veneti* adlı daha önce zikredilen eserinin birinci kısmından, HAMMER'in eserinden (özellikle XVII, 156), ROMANIN'in tarihinden büyük ölçüde yararlandıktan başka, yazma eser olarak da şunları inceledik: Venedik'teki Marciana Kütüphanesindeki cl. VII it, cod. 197, Venedik'teki Querini Stampalia Kütüphanesindeki IV-253 bis, Viyana Milli Kütüphanesindeki 6568 sayılı yazmalar (ki hepsi 17. yüzyıla aittir veya benzeridir) ve bunlardan başka Marciana'daki cl. VII it. 169 ile Venedik Şehir Müzesi Kütüphanesindeki Gradenigo 145, ayrıca Venedik Devlet Arşivindeki Misc. Codici 122 (ki bunlar da Gradenigo kodeksinin 18. yüzyılda istinsah edilmiş suretleridir) diye numaralananlardır: Saydığımız üç el yazması, sair belgelerde ve bizim de işaret ettiklerimizden daha başka isimler içermektedir. Diğer taraftan bizim muhtelif metinlerden derlediğimiz bilgiler, bilhassa bu dönem için kesin değil ve eksik kalır, hatta çelişkili olduğundan dolayı bu listede gösterdiğimiz fevkalade elçilerle olağanüstü yetkilerle gönderilen kişiler hakkında çıkardığımız liste kesin değildir.

2 Cappello İstanbul'da öldü.

3 Değişik çağlarda balyosluktaki muhtelif kişilerin tam bir listesinin meydana getirilmesi benim görevim olmadığı kadar çalışmalarımı da epey uzatırdı. Başta sekreterlerle dragmanlar veya tercümanların, elimize aldığımız eser ve belgelerde gördüğümüz kadarıyla isimlerini buraya koydum. Bu listeler çok eksiklikler içermelerine rağmen gene de ilgi çekici olabilirler, çünkü hangi kişi ve ailelerin İstanbul'da Venedik Cumhuriyeti hizmetinde bulunduğunu açıkça belirtiyor, bu özellik de bilhassa dragmanlık hizmetinde kendisini göstermektedir; zira sonraki çağların listelerinin incelenmesinden anlaşılacağı üzere bu balyosluktaki hizmet sık sık babadan oğula geçerdi.

4 Hazırladığım bu liste genelde Lazari tarafından hazırlanan (ALBERI III'de bulunuyor) ile aynı olmakla beraber, elde ettiğimiz sonuçlara göre de bazı farklılıklar vardır. Bunlar da, çağın birinci yarısı için bilhassa Sanuto'nun eserinde bulunan kayıtlardan ve ayrıca temsilcilerin On'lar Meclisine yolladıkları *dispaccio*'lardan kaynaklanır. Aynı çağın ikinci yarısı için ise, temsilcilerin bu kez senatoya yolladıkları dispaccio'lardaki bilgilerden alınmadır.

Buna karşılık temsilcinin atanma tarihinden ziyade, şahsen Şark topraklarına ulaşması veya ikamet etmesi tarihini esas aldım çünkü tarihler her zaman uyuşmuyor, mesela Leonardo Bembo olayında görüldüğü üzere tarih her zaman ahenkli değildir ve 1513 yılında balyos seçilen bu zat, İstanbul'a ancak 1516 tarihinde gelebildi. Ayrıca, balyos vekillerinin de adlarını balyos listelerinde gösterdim. Eğer bir fevkalade elçi aynı zamanda balyos vekili görevi üstlendi ise, bunun da adını hem fevkalade elçiler hem de balyoslar listesinde gösterdim. İsimlerinin önüne bir yıldız konulan temsilciler sonuçta verdikleri *relazione*'leri veya onun bir özeti yayınlanmış olanlardır. Bu neşirlerden 16. yüzyıla ait olanlar ALBERI'de (tek istisna Cavalli'nin raporudur ki, o da daha önce söylendiği üzere, Andreas tarafından neşredildi), 18. yüzyıla ait olanlar B: B. de ve 18. yüzyıla ait olanı ROMANIN'de (Foscarini'nin *relazione*'si) bulunmaktadır. 16. yüzyıla ait olup da yayınlanmamış *relazione*'ler şunlardır: Alvise Renier'in (Venedik Devlet Arşivinde mahfuzdur: R. 61, R° 11), Giovanni Correr'in (gene aynı arşivde B. 5), Lorenzo Bernardo'nun birinci sefaretine ait olanı (aynı arşivde, Relazioni , kötü bir müstensah metindir ve Vatikan Kütüphanesindeki Barb. Lat. 5522 ise

tam bir metindir: Başka bir metin kaydı da şöyledir: C. Castellani, *Elence dei mss. Veneti collezione Philipps in Cheltenham*, Venezia 1890 n. 429); Marco Venier'in (Venedik Şehir Kütüphanesinde iki değişik müsveddesi vardır, cod. Donà 146, ve Jacopo Soranzo'nun 1582 yılında yaptığı ikinci elçilik (Venedik Devlet Arşivi,) hakkındakilerdir. Andrea Foscolo için karş. Marciana'daki cod. It Cl. VI n. 277 [şimdi tam liste için bkz. Maria Pia Pedani, "Elenco..., EJOS V (2002), s. 1-54]. Venedik elçilerinin basılmış ve basılmamış *relazione* adlı metinleri, İtalyan ve dış ülkelerdeki kitaplıklarında bulunan yazmalar hakkında verilen bilgiler A. Segarizzi tarafından toplanmıştı. Bu topladığı bilgilerin fişleri, Venedik'teki Querini Stampalia adlı kütüphanenin müdürü tarafından özel koruma altındadır. Girolamo Cappello'nun bir *relazione*'sinin Paris'teki Bibliothéque National'de olduğu kaydı vardır (Supp. Franc. 2851).

5 16. yüzyılda yetişen dragmanlar ile giovane della lingua'ların adları *relazione*'lerden alınmıştır. Venedik Devlet Arşivindeki Arch. Proprio del Bailo adlı tasnifteki B. 318 numaralı bazı tutanaklardaki listelere itibar etmedim. İsimleri de verirken mümkün mertebe tek bir imla ile göstermeye gayret ettim, zira muhtelif belgelerden alınma bazı bilgilerle hafif de olsa az bir yazım değişikliği gösteren bu kayıtları düzene koydum: örneğin Gianesino diye geçen isim (bu zat Salvago ailesine mensup idi) bazen da Genesino, Zanesin, Zanettino veya Tenesino tarzında yazıldığı gibi Marucini diye yazılan soyadı da bezen Mauroceno, Mauroceni, ve Mauresini diye de yazılırdı. Yukarıda belirtilen isimler dragmanların muhtelif derecelerine göre mesela baş dragman (bir Cenovalı soylu olan Francesco di Negroponte, Marco de' Scassi ve Stefano Gioveni gibiler), küçük dragman (mesela Pasquale Navone) ve yol dragmanı (örneğin Matteca Salvago) olanlar burada belirtilmiştir. Dragman ve giovane di lingua'lardan burada isimlerini verdiklerimizin sırasının özel bir anlamı yoktur, çünkü isimler belgelerde düzenli olarak gösterilmemiş.

Daniele Barbarigo'nun balyosluğu sırasında, P. Maruffo'nun (bu zat aynı zamanda giovane della lingua'ların hocası idi) Türklerin girişimi üzerine tutuklanmaları hakkında bkz. ALBERI, II, 55; Nicolò Barbarigo zamanında Marco de'Scassi'nin tutukluluğunu daha önce belirtmiştim; 1587 yılında C. Bruti de, Venedik'e yolladığı bir kısım mallarının kaybedilmesinden onu sorumlu tutan bir Osmanlı tebaasının müracaatı üzerine tutuklanmıştı. Bu olay ve Balyos Bernardo'nun girişimi üzerine serbest bırakılması girişimi için bkz. *Commemoriali* dizisinin *Regesta* [özet]. c. VII, s. 48, n. 24.

6 Venedik Devlet Arşivinde korunan dispaccio'lardan bu tarihler içinde, seyahat dönemi de bulunmaktadır; B. B. I, 7 vd.'daki liste ile karşılaştırınız.

Bu çağa ait bazı yayınlanmamış *relazione*'ler için, Segarizzi'nin Venedik'teki Querini Stampalia Kütüphanesindeki fişlerine bakılabilir.

7 Girit Harbi sırasında, dragmanların gösterdikleri çok hareketli hizmet, Balyos Querini tarafından 22 Şubat 1672 günü Edirne'den yollanan *dispaccio*'nun bir ekinde şöyle anlatılır, F. 156: "Ekselans Bay Kavaliere Balyos Soranzo zamanında *Cristoforo Tarsia* o kadar çok işkence gördü ki, şimdi hastalık yüzünden adeta felçlidir. Gene aynı balyos ekselans Soranzo zamanında *Ambroso Grillo*'nun babası idam edildi; Ekselans Fevkalade Elçi Molin ise Hanya'da bulunurken, Giovanni-Biron ekselans Cancelliere Grande Ballarino'ya hem Edirne'de hem de Mora'da iken hizmet etti. Cristoforo Brutti ise ekselans Capello ve Ballarin'e Edirne'de hizmet etti. Tommaso Tarsia, Kandiye'de bulunduğu sıralarda Padavino, Giavarina ve Cavalli adlı sekreterlere yardım etti ve şimdi de Dalmaçya taraflarında sınır işleri komisyonunda bulunan ekselans Nani'ye hizmet ediyor. Giacomo Tar-

sia, Larissa'da Fevkalade Elçi Molin'e, sekreter Capello'ya da Edime'de hizmet etti. Pasquale Naon balyosluğun koruması idi ve hâlâ da korumayı devam ettiriyor. Tomaso Naon, ekselans Fevkalade Elçi Molin tarafından balyosluğa kabul edildi."

Aynı balyos, 11 Haziran 1672 tarihli dispaccio'suna eklediği bir başka yazıda (n. 42 F. 156), harpten sonra balyosluktaki dragmanlarla sair görevlilere verilmesi gerekli paraların ve diğer aylıkların gerekçesini yazarken, bir de liste çıkarmıştır. Bu isimler arasında, belirttiğimiz dragman ve giovane di lingua'lardan başka, o sıralarda artık hayatta olmayan Leonardo Tarsia adında bir giovane di lingua, balyosluğun eski tabibi Giov. Massellini, attar Antonio Livistro adlı kişilerin adı geçtiği gibi, ailelerden Grillo, Borisi, i'lerin ailelerinin muhtelif kadınlarının adı ile Gioia Salvago'nun adı geçer.

Dragmanlarla giovane di linguaları toplu gösteren bir liste, Querini tarafından hazırlattırılan bir belgede bulunmaktadır. 26 Temmuz 1676 tarihli bu belge Venedik Devlet Arşivinde bulunmaktadır: Relazioni B. 7. G. Morosini de 31 Ocak 1676 tarihli (Venedik takvimine göre) *dispacciosu*'nda (9) sıralamıştır.

Magni İstanbul'a geldiği sırada, Balyos Querini Edirne'de Dragman Ambrogio Grillo ile bulunmaktaydı ve balyosluk binası da geçici olarak Dragman Cristoforo Tarsia'ya teslim edildiği için onun tarafından yönetiliyordu. Seyyahımız izahatını şu satırlarıyla yapar: "Bu zat Capo d'Istria doğumludur. Saygıdeğer bir ailede yetişmiş olduğu için, genç iken, devrin geleneğine göre, dil öğrenmeye ve sonradan tercüman olarak yetişmeye başladı. Bunda da başarılı oldu ve davranışları sonrakilere birer örnek olacak tarzda belirlendi. Dili o kadar güzel öğrendi ki sanki kürsüde bile okuyacaktı. Başkanı da onu çok takdir ettiği için, geçen harplerde kendisine verilen görevlerin hiçbirinden kaçmadı. Şimdi ise onu böyle yatağına çakılı bir tarzda görmek acı bir şey. Karşılaştığı bir dizi kabalıktan başka, Türkler onu mengeneye sıkıştırıp, ağzından birtakım gizli bilgiler almak için öldürmeye kadar ileri gittiler. Vatanına olan bağlılığından dolayı ölümü göze aldı [diğer gereksiz övücü satırlar çevrilmedi] (I, 125 vd.).

Tarsia'dan başka, Dragman Giorgio Giracchi de zindana atılmış ve işkenceye maruz kalmıştı.

Magni ve Galland, Cristoforo Tarsia'nın bir kızı ile, İmparatorluk Elçiliği Dragmanı Marcantonio Mamucca'nın evlilik vesilesiyle yapılan töreni canlı bir tarzda anlatırlar (MAGNI II, 18 vd.; GALLAND II 59 vdd). Mamucca için bkz. Vincenzo Giulio LODI, *L'immortalità del Cavalier Marc'Antonio Mamuca della Torre... descritta... da don Vincenzo Giulio LODI*, Viyana 1701; Mamuccalar, Messina menşeli bir aile olup, Sakız adasına iskân edilmişlerdi.

Marcantonio Borisi, Giov. Antonio Grillo ve Tommaso Tarsia gibi muhtelif dragmanlar, balyosların *relazione*'lerinde büyük bir takdir ile anılmakla beraber, aralarında kötü dragmanlar da eksik olmsayıp, mesela Simone Niholihi adındaki dragman, Simeone Contarini tarafından çok sert bir şekilde eleştirilmiş ve gene onun tarafından görevinden uzaklaştırılmıştı (B. B. I, 250 vd.): Bu zat belki daha önce adı geçen Simon Piero olabilir. Sofya doğumlu olmakla beraber Raguzalı diye şöhret yapmıştı çünkü Raguza (Dubrovnik)da ikamet edip o cumhuriyetin dragmanlığını yapmıştı; bu da A. Nani tarafından olumsuz satırlarla tasvir edilmişti (bkz. V. Gradenigo'nun dispaccio'ları. Yayınlayan H. Brown, *Scritti storici in memoria di G. Monticolo*, daha önce zikredildi ve B. B. I 44).

Her ikisi de Capo d'Istrialı olan Tommaso Tarsia ve Gian Rinaldo Carli adındaki dragmanlar için şu araştırmaya bkz. G. PALADINO, "Due dragomanni veneti a Cost,." *Nuovo Archivio Veneto*, nu-

ova serie, yıl XVII, cilt XXXIII, kısım 1, s. 183 vd.: Tarsia, Carli ve Bruti adlı drağmanlar hakkında bazı bilgiler şu eserlerde bulunmaktadır: P. STANCOVICH, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*, III, Trieste 1829, *türlü yerler* ve G. CAPRIN, *Istria nobilissima*, Kısım II, Trieste 1905, s. 219 vd. Burada Tarsia ve eşinin resimleri vardır ki ben buradan aldım. Bruti ailesinin anıtının bir fotoğrafı da burada bulunur. Capo d'Istria ana kilisesinde (Duomo) bulunan bu anıttan başka Drağman Barnaba Bruti'nin de bir büstü vardır. Babıâli'de drağman olan Mavrokordato'nun İkinci Viyana Kuşatması sonunda yenik düşen orduda ölmesinden sonra Tarsia bu fevkalade ehemmiyetli göreve çağrıldı ise de Venedik Cumhuriyeti'nin emrinden çıkmayı kendine uygun görmedi. Raporunda şöyle yazdı: "bazen susarak bazen kibarca red ile, kendimi bu işe bağlamak istemedim" (karş. D. VENTURINI, *T. Tarsia drag. Grande della Rep. Ven. al secondo assedio di Vienna*, şu kitabın içinde, Atti e Memorie della Soc. Istriana di Arch. E Storia Patria, cilt XXII fasc. I ve 2, Parenzo 1906, s. 122, 125). Tommaso Tarsia'nın büyük drağman atanması ile ilgili 7 Eylül 1680 tarihli, Venedik Devlet Başkanlığı kararnamesinin bir sureti, Venedik Şehir Müzesi Kütüphanesinde, Cicogna yazmaları arasında B. 3503'tedir.

Bazı drağmanlar, örneğin Carli, bu ve sonraki yüzyıllarda Avrupa'da Şark edebiyatından, bilhassa Türk tarih eserlerinden, yaptıkları çeviriler ile tanınmışlardı [Hoca Sadeddin Efendi ile Kâtib Çelebi'den, bkz F. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Ankara 1984, s. 217].

Drağman Brutiler için, bu ve sair çağlar için şu esere bkz: D. VENTURINI, "La famiglia albanese dei conti Bruti," şu kitabın içinde, Atti e Memorie della So. Istriana di Arc. e Storia Patria, cilt XX fas. 2 ve 3, Parenzo 1905, s. 346 vd. Bruti ailesi, İnebahtı Deniz Savaşından sonra Capo d'Istria'ya yerleştiler. [Şu eser daha başka ve sonraki yayınlara göre yapıldığı için yararlı: *17. yüzyıl Avrupasında Türk İmajı*, İst. 2005, S. Yerasimos ve E. Gardina'nın araştırmaları].

Daha önce de belirttiğimiz üzere, Drağman G. B. Salvago, herhalde P. DONAZZOLO tarafından zikredilen şahıstır, *aynı eser*, s. 206. [*Africa ovvero Barbaria*, A. Sacerdoti tarafından yayınlandı].

8 Bu yüzyılda balyoslar, Venedik'ten yollanan giovane della lingua'lar, Capo d'Istria'lı Tarsia ailesi gibi istisnalara karşılık, genelde beklenen sonucu sağlayamadıklarını tespit etmişlerdi. Giovane della lingua'ların eğitimi, bilhassa Şark dillerinin öğretilmesinde, bir hogia'ya havale edilmişti (karş. B. B., I, 429 vd.). Ülkedeki gençler, Şarkta kullanılan değişik dillerin öğrenilmesinde, muhitin büyük yararını görüyorlardı. Magni, İstanbul'da bulunduğu sırada Pera'da "yetişkin ve yaşlı adamlar dışında, küçük yaştaki bazı gençlerin de, herhangi bir duraklama yapmadan, birbirlerinden ayrı üç veya dört terimi her dilde, mükemmel bir tarzda konuşabilirler" diye hayretini açıklar (I, 100). Giovane di lingua'lar arasında, eski drağman Giovanni'nin oğlu Antonio Oliveri'yi de görmüştük. Bu zat 1692 yılında din adamı oldu ve sık sık zikredilen *Enciclopedia*'da yaşamının büyük bir kısmının detaylarını, hoş olmasa bile anlatmaktan geri durmadı. Balyos Giovanni Morosini de, 1677 yılında hazırlanan drağmanlar ve giovanne della lingua'lar hakkındaki bir risalede Oliveri'den 17 yaşında, "ağır, genç ve kaba davranışları olan" biri diye tasvir eder. *Enciclopedia*'yı da okuduğumuzda da aynı kanaati görebiliriz (disp. Morosini 31 Ocak 1676, Venedik takvimine göre, n. 43, daha önce de zikredildi.).

Soranzo, fevkalade elçi olarak bulunduğu sırada, hükümeti tarafından yapılan bir istek üzerine verdiği yanıtta, giovane della lingua okuluna drağmanlardan hangilerinin oğlu veya torunu kabul edilebilir konusunu 22 Nisan 1702 tarihli *dispaccio*'da şöyle sıralar (n. 56, F. 166): Cristoforo

Tarsia (mamafih o sıralarda henüz Capo d'Istria'da bulunuyordu) ve G. B. Tarsia (her ikisi de Giacomo'nun evlatları idi), Theodulo Ralli (Isacco'nun oğlu), Stefano Testa (Francesco'nun oğlu. Bu zat harp başlamadan önce balyosluğun dragmanı idi) ve Andronico Giracchi (müteveffa Dragman Giorgio'nun torunu). Bunun soyadı *dispaccio*'da "di Rachi" veya "di Racchi" imlası ile yazılmıştı.

Bu çağda, giovane di lingua Torre'nin sonradan Türk olduğu anımsanır.

9 Tarihler, muhtelif misyonların bizzzat göreve başladığı zamanı belirtir. İlgili temsilcilerin kaleme aldıkları *dispaccio*'larda zikredilir. Burada seyahat süresi de dahildir. Ayrıca krş: B. B. II, 351 vd.'de bulunan liste.

Romanin tarafından yayınlanan Balyos Foscarini'nin sefaretnamesi dışında, bu çağa ait Türkiye sefaretnameleri yayınlanmadan kaldı. Carlo Ruzzini'nin 1706 tarihindeki fevkalade elçiliği yanında Francesco Gritti, Giovanni Donà, Agostino Garzoni ve Girolamo Zulian adlı balyoslar tarafından kaleme alınan *relazione*'ler, kısmen özgün kısmen de suret olmak üzere Venedik Devlet Arşivinde bulunmaktadır (Relazioni B. 7). Burada ayrıca 1782 tarihinde Memmo tarafından, adeta bir *relazione* tarzında kaleme alınmış üç dispaccio'su bulunmaktadır [bkz. Lo Sardo, Eugenio, *Tra greci...*]. Bazı sefaretname suretleri ve sair bazı belgeler, Venedik'teki Şehir Müzesi Kütüphanesinde Cicogna Koleksiyonu yazmaları arasında bulunmaktadır (B. 773-785, 2715 ve 3505). Sair koleksiyonlardaki metinler ise, Segarizzi tarafından derlenen ve halen Venedik'teki Querini Stampalia Kütüphanesindeki notlarında vardır.

10 Donà, seyahatini yarıda kesip geri döndü; görevden affını isteyen dilekçesi, Venedik Şehir Müzesi Kütüphanesindeki Cicogna yazmaları arasında bulunmaktadır; 2715.

11 Bianchi'nin anılan eserinde de görüldüğü gibi Pasarofça sulh görüşmeleri sırasında, Sekreter Gian Alberto Colombo da bulunuyordu. Bu zat uzun yıllar İstanbul'da hizmet etmişti. 1702 yılında İstanbul'a gelen L. Soranzo'nun sekreterleri arasında adı geçen Giov. Colombo olabilir.

Sekreter Pietro Busenello, 1744 yılında, Venedik Devlet Başkanı Pietro Grimani'ye, Toderini'nin *Letteratura Turchesca* adlı eserinde (c. 1, 61) konu ettiği, Türkiye üzerine bir eser sundu. Bu eserin muhtelif yazmaları Venedik'te bulunmaktadır (Şehir Kütüphanesi, Misc, Correr 2647, Querini Stampalia Kütüphanesi cl. III, 34, 35, 59, 60. Seminario Patriarcale n. 307, krş. DONAZZOLO, *aynı eser*, s. 287 vd.). Muhtelif vesilelerle zikrettiğim Almanca metin, Leipzig'de 1778 yılında C. W. Lüdeke tarafından yayınlandı. Burada verilen bilgiye göre eseri ilkönce tanıtan Le BRET idi. Stuttgart şehrinde *Magazin zum Gebrausche der Geschichte* adlı süreli yayında 1 ve 2. ciltlerde konu etmişti. Lüdeke'ye göre, Busenello 1768 yılında Venedik'te öldü. [Busenollo'nun eseri Yugoslav araştırmacı Stojanoviç tarafından yayınlandı. Hakkında yapılan çalışmalar; Preto, *Venezia e i Turchi*, dizin.]

Giuseppe ve Camillo Giacomazzi adlı sekreterler hakkında bkz. E. A. CICOGNA, *Delle iscrizioni veneziane*, Venezia 1834, s. 173 vd; 689 ve P. DONAZZOLO, *aynı eser*, s. 320 vd. Giacomazzi kardeşler hakkındaki bir kısım belgeler, Venedik'teki Şehir Müzesi Kütüphanesindeki Cicogna yazmaları arasındadır, B. 2982 ve 3503.

12 2 Mart 1719 günü kabul edilen bir senato kararına göre, dragmanlar ile giovane della lingua'lar, resmi izin olmadan İstanbul'da evlenemeyeceklerdi.

1724 yılında alınan bir kararla, dragmanlar beşer yıllık süre ile, Dalmaçya ve Deniz Kuvvetleri "Provveditore Generale" [Genel valisi] emrinde görev yapacaklardı. Fakat bu karar kadar, sonrakile-

rinin de uygulanma şansı olmadığı anlaşılıyor zira 9 Mart 1747 günü de benzer bir karar alınmıştı. 5 Eylül 1676 günü de benzer bir emir çıkmıştı.

Daha önce de belirttiğimiz 1747 tarihli karara göre, Venedik'te Türk dilinin öğretilmesi için bir okul açılması öngörülmüş ve bu iş için de Dragman Mascellini öğretmen seçilmişti. Bu kararın da uygulanma şansının bulunmadığı muhtelif kararlardan anlaşılmıştır. Bunun üzerine Venedik Senatosu, 30 Aralık 1786 günü yeni bir karar daha alıp, bu kere deneme mahiyetinde de olsa, bu okulun açılması ve yönetimi ile öğretmenliğine Dragman G. R. Calavrò'nun atanması kararını aldı. Bu konuda bir okul açılması girişimi, daha önce 17. yüzyıl sonunda Venedik Senatosu tarafından başlatılmıştı (bkz. B. CECCHETTI tarafından neşredilen vesikalar "L'insegnamento del turco e dell'arabo in Venezia," *Rivista Orientale*, yıl 1, fasikül 2, Firenze, 1 Ocak 1868). Bu konuyla ilgili ilk kararlardan biri 5 Eylül 1676 günü alınmıştı.

Dragmanlar hakkında daha önce de zikredilen *Miscellanea di Stor ven.-trid.* adlı dergiye bakılabilir, II (1926) s. 94 vd.

13 Daha önce de gördüğümüz üzere, balyosluğun sair görevlileri Franceschi ile 1715 yılında Yedikule'ye atılanlar ile anılırlar.

Zaguri 1789 yılında Dragman Navone ile Donà ailesinden bir kızın evlenme törenini anlatır. Bu törene Balyos Foscarini de katılmış idi (bkz. MOLMENTI, *Carteggi casanoviani*, II, 100).

17. yüzyılın sonunda, giovani della lingua'ların hocası olarak Dragman Giov. Maria Mascellini'yi görmekteyiz.

Venedik Cumhuriyeti hükümetleri tarafından devletin yıkılışına kadar geçen zaman zarfında büyük bir titizlikle kontrol altına alınan dragmanlarla *giovane della lingua*'lar hakkında bir yığın bilgi ve belge Venedik Devlet Arşivinde Archivio proprio del bailo adlı dizi belge içinde B. 297 ve 318 no.'da ve ayrıca Venedik Şehir Müzesi (Museo Civico) Kütüphanesinde, daha önce de zikrettiğim Cicogna 3503 kod numaralı yazmada bulunur.

Vendramin ile muhasip yardımcısı (maaşını muhasip verirdi), binicilik hocası, tabip, cerrah, din adamı, şapelin din görevlisi, sekiz yeniçeri, üç kapıcı (bunlar sarayı, yazlık köydeki evi ve Balyos Sokağı'na bakan kapıyı korumakla görevli idiler), bir itfayeci, tahtırevanı taşımakla görevli altı kişi, ayrıca kullanılması mutad kişilerden çok azı bulunuyordu. Yazlık köy evinde de ayrıca bir kişi kayıkları korurdu ve gerekli gördüğü zaman on Türk kürekçi çağırabilirdi (disp. Vendramin, 16 Eylül ve 1 Ekim 1797 tarihlidirler), F. 243 ve Herbert Rathkeal'in 10 Ocak 1798 tarihli dispaccio'sunun ekli listesi n. 1. Burada her memur adına tahsis edilen maaşın listesi bulunmaktadır.

14 Venedik Sarayı'nda oturdukları veya ilgilendirdikleri için Venedik Cumhuriyeti temsilcilerinden sonra 1791 ile 1918 yıllarındaki Avusturya temsilcilerini ve en sonunda mütarekeden sonraki İtalyan elçilerini de koydum. Avusturya elçilerinin isimlerini şu kitaptan aldım: *Jahrbuch des k.u.k. Auswärtigen Dienstes*, Viyana 1917. Burada gösterilen bütün tarihler hep atanma günleridir.

Ek Kaynakça

Bu eserin yayınından sonra balyoslar ve iki devletin ilişkileri alanında faaliyet gösterenler hakkında çalışmalar yapıldı. Müellif T. Bertelè'nin tutumuna göre, bina ve kişilere ait olanlar ile sınırlandırdım. Esas niyetim, bir Venedik-Türk ilişkileri kaynakçası yayınlamak olmakla beraber, bunu ertelemiş bulunuyorum.

Burada alfabetik listeye girmeyip ilk sırada yer alması gerekenler:

1. Balyos maddesini doğrudan ele alan ansiklopedi maddeleri;

Cavid Baysun, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 2, s. 291-295;
Mahmut H. Şakiroğlu, TDV *İslam Ansiklopedisi*, c. 5, s. 43-47;
Necdet Sakaoğlu, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 2, s. 41-43;
Münir Aktepe, *Küçük Türk-İslâm Ansiklopedisi*, fasikül 4, s. 312-313 (fakat eser bitirilemedi, basılan dört fasikül geniş çevrelerde tanınmadı).

2. Yine sıralama dışında tuttuğum bir kaynak da Venedik balyoslarının ülkelerine ve tarihlerine iftihar kaynağı olan ve *Relazione* adını taşıyan seri ve neşirleridir;

Relazioni di ambasciatori veneti al Senato. Tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente a cura di Luigi Firpo, cilt XIII (1984) Torino, Costantinopoli. [Giovanni Moro'nun 1590 tarihli *relazione*'si ile başlar ve Nicolò Foscari tarafından 1793 senesinde kaleme aldığı metne kadar devam eder].

Neşrin ilk cildini üstlenen Bottega d' Erasmo adlı yayınevi iflas edince, devamı Padova şehrindeki Aldo Ausilio adındaki yayıncı üstlendi. Gerçekleştirdiği yayın:

Relazioni di ambasciatori veneti al Senato. Volume XIV. Costantinopoli. Relazioni inedite (1512-1789), a cura di Maria Pia Pedani-Fabris, Padova 1996.

Venedik Devlet Arşivinde bulunan basılmamış metinlerin ilim âlemine sunulması yararlı oldu.

Bu seri içinde, başlangıçtan 1590 senesine kadar kaleme alınan metinlerin neşri beklenmekle beraber, yayınevi masrafı ve bir düzenleyici bulamama gerekçesi ile bu satırları yazdığım sırada da çıkarmadı. *Relazione* sahiplerinin sıralaması F. Antonibon tarafından hazırlanan eserde (aşağıda) ve ayrıca Maria Pia Pedani tarafından *EJOS*'ta yayınlanan makalede (aşağıda) bulunmaktadır.

Ağır, Aygül, *İstanbul'un Eski Venedik Yerleşimi ve Dönüşümü*, İstanbul 2009.

Andoloro, Maria, "Costanzo da Ferrara. Gli anni a Costantinopoli alla corte di Maometto II," *Storia dell'Arte*, 38-40 (1980), s. 185-212, ek 29 resim [Bellini ve portresi de dahildir].

Antonibon, Francesca, *Le relazioni a stampa di ambasciatori veneti*, Padova, 1939, [Costantinopoli, s. 28-40].

Arbel, Benjamin, *Trading nations, Jews and venetians in the early modern eastern mediterranean*, Leiden-New York-Köln, 1995 [şu ilgili makaleleri de içerir: "Venice and the Jewish merchants of İstanbul in the sixteenth century," s. 13-28; "Medicine diplomacy and trade: Solomon Ashkenazi and venetian-ottoman relations, c. 1564-1573," s. 77-86; "The eastern trade, Solomon Askenazi and the readmission of the Jews to Venice in 1575," s. 87-94].

—— "Venezia, gli Ebrei e l'attività di Solomon Ashkenazi nella guerra di Cipro," *Gli Ebrei a Venezia Secoli XIV-XVIII*, Venezia 1987, s. 163-190. Ayrıca bkz. Rozen, Minna.

Aspetti e momenti della diplomazia veneziana. Mostra documentaria, 26 giugno-26 settembre 1982, Archivio di Stato di Venezia, basım tarihi yok, 110 sayfa [Elçilerin bu arada balyosların ve yardımcılarının faaliyetleri hakkındadır].

Babinger, Franz, "Ein vergeblicher gnadenbrief Mehmede II, für Gentile Bellini (15 jönner 1481)," *Italia Medioevale e Umanistica*, V (1962) s. 85-101.

Bombaci, Alessio, "Il 'Liber Graecus,' un cartolario veneziano comprendente inediti documenti ottomani in greco (1481-1504)," *Vestöstliche Abhandlungen, Rudolf Tschudi*, Wiesbaden 1954, s. 288-303.

—— "Nuovi firmani greci di Maometto II," *Byzantinische Zeitschrift*, 47 (1954), s. 292-319.

—— *'Documenti Turchi' dell'Archivio di Stato di Venezia. Inventario della miscellanea a cura di Maria Pia Pedani Fabris con l'edizione dei Regesti di Alessio Bombaci*,' Roma 1994, bkz. Pedani, Maria Pia...

Carbone, Salvatore, *Note introduttive ai Dispacci al Senato dei rappresentanti diplomatici veneti. Serie: Costantinopoli, Firenze, Inghilterra, Pietroburgo*, Roma 1974 [s. 11-54 arasında Serie Costantinopoli (1492-1797), ("Diritti di Cancelleria del bailaggio di Costantinopoli," s. 51-54, 11.3.1597 tarihinde kabul edilip 6.0.1598 günü tasdik edilen tarife. *Dispaccio* metinleri içinde bulunan plan ve haritaların bir listesi ile eklenmiş Türkçe ve Yunanca belgelerin adetleri verilmiştir)]. bkz. Pedani, *Elenco*...

Cattani, Adriano, *Venezia e L'Oriente. Commerci e servizi postali dal XVI al XVIII secolo catalogo delle monete veneziane usate in Oriente*, Padova, basım yılı yoktur, bkz. De Zanche...

Coco, Carla-Flora Manzonetto, *Baili veneziani alla Sublime Porta. Storia e caratteristiche dell'ambasciata veneta a Costantinopoli*, Venezia 1985.

Concina, Ennio, *Doç ve Sultan. 16. yüzyıl başlarında ticaret, sanat ve ilişkiler*, Roma, basım yılı yoktur. İtalyanca metin de vardır.

Cortelazzo, Manlio, *Dizionario veneziano, della lingua e della cultura popolare nel XVI. secolo*, Padova, 2007, 1557 sayfa, Giorgio Cini Vakfı yönetiminde, yayıncısı La Linea.

Dario, Giovanni, *22 Dispacci da Costantinopoli al Doge Giovanni Mocenigo. Traduzione e commento di Giuseppe Colò*, Venezia 1992. bkz. Tiepolo, Maria Francesca...

Dei, Benedetto, *La Cronica dall'anno 1400 all'anno 1500*, Firenze 1985, neşre hazırlayanlar: R. Barducci ve A. Molho.

De Zanche, Luciano, *Tra Costantinopoli e Venezia. Dispacci di stato e lettere di mercanti dal Basso Medioevo alla caduta della Serenissima*, Prato 2000. bkz. Cattani, Adriano.

Eyice, Semavi, "Balkapan Hanı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, ilgili madde.

Fabris, Antonio, "Il dottor Girolamo Fasaneo alias Receb," *Archivio Veneto*, s. V/23 (1998), s. 105-118.

—— "From Adrianople to Constantinople venetian-ottoman diplomatic missions, 1360-1452," *Mediterranean Historical Review*, VII/2 (1992), s. 154-200.

Finlay, Robert, "Al servizio del Sultano: Venezia i Turchi e il mondo cristiano, 1523-1538," *Renovatio Urbis, nell'età di Andrea Gritti (1523-1535)*, Roma 1984, s. 78-118.

Foscari, Ferigo, *Dispacci da Constantinopoli di, F. Foscari 1792-1796*, Venezia 1996, 2. cilttir.

Gallotta, Aldo, "Il trattato turco veneto del 12 gennaio 1482," *Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Napoli 1982, s. 219-235.

—— "Venise et l'Empire Ottoman, de la paix du 25 Janvier 1479 à la mort de Mahomet II, 3 Mai 1481," *Revue de l'Occident Musluman et de la Mediterranée*, 39, 1985, s. 113-130.

—— A. Bova ile birlikte, "Documenti dell'Archivio di Stato di Venezia concernenti il principe ottomano Cem," *Studi Magrebini* XII (1980), s. 175-199. Mahmut H. Şakiroğlu'nun tarafından yapılan tercümesi: "Venedik Devlet Arşivinde Osmanlı şehzadesi Cem ile ilgili belgeler," *Tarih ve Toplum*, 30 (1986), s. 339-347.

Graziano, Vittorio, *Ambasciate d'Italia in Turchia*, Catania 1994 [metin İtalyanca ve İngilizcedir: Palazzo Venezia s. 8-23; s. 50-55 arasında Baili, ambasciatori ed inviati straordinari in Turchia da Repubblica di Venezia].

Lesure, M., "Michel Cernovic, explorator secrets à Constantinople (1556-1563)," *Turcica* XV (1983), s. 127-156.

Longo, Oddone, "Una 'soasa' per il Conquistatore: Gentile Bellini e Maometto II," *Atti dell'Istituto Veneto di Seienze, Lettere ed Arti*, t. CLIII (1994-1995), Classe di scienze morali, lettere ed arti, s. 509-530. bkz. Pedani, Maria Pia...

Lo Sardo, Eugenio, *Tra greci e turchi. Fonti diplomatiche italiane sul Settecento ottomane*, Roma 1999, [Andrea Memmo adlı balyosun, relazione değerindeki iki adet *dispaccio*'su, s. 73-75 ve s. 195-232. Ayrıca bkz. Torcellan, G.].

Lucchetta, Francesca, "Un progetto per una scuola di lingue orientali a Venezia nel Settecento," *Quaderni di Studi Arabi*, I (1983), s. 1-28 [Salamon Negri adlı kişi hk.].

—— "L'ultimo progetto di una scuola orientalistica a Venezia nel Settecento," *aynı dergi*, 3 (1985), s. 1-43.

—— "Lo studio delle lingue orientali nella scuola per dragomanni di Venezia alla fine del XVII secolo," *aynı dergi*, 5/6 (1987-1988), s. 479-498.

—— "La scuola dei 'Giovani di lingua' veneti nel secolo XVI e XVII," *aynı dergi*, 7 (1989), s. 19-40. (bkz. Palumbo...)

—— "Il medico del bailaggio di Costantinopoli: fra terapia e politica (secc. XV-XVI), *aynı dergi*, 15 (1997) ek. s. 5-50.

—— "L'affare Zen in Levante nel primo Cinquecento," *Studi Veneziani*, V (1968), s. 109-219. [Eserde adı sıkça geçen Pietro Zen adlı kişinin konsolosluk ve balyosluk faaliyetleri hk.]

Maltézou, Chryssa A., "Il quartiere veneziano di Costantinopoli (scali marittimi)," *Thesuriamata*, 15 (1978), s. 30-61, ve ayrıca *Actes du XVe Congrès International d'Etudes Byzantines*, c. IV, *historie*, Athènes 1980, s. 208-239. [İstanbul içindeki Venedik Mahallesi için ayrıca bkz. Müller-Wiener ve Yerasimos – Bacqué-Grammont ve Ağır, A.].

—— *No tesmos tou en Konstantinupolei venetou bailou (1268-1453)*, Atina 1970.

Mélikoff, Irène, "Bayezid II et Venise. Cinq Lettres impériales (Nâme-i Hümayûn) provenant de l'Archivio di Stato di Venezia," *Turcica* 1 (1969), s. 124-149. [Burada s. 145-149 arasında, balyosluk süresinin üç yıl olmasına dair Andrea Gritti'ye verilen belge ve tahlili bulunmaktadır].

Ménage, V.L., "Seven ottoman documents from the reign of Mehmed II," *Documents from Islamic chanceries*, Oxford 1965, s. 81-118 [Venedik elçilerinin seyahatlerini güvenlik içinde yapmalarına dair belgelerin tahlili yapılmıştır].

Müller-Weiener, Wolfang, *İstanbul'un tarihsel topografyası. 17. yüzyıl başlarına kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*, İstanbul 2001. [Venedik Mahallesi, s. 23-26, Balkapanı hanı s. 343, Elçi hanı s. 344]. bkz. Maltezu ve Yerasimos S.-J.L. Bacqué-Grammont ve A. Ağır.

17. Yüzyıl Avrupasında Türk imajı, İstanbul 2005, 12 Temmuz: 9 Ekim 2005 tarihleri arasında düzenlenen sergi katalogudur (Stefanos Yerasimos, "İstanbul'da İstrialı tercümanlar," s. 36-43; Edrilijo Cardina, " 'Alla Turca': Venedik Cumhuriyeti hizmetindeki Koperli Tarsia ailesi," s. 56-61. [Koperli denilen mahal, Venediklilerin Copadistria dedikleri mahaldir. Tarsia soyadlı üç kişi (Christoforo, Thoma, Jacobus) ile Gian Rinaldo Carli adlı Venedik balyosluğu dragomanlarının portreleri vardır].

Osmanlı döneminde Venedik ve İstanbul / Venezia e Istanbul in epoca ottomana, Milano 2009 [İstanbul'da tertiplenen serginin katalogudur. Metinler İtalyanca ve Türkçedir. İlgili sayfalar: Cristina Crisafulli, "Venedik paraları ve Osmanlı İmparatorluğu," s. 135; G. Bellingieri, "Edebiyat bizimle yeniden seyahat ediyor," s. 155; F. Scarpa "Edebiyat" (Donà, Magni, Agop, Marsili) s. 275; C. Tonini, "Boğaziçi'nin akıntıları. Balyos Francesco Gritti'nin hizmetindeki Gianfrancesco Rossini, Venedik usulü bir istihbarat operasyonu," s. 235. Museo Civico Correr (Venedik Şehir Müzesi)'deki Descrizione (tasvir), rapor. Venedik Devlet Arşivinde, fakat çizimler Museo Civico Correr'dedir. Sayfa 246-247 arasında Gian Battista Toderini).

Özkan, Nevin, "Venedik Senatosu sekreteri Pietro Busenello'nun İstanbul gözlemleri (1742-1746). Lettere informative sulle cose dei Turchi," *Osmanlı Araştırmaları*, XX (2000), s. 269-294.

Palumbo Fosatti Casa, Isabella, "L'école vénetienne des 'Giovani di Lingua,' " *İstanbul et les langues orientales*, İstanbul 1997, s. 109-122. (Bkz. Lucchetta...).

Pedani, Maria Pia, *In Nome del Gran Signore. Inviati ottomani a Venezia dalla Caduta di Costantinopoli alla Guerra di Candia*, Venezia 1994.

—— *Maometto II e Gentile Bellini: La creazione di un'immagine imperiale*, tarihi ve basım yeri yoktur. Venedik'teki Centro Internazionale della Grafica yayınıdır.

"Simbolegia ottomana nell'opera di Gentile Bellini," *Atti dell'Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti*, cilt CLV (1996-1997), classe di scienze morali, lettere ed arti, s. 1-29.

—— "Elenco degli inviati diplomatici veneziani presso i sovrani ottomani," *Electronical Journal of Oriental Studies*, no. 5 (2002), no 4, s. 1-54 [Edirne'de 1360 senesinde Leonardo Contarini ve Marino Venier tarafından başlatılan diplomatik ilişkiler ve 1454 senesinde İstanbul'da Bartolomeo Marcello adlı temsilci ile devam edip Francesco Vendramin (1796-1797) adlı balyos zamanında sona erer. *Relazione* diye kaleme aldıkları metinlerin yayın yeri ile *dispaccio* adlı yazışmaların arşiv kodları sıralanmıştır), bkz. Carbone, Salvatore.

Pertusi, Agostino, *La Caduta di Costantinopoli*. c. 1. *Le testimoniaze dei contemporanei*, Milano 1976. Tercüme eden, Mahmut H. Şakiroğlu, *İstanbul'un Fethi*, c. 1, *çağdaşlarının tanıklığı*, İstanbul 2004 [s. 96-120'de Venedikli tanık Nicolò Barbaro, açıklamalar: s. 299-321. Bizans nezdindeki son balyos olarak bulunan Girolamo Minotto için bkz. Dizin].

Preto, Paolo, *Venezia e i Turchi*, Firenze 1975, 554 sayfa.

—— "Le relazioni dei baili veneziani a Costantinopoli," *Il Veltro*, XXIII/2-4 (1979), s. 125-130.

—— "I turchi e la cultura veneziana del Seicento," *Storia della cultura Veneta*, Verona 1984, c. IV/2, s. 313-341.

—— *I servizi segreti di Venezia. Spionaggio e controspionaggio ai tempi della Serenissima*, Milano, 2004 (ikinci baskıdır) [638 sayfalık eserde her iki tarafın, özellikle Venediklilerin casusluk ve karşı casusluk faaliyetleri hakkındadır].

Raby, Julian, "La Serenissima e la Sublime Porta: le arti nell'arte della diplomazia (1543-1600)," *Venezia e l'Islam 828-1797*, s. 107-137 [sergi katalogu olup, muhtelif Avrupa dillerinde basıldı ise de görmedim].

Ressam, Sultan ve portresi. Gentile Bellini'ye göre Fatih Sultan Mehmet, İstanbul 1999. Sergi katalogudur. Günsel Renda ve Nedim Gürsel'in katkıları ile. bkz. Pedani, Maria Pia.

Romanelli, Giandomenico, "Venedik büyükelçisi Soranzo," *İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi ve Venedik Correr Müzesi koleksiyonlarından, tarih boyunca Venedik ve İstanbul görünümleri*, İstanbul 1995, s. 230, aynı müellif ayrıca şu araştırmayı kaleme almıştı: "Türk Anıları (Memorie Turche), foliolardan oluşan 17. yüzyıla ait küçük kodex Venedik Correr Müzesi, Cicogna 1971 (MCCCLVIII), s. 233-294. [Kitaptaki makaleler İtalyanca olarak da yayınlanmıştır].

Aynı müellif ile beraber; Alberto Fabris Grube-Giovan Battista Ballarino, "Il bailo Soranzo," *FMR*. Mensile di Franco Maria Ricci, s. 37-64, [Cicogna 1971 olarak tanınan nüshadan alınma 18 görüntü ile birlikte Balyos Soranzo'nun tevkifi ve başından geçenler ayrıca metnin tanıtımı, Ballarino adlı kişinin faaliyeti özetlenip, sunduğu rapordan yararlanılan alıntı bulunmaktadır].

Rozen, Minna and Benjamin Arbel, "Great fire in metropolis. The case of the Istanbul conflagration of 1569 and its description bay Marcantonio Barbaro," *Mamluk and Ottoman. Studies in honour of Michael Wrater*, Routledge, s. 134-164. [1569 senesinde, Eminönü civarındaki Musevi Mahallesi'ni tahrip eden yangın hakkında *dispaccio*'lar: s. 138-139, s. 149-151, s. 151-158].

Shay, Mary Lucille, *The Ottoman Empire from 1720 to 1734 as revealed in despatches of Venetian Baili*, Urban 1944. [Daniele Dolfin, Angelo Emo, Giovanni Emo, Francesco Gritti adlı balyosların *dispaccio* metinlerinin incelemesi yapılmıştır]. [2009 yılında bu kitabın, *Venedik balyoslarının bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu* diye yapılan tercümesi berbat, yüzkarası, acemilikten de öte bir beceriksizlik numunesidir].

Scarpa, Francesca, "Per la storia degli studi turchi e armeni a Venezia: il sacerdote armeno Giovanni Agop," *Annali di Cà Foscari. Rivista della Facoltà di Lingue e Letturature Straniere dell'Università di Venezia*, anno 39/3 (2000) (serie orientale 31), s. 107-130.

Skilliter, Susan, "The letters of the venetian 'Sultana' Nûr Bânu and her Kira to Venice," *Studia Turcologica memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Napoli 1982, s. 515-536, ek 4 tabloda 9 adet belge.

Şakiroğlu, Mahmut Hasan, "Venedik Devlet Arşivinde bulunan İstanbul Balyos Arşivi üzerinde bir araştırma," *Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Napoli 1962, s. 469-480.

Şakiroğlu, M. H. – Aldo Gallotta'dan çeviri: "Venedik Devlet Arşivinde Osmanlı şehzadesi Cem ile ilgili belgeler," *Tarih ve Toplum*, 30 (1986), s. 339-347.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi'nde, "Gritti ailesi," "Venedikliler"; *TDV İslam Ansiklopedisi*, "Balyos" ve "Sanuto" maddeleri.

Theunissen, Hans Peter Alexander, "Ottoman-Venetian diplomatics: The 'Ahdnames. The historical background and the developent of category of political-commerical instruments toghether with of relevant documents," *Electronical Journal of Oriental Studies*, I (1982) n. 2, s. 1-698.

Tiepolo, Maria Francesca, "Greci nella cancelleria veneziana: Giovanni Dario," *Greci a Venezia. Atti del convegno internazionale di studio. Venezia 5-7 settembre 1998*, Venezia 2002, s. 257-314. Bkz. Dario, Giovanni, *22 dispacci*.

Torcellan, Gianfranco, *Una figura della Venezia secentesca. Andrea Memmo*, Venezia-Roma 1963, [İstanbul balyosluğu ve saray ile ilgisi s. 138-164 arasındadır], bkz. Lo Sardo, Eugenio.

Venezia e i Turchi, Milano 1985. Yayını üstlenen Banca Cattolica del Veneto adlı kuruluştur, [Venedik tarihi ile ilgili devletler, kuruluşlar, medeniyetler üzerine hazırlattığı ciltler arasındadır: şu araştırmalar konumuzu ilgilendirir: Ugo Tucci, "Tra Venezia e mondo turco: mercanti," s. 38-55; Bruno Simon, "I rappresentanti diplomatici veneziani a Costantinopoli," s. 56-69; Massimo Viglia, "Gentile e la politica del 'sembiante' a Stanbul," s. 160-185. Kitapta Cicogna 1971 diye tanınan nüshadan alıntılar vardır].

Villain-Gandossi, Christiane, "Contribution à l'étude des relations diplomatiques et commericiales entre Venise et la Porte ottomane au XVIe siècle," *Südost Forschungen*, 26 (1967), 28 (1969), 29 (1970), sayılarında çıkan bir dizidir. Hem de toplu ayrıbasımı mevcuttur.

—— "Les attributiens du Baile de Constantinople dans les functionnemest des échelles du Levant au XVIe siècle," *Les grandes escales. Societè Jean Rodin*, c. (1972), s. 227-244.

"Les dépêches chiffréez de Vettore Bragadin, baile de Constantinople (12 juillet 1564-15 juin 1566)," *Turcica*, IX-2/X (1978), s. 52-106.

Yerasimos, Stéphane, *Les voyageurs dans l'Empire Ottoman (XIVe-XVIe siècles). Bibliographie, itinéraires et inventaire des lieux habités*, Ankara 1991 [Balyos ve adamlarının, kara ve deniz yolculukları esnasında uğradıkları mahaller hakkında sıralama yapmıştır. 1499 senesinde Andrea Zancani ile başlayıp, Matteo Zane adlı balyosun 1594 senesinde kaleme aldığı metinlere göre sıralama ve kaynakça bilgisi ile beraber, yirmi altı kişiye yer verilmiştir].

—— ve Jean-Louis Bacqué-Grammont ile beraber, "La résidence du Baile de Venise à Balıkpazarı. Essai de localisation," *Anatolia Moderna/Yeni Anadolu*, VI (1996), s. 1-11 [Balkapanı diye tanınan hanın, balyos ikametgâhı olduğu nazariyesine yönelen, 1502 ve 1513 tarihli belgelerde bulunan 'menzil-i balyos' ve 'kenise-i Venedik' kayıtlarının tahlilidir. Ayrıca bkz. Ağır, Maltezou ve Müller-Wiener...].

Dizin

Ab

Abdullah Çelebi (İmam) 433
Abdullah Efendi (Hacı Hüseyin oğlu) 461-462
Abdülaziz (Sultan) 426
Abdülhamid I. 384; **tahta geçmesi** 378
Abidos Hisarı (Kal'a-i Sultaniye) 290-291
Acqs Piskoposu 150, 161
Adalar 378
Adige 391
Adriyatik Denizi 159, 192, 231, 277
Agapito, Marcello (Kapodistria asıllı dil oğlanı) 294, 418, 483
Agazzi, Agostino (sekreter yardımcısı) 481
Agosti, Girolamo (katledilen Venedikli tüccar) 260
Ahmed (Şehzade, I. Selim'in kardeşi) 79
Ahmed Ağa (Kapıcılar Kâhyası) 247
Ahmed I 198; **cülüsunu kutlama** 201; **ziyaret** 265
Ahmed III 294, 296, 366; **elçi kabulü** 189, 216; **tahttan indirilmesi** 370
Ahmed Paşa (Hersek) 76-77
Ahmed Paşa (Tarhuncu, Sadrazam) 216
Ahmet Efendi (Hacı) 462
Ainslie, Sir Robert (İngiliz elçisi) 279, 386-387
Akkoyunlular 57
Akpınar (Edirne) 280
Albèri, Eugenio 29, 162
Alberti (dil oğlanı) 290, 483
Alberti (Şapel rahibi) 212
Alberti, Francesco 416, 420, 422, 481-482
Alberti, Gaspare 477
Alberti, Girolamo (dil oğlanı) 267-288, 474
Alberti, Giulio Cesare (Balyosluk sekreteri) 210, 212, 477
Alberti, Stefano 364
Alberti, Tommaso 266
Aleksios Komnenos I 31
Alessandri, Angelo (sekreter) 207, 267, 476-477
Alessandri, Vincenzo degli 162, 475
Alessandro VII (Papa) 227
Ali Beşe (Manav) 462
Ali Paşa (Hadım, Atik) 390
Ali Paşa (Sadrazam, Damat) 288, 293
Ali Paşa (Semiz, Sadrazam) 157
Ali Paşa (Uluç/Kılıç) 156
Alleurs, Kont des (Fransa Elçisi) 386
Alman(lar) 152, 156, 386; **İmparatorluğu** 199, 232; **kronikçi** 56; **seyyah** 401-402, 418
Almanya 93, 138, 140, 147, 149, 166, 236; **elçilik sarayı** 420
Aloisi, Baron Pompea 484
Altın Kapı 44, 278
Alvise, Francesco 96
Alvise, Pietro di 473
Amalfililer 33
Anabolu liman kalesi 58
Anadolu 57, 79, 83, 95, 145, 252, 280, 428
Anadolu Hisarı 95
Ancona Limanı 277
Andreas, W. 161
Andresel, Viskont d' 369
Andrioli, Michelangelo (Balyosluk tabibi) 348, 477
Andronikos (İmparator) 42
Ange, Michel 465
Ankara 414; **ziyaret eden seyyahlar** 428
Ankara Palas 427
Ansonio, Giulio 478
Antelmi, Bonifazio (sekreter) 140, 150, 166, 473
Antelmi, Valerio 473
Antoniadès 44
Antonio, Francesco (Marki) 277
Anvers 121
Aracoeli Kilisesi 265
Aramont, d' 108
Archivio de Propaganda Fidei 265
Archivio dell'Ex-Veneto Bailaggio 422
Arimondo, Alvise (elçi) 77, 80-81, 471, 473
Arkadya konsolosu 417
Arnavut(lar) 122, 156, 348
Arnavutköy 267, 346, 348
Arnavutluk 282, 479; **kıyıları** 131
Arnoud, Jean Babtiste 465

Arrivaren (Muhasip) 477
Arundell (Lord) 278
Arz-ı Mukaddes Komiserliği 259-261; ayrıca bkz. Terra Santa Manastırı
Asakapsche (Azapkapı) 85
Askenazi, Salomon Ben Nathan (tabip) 89, 119, 128, 155, 162-163
Askeri Müze (Aya İrini) 194
Astori, Melchior 437
Atmeydanı 68, 93
Aurelio, Nicolò (A. Gritti'nin sekreteri) 96, 473
Aurelo, Francesco (elçi sekreteri) 470
Ausonio, Antonio (tacir) 152
Austerlitz Savaşı 398
avania (yasadışı vergiler) 166, 259, 274, 276
Avlonya limanı ve Olayı 191, 204-205
Avusturya 138, 146, 282, 368, 392-394, 398, 400, 407, 413, 421, 424, 426; askerleri 391; bağlı eski Venedik eyaletleri 419; düşmanlığı 418; elçileri 25, 149, 243, 361, 364, 394, 397, 400, 422, 424; hanedanı 260, 368; hükümeti 426; İmparatorluğu 413, 426; işgali 180, 426-427; korumacılığı 300; ordusu 243, 282, 391; Sarayı 403; temsilcileri 330, 386-387, 393-396, 398, 403, 490; teşkilatı 424; zaferleri vesilesiyle İstanbul'da gösteriler 71, 73
Aya Mavra 57
Aya Stefanos (Yeşilköy) 386
Ayas Paşa 427
Ayasofya 43-44, 92, civarında idam 269; türbeleri 155; vakıfları 39
Azap Kapı 50, 85
Aziz Marco Günü (Balyoslukta kutlama) 182

Ba

Bab-ı Humayun 275
Babıâli 47, 49, 56, 59, 68, 70-51, 76, 78, 97, 99, 119, 121, 125, 127, 148, 150, 157, 159, 161-162, 166, 168, 172, 185, 194, 208, 216, 236, 244, 246, 282, 288, 294, 302-303, 307, 321, 324, 334, 350, 352, 361, 368, 370, 384, 390, 392-393, 396, 398, 402, 441, 454-455, 462, 488; asker ve memurlarının geçit resmi 191; balyosa karşı güvensizliği 84; ile görüşmeler 131, 226, 230, 289; ile ilişkileri 141, 213, 392; ileri gelenleri 117, 150, 189, 213, 232, 377; nezdindeki elçi ve temsilciler 158, 250, 259-260, 280, 343; vezirleri 334; 362; yöneticilerine hediye dağıtma 230, 267
Badoer, Alvise (elçi) 472
Badoer, Andrea (elçi) 109-110, 121, 131, 150, 154, 163, 472
Baffo, Violante 119; ailesi 155
Bagatti (müellif) 387
Bağlar semti 50, 86, 99-100, 107-110, 112-113, 139, 145-146, 150-153; Fransa elçiliği binası 152; yabancı devlet temsilcileri ikametgâhı 113, 150-151 ayrıca bkz. Pera Bağları
Bahçeköy 385
Baines, Sir Thomas (İngiliz elçinin refakatçısı) 259
Balbi, Domenico 469
Balık Pazarı 32, 40, 210; Kapısı 31
Balkapanı Hanı 37-40
Ballarino, Domenico 271
Ballarino, Giovanni Battista (balyosluk sekreteri) 176, 210, 212, 220, 222, 225-226, 268-271, 476-478, 486; Edirne'de tutsaklığı 227-229, 271; heykeli 232, 271; Rumeli Hisarı tutsaklığı 271; sarayla ilişkileri 271; şapeli 271; ölümü 230, 271
Balsarini, Domenico (dil oğlanı) 479
baltacılar (Baltazi) 315
Baltalimanı 348
Balyos Sokağı (Postacılar Sokağı) 180, 257, 325, 329, 490
Balyos(lar) 38, 47, 49, 52, 108, 117, 124, 152, 159, 172, 180, 236, 239, 258, 262, 273, 278, 281, 346, 360, 385, 433, 455, 461-462, 464; arazisi 296, 300, 309, 321, 336, 384; arşivi 285, 396, 402, 415-417; ailesi (maiyeti) 100, 110, 144, 160, 170, 185, 190, 208, 212, 246, 273, 290, 308, 328-329, 350, 364, 371, 392, 394, 441, 444, 454, 490; dragomanları 144, 285, 487, 489; Haliç'teki gondolu 71; hizmetinde

yeniçeriler 144; ikametgâhı (sarayı) 36, 45, 50, 79, 94, 100, 105-106, 108-109, 112, 139, 146-147, 150-151, 153, 158, 160, 163, 169-170, 173-176, 178, 180, 182, 185, 212-213, 216, 231, 235, 243, 246, 261, 263, 268, 270, 273, 288-289, 294, 298, 301-303, 320-321, 323, 329, 334, 337, 363-364, 367, 369, 374, 376-377, 381-382, 384, 390, 393-394, 415, 440, 455, 460; ikametgâhı hapishanesi 113, 116, 374; kıyafeti 164, 285; listeleri 469, 473, 485; makamı 47-48, 100, 138, 170, 175, 208, 362; özel elçilik görevlileri 302; şapeli 106, 373, 382; tutsaklar 96, 290-291; vekilleri 48, 50, 55, 62, 68, 79, 81-82, 99, 116, 470-472, 485; yargılama yetkisi 159; yazlık ikametgâhı 111-112, 348, 350
Barbarigo, Agostino 131
Barbarigo, Antonio (balyos) 116, 149, 157-158, 161, 387, 425, 471
Barbarigo, Contarina 378
Barbarigo, Daniele (balyos) 122, 127, 155, 157, 160, 165-167, 471, 473-475, 486
Barbarigo, Jacopo 90, 96
Barbarigo, Nicolò (balyos) 89, 139, 208, 471, 473, 486
Barbarigo, Paolo (balyos) 59, 469; Rumeli Hisarı'na hapsedilmesi 74
Barbaro, Francesco (M. A. Barbaro'nun oğlu) 161-163
Barbaro, Giosafat 57
Barbaro, Marcantonio (balyos) 90, 108, 110, 122, 128-133, 150-152, 158, 162-163, 165-166, 471, 473-474; şifre tablosu 134-135, 163
Barbaro, N. (müellif) 45
Barisi, M. A. 474
Barker (İngiliz tüccar) 350; villası 389
Barnabit tarikatı 481
Baroni, Luca Orsini 484
Barozzi, Andrea (Türk casusu) 369
Bartolini, Aurelio 373, 481
Bartolini, Orazio 301-302, 306, 480-481
Bassano, Luigi (müellif) 149
Bastiano 163
Batthyány 396; seyahat raporu 421
Battisti 479
Bavarin, Alberto 96
Bavestrelli, Antonio 381
Bayet, Aubert du 418
Bayezid II 48, 79, 81, 83-84, 369; Venedik devlet başkanına gönderdiği mektup 83-84
Beautharnais, Eugenio 398
Belgrad 57, 247, 386; anlaşması 282; Türkler tarafından alınması 343
Belgrad köyü 343, 348, 385-387, 461
Belgrad Ormanı gezileri 350, 386
Belin (müellif) 272, 367
Bellano, Bartolomeo 88
Bellapasqua, Giovanni 370
Bellato, Francesco (dil oğlanı) 483
Bellato, Giovanni (drağıman) 482-483
Belli, Constantino 269
Bellini, Gentile 43, 88
Belvedere Müzesi (Viyana) 163
Bembo, Leonardo (balyos) 50, 81, 96, 470, 472
Bembo, Pietro Antonio (balyos) 290, 293, 364, 469, 485
Benacan, Luvise 83
Bendith, Sir Thomas (İngiltere elçisi) 226, 259
Benetti, Antonio 180, 185, 190, 244, 247
Benvenga, Michele (rahip) 243, 340
Benvenisti (Musevi hekim) 158
Berberî korsanlar 191-192, 194
Bernardo (Napolili) 90
Bernardo, Agostino 80
Bernardo, Francesco (elçi) 48, 68, 78, 105, 470, 472, 474
Bernardo, Lorenzo (balyos) 138-141, 145, 153, 157-160, 164-167, 471, 473-475, 485-486
Bernardo, Navagero (balyos) 116
Beykoz 145
Beylié, De 360
Beyoğlu 50, 302, 346, 348, 350, 352, 354, 356, 369, 396-397, 401-402; adı 99-100; yangınları 395, 401

Bianchi, Giovanni Domenico (sekreter) 477
Bianchi, Vendramino (müellif) 361, 477, 489
Bigaglia, Gaspare (dil oğlanı) 482-483
Biscotto, Paolo (casus) 163
Bizans 32, 34-37, 40, 45-46, 52, 83; **azizi** 44; **bağımsız mahalle kurma hakkı** 31; **başkenti** 40; **belgeleri** 40, 88; **gelenekleri** 44; **İmparatorluğu** 26, 31, 35-36, 47, 50, 56, 95, 98, 170; **mimarisi** 40, 52; **sikkesi** 280; **Venedik balyosunun sarayı** 38-39; **Venedikli soylular** 36; **yapısı** 38, 360
Bjornstahl (İsveçli seyyah) 378, 390
Blaherna (Ayvansaray) 34
Blanc (Baron, Elçi) 427
Bocage, Barbié du 422
Bogos, Antonio (Cilibi lakaplı) 259
Boğaziçi 74, 86, 95, 99, 105, 108, 145, 163, 182, 243, 259, 265, 267, 316, 346, 348, 350, 352, 364, 386, 390, 405, 414, 420; **akıntıları** 340; **gezileri** 350; **haritası** 95, 351; **kıyıları** 113, 346, 350; **köyleri** 26, 182; **kuleleri** 210; **rüzgârları** 352; **yazlık ikametler** 350
Boğdan 56, 78, 98, 388; **temsilcisi** 361
Bohemya 156, 421
Bois, du 268
Bolani, Domenico (elçi) 469-470
Boldù, Leonardo (elçi) 469
Bologna 243, 274, 280
Bon, Andrea (drağman) 266, 268, 478
Bon, Ottaviano (balyos) 201, 475-476
Bon, Vittore (muavin) 477
Bonaparte, Napoléon 342, 391, 395, 398, 400
Bonaugurio 389
Boneri, Stefano 277
Bonifacio, Marco 483
Bonnac, Marki de (Fransa elçisi) 386
Bonneval kontu 368; **mezarı** 368
Bonrizzo, Luigi 155
Borisi ailesi 487
Borisi, Marcantonio (drağman) 203, 475, 478, 487; **idamı** 202, 204
Bortoluzzi, Bartolomeo 481
Boscovich, Ruggero Giuseppe (balyos danışmanı ve yazar) 340, 375
Bosna 91, 153, 155; **Sancakbeyi** 291; **tüccarları** 202, 267
Bosna Köy (Edirne) 254
Bostancılar 71, 73, 354, 389
Bozcaada 224, 274, 340
Bragadin, Marcantonio (Kıbrıs komutanı) 162-163
Bragadin, Pietro (balyos) 50, 60, 82, 85, 93, 97, 145, 470, 472; **İstanbul ikameti** 59
Bragadin, Vittore (balyos) 471
Bratianu 87
Brenta 346
Brescia episkoposu 137-138
Bressan, Pietro (sekreter muavini) 473
Breüning (Alman seyyah) 149, 152, 165, 390
Brèves, De (Fransız elçisi) 159
Brindesi 403
Broquière, Bertrandon de la 42
Brosses, De (Hollandalı Sekreter) 276
Bruck, Carlo (Baron) 402-404, 413, 425, 484
Brunato (dil oğlanı) 483
Brusa (Muhasip) 481
Brusoni, Alvise 473
Bruti ailesi 488
Bruti, Barnaba (dil oğlanı) 478-479, 482-483, 488; **büstü** 488
Bruti, Bartolomeo (drağman) 162, 290, 365, 475, 479, 482
Bruti, Cristoforo (dil oğlanı) 166, 474-475, 478-479, 486
Bruti, Felice (dil oğlanı) 483
Bruti, Francesco 483
Buckingam dükü 278
Budin 55, 57, 60
Bueni (İlahiyatçı) 481
Bukoleon Sarayı 94-95
Bulgar(lar)/ Bulgaristan 82, 91, 153, 156
Buondelmonti 40
Buonrizzo, Daniele (sekreter) 166, 473

Buonrizzo, Luigi 166, 473
Bursa 79, 92; halıları 281
Busbecq (Avusturya elçisi gözlemcisi) 252, 361
Busenello, Giacomo 482
Busenello, Pietro 481, 489
Butintrò Savaşları 365
Bükreş 341
Büyükdere 346, 348, 350, 352, 355, 357, 385-386, 396; yazlık ev 372, 387-388, 422
Byron (Lord) 387

Ca

Cabianca, G. B. 481
Cafer Reis 196
Calavrò, Cosmo (drağman) 314, 482-483
Calavrò, G. B. (drağman) 483, 490
Calavrò, Luca da M. 483
Calavrò, Marin (dil oğlanı) 483
Calice, Enrico (Baron, Avusturya temsilcisi) 409-410, 413, 426, 484
Calkoen (Hollanda elçisi) 189
Callegari, Antonio (dil oğlanı) 316, 482-483
Callegari, Giovanni Maria (dil oğlanı) 483
Calza (Özel sekreter) 482
Camerata, Federico (muasip) 482
Campaniani, N. 384, 426
Campetti (Petit Champs) 427
Campo Formio barış anlaşması 391-394, 421
Canal del Mar Nero bkz. Boğaziçi
Canal, Jacopo (balyos) 74, 470, 474
Cantacusino 99
Capello, Francesco 469
Capello, Giovanni (balyos ve elçi) 216, 219, 226, 233, 246, 260, 269-270, 273, 369, 469, 476-477, 486-487; ölümü 222, 224; tablosu 222; tutsaklığı 223, 271
Capello, Girolamo (elçi) 139, 145, 159, 471, 486
Capello, Michele (balyos) 469
Caprara (Kont, Mareşal) 243, 280, 386
Careri, Gemelli (seyyah) 253
Carli, Gian Rinaldo (drağman) 290, 478-479, 482-483, 487-488; tablosu 249
Carlo Alberto (Kral) 425
Carmelitani Scalzi (Karmelitler tarikatı) 363
Carol L. 425
Caroldo, Giovanni Giacomo (muavin) 49, 473
Carolus V (Şarlken) 61
Casanova, Giacomo 253, 342, 372, 378, 385
Casson, S. 93
Castellan (Fransız ressam) 396, 420
Castellane, L.S. 465
Castelli, Don Luigi 477
Castelnuovo (Yenikale) 96
Casti, G. B. (rahip ve yazar) 341-342
Cavalli, Marino (balyos) 127-128, 131, 154, 157-158, 160-161, 167, 230, 471-472, 474, 477, 481, 486
Cavanis, Gregorio (balyosluk muavini) 212, 477
Cavazza, Costantino (sekreter) 473
Cavazza, Francesco (sekreter muavini) 473
Cavazza, Gabriele (sekreter) 139, 164, 471, 473
Celal Esad 360
Cenova 50, 52, 55, 70, 87, 105, 156, 168, 418, 425; Cumhuriyeti 34, 105, 259, 277, 279, 385; elçileri 152, 244, 269; elçiliği 257, 433; kökenli Rumlar 168; Mahallesi 33, 52, 86; temsilcisi 259; tüccarları 85, 277
Cenovalılar 34, 36, 50, 52, 149, 425, 436, 486
Ceresini, Francesco 481
Cerigo Adası 282; limanı 420
Cernovicchio, Michele (drağman) 167, 474
Cezayir 191, 204; konsolosu 417
Charbert, Francesco 423
Chardin (İngiliz seyyah) 281
chastello d' Archula (Kara Kule) 96 ayrıca bkz. Rumeli Hisarı
Chechaia (kahya) odası 204
Chevalier haritası 340
Chindsperg (Kindsberg), Giovanni Christofforo di 280
Chiorvargi (Çorbacı) 206
Chircor (Kirkor) (Kalfa) 423
Chirico (Drağman) 422, 425
Chiru, Ioannes Rugier 365

Choch, Domenico 394, 483
Choch, Pietro (tabip) 481
Choiseul-Gouffier (Fransa elçisi) 279, 340, 342, 378, 386-387
Cicala (Cigaloğlu Sinan Paşa) 156, 158
Civan veled-i İstifan 433
Civran, Pietro (balyos) 159, 178, 239-240, 243-244, 257, 262, 274, 340, 416, 441, 475-477; **ayrılışı** 180; **sadrazam ile görüşmesi** 242
Cizvit(ler) 249, 269-271, 278; **Kilisesi** 224; **Galata'da yerleşmeleri** 250
Clavijo 46
Clemente VII 62
Cocco, Nicolò 52, 469-470
Coccon, Bartolomeo (Tersane işçisi) 323, 384
Coccon, Iseppo (Tersane işçisi) 323
Coeck, P. 63-64, 67, 69, 111
Colbert 252
Colombina 169, 475
Colombo, Giacomo 481
Colombo, Gian Alberto 361, 489
Colombo, Giovanni 477, 489
Colombo, Iacobus 365
Colombo, Nicolò 416, 481
Colyer, Giustino 259
Colyer, Jacopo (Hollanda elçisi) 244, 363, 385
Comedie Française 273
Comito (Kömi) 196
Commedia dell'Arte 274
Condulmer, Domenico 477
Conegliano, J. 477
Constantin Chierestesi (Duvarcı) 377
Constantino (Kalfa) 382
Constantinus Forumu 45-46
Contarini, Alessandro 471, 475, 477-479
Contarini, Alvise (balyos) 106, 159, 172, 174, 195, 202, 206-207, 250, 255, 260-262, 266-268, 277, 301, 364, 476, 483; **portresi** 203; **tutuklanması** 204
Contarini, Ambrogio 90
Contarini, Bartolomeo 75, 79, 93, 472-473
Contarini, Catarino 90
Contarini, Francesco (balyos ve doge) 96, 196-197, 201, 266, 475-476, 479
Contarini, Gabriele 90
Contarini, Paolo 119, 127, 158, 164, 166, 471, 473-474
Contarini, Pietro 483
Contarini, Simeone (balyos) 159, 198, 201, 250, 260, 263, 277-278, 303, 475-476, 478-480, 482-483, 487; **ölümü** 266; **portresi** 199, 308; **sefaretnamesi** 153; **verilen ferman** 200
Contarini, Tommaso (elçi) 50, 55, 75, 82, 87, 91, 93, 100, 169, 165, 470, 472-473, 475
Conti, Natale 128, 136
Coressi, Antonio 479
Correr, Giovanni 112, 162, 165, 471
Correr, Pietro (balyos) 309, 340, 375, 377, 480-482; **yol günlüğü** 319
Corti (Kont) 44
Cortivo, Sebastiano del 168, 475
Costa, Pietro 384
***Costanza Guerriera* (gemi)** 240
cottimo (konsolosluk vergisi) 160, 168-170, 261-262, 248-249, 277
Courmen, L. Des Hayes de 150, 167, 269; **gezi raporu** 95, 258
Covel, John (İngiliz şapeli papazı) 254, 279
Coye bint-i Torsiya 433
Cramer (Avusturya konsolosu) 419
Craven (Lady, mektup yazarı) 279, 339
Croix, de La 386
Crutta (Rusya Elçiliği drağınanı) 354
Csaramella, Giovanni Carlo 138
Culeli, Abramo 382, 387
Cursores Illyrici N. 365
Curtis, C. G. (İngiliz rahip) 390
Czernin seyahat günlüğü 268

Çanakkale 31, 192, 246, 290; **zindanı** 290
Çanakkale Boğazı 274, 291
çavuş(lar) 88, 93, 110-111, 128, 139, 150-151, 187, 206, 219, 235-236, 281, 334

Çemberlitaş 361; bayramlar 72
Çengelköy 86
Çukurbostan 410, 423, 462

Da

Dallaway (İngiltere büyükelçilik şapeli görevlisi) 288, 396
Dalmaçya 59, 131, 196, 234, 244, 271, 282, 307, 391-392, 398, 479, 489; kıyıları 116, 128; Türk tebaalarının durumu 289
Dandolo, Andrea 139, 166, 471
Dandolo, Bartolomeo 477
Dandolo, Enrico (Doge) 33, 43; ölümü 43-44
Dandria ailesi 371
Danimarka elçiliği 378, 386
Dante Cemiyeti (İstanbul) 426-427
Darduin, Antonio 365, 479, 482
Dario, Giovanni 49, 469
Dedem, Baron de 339, 343, 383, 418
Deedo, Antonio 375
Dei, Benedetto 89-90, 92, 96
Della Bona (Tabip) 356
Della Valle bkz. Valle 356
Dernshcwam 390
Dethier, Ph. A. (yayıncı) 45
Deval (Fransız maslahatgüzar) 400
Diedo, Antonio (balyos) 309, 320, 322, 373-376, 378, 480-481; portresi 315
Diedo, Girolamo 163
Diehl 36, 360
dil oğlanları 106, 143, 151, 162, 180, 208, 212, 235, 257, 260-261, 284, 316, 363, 368, 374, 380, 394, 398, 418, 422, 424, 475, 479, 483, 486-490
Dimitri (Çukurbostan sahibi) 384
Dipartimento dell'Adriatico (Adriyatik Denizi Dairesi) 398
Divan-ı Hümayûn 161
Dogeler Sarayı (Palazzo Ducale) 267
Dolfin, Daniele (Balyos) 100-102, 105, 146, 294-295, 297-298, 300, 302, 304-306, 308-309, 348, 367-369, 371, 373, 382, 444, 453, 455, 465, 480-482; mezarı 369; vefatı 301
Dolfin, Faustin 145
Dolfin, Giovanni Pietro 481
Dolfin, Zorzi 83
Dolmabahçe 415
Dominiken rahipleri 263, 270
Don Kazakları 352
Donà ailesi 153
Donà, Antonio (balyos ve elçi) 374, 302, 480-481, 489
Donà, Francesco (gelmeyen balyos) 480
Donà, Giovanni Battista (balyos) 151, 153, 171, 178, 180, 183, 185-186, 239, 243-244, 246-247, 257, 265, 275-277, 303, 348, 351, 369, 371-372, 476-478, 480-481, 483, 489-490; portresi 245
Donà, Leonardo (elçi ve doge) 113, 472
Donà, Pietro 96, 470
Donazzolo, P. 87, 92, 161
Donini, Marcantonio 145, 166, 473; sefaretnamesi 166
Dört Yol mevkii (Pera) 293, 314-315, 321, 325, 329, 381
Draç Limanı 128, 417
Dragon Albayı 465
drağman(lar) 75, 102, 105, 119, 122, 140-143, 145, 157-158, 162-163, 166-170, 174-176, 202, 206-207, 208, 212, 219, 230, 235, 240, 242, 246, 248-249, 254-255, 258-259, 261, 268, 273, 278, 281, 290, 293, 300, 311, 314, 319, 334, 354, 356, 365-366, 368, 372, 374, 380, 386, 418, 437, 465, 470, 478, 482-483, 485-487, 489; listesi 474
Dreux, P. Roberto de 385
Driesch, G. C. Von der 366
Dubrovnik bkz. Ragusa
Dubsky, Kont Vittorio 484
Dum Dum Sokak bkz. Tomtom Sokağı
Dunol, Etienne 465
Durazzo, Giovanni Agostino 277
Dünya Harbi I 25, 413, 425
Dünya Harbi II 147, 252

Edirne 26, 77, 79-80, 91-92, 98, 116, 155, 161-162, 176, 219, 224, 226, 232, 234, 236, 238, 246, Ed

253-255, 278, 280-281, 486-487; balyosların kalışı 116, 176; divan 81, 233, 253; iklimi 81-82, 235; Venedik vatandaşları 80; yabancı devlet temsilcileri 254; tasviri 97; ticaret hacmi 97; ziyaretleri 252-253, 414
Eflâk 56, 98; temsilcisi 361
Eğri şehri 97
Eğriboz Adası 57, 73
Elçi Han 361, 390; dış görünüşü 359
elçiler 45, 250; kabul edilmesi 190; kaldıkları bina 361
Elgin (Lord) 387, 396, 420
Eminönü 56
Emo, Angelo (balyos) 101, 105, 302-303, 320, 362, 366-367, 370-371, 374, 441, 450, 454, 480-483; babası 367; elçiliği 366; heykeli 375; tablosu 307; tamirleri 370; Tunus'a saldırısı 282
Emo, Giovanni (balyos) 279, 294-295, 302, 480, 483; balyos kıyafetiyle 297
Emo, Leonardo 116
Enez Limanı 80-81
Erdel 78, 156
Erizzo, Antonio (balyos) 160, 371, 471, 473
Erizzo, Gasparo 161
Erizzo, Nicolò (balyos) 92, 303, 480-481
Ermeni(ler) 88, 156, 248, 259, 354, 356, 371, 379, 382, 410, 423; cemaati patriği 321; işçiler 323; okulu 168; tüccarlar 328, 387
Ester Kira 119, 157
Europa (gemi) 375
Evliya Çelebi 85

Fa

Fabre evi 277
Fachino, Liberale 481
Fagiuoli, Alvise 90
Fantanù, Signor di 367
Fantinati (Venedikli eczacı) 385
Fasaneo, Girolamo (sonradan Recep) 369
Fatma Kadun (Berber karısı) 461
Fazıl Ahmed Paşa (Köprülü, Sadrazam) 227, 230, 238
Fazlullah Çelebi (Müezzin) 433
Felemenkler 273
Fener 360; Venedik'e atfedilen bina 358
Ferareso 175
Ferdinand I 88, 424; elçisi 96
Ferhat Paşa 131
Feriköy Katolik Mezarlığı 86, 293, 365, 425-426
Ferro, Antonio 49, 469
Ferro, Giovanni 371
Ferro, Girolamo 139, 166, 471, 473-475
Ferro, Luigi 29
Fieschi, Iseppo (Cenova temsilcisi) 259, 264, 385, 477
Fieschi, Sinibaldo (Lavagna Kontu) 259
Fileto, Dominique (tacir) 464
Fileto, Giuseppe 465
Fileto, Joseph 464
Finch, Sir John (İngiltere Elçisi) 159, 244, 254, 259, 278; sultanı ziyaret 278
Finetti, Pietro 473
Fleurat, G. F. 421
Floransa 277; balyosu 62, 65, 67, 87, 149; Büyük Duca'sı 134, 192; Devlet Arşivi 90
Floransalı(lar) 61-62, 65-67, 89-90; tüccarlar 55, 61-62, 80, 92, 195
Focarini 342
Fondazione Leone Caetani Kütüphanesi 46
Fontana, Ludovico 475
Fonton, Gaspare de (İzmir başkonsolosu) 367
Foresti, Giovanni 376
Forlani, P. 115
Fornetti, Carlo (Fransa elçiliği dragmanı) 308, 460-462; evi 386
Fornetty, Charles 464-465
Fortis, Alvise 478-479, 483
Fortis, Giocomo 479
Fortis, Maria 256
Foscari, Federico (balyos) 339, 343, 349, 391-410, 416, 421, 423, 482
Foscari, Francesco (balyos) 302, 309, 316, 322, 348, 375, 381, 384-385, 388, 480-481

Foscari, Giacomo 96
Foscarini, F. 477
Foscarini, G. B. (balyos) 157
Foscarini, Nicolò (balyos) 302, 339, 341-342, 348, 384-385, 423, 480-481-483, 490; **evi** 388; **sefaretnamesi** 489
Foscarini, Pietro (balyos) 106, 146, 173-174, 258, 262, 264, 301, 476
Foscolo, Andrea 50, 79-81, 96, 161, 470, 472
Foutenù, de (Fransa elçisi) 454
Francescano tarikatı (Fransiskenler) 284
Franceschi, Andrea de 75, 96, 273, 290, 473
Franceschi, Domenico 481
Franceschi, Lorenzo 477
Franceschi, Pietro de 472-473
Francesco, Dracco (Gasparo oğlu) 461
Franchi, Francesco de (Tortolino) 277
Franchini, Antonio 398, 418, 421, 483
Franchini, Carlo 483
Franchini, Francesco Eugenio 418, 483
Fransa 108, 144, 161, 163, 166, 207, 248, 250, 260, 262, 269, 277, 283, 368, 391-393, 395, 398, 405, 407, 419, 426; **Büyükelçiliği** 108, 110, 112, 149, 152-153, 185-186, 212, 238, 246, 250, 257-259, 262, 274, 290-291, 301, 307-308, 316, 322, 326, 329, 342, 366, 368, 375, 378-379, 382, 386, 393-394, 396, 398-399, 400-401, 403, 406, 416, 418-421, 464; **drağmanı** 366, 389, 460-461, 464; **elçisi** 86, 97-98, 111, 128, 138, 151, 159, 170-171, 173-174, 178, 212-213, 216, 224, 254, 258, 260, 262, 267, 270, 272-273, 300, 352, 354, 362, 366, 369, 376, 385-387, 389, 394, 415, 441, 465; **Kralı** 131, 171; **kraliyet resmi damgası** 465; **posta dairesi** 398; **tüccarları** 249; **yangın mahzeni** 383, 416; **yazlık ikametgâhı** 387
Fransız(lar) 156, 159, 170, 186, 224, 249-250, 259, 273, 279, 391, 394, 400, 409, 419-420, 422; **askerleri** 391-392; **esirler** 396; **gemisi** 226, 246; **himayesi** 276; **İhtilali** 391, 415; **kolonisi** 276; **seyyah(ları)** 95, 108, 152; **ticareti** 276-277; **Verona kentini işgali** 342
Fransisken tarikatı 270, 272
Franz Josef (Avusturya İmparatoru) 409
Frari Kilisesi 266
Frenk(ler) 66, 111, 235, 250, 277, 312, 318, 354; **mahalleleri** 314, 371, 389
Freschi, Andrea de 76
Freschi, Zaccaria de (sekreter) 52, 75, 77, 88, 470-471
Fresne-Canaye, Philippe du 95, 108, 150, 152, 390
Friuli 57, 90, 273
Frizier, Andrea 472
Frizier, Antonio 82
Fulgenzio (Rahip) 363-364

Ga

Gabriel, Albert 87
Galata 47, 55, 55, 85-88, 99, 100, 105, 108-109, 112, 140, 149-152, 169, 182, 204, 206, 231, 250, 260, 263, 269, 274, 277, 290, 314, 316, 321, 360-362, 368, 383, 420, 436, 461; **Bağları** 104, 149; **Cenova kolonisi** 425; **kadılığı** 92, 173, 307, 460; **kapıları** 85, 113; **Katolik din adamları** 235; **Köprüsü** 31; **Kulesi** 52, 85, 108, 153, 314; **Sarayı** 153, 318; **sokakları** 185; **surları** 54, 85, 99, 149, 279, 343; **surları üzerindeki Cenova yazıtları** 86; **tacirleri** 464; **voyvodası** 270, 318; **yabancı devlet elçileri** 86; **yangını** 176, 226; **yerel Türk görevliler** 185; **zindanı** 270
Galatasaray Mektebi 156, 259, 318, 374
Galland, A. 238, 252-254, 273, 280, 385, 487
Gama, Vasco de 58
Garda Gölü 243
Garibaldi, G. 426
Garriri (İzmirli avukat) 280
Garroni, Markiz Camillo 484
Garzoni, Agostino (balyos) 327, 330-331, 334, 336, 338-341, 348, 380-384, 388, 396, 416, 480-481, 489
Garzoni, Constantino 109, 148, 151
Gasparaki (Kudüs drağmanı) 461
Gelder, Baron De Dedem 386
Gelibolu 49, 92
Gerardo, Francesco 473

Gerardo, Giacomo 473
Gerlach 149, 152, 155, 157
Gherardi, Francesco 426
Giacomazzi, Camillo (sekreter) 274, 362, 399, 416, 418, 423-424, 481-482
Giacomazzi, Giuseppe Maria 388, 481
Giacomazzi, Iseppo 482
Giacomelli-Barozzi 164
Giacomo 368, 461
Giavarina, Girolamo (On'lar Meclisi sekreteri) 230, 476-478
Gioerida, Maani 265
Giordani, Lauro 473
Giorgi Kalfa 380
Giorgiachi (Yorgaki) Kalfa 377
Giorgio, Riso 329
Giovanni (Dragman) 483
Giovanni-Biron 486
Gioveni, Stefano 474, 486
Giracchi, Andronico 489
Giracchi, Giorgio 478, 487, 489
Girardi, Francesco 476
Girit Adası 76, 88, 116, 127, 145, 195, 198, 209, 227, 230, 268, 275, 282-283; fethi 119, 209, 216; Harbi 146-147, 165, 174, 176-177, 198-199, 207-208, 224, 234-235, 248, 250, 255, 262, 268, 277, 281, 290, 365, 415, 441, 486
Giudecca (Musevi Mahallesi) 52, 55-56, 88, 360
Giulianò, Antonio 479
Giustinian, Antonio 47, 75, 81, 97, 367, 471, 473
Giustinian, Bernardo 96
Giustinian, Giorgio (balyos) 267, 476-478
Giustinian, Giralomo Ascanio (balyos) 279, 284, 309, 322, 348, 352, 375-377, 380, 480-481 portresi 289
Giustinian, Nicolò 48, 50, 74, 79, 81, 96, , 470
Giustinian, Onfrè 469
Giustinian, Pietro 96
Giustinian, Pompeo 269
Glover (Elçi) 159
Gobbato, Tommaso 277, 388
Gobbi, Giovanni 481
Goldoni, Carlo 378
Göksu ve Küçüksu dereleri 265
Gradenigo, Andrea 36
Gradenigo, Bartolomeo (balyos) 322, 348, 386, 480-481
Gradenigo, Vincenzo (balyos) 139, 144, 170, 471, 473-474; ölümü 169
Graetz 165
Grausbei 87
Graziano, Vittorio 484
Greasque evi 277
Grillo ailesi 487
Grillo, Ambrogio 474, 478, 486-487
Grillo, Giovanni Antonio (dragman) 212, 268-270, 478-479, 487; idamı 219, 267
Grimani, Giovanni 479
Grimani, Pietro 489
Gritti, Alessandro 96
Gritti, Aluigi 78
Gritti, Alvise (A. Gritti'nin oğlu) 62, 66, 68, 75, 87, 92, 97, 99; evi 65, 99; portresi 77-78
Gritti, Andrea (İstanbul'da tüccar, doge) 47, 49-50, 52, 74-77, 96, 471; sarayı 136
Gritti, Batista 469
Gritti, Francesco (balyos) 100, 145, 147, 255-256, 294-295, 371, 440-441, 465, 480-483, 489; balyos kıyafetiyle 298
Gritti, Giorgio 97
Gritti, Lorenzo 472-473
Guida, Andrea 420
Guilleragues, de (Fransa elçisi) 159, 245, 416
Guillieray, Giuseppe Conte di (Fransa elçisi) 186-187
Gurlitt 360, 390
Gülnuş Emetullah Sultan Camisi 263
Gyllius 88

Haçlı(lar) 43-44, 423; Konstantinopolis işgali 32; ruhu 194; Seferi, IV 31,58
Hakluyt, R. 148

Halep 276, 279; Venedik konsolosluğu 285, 372, 417
Haliç 31-33, 40, 50, 55, 88, 94, 113, 149, 185, 190, 210, 360; kayık yarışı 94; surları 56
Hammer 361
Han (Kan) 312
Hanya 486; konsolosu 417
hapishane 153, 379
Harbiye 194
Harem 119
Harib Kapu (Yanık Kapu) 55
Harvey, Sir Daniel 385; evi 259
Haye, Jean de la (Fransa Elçisi) 212, 216, 224, 226
Hayreddin Paşa (Barbaros) 58, 79, 119
Haznedarbaşı (Casnadar Bassi) 89
Heberer, Michele 152, 390
Herbert-Rathkeal, Baron Pietro Filippo 151, 484
Hırvat(lar) 155, 409
Hırvatistan 91
Hibetullah Sultan 316-317
Hilair, J. B. 378
Hipodrom 88, 92, 94, 134
Hobhouse (Byron'un seyahat arkadaşı) 387
Hoffman 280
Hollanda 207, 248; altını 102; elçiliği 246, 257-259, 314, 322, 329, 314, 371, 378, 386, 420; elçisi 259; 273; 352, 363; 386-387; dragmanı 285, 350, 436; gemisi 224; tüccarları 249
Hollandalılar 277, 283, 386; evleri 277
Hübsch, Friedrich (Tüccar, Baron, Saksonya temsilcisi) 330-331, 379, 386-388
Hürrem Bey bkz. Orimbei
Hüseyin (Hacı) 461
Hüseyin Ağa (Hadım) 436

Im

Imberti, Francesco 479
Imberti, G. B. Calavrò 482
Imberti, Iseppo 362, 416, 477
Imberti, Martin 416, 477
Imberti, Sebastiano 416
Iseppo (Tersane işçisi) 323
Istria 398
İbrahim (Divan-ı Humayun tercümanı) 428
İbrahim (Sultan) 268
İbrahim Çelebi (Berber) 462
İbrahim Paşa (Nevşehirli, Damat) 60-61, 71, 78, 93, 97, 145, 156, 366
İnebahtı 83; Savaşı 57, 120, 129, 131, 156, 163, 488
İngiliz(ler) 138, 252, 277-278, 386, 401; elçisi 152, 375, 385; kolonisi 372; sanatkârlar 425; tüccarlar 277, 376
İngiltere 207, 248, 283, 361, 396, 405; elçiliği 224, 378, 390, 403; elçisi 159, 224, 250, 259, 262, 269, 278, 363, 372, 385-387, 389, 421; dragmanı 304, 372, 423, 461; elçilik binası 149, 258, 322, 386, 395-396, 400-401; Floransa Dükalığı elçisi 278; tüccarları 249, 388
İon locası 322
İpsilanti 387
İran 57, 162, 265, 363; elçisi 403; Seferi 87; Venedik temsilcisi 428
İskenderiye 68, 80, 127, 165, 209, 417; konsolosluğu 169
İspanya 138, 166, 274, 277, 391, 424; casusu 138; elçilik sarayı 420; elçisi 138; hükümdarı 127, 138; Veraset Savaşı 294
İspanyol(lar) 156, 159, 203; gemiciler 192
İsplit Limanı 91, 248
İstanbul; Cenova Cumhuriyeti vatandaşları 269; evleri 148; Floransa kolonisinin statüsü 92; günlük gazeteler 404; hallı 314, 354; ikamet eden İtalyanlar 407, 418, 427; işgali 415; kaymakamı 155; kuşatması günlüğü 45; Latin-Katoliklerin gelenekleri 52; Musevileri 124, 154; nüfusu 151; surları 47; Tersanesi 242; Venedik ticaret evi 239, 362; yangınlar 383; yönetimi 124
İstifan veled-i Fransisko 433
İstinye 425
İstria 391-392
İsveç elçiliği 311, 322, 352, 378, 383, 386, 389-390, 420; dragmanı 311
İsviçre 361
İşkodra 57

İtalya 25, 57-58, 60, 90, 163, 250, 261, 278-279, 282, 407-408, 413, 425; konsolosluğu 427; murahhas sefiri 407; temsilciliği 44, 100, 259, 413-414, 422, 427
İtalyan(lar) 96, 122, 156, 243, 400, 408, 418, 426; askerleri 405, 425; elçileri 427, 484, 490; gezginler 92, 236, 253, 257; İşgal kuvvetleri 413; kolonilesi 61, 426; sanatçıları 89, 420; Yüksek Komiserliği 413
İtriyat merasimi 268
İustinianus (İmparator) 40
İvaz Beşe ibn-i Veli 433
İzdin kasabası 227
İzmir 144, 269, 342, 424; Avusturya konsolosu 395; kadısı 253; konsolosluk arşivleri 394; konsolosu 363, 417-418; ticareti 277; Venedik konsolosluğu 483; Venedik ticaret evleri 362

Jo

Josef II (İmparator) 384
Julian, Cavaliere (Petersburg elçisi) 340

Ka

Kadıköy 152
Kadri Çelebi mülkü 433
Kahire 68, 79, 87, 145, 165
Kal'a-i Sultaniye bkz. Abidos Hisarı
Kandiye 230, 273, 486; Kalesi 369
Kapıcılar Kâhyası 247
Kapusen tarikatı 246, 249-250, 270, 290; papazları 369
Kara Kule bkz. Rumeli Hisarı
Karadağ yöresi 282
Karadeniz 26, 74, 96, 242, 253, 343, 363, 385-386, 425; akıntısı 243; Kanalı (Boğaziçi) 234, 258; Kuleleri (Rumeli Hisarı) 95-96, 128, 363
Karlofça Anlaşması 195, 200, 243, 247, 282-284, 294, 361, 363, 478
Katarina II 340
Kauffer haritası 340
Kazak akını 252
Kefeliköy (Chiefeli Kioi) 356
Kereste iskelesi 83
Kıbrıs 116, 127-128; fethi 121; Harbi 108, 113, 125, 128, 131, 150, 161, 165; konsolosu 417
Kırım Harbi 405
Kız Kulesi 163
Kiklad adası 121
Kilidbahir Hisarı bkz. Sestos Hisarı
Klezl, Edoardo 484
Koller, Baron Augusto 484
Konstantinopolis 41-42, 84, 108, 169, 171, 403, 424, 450-451, 453, 464; Balyosluğu 171, 276, 419; Venedik sarayı 426
Konstantinos Paleologos (İmparator) 35, 44
Korfu Adası 58, 71, 76, 83, 90, 102, 116, 154-155, 207, 213, 266; kuşatması 282, 365
Korint kenti 364
Koron 57
Kostantiniye 465
Kotor Limanı (Dalmaçya) 282, 418, 424
Köprülü ailesi 238
Kristina (İsveç Kraliçesi) 243
Kudüs 265; din adamları sorunu 82, 261; kiliseler 181; Kutsal Yerlerin korunması 235
Kunsthistorisches Museum (Viyana) 163
Kuruçeşme 346, 354, 385-386; Sardinyalı askerler 425
Kutsal Havariler Kilisesi 312
Kutschera, H. 364-365
Küçük Kaynarca Anlaşması 278, 282
Küçükçekmece (Ponte Piccolo) 91, 219

La

La Corona (gemi) 272
La Loggia 85
La Motraye 279
Lamansky, V. 369
Larissa 487
Latin(ler) 34, 42; Konstantinopolis'i ele geçirmesi 31, 33, 35, 43; yıkılışı 37
Latrie, Mas 369
Launay, M. De 53
Lazaretto (Veba Hastahanesi) 366
Lazari, V. 29, 264, 485
Lega, A. Bacchi della 266

Legrenzi 479
Leh 156, 260
Lello (İngiliz elçisi) 159
Leopardi, Massimo 472
Lepanto bkz. İnebahtı
Leslie (Alman elçisi) 232
Leunclavius 95, 390
Levant 25-26, 59, 61, 75, 102, 143-144, 152, 227, 248-250, 257, 261, 264-265, 274, 278-279, 283, 384, 386, 398, 417; **Floransalı tüccarlar** 92; **Hıristiyan toplulukları** 265; **iskeleleri** 391; **limanları** 250; **pazarı** 125, 147; **sefaretnameleri** 244; **ticareti** 58, 277, 362, 366; **Venedik'e ait yerler** 57, 393; **Venedikli tüccarlar** 90, 422
Lezze, Andrea da (balyos) 182, 309, 348, 373, 388, 390, 480-483
Lio, Vincenzo 479
Lippomano, Girolamo 138-139, 164, 471, 473
Livistro, Antonio 487
Livorno 259
Lizbon 58, 312
Londra 148
Longhi 315
Longo, Costantino 96
Loredan (Balyos) 483
Lorenzo (Alvise da Molin'in oğlu) 230
Lorichs, M. 94, 390
Loschi, Ludovico 408
Lozan Anlaşması 413, 484
Lucca şehri 166
Lucieta (Fantinati'nin kızı) 385
Ludolf ailesi 390
Ludolf, Kont Emanuel (Napoli temsilcisi) 279, 386, 390, 420, 484
Ludovici, Daniele de (sekreter, özel elçi) 52, 75, 87, 472-473
Lüdemann 388
Lützow, Kont Rudolfo 484

Ma

Macar(lar) 156, 161; **Bilimler Akademisi** 45; **Kralı** 78, 108
Macaristan 55, 78, 97-98, 413; **elçiliği** 149, 372; **seferi** 60, 82,102
Macenigo, Tommaso 472
Maderno Malikânesi 243
Maggior Consiglio 146, 127
Magni, Cornelio (gezgin ve müellif) 181, 236, 250, 253, 257-259, 262-264, 272, 277, 279, 346, 385, 388, 390, 487-488; **portresi** 239
Magnifica Comunità di Pera 52
Magosa 163
Mahmud I 302, 370
Mahmut bin Hüseyin (Tophane kadısı) 433
Maissa, Felice 484
Makarnât-ı Mübâreke 261; **papazları** 461 ayrıca bkz. **Terra Santa Manastırı; Arz-ı Mukaddes Komiserliği**
Makedonya 227
Malamocco 272
Malaspina 277
Malatesta ailesi 88
Malatesta, Sigismondo Pandolfo 88
Malipiero, Tommaso 469-470
Malombra, Paolo 90
Malta Adası 268-269; **konsolosun seçimi** 417; **Şövalyeleri** 192
Maltalılar 195, 209
Mamboury 45
Mamucca, Marcantonio 386, 487
Mamuccalar 487
Manenti, Alvise 75, 470
Mantoani 274
Manuel I (İmparator) 42
Mar Maggiore/Mar Negro Kulesi 95 ayrıca bkz. **Rumeli Hisarı**
Marcello, Bartolomeo (Osmanlı nezdinde ilk elçi) 47, 469
Marcheti, Girolamo (tabip) 212
Marcheville kontu 226, 258
Marciana Kütüphanesi (Venedik) 163, 165, 267, 272, 274, 417
Maria, Alessandro 267

Maria, Francesco 363
Marin ailesi 160
Marin di Cavallo 161
Mariola (Giorgia Salvago'nun kızı) 177
Marmara Adası 374
Marmara Denizi 99, 243, 378, 386
Marmara Ereğlisi 50
Marmont (Mareşal) 260
Marsia, Felice 484
Marsigli, Luigi Ferdinando (müellif) 243, 340
Marucini, Ludovico 163, 474-475, 486
Marucini, Matteo 474-475
Maruffo, Pietro 474, 486
Mascellini, Giovanni Maria (drağıman) 314, 322, 356, 394, 418, 482-483, 487, 490
Mascellini, Paolo 354, 394, 418, 483
Masser, Francesco 473
Mastraca, Paolo (mimar) 322, 379, 483
Matkoviç, P. 91, 97, 161
Matteucci, Gualberto (müellif) 272
Maurand (kronik yazarı) 86, 152
Mauroceno, Ludovico 168
Mavrokordato (drağıman) 488
Maximilian II 148
Mayer, Luigi 279
Mazoni, Domenico 481
Mazzaruol, Antonio (sekreter) 100, 470
Mazzoleni, Vincenzo (muavin) 233, 477
Medici, Francesco de 134
Medici, Pietro Paolo 481
Mediciler 62
Medun, Antonio (drağman) 483
Medun, Carlo (dil oğlanı) 483
Medun, Francesco 483
Medun, Giovanni (drağman) 482
Mehemet Acrep (Sofu Mehmed Paşa) 268
Mehmed (Elhac) mülkü 433
Mehmed (Hacı) 436
Mehmed (Yeniçeri) 173, 174
Mehmed Çelebi ibn-i Kurd 433
Mehmed Efendi (Kız) 461
Mehmed Efendi (Üç Anbarlı) 366
Mehmed II (Fatih) 39, 43, 47, 50, 56-57, 88-89, 95, 161, 369; anısına dikilen camiler 312; Galata Fermanı 150, 154
Mehmed III 113
Mehmed IV 247, 252
Mehmed Paşa (Piri) 81
Mehmed Paşa (Sofu, Sadrazam) 187, 209, 212
Mehmed Paşa (Sokullu) 129, 163
Mehmed Yazıcı 462
Mehmed Ziya Bey 38
Melling 387
Membré, Michele 428
Memluklu Sultanlığı 58-59
Memmo, Andrea (balyos) 146, 150, 288, 293, 320-321, 323, 329-330, 337, 348, 350, 352, 354, 362, 371, 378-382, 388-390, 396, 405, 409, 413, 420, 427, 444, 480-483; ailesi (maiyeti) 378; Casanova'ya mektupları 378; dönüş izni 330; Galiani'ye mektupları 378; gözaltına alınması 289, 290-291, 365; harcamaları 358; kira kontratı 330; masrafları 356; portresi 327; tamir faaliyetleri 322, 324-325, 335
Menabrea (General) 163
Menekşe (Benefşe, Mora) 58, 145
Mevlevi Tekkesi (Divan Edebiyatı Müzesi) 264, 368
Mısır 59, 226, 265, 395; Konsorsiyumu 417; Osmanlı fethi 57, 79; ticaret kolonileri 58
Michel (Miguez) 121
Michel (Senyör) 275
Michieli, Benedetto 90
Michieli, Francesco 90
Michieli, Girolamo 88-90
Michieli, Nicolò 90
Michieli, Pietro 90
Miguez, Giovanni 121; ayrıca bkz. Nasi
Mihrimah Sultan 74
Mikhail Paleologos 37, 44-45, 50
Milano 277, 361, 398, 408, 422
Minio, Battista 319
Minio, Marco 47, 55, 75, 87, 93-94, 472-473, 475

Minorca 138
Minori Conventuali papazları 270
Minotto ailesi 83
Minotto, Girolamo 47
Minotto, Marco 45
Minotto, Vincenzo 481
Mistan (veya Bosdan) Reis 59
Mocenigo, Alvise (balyos) 75, 87, 93, 101, 146, 441, 444, 472-473, 475, 480, 483; tamirleri 285
Mocenigo, Giovanni (elçi) 201, 261, 266, 476; portresi 198
Mocenigo, Tommaso 68, 92-94, 472; portresi 70
Modena 418
Modon 57
Moldavya 329
Molière 273
Molin, Alvise da (elçi) 176, 230-235, 237, 246, 254-255, 263, 272, 346, 348, 476-479, 486-487; arması 146, 235, 238, 380, 425; ölümü 234-235, 272, 346; özel görevi 230; seyahati 272, 281
Molino, Giovanni da 90
Molmenti 388
Monselice (dil oğlanı) 483
Montagna, Giulio 484
Montagu, Lady Mary Wortley 279, 386-387
Mora 56, 58, 131, 153, 200, 282, 288, 365, 486; Harbi 194, 248, 285, 290, 362, 416
Mora, Io. Babtista 365
Mordelli, Hercules 365
Mordtmann 39-40, 44; risalesi 390
Morlaklar (Dalmaçya haydutları) 244
Moro, Giovanni 113, 122, 145, 169, 274, 281, 471, 474, 477
Morosini, Gianfrancesco 122, 138, 140, 148, 155-156, 264, 471, 473-475; portresi 137
Morosini, Giovanni (balyos) 178, 181, 239-240, 242-244, 257, 260-262, 264, 476, 478-479, 488; cezalandırılması 243; padişah ile sadrazamı ziyareti 274; sarayında tiyatro gösterileri 273; seyahat günlüğü 274; evi 387
Moskova 98, 153-154
Mour, Van 189, 318
Mukaddes İttifak 244, 246
Murad Bey (Divan-ı Hümayûn Tercümanı) 161
Murad II 161
Murad III 144, 155; cülûsu 131; oğlunun sünnet düğünü 131, 134; validesi 119
Murad IV 191, 199-200, 202, 266; tütün yasağı 264
Murano Adası (Venedik) 226, 271
Musatti (Araştırmacı) 44
Museo Civico Correr 255; Kütüphanesi (Venedik) 146, 153, 163, 264-266, 268, 272, 274, 276, 373, 375, 485, 488-489; ayrıca bkz. Venedik Şehir Müzesi
Musevi Mahallesi bkz. Giudecca
Musevi(ler) 56, 85, 97, 98, 119, 125, 138-139, 148, 154, 156, 164, 169, 248, 254, 261, 274, 277, 354, 371, 379; cemaati 155, 403; Cıfıt Kapı 56; evleri 88, 254, 280, 348; evlerini yağma 88; hekimler 144, 169; Mahallesi 56, 254 tüccarlar 160, 206
Mustafa (Galata mahkemesi naibi) 436
Mustafa Beşe ibn-i Yusuf 433
Mustafa Çelebi (Salvago Ailesinin komşusu) 177, 256
Mustafa Efendi (Bolevi, Sadrazam) 224
Mustafa I 266
Mustafa II 287
Mustafa III 314, 316, 377
Mustafa ibn-i İbrahim (Elhac) 433
Mustafa Minas Yedi 462
Mustafa Paşa (Kara, Sadrazam) 238-240, 244, 246-247; portresi 241
Mustafa Yazıcı 436
Mutio, Giovanni 479
Müller, Baron Ladislao 484
Münster barış görüşmeleri 236
Müslümanlığı kabul 224, 369

Nakşa adası 121
Nani, Agostino (balyos) 170, 201-203, 261-262, 264-265, 267, 475, 478; büstü 201; tablosu 267

Na

Nani, Almorò (balyos) 185, 202, 226, 476, 478-479, 486-487; büstü 201
Nani, Ermolao bkz. Nani, Almorò
Naon, Pasquale 487
Naon, Tomaso 372, 487
Napoli 240, 420; elçiliği 314, 354, 378, 386, 402, 420, 422; dragomanı 423; sarayı 316, 383, 420
Napoli, Batt. Luisieri di 420
Nasi ailesi 121
Nasi, Yasef 89, 121, 155
Nasuh (Matrakçı) 87
Navagero, Bernardo (balyos) 120, 138, 156-157, 164, 166-167, 471, 473-474
Navarin 57
Navone ailesi (dragoman) 105, 142
Navone, G. B. 334, 423, 478-479, 482-483, 490; idamı 293; kızı 366
Navone, Luca 482-483
Navone, Pasquale (dragoman) 145, 162-163, 176, 212, 474-475, 478, 486
Navone, Pietro 483
Navone, Tommaso (Pasquale'nin oğlu) 169, 372, 474-475, 478, 482-483; heykeli ve yazıtı 365
Navoni (Venedik konsolosu) 420
Negri, Caterina 249
Negro, Zerbin 162, 473
Negroponte, Francesco di 474, 486
Neocastron bkz. Rumeli Hisarı
Nicolò, Carlo di 96
Nicolosi, Angelo bkz. Nicolossi, Bernardo
Nicolossi, Bernardo (sekreter) 416, 477
Niholihi, Simone 478, 487
Ninio, Ermolao 469
Noailles, François de (Fransa elçisi) 150, 163
Nointel, Marki de (Fransa elçisi) 238, 244-245, 252-254, 272, 274-275, 279-280, 385-386; ikameti 259; tamirat faaliyeti 259
Normanlar 31
North ve Farfas evi 277
Novagero, Bernardo 138
Numen (Signor, İngiliz elçiliği sekreteri) 279
Nur Banu 155
Nuruosmaniye Camii Kütüphanesi 128

Oc

Occhiali de Calabrialı bkz. Ali Paşa (Uluç/Kılıç)
Oderzo şehri 162
Odun İskelesi 210
Odun Kapı (İstanbul kapılarından) 32, 40
Oental, E. 87
Ogniben, Paolo 90
Ogniben, Pietro 90
Ohannes (Kalfa) 423
Oliveri, Antonio 479, 488
Oliveri, Giovanni (dragoman) 268, 293, 478-479, 488
Olympos (Uludağ) dağı 421
On'lar Meclisi 83, 90, 99, 135, 230, 484; Başkanlığı 95, 100, 102, 162, 165
Orembei (Hürrem Bey) 89, 166, 474
Orlowski, Giovanni Grisostimo (mimar) 323, 381
Ortaköy 354
Ortaoyunu 274
Osman II 161, 266
Osman Nuri Bey 38
Osmanlı(lar) 57-58, 156, 199-200, 268, 362, 369, 436, 417, 464; arazisi 348, 486; arşivleri 271; başkenti 113, 324; bayrağı 59; devleti 25, 47-48, 57, 59, 61, 79, 98, 116, 118, 122, 124, 131, 144, 156, 181, 191-192, 198, 209, 213, 216, 235, 244, 269, 277, 342, 352, 360, 369, 395, 418; Divanı 79, 253, 270; elçileri 55; genişleme siyaseti 57, 391; hazinesi 157; karargâhı 209; limanları 243; ordusu 181, 199, 239, 246, 288, 388; padişahları 47, 49, 58-61, 68, 73, 79, 87, 89, 93, 96, 98-99, 124, 131-132, 145, 152, 155, 167, 187, 189-191, 201, 236, 252, 264, 270, 309, 389, 414; sarayı 119, 181, 464-465; sosyal tarihi 148; vezirleri 119, 142; yönetimi 128, 270
Osten, Prokesch von 387
Otlukbeli Savaşı 57
Ottenfels-Gschwind, Francesco (Baron) 401, 425, 484
Otter (seyyah) 386

Ottobon, Marco (balyos sekreteri) 140, 473; portresi 141
Ottobon, Pietro (sonradan Alessandro VII. adı ile Papa) 140

Öm Ömer Çelebi ibn-i Mehmed 433

Pa
Padavino, G. B. (balyosluk sekreteri) 227, 230, 270-271, 473, 476-478, 486; anıtı 233, 271
Padova 90, 409; valisi 378; Üniversitesi 274, 278, 356
Padre Commissario di Pera arşivi 374
Padri Conventuali tarikatı 262-263, 373
Paganino, Carlo 272, 477
Paget, Lord William 363
Paleologo, Teodoro (dragoman) 75, 470, 475
Palerne, Jean 152
Pallavicini, Giovanni (Markiz) 410, 426, 484; tamirat işleri 413
Paolo V (Papa) 113
Papadopulos, G. 45
Parada, Michele (dil oğlanı) 212, 270, 478-479
Pario bkz. Paros Adası
Paris 92, 400, 402-403; elçisi 275
Paros Adası 58, 119, 154
Pasarofça Anlaşması 249, 282, 294-295, 361, 483, 489
Pasko veled-i Tomazaki 433
Paspati (Rum araştırmacı) 44
Pasti, Matteo de' 88
Patmos Adası 58
Patras konsolosu 417
Paulicci, Girolamo 140, 473
Paulucci, Antonio (dil oğlanı) 284, 473
Pazzaglia 247
Pechan Sultan 381
Pedroz Oglu (Ustabaşı) 380
Pera 49-50, 55, 81-82, 84-85, 87-89, 91, 108, 110, 112, 139, 145-146, 149-152, 154, 156-157, 169, 177, 180, 182, 216, 224, 231, 243, 250, 258, 261-264, 266-267, 269, 311, 314, 321, 328, 335, 340, 342-343, 352, 358, 362-363, 370, 376, 379, 384-385, 388-390, 397, 400, 402-403, 406, 418, 421, 425, 441, 450-451, 453, 488; arşivi 374; Bağları 100, 104, 107, 112, 162, 175, 258, 343, 360; balyosluk evi 270; Caddesi 318, 325; Cenova kolonisi 87; evleri 148, 322, 328, 383, 455; evlerin kiraları 372; hastanesi 321; kadınları 65, 67, 78; Latin 85, 142, 167; sarayı 259, 318, 350; sokakları 185, 257; sosyetesi 65, 185, 342, 366, 403; tepeleri 99, 105, 110, 153, 321; tüccarları 79; Rumları 273; Venedik kolonisi 75; yangını 404
Perone, Giovanni 242, 478
Persiani (Tabip) 481
Pertusier 388
Petersburg 385
Petervaradin Savaşı 282
Petit, L. 231
Petremol (Fransa temsilcisi) 171
Petro I (Çar) 200
Petrus Acrebi 365
Petrus Riva Prosecretar 365
Peverada (Fransa elçiliği mimarı) 400, 423
Peyssonnel, Charles 464-465
Pianucci, Giuseppe 477
Piazzoni (Tüccar) 277
Piccolo (küçük) dragoman 141
Piemonte 405
Piero, Simon 474, 478, 487
Pigafetta, Marcantonio (müellif) 92, 97, 108, 148, 151-152, 154
Pinardi, Giovanni Francesco 473
Pini, Antonio (dragoman) 482-483; yanan evi 314
Pinon, Carlier 152
Pio IV (Papa) 136
Piranesi, G. B. 378
Pisa Üniversitesi 278
Pisana (Garzoni'nin eşi) 339
Pisani ailesi 304
Pisani, Antonio (İngiltere elçiliği dragomanı) 304-305, 368, 371-372, 387, 461
Pisani, Domenico 461

Pisani, Maria 453, 455
Pizzamano, Nicolò 90
Pizzoni, Giovanni 481
Pizzoni, Michele 481
Pizzoni, Tomasso 481
Plani, Hieronymus 365
Polidoro, Girolamo 164
Polin 86, 152
Polonya 98, 138, 198-199, 260, 282, 323, 388; kralı 131
Porta Drungarii 44
Porta Peramatis 32, 44
Porta Piscaire (Balık Kapısı) 40
Porta Viglae 32
Portekiz 65, 121; keşif hareketleri 90
Portekizliler 58, 92
Porter, Giacomo 375
Prato della Valle (Padova) 375, 378
Prens Adaları 340
Presburg 422; Antlaşması 398
Priuli, Andrea (balyos) 48, 50, 61, 145, 470; ölümü 84
Priuli, Girolamo 90
Procuratore di S. Marco 363, 366-367, 378
Prokesch-Osten, Baron Antonio (Avusturya temsilcisi) 484
Provanslı gemiciler 192
Provanslı tüccarlar 252
Prusya elçiliği 376, 378, 387
Puglia kıyıları 60

Qu

Quarto, Alvise (drağman) 82, 475
Querini Stampalia ailesi 339
Querini Stampalia Kütüphanesi (Venedik) 485-486
Querini, Alvise 482
Querini, Giacomo (balyos) 147, 156, 168, 176-180, 235-236, 238, 252-254, 256-257, 259, 261, 263, 272-273, 280-281, 346, 416, 441, 476-479, 486-487; İstanbul'a giriş merasimi 235; seyahati 281

Raab, Giuseppe de 420-422
Ragazzoni, Jacopo (misyon üyesi) 129, 155, 162-163, 472
Raguza (Dubrovnik) 91, 152, 162, 171, 189, 487; ajanları 244; Cumhuriyeti temsilcileri 111, 149, 152-153, 159, 258, 361, 387, 390; cemaati 159; Dükü 260; gemisi 293; limanı 81
Raguzalılar 65, 159, 280, 487
Ralli, Cristoforo (dil oğlanı) 482
Ralli, Giovanni (drağman) 482-483
Ralli, Isacco (drağman) 437, 478
Ralli, Theodulo (Isacco'nun oğlu) 489
Ramberti 78, 85, 91-92, 145, 148; sefernamesi 87
Ramusio (Venedikli coğrafyacı) 43
Ranzo, Carlo (müellif) 111, 151-152
Rasina, Giulio Andrea 364
Rathkeal, Baron Herbert (Avusturya Elçisi) 386, 393, 396-397, 420
Ravenna 32
Receb Beşe ibn-i Muslu 433
Recep Efendi (Mevlanâ) 433
Renier, Alvise (balyos) 471-472, 485; ölümü 145; sefaretnamesi 168
Renier, Paolo (balyos) 168, 302, 320, 341, 376-378, 380, 425, 480-481; portresi 324; tamiratı 320, 325, 378
Ressmann (İngiliz Büyükelçisi) 44
Rialto köprüsü (Venedik) 158
Ricci, Sebastiano 420, 422
Richter, Ludovico 427
Rigo, Marco 470
Rimini 88-89
Rincon (Fransa Elçisi) 86, 151
Riso, Giacovacchi (Moldovya temsilcisi) 329; evi 329-331, 350, 390
Riva, Pietro 477, 481
Riviére (Marki) 400
Rizzi, Sebastiano (balyos muavini) 418, 482-483
Roboli evi 277
Rocco, Pompeo 472
Rodolfi, Giovanni 479

Rodos Adası 57; kuşatması 57; fethi 55, 61; konsolosu 417
Roe, Sir Thomas 278
Roma 60, 70-71, 92, 140, 146, 151, 162, 166, 207, 236, 238, 265, 270, 300, 339, 378, 402; elçisi 198, 339; kilisesi 154, 278; Venedik Sarayı 25, 136, 164, 398, 400, 407, 422, 426-427
Romanin 489
Rongone (İspanyol) 86
Rosalem, Giovanni 483
Rossi, Alvise 90
Rossi, Ettore 161
Rossi, Giovanni dei 90
Rossini, G. F. 310-311
Rosso, Alvise 473
Rosso, Girolamo 163
Rosso, Zaccaria 473
Rubini, Costantino 477
Rubini, Don Bernardo 477
Ruffin 395, 418
Rum(lar) 65, 85, 88, 97, 111, 122, 154, 156, 186, 230-231, 248, 254, 354, 360, 378-279; evleri 254; isyanı 392; işçiler 40, 323; teknesi 246
Rumeli 83
Rumeli Hisarı 73-74, 95-96; hapsedilenler 74, 211-213, 229; idamı 219
Rus(lar) 156, 386, 389; elçiliği 226, 389, 406; orduları 200
Rusya 98, 278, 282, 352; elçiliği 386-387, 378, 387; elçilik sarayı 314-316, 322, 401, 420
Ruzzini, Carlo (elçi, doge) 293-294, 296, 375, 478, 480-483, 489
Ruzzini, Giovanni Antonio (balyos) 312, 309, 348, 366, 375, 480
Rüstem Paşa (Sadrazam) 74, 120, 155, 157, 167; camisi 39
Rycaut, Sir Paul (tarihçi) 224, 269, 271

S.

S. Akindino Kilisesi 39
S. Antonio Kilisesi 316, 373
S. Benedetto (Saint Benoit) Kilisesi 52, 269-270
S. Croce Maballesi 76
S. Dimitri Köyü (Tatavla, Kurtuluş) 263, 356, 377, 389
S. Domenico Manastırı (Galata) 149
S. Francesco della Vigna 136
S. Francesco Kilisesi (Galata) 84, 140, 149, 163, 253, 263, 270, 272, 278; yanması 226
S. Giorgio Adası 427
S. Giovanni Evangelista Kilisesi 32
S. Louis Kilisesi 369
S. Luca Kilisesi 43
S. Marco Kilisesi (Venedik) 45, 94, 271, 373; Kütüphanesi 267
S. Marco Sarayı (Roma) 136
S. Maria Draperis Kilisesi (Galata) 45, 208, 230, 263, 267, 270-271, 294, 314, 334, 382, 418; camiye tahvil edilmesi 360
S. Michele Kilisesi (İstanbul) 92
S. Paolo Kilisesi (Arap Camii) 52, 61, 263, 270-271
S. Pietro Martire Kilisesi (Murano Adası) 271
S. S. Giovanni ve Paolo Kilisesi (Venedik) 164
S. Tomà Kilisesi 94
S. Zorzi Kilisesi 270
Safiye Sultan 155
Sagundino, Alvise (sekreter) 48, 470
Sagundino, Nicolò (sekreter) 469
Sajano, Girolamo 481
Sakız Adası 108, 226, 487; Limanı 275; temsilcilerinin ikameti 149
Saksonya Sarayı 330
Salignac, Baron de 159, 258
Salomone Todesco (Alman Salomon)/Rabi Salomon?/Salomone Askenazi? 165
Salvagia, Zuria 147
Salvago ailesi (Saray'ın ilk sahibi) 102, 105, 142, 151, 296, 444-445
Salvago, Bastian 147, 255
Salvago, Giannesino 105, 255, 474-475, 478-479, 486
Salvago, Gioia (Giorgia) 102, 147, 175-178, 255-256, 285, 372, 441, 453, 487; evi 147
Salvago, Giuliano 474, 478

Salvago, Matteca 112, 145, 150-151, 167, 474-475, 478, 486
Salvago, Sebastiano 102, 146, 174-176, 268
Salvago, Tenesin 167, 169
Sancy, da (Baron, Fransa elçisi) 226, 265
Sanfermo, Francesco 394, 418, 483
Sanfermo, G. B. 483
Sanfermo, Lorenzo 483
Sanguinazzo, Domenico (dil oğlanı) 212, 478-479
Sant'iller, Luigi di 366
Santo, Nicolò di Lorenzo di 375
Santoro, Isidoro 477
Sanuto, Marcantonio (kuyumcu) 98, 162
Sanuto, Marino (yazar) 49-50, 56, 59, 61, 68, 76, 78, 82, 84-85, 87, 90-91, 93, 96-99, 485
Saraceni, Giovan Carlo 136
Saraybosna 61, 74, 91
Sarayburnu 378, 420
Sardinya 425; **elçiliği** 279-280, 387
Sauli, Kont Ludovico (elçi vekili, müellif) 404, 425
Saumery, de 366, 386
Savioni, Francesco 477, 479
Savoia, Eugenio di (müttefiklerin komutanı) 138, 200, 282
Scala di Drongario 40
Scaramella, Francesco 479
Scaramella, Giovanni Carlo 473
Scassi, Marco de (dragman) 139, 474-475, 486
Schepper, Cornelio de 88, 145
Schiltberger 46
Schmidt, Nicola 88, 390
Schweigger, Salomon (müellif) 56, 148, 152, 261, 290
Sciaus (Siyavuş) Paşa 158
Scocardi (Hekim) 268
Scocardi ailesi 487
Sebastiani (Fransa Elçisi, General) 387, 398, 422
Sebastiano (Soranzo'nun oğlu) 363
Segarizzi, A. 486
Segui, Giovanni 138
Segura, Aronne 128
Selanik 139, 144, 213, 227; **konsolosu** 269, 417-418
Selim I (Yavuz) 57, 79, 81-82, 89
Selim II 121, 155; **başkadını** 119; **portresi** 117; **tahta çıkışı** 128
Selim III 342
Seminario Patriarcale Kütüphanesi (Venedik) 150, 263, 370, 489
Seraphini (Toscana maslahatgüzarı) 402
Serbelloni, Gabrio 161
Sereni, Batista 96
Sestini, Domenico (gezgin ve nümizmat) 279-280, 348, 382, 386, 390, 428
Sestos Hisarı (Kilidbahir) 291
Settalia (Antalya) Körfezi 195
Settemin, Giorgio 477
seyyahlar 52, 107, 149, 263-265, 279, 287, 387, 390, 402, 423, 487
Sforza, Kont Carlo 484
Sırbistan 91
Sırp(lar) 122, 153, 156, 171
Sicilya adası 70, 192
Sinan Paşa (Ciğalazâde) 196 ayrıca bkz. Cicala
Skilliter, Susan 155
Smith, Spencer 387
Soderini, Giovanni Antonio 279
Sofa (sedir) Olayı 245, 276
Sofya 91, 134, 487
Sontarini, Simeone 250, 277
Soranzo, Giovanni (balyos) 100, 146, 174-176, 187, 207, 214, 415, 476-479; **evi** 210; **Rumeli Hisarı'nda tutukluluğu** 208-211, 213, 215-218, 220-221, 226, 271
Soranzo, Jacobo 111-112, 116, 128, 131, 153, 162, 164, 471-475; **büstü** 136; **evi** 150
Soranzo, Lorenzo (ballos, elçi) 100, 112, 134, 137, 145, 247, 256, 265, 268, 283-284, 288, 362-364, 366, 370, 372, 377, 413, 423, 435-436, 440, 454, 476-479, 486, 488-489; **elçiliği** 286; **evi** 112; **ölümü** 135; **padişahı ziyareti** 286; **portresi** 287; **sarayla ilişkisi** 284; **tarafından satın alınan arazi** 285, 296, 307, 337, 374; **Venedik'ten ayrılışı** 286
Sorio, Giuseppe 386

Spagni (Araştırmacı) 115, 119
Spallanzani, Lazzaro (botanikçi) 340-341, 383-384
Spinalunga kalesi 282
Spineda 482
Spinelli, Marchiò (Malchiorre) 474-475
Spoleti (Tabip) 363, 477
Spon (Seyyah) 279
S.S. Trinità Tarikatı 323
Stampalia Adası 58
Stauros evi 381
Stefani, F. 164
Stefano (dil oğlanı) 368
Stefano, Giovanni di 96
Storello, Luigi 472-473
Strangford (Lord) 425
Stue (Tabip) 482
Stürmer, Baron İgnazio Lorenzo 398, 400, 402, 421-423, 484
Suacato, Iseppo 477
Suda kalesi 282
Summerer (Dragman) 425
Suriye 59, 68, 127, 252; konsolosluğu 169; ticaret kolonileri 58
Süleyman Ağa (Çerkes) 462
Süleyman I (Kanunî) 55, 57, 61, 69-71, 78, 82, 92, 102, 106, 120, 128, 131, 156, 160-161; at üzerinde resmi 89; davetine iştirak 48; kız kardeşinin evlenmesi 93; oğullarının sünnet düğünü 68, 74
Süleyman II 102, 109
Süveyş Kanalı 59, 90

Şe

Şebenik limanı 91
Şeker Bayramı (Piciolo Bajram) 314

Ta

Tahran 346
Taht-ı Kal'a 40
Taksim Meydanı 99
Tancoigne 422
Tarabya 346, 348, 352, 385-387, 390; Köşkü 415; köyünde ikamet 352
Tarsia ailesi 368, 488
Tarsia, Angela 368, 461
Tarsia, Carlo 482
Tarsia, Cristoforo (dragman) 212, 230, 465, 478-479, 482, 486-487
Tarsia, Francesco 461
Tarsia, Giacomo (dragman) 461, 478, 486, 488-489; ailesi 246
Tarsia, Leonardo 487
Tarsia, Marco (dragman) 212, 479
Tarsia, Maria 368, 461
Tarsia, Oliveri 478-479
Tarsia, Tommaso (büyük dragman) 240, 246-248, 276, 278, 483, 486-488
Tassini, Iseppo (balyosluk muhasibi) 323, 481
Tatlı Sular (Kâğıthane, Alibey, Göksü ve Küçüksu dereleri) 183, 265
Tebaldi, Antonio 477
Tebaldi, Nicolò 477, 482
Tecco, Baron Romualdo (Sardinya elçisi) 279-280
Tenedos (Bozcaada) 384
Tenesino bkz. Salvago, Giannesino
Teodosius sütununu yıkılışı 92
Tepebaşı 427
Terra Santa Manastırı 261, 314, 374, 376, 380-381, 416, 427; papazları 409 ayrıca bkz. Arz-ı Mukaddes Komiserliği
tersane 316; emini 204; işçileri 323
Tersane-i Âmire 163
Terzi, A. 277, 481
Testa (Baron) evleri 422
Testa ailesi (dragman yetiştiren aile) 256, 294-298, 300, 302-304, 367, 370-371, 444-445; soy kütüğü 372
Testa, Antonio 420-423
Testa, Bartolomeo 285, 371-372
Testa, Francesco 256, 284-285, 372, 436-437, 440-441, 454; evi 284, 364
Testa, Gaspare 300, 304- 305, 371-372, 441, 451, 453, 455
Testa, Giacomo 305, 350, 368, 371-372, 453, 455; evi 388, 436

Testa, Maria 304, 371-372
Testa, Stefano 285, 372, 482, 489
Testi 398-399
Teutsche Han (Elçi Han) 361
Thevet 108
Theyls, Nicolò 368, 386, 483
Tiepoli ailesi 100
Tiepolo, Antonio (balyos) 110, 112, 122, 131, 140, 142, 146, 150-151, 157, 165-166, 471, 473-475; **sarayı** 161
Tiepolo, Giovanni 96
Tiepolo, Jacopo (Podesta) 45
Tiepolo, Stefano (elçi) 102, 105, 107, 116, 301, 472, 475; **portresi** 106, 146
Timoni, Teresina 378-379; **evi** 372
Tine Adası 282
Tinelli, Tiberio 267
Tintoretto 163; **ekolü** 301, 368
Tiziano 89, 96; **tabloları** 75-76
Toderini, G. B. (rahip ve müellif) 339-340, 489
Todesco, Salomon 139
Tollot (Seyyah) 386
Tommaso veled-i Batişta 433
Tomtom mahallesi 433
Tomtom Mescidi 465
Tomtom Sokağı 402, 409, 413, 423, 427, 461, 465
Tonioli, Ferdinando (ressam) 341, 384
Tophane 50, 152, 190, 265, 289-290, 316, 323, 346, 370, 375, 383, 433, 461, 465; **Camii** 156, 204; **Kadılığı** 307, 461-462; **kıyıları** 242; **mahkemesi** 464; **yangını** 423
Topkapı Sarayı 32, 259; **bayram kutlamaları** 316; **kabul törenleri** 189-192
Torino 280; **temsilciliği** 275, 402
Tormene, P. 138
Torniello, Giorgio 481, 483
Torre (dil oğlanı) 489
Torri Nere bkz. **Rumeli Hisarı**
Toscana 348; **ajanları** 402; **denizcileri** 192; **temsilciliği** 402
Tosi, Simon 476
Trablusgarp konsolosu 417
Trabzon 363
Tramba 387
Transilvanya (Erdel) temsilcisi 149, 361
Trento konsili 138
Trevisan, Benedetto 469
Trevisan, Domenico 145, 155-157, 167-169, 465, 471, 473-475, 482
Trevisan, Girolamo (balyos) 207, 476-477
Trivisano, M. 225
Tron, Andrea 377-378
Troya mezarları 340
Tuna Nehri 98, 213, 352
Tunca Nehri 280
Tunus 374; **Dayısı** 282; **konsolosu** 417; **korsanları** 320; **Seferi** 161
Turchetto, Michele 481
Tünel mevkii 264
Türk-Venedik ilişkileri 70, 73, 75, 77; **Harbi** 102, 192, 205, 288

Udine kenti 162
Uskoklar (korsanlar) 192
Usnagi, Bernardo 96
Ustà 356
Utrecht barış görüşmesi 294

Ülgünlü denizciler 366
Üsküdar 99

Valdrin, Ludovico (sekreter) 79-80, 97, 472
Valentino, David (Musevi tabip) 169
Valide Sultan 377; **tasviri** 270
Valier, A. 164
Valier, Cristoforo (balyos) 198, 260, 266, 476-477, 479
Valle, Beneti della 257, 275
Valle, Pietro della (gezgin, İstanbul gözlemcisi) 156, 185, 190, 202, 263-265, 385; **koleksiyonu** 279
Vallecchi, P. 482

Ud

Ül

Va

Valtorta ailesi 268
Valutello, Alvise 476
Vassalo (Venedikli tüccar, Saray'ın inşaatına katıldı) 323
Vatikan Arşivi ve Kütüphanesi 265, 274, 485
Vavassore, A. 103
veba (hastalığı ve salgınları) 50, 61-62, 82, 84, 80, 99, 109-110, 145, 151-152, 166, 170, 226, 254, 263-264, 280, 284, 316, 352, 354, 356, 363, 366, 377, 386, 389-390, 477-478
Vecellio (Ressam) 157
Vedova, Giacomo della 473
Veli (Yeniçeri) 174
Vendramin, Francesco (son balyos) 339, 348, 384, 391-394, 396-397, 400, 415, 417, 421, 424, 480, 482-483, 490; **İstanbul'dan ayrılması** 393, 395
Venedik Sarayı 25, 100, 102, 110, 112, 136, 146, 173, 207, 235, 238, 283, 299, 313, 317, 322, 326, 329, 331-333, 335-340, 370, 372, 378, 380, 383, 395-396, 399-402, 406-412, 414, 420-421, 423, 426-427, 490; **Avusturya işgali** 29; **bahçesi** 107, 310, 420; **baloları** 385, 404-405; **Fransız işgali** 400; **ipotek edilmesi** 179; **odaları** 379; **planları** 381; **salonu** 385; **şapeli** 174, 421; **tamiri** 325; **tasviri** 378; **tüccarları** 36-37, 39, 46, 49, 55, 59, 61-62, 66, 70, 74, 80, 82-85, 96, 98, 125, 145, 152, 157, 169, 185, 204, 212, 248-249, 255, 273, 277, 371
Venedik Sokağı 325
Venedik Şehir Müzesi (Museo Civico Correr) Kütüphanesi 147, 160, 166, 423, 486, 490
Venedik; arşivleri 393, 398, 421; **avlusu** 344-345; **elçi ve temsilcileri** 26, 35, 46, 50, 56, 59, 61, 75, 78, 82, 92-94, 99-100, 105, 107, 109, 111, 121, 124-125, 127, 131, 141-142, 146, 149-150, 167, 171, 178, 181, 185, 200, 231-232, 238, 244, 247, 250, 259, 261, 263, 271-273, 280, 288, 294, 301-302, 308, 312, 316, 321-322, 340, 360-361, 366, 368, 391-392, 436, 486, 490; **bayramları** 61, 73; **kolonisi** 35, 40, 44, 76, 240, **konsolosları** 398, 417, 213; **Mahallesi** 31-34, 36-37, 39-40, 42, 44, 47; **sultan tabloları** 89; **temsilciliği** 29, 52, 153, 284, 360, 393; **Türk elçilerinin karşılanışı** 56, 266; **yazlık ikametgâhı** 350
Venere Armata **(gemi)** 240
Venerio, Fortunato 481
Venerio, G. B. 481
Venezia e l'Oriente toplantıları 427
Venier ailesi 154
Venier, Francesco (balyos) 182, 304-305, 307, 309, 313, 348, 364, 371-373, 388, 390, 457, 461-462, 480, 482-483
Venier, Marco (balyos) 106, 113, 116, 151, 153, 471, 473-474, 486
Venier, Nicolò 119
Venier, Sebastiano (doge, İnebahtı Savaşı'nda komutan) 120, 476
Venturini (Tüccar) 277
Veraset savaşları 282
Vergennes (Fransa elçisi) 377, 386-387
Vergine della Carità kilisesi 139
Verona 80, 162, 165, 342; **katedrali** 164; **piskoposu** 138
Veronese, P. 129, 163
Vespasiano (Elçi) 88, 97
Vezir Han (Visir Kan) 312
Via del Teatro Sokağı (Sahne Sokağı) 427
Via Linardi 426
Via Pera Sokağı (İstiklal Caddesi) 427
Vianuoli, Agostino 267, 476
Vianuoli, Pietro (sekreter) 210, 212, 477
Vigne di Pera (Pera Bağları) 99, 101, 149, 258 ayrıca bkz. **Bağlar**
Vigne, de la (Fransa elçisi) 98, 152, 167, 260, 262, 278
Vignola, Pietro 363, 479
Villeneuve (Fransa Elçisi) 386
Virmondt (Kont) 366
Visetti, Giuseppe 481
Vittoria, Antonio 62, 136, 469-470
Vitturi, Lorenzo 469
Vitturi, Pietro 469

Viyana 213, 341, 393, 396, 398, 400, 402, 407, 416, 420, 423-424; **arşivleri** 26, 29, 418; **elçiliği görevi** 275, 377; **Kuşatması** 457, 88, **Milli Kütüphanesi** 370, 485; **surları** 199; **surları** 246
Vrizzo, Giacomo 416

Wa

Walsh (İngiliz şapelinin papazı) 278, 387, 423
Wenner 390
Westfalia Barış Anlaşması 207
Wheler, Giorgio 279, 386
Willis (İngiliz tüccar) 311, 334
Winchilsea (Lord, İngiltere elçisi) 224
Wratislaw 149, 390
Wynne, Giustiniana 378

Xa

Xanti, Dimitri 380

Ya

Yakomi Korini kavalyer 433
yangın(lar) 149, 182, 264, 309, 322, 328, 338, 347, 354, 383, 420, 423; **deposu** 371; 376; 454; **mahzeni** 376-377, 379, 380-381; **tehlikeleri** 284, 316, 370, 381, 416; **1510 yangını** 88; **1575 yangını** 111; **1633 yangını** 271; **1660 yangını** 226, 263, 267, 269-272; **1696 yangını** 362; **1700 yangını** 362-363; **1727 yangını** 372; **1731 yangını** 371; **1751 yangını** 375-376; **1762 yangını** 376; **1765 yangını** 376; **1767 yangını** 314, 316; **1772 yangını** 376; **1774 yangını** 376; **1782 yangını** 383; **1785 yangını** 382; **1787 yangını** 383; **1831 yangını** 369, 403; **1865 yangını** 361; **1870 yangını** 427
Yanık Sütun 45
Yaş Anlaşması 282
yazlık(lar) 346, 348, 490
Yedi Adalar 391
Yedikule 44, 292, 312, 490; **hapsedilen elçiler** 226; **kitabeleri** 364; **surları** 278, 383; **tutsakları** 290, 293, 395
Yemiş İskelesi 40
Yeni Cami 33, 263
Yeni Hisar bkz. Rumeli Hisarı
Yeni Pazar 91
Yeni Vâlide Camii 56
Yeniçeri(ler) 88, 111, 113, 143, 150, 153, 156, 170, 173, 185, 189-190, 201-202, 204, 206, 219, 255, 271, 289, 291, 315-316, 319, 352, 358, 374-375, 379, 389, 424, 490; **ayaklanması** 50, 88; **evi** 257, 376, 380, 382, 423; **yağması** 85
Yeniköy 405; **Hastanesi** 425
Yorgi (Kalfa) 382
Yriarte, C. 163
Yunanistan 153, 168, 252
Yunus Bey (Babıâli tercümanı) 162
Yusuf (Isuf) 84
Yusuf Paşa (Sadrazam) 384

Za

Zaguri, Pietro (edip) 342, 385, 490
Zambelli, Francesco 96
Zamberti, Luigi (sekreter) 473
Zamboni, Giovanni Girolamo (Bolonyalı rahip) 363-364
Zancani, Andrea (elçi) 49-50, 52, 76, 84, 87, 90, 470
Zancani, Vincenzo (balyos) 102, 107, 470
Zane, Girolamo (balyos) 100, 161, 470, 472
Zane, Matteo (balyos) 148, 153-154, 158-159, 471
Zara (Zadar) Limanı 84, 149, 342
Zardini di Pera (Pera Bahçeleri) 102
zelzele 79, 149, 309, 312, 314, 316, 322, 375, 410
Zen, F. 475
Zen, Pietro (elçi, balyos vekili) 50, 55, 61, 68, 70-71, 73, 82, 84-85, 90, 92-95, 97, 99, 101, 144-145, 273, 470, 472-473; **büstü** 62; **oğlu** 65, 68, 87, 98, 148; **evi** 73
Zeno, Caterino (elçi) 57, 91-92, 97, 108, 149-150, 158, 472
Zichy, Kont Francesco 484
Zon, G. B. (sekreter) 481
Zonca, Paolo (balyosluk muhasibi) 473, 473
Zorzi, Girolamo (elçi) 469
Zorzi, Pantaleone 90
Zulian, Girolamo (balyos) 339-342, 348, 383-384, 416, 480-481, 483, 489; **evi** 388

Tommaso Bertelé İstanbul'da bulunduğu sırada Venedik Sarayı'nın ihtişamı karşısında büyülendi ve binanın tarihinden hareketle başladığı araştırmalar Osmanlı -Venedik ilişkilerini ele alan bu eserin ortaya çıkmasına neden oldu. Bertelé Venedik temsilcilerinin faaliyetlerini incelerken, Osmanlı devlet erkânıyla ilişkilere, tantanalı ve itibarlı günler kadar, ıstırap dolu günlere de yer verir. Bu ilişkiler arasında tarihte büyük bir iz bırakmamış kişiler yani Galata yöneticileri, kadılar ve hatta yeniçeriler de kendilerine yer bulur. Venedik Sarayı'nda elbette diplomasi, siyaset ve dinsel eğilimler başroldedir ve balyoslarla diğer temsilcilerin tutumları bunlara göre işlenir. Bu arada, binada muhtelif zamanlarda kültür adamları da kalır ve eserler yaratırlar: İlk edebiyat tarihi araştırmacılarından G.B. Donadu, G. Battista Toderini; teşkilat üzerine bir eser yazan P. Busenello; İstanbul'u ve Osmanlı askeri teşkilatını inceleyen Luigi Ferdinando Marsigli; Kuzey Afrika'ya yaptığı seyahat izlenimlerini ve II. Osman'ın katli sırasındaki buhranlı günleri kaleme alan dragman G.B. Salvago da bunlar arasındadır. Elimizdeki kitap, Venedik balyoslarının temas kurdukları yabancı elçilerle ilişkilerine dair kısa fakat anlamlı bilgiler de içerir ve komşu elçilik binalarının yapımı, gelişmesi, konuk kişilerin özellikleri belirtilir. Başta meskûkat (numizmatik) olmak üzere koleksiyon yapan elçiler ve bunun için Osmanlı topraklarını ziyaret eden kişilere ilişkin bilgilerin yanı sıra Venedik balyoslarının Boğaziçi taraflarında yazlık mekânlar edinme veya başta veba olmak üzere hastalıklardan kaçma girişimleri sırasında beğendikleri yerlerden bahsederken de Boğaziçi'nin Avrupa yakasının gelişmesine ve salgın hastalıklara dair önemli ayrıntılar aktarır. Kitabın zengin görsel malzemeleri araştırmacılar ve tarih meraklıları için ayrı bir kazanç oluşturmaktadır. Eseri dilimize kazandıran Prof. Dr. Mahmut H. Şakiroğlu Venedik ve İtalya'daki Osmanlı tarihine bağlı kalıntılar üzerine makaleler kaleme aldı. Çeşitli ansiklopedilere biyografi maddeleri yazdı. Cavaliere di Bene Merito nişanına sahiptir.

Başvuru Kitaplığı Dizisi

Kitap Yayınevi

ISBN 978-605-105-089-8

40,- TL